

**ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU**

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARŞ SEMPOZYUMU

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE
MARŞ SEMPOZYUMU
3-4 ŞUBAT 2017

İmtiyaz Sahibi: Fatih Mehmet ERKOÇ
Büyükşehir Belediye Başkanı

Genel Yayın Koordinatörü: Cevdet KABAKCI
Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanı

Genel Yayın Yönetmeni: Mustafa SEMERCİ
Kültür ve Turizm Şube Müdürü

Editörler

Cevdet KABAKCI
Prof. Dr. İbrahim SOLAK
Prof. Dr. Orhan DOĞAN
Yrd. Doç. Dr. Cengiz ŞAVKILI
Yrd. Doç. Dr. Erhan ALPASLAN
Mehmet CANLI
Ömer Yalçın OVA

Kapak Tasarım: Gökhan Gönen

Tashih:H. İbrahim ÖZDEMİR

ISBN: 978-605-4996-73-5 (Tk) 978-605-4996-74-2 (1.c)

Baskı: Fikir AJANS

Yönetim Yeri:Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı
Kültür ve Turizm Şube Müdürlüğü
0 (344) 225 24 15 – 16 www.kahramanmaras.bel.tr

Bu eserin bütün hakları saklıdır. Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi'nden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz, yayımlanamaz.

**ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU**

**ULUSLARARASI
MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE
MARAŞ
SEMPOZYUMU
3-4 ŞUBAT 2017
KAHRAMANMARAŞ**

I. Cilt

Kahramanmaraş 2019

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Anadolu'nun safiyetini bütün benliğinde taşıyan Maraş, denizin cesedi kabul etmeyip dışarı atması gibi bu toprakları işgal etmek isteyenleri, tabiatüstü bir savaş tekniği ile 11 Şubat 1920'de dışarı atmış, böylece tarihin en şanlı ve anlamlı destanlarından birini yazmıştır.

Atalarımızın hürriyet, bayrak, vatan ve mukaddesat aşkı ile yazıp bize emanet ettiği bu destanı büyük bir coşku ve heyecanla tekrar okumak, o şanlı günleri yâd etmek üzere “Uluslararası Milli Mücadele Döneminde Maraş Sempozyumu”nu yapmak üzere burada bulunmaktayız.

Ülkemizin üzerine çöken kara bulutların dağılmasına vesile olan Milli Mücadele meşalesinin ilk, şehrimizden, Kahramanmaraş'tan yakılmış olmasının haklı gururunu ve onurunu yaşamaktayız.

Bu yanan meşale sadece Maraş'a değil, sadece Türkiye'ye, tüm Dünya'ya, mazlum milletlere ışık olmuştur. Bu ışık dünya var oldukça tüm insanlığı aydınlatacaktır.

Geçmişten bugüne misafirperverliği ile bilinen Maraş halkı zaman içerisinde birçok felakete maruz kalmış, yoksulluk yaşamış, kuraklık görmüş, bağrına adeta taş basarak kaderine rıza göstermiş, ancak bir yabancıнын boyunduruğunda bir hayatı hiçbir zaman kabullenmemiştir. Maraş halkı, “Maraş bize mezar olmadan, düşmana gülizâr olmaz” ilkesini hayatın

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

esası kabul etmiştir. Bu yüzdendir ki, Şanlı Maraş Destanı her zaman, her yerde okunur.

Maraş tarihinde işgalci, emperyalist ve sömürgeci güçlerin Maraş'ta buldukları günlerden daha zor günler asla yaşanmamıştır.

Bu kâbustan bir an önce şehrimizi kurtarmaya karar veren dedelerimiz, çağın bütün beyannamelerini de geride bırakan, İstiklâl Beyannamesinde belirttikleri hususları, kısa zamanda hayata geçirerek, 21 gün süren amansız şehir savaşını kazanarak bağımsızlığımızı, hürriyetimizi, inancımızı bu topraklarda ölümsüzleştirmişlerdir.

Her canlı bir kere doğar fakat Maraşlı mücahit halkımız adeta iki kere doğmuştur. İlkinde anasından doğan Maraşlı, istiklalini ölümsüzleştirerek ikinci doğumunu gerçekleştirmiştir.

Bunun için de doğum günümüz, yeniden diriliş günümüz kutlu olsun diyorum.

Müstevliler Maraş'ı işgal etmek istemişler ama asla buna muvaffak olamamışlardır. Dün var olan güç, aziz milletimizde bugün de vardır. 15 Temmuz direnişimiz bunun en nadide örneğidir.

Dün bükülemeyen bileğimiz, bugün daha da güçlenmiştir.

Kendi gücümüzün her zaman farkında olmamız gerektiğini, birlik ve beraberliğimizin bizim gücümüze güç katacağını elbette ki bilmekteyiz. Bunun için bugün burada bu şanlı destanı tekrar tekrar iyi okumak ve iyi yazmak zorundayız.

Bir şehir bitmez Dostlar! Hele bu şehir; kahramanların, yiğitlerin harman olduğu, Ashâb-ı Kirâm'ın ayak izlerini taşıyan kadim şehir Maraş olursa hiç bitmez.

Maraş, bu harpte bütün tahribatlara rağmen ayakta kalmayı başardı. Bundan sonra da o ruh sayesinde ayakta kalmaya devam edecek! Çünkü çalışkanlık ve hamiyetperverlik bu şehrin damarlarında hâlâ sular seller gibi akıyor. Çinliler "Otur kökü suda ise korkmayın" demiş. Maraş'ın kökü de hiç kurumayan suda, inşallah "Din-i Mübin'in suyu kurumadıkça Maraş da yaşayacak ve bize kahramanlık destanından sayfalar okumaya devam edecek, yıllarca, asırlarca...

Değerli katılımcılar! 3-4 Şubat günlerinde gerçekleştirilecek olan Milli Mücadele Sempozyumumuzda 110 değerli akademisyen, araştırmacı ve yazar bildirimlerini sunacaklar.

Sempozyum bildirimleri, inşallah en kısa zamanda kitaplaşacak, bu Şanlı Destan kıyamete kadar, bize şevk, aşk, vatan, millet, din uğrunda savaşmanın önemini her zaman hatırlatacaktır.

Fatih Mehmet ERKOÇ
Kahramanmaraş Büyükşehir Belediye Başkanı

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

İÇİNDEKİLER

MARAŞ SAVUNMASI İLE İLGİLİ ERMENİLERİN YÜRÜTMÜŞ OLDUĞU PROPAGANDA FAALİYETLERİNİN BRİSTOL GÜNLÜKLERİNE YANSIMASI - Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ.....	12
MİLLİ MÜCADELE'DE TBMM'YE MARAŞ'TAN ÇEKİLEN DESTEK VE TEBRİK TELGRAFLARI- Prof. Dr. Haluk SELVİ.....	25
MARAŞ'IN FRANSIZLAR TARAFINDAN İŞGALİNE MUSTAFA KEMAL PAŞA VE HEYET-İ TEMSİLİYE'NİN TEPKİLERİ Prof Dr. Osman AKANDERE.....	35
ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE MARAŞ'TA TOPLUM VE EKONOMİ- Prof Dr. Said ÖZTÜRK.....	49
MİLLİ MÜCADELE ve SONRASINDA ZEYTUN ERMENİLERİ Doç. Dr. Nejla GÜNAY.....	116
MİLLİ MÜCADELEDE ANADOLU BASININDA MARAŞ Prof. Dr. İsmail ÖZÇELİK.....	129
MARAŞ'IN İŞGALİ, FRANSIZ VE ERMENİLERLE İLİŞKİLER Prof. Dr. Kemal ÇELİK.....	151
FRANSIZLARIN MARAŞI İŞGALİ VE KUVAYI MİLLİYE'NİN DİRENİŞİ Prof. Dr. Ahmet EYİCİL.....	166
MİLLİ MÜCADELE'DE KAHRAMANMARAŞ'IN İŞGALİ VE KURTULUŞU Prof. Dr. Oğuz AYTEPE.....	184
MONDROS MÜTAREKESİ SONRASINDA GÜNEYDOĞU ANADOLU'DA İNGİLİZ FAALİYETLERİ Prof. Dr. N. Fahri TAŞ.....	190
KIBRIS'TA ERMENİ DOĞU LEJYONU "LEGİON D'ORIENT" VE ÇUKUROVA'DA FAALİYETLERİ Prof. Dr. Ulvi KESER.....	194
MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ'TA İNGİLİZ SİYASİ VE ASKERİ FAALİYETLERİ Prof. Dr. Mustafa Sıtkı BİLGİN.....	223
MİLLİYETÇİLİK OLGUSU VE MARAŞ'IN MİLLİ MÜCADELESİNDE MİLLİ VE DİNİ UNSURLAR* Arş. Gör. Tülay AYDIN.....	230
MARAŞ KURTULUŞ HARBİ SIRASINDA ELBİSTAN KAYMAKAMININ KOVULMASI - Ömer Hakan ÖZALP.....	249
MARAŞ VE ANTEP MİLLİ MÜCADELESİNİN KARŞILAŞTIRMALI BİR DEĞERLENDİRMESİ Yrd. Doç. Dr. Cengiz ŞAVKILI - Arş. Gör. Tülay AYDIN.....	265
MİLLİ MÜCADELE' DE MARAŞ-HATAY KUVAYI MİLLİYE DAYANIŞMASI- Yrd. Doç. Dr. Süleyman HATİPOĞLU.....	284
MARAŞ MİLLİ MÜCADELESİNİN KURTULUŞ SAVAŞINA TESİRİ Mehmet IŞIK.....	305

* Bu bildiri TÜBİTAK tarafından desteklenmiştir.

ULUSLARARASI MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

MARAŞ MİLLÎ MÜCADELESİNİN MANEVÎ MİMARLARI	
Recep Şükrü GÜNGÖR.....	315
XX. YÜZYILIN İLK ÇEYREĞİNDE MARAŞ'IN İDARİ VE NÜFUS YAPISI	
Prof. Dr. İbrahim SOLAK.....	334
SEBİL'ÜR- REŞÂD DERGİSİ'NİN MİLLÎ MÜCADELEDEKİ YERİ VE	
EŞREF EDİB'İN "MARAŞ VE AYNTABLILARIN KAHRAMANLIKLARI"	
İSİMLİ MAKALESİ - Prof. Dr. Orhan DOĞAN.....	340
MARAŞ MİLLÎ MÜCADELESİ VE 12 ŞUBAT KURTULUŞ BAYRAMI	
KUTLAMALARININ MARAŞ VİLAYET GAZETESİNE YANSIMALARI	
Yrd. Doç. Dr. Cengiz ŞAVKILI - Hüsne DOĞAN.....	364
VATAN SAVUNMASINDA MARAŞ MEVLEVİHANESİ	
ALİ AVGIN.....	386

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU
3-4 ŞUBAT 2017

KURULLAR

ONUR KURULU

Veysi KAYNAK	Başbakan Yardımcısı
Vahdettin ÖZKAN	Kahramanmaraş Valisi
Fatih Mehmet ERKOÇ Başkanı	Kahramanmaraş Büyükşehir Belediye
Prof. Dr. Durmuş DEVECİ Üniversitesi Rektörü	Kahramanmaraş Sütçü İmam
Prof.Dr. Refik TURAN	Türk Tarih Kurumu Başkanı
Prof.Dr. Mehmet Ali BEYHAN	Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı

DÜZENLEME KURULU

Cevdet KABAKCI Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanı	Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi
Prof. Dr. İbrahim SOLAK	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Mehmet ÖZKARCI	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Orhan DOĞAN Üniversitesi Öğretim Üyesi	Kahramanmaraş Sütçü İmam
Yrd. Doç. Dr. Cengiz ŞAVKILI Üniversitesi Öğretim Üyesi	Kahramanmaraş Sütçü İmam
Yrd. Doç. Dr. Erhan ALPASLAN Üniversitesi Öğretim Üyesi	Kahramanmaraş Sütçü İmam
Cengiz BERBEROĞLU	Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi
Mustafa SEMERCİ	Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi
Serdar YAKAR	Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi
Mehmet CANLI	Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi

BİLİM VE DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Ahmet EYİCİL Üniversitesi	Kahramanmaraş Sütçü İmam
Prof. Dr. Alaaddin AKÖZ	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Anisoara POPA	University of Danubius, ROMANIA
Prof. Dr. Ayhan ÖZTÜRK	Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Bilge SÜKAN	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Bünyamin KOCAOĞLU	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Enis ŞAHİN	Sakarya Üniversitesi
PROF. Dr. Y. FRENKEL	University of Haifa, ISRAEL
Prof.Dr. Faruk SÖYLEMEZ Üniversitesi	Kahramanmaraş Sütçü İmam

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Prof. Dr. Hale ŞIVGIN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Haluk SELVİ	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Hilmi BAYRAKTAR	Gaziantep Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim SOLAK	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. İlyas GÖKHAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail ÖZÇELİK	Kırıkkale Üniversitesi
Prof. Dr. Kemal ÇELİK	Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Ali BEYHAN	Atatürk Araştırma Merkezi
Başkanı	
Prof. Dr. Mehmet ÖZKARCI	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet YETİŞGİN	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Prof. Dr. Musa ŞAŞMAZ	Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Sıtkı BİLGİN	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Orhan DOĞAN	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Prof. Dr. Osman KÖSE	Polis Akademisi
Prof. Dr. Refik TURAN	Türk Tarih Kurumu Başkanı
Prof. Dr. Selahattin DÖĞÜŞ	Kahramanmaraş
Sütçü İmam Üniversitesi	
Prof. Dr. Selma YEL	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Vagif SULTANLI	Bakü Devlet Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet GÜNDÜZ	Mustafa Kemal Üniversitesi
Doç. Dr. Ayhan DOĞAN	Gaziantep Üniversitesi
Doç. Dr. Cengiz DÖNMEZ	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Emin TOROĞLU	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Prof. Dr. İrada ALİYEVA	Pedagoji Üniversitesi,
AZERBAYCAN	
Doç. Dr. İsa İbrahim ARSLAN	Bakü Devlet Üniversitesi
Doç. Dr. M. Ali ÇAKMAK	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. M. Zahit YILDIRIM	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Doç. Dr. Muhammet ERAT Üniversites	Çanakkale Onsekiz Mart
Doç. Dr. Mübariz AĞALAROV Menecment Üniversitesi	Azerbaycan Turizm Ve
Doç. Dr. Namiq MUSALI Doç. Dr. Nejla GÜNAY	Kastamonu Üniversitesi Gazi Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ahmet QULİYEV Akademisi	Azerbaycan Milli Bilimler
Yrd. Doç. Dr. Cengiz ŞAVKILI Üniversitesi	Kahramanmaraş Sütçü İmam
Yrd. Doç. Dr. Ercüment YILDIRIM Üniversitesi	Kahramanmaraş Sütçü İmam
Yrd. Doç. Dr. Erhan ALPASLAN Üniversitesi	Kahramanmaraş Sütçü İmam
Yrd. Doç. Dr. Fahri KILIÇ Üniversitesi	Abant İzzet Baysal
Yrd. Doç. Dr. Hasan ARSLAN Üniversitesi	Kahramanmaraş Sütçü İmam
Yrd. Doç. Dr. Hikmet DEMİRCİ Üniversitesi	Kahramanmaraş Sütçü İmam
Yrd. Doç. Dr. İsmail ALTINÖZ Üniversitesi	Kahramanmaraş Sütçü İmam
Yrd. Doç. Dr. M. Edip ÇELİK Üniversitesi	Kahramanmaraş Sütçü İmam
Yrd. Doç. Dr. M. Fetih YANARDAĞ Üniversitesi	Kahramanmaraş Sütçü İmam
Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÇABUK Üniversitesi	Kahramanmaraş Sütçü İmam
Yard. Doç. Dr. Sadi GEDİK Sütçü İmam Üniversitesi	Kahramanmaraş
Yrd. Doç. Dr. Süleyman HATİPOĞLU Yrd. Doç. Dr. Yaşar ARSLANYÜREK Üniversitesi	Mustafa Kemal Üniversitesi Kahramanmaraş Sütçü İmam
Dr. Samire MEMMEDOVA Arş. Gör. Elçin İBRAHİMOV Akademisi	Azerbaycan/Bakü Azerbaycan Milli Bilimler
Aydın KERİMOV AZERBAYCAN SEKRETERYA	Pedagoji Üniversitesi,
Gülhan MENGÜR H. İbrahim ÖZDEMİR Harun DEDEOĞLU İlyas KARAGEÇEN Mehmet CANLI	Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

MARAŞ SAVUNMASI İLE İLGİLİ ERMENİLERİN YÜRÜTMÜŞ OLDUĞU PROPAGANDA FAALİYETLERİNİN BRİSTOL GÜNLÜKLERİNE YANSIMASI

Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ*

ÖZET:

Mondros Mütarekesi'nden sonra Maraş ve çevresi önce İngiliz, ardından Fransız işgaline maruz kalmıştır. Fransız askerleri Ermeni lejyonerleriyle beraber bölge halkına tahrik ve tehdit politikası uygulamışlardır. Ermeniler Kilikya bölgesinde devlet kurma hayaliyle hareket etmişlerdir. Bölgede nüfuslarının çoğunlukta olduğunu Türklerin azınlıkta olduğu propagandasını yayarak yabancı misyonları etkilemeye çalışmışlardır. Ayrıca Türklerin Ermenileri katlettiği iddialarını Avrupa basınında dile getirmeye çalıştılar. Amiral Bristol'un günlüğü bu iddiaların doğru olmadığını ortaya koymaktadır. Bristol günlüğünde Ermeni iddialarının delili olmadığını ayrıca söz konusu iddiaların kara propagandaya dayandığını açıklamıştır.

Bristol, Anadolu'da Türk nüfusunun çoğunlukta olduğunu, Anadolu'da karşılıklı savaş gerçekleştiğini belirtmektedir. Ermenilerin asılsız haberlerle kamuoyunu yanılttıklarını günlüğünde izah etmiştir. Bristol'un tarafsız tutumu Ermenilerin tepkisini çekmiştir. Hatta Ermeniler, Bristol'u Türklerin tarafında olmakla itham etmişlerdir. Oysaki Bristol Anadolu'da yaşananları kamuoyuna tarafsız ve doğru şekilde aktarma gayreti içinde olmuştur. Bristol'un günlüğü Türk Kurtuluş Savaşı'nın ve Maraş savunmasının haklılığını ortaya koymaktadır. Bu tebliğimizde Bristol'un savaş günlüğü ışığında Maraş ve çevresindeki yaşanan gelişmeler değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Maraş, Bristol'un Günlüğü, Millî Mücadele

THE PROPAGANDA ACTIVITIES CARRIED OUT BY ARMENIANS RELATED TO MARASH DEFENCE REFLECTED IN THE BRISTOL DIARY

ABSTRACT:

After the Mondros Armistice Marash and its environment were occupied by English and then by French. French soldiers and Armenian legionary carry out invasion policy in the region community. Armenians acted with the dream of establishing a state in the Kilikya region. Armenians tried to influence foreign missions officers by spreading propaganda that the Turks were minorities in the region. In addition they tried to express the claims that Turks massacred Armenies in the European press. Admiral Bristol's diary reveals that the claims are not true. Bristol stated in this diary that the Armenian allegations were not true and they were based on black propaganda

---

* KTÜ, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, 61080Trabzon, h.oksuz@ktu.edu.tr.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Bristol states that the Turks populations in Anatolia is the majority and that there is a mutual war in Anatolia. He explained in his diary that the Armenians were wrong in public opinion with unfounded news. Bristol's neutral view drew the reaction of Armenians. Even Armenians claim to be Turkish supporters of Bristol. In fact Bristol has made effort to explain the events in Anatolia in an impartial and correct way to the public. Bristol's diary describes the right of Turkish war of independence and Marash defence. In this study in the light of Bristol war diary Marash and its environment development will be evaluated

Key Words: Marash, Bristol Diary, National Struggle

Giriş

I. Dünya Savaşı sonunda imzalanan Mondros Ateşkes Anlaşması ile Osmanlı Devleti fiilen sona ermiştir. Ateşkesin esnek hükümleri ülkenin pek çok yerinde İngiltere, Fransa ve İtalya'nın işgallerine zemin hazırlamıştır. İngilizler, ateşkes anlaşmasınının 7. Maddesi gereğince ilk olarak 3 Kasım 1918'de Musul'u, 9 Kasım'da da İskenderun'u işgal etmişlerdir. İngilizlerin öncelikli amacı bölgedeki durumlarını kalıcı hale getirmektir. Bu çerçevede olası tehlikeleri önlemek amacıyla stratejik bir noktada bulunan Antep ve Maraş bölgelerine doğru yöneldiler ve Maraş, bir Hint süvari alayının da bulunduğu İngiliz askeri birlikleri tarafından 22 Şubat 1919 tarihinde işgal edildi. Esasen Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu toprakları henüz I. Dünya Savaşı devam ederken İngiltere ve Fransa arasında yapılan 26 Nisan 1916 tarihli Sykes- Picot Anlaşması ile çoktan paylaşılmıştı. Bu gizli paylaşımın göre Bağdat'tan Basra'ya kadar güney Mezopotamya, Akdeniz kıyısındaki Hayfa ve Akka Limanları İngiliz nüfuz bölgesi olurken; Kilikya, Halep- Şam ve Musul'u içine alan bölge ise Fransa'ya bırakılmıştı. Antep, Maraş ve Musul bölgelerinin gizli paylaşım ile Fransa'ya bırakılmasına rağmen İngiltere'nin bu bölgeleri işgali savaş sonunda değişen dünya şartları gereğiydi. Nitekim İngiltere stratejisini değiştirerek savaş boyunca cephelerde daha fazla yük çektiği düşüncesiyle bu bölgeleri kendi nüfuzuna almak istemişti. İngiltere, Maraş ve komşu vilayetleri işgal ederek Musul'un kendisine verilmesini ve Filistin bölgesinde kendi nüfuz bölgesini oluşturmayı amaçlamış, böylelikle Fransızlara karşı koz olarak kullanmayı hedeflemiştir. Bu nedenle Maraş'ın işgalinin ardından mahalli idareye müdahalede bulunmayarak işgalin mümkün olduğunca olaysız bir şekilde geçmesine çaba harcamıştır. Yaklaşık 8 ay süren işgal boyunca fazla bir sorun yaşanmamasında İngiliz birlikleri içerisinde yer alan Hintli Müslüman askerlerin de payı vardı. Gerek onların halka karşı olumlu tavrı, gerekse halkın bu Müslümanlarla etkileşimi ve ayrıca işgalin geçici olduğu inancı fazla bir tepkiye neden olmamıştı.¹

---

¹ Yaşar Akbıyık, *Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1999, s. 46-47.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

İngiltere ile Fransa Osmanlı Devleti'nin Güneydoğu Anadolu ve Ortadoğu topraklarının yeniden paylaşılması konusunda 15 Eylül 1919'da bir anlaşmaya varmışlardı. İki ülke arasında imzalanan Suriye Anlaşması'na göre; içinde Maraş'ın da bulunduğu İngiliz işgal bölgeleri Fransa'ya bırakılırken, Musul gibi önemli petrol yataklarının yer aldığı bölgede İngiliz işgalinin devam etmesi kararlaştırılmıştı.²Böylece İngilizlerin çekildiği bölgeye Mondros'tan tam bir yıl sonra, 30 Ekim 1919 tarihinde, Fransız askeri birlikleri girmiştir. Bölgenin Fransız işgal alanı olarak belirlenmesi halk üzerinde infiale neden olmuştur. Maraş halkı, Fransız birlikleri henüz bölgeye ulaşmadan 16 Ekim 1919 tarihinde bir miting düzenleyerek hazırladıkları protesto telgrafını Osmanlı Sultanı başta olmak üzere, İtilaf Devletlerinin elçilikleri ile Mısır'daki İngiliz Kuvvetleri Umum Kumandanı General Allenby'ye göndermişlerdir.³ Halkın infiale kapılmasında Fransız birlikleri arasında yer alan Ermenilerin bulunması etkili olmuştur.⁴ Ermenilerin taşkınlıklarının yanı sıra Fransız subaylarının halkın milli ve dini duygularını önemsemeyen tavrı işgale ve işgalcilere karşı doğan direnişte etkili olmuştur. Nitekim Fransızların Maraş'a gelmesinden birkaç gün sonra hamamdan çıkan Müslüman bir kadının peçesinin bir Ermeni tarafından yırtılması üzerine çıkan olaylar sırasında bir Türk şehit olmuş, Hacı İmam adındaki bir Maraşlı da olayı başlatan Ermeni'ye ateş ederek yaralamıştır.

---

² Akbıyık, *a.g.e.*, s. 49-58.

³ Eşref Edib, "Maraş ve Antepliler'in Kahramanlıkları", *Sebilürreşad*, Cilt 18, Sayı:467, 3 Şubat 1337, s. 298; Fransızların Urfa, Antep ve Maraş'ı işgali Anadolu'nun pek çok bölgesinde mitinglerle protesto edilmiş ve gerekli makamlara protesto telgrafları çekilmiştir. Akbıyık, *a.g.e.*, s.88-113.

⁴ Fransa pamuk üretimi için önemli bir bölge olarak gördüğü Kilikya'ya ve civar vilayetlere yerleşebilmek için Ermenilerin hamiliğini üstlenip Türk hâkimiyetini zayıflatma politikası yürütmüştür. Bu amaçla bölgede Ermenilerden oluşan Doğu Lejyonu kurulması yönünde fikirler 1916 yılında gündeme gelmişti. Fransız Savaş Komutanlığı 15 Kasım 1916 tarihinde Doğu Lejyonu'nun kurulmasını kararlaştırmıştır. Bu lejyon Ekim 1918'den sonra "Ermeni Lejyonu" şeklinde adlandırılacaktır. I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanan ve çarpışan Çukurova Ermenilerinden yaklaşık 4000 kadarı Mısır'ın Saint Port Limanı'na kaçarak Fransa'ya sığınmıştı. Bu Ermenilerin Anadolu'da Osmanlı'ya karşı kullanılması amacıyla kurulan Ermeni Lejyonunun oluşturulmasında özellikle Fransız Albayı Bremond'un tavsiye ve raporları etkili olmuştur. Bunun yanı sıra ABD'deki Ermeni komiteleri de bu uğurda oldukça çaba sarf etmiştir. Nitekim birlikler içerisinde Fransa'ya sığınan Ermenilerin yanı sıra Osmanlı ordusunda yer alıp Filistin ve Irak cephelelerinden firar eden Ermeniler, ABD'den gönderilen Ermeniler ve Suriye Ermenileri yer almaktaydı. Kıbrıs'ta özel ve disiplinli bir eğitime tabi tutulan bu birlikler daha sonra Filistin cephesine gönderilmişti. Bu lejyon Mondros Ateşkes Anlaşmasının ardından Fransız birlikleri ile birlikte Güney Anadolu'da işgallere katılmıştır. Erdal İlter, "Milli Mücadele'de "Doğu Lejyonu", (LegionD'orient)'nun Fransız İşgal Bölgesindeki Fonksiyonu", *AÜTTE Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, 1989, s. 422-424.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Yaralı olan bu Ermeni'nin ertesi gün ölümü sonrasında Ermenilerin taşkınlıkları daha da artmıştır.⁵ Tarihe *Sütçü İmam Olayı* olarak geçen bu hadiseden sonra bölgede huzursuzluğun artması üzerine Osmaniye Valisi Yüzbaşı Andre Fransa'nın Adana Bölge Valisi Bremond tarafından Maraş Valiliği ile görevlendirilerek bölgeye gönderilmiştir. 26 Kasım 1919 tarihinde Maraş'a gelen Andre'nin ilk icraatlarından biri kaledeki Türk bayrağının indirtilmesi olmuştur. 28 Kasım günü Cuma namazında toplanan halk kaledeki bayrağın indirildiğini fark edince "Bayraksız namaz kılınmaz." sesleriyle galeyana gelerek kalabalık halinde kaleye koşup tekbirlerle bayrağı yeniden dikmiştir.⁶ Bu olaylar üzerine halkta oluşan infial Kuva-yı Milliyeyi güçlendirip Maraş savunmasını ortaya çıkarmıştır. Fransızların Maraş'a girişinden itibaren teşkilatlanmaya çalışan halk yaşananların etkisiyle faaliyetlerini hızlandırmıştır. Sivas'ta bulunan Mustafa Kemal Paşa, işgalin ilk günlerinde Kılıç Ali Bey'i bölgedeki milli teşkilatı oluşturmak üzere görevlendirmiştir. Kılıç Ali Bey Pazarcık'ta karargâh kurarak halkın Fransızlara karşı mücadelesini komuta etmiştir.⁷ Köylerde, kasabalarda ve stratejik mevkiilerde Fransızlara oldukça zayıf veren Maraş halkının bu savunma refleksi 1920 yılının ilk günlerinde daha da artmıştır. Bunda, Fransızların Urfa, Antep ve Maraş bölgeleri kumandanı General Querrette'in 21 Ocak 1920 tarihinde karargâhına çağırdığı Maraş'ın ileri gelenlerinden bazılarını tutuklaması etkili olmuştur. Bu olay halk arasında galeyana neden olmuş ve Maraş merkezinde 22 gün sürecek bir savunmayı ortaya çıkarmıştır. Şehirde 21 Ocak günü başlayan çarpışmalar 10 Şubat 1920'de bitmiş ve ardından Fransızlar şehirden çekilmek zorunda kalmıştır.⁸ Maraş direnişi Fransız işgalinin Anadolu'daki başarısızlığının ayak sesleri olmuştur. Bir yıl süren İngiliz ve Fransız işgali sürecinde Maraş halkının gösterdiği azim ve kararlılık bundan sonra Antep ve Urfa'nın kurtuluşunda da esin kaynağı olmuştur.

Günlüklerin Dilinden Maraş ve Çevresinde Gelişen Hadiseler

Mondros Mütarekesi imzalandıktan hemen sonra Fransızlar ilk olarak Aralık ayında Mersin ve daha sonra Adana'yı işgal ettiler. Bir yıl sonra işgal Ekim ayında Kilis'e ve Maraş'a doğru genişletildi. Fransız askerlerinin en büyük yardımcısı Ermeni komitacıları. Söz konusu işgal sonrasında Kilikya ve havalisindeki Fransız işgali ve buna bağlı Ermeni tedhiş hareketleri de engellenemez bir duruma gelmişti. 20 Aralık'ta, Mehmet Bey isimli bir Türk doktor Fransız işgali altındaki Adana'dan gelerek son gelişmeler hakkında Bristol'a bilgi verdi. Dr. Mehmet Bey'in anlatımına göre; Kilikya'da Fransız işgali ile başlayan insanlık dramı artarak devam etmekteydi:

---

⁵ Akbıyık, *a.g.e.*, s.124-131.

⁶ Eşref Edib, *a.g.m.*, s. 300; Akbıyık, *a.g.e.*, s.139.

⁷ Akbıyık, *a.g.e.*, s. 163.

⁸ Akbıyık, *a.g.e.*, s. 235.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARŞ SEMPOZYUMU

... Mehmet Bey adında, Adana'dan bir Türk Doktor geldi. Ziyaretin amacı, Kilikya'daki Fransız işgalinin sonuçlarını ortaya koymaktı. Dr. Mehmet Bey, Fransızların Türkleri bir akşam yemeğine davet edeceğini ve gidenlerin öldürüleceğini ya da ortadan kaldırılacağını söyledi. Fransızlar, eşkıyaları avlama çalışmalarında köylüleri onlara [eşkıyalara] yardım etmekle suçlamaktadırlar ve eşkıyaları bulamazlarsa köylüleri öldüreceklerdir. Halk temsilcilerinden Fransız güdümünü arzu ettikleri yönünde bir dilekçe imzalamaları istendi, fakat halk bunu arzulamamaktadır. Fransızlar, Türk Okullarını kapattılar ve herkesin sadece Fransızca ve Ermenice öğretilen Fransız Okullarına gitmesi talimatını verdiler. Fransızların bu toprakları işgal ettiği günden bugüne vergiler dört kat artmıştır ve daha önce bir mektup için 1 kuruş olan posta ücreti 3.5 [kuruş] olmuştur. Şu anda Adana'da Balkan ülkelerinden gelen belli sayıda Türk mülteci vardır ve bunlar için bol miktarda barınma yeri olmasına rağmen Fransızlar bu insanları şehirden dışarı sürerek, [boş yerlere] Ermenileri yerleştirmekte ve böylece bir Ermeni çoğunluk elde etmeye çalışmaktadır. Adana bölgesinde evlerine geri dönmek isteyen Sivas, Konya ve İstanbul'dan gelen Ermeniler vardır. Fakat Fransızlar bunların gitmelerine izin vermemektedir. Bölgede elbise ve tıbbi malzemeye ihtiyaç duyan çok sayıda yoksul insan vardır. Onlar, [Türkler] bizim yardım örgütlerimizden yiyecek karşılığında ilaç ve elbise almaktan memnuniyet duyacaklardır.⁹

Bristol'un savaş günlüğünde açıkça görüldüğü gibi işgal sonrasında Kilikya havalisinde bir insanlık dramı yaşanıyor. Sivas Kongresi kararlarına uygun olarak, Heyeti Temsiliye tarafından Kilikya havalisinde Kuvayı Milliye teşkilatlanması başlatılmış ve harekât merkezi olarak Saimbeyli yakınlarındaki Kayseri Vilayeti'ne bağlı Develi ilçesi seçilmişti. Kayseri'nin güneyinde bulunan Develi ilçesi Saimbeyli'nin kuzeybatısında yer alıyordu. Bu esnada, her ne kadar askeri üniformaları çıkartılsa da Fransa'nın himayesi altındaki Ermeni çeteleri bölgedeki Türk halkına her türlü fenalık ve zulmü yapmaya devam ediyordu. 1919 yılı sonuna yaklaşılırken Kilikya bölgesindeki çatışmalar daha da şiddetlendi. Ermenileri Amerikan basın organlarını da kullanarak "Güney Ermenistan" olarak isimlendirdikleri Kilikya'nın kendilerine ait olduğunu ispat etmeye çalışıyorlardı. Amerika'daki en azılı Türk düşmanı Taşnak mensuplarından bir tanesi olan Vahan Kardaşyan, 19 Ekim 1919 tarihinde New York Times gazetesinde yayınlanan makalesinde "Kilikya'da 150.000 Ermeni ve 50.000 Türk yaşadığını, Ermenilerin iddia edildiği gibi azınlık değil çoğunluk olduğunu" belirtiyordu. Vahan Kardaşyan'a göre "Ermenileri ve Türkleri bir araya getirecek bir formül Ermenilerin aleyhine olacaktı."¹⁰ Vahan Kardaşyan ABD kamuoyunu yanıltmak için rakamlarla oynayarak Ermeni nüfusun çoğunlukta

⁹LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-I*, *WarDiary*, Confidential, December 20, 1919, s. 1.

¹⁰ Vahan Cardashian, "The Turks' Heritage", *New York Times*, Ekim 2, 1919, s. 2.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

olduğu algısını yaratmaya çalışıyordu. Oysa, Harbord ve Moseley Raporlarında belirtilen Ermeni nüfus rakamları Fransızların desteğinde yerleştirilen taşıma nüfus dahil Kardeşyan'ın iddialarının çok altındaydı.¹¹

İstanbul'un işgalinin öncesinde, Maraş'ta Milli Mücadele güçleri ile Fransız askerleri arasında çatışmalar hızlanmıştı ve Bristol, Halide Edip ile görüşerek bölgedeki 20 kadar Amerikan vatandaşının tahliyesi için yardım istedi. Hadise Fransızlara karşı çatışmada Amerikan yardım kurumu binalarının kullanılması sonucunda ortaya çıkmıştı.¹² Görüşme sonrasında Amerikalıların korunması için gerekli tedbirler alındı:

... Halide Edip [Adivar] Hanım, Maraş'taki Amerikalılar ile ilgili bilgi vermek üzere geldi. O [Halide Edip Adivar] Mustafa Kemal'den ve Maraş'taki Türk Kuvvetleri komutanından almış olduğu telgrafi okudu. Onlar [okunan telgraf] Amerikan vatandaşlarına dikkat edilmesi ile ilgili olarak verilmiş emirlerin alıntılarında oluşuyordu. Bu telgrafların bildirdiğini göre; 8.000 silahlı Ermeni şu anda Türklerin elindeydi ve Amerikan vatandaşlarına dikkat edilmekte ve Türkler tarafından korunmaktaydılar. O [Halide Edip] ayrıca, Türkler bizim insanlarımıza [Amerikalılara] dikkat edeceklerini söyledilerse, sözlerini tutacakları konusunda korkunun yersiz olduğunu söyledi. O [Halide Edip] ayrıca Fransızların bu sorunu Maraş ve çevresine getirdiklerini söyledi. Onlar [Fransızlar] Ermeni askerlerle birlikte ülkeyi işgale geldiler ve onlar [Ermeniler] Türklere saldırarak cinayetler işledi, [Türk] kadınlarına vahşet uyguladı, tecavüz ettiler ve sonuç olarak bu karışıklık ortaya çıktı. Buna rağmen Türkler, Amerikalıları [misyonerleri] "onur misafirleri" olarak koruyacaklardır, fakat onun [Halide Edip] düşüncesine göre; Türkler ve Fransızlar arasındaki bu çatışma durumu devam ederken onların [Amerikalıların] Maraş'tan ayrılması daha iyi olacaktır.¹³

Halide Edip'in Bristol'a ilettiği telgrafta da görüldüğü gibi, Mustafa Kemal ve TBMM Maraş'taki gelişmeleri yakından takip ediyordu. Mustafa Kemal, 24 Nisan 1920 tarihinde TBMM'nin gizli oturumunda yapmış olduğu konuşmada; Maraş olaylarından bahsederek, Fransızlar tarafından desteklenen Ermenilerin Kilikya, Maraş, Urfa havalisinde Müslüman ahaliye yapacak oldukları tecavüzler ve katliamlar sonrası ortaya çıkacak mukabeleden TBMM'nin mesuliyet kabul etmeyeceğini ve Fransızlar ile Maraş dolaylarındaki çatışma esnasında zarar gören diğer Hristiyanların arada

---

¹¹ Harbord Raporu için bkz. İsmail Köse, Woodrow Wilson'un Ermeni Hamiliği Teşebbüsü ve Ermenistan Görevine Giden General Harbord Askeri Kurulu, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 108, 2014. s.53-88; Ayrıca bkz. Moseley, a.g.e, s. 8.

¹² LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary*, Confidential, February 13, 1920. s. 1.

¹³ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary*, Confidential, February 17, 1920. s. 1-2.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

kaldıklarını söylemiştir.¹⁴ Diğer Hristiyanlar ile, özellikle bölgede bulunan Amerikalı misyonerler kastediliyordu.

Bu esnada geçmişten gelen bir alışkanlıkla misyonerlerin bir kısmı Ermeniler tarafından ortaya atılan abartılı ve kurgu iddialara sorgusuz sualsiz inanma eğilimlerini göstermekteydiler. 4 Mart 1920 tarihinde misyonerler W. Peet ve Dr. W. Chambers, Bristol ile görüşerek “Kilikya ve Maraş’taki hadiseler ile ilgili olarak güvenilir bir kaynaktan bilgi aldıklarını ve Maraş’ta 3.500-4.500, Kilikya’da ise 6.000-7.000 Ermeni’nin öldürüldüğünü” bildirdiler. Misyonerlerin güvenilir kaynak olarak belirttikleri kişi bir Ermeni idi. İki misyoner, iddiaları araştırmaya gerek görmeksizin olayı dünya kamuoyuna bildirme eğilimindeydiler. Misyonerlerin bu planı, Bristol tarafından engellendi, çünkü mektuptaki bilgilerin doğru olmadığından emindi. Bristol daha sonra kendisini ziyaret eden Amerikalı gazetecilere katliamın söz konusu olmadığını ve öldürmenin karşılıklı gerçekleştiğini söyledi.¹⁵ Tüm bu gerçeklere rağmen, Yakındoğu Yardım Örgütü’nün (NER) 1920 yılı sonunda Senato’ya sunulan Mütevelli Kurulu yıllık raporunda Maraş ve Haçin’deki Ermenilerin katledildiği söyleniyordu.¹⁶

Aslında Bristol’un da gazetecilere söylediği gibi, bölgede yaşayan Türkler ile işgalci Fransa desteğindeki komitacı Ermeniler arasında gerçekleşen çatışmada her iki taraftan da pek çok kişi hayatını kaybetmişti. Müdahale edilmemiş olsaydı olay dünya kamuoyuna daha önceki yıllarda yapıldığı gibi Türkler Ermenileri katlediyor şeklinde yansıtılacaktı.

Patrik temsilcilerinin görüşmesinden birkaç hafta sonra, 1920 yılı Mart ayı başında ACRN temsilcisi W. W. Peet ile diğer bir misyoner Dr. W. N. Chambers, Bristol’u ziyaret ettiler. Ziyaret konusu Maraş ve çevresindeki çatışmaları:

...Öğleden sonra Bay W. W. Peet ve Dr. W. N. Chambers Kilikya’daki gelişmeler ile ilgili olarak ziyaretime geldi. Dr. Chambers Kilikya’daki gelişmeler üzerine yazmış olduğu bir mektubu sundu. Bu mektup, onun [Dr. Chambers] bilgilerinin güvenilir bir tanıktan elde edildiğini belirtiyordu. Bu tanığın kim olduğunu sorduğumda, bunun bir Ermeni olduğunu söyledi. Bunun üzerine onu Ermeni tanığı kabul etme gerekçesini öğrenmek için sorguladığımda, [kaynağının] güvenilir olmadığını kabul etti. Mektubunda

---

¹⁴TBMM Gizli Celse Zabıtları, 24 Nisan 1336 (1920), Devre 1, İctima 1, C. 1.

Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1985, s. 2-3.

¹⁵LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-I*, *War Diary*, Confidential, March 4, 1920. s. 1-2; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-I*, *War Diary*, Confidential, March 22, 1920. s. 1; Buna rağmen Avrupa ve ABD’deki gazetelerde Maraş’ta Hristiyanların katledildiği propagandası yapılmaktaydı. Bkz. Burnet Hershey, “*Kemal and the Allies’ Policies*”, *New York Times*, October 8, 1922. s. 49; *New York Times*, “*Eye Witness Tells How Armenians were Massacred*”, March 6, 1920. s. 1.

¹⁶Near East Relief, *Annual Report of Board of Trustees of the Near East Relief Transmitted, Pursuant to Law, for the Year Ending December 31, 1920*.Senate, Doc. No: 5. s. 5.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

3.500 ile 4.500 Ermeni'nin Maraş'ta katledildiğini belirtmişti ve Kilikya'da katledilen [Ermenilerin] toplam sayısının 6.000-7.000 arasında olduğunu tahmin ediyordu. Ona, [Dr. Chambers] bu bilginin güvenilir olmadığını ve kendi adı ile bu gibi beyanlarda bulunmasının büyük bir risk taşıdığını, çünkü onun [Dr. Chambers] karakter ve şöhretinin bu olayların tamamen gerçek olgular gibi kabul edilmesini sağlayacağını ve bu durumda bunların tüm dünyada yayımlanacağını söyledim. Ona, [Dr. Chambers] bunun sadece ırklar arasındaki nefreti artıracığını ve Ermeniler ile Müslüman olmayan ırklara büyük zarar vereceğini ve kendisinin de benim gibi bunun iyi bir sonuç elde edilmesini sağlamayacağından emin olduğunu söyledim. Görüşme esnasında Bay Peet benim görüşlerime yakınlık gösterdi. Sonunda Dr. Chambers, benim ne demek istediğimi anladığını ve haklı olduğumu düşündüğünü, mektubunda katliamlarla ilgili kısımları büyük ihtimalle çıkartacağını ve daha genel ifadeler kullanacağını, uygun tanıktan elde ettiği bilgileri kullanacağını söyledi. Bunun çok önemli bir görüşme olduğunu hissettim ve Dr. Chambers'ı benim düşünce açığa getirebilmekten büyük memnuniyet duydum.¹⁷

Maraş'taki çatışmalar ve Ermenilerin misyonerler desteğindeki tek yanlı propaganda faaliyetleri tüm dikkatleri Çukurova'ya döndürmüştü. Amerikan medyasında yine tek yanlı haberler yayımlanıyor ve masum (!) Ermenilerin zorla Müslümanlaştırıldığı ve Maraş'ta katledildiği iddia ediliyordu.¹⁸ Hadiseleri yakından araştırmak için Amerika'nın büyük gazete temsilcileri peş peşe İstanbul'a gelmekteydi. Bu gazetecilerin bazıları ile yapılan görüşme Bristol günlüklerinde şu şekilde yer alır:

...Öğleden sonra gazete temsilcileri, Bayan Dorian, Bay Smith ve Bay Brown geldiler. Genel durum ele alındı ve onlara Dr. Lambert'in Halep'ten Maraş'a gidiş ve dönüş yolunda gerçekleştirmiş olduğu gezi raporunu okudum. Bu [Rapor] çok enteresan bir tanımlamaydı ve muhtemelen bütün durum üzerinde elde edilebilecek en iyi tanıktı. Bu rapor, Ermenilerin Maraş'ta Türkler tarafından tek taraflı olarak katledildiklerini göstermemektedir. Hadise bir çatışmaydı ve her iki tarafta da [Türk ve Ermeni tarafında] erkek, kadın ve çocuklar ayırıt edilmeksizin öldürülmüştü. Ermenilerin daha fazla zarar görmesinin nedeni Türkler kadar silahlanmış olmamalarından kaynaklanmıştı. Şüphe yok ki Fransızlar, çatışma esnasında ve daha önceki şehrin ileri gelenlerini tutuklama, Türk bayrağını [gönderden] indirme ve yerli halkı provoke eden eylemleri ile ahlaki olmayan bir şekilde davranmışlardı.¹⁹

¹⁷LCMD, *ThePapers of Mark L. Bristol-I, War Diary*, Confidential, March 4, 1920.

¹⁸Burnet Hershey, "Kemal and the Allies' Policies", *New York Times*, October 8, 1922. s. 1; *New York Times*, "Eye Witness Tells How Armenians were Massacred", March 6, 1920. s. 1; *New York Times*, "Order Armenians Made Moslems", January 4, 1920. s. 1.

¹⁹LCMD, *ThePapers of Mark L. Bristol-I, WarDiary*, Confidential, March 22, 1920. s. 1.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARŞ SEMPOZYUMU

Maraş'taki hadiseler iddia edildiği gibi Türklerin Ermenileri katliamı şeklinde değil, aksine karşılıklı çatışma sırasında olmuş ve Türkler de hayatını kaybetmişti. Bristol açık yüreklilikle bu gerçeği Amerikalı gazetecilere anlatmış ve hadiselerin gerçek yüzünü göstermişti. Oysa bu tür haberler geldiği kaynağa bakılmaksızın ya hiç yayınlanmıyor ya da gazetelerin arka sayfalarında ve dip köşelerinde dikkat çekmeyecek şekilde veriliyordu.

Misyoner Dodd, Türkçe konuşabilmekteydi. Bu nedenle Eylül ayı sonlarında Harput ve Kayseri'ye doğru Anadolu içlerini kapsayan gezisine başlamadan önce Bristol ile görüştü. Bristol Dodd'u Ankara'ya göndererek Milli Mücadele'nin merkezi Ankara'da etkinlik kurmak istiyordu.²⁰

... Öğleden önce Dr. W. S. Dodd Küçük Asya'ya [Anadolu] çıkacak olduğu geziye başlamadan önce "hoşça kal" demek için uğradı. Kendisi, Harput, Kayseri ve yolu üzerindeki diğer yerlere uğrayacak. Onunla, Yakınoğu Yardım [Komitesi] ve Misyon Kurulu görevi ile Ankara'ya gidebilmesi ihtimalini konuştuk ve ona kendisinin Türkçe konuşabildiği ve anlayabildiği için bu etkinliğini Milliyetçiler nezdinde Hıristiyan ırklar lehinde kullanabileceğini ve etkinliğin özellikle Aintap [Antep] ve Maraş havalisindeki şartlar için gerekli olduğunu söyledim.²¹

Bristol, günlüklerinde misyoner Dodd'un kendisinin bu teklifine ne cevap verdiğini belirtmez. Misyoner Dodd, Bristol'un teklifini kabul etmemiş olmalıdır; çünkü bu görüşmeden yaklaşık sekiz ay sonra, 15 Nisan 1921 tarihinde diğer bir misyoner Bayan Annie T. Allen NER'i temsilen Ankara'da görevlendirilmiştir. Bayan Allen, Ankara ile Yardım Örgütleri arasında irtibatı sağlayacak ve Bristol'un daha önce Dodd'dan talep ettiği görevleri yerine getirecekti. Bu esnada ABD, Milli Mücadele'yi resmen tanınamıştı ve Allen'in Amerikan Hükümeti ile ilgili resmi bir görevi bulunmuyordu.²² Bristol, Londra Konferansı, I. İnönü Zaferi ve II. İnönü Muharebeleri ertesine rastlayan bu atama ile yardım örgütü ve misyoner çalışmalarının yanında Ankara'dan bilgi akışını ve teması güçlendirmek istiyordu. Fakat bunun Milli Mücadele'yi tanıma olarak anlaşılmasından kaçınmaktaydı.

Görüşmede Darlington, Türklerin Maraş'taki bir sığınma merkezine saldıran buradakileri nasıl katlettiğini hikâye etmeye başlayınca Amiral Bristol daha fazla sabredemeyerek, bunun doğru olmadığını çünkü olay

---

²⁰LCMD, *ThePapers of Mark L. Bristol-II, WarDiary, Confidential*, September 24, 1920. s. 1.

²¹LCMD, *ThePapers of Mark L. Bristol-II, WarDiary, Confidential*, September 24, 1920. s. 1.

²²LCMD, *ThePapers of Mark L. Bristol-II, WarDiary, Confidential*, April 15, 1921; Resmi görevi bulunmamasına rağmen Misyoner Allen resmi bir mümessil gibi Dışişleri Bakanı Y. Kemal Bey ile sürekli görüşme halinde bulunmuştur. Bkz. Bilal Şimşir, "Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Bey'in Vaşington Büyükelçiliği (1920-1927)", *Belleten*, (162), Türk Tarih Kurumu, 1997. s. 296.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

esnasında Maraş'ta görevli olan bir yardım örgütü çalışanının hadisenin aslının anlatıldığı gibi olmadığını, kendisine ifade ettiğini söyledi. Bristol'un çıkışına canı sıkılan Piskopos, İngiliz, Fransız, İsveç ve ABD gazetelerinin tümünün hadiseyi kendi anlattığı şekilde naklettiğini söyledi. Bristol bunun üzerine, bunun ABD'de bir çeşit propaganda şekli olduğunu ve aslında anlatılan hadisenin gerçeklerle ilgisi bulunmayan tek kaynaktan çıkışlı bir söylenti olduğunu belirtti. Bristol, kurgu propagandaya örnek olmak üzere; Kilikya'da Ermenilerin çoğunlukta olduğunu iddia edildiğini fakat gerçeğin böyle olmadığını herkesin bildiğini söyledi. Bristol, 1920 Haziran'ında Ermeni Patriği'nin Paris Barış Konferansı'na sunduğu nüfus rakamları için; "Patriğin Paris Barış Konferansı'nda Ermenilerin Anadolu'daki abartılı nüfus rakamları için söyledikleri, patrikhanenin doğumları kaydettiği ve vergi vermemek için bunu gizli tuttuğu doğrudur, fakat Patrik, patrikhanenin ölümleri mevcut nüfus rakamlarından düşmediğini söylememektedir" diyerek çıkışını sürdürdü. Bristol görüşmenin sonunda, benzer propaganda ve siyasi emellere hizmet etmediği için Ermenilerin ve Rumların kendisi için Türk yanlısı söylentisini yaydığını da sözlerine eklemiştir.²³

Amerika'da ve Avrupa'daki propaganda faaliyetlerine hız verilmesinin ana nedenlerinden birisi ABD'nin Ermenistan Devleti'nin güdümünü üstlenmesini sağlanmaktı. Komitacılar, aldatıcı propagandalarını etkisiz hale getiren Amiral Bristol ve Robert Koleji Müdürü C. F. Gates'in Türk yanlısı (*pro-Turk*) olduğunu ileri sürüyor ve bu yönde propaganda yapıyorlardı. Tüm bu karalama faaliyetlerine rağmen, 1 Haziran 1920 tarihinde Senato, Ermenistan üzerine kurulacak güdüm idaresi için Başkan Wilson'a gerekli yetkiyi vermeyi ezici bir çoğunlukla reddetti.

Senato'nun reddinden sonra Amerikalı Piskoposlar Darlington, Nichols ve çalışanları İstanbul'a gelmiş ve 23 Haziran günü Bristol ile görüşmüşlerdi. Rum Patriği de bu fırsattan yararlanmak üzere görüşmeye katıldı ve 27 Haziran Pazar günü Darlington onuruna Patrikhane'de özel bir ayin yapıldı.²⁴ Ayinde yapılan konuşmada, Rum Patriği siyasi konulara ve Yunan taleplerine değinmemeyi tercih etmişti.²⁵ İki piskoposun Türkiye'ye gelmekteki amaçlarından biri de kiliseler arasındaki inanış farklarının giderilerek bir birlik sağlanmasıydı. Bristol günlüklerinde Piskopos Darlington'un Ermeni ve Yunan yanlısı (*pro-Greek, pro-Armenian*) olduğunun dünyada bilindiğini²⁶ kaydeder. Darlington ertesi gün (24 Haziran) Bristol ile tekrar görüştü ve Amerika'da kendisinin Türk yanlısı olduğunun bilindiğini söyledi. Görüşme günlüklerde şu şekilde yer alır:

²³LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary*, Confidential, June 24, 1920. s. 1-2.

²⁴LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-II, War Diary*, Confidential, June 27, 1920.

²⁵LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-II, Adress Delivered by His Eminence the Locum-Tenens of the Greek Patriarchate, in France of His Excellency Admiral Bristol and of the Rt. Rev. Bishop Darlington*. s. 1-2.

²⁶LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-II, War Diary*, Confidential, June 23, 1920.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

...Öğleden sonra Piskopos J. H. Darlington randevu ile geldi. Yurttaki [Amerika]hislerin Ermeniler lehinde çok güçlü ve çok büyük şekilde de Türkler aleyhinde olduğunu söyledi. Eski Trinity'nin başpapazı Dr. Wm. T. Manning'in tüm sınıflardan önde gelen insanlara yapmış olduğu bir konuşma ile ilgili meydana gelen hadiseyi anlattı. Manning, konuşma esnasında, dinleyici topluluğundan Amerikalıların en çok sevdiği millet olan Ermeniler için savaşıacaklarına ant içmelerini istemiş. İstekleri sevgi gösterileriyle karşılanmış. Darlington, beni bir dost olarak bilgilendirmek istediğini ve Amerika'daki insanların Dr. C. F. Gates ile benim Türklere karşı çok dostane olduğumuzu ve Türkler için iyi bir şeyler söyleyenin sadece ikimiz olduğunu düşündüğünü söyledi. Piskopos çok önemli beyanlarda bulundu ve söyledikleri arasında bir örnek olmak üzere, iki milyon Ermeni'nin Türkler tarafından katledildiği de vardı. Bu beyanın aksini ispat etmeye çalışmadım, çünkü herhangi bir tartışmadan kaçınmayı tercih ettim. Piskopos, konuşmasında din ile ilgili kiliselerin birleşmesini ve Ermeniler için yardım fonlarının artırılmasını içeren konulara kayd. Darlington, açıkça kendi fikirlerine saplanıp kalmış bir kişidir ve iyi bir konuşmacıdır. Fakat düşünceleri ve fikirleri doğru olmamakla birlikte bu yalanları, konuşma akışı içindeki ustalığı ile örter. Maraş'ta Türklerin, sığınma evine gelerek burada bulunan sığınmacı hastaları öldürdüklerini ileri süren sözler söyledi.

Bu durumda, sağlam bir bilgiye sahip olduğum için, orada bulunan bir Amerikalı yardım çalışanından aldığım bilgi ile, ona bu hikâyenin doğru olmadığını söyledim. O, "fakat bu hikâye çok sayıda kaynak tarafından yayımlandı, İsviçre, Fransa, Büyük Britanya ve çok sayıda Amerikan gazetesi tarafından alıntılanarak duyuruldu" dedi. Ben de "evet" dedim, "tüm bu raporların kaynağı aynıydı; ilk başta bir dedikodu idi fakat daha sonra doğru olmadığı ispatlandı". Bu "Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan propagandanın bir şeklidir, dedikodular gerçek olaylar gibi koyu büyük başlıklarla yayımlanır" dedim. Bunlara ek olarak Piskoposa, burada bulunduğum tarihten itibaren, en çok önem verdiği şeyin, eski Türk idaresinin ortadan kaldırılması, bu kirli Türk idaresinin yerine iyi bir hükümet kurulması olduğu bilgisini verdim. Ayrıca, "Muhtemelen biliyorsunuzdur şu an ki, Türk yasası (Anayasa) dünyadaki en iyi yasalardan bir tanesidir fakat bu yasanın uygulanması kuşkusuz en kötüsüdür" dedim. Bu söylediğimde Türk yanlısı bir unsur bulunmadığını belirtti. Ben de, "Hayır, benim Türk yanlısı olmam gibi bir durum söz konusu değil, fakat bağımsız bir Ermenistan'ın savunuculuğunu yapmadığım için Ermeni propagandacıları benim Türk yanlısı ya da Türk taraftarı olduğumu ilan ediyorlar" dedim.

Amiral Bristol, İstanbul'daki görevine başladığı ilk günden itibaren tüm Osmanlı toprakları üzerinde tek bir devlet tarafından, tercihen ABD tarafından kontrol edilen bir güdüm idaresi kurulmasını savunuyor, bu görüşünü her fırsatta dile getiriyordu. ABD'deki Ermeni dernekleri temsilcisi H. H. Topakyan 1920 yılı Mart ayı başında Bristol'u ziyarete gelir. Ziyarete görüşülen en önemli konu Anadolu'da güdüm idaresinde kurulması planlanan

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Ermeni Devleti ve Maraş olaylarıydı. Görüşmede Bristol, Topakyan'a Ermeni derneklerinin Amerika'da organize ettikleri propaganda çalışmalarının hemen hemen tamamının yalan olduğunu da söyledi. Topakyan ile Bristol arasındaki görüşmenin günlüklerde yer alan bölümünün güdüm ile ilgili şöyledir:²⁷

...Bay Topakyan öğleden sonra ziyaretime geldi. Ona, diğer gayrimüslimlere yaptığım gibi Ermeniler ile ilgili tavrımı açıkladım. Ona [Topakyan'a], benim fikrime göre; Türkiye'deki her ırktan halklar içerisinde prensip sahibi olmayan ahlaksız birkaç liderin bulunduğunu ve bunların halklarının iyiliğinden ziyade kendi politik emelleri için çalıştıklarını belirttim. Farklı ırklardaki halkların büyük kısmı cahildi ve bu liderler tarafından yönlendirilmekteydiler. Ona, Amerika Birleşik Devletlerinde yayınlanan bilgilerin büyük kısmının doğru olmak bir yana sahte ve aldatıcı olduğunu belirttim. Ayrıca, bu aldatmanın anlaşılması durumunda, Amerika Birleşik Devletleri halkının bunu asla unutmayacağını ve Ermeni halkının aleyhine döneceğini söyledim. Patrik'ten almış olduğum bilginin karakteristik olarak abartılı ve taraflı olduğunu belirttim. Bununla birlikte, Müslüman olmayan halklar için Türkler üzerindeki etkimi kullanarak sürekli çalıştığımı söyledim. Türklere Müslüman olmayan halkları korumalarının kendi çıkarlarına olduğunu söyledim. Fransızlar ayrıldıktan sonra Türklerin, Maraş'taki Ermenileri öldürmemeleri büyük oranda benim etkim sonucunda gerçekleşmiştir. Ortaya atılan tasarıların [Ermeni Devleti kurma planlarının] hayata geçirilebilmesi için büyük miktarda askeri güce ve paraya gereksinim vardır. Bu konuda benimle tamamen hemfikir oldu. Ona ayrıca, kendisinin de fark ettiği gibi, Avrupa ülkelerinin bağımsız bir Ermenistan kurulması için büyük miktarda askeri gücü ve parayı sağlamayacaklarını söyledim. Benim fikrime göre; Ermenilerin kendi dostları yüzünden istrap çekmektedir. Daha sonra, tüm ülkenin ve aynı zamanda Türkiye'de yardım edilen büyük sayıdaki Müslüman olmayan halklar için en büyük iyiliğin Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmadan bir güdüm verilmesi olacağına işaret ettim. Bu idarenin, eski Türk yönetimini tamamen ortadan kaldırarak bunun yerine, dini özgürlüklerin tamamen sağlandığı, evrensel eğitim ilkelerinin kurulduğu ve bir süre sonra, insanlar yeterli eğitim düzeyine ve karar verebilme safhasına ulaştıklarında self-determinasyon hakkının saklı kalacağı bir model olması gerektiğini söyledim. Bay Topakyan bu fikirlere inandığını belirtti, fakat bir muhtıra hazırlayarak Amerika Birleşik Devletlerine geri dönmeden önce şahsen bana iletceğini ve konu hakkında kişisel olarak konuşacağını söyledi. Bunu yaparsa çok mutlu olacağım cevabını verdim.²⁸

Bristol'un söyledikleri ABD'deki Ermeni dernekleri temsilcisi Topakyan'ın aklına çok fazla yatmamıştı. Topakyan ve arkadaşları, hala Türkiye'den kopartılacak topraklar üzerinde kurulacak bir Ermenistan

²⁷New York Times, "Admiral Bristol's Way" September 18, 1922.

²⁸LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary, Confidential, March 4, 1920. s. 1-2.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

peşindeydi. Fakat Bristol'un günlüğündeki notlardan anlaşıldığı kadarıyla Topakyan, ilk görüşmede Bristol'u dinlemekle yetinmiş, yorum yapmaktan kaçınmıştı.

Sonuç

Mondros Mütarekesi sonrasında önce İngiliz ardından Fransız işgaline maruz kalan Maraş ve çevresindeki halk bir yılı aşan bir sürede sıkıntılı bir dönem yaşamıştır. Bu sıkıntının esas kaynağı Fransız askerleriyle birlikte gelen Ermeni lejyonerlerinin bölgenin Türk ahalisine yönelik uygulamış oldukları tahrik ve tedhiş politikasıydı. Bristol günlükleri şiddet üzerinden propaganda geleneğinin en maharetli temsilcisi olan Ermenilerin gerçek niyetine tanıklık etmekte ve objektifliği yansıtmaktadır.

Fransa destekli Ermenilerin saldırgan tutumuna Sivas Kongresi sonrası müdahale edilmiş ve Güney Cephesi için bir Kuva-yı Milliye Teşkilatı kurulmuştur. Kayseri'nin Develi ilçesini merkez üs yapan bu teşkilat Maraş'ı düşman işgalinden kurtarmak için mücadelesini sürdürmüştür. Halkla bütünleşerek uygulanan askerî strateji istenilen sonucu vermiş ve Maraş 12 Şubat 1920'de işgalden kurtarılmıştır. Böylece Maraş Milli Mücadele sürecinde düşman işgalinden kurtarılan ilk şehir olma özelliği ile tarihteki haklı yerini, halkı da "kahramanlık" unvanını almıştır.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

MİLLİ MÜCADELE'DE TBMM'YE MARAŞ'TAN ÇEKİLEN DESTEK VE TEBRİK TELGRAFLARI

Prof. Dr. Haluk SELVİ*

ÖZET

Milli Mücadelenin başında İngiliz ve Fransız işgallerini yaşayan Maraş, 12 Şubat 1920'de Fransız işgalinden büyük bir kahramanlık ve zaferle kurtulmuş, kurtuluştan sonra çevre şehirlerin de işgalden kurtarılması için mücadele yönündeki gayretlerini sürdürmüştür. Maraşlıların bu gayretlerini gösteren en önemli belgeler onların açılışından itibaren TBMM'ye gösterdikleri yakın ilgiden ve bu meclisin aldığı kararlara riayet ederek çalışmalarından anlaşılmaktadır.

Maraş Müftüsü Tevfik, Maraş Mevlevi Postnişini Selim, Belediye Reisi Sıdkı ve Lütfi, Meclis-i Umumi Reisi Mehmed Rüşdü, Karaküçükzade Mehmed Emin, Kazgancızade Mesud, Kadızade Mehmed Ziya, Kadızade Fehmi, Evliyazade Hüseyin, Necibefendizade Tevfik, Kocabaşzade Ömer, Göksun Kazası Belediye Reisi Veliyüddin, Arifbeyzade Sıdkı, Tüccardan Şişmanzade Arif, Kocabaşzade Naci, Elbistan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Mehmet, Elbistan Belediye Reisi İzzet, Mutasarrıflar Refet, Ekrem, Edhem, Maraş Müdafaa-i Hukuk Reisi Mehmet Ziya, Maraş Mebusları Hasib, Arslan, Kadızade Ahmet Rıza beyler Milli Mücadele sırasında Maraş'ta öne çıkan isimler olmuştur.

TBMM'nin açılışından 1923 yılına kadar Maraş'tan bu meclise çeşitli telgraflar gönderilmiştir. Yukarıda isimlerini zikrettiğimiz kişiler tarafından gönderilen bu telgraflarda TBMM'nin Batı Cephesinde yürüttüğü mücadeleye verilen destekler, zafer kutlamaları ve tebrikler yer almaktadır.

Bu tebliğimizde, Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nden ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden temin ettiğimiz belgelerle Maraşlıların Milli Mücadele sırasındaki durumu ve TBMM'ye verdiği destek değerlendirilmeye çalışılacaktır.

SUPPORTIVE AND CONGRATULATORY TELEGRAMS CABLED TO TURKISH GRAND NATIONAL ASSEMBLY FROM MARASHIN THE NATIONAL STRUGGLE

ABSTRACT

Occupied by British and French armies at the beginning of the National Struggle, Marash was liberated with great heroism and victory from the French occupation on February 12, 1920, and after its liberation it continued its efforts in rescuing the surrounding cities from the occupation. The most important documents that show their efforts could be seen by their close interest they have shown to the Grand National Assembly since their establishment and working by obeying the parliament's decisions.

---

* Sakarya Üniversitesi Öğretim Üyesi, hselvi@sakarya.edu.tr.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Mufti of Marash Tevfik, Mevlevi Sheik Selim, Mayor Sıdkı and Lutfi, Head of the General Assembly Mehmed Rüşdü, Karaküçküzade Mehmed Emin, Kazgancızade Mesud, Kadızade Mehmed Ziya, Kadızade Fehmi, Süleyman, Evliyazade Hüseyin, Necibefendizade Tevfik, Kocabaşzade Ömer, Mayor of Goksun Veliyüddin, Arifbeyzade Sıdkı, Merchant Şişmanzade Arif, Kocabaşzade Naci, Head of Elbistan Association for the Defence of The National Rights Mehmet, Elbistan Mayor İzzet, governors Refet, Ekrem, Edhem, Head of Marash Association for the Defence of The National Rights Mehmed Ziya, Marash Deputies Hasib, Arslan, Kadızade Ahmet Rıza were the prominent figures in Marash.

Various telegrams were sent to the Grand National Assembly from Marash from its establishment to 1923. In these telegrams sent by the above mentioned people, there were the support given to the struggle of the Grand National Assembly in the western front, victory celebrations and congratulations.

In this paper, we will try to evaluate the situation of Marash in the National Struggle and their support to the Grand National Assembly by the documents from the Presidency Archive and the Prime Ministry Ottoman Archive.

GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin İtilaf Devletleri ile imzaladığı ve savaştan yenik çıktığını gösteren Mondros Mütarekesini izleyen günlerde İngilizler ve Fransızlar Anadolu'da işgallerine başladılar. Musul'dan ve Halep'ten harekete geçen İngilizler mütareke hükümlerine aykırı olarak 1 Ocak 1919'da Antep'i, 22 Şubat'ta Maraş'ı ve 24 Mart'ta Urfa'yı işgal ettiler. Bu şehirler aslında savaş sırasındaki gizli anlaşmalarla İngilizler ve Ruslar tarafından Fransa'ya bırakılmış yerlerdi. 15 Eylül 1919'da İngilizlerle Fransızlar arasında imzalanan Suriye İtilafnamesine göre; Musul ve çevresini İngiltere'ye devreden Fransa, buna karşılık onlardan boşalacak olan Maraş, Antep ve Urfa Sancaklarını işgal edecekti.

29 Ekim 1919 günü Fransız öncü kuvvetleri Maraş'a geldi. 30 Ekim Perşembe günü de De Fontzine komutasında 1.000 Fransız ve 500 Cezayir asıllı asker ile Fransız askeri elbisesi giymiş 400 Ermeni eşkıyası Maraş'ı işgal etmeye başladılar. İngilizler çok sinsî bir emperyalist siyaset ile bölgeye Hintli Müslüman askerlerle gelmişler işgallerini bölgede hissettirmeden politikalarını uygulamışlardı. Ancak Fransızlar Maraş'a girerken Fransız üniforması giydirdikleri ve Türklere karşı intikam hissi ile dolu olan Ermenilerle Müslümanların bütün dini ve mili gururlarını ayaklar altına almışlar, işgalleri boyunca da ahaliye zulüm ve işkence yapmışlardı.

Bu tahkir ve katliamlara karşı Maraşlılar tüm yokluklara rağmen 22 gün 22 gece büyük özveri ile direnerek şehirlerindeki Fransızları çıkarmayı başardılar. Milli Mücadele Tarihimizin ilk zaferi olarak tarihe geçen bu mücadele daha sonra ülkenin diğer şehirlerine de örnek oldu. 12 Şubat 1920

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

günü şehrin düşmandan temizlenmiş olması ve zafere ulaşılması nedeniyle ülkenin farklı bölgelerinde coşkulu kutlamalar yapıldı.

Bu dönemde Maraş'ta öne çıkan isimler şunlardır:

Arslan Bey, Ali Sezai Efendi, Abdal Halil Ağa, Avukat Mehmet Ali Kısakürek, Çuhadar Ali, Doktor Mustafa Efendi, Eczacı Lütfü (Köker), Fatmalıoğlu Derviş, Kılıç Ali Bey, Millîş Nuri, Mutasarrıf Ata Bey, Muallim Hayrullah, Mustafa Kuşçu, Muhittin Karakız, Muharrem Bayezit, Refet Efendi, Rıdvan Hoca, Senem Ayşe, Sütçü İmam, Süleyman Zulkadiroğlu, Şehit Abdullah Çavuş, Şehit Evliya, Osman Eşbah, Vezir Hoca (Mehmet Alparslan), Yusuf Çavuş, Yürük Selim (Salim Şevki), Zeki Karakız.

Antalya Mebusu Hamdullah Suphi Bey, 9 Şubat 1920 günü Maraş'ın bağımsızlık mücadelesine başladığı günlerde Meclisi-i Mebusanın 8. İctimaında yaptığı konuşmasında şu önemli konular üzerinde duruyordu:

“...Yeni bir haber, acılarımızı yüz kere daha tecdit etti. Urfa tecavüzlerinden sonra öğrendik ki, kalplerimizde en büyük teessürlerle yan bir teessürle öğrendik ki: Doğrudan doğruya Türk'ün millî bir malikânesinden ibaret olan Maraş'ımız yakılmıştır. Orada birçok şehitler daha vermişiz. Ahali muhacerete, silahlanmaya ve muharebeye başlamıştır. Acaba bu hal, bu şerait dâhilinde devam ettiği takdirde kim bize silahlarınızı bırakınız ve boğazlanınız diyebilir? Bugün yalnız ve yalnız Milliyet meseleleri vardır ve bir Türk Milleti vardır. Türk Milleti mevaşi(yiyecek-içecek) taksim edilir gibi şunun bunun elinde taksim edilemez. Türk Milletinin toprakları bir ağaç parçalanır gibi yak ve ısın; diye şunun bunun eline verilemez. Onun için Anadolu parçalanamaz. Türk'ün ekseriyetiyle ve onun kardeşi olan din birliği, his birliği, emel birliği ile onunla beraber yaşayan Müslümanların oturduğu topraklar, bizindir ve bizim kalacaktır. Onun için Hükümetimiz de, vicdanî silahıyla beraber içtima eden Milletimizle ve başta Padişahımızla beraber biz mücahedemizde devam edeceğiz. Ta ki millî vahdetimiz ve istiklâlümüz masun kalsın ve hükümetimiz bu yolda çalıştıkça ve çalışmakta devam ettikçe, emin olabilir ki itimadımız daima kendisiyle beraberdir. (Alkışlar)”²⁹

Hamdullah Suphi Bey'in bu konuşmasında ifade ettiği gibi Osmanlı Devleti parçalanmak, Türk Milleti tarihe gömülmek istenirken Maraş her şeyini feda ederek bir mücadeleye girişmişti, bu yüzden Anadolu parçalanamazdı, din birliği, his birliği, emel birliği oldukça hiçbir güç Osmanlı Devleti'ni yıkamazdı. Bu ruhla Maraş kurtulmuş ve kurtulduktan sonra da çevredeki illerin mücadelelerine destek vermiş, yabancı işgallerine karşı direnen Anadolu hareketinin her yönüyle yanında yer almıştır. Maraş milletvekili Arslan Bey Ankara'ya gitmeyerek Antep ve İslahiye cephelerinde teftişlerde bulunmuş, Maraş Heyet-i Merkeziyesi Reisi olarak Adana

²⁹ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 4. Devre, C. I, İctima-i Fevkalade (9.2.1336), s. 86.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Cephesinde görev yapmıştır. Ayrıca, Antep'in biran önce kurtarılması için Maraş mebusları Refet ve Nasip Beyler ile Antep Mebusu Şahin Bey Meclis'e bir telgraf çekerek bu hususta etkili tedbirler alınmasını istemişlerdir. Antep Heyet-i Merkeziyesinden Ragıp Bey de Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telgrafta, Antep cephesi hakkında bilgi verdikten sonra harp mühimmatları kalmadığını, bu sebeple Maraş'ta bulunan toplarla diğer harp levazımının Antep'e gönderilmesini istedi. Mustafa Kemal Paşa, Adana, Antep ve Urfa çevresindeki mücadeleyi organize ederek Maraş ve çevresini bu şehirlere yönlendirdi. 9 Eylül 1920 tarihinde kurulan mürettep Maraş Fırkasının çekirdeğini III. Kolordudan gelen IX. Nizamiye Alayının İnci ve II'nci taburları teşkil etti. I. Dünya Harbinde pek çok yararlılıklar gösteren IX. Fırkayı yeniden oluşturmak için mürettep Maraş Tümeni oluşturuldu. Böylece Adana cephesinin Ceyhan'dan Fırat'a kadar olan bölümü Maraş Fırkası adı ile teşkil edilen düzenli kuvvetler ve milli kuvvetlere ayrıldı. Toplanacak kuvvetler Tümen'in merkezi olan Maraş'ta talim görecekler ve oradan ihtiyaca göre cephelere gönderileceklerdi. Maraş'ta 1921 yılında askeri imalathane kuruldu. Mahmut Kıvılcım'ın ustabaşılığında kurulan imalathanede top mili ile el bombası, mermi, Fransız köselesinden düğme imal edildi. İmalathanede çalışanlar Maraş'ın demirci, marangoz ve tüfekçi ustaları idi. Antep cephesinde bozulan veya parçası kırılan toplar Maraş'a gönderiliyor, burada tamir edildikten sonra tekrar cepheye iade ediliyordu.³⁰

Maraş halkı komşu vilayetlere yardıma koştuğu gibi Türk milletini yakından ilgilendiren konularda da tavrını ortaya koydu. İzmir'in işgali, İstanbul'un işgali, I. İnönü, II. İnönü, Sakarya Savaşlarında ve Büyük Taarruzda yaptıkları mitingler, protestolar ve kutlamalarla her zaman diri, bir ve mücadeleye hazır olduklarını gösterdiler.

Maraş Müftüsü Tevfik, Maraş Mevlevi postnişini Selim, Belediye Reisi Sıdkı, Maraş Meclis-i Umumisi Reisi Mehmed Rüşdü, Karaküçükzade Mehmed Emin, Kazgancızade Mesud, Kadızade Mehmed Ziya, Kadızade Fehmi, Süleyman, Evliyazade Hüseyin, Necibefendizade Tevfik, Kocabaşzade Ömer efendiler 11 Haziran 1919'da Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya gönderdikleri bir telgrafta, Avrupalıların adalet için başlattıkları işgallerinin Türk milletini yok edemeyeceğini, yüzde doksanının aslen neslenTürk oğlu Türk ve Müslüman olduğunun resmi kayıtlarda sabit olan Zulkadriye hükümetinden sonra hükümet-i Osmaniye'nin idaresi altına geçen Maraş Livasının herhangi bir muhtar idare altında ve herhangi bir isimle yaşamasının mümkün olmayacağını Paris Sulh Konferansına özellikle İngiltere hükümetine iletilmesini istiyorlardı.³¹

Göksun'lular da 25 Mayıs 1919'da yine Sadarete gönderdikleri Belediye Reisi Veliyüddin imzalı telgrafta, aynı konular üzerinde durarak tam

³⁰Yaşar Akbıyık, Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş, Ankara, 1999, s. 302-304.

³¹BOA. A.VRK. 836/19.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

bağımsızlıktan bahsederek bu uğurda her türlü fedakârlığa hazır olduklarını ifade ediyorlardı.³²

İstanbul'da Milli Mücadele taraftarı Ali Rıza Paşa Hükümetinin 2 Mart 1920'de istifası bütün yurttaki tepki uyandırmıştı. Anadolu'daki farklı kurumlar bu istifanın önüne geçmek için gayret sarf etmişlerdi. Bu hususta Maraş, Elbistan, Gökşun, Pazarcık ve Andırın'dan da Meclis-i Mebusan'a telgraflar çekildi.

Maraşlılar 5 Mart 1920'de Kâtipzade Mehmet Tevfik, Selçezade Faik, Belediye Reisi Vekili Mustafa, Maraş Müftüsü Abdullah, Nakibüleşraf Mehmet Emin, Ulemadan Rafet, Kürsi Şeyhi Hafız Ali Ulemâdan Seyyid Hanzâde Ali, Evliyazâde Hüseyin, Yeşam Beyzade Hacı Nuri, Ulemadan İlyas, Kadızâde Mehmet Ziya Ümera-yı Çerâkeseden Ali Arslan, Said imzalarıyla Padişah Vahdettin'e çektikleri telgrafta, **“Vatanımızın mukadderatı mevzu-u bahis olduğu mühim bir devirde, Millet ve Milletvekillerinin itimadına şayan olan Meclis-i Vükelânın istifası haberi Millet üzerinde azim bir tesir bırakmıştır. Milletin itimadını kazanmış olan hükümetin istifasının kabul edilmemesi gerekir”** deniyordu.³³

6 Mart 1920'de de Elbistan Hey'et-i Merkeziyesi namına Reis Durdu Mehmet, Elbistan Belediye Reisi Mustafa imzasıyla Elbistanlılar adına Meclis-i Mebusana gönderilen telgrafta, şu konular üzerinde duruyorlardı: **“Asırlardan beri İslam milletinin maruz kaldığı ecnebi ihtiraslarından ve bilhassa umumi harbin vahim neticelerinden mümkün ve müsait olan şartlarda çıkmak azminde bulunduğu şu tarihi zamanda, ecnebilerin baskısı ile milletin güvenini ve itimadını kazanmış olan ve şu nazik zamanda mühim hizmet beklenen Ali Rıza Paşa Kabinesinin istifaya icbar edildiğini büyük bir üzüntüyle haber alan Elbistan ahalisi, yabancıların emellerine hizmet edecek hiçbir hükümete itimat etmez, ruh-ı milleti temsil etmeyen hiçbir kabineyi tanımaz.”** diyorlardı.³⁴

TBMM açıldıktan sonra da Mustafa Kemal Paşa ile devamlı irtibat halinde olan Maraş, Güney ve Batı Cephelerindeki gelişmeleri yakından takip etti. Maraş Mebusu Hasib, Maraş Mebusu Arslan, Kadızade Ahmet Rıza imzalı 19 Şubat 1921 tarihli “Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine” hitabıyla başlayan, Mustafa Kemal Paşa'nın telgrafına cevap olarak çekilen telgraf bu ilgiyi açıkça gösteriyordu. Bu telgrafta şu konular üzerinde duruluyordu: **“Vatanın kurtarılmasına matuf fedakârlıklarına rağmen Ayıntab'ın son durumu üzerine ahalide hâsıl olan teessür BMM azalarından oluşan bir heyetin gönderildiğine dair iradelerinizle ortadan kalktı. Ahali tavsiyelerinize minnettardır. Ayıntab'ın kurtarıldığı haberini alana kadar Adana-Halep hudutlarında**

³²BOA. A.VRK.834/80.

³³MMZC. 4. DEVRE, C. I, İÇTİMA-I FEVKALADE, 19. İnikad, S. 381.

³⁴MMZC. 4. DEVRE, C. I, İÇTİMA-I FEVKALADE, 19. İnikad, S. 381.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

mallarını ve canlarını feda eden ahali yalnız malen değil işbu vatani vazifenin sonuna, memleketin kurtuluş gününe kadar fedakârlık göstermeye hazır olup memlekette sükûn ve itidali ihlal edecek bir hal bulunmadığına kanaat buyrulmasını arz ve istirham ile ordunun muvaffakiyete ulaşmalarını temenni ederiz” diyorlardı.³⁵

Mustafa Kemal Paşa'nın TBMM tarafından Başkumandan olarak atanmasından sonra, hem kurban bayramını tebrik eden, hem başarılar dileyen Maraş Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Mehmet Ziya Bey, 15 Ağustos 1921 tarihli, “Ankara’da Müdafaa-i Hukuk Grubu Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine” hitabıyla başlayan telgrafında şu noktalara temas ediyordu:

“İslam âleminin yegâne dayanak noktası olan sevgili ordumuzun başkumandanı zat-ı devletlerini milletimizin hakiki rehberi olarak selamlar, idrakiyle üzgün kalplerimizi sevindirecek hakiki zafer bayramımıza bir giriş olan kurban bayramını tebriğemüsaaratla dinimiz ve milletimizin yükseltilmesi yolundaki büyük cihadımızı Cenab-ı Hakk muvaffak bi’lhayr buyursun duasını tekrar eder saygılarımızı arz eyeriz efendim.”³⁶

Bu telgraftan bir hafta sonra Sakarya Savaşı'nın başlaması münasebetiyle TBMM Riyasetine 22 Ağustos 1921 tarihinde, Mutasarrıf Refet, Belediye Reisi Lütfi, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Ziya imzasıyla çekilen telgraf dikkat çekiciydi:

“Asırların biriktirdiği bir felaket yükü altından silkinip çıkan bir milletin gurur ve azmini andıran bir şiddetle bugün Maraş kasabası halkı sabah bir miting yapmıştır. Melun maksatlar için vatanımıza saldıran ancak kahraman ordumuzun karşı koyması ile amacına ulaşamayan düşmanın son taarruzunu da başarı ile durduran kumandanlarımıza teşekkürler edildi. Halk bu uğurda hiçbir fedakârlıktan çekinmeyeceğine yemin etti. Kalplerinin derinliklerinden yükselen büyük bir azim ve iman ile muhterem orduya selamlarının tebliğini miting heyetinden temenni eylemek suretiyle duygularını göstermiş ve muhterem ordumuzun zaferi hakkında dualar edilerek mitinge son verilmiştir.”³⁷

Yine savaşın devam ettiği günlerde, 28 Ağustos 1921 günü Elbistan’da bütün kaza halkının ve memurların katılımıyla büyük bir miting yapılmış ve aynı gün TBMM Riyasetine mitingde alınan şu kararlar Elbistan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Mehmet, Belediye Reisi İzzet imzasıyla gönderilmiştir:

“1- Yunanlıların işgal sahalarında masum ve silahsız din kardeşlerimiz hakkında misli görülmemiş katliamlar hemşirelerimizin

³⁵ C.A. A:III-7, D:18, F:23.

³⁶ C.A. A:7-2-b, D:91, F:2-20.

³⁷ Hakimiyet-i Milliye : 2 Eylül 1921, No : 280.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

namus ve ismetlerine canavarca taarruz etmelerine, dini ve manevi değerlerimize alçakça tecavüzlerine karşı Misak-ı Milli'nin elde edilmesine kadar bütün maddi, manevi mevcudiyetimizle kuvvet ve silahımızla mukabele etmeye ve icab eden fedakârlığa hazır bulunduğumuzu beyan ederiz.

2- Başlarında bir İngiliz hizmetkârından başka bir şey olmayan Yunan kralı olduğu halde bütün kuvvetleriyle ana yurdumuza tecavüz eden Yunan sürülerinin inatçı hücumlarına karşı evvelAllah ve Peygamberimizin imdadına sonra tarihindeki büyük şanın verdiği tesirden doğan cesaretle arslanca müdafaa ederek düşmanı yere seren kahraman ve yeni ordumuzun kuvvetine dayanır ve başta kumandanları olarak bütün subay ve asker kardeşlerimize en derin ve samimi hislerimizin işareti olmak üzere selam ve saygılarımızın kabulünü rica ederiz.”³⁸

Sakarya Savaşı'nın 13 Eylül 1921'de zaferle tamamlanması ve Mustafa Kemal Paşa'ya gazilik ve müşirlik rütbesinin verilmesi üzerine Maraş'ta kutlamalar yapılmış, nihai zafer için dualar edilmiştir. Bu sırada Kayseri'de bulunan Maraş Mebusu Aslan Bey, 29 Eylül 1921'de Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafta,

“Milli mücahedede gösterilen manevi yücelik ve şerefin maddi takdiri imkân haricindedir, bunu tarih övgüyle bahsedecektir. Milletın ve vatanın kurtuluşu uğrunda fedakârlığın mükâfatı ise pek yüksek olan gazanın tamamlanmasında gören zat-ı devletlerine milletin verdiği müşirlik rütbesiyle çoktan hak ettiğiniz gazi unvanını tebrik ve başarılarınızın devamını temenni ve saygılarımı sunarım efendim.”³⁹diyordu.

Yine Maraş'tan Abdullah, Mahmut, Hilmi Beyler, 4 Ekim 1921'de TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdikleri telgrafta, “Halaskarını müşir ve gazi etmekle milletin duyduğu hazza tebrik namemizle iştirak eder ve saygılarımızı sunarız.” diyorlardı.⁴⁰

Sakarya Zaferi Fransızların güney bölgelerimizi tamamen terk etmeleri ve Ankara İtilafnamesi ile bunu teyit etmeleri sonucunu doğurdu. Bu anlaşma Maraş'ta büyük bir sevinç meydana getirdi.22 Ekim 1921'de Maraş Mutasarrıfı Refet, Müftü Mehmet Tevfik, Belediye Reisi Lütfi, Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziye Reisi Ziya imzasıyla TBMM Başkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen telgrafta Maraşlıların mücadele azmi üzerinde durularak şu noktalara değiniliyordu:

“Hâkimiyet ve istiklalimiz teminat altına alınarak Fransızlarla imzalanan itilafnamenin şan ve şerefle dolu tarihimize milli kudretimizin açık ve canlı bir misalini daha ilave eylediğinden milli hükümetimize ve

³⁸ Hakimiyet-i Milliye : 2 Eylül 1921, No : 280.

³⁹ C.A. A:VII-2-b, D:91, F:4-98.

⁴⁰ C.A. A:VII-2-b, D:91, F:4-223.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

zat-ı fehamepenahilerine tebriklerimizi ve şükranlarımızı arz eyeriz. Memleketlerimizin diğer kısımları dahi düşmandan temizlenene ve meşru hukukumuz tasdik edilinceye kadar açtığımız mücadele-i meşruanın elde edilmesine kadar muzaffer ordumuza madden ve manen yardıma ittihat halinde verdiğimiz kararı bu vesile ile de arz eyeriz.”⁴¹

Yine Ankara İtilafnamesi ile ilgili olarak Pazarcık'tan Belediye Reisi Hacı Mehmet imzasıyla 20/21 Ekim 1921'de TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen telgrafta, Fransa hükümetiyle itilaf akdedildiğini müjdeleyen telgrafın Pazarcık'ta büyük bir sevinçle karşılandığı, bütün ahalinin kutlamalar yaptığı ve halkın vatanın kurtuluşu ve hâkimiyet-i milliyenin muhafazası uğrunda canını feda etmeye azmettikleri, Mustafa Kemal Paşa'ya ve Büyük Millet Meclisi'ne ve cephelelerde fedakârlık gösteren bütün erler ve subaylara samimi teşekkürlerini ve tebriklerini arz ettikleri ifade ediliyordu.⁴²

Büyük zorluklar ve kayıplar sonunda Antep ve Adana'nın kurtarılması Maraş'ta büyük bir sevinç meydana getirdi. Maraşlılar bu sevinçlerini Ankara'da TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdikleri 27 Ekim 1921 tarihli ve Maraş Belediye Reisi Sadık, Arıfbeyzade Sıdkı, Tüccardan Şişmanzade Arif, Kocabaşzade Naci imzalı şu telgrafla dile getirdiler:

“Mukaddes fetihlerin hayırlı bir başlangıcı olduğu için mesut günü olan ve neticesi Türk mevcudiyet ve kahramanlığı ortaya koyan Maraş Hadisesinin birinci günü feci bir surette ve yirmi bir ay vahim azaplar içinde kaldıktan sonra Allah'ın yardımıyla elde edilen hayırlı muzafferiyetlerinin güzel semerelerinden olarak Ekim'in yirmi birinci günü Ayıntab serbest bırakılıyor. Yirmi günü her zerre toprağı yüz binlerce düşman vücuduna bedel olamayan sevgili memleketimize kavuştuk. Mukaddes vatanımızın selameti, necip milletimizin saadeti, muzaffer ordularımızın başarılarının devamı zat-ı haydaraneleriyle hayatını feda eden kahraman kumandanlarımızın her türlü zorluktan korunması, alçak ve hilekâr düşmanlarımızın ebediyen kahrolması duasıyla zafere ulaşan milletimizin tebriklerini ve saygılarını takdim eyeriz, ferman.”⁴³

Maraş'ın kurtuluşunun ikinci yıl dönümünde, 12 Şubat 1922 günü Maraşlılar şehrin her tarafını al bayraklarla süslemişler, Camii kebirde mevlit okuyarak şehitlerin ruhlarına Fatihalar ithaf etmişler ve bir hatıra olmak üzere kaledeki tarihî bayrağın altında sarsılmaz bir azim ile ordunun nusret ve

⁴¹ C.A. A:7-2-b, D:91, F:2-19.

⁴² C.A. A:VII-2-b, D:91, F:2-15.

⁴³ C.A. A:VII-2-b, D:91, F:2.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

muzafferiyetine ve vatanın geri kalan kısmının da kurtuluşuna dualar etmişlerdir.⁴⁴

Kurtuluştan sonra Mustafa Kemal Paşa'nın 15 Mart 1923'te Adana'ya gelmesi üzerine Maraşlılar da Paşa'yı Maraş'a davet etmişler ancak Paşa'nın programı buna müsait olmadığından Maraş'a gelememiştir. Bunun üzerine Maraş Mutasarrıfı Ekrem Bey, Adana'ya Maraşlılardan oluşan özel bir heyet göndermiştir ve bu durumu 16 Mart'ta Adana'da bulunan TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya şu telgrafla bildirmiştir:

“Adana’da Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine, İstisnasız bütün Maraş halkının ve memurlarının da tercüman-ı hissiyatı olarak saygılarımızı sunar ve duymaktan mahrum kaldığımızı üzülerək haber aldığımız milli sohbetlerinden bilvasıta nasibedar olmak ve şu anda livanın genel durumuna dair malumat arz etmek üzere Osmaniye’ye izam kılınan Maraş özel heyetinin emrinde amade olduğunu ilave eylerim efendim.”⁴⁵

Nihayet Lozan Anlaşması ile büyük zafer neticelenince Maraş Mutasarrıfı Ekrem Bey hem II Meşrutiyetin ilanı yıldönümünü hem de Lozan Anlaşmasını şu telgrafla tebrik etmiştir:

“Büyük Millet Meclisi Reisi Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine 24 Temmuz 1923

10/23 Temmuz (II. Meşrutiyetin İlanı) bayramı ve Sulh (Lozan) imzası gibi milli ve dini iki bayramın kutlanmasını sevgili ve büyük milletimizin tahakkuk olduğu saadet güçlerinin devam edeceğine işaret telakki ederek büyük bir sevinçle tebriklerimi arz ve saygılarımı sunarım. Maraş Mutasarrıfı Ekrem.”⁴⁶

Bütün bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere Maraş, Milli Mücadelenin başından sonuna kadar milli konulara çok büyük bir hassasiyet göstererek önce kendi bağımsızlığı için mücadele etmiş, kan dökmüş sonra da ülkenin diğer şehirlerinin işgalden kurtarılması için her türlü fedakârlığı yaparak maddi ve manevi açıdan çalışmıştır. Özellikle Adana, Urfa ve Antep'in işgalden kurtarılmasında Maraşlıların büyük destekleri olmuştur.

---

⁴⁴Bu durumu Meclise bildiren Maraş Mutasarrıfı Edhem Bey'in telgrafı şudur: “Büyük Millet Meclisi Riyasetine 23 Şubat 1922 İstiklâl için attığı ilk hatvede akıttığı katıların bihakkın mükâfatına nail olan Maraşlılar, Maraş'ın kurtuluşunun ikinci senei devriyesi olan bugün şehrin her tarafını al bayraklarımızla tezyin ve Camii kebirde mevliidi Nebevi kıraat ederek şehitlerin ruhlarına Fatihalar ithaf ve bir hatıra-i celâdet için kaledeki tarihî bayrağın altında sarsılmaz bir azim ile mücehhez olarak ordumuzun nusret ve muzafferiyetine ve vatanın geri kalan kısmının da kurtuluşuna dualar okunarak millî dâvamızın muvaffakiyetle tamamlanmasına deruhde buyuran zatı devletlerine hürmet ve tazimlerinin iblâğına bendenizi vasıta kıldıkları ve pürvekar bir şekilde merasime nihayet verilmiş olduğu. Maraş Mutasarrıfı Edhem.” (TBMM ZC. Cilt: 16, 23.02.1338. İ:164, s. 109.)

⁴⁵ C.A. A:VII-2-c, D:92, F:10-7.

⁴⁶ C.A. A:VII-2-a, D:90, F:1-423.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Maraş tarihin en eski dönemlerinden beri olduğu gibi Milli Mücadele döneminde de milli birlik ve beraberlik içinde hareket etmiştir. Bugün de bu tarihi ve milli iz Kahramanmaraş'ta kendisini göstermektedir.

KAYNAKLAR

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Babıali Evrak Odası Sadaret Evrakı (BOA. A.VRK.)
- Cumhurbaşkanlığı Arşivi (C.A.)
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 4. Devre, C. I, İçtima-i Fevkalade
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Cilt: 16, 23.02.1338. İ:164.
- Hakimiyet-i Milliye Gazetesi
- Yaşar Akbıyık, Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş, Ankara, 1999

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

MARAŞ'IN FRANSIZLAR TARAFINDAN İŞGALİNE MUSTAFA KEMAL PAŞA VE HEYET-İ TEMSİLİYE'NİN TEPKİLERİ

Osman AKANDERE*

ÖZET

Dünya Savaşı'ndan mağlup çıkan Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'ni imzalamıştı. Savaş yıllarında Osmanlı Devleti'ni parçalamak için bir dizi gizli anlaşma yapan İngiltere, Fransa ve İtalya devletleri, savaş sonrası bu gizli anlaşmalara işlerlik kazandırmak istemişlerdir. Ülkenin birçok bölgesinde olduğu gibi, Urfa, Maraş ve Antep şehirlerinin dâhil olduğu Güney bölgeleri de işgallere maruz kalmıştır.

Nitekim Maraş önce İngilizler tarafından işgal edilmiştir. Bu işgal Kasım 1919'da sona ermiştir. Maraş bu kez de Fransızlar tarafından işgale maruz kalmıştır. Yaklaşık 1 yıl devam eden bu işgalde İngilizler şehrin idaresine ve halkın sosyal, dini, kültürel ve ekonomik hayatına müdahale etmemişlerdi. Bu nedenle İngilizlerin işgalinde Maraş'ta önemli hadiseler yaşanmamıştır.

Oysa Fransızların 3-5 aylık işgalleri sürecinde her türlü devlet idaresi ve adalet işlerine müdahale edildiği gibi, Ermeniler silahlandırılıp, kışkırtılmış ve Türk ve Müslüman halkın üzerine adeta saldırtılmıştı. Fransızların himayesinde Ermenilerin her geçen gün artan ve çeşitlenen saldırıları karşısında halkta Fransız işgaline karşı bir tepki ve nefret oluşmuştur. Bu tepki ve nefret kısa bir süre sonra da işgallere karşı bir direniş hareketi başlatmıştır.

Maraş'ın ve Urfa'nın Fransızlar tarafından işgali bütün ülkede derin bir tepki oluşturduğu gibi Milli Mücadele'nin bir karar ve icra organı olan Heyet-i Temsiliye ve onun seçilmiş reisi olan Mustafa Kemal Paşa'nın da tepki göstermesine neden olmuştur.

Bu çalışmada Mustafa Kemal Paşa'nın ve Heyet-i Temsiliye'nin Maraş'ın Fransızlar tarafından işgal edilmesine ve halka reva görülen kötü muamele ve haksızlıklara karşı gösterdikleri tepkiler ele alınacak ve bu amaçla yapılan yazışma ve yayımlanan beyannamelere yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Paşa, Heyet-i Temsiliye, Maraş'ın İşgali, Fransız ve Ermeniler, Milli Direniş

---

* Prof. Dr. Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

REACTION OF THE REPRESENTATIVE COMMITTEE AND MUSTAFA KEMAL TO THE INVASION OF MARAŞ BY THE FRENCH

ABSTRACT

Ottoman State, which was defeated in the World War, signed Armistice of Montrose on October 30, 1918. The states of England, France and Italy, which made a series of confidential agreements in order to break up the Ottoman State, wanted to make these confidential agreements functional after the war. As in many regions of the country, Southern Regions including Urfa, Maraş and Antep were invaded.

Hence, Maraş was first invaded by the English. This invasion ended in November, 1919. Then, Maraş was invaded by the French. In this invasion, which lasted approximately 1 year, the English didn't interfere in the city administration and social, religious, cultural and economic life of people. Therefore, no important event occurred in Maraş during the invasion of the English.

On the other hand, during 3-5 months of French invasion, any kind of state administration and justice affairs were interfered in and Armenian people were armed, provoked and literally set against Turkish and Muslim people. In the face of increasing and varying attacks of Armenian people, under the protection of the French, a reaction and hatred occurred in people against the French invasion. This reaction and hatred started a resistance against invasions in a short time.

French invasion of Maraş and Urfa created a deep reaction both from the whole country and from the Representative Committee, which was a decision and execution organ of War of Independence and Mustafa Kemal Pasha, who was its selected leader.

In this study, the reactions of Mustafa Kemal Pasha and Representative Committee against the invasion of Maraş by the French and maltreating and injustice deemed proper for the people will be discussed and correspondences and published declarations in this issue will be included.

Keywords: Mustafa Kemal Pasha, Representative Committee, Invasion of Maraş, French and Armenians, National Resistance

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu ve Arabistan coğrafyası 20. yy.'ın başlarında büyük devletlerin menfaatlerinin kesiştiği ve çatıştığı stratejik bir bölgeydi. Bölgedeki petrol varlığı, İngiltere, Fransa, Almanya ve hatta Rusya bu coğrafya ile yakından ilgilenmeye başlamalarına neden olmuştur.

Bilhassa İngiltere ve Almanya Ortadoğu için bir rekabete girmişlerdi. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı Devleti ile İngiltere ve Fransa ayrı gruplarda yer alarak birbirlerine karşı savaş ilan etmişlerdir. Bu durum Osmanlı topraklarını paylaşmak amacıyla olan İtilaf Devletleri'nin

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

savaş yıllarında bir araya gelerek görüşmeler yapmasına ve bu görüşmeleri de birer gizli antlaşma ile sonuçlandırmalarına yol açmıştır.

Bu gizli anlaşmalardan birisi olan Sykes-Picot Antlaşması ile Fransave İngiltere Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu ve Arabistan coğrafyasını kendi aralarında paylaşmışlardı. Buna göre Suriye ile birlikte Maraş, Antep, Urfa, Adana ve Musul gibi vilayetleri Fransızlara verilecekti. İngiltere ise Filistin ve Mezopotamya'ya sahip olacaktı. İngiltere'nin bu bölgeyi Fransızlara vermekteki temel amacı Rusya ile arasında tampon bir bölge oluşturmaktı. Böylece İngiltere hem Rusya'nın güneye inmesine engel olacak ve petrol bölgesini elinde tutacak hem de Hindistan sömürgesinin yolunu güvence altına alacaktı⁴⁷.

Fransa'da Sykes-Picot antlaşmasıyla elde edeceği Suriye ile birlikte Maraş, Antep, Urfa, Adana ve Musul gibi vilayetler ile İran ticaretinin tehlikeye girmesini önleyecekti. Fransa bunun dışında Çukurova'nın pamuğunu ve verimli topraklarını elde tutmayı, Ergani'deki bakır madenlerine ulaşmayı ve kendisine bırakılmış bulunan Suriye'nin güvenliğini sağlamayı hedefliyordu⁴⁸. Bunun için bölgede kalıcı olmayı düşündüğünden ve alabildiğince geniş bir alanı işgal etmeye çalışıyordu.

Çarlık Rusya'sının da yıkılmış olmasının verdiği bir rahatlıkla İngiltere savaş sonrası gizli antlaşmalarla belirlenmiş paylaşımlara yeni bir şekil vermeye çalışacaktır. Nitekim savaş yıllarında imzaladığı Sykes-Picot antlaşmasıyla Fransa'ya bıraktığı başta Musul olmak üzere Maraş, Antep, Urfa ve Adana gibi Türk şehirlerini işgal etti. Bu işgallerle elini güçlendirip, bilahare Musul'u tekrar alabilmeyi hedeflemişti. Musul zengin petrol varlığına sahip ve yine önemli geçiş yollarının üzerinde bulunan bir şehirdi. İngilizlere göre Musul'a sahip olunduktan sonra kuzeye doğru işgal hareketi genişletilebilirdi. Hatta İngiltere'nin Batum ve Bakü'de bulunan kuvvetleri ile temas da sağlanabilirdi. Yine Musul'un alınmasıyla Bakü-Musul-Afganistan ve Hindistan hattını ele geçirecek ve Orta Asya'yı bile bu şekilde kontrol edebilecekti. Diğer taraftan İngiltere Musul'u almakla Türkiye'de etkisi altına alabilecekti.

İşte yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı İngiltere Mondros Mütarekesi'nin hemen akabinde 3 Kasım 1919'da Musul'u işgal etmiş ve bilahare de işgal sahasını Maraş, Urfa, Antep, Adana gibi şehirlere yayarak, Osmanlı Devleti'nin güney vilayetlerini eline geçirmişti. Ancak İngilizler nüfusunun büyük bir kısmı Türk olan bu şehirlerdeki işgalinin çok zor ve güç olacağını görmüşlerdi. Türklerin bu toprakları yabancılara asla bırakmayacaklarını çok kısa bir sürede gören ve anlayan İngilizler bu bölgeye yönelik bir hedef ve strateji değişikliğine gideceklerdir.

---

⁴⁷ Yaşar Akbıyık, **Milli Mücadele'de Güney Cephesi (Maraş)**, Kültür Bak. Yay. Ankara 1990, s.299.

⁴⁸ İsmail Özçelik, **Milli Mücadele'de Güney Cephesi**, Kültür Bak. Yay., Ankara 1992, s. 363.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

İngilizler Maraş, Urfa, Antep, Adana gibi şehirlerde barınmalarının çok güç olduğunu gördüklerinden işgal edilen bu yerler ile ilgili Fransızlarla anlaşma zemini arayacaklardır. İngilizler Musul'a karşı Fransızlara Urfa, Maraş ve Antep'i teklif etmiş ve bu teklif Fransızlar tarafından kabul edilmiştir. 15 Eylül 1919'da Suriye İtilafnamesi imzalanmış ve İngilizler bu antlaşma ile Musul'a sahip olmuşlardı. Fransızları da sonuç alamayacaklarını gayet iyi bildikleri Güney Anadolu vilayetlerine sokmuşlardı.

Maraş ve havalisindeki İngiliz işgali 22 Şubat 1919'da gerçekleşmiştir.⁴⁹ 13 Aralık 1918'de Halep'te bulunan İngiliz kitalarından bir müfreze Kilis'e gelmiş ve burayı işgal etmiştir⁵⁰. Bilahare 1 Ocak'ta Antep ve 3 Ocak'ta da Cerablus'u işgal etmiştir. Antep'in işgal edilmesi sıranın Maraş'a geldiğini göstermiştir⁵¹. İngiliz işgalinin söz konusu olacağı beklenildiğinden Maraş'ta bir az sayıda bir askeri birlik bırakılarak, şehirde bulunan askeri malzeme alelacele Kayseri'ye nakledilmeye çalışılmıştır. Türk askerinin şehri terk etmesinden sonra Maraş yukarıda da belirtildiği gibi 22 Şubat 1919'da İngilizler tarafından Mondros Mütarekesi'nin 7. Maddesi gerekçe gösterilerek işgal edilmiştir. İngilizler Maraş'ta 8 aydan fazla bir süre kalmışlardır.

İngilizler Maraş'ı işgal ettikten sonra şehirde barınamayacaklarını ve halka işgallerini kabul ettiremeyeceklerini kısa sürede anlamışlardır. Şehirde oluşturdukları baskıya rağmen halk üzerinde tesirli olamamışlardır. Şehir halkı İngilizlerin şehirdeki varlığına büyük tepki gösterdiği gibi İngiliz işgal komutanının talimatlarına da karşı çıkmışlar, riayet etmemişlerdir. Ayrıca şehrin ileri gelenleri de İngiliz işgaline karşı kesin bir tavır içerisinde girmişlerdir.

Maraş'ta 8 aydan fazla devam eden işgal süreci genellikle sakin geçmiştir. Bunun en önemli sebepleri arasında İngilizler Maraş'ın yönetimine fazla müdahale etmemişler ve tahriklerden kaçınmışlardır. Ermenilerin yapmak istediği tahrikler de İngiliz komutanının bilgilendirilmesi sonucunda Ermenilere fazla yüz verilmemiş ve işgal sürecinde şehrin yönetiminden uzak tutulmuşlardır. Yine Maraş'taki işgal güçlerinin önemli bir kısmının Hintli Müslüman askerlerden oluşması işgal sürecinin sakin geçmesinde önemli rol oynayan bir diğer sebeptir. Maraş halkı ile Hintli Müslüman askerler kısa sürede kaynaşmışlardı. Ayrıca işgal güçlerinin başında bulunan arasında bulunan Mısırlı bir yüzbaşının da şehir halkıyla ve ileri gelenlerle kurduğu dostane münasebet işgal sürecinin sakin geçmesinde önemli rol oynamıştır.

---

⁴⁹ İngilizler Urfa şehrini 24 Mart 1919'da işgal etmişlerdir. Bkz. Haluk Selvi, Bülent Cırık, **Milli Mücadele'de TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen Telgraflar**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 2013, s.373; Yücel Özkaya ve diğerleri, **Milli Mücadele Tarihi-Makaleler-**, Yay. Haz. Berna Türkoğan, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara 2002, s.31.

⁵⁰ Halil İbrahim İnce, **Milli Mücadele'de Kilis**, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara 2015, s.28.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Oysa Fransızların bölgeyi işgal edişleri geçici değildir. Bu işgalin kalıcı olduğu Fransızların birçok olumsuz tutum ve icraatlarından anlaşılmalıdır. Fransızlar öncelikle Maraş şehrinin devlet yönetimine ve adalet işlerine müdahale etmişlerdir. Maraş'a gelen işgal güçleri içerisinde Ermenilerin gönüllü askerlerin bulunmasına imkân verdikleri gibi, şehrin Ermeni ahalisini silahlandırarak onları Türkler ve aleyhine kıskırtmışlardır. Ermenilerin Maraş ahalisine karşı her türlü kötülükleri yapmasına ses çıkarmayan Fransızların bu tutumuna karşı şehirde işgale karşı tepki ve nefret hızla büyümüş ve kısa sürede direniş haline dönüşmüştür.

İşgal ettikleri Urfa, Antep ve Adana şehirlerinde olduğu gibi Maraş'ta da Ermenileri silahlandırıp, onları istismar etmişler ve işgallerinde kendilerine yardımcı olarak kullanmışlardır. Askeri güçleri yeterli olmayan Fransızlar, hem Maraş ve çevresinin işgalinde hem de elde tutulmasında kendi askerlerinin yanında çok sayıda Ermeni gönüllü askerlerinden de istifade etmişlerdir.

Maraş, Urfa, ve Antep gibi güney vilayetlerimizin işgallerinin devam ettiği günlerde daha güneyde Halep ve civarlarında Arapların kendilerine karşı eyleme başlamalarıyla Fransızlar iki ateş arasında kalmışlardır. Çünkü bir taraftan da Maraş başta olmak üzere, Urfa ve Antep'te halk işgalci Fransızlara ve onların işbirlikçisi Ermenilere karşı direniş hareketi başlatmışlardır. Böylece iki ateş arasında kalan Fransızlar daha çok Araplarla meskun olan Suriye topraklarına önem verdiklerinden Maraş, Urfa ve Antep'deki direniş karşısında zayıf kalmışlardır. Bu durum Fransızlara karşı mücadele eden bölgedeki Kuva-yı Milliye güçlerini rahatlatmıştır.

Bir süre sonra işgal ettikleri Maraş Urfa ve Antep gibi şehirlere yeterince takviye kuvveti getiremeyen Fransızlar, halkın ve Kuva-yı milliye kuvvetlerinin başlattıkları direniş hareketleri ve silahlı mücadele ile baş edemeyerek büyük kayıplar vereceklerdir. Bir süre sonra da işgal ettikleri Maraş ve Urfa gibi Türk şehirlerini boşaltarak, bu bölgeden çekilip gitmek mecburiyetinde kalacaklardır.

Nitekim Fransızlar, Maraş'taki garnizonlarını da takviye edememişlerdi. Şehrin çevresi de Kuva-yı Milliye kuvvetlerince muhasara altına alınmış ve böylece Fransızlara yardım yapma teşebbüsleri de boşa çıkartılmıştı. Her geçen gün şiddetlenen ve genişleyen direniş karşısında Fransızlar Maraş'ta fazla kalamayacaklar şehri terk etmek isteyeceklerdir. Fransız askerlerinin Maraş'ı terk ettikleri bu süreçte şehrin dışında bulunan çevre köy ve kasabalardan gelen halkla da çarpışmak durumunda kalmışlardır. Çünkü bu süreçte şehir içerisinde Fransız işgal güçlerine ve onlara her bakımdan hizmet ve yardım eden Ermeni gönüllülerine karşı şiddetli bir mücadele verilirken çevre şehir ve kasabaların ahalisi de Maraş'a yardıma koşmak amacıyla yoğun bir şekilde çaba gösterdikleri görülmüştür.

Maraş'ta işgallere karşı ilk teşkilatlanma çabaları daha Fransızların Halebi işgal ettiklerinin duyulmasıyla başlamıştı. Şehirde işgallere boyun eğilmeyeceğine karşı bir duyarlılık elbette vardı. Ancak bütün vatan

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

topraklarının işgal edildiği bir süreçte, halkın işgallere karşı direnişini örgütleyip, belli hedeflere yöneltecek bir merkezi otorite ve teşkilatın olmayışı sürdürülen çabaların ya sonuçsuz kalmasına yada ağır aksak yürütmesine neden oluyordu. Nitekim Maraş'ta da başlayan işgallere tepki hareketi ancak Heyet-i Temsiliye'nin oluşması ve Sivas Kongresi'yle birlikte bütün vatan adına söz söylemek, karar almak ve icraatlar yapmakla yetkilendirilmesiyle hız kazanacak, etkili olacak ve teşkilatlanma süreci başlayacaktı.

Fransızların Urfa başta olmak üzere Maraş, Antep gibi güney vilayetlerimizi işgal ettiğinde Sivas'ta bulunmakta olan Heyet-i Temsiliye üyeleri ve bilhassa bu heyetin başı olan Mustafa Kemal Paşa elbette bu işgallere karşı bir tepki ve tavır almışlardı. Mondros Mütarekesi'nin ilgili hükümleri çerçevesinde elde kalan mevcutlarıyla askeri birliklerin bu işgallere karşı koyması ve mücadele etmesi mümkün değildi. O nedenle Mustafa Kemal Paşa'nın Urfa ve Maraş'taki işgallere yönelik direktifi "gerilla harbi" olmuştur. Bu bölgeye gönderilen ya da orada bulunan askeri birlik kumandanlarının önderlik ettiği ve kumandan olarak vazifelendirdiği isimler bu talimatlara uygun hareket ederek, öngörülen mücadele stratejisini uygulamışlardı. Nitekim Urfa'daki mücadeleye önderlik yapmak üzere Heyet-i Temsiliye'ce Kuva-yı Milliye Kumandanı olarak vazifelendirilen Kılıç Ali, Yörük Selim ve Cemil Cahit gibi kişiler Maraş halkını örgütlemiş ve başlattığı direniş kısa sürede etkili olmuş ve netice vererek Fransızların Maraş'ı'yı terk etmeleriyle sonuçlanmıştır.

I.HEYET-İ TEMSİLİYE'NİN TEPKİLERİ

Yukarıda da değindiğimiz gibi 15 Eylül 1919 tarihinde İngiltere ve Fransa arasında yapılan görüşmeler bir mutabakatla sonuçlanmış ve Suriye İtilafnamesi imzalanmıştı. Buna göre İngilizlerin işgal ettikleri Urfa başta olmak üzere Maraş, Antep gibi vilayetler Fransızlara terk edilecekti. İşte güney vilayetlerimizin Fransız işgallerine maruz kalacağı günlerde Heyet-i Temsiliye Sivas'tan olayları çok yakından takip etmekteydi.

Sivas Kongresi ile Anadolu ve Rumeli'deki bütün Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin birleştirilmesi söz konusu olmuş ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştu. Heyet-i Temsiliye ise bütün bu cemiyetlerin bir karar ve icra organı olarak yetkilendirilmişti. İşte İstanbul Hükümeti'nin Urfa, Maraş, Antep ve Adana'da meydana gelen olaylardan ve işgallerden çok etkilenmediği ve hatta duyarsız kaldığı bir süreçte, Sivas'ta bulunan Heyet-i Temsiliye ve bu heyetin başkanı olan Mustafa Kemal, güney vilayetlerinde cereyan eden olayları hassasiyetle takip etmekteydi. Mustafa Kemal Paşa Heyet-i Temsiliye'nin başkanı olarak bir yandan itilaf Devletleri'nin bu tutumlarını protesto ediyor, bir taraftan da yörede bulunun

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAS SEMPOZYUMU

askeri ve sivil görevlilere talimatlar vermek suretiyle onları yönlendirerek, işgallere karşı çıkmak için harekete geçmeye teşvik ediyordu⁵².

Ashında Heyet-i Temsiliye yöreye ilişkin ilk kararını bölgenin İngiliz işgalinde olduğu ancak Fransızlara devredileceğinin de belli olduğu süreçte alacaktı. İşgallere karşı kesin bir tavır koyma olarak da değerlendirilebilecek bu kararda öncelikle Urfa, Antep ve Maraş'ı Fransızlara işgal ettirmemek ve şayet işgal etmiş olsalar bile onları bu şehirlerde barındırmamak için gereken her türlü tedbire başvurulması öngörülmekteydi. İstanbul Hükümetini zor durumda bırakmamak için işgallere karşı mücadele edecek resmi kuvvetlerden gerekirse mevcut durumlarını değiştirerek istifade edilmesi isteniyordu. Heyet-i Temsiliye ayrıca bu şehirlerde yaşayan gayri Müslimlere yönelik saldırılara meydan verilmemesi ve hiçbir şekilde yağma ve çapul yapılmaması hususunda alınan kararını 13. Kolordu Kumandanı Cevdet Bey'e bildirmekteydi⁵³.

Yine Heyet-i Temsiliye işgal edilen Urfa bölgesi için bazı tedbirler içeren karar almış ve yerine getirilmesi için de 13. Kolordu Kumandanına talimat yazısı göndermiştir. Bu yazıya göre⁵⁴;

1. Süvari Alayı derhal Urfa'yı işgal edecek ve Urfa Mutasarrıfı hakkında tedbirli davranacak bir kişi derhal Urfa'ya gönderilecekti. Böylece alınan askeri ve mülki tedbirlerle Urfa'nın işgaline kesinlikle müsaade edilmeyecekti.

Kolordu Kumandanına yazılan talimat yazısında Heyet-i Temsiliye Urfa vatansaverlerince bir milli teşkilat kurulmasını istiyordu. Böylece Fransızların Urfa'nın işgaliyle yapacakları fiili tecavüze karşı bir milli duruş ve tepki ortaya konacaktı.

Urfa, Maraş, Antep gibi şehirlerin işgali hususunda şayet Harbiye Nezaretine herhangi bir bilgi verilmemişse, bu talimatın bir emir telakki edilerek hemen bilgi verilecekti.

Şayet merkezi hükümet olaylar karşısında bir zayıflık gösterirse, buna önem verilmeyerek, işgaller karşısında bölgede takip edilecek siyasetin haklı ve doğru bir siyaset olduğu hükümet üyelerine anlatılacaktı.

Urfa, Antep ve Maraş'ın Fransızlar tarafından işgalinden önce Heyet-i Temsiliye tarafından 13. Kolordu Kumandanı Cevdet Bey'e gönderilen bu talimat, Kolordu Kumandanı'nın Kuva-yı Milliye'ye hem ihtiyatla bakması hem de cesaret edememesi nedeniyle işleme konulamamış, yerine getirilememiştir. Hal böyle olunca da Fransızlar Urfa'yı ve diğer şehirleri hiçbir engelle karşılaşmadan işgal etmişlerdir.

Heyet-i Temsiliye almış olduğu bir başka kararında da Urfa, Antep ve Maraş'ın Mondros Mütarekesi hükümlerine aykırı olarak Fransızlar

---

⁵²Özçelik, **Milli Mücadele'de Güney Cephesi**,s.98.

⁵³ Heyet-i Temsiliye'nin bu kararı için bkz. Bekir Sıtkı Baykal, **Heyet-i Temsiliye Kararları**, TTK Basımevi, Ankara 1974, s. 34.

⁵⁴Baykal, **Heyet-i Temsiliye Kararları**, s.34.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

tarafından işgali haberi ve bu işgal ile ilgili olarak ortalarda dolaşan bazı söylentiler gerek işgal edilecek bu şehirlerde ve gerekse civar vilayetlerdeki halkta büyük bir heyecan yarattığı belirtiliyordu. Heyeti Temsiliye'ye göre halktaki bu heyecan ve işgallere olan tepki bütün Anadolu'ya yayılmaktaydı. Ayrıca Sivas Kongresi'nce bütün müdafaa-i hukuk cemiyetlerinin bir merkez örgütü olarak kabul edilmiş olan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adını alan cemiyetin, bu gibi haksız işgallere karşı topyekûn müdafaa ve savunma esasını kabul ettiği belirtilerek işgaller karşısında tarafsız ve sessiz kalınmayacağı Heyet-i Temsiliye'ce alınan kararda açıklanıyordu. Bu nedenle öncelikle işgal edilen şehirlerin ahalisinin büyük bir kararlılık ve ciddiyetle işgalleri protesto etmesi isteniyordu⁵⁵.

İşgal edilen Maraş, Urfa ve Antep'te halkın yapacağı protestolar Fransızlar üzerinde bir etki yapmadığı ya da Fransızların işgallere karşı Türk halkının haklı tepkisini dikkate almadıkları takdirde milletin bütün gücü ve varlığıyla işgal kuvvetlerine karşı savunma yapacağı Heyet-i Temsiliye'ce karar altına alınan bir diğer önemli husustu.

Görülebileceği üzere 13. Kolordu Kumandanına gönderilen bu talimat yazısında Heyet-i Temsiliye alınması gereken tedbirleri ve izlenmesi gereken stratejiyi bölgenin askeri yetkilisine bildirmiştir. Burada dikkati çeken bir husus da yapılması gerekenler açıkça ifade edilmiş, hatta gerekirse Fransızlara karşı mukavemetin gösterilmesinin istenmesidir.

Yine bu işgal günlerinde Heyet-i Temsiliye, işgal bölgelerine yönelik önemli bir karar daha almıştır. Alınan bu karara göre, Fransız işgalinin başlamasından sonra Müslüman ahalinin bölgeden başka bir yere göç etmemeleri için, gerekli bütün önlemlerin alınacaktır. Buna göre halka gerekli telkinatlar yapılarak bölgeyi terk etmemeleri sağlanacak ve maneviyatlarını bozmalarmaları tavsiye edilecekti⁵⁶.

Heyet-i Temsiliye 4 Kasım 1919'da aldığı bir başka kararında ise işgallere karşı genel bir tepki ve tavır konulmasını öngörmüş bunun için de protesto telgraflarının ilgili mercilere ulaştırılması istenmişti. Özellikle mütareke hükümlerine ve hukuk kurallarına aykırı olarak önce İngilizler ve daha sonra da Fransızlar tarafından işgal edilen Maraş, Antep ve Urfa'daki işgallerin kaldırılması için ülkedeki bütün Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri Heyet-i Merkeziyeleri, Belediye Başkanlıkları ve ileri gelenlerce İtilaf Devletleri temsilcileri ve Avrupa ve Amerika kamuoyu nezdinde protesto edilecekti⁵⁷.

Heyet-i Temsiliye'nin işgallerin Protesto edilmesine yönelik kararları sonraki günlerde de devam etmiştir. Nitekim 7 Kasım 1919'da mutasarrıflıklara gönderilen bir tamim ile işgallerin yerli ahali ve o muhitte

⁵⁵Baykal, **Heyet-i Temsiliye Kararları**, s.34.

⁵⁶Özçelik, **Millî Mücadele'de Güney Cephesi**, s.100.

⁵⁷Baykal, **Heyet-i Temsiliye Kararları**, s.35.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

bulunan milli teşkilatlarca protesto edilmesi istenmiştir⁵⁸. Diğer taraftan Heyet-i Temsiliye işgal bölgesiyle de yakından ilgilenmiş ve bilhassa o bölgede kurulan milli teşkilatın Maraş mutasarrıflığının çabalarıyla bölgede daha da güçlendirilmesini isteyen bir karar almış ve karar ilgili mercilere iletilmiştir.

Heyet-i Temsiliye'nin 16 Kasım 1919'da aldığı karar ile işgal edilen Maraş, Urfa ve Antep ahalisini işgallere karşı harekete geçirmeye amaçlamıştır. Kararda “milletin kendi namus ve hukukunu müdafaaada tamamıyla serbest bulunduğunu” belirtiliyor ve sayıca az olan Fransız askerlerinin silahlarını bırakırmanın ya da bunlara el koymanın tercih edilecek yol olduğu açıklanıyordu. Heyet-i Temsiliye'nin 13. Kolordu Kumandanı Cevdet Beye gönderdiği bu kararı açıkça Fransızlara karşı Maraşlıları mücadeleye çağırın bir işaret olmuştur denilebilir⁵⁹.

Görüleceği üzere Heyet-i Temsiliye henüz daha Urfa' Maraş ve Antep'in Fransızlar tarafından işgal edilmediği bir süreçte bölge ve işgallerle yakından ilgilenmiştir. Özellikle Maraş'ta kurulan Müdafaa-i Hukuk teşkilatının halkı işgallere karşı örgütlemesi, Heyet-i Temsiliye'ce alınan ve Maraş'taki mülki idareci ile askeri birlik kumandanlarına uygulanması için gönderilen kararlar çerçevesinde olmuştur.

II.MUSTAFA KEMAL'İN TEPKİLERİ

Fransızlarla İngilizler arasında Urfa'nın ve bilahare de Maraş ve Antep şehirlerinin

devri konusundaki görüşmelerin devam ettiği süreçte ülkenin her tarafında işgallere karşı koymak amacıyla “milli teşkilatlar” kurulmaya ve Kuva-yı Milliye güçleri oluşturulmaya başlanmıştır. Diğer taraftan da Mustafa Kemal'in önderliğinde başlatılan milli hareketin Erzurum'dan sonra Sivas'ta da bir kongre düzenleniyor ve kongrelerde vatanın ve milletin geleceğine ilişkin kararlar alınıyordu.

Sivas Kongresinde yaptığı konuşmada Mondros Mütarekesi sonrası ülkemizin haksız bir şekilde işgal edildiğini belirten Mustafa Kemal Paşa işgallere karşı ülkenin her yanında milli cemiyetler kurulduğunu dile getirmişti. Sivas Kongresi'nde Heyet-i Temsiliye reisi sıfatıyla bütün ülke ve millet adına söz söyleme yetkisine sahip olan Mustafa Kemal Paşa'ya göre, İngilizlerin güney vilayetlerimizi Fransızlara devretmesi ve Fransızların da bu bölgeyi işgale kalkışmaları oldukça manidar ve dikkat çekicidir.

Mustafa Kemal Paşa'ya göre, Doğu Anadolu'da büyük Ermenistan'ın kurulmasını imkânsız gören İtilaf Devletleri, Urfa, Adana, Antep ve Maraş'ın içinde yer alacağı bir küçük Ermenistan oluşturmaya karar vermişlerdi. Bu nedenle Fransızların işgal ettiği bu bölgede halkın işgallere

---

⁵⁸Baykal, **Heyet-i Temsiliye Kararları**, s.48; Özçelik, **Milli Mücadele'de Güney Cephesi**, s.101.

⁵⁹Baykal, **Heyet-i Temsiliye Kararları**, s.57.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

karşı tepkisiz kalması, karşı koymaması Fransızlara cesaret verecektir. Bunun olmaması için bölgede gizli teşkilatlar kurularak ve halkı işgallere karşı teşkilatlandırmak gerekiyordu. Bunun yanı sıra kurulacak milli müfrezelerle Fransız işgal güçlerine karşı harekete geçilmeli ve mücadele edilmeliydi⁶⁰.

Bu görüş ve düşünceler içinde olan Mustafa Kemal Heyet-i Temsiliye başkanı sıfatıyla Suriye İtilafnamesi'nde alınan kararları bütün Türk Milletine ve bölge halkına duyurmuştur⁶¹. Bilahare de İstanbul Hükümeti'ni bu İtilafname ve sonrasında gerçekleşecek işgaller konusunda uyarmıştır. İstanbul Hükümeti'ne gönderdiği uyarı yazısında Urfa, Maraş ve Antep'in Mondros Mütarekesi'ne aykırı olarak bu kez de Fransızlar tarafından işgal edileceğini belirten Mustafa Kemal devamlı bu işgal haberinin bu bölgedeki bütün halkı heyecanlandırıldığını, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin karşı koyma ve mücadeleyi kabul ettiğini, böyle bir zamanda olaylara seyirci kalınmayacağını dile getirmiştir.

Mustafa Kemal Paşa ayrıca işgal altına alınan bu bölge halkının önce işgali protesto edeceğini, yapılan protestolara Fransızların nazarı itibara almamaları halinde, milletin her vasıtaya başvurarak bütün imkân ve vasıtalarıyla işgale karşı koyacağını belirtiyor, merkezi hükümetin de bu işgali kararlı bir lisan ile anlatması ve milleti itham ve sorumluluk altında bırakmamak için gerekli tedbirleri alması konusunda uyarmıştır⁶².

İstanbul'da iş başındaki Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin, İtilaf Devletleri'nden herhangi birisine karşı silah kullanarak başarı elde etmesi mümkün değildir, devletin gelecekteki selametini sağlayacak yegâne silah ve yolun siyaset ve bazı hakları tanımakla mümkün olabileceği görüşüne Mustafa Kemal Paşa katılmaz ve kesinlikle karşı çıkar⁶³. Tam aksine Urfa, Antep, Maraş ve Adana gibi şehirlerimizi haksız bir şekilde işgal eden, Mütarekeden sonra İstanbul'da Türk'ün hukukunu ayaklar altına almada arkadaşlarına taş çıkartan, şimdi de Ermenistan teşkili maksadıyla İngilizlerle anlaşan Fransızların hoş tutulmasında Türk milletinin ne kazancı olacağını dile getiren Mustafa Kemal, "Batının bir milletten herhangi bir tepki görmese bile o milleti hakir görecek ve hain maksatlarını uygulayacak kadar riyakâr ve taassup içerisinde olduğu" kanaatinde⁶⁴.

Mustafa Kemal'de Urfa, Maraş ve Antep'in Fransızlar tarafından işgali üzerine bütün vilayetlere ve Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyelerine

---

⁶⁰ Akbıyık, **Milli Mücadele'de Güney Cephesi (Maraş)**, s.74-75.

⁶¹ Heyet-i Temsiliye Reisi sıfatıyla Mustafa Kemal'in bütün Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyelerine çektiği telgraf metni için bkz. Yalçın Özalp, **Mustafa Kemal ve Milli Mücadele'nin İlk Zaferi**, Kahramanmaraş Belediyesi Kültür Yay. Kahramanmaraş 1984, s. 39-40

⁶² Baykal, **Heyet-i Temsiliye Kararları**, s.34.

⁶³ M. Tayyip Gökbilgin, **Milli Mücadele Başlarken**, Türkiye İş Bankası Yay. Ankara 1965, s.188.

⁶⁴ Akbıyık, **Milli Mücadele'de Güney Cephesi (Maraş)**, s.76.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

6 Kasım 1919'da bir tamim göndermiş ve bu işgallere karşı yapılacaklar ile gösterilecek tepkileri açıklamıştır. Buna göre:

“İngilizlerin, adı geçen bu yerlerden çekilmesini takiben, Fransız işgalinin başladığını, İstanbul Hükümeti'nin bu hareketi İtilaf Devletleri nezdinde protesto ettiğini, işgal edilen bölge halkının da, büyük mitinglerle, Osmanlı vatanının ayrılmaz bir parçası olduklarını dünyaya ilan ettiklerini” beliren Mustafa Kemal Paşa tamiminde bütün Müdafaa-i Hukuk Heyetleri ve idareleri ile Belediye Başkanlarının Osmanlı Devleti'nin bir parçası olan Urfa, Antep ve Maraş'ın haksız bir şekilde Fransızlar tarafından işgal edildiğini telgraflarla, İtilaf devletleri elçiliklerine, Avrupa ve Amerika kamuoylarına duyurulmasını, işgaller ile ilgili protestolarda bulunulmasını ve bu haksızlığın düzeltilmesinin kararlı bir şekilde dile getirilmesini istemektedir⁶⁵.

Mustafa Kemal'in Urfa, Maraş ve Antep'in Fransızlar tarafından işgaline karşı gösterdiği tepki sadece yurt içiyle sınırlı kalmamıştır. Onun işgallere karşı gösterdiği azimli ve kararlı tutumu dış basına da aksettirilmiştir. Nitekim Mustafa Kemal “Le Temps” gazetesine verdiği demeçte; Mondros Mütarekesi hükümlerine göre, anavatan hudutları dışında bırakılmış bulunan Aydın, Konya, Adana ve Musul gibi Türk nüfusunun büyük bir çoğunlukta olduğu vilayetleri, Osmanlı Devleti'nden ayırmaya imkân olmadığını söylemiş ve girişilen mücadelenin ve milli hareketin sarsılmadan, büyük bir kararlıkla devam edeceğini açıklayarak işgallerin kabul edilmeyeceğini bütün dünya kamuoyuna ilan etmiştir⁶⁶.

Bunun yanı sıra Mustafa Kemal 13. Kolordu Kumandanlığından Fransızlara bölgeyi işgal ettirmemek için her türlü tedbirin alınması Mustafa Kemal Paşa tarafından istenmişti⁶⁷. Yine Urfa'daki milli teşkilat yöneticileri ile yazışmalar yapan Mustafa Kemal Paşa, onları Urfa Maraş ve Antep'in işgaline yönelik olarak siyasi ve askeri tedbirler alındığını ve bu nedenle ahalinin manevi gücünün takviye edilmesi gerektiği bilhassa ile bölgeden göçe asla izin verilmemesi konusunda uyarılmıştır.⁶⁸

Mustafa Kemal Paşa 16 Kasım 1919'da, “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi imzasıyla bir protesto

---

⁶⁵Akbıyık, **Milli Mücadele'de Güney Cephesi (Maraş)**,s.76-77; Kemal Çelik, **Milli Mücadele'de Adana ve Çevresi(1918-1922)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999, s. 116; Cemil Özgül, **Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'daki Çalışmaları(27 Aralık 1919-23 Nisan 1920)**, Atatürk Araştırma Merkezi yayını, Ankara 1989, s. 97-98. Bu telgraf metni için ayrıca bkz. Nimet Arsan, **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, C.IV, Ankara 1964, s. 115; Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Toplanmamış Telgrafları**, Ankara 1971, s. 12.

⁶⁶Akbıyık, **Milli Mücadele'de Güney Cephesi (Maraş)**,s.77.

⁶⁷Baykal, **Heyet-i Temsiliye Kararları**, s.34.

⁶⁸Baykal, **Heyet-i Temsiliye Kararları**, s.39.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

bildirisi hazırlamış ve yayın organlarına göndermiştir. İrade-i Milliye gazetesinde yayınlanan bu protestoname şöyledi⁶⁹:

“İngilizler tarafından mütârekenâme ahkâmına aykırı olarak işgâl edilmişken, daha sonra tahliye olan Antep, Maraş ve Urfa, bu kere de Fransızlarca işgal edildi. Bundan anlaşıldığına göre, İtilaf devletleri milletimizi vatanımızın en güzel parçalarından mahrum bırakmak hakkındaki müteakbil tesmimât ve tasavvurâtın bir türlü sarf-ı nazar edemiyorlar. Barış Konferansının kararlarını beklemezsizin suret-i zahirede geçici bir ihtiyatlı bir işgaldir diyerek, projelerini tatbik ediyorlar. Osmanlı Devleti'nin yedi asırlık şaşaalı bir hayatı tarihiyeye ve seri kuvvetli yeni bir inkişafın bütün esbab ve unsurlarına sahip olduğunu nazar-ı dikkate almak istemiyorlar. Vatanımızın bedeniden koparılacak parçalarla kendi aralarında menfaat taksimine çalışıyorlar. İtilaf Devletlerinin bu hareketi, gayri insani olduktan başka, tabii adaleti ve Barış Konferansında kemal-i azamet ve haşmetle ilan edilmiş olan esasları ve Türkiye'ye bütün cihan muvacehesinde Wilson Prensipleri'ninonikinci maddesi ile edilen vaadleripamal etmektedir. Türkiye'nin taksimine yol bulmak emeliyle, Yunanlılara işgal ettirilen aydın Vilayetin'dekikıtıl,tazyik ve imhâ fecaatlerinin şimdi de Ermenileri alet eden Fransızların işgal ettiği Adana Vilâyetinde, Maraş, Urfa ve Antep'te aynen vuku bulması, bütün bu siyasi haksızlıklara bir zamime teşkil ediyor. İtilaf devletlerinin bugüne kadar yapmış ve yapmaktâ oldukları haksız muameleleri, şiddetle protesto eder ve onların memleketimiz ve milletimiz için, daha insani ve daha adaletkârhissiyâne arzulara avdet etmelerini temenni ederiz. Milletimiz bölünme, parçalanma ve esarete razı olmaktansa bütün manevi ve maddi varlığıyla meşru haklarını savunmada ve ulvi kararda, milletimizin bütün manasıyla birlik olduğunu Düvel-i İtilâfiyeyihaberdâr etmek isteriz. Bu hususta milletimizin yükselen haklı sesini duymak istemeyerek, tutulan insanî olmayan yolda devamın, verebileceği sonuç, pek elim olabilir. Ve bu hâlin yalnız birkaç memlekette değil, belki iki büyük cihana yayılmasından korkulur. Tabi ki böyle bir felaketin sorumluluğu, Cenab-ı Hakkın ve İnsanlık âleminin huzurunda İtilaf Devletlerine ait kalır. Bu sözlerimizle tabi haklarını müdafaa'dan başka bir amaç tâkip etmeyen milletimizin tamamının emellerine tercüman oluyoruz. Meşru feryadımızın bütün haksızlıklara rıza göstermeyeceklerine emin bulunduğumuz Avrupa ve Amerika milletlerine duyurulmasını isteriz.”

Mustafa Kemal Paşa'nın bütün vilayet ve Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyelere gönderdiği bu tamimle işgallerin protesto edilmesini istemiştir. Gerçekten de tamimin kendilerine ulaşmasını müteakip ülkenin hemen hemen

---

⁶⁹ 17.11 1919 tarihli İrade-i Milliye gazetesinde yayınlan bu protestoname metni için bkz. Özçelik, Milli Mücadele'de Güney Cephesi, s.104.; İsmail Özçelik; Milli Mücadele'de Anadolu Basınında Güney Cephesi(Adana, Antep, Maraş, Urfa), 1919-1921, Atatürk Araştırma Merkezi yayını, Ankara 2005, s.37-38.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

her tarafında protesto gösterileri ve mitingler yapılmıştır. Nitekim İngilizlere göre Anadolu'nun çeşitli il ve ilçelerinden 81 adet protesto telgrafı kendilerine ulaşmıştır⁷⁰. Hatta bu mitinglerin kısa sürede birçok yerde yapılması İstanbul'da bulunan İngiliz Yüksek Komiseri Amiral de Robeck, İngiliz Başbakanı Lloyd George'e gönderdiği raporda; Suriye ve Güney Anadolu'nun İngiliz işgalinden Fransız işgaline devri hususundaki kararın açıklanması üzerine gösterilen tepkinin, bu bölgelerin Türkiye'nin tabii ve ayrılmaz bir parçası olduğu gerçeğini bir kez daha ortaya koymuştur diyerek bir gerçeği ortaya koyuyordu⁷¹.

SONUÇ

Şüphesiz ki gerek Heyet-i Temsiliye'nin ve gerekse onun başkanı olan Mustafa Kemal'in yayınladığı ve işgal bölgesindeki mülki ve askeri birimlere verdiği talimatlar Urfa'da da etkisini kısa sürede göstermiştir. Nitekim Urfa şehir merkezinden 1, 7, 12 Kasım 1919 tarihlerinde protesto telgrafları gönderilmiştir. Bilahare de Urfa'nın kazaları ve çevre şehirlerinden çok sayıda protesto telgrafları gönderilmiştir.

Diğer taraftan Heyet-i Temsiliye ve Mustafa Kemal Paşa'nın faaliyetleri Fransızları hayli telaşlandırmış ve heyecanlandırmıştır. Fransızlar işgal bölgelerinde her geçen gün kendileri aleyhinde büyüyen tepki ve başlayan mücadelenin daha da genişleyip şiddetleneceğini düşünmekte ve bundan endişe duymaktalardı. Nitekim bilahare Mustafa Kemal Paşa ile de bir görüşme yapacak olan ve Fransa'nın bölgeye gönderdiği bir üst düzeyde subay olan General Gouraud "Mustafa Kemal Paşa ile yapılacak bir anlaşmanın, Şam'da, Faysal'ın İstiklâl mücadelesi ile uğraşan Fransa için faydalı olacağını" söyleyecektir⁷².

KAYNAKLAR

- AKBIYIK, Yaşar, *Milli Mücadele'de Güney Cephesi (Maraş)*, Kültür Bak. Yay. Ankara 1990.
ARSAN Nimet, *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, C.IV, Ankara 1964
BAYKAL, Bekir Sıtkı, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, TTK Basımevi, Ankara 1974.
BAYTOK, Taner, *İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara 1970.

⁷⁰ Bilal Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk 1919-1938*, C.1, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara 1973, s. 223-224.

⁷¹ Akbıyık, *Milli Mücadele'de Güney Cephesi (Maraş)*, s.81; Taner Baytok, *İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara 1970, s.25.

⁷² Gothard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1970, s.210

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

- ÇELİK, Kemal *Milli Mücadele'de Adana ve Çevresi(1918-1922)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyip, *Milli Mücadele Başlarken*, Türkiye İş Bankası Yay. Ankara 1965
- İNCE, Halil İbrahim, *Milli Mücadele'de Kilis*, Atatürk Araştırma Merkezi yay. , Ankara 2015,
- JAESCHKE, Gotthard, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, , Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1970, s.210
- KOCATÜRK, Utkan *Atatürk'ün Toplanmamış Telgrafları*, Ankara 1971.
- ÖZALP, Yalçın, *Mustafa Kemal ve Milli Mücadele'nin İlk Zaferi*, Kahramanmaraş Belediyesi Kültür Yay. Kahraman Maraş 1984
- ÖZÇELİK, İsmail, *Milli Mücadele'de Güney Cephesi*, Kültür Bak. Yay., Ankara 1992.
- ÖZÇELİK, İsmail, *Milli Mücadele'de Anadolu Basınında Güney Cephesi(Adana, Antep, Maraş, Urfa), 1919-1921*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2005
- ÖZGÜL, Cemil, *Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'daki Çalışmaları(27 Aralık 1919-23 Nisan 1920)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1989
- ÖZKAYA, Yücel ve diğerleri, *Milli Mücadele Tarihi-Makaleler-*, Yay. Haz. Berna Türkdogan, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara 2002
- SELVİ, Haluk- Cırık, Bülent,1'' *Milli Mücadele'de TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen Telgraflar*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 2013.
- ŞİMŞİR, Bilal, *İngiliz Belgelerinde Atatürk 1919-1938*, C.1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1973.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE MARAŞ'TA TOPLUM VE EKONOMİ

Said ÖZTÜRK*

1. Giriş

Dönemin sınırlı kaynaklarından hareketle yapacağımız bu çalışmada Devlet salnameleri, Tarım istatistikleri, Sanayi sayımları, Ticaret ve Sanayi Odası raporları ve döneme ait diğer kaynaklardaki verilerden ve yapılan incelemelerden faydalanılacaktır. Osmanlı tarım istatistiklerine müracaat edilerek Birinci Savaş öncesi il tarımının taşıdığı potansiyel ile erken Cumhuriyet döneminde tarımının gelişme düzeyi incelenecektir. Kurtuluş savaşı öncesi ile savaş sonrası sanayi üretimi ve sanayi gelişim seyri istatistikler, raporlar ve ilgili kaynaklardan takip edilecektir. Şehrin iktisadi kalkınmasını geciktiren âmiller üzerinde durulacak ve Kurtuluş savaşının şehir üzerindeki tahribatı değerlendirilecektir. Ayrıca 1926 yılına ait Maraş Asliye Hukuk Mahkemesi kararları incelenmek suretiyle bu tarihlere Maraş merkez ve taşrasında toplum hayatında ortaya çıkan ve hukuka intikal eden kimi sorunlara yer verilecektir. İlde faaliyet göstermeye başlayan cemiyetler ile matbuat üzerinde durulacak, eğitim ve vakıf kurumundaki gelişmelere değinilecektir.

20. yüzyılın başlarından itibaren, I. Dünya Savaşı, Ermenilerin tehciri, Kurtuluş Savaşı, Osmanlı'nın yıkılışı ve yeni siyasi sınırların çizilmesi ve 1929 Dünya ekonomik bunalımı gibi, büyük siyasi, ekonomik ve toplumsal hadiseler, kentin iktisadi gelişimini doğrudan etkiledi, kentin -genelde ülkenin- ekonomik performansını 1914 öncesinin gerisine çekti⁷³. Yeni

---

Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

⁷³ 1920 lerde kişi başına gelir, Birinci Dünya Savaşı öncesinin en az yüzde 30 altında idi. Kişi başına düşen gelirden 1913 seviyesi 1929 yılında aşılabacaktır. Bkz. Şevket Pamuk, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, İstanbul 2014, s.176, 183, 193; Agnus Maddison'un hesaplamalarına göre kişi başına düşen gelir 1913 yılı: 1213, 1923 yılı: 712, 1929 yılı:1213 dolar idi. 1932 de 1205, 1945 yılında 1133 dolara gerilemiştir. Bkz. Agnus Maddison, *The World Economy: Volume 1 A Millennial Perspective – Volume 2 Historical Statistics*, OECD Development Centre Studies, Paris 2006, p. 535. Tarım sektöründe, toplam üretimin 1914 yılındaki düzeyine kıyasla yüzde 50'den fazla gerilemiş olduğu tahmin edilmektedir. Roger Owen-Şevket Pamuk, *20. Yüzyılda Ortadoğu Ekonomileri Tarihi*, İstanbul 2002, s, 21; Şevket Pamuk, "Agricultural Output and Productivity Growth in Turkey since 1880", *XIV International Economic History Congress Helsinki*, 21-25 August, 2006, p.3; Türkiye'de buğday, arpa, mısır gibi seçili tahıl ürünleri 1914 deki üretim düzeyi 1938 de aşılamadı. Hayvancılıkta (sağılan hayvan) sayısında 1914 düzeyi ancak 1979 yılında ulaşıldı. Kentleşme düzeyi de geriledi. 5000 ve yukarı nüfuslu şehirlerde oturanların toplam nüfusa oranı 1913 de % 28 iken 1950 de % 25 idi. Bkz. Şevket Pamuk, "Economic Change in Twentieth Century Turkey: Is the Glass More than Half Full?", p.33; Bkz. Ali Ata Yiğit, "Türkiye'nin tarıma dayalı sanayi politikası (1923-1938)", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 13 (2) 2012, s.317.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARŞ SEMPOZYUMU

dönemde ülkenin ana ulaşım ağının dışına itilmesi de kentin geri kalmışlık sürecini uzattı⁷⁴.

Savaşların en önemli kaybı beşeri sermayenin kaybı ve ekonomik alt yapının tahribe uğramasıdır. 1915 Ermeni tehcir kararı gereği Maraş'ın sınırları içinde bulunan Ermenilerin o günün Osmanlı sınırları içindeki Halep ve çevresine tehciri ile kentte ticari ve sınai sektörün önemli aktörleri kaybedildi. Geride kalan gayrimüslim vatandaşların da 12 Şubat 1920 sonrası şehri terk etmeleri/ ettirilmeleri ile şehir tamamen etnik ve dini açıdan homojen bir yapıya bürünürken -1935 sayımında Maraş'ta Ermenice konuşan sadece 2 kişi sayılmıştır- kent ekonomisi Osmanlı'nın son dönemindeki dinamizmini de kaybetti⁷⁵.

Türkiye'de tarım üretiminin aşırı tabiat şartlarına bağımlı kalınması, yetersiz teknoloji kullanımı gibi nedenlerle istenilen ölçüde verim sağlanamadı. Birçok ürtünde 1909, 1913 ve 1914 seviyelerinin gerisinde kaldı. Mesela Maraş'ta 1909 yılında toplam ilin ürettiği buğday 42815 ton, 1914 de ise 45085 tondur. İncelediğimiz dönem içerisinde-1937 ye gelinceye kadar- bu miktar 1929, 1931, 1932 yıllarında aşılmış, diğer tarihlerde bu kapasitenin gerisinde kalmıştır. Bkz. Tefvik Güran, *Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri 1909, 1913 ve 1914*, Tarihi İstatistikler Dizisi, Cilt:3, DİE Yayını, Ankara 1997, s. 33, 162; Bizim hazırladığımız Tablo 2.

Cumhuriyetin ilk yılları savaş ve göçlerin neden olduğu yıkımlar nedeniyle Osmanlı'nın son dönemlerdeki sanayiini, daha da gerilediği dönem olmuştur. Değerlendirmeler için bkz. Suut-Fatma Doğruel, "Türkiye'nin ekonomik gelişme tarihi: sektörel gelişmeler", *Tarihi, Siyasi, Sosyal Gelişmelerin Işığında Türkiye Ekonomisi 1908-2008*, Bursa 2010, s.61.

⁷⁴ Kentin ulaşım ağının dışında kalması meselesi Cumhuriyet öncesi de bilinen bir konuydu. Maraş'ın transit ticaret mahalli olmadığını ifade eden belge için bkz. 09 Ş 1331/ 14 Temmuz 1913 tarihli belge Bkz. BA, DH.UMVM, Dosya no:111, Gömlek no:14, Evrak no:29; Zikreden, Harun Şahin, *XX. Yüzyıl Başlarında Maraş Sancağının İktisadi, Mali ve Sosyal Durumu*, Dulkadiroğlu Belediyesi Yayınları, Ankara 2015, s.103, 106, 113 vd.

⁷⁵ Tehcir, Mübadele ve Maraş'ta olduğu gibi Kurtuluş Savaşı sonrası gayrimüslim unsurların ülkeyi terk etmesi, pazar için üretim yapan tarım üreticilerinin, şehirlerdeki zenaat ustalarının, kırları liman kentlerine bağlayan ağı oluşturan tüccar ve tefecilerin önemli bir bölümünün ayrılması, özel sektörün güçlü aktörlerinin ülkeyi terki demektir. Bkz. Şevket Pamuk, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, s.176, 181. Ülke genelinde iş hayatında gayrimüslimlerin rolü konusunda bkz. Yahya S. Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, İstanbul 1994, s. 98.

Tehcir kararı gereği Maraş ve çevresinden 27 Mayıs 1915'ten itibaren Halep yoluyla Zor ve Suriye'ye sevk edilen Ermeniler'in bir kısmı geri dönüş kararından sonra şehre geri döndüler. Şehirde artan Ermeni nüfusu Kurtuluş Savaşı'ndan sonra, Ocak 1922'ye kadar tekrar şehirden ayrılarak değişik ülkelere göç ettiler. Bkz. Mehmet Yetişgin, "Maraş'ta Ermeni Nüfusu: Osmanlı Son Dönemi, Mütâreke ve Milli Mücadele Yılları", *OTAM*, sayı 17.

Şehrin ekonomisinde Ermeniler etkili idi. *Annuaire Oriental*'in 1906 yılığında kaydedilen kişiler Maraş'ta Ermenilerden oluşuyordu; 2 komisyoncu, 2 ihracatçı, 2 doktor, 4 tüccar, 2 eczacı. *Annuaire Oriental*, 1906, s. 219. 1914 yılığında Maraş'ta 4 büyük tarım işletmecisinden 1'i, 6 komisyoncudan 5'i, 4 eczacıdan 3'ü, 2 saatçı, 1

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

1.1. İşgalin Maliyeti

Önce İngilizlerin, sonra devrettikleri Fransa'nın kenti işgalinin (29 Ekim 1919) maliyeti büyük olmuştur. İşgal sırasında iken Fransız ve Ermeniler tarafından dükkân ve mağazalar tahrib edilerek içindeki mallar ve kasalar yağma edilmişti. 12 Şubat 1920'ye gelindiğinde kentin alt yapısı bütünüyle tahrip edilmiş, şehir yanmış, yıkılmış bir vaziyete gelmiş⁷⁶, belgelerin diliyle "Maraş faciası" yaşanmıştır⁷⁷.

Fransız müstevlilerin şehirden kovulmasının hemen akabinde yapılan çalışmalarda savaşın tahribatının boyutları da ortaya çıkmıştır. III. Kolordu Komutanı Albay Selahattin Bey'in 15 Şubat 1920 deki raporunda da "kasabanın yarısı yanmış, kalanı da top mermisinin tahribatına uğramıştır.." deniliyor⁷⁸. Kurtuluşun 5. günü (17 Şubat 1336/1920) Dahiliye Vekaletinden Maraş Mutasarrıflığına çekilen telgrafta "bombardıman ve yangın dolayısıyla şehirdeki emâkin-i resmiye ve mebâni-i hususiyenin duçar olduğu hasarın bildirilmesi" istenir⁷⁹. 7 Ağustos 1336/1920 tarihli Mutasarrıf vekili Cevdet

---

avukat, 1 mimar, 2 diş tabibi, 5 doktor, 3 sigorta şirketi temsilcisi Ermeni idi. *Annuaire Oriental*, 1914, zikreden Osman Köker, "Osmanlı Döneminde Maraş Sancağı Hakkında Bazı Veriler", *Dağların Gazeli Maraş*, İstanbul 2010; s.271. Aynı kaynağın 1915 yıllığında ise Maraş'ta 4 büyük tarım işletmecisinden 1'i, 6 tüccardan 5 i, 1 mimar, 1 avukat, 3 sigorta şirketi temsilcisi, 2 diş tabibi, 5 doktor, 3 eczacı, 2 saatçı Ermenilerden oluşuyordu. *Annuaire Oriental*, 1915, s.1436.

2 Ekim 1915-13 Eylül 1916 tarihleri arasında Maraş Sancağı Maarif Müdürlüğü yapan (Bkz.Ali Birinci, *Tarih Yolunda Tanındıklarım*, Ankara 2016, s.149) Besim Atalay 1920 öncesi yazdığı eserinde şehirde tüccarların yüzde altmışının Hristiyan olduğunu belirtir. Bkz. *Maraş Tarih ve Coğrafyası*, İstanbul 1339, s.171. Aynı bilgi şu kaynakta tekrarlanır; *1914 Yılı Maraş Kazası (Rapor)*, Yayınlayan Yaşar Alpaslan-Emin Toroğlu, 2015, s.51.

Maraş'ta Ermenilerden bazıları uluslararası faaliyet gösteren şirketlere sahipti; "Kığrok Avedis Agop Hırlakyan" adlı şirketin Beyrut'ta ve İngiltere'nin Manchester şehrinde şubesi bulunuyordu.. "Kığrok Avedis Agob Hırlakyan unvanlarıyla akd-i şirket edüb şirket-i mezkure merkezi medine-i mezkurede vâki (Maraş), Hışva (Hışır) hanıdır. Derunundaki mağaza-ı mahsus olub şirket-i mezkure namına medine-i mezkurenin, aşağı attar çarşısı ile yukarı bezazistan çarşısında ve İngiltere'nin Manchester şehriyle mezkur Beyrut kasabasında bir şube ki cem'an 4 adet şube teşkil olunarak merkez-i ticaret ittihaz olunan mağaza-ı mezkure bizzat ve diğer şubeler dahi me'mur-ı mahsuslar vasıtasıyla mûma ileyh Avadis ve Agob efendilerin taht-ı idaresinde bulunmuş..." ; *Maraş Şer'iyeye Sicilleri*, nr. 234, s. 417, belge no 575. 3 Zilhicce 1324/18 Ocak 1907.

⁷⁶ "Fransız ve Ermeniler tarafından istila edilerek dükkân ve mağazalardaki emvâl ve eşyâ-yı ticariye ile bütün tüccara aid kasalar tahrib ve yağma edilmiş olduğundan...". Bkz. BCA, 5-33-11, 24.10.1922; BA, DH.ŞFR, nr. 658/22; BA, DH.ŞFR, nr. 658/38;

⁷⁷ BA, BEO, 4613/345945.

⁷⁸ Yaşar Akbıyık, *Milli Mücadelede Güney Cephesi (Maraş)*, Ankara 1990, 222.

⁷⁹ BA, DH.ŞFR, nr. 107/92. 4 Mayıs 1336/1920 tarihli Dahiliye Nezareti müsteşarı imzasıyla Maraş Sancağı Mutasarrıflığına gönderilen diğer bir kayıt DH.İ.UM.EK, nr. 59/4.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Bey'in İstanbul'a çekilen cevabi telgrafında; yanmış ve harap olmuş 1224 hane, 631 cami, tekye, mevlevihane, han, dükkân, kilise ve diğer binalar ile kısmen yanmış olan 256 hane, 271 cami, mektep, dükkân ve diğer binalar sayılmıştır⁸⁰. Bir başka tesbite göre yaklaşık 1000 ev, 350 dükkân, 5 camii, 10 kilise, 15 mekteb yanmış ve harap olmuştur. Maddi kayıp o günkü değer ile 800.000 lira civarında idi⁸¹. Tedavüldeki Osmanlı altın lirası 7.216 gr. ağırlığında ve 0.916 ayarında olup, saf altın olarak ise 6.61 gram ağırlığındadır. Buna göre 800.000 Osmanlı lirası, 5.288 kg. altına tekabül etmektedir⁸².

Ayıntab Cemiyet-i İslamiye reisi Edib imzasıyla 23 Şubat 1336/1920 de Sadarete çekilen telgrafta işgalin uğrattığı tahribata dikkat çekilmektedir; “Maraş’dan Fransızlar çekilmişlerse de şehrin üç rubi (üç çeyrek, dörtte üçü) harap olmuştur, ahali mahrumiyetin son derekesine düşmüştür, sebebi kuvve-i işgaliyenin ta’addiyatıdır...”⁸³.

Savaştan getirdiği en büyük felaket açlığın kol gezmesi oldu. Kurtuluş sonrası Dahiliye Nezaretine çekilen telgraflarda “: ..memleketin beşte üçü hasara uğrayub islam ve hristiyan on beş bin kişinin açıkda ve açlığa mahkum bir halde buldukları...”, Harbiye Nazırınının 21 Şubat 1336/1920 tarihinde Dahiliye Nezaretine hitaben yazdığı yazıda “Maraş’da açlık hükümfermâ” olduğu belirtiliyordu. Adana Valiliğine Dahiliye Nezaretinden yazılan yazıda “..Maraş seknesi ve hassaten orada bulunan yedi sekiz bin kadar Ermeni nüfus me’kulat killetinden dolayı pek şedid bir ihtiyaç ve sefalet içinde kalmıştır..” deniliyor. Temel gıdalardan yoksun olan Maraş halkının acilen zahireye ihtiyacı olduğu ve bir an önce temin edilmesi isteniyordu. Çevre

---

⁸⁰ BCA, 2-32-20, Belge no 8-9. Savaşta tahrib edilen bazı camiler ile ilgili olarak bkz. Mehmet Özkarıcı, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Kahramanmaraş 46 I-II*, TTK Yayınları, Ankara 2007, c. 1, s. 180, 216, 245, 282.

⁸¹ Yaşar Akbıyık, *age*, s. 219.

⁸² 20 Mart 2017 itibariyle Merkez Bankası altının gramı (satış) 146.5 Lira olduğuna göre, toplam 774.692.000 liraya tekabül eder. 800.000 lira toplam değere nasıl ulaşıldığına dair bir bilgiye sahip değiliz. Ancak bu ağır tahribat karşısında yapılan bu değerlendirmenin eksik olacağını tahmin ediyoruz. Kayıp daha büyük olmalıdır. Osmanlı altın lirasının değeriyle ilgili Bkz. Vedat Eldem, *Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Ankara 1994, s.155. Bu dönemde (1919) İstanbul’da 1 kıyye (1280 gr) ekmek 13 kuruş, koyun eti 70 kuruş idi. Vedat Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomisi*, Ankara 1994, s.50-51. 1920 de 1 lira= 4.35 ABD doları idi. Bkz. Şevket Pamuk, *İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 yıllık Fiyatlar ve Ücretler 1469-1998*, Ankara 2000, s.32. Bu yıllarda altın para ile kağıt para arasında piyasada kur farkı oluşmuştu. 1920 nin başında 1 altın lira kağıt paradan 4, yıl sonunda 5, 1929 da 8.3 kat daha değerli idi. Bkz. Zafer Toprak, *Milli İktisat*, İstanbul 1982, s.254; Fatma-A.Suut Doğruel, *Türkiye’de Enflasyonun Tarihi*, İstanbul 2005, 68. Bu ikili sistemden 1927 de vazgeçilmiş, kağıt para sistemine dönülmüştür. Aynı eser, s. 69.

⁸³ BA, BEO, 4618/346350

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

kaza ve illerle yazışmalar yapılarak bu sorunun giderilmesine çalışılacaktır⁸⁴. 28 Şubat 1336/ 1920 de Meclis-i Vükela'da görüşülerek “Maraş hadisât-ı zâilesi üzerine meskensiz ve îâsesiz kalan müslim ve gayrimüslim felaketzedeğânın îâşe ve tehvîn-i zaruretleri için” örtülü ödenekten acilen Maraş'a 10 bin lira tahsis edilmiştir⁸⁵.

Maraş halkının maruz kaldığı zor duruma çare olmak üzere aynı yıl içinde İstanbul'da Maraş İâne Komisyonu kurulmuş, Gelibolu, Keşan gibi uzak mahallerden yardım gelmiştir. Gelibolu Ziraat Bankasında toplanan sekiz bin kuruş yardımın gerekçesi şöyle açıklanıyordu; “...bu îânenin halâs-ı vatan uğurunda fedakarâne çalışan Maraş ahâli- İslâmiyesinin ma'ruz kaldığı açlığa sâir ihtiyacât-ı mübremelerine medar olmak üzere derc ve cem edilmiş..”. Keşan Kazası'nda aynı maksatla 17.418 kuruş, otuz para toplanmıştır⁸⁶. Maraş halkına yapılan yardımlar yurt geneline yayılmış, Elbistan, Darende, Gürün, Sivas, Amasya, Merzifon, Gümüşhacıköy, Cide (Kastamonu), Samsun, Havza, Ankara, Gerede, Bolu, Çankırı, Boyabat, Burdur, Denizli, Tefenni, Eğirdir, Çivril, Isparta, Antalya, Denizli, gibi şehirlerden banka kanalıyla toplam 21.846 TL nakdi yardım yapılmış, ayrıca aynı yardımlar gönderilmiştir⁸⁷.

Şehirde yaşayan Ermenilerin güvenliklerine dikkat çekiliyor, mahalli idareciler uyarılıyordu. Savaşın bittiği gün 12 Şubat 1336/1920 günü Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdiriyetinden Maraş Mutasarrıflığına çekilen telgrafta “...bilumum anâsır-ı hristiyaniyenin her dürlü tecavüzden masuniyetlerinin sağlanması” isteniyordu⁸⁸. 17 Şubat tarihli Dahiliye Nazırı imzasıyla Maraş Mutasarrıflığına gönderilen talimatta aynı konu tekrar ediliyordu. Talimat yazısında; Fransızların şehirden çekildikten sonra yaralılarını geride bıraktıkları, silahlı ve silahsız sekiz bin beş yüz Ermeninin teslim alındığı, ayrıca dört yüz elli kadar kadın ve çocuğun Kuvây-ı Milliye tarafından muhafaza edilmekte olduğu tesbitinden sonra şehirde bulunan hristiyan unsurlara (Ermeniler) ve yabancı teb'adan hiç kimseye bir tecavüze meydan verilmemesi, yaralıların tedavisine ihtimam gösterilmesi isteniyordu⁸⁹.

⁸⁴ BA, DH.İUM, nr. 2008/2091; BA, DH.ŞFR, 107/116.

⁸⁵ BA, MV, nr. 218-78; BEO, 4619/ 346368.

⁸⁶ BA, DH.İUM, nr. 114/658.

⁸⁷ Yaşar Akbıyık, *age*, s. 255-261. Ayrıca. Nermin Gümüştalan, *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Maraş (1908-1938)*, Ankara 2014, s.153-5.

⁸⁸ BA, DH.ŞFR, nr. 107-62. Aynı konuda 14 Şubat 1336/1920 de İçel Mutasarrıflığına çekilen telgraf: BA, DH, ŞFR 107/74.

⁸⁹ “Fransızların Maraş tahliden sonra şehirde mecruhlarını bıraktıkları ve müsellaah ve gayrimüsellaah sekiz bin beş yüz Ermeninin teslim alındığı ve başkaca dört yüz elli kadar kadın ve çocuğun Kuvây-ı Milliye tarafından muhafaza edilmekte bulunduğu işârât-ı vakı'adan anlaşıldı. Dün dahi bildirildiği üzere sükûn ve huzurun te'miniyle beraber anâsır-ı hristiyanıye ve teb'a-ı ecnebiye hakkında hiçbir taraftan tecavüz vuku'ına meydan verilmemesi ve mecruhînin müdevâtına (tedavi) ihtimam olunması

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

8 Ekim 1920 de, tehcir sonrası iltizama verilmiş olan bağ ve bahçelerden sahibi belli olanların Ermenilere tekrar iade edilmesine, işgal sırasında sahibi kaybolmuş arazilerden sağlanan hasılatın muhtaç ailelere verilmesine ve terk edilen malların ilgili cemaatlerin idaresine bırakılmasına karar verilir⁹⁰.

Kurtuluş Savaşı'nın akabinde şehrin yeniden imarı faaliyetlerine başlanmış, o günün şartlarında mahalli kaynaklarla çözüm aranmıştır. Savaşta tahribe uğrayan hanelerini yeniden yapmak ve tamir etmek isteyen Maraş halkına devlet karşılıksız kereste yardımında bulundu⁹¹. 1921 yılında Maraş'a tayin olunun Komiser Şevket Paşa tüm erkekleri göreve çağırdı. Şehrin imarında Ermeniler de görev alır. Ancak Fransızlarla Ankara Antlaşmasının imzalanmasından sonra Ermenilerin Maraş dışına gitmeyi tercih etmeleri ve Müdafaa-i Milliye Vekaleti tarafından 8 Mart 1922 tarihinde verilen “*Mil-i Hristiyanîye'den hiçbir neferin hiçbir surette mensup oldukları şube muntkasında istihdam edilmemesi ve hemen muntika haricine sevkleri*” emrinden sonra Ermeni zenaatkarlar şehirden ayrılmış, bazı mesleklerin icrası güçleşmiştir⁹².

Savaşların görünmeyen bir yüzü de faal nüfusun ekonomiden çekilmesidir. Maraş'ta faal işgücünün Milli Mücadeleye katılması, Kurtuluş sonrası çevre illerin mücadelesine destek amacıyla kentten ayrılmaları kentin ticari hayatını, zanaat düzeyindeki sanayileri ve tarımı etkileyecektir.

1.2. Dış Âlem Faktörü

1869 yılında Süveyş kanalının açılması, levant ticaretinin yüzyıllardır önemli aktör şehir ve limanları üzerinde farklı etkiler meydana getirmiş,

---

lüzumı tekrar tevcih olunur. Fi 17 Şubat 1336”, BA, DH, ŞFR. Nr. 107/ 94. Ayrıca bkz. Nejla Günay, “Birinci Dünya Savaşı sonrasında Maraş yöresinde sosyal yapı değişimleri ve bu değişimde Ermeni-Fransız rolü”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 51, s.243.

⁹⁰ ATASE, İSH, Kutu 766, Gom. 207, Bel. 207-1) den zikreden Nejla Günay, “Birinci Dünya Savaşı sonrasında Maraş yöresinde sosyal yapı değişimleri ve bu değişimde Ermeni-Fransız rolü”, s.248.

⁹¹ “muhterik olan meskenlerin inşasına muktezi keresteler tahammül-i fennisi olan miri ormanlardan meccanen i'ta edilecektir”. 27 Kanunusani 1337/ 21 Ocak 1921 tarihli kanun, BCA, 2-32-20, Belge no 8-9.

⁹² 1921 yılında Maraş'taki Ermeni zenaatkarlar askeri hizmetlerde kullanılmak üzere kaydedilir. Aynı yıl içinde bazı meslek mensubu Ermeniler, 25 marangoz, 20 bakırcı ve kalaycı, 50 demirci, 10'ar tesviyeci, tüfekçi, dökmeçi ve tornacı olmak üzere toplam 125 zanaatkar Maraş'a gönderilir. Bkz. Nejla Günay, “Birinci Dünya Savaşı sonrasında Maraş yöresinde sosyal yapı değişimleri ve bu değişimde Ermeni-Fransız rolü”, s.248.

Ermenilerin Maraş'tan ayrılmaları ile kent ekonomisi daralmış, kaçakçılık artmış, bazı mesleklerin sürdürülmeleri güçleşmiştir. Mesela Maraş'ta bakırı eritme işini yapan Ermeni ustalar kentten ayrılınca dönemin ustalarından Ali Usta mesleği öğrenmek için Halep'e gider ve bakır ustası Artin'den mesleği öğrenir. Bkz. Nejla Günay, “Maraş'ta Bakırcılık Sanatı ve Ali (Aras) Usta”, *Millî Folklor*, 2009, Yıl 21, Sayı 81.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARŞ SEMPOZYUMU

bazılarının göreceli öneminin azalmasına neden olmuştur. Batı sınai ürünleri karşısında rekabet gücünün kaybedilmesi ve kanalın açılması, vilayet merkezi Halep başta olmak üzere çevre sancak ve kazalarıyla bütün bir bölgeyi etkilemiştir⁹³. Bölge ekonomisinin göreceli gerileyişine ilave olarak

---

⁹³ Süveyş kanalı, Ümit Burnu üzerinden Avrupa'ya ulaşan deniz ulaşım ağını yüzde 43 kısalttı. Bu elverişli yol ağı bölge ekonomilerini hatta Akdeniz ekonomilerini farklı şekilde etkiledi. Akdeniz'in kuzeyindeki Marsilya, Tiryeste ve Cenova gibi limanlar Asya deniz ticaretiyle canlanırken doğu Akdeniz limanları bazı hususlarda zarar gördü. Kanal açılmadan önce Asya ticaretinin oldukça mühim bir kısmı karadan Akdeniz kıyılarına ulaşmakta ve eşya, buralardan gemiler vasıtasıyla güney ve batı Avrupa'ya nakledilmekte idi. Kanalın açılmasıyla buharlı gemiler ile denizlerde daha güvenli taşımacılık, ticareti daha fazla denizlere çekti. Böylece kervan ticaretinin güzergah şehirleri bu gelişmeden olumsuz etkilendi. Bkz. Danyal Bediz, "Süveyş Kanalı'nın Önemi", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, IX, C. 3, Ankara 1951, s. 341; Durmuş Akalın, *Süveyş Kanalı (Açılışı ve Osmanlı Devleti'ne Etkisi 1854-1882)*, Dr. Tezi, s. 273; Charles Issawi, *An Economic History of the Middle East and North Africa*, Columbia University Press, 1982, p.51; Aynı yazar, *The Economic History of The Middle East 1800-1914*, Canada 1966, p.206.

Döneme şahitlik eden İbn-i Nühzet Cevad (1328), kanalın açılmasının Halep sanayii üzerinde etkisinin büyük olduğunu, kumaş tezgâhlarının yarısının atıl duruma geldiğini belirtir. Bkz. *Musavver Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, İstanbul 1328, s. 148'den zikreden; Harun Şahin, *XX. Yüzyıl Başlarında Maraş Sancağının İktisadi, Mali ve Sosyal Durumu*, s.103; Aynı yazar, "Osmanlı Döneminde Maraş'ta Ticaret (XIX. Yüzyılın Sonu ve XX. Yüzyılın Başlarında)", *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 29 Mart – Nisan 2012, s.6. Aslında zenaatkarlığa dayalı sınai üretimin düşüşü İngiliz sınai ürünleriyle rekabet edemedikleri için daha önce başlamıştı. Halep'de 18. yüzyılda 40 bin olduğu tahmin edilen tezgah sayısı 1820 de 25 bine, 1850 ye gelinceye kadar 5125'e gerilemişti. Bkz. Şevket Pamuk-Jeffrey G. Williamson, "Ottoman De-Industrialization 1800-1913: Assessing The Shock, Its Impact And The Response", p, 10, <http://www.nber.org/papers/w14763>. Issawi, 1864'de 300 pamuklu tekstil atölyesinin 150 sinin çalışıyor olduğunu belirtir. Bkz. Charles Issawi, *The Economic History of The Middle East 1800-1914*, p. 51, 221. 19 yy. başlarında 4500 kumaş dokuyan tezgah varken, 1827 de 2400 e düşmüş idi. Bkz. Hilmi Bayraktar, *XIX. Yüzyılda Halep Eyaleti'nin İktisadi Vaziyeti*, Elazığ 2004, s. 81. Roger Owen'in verdiği bilgilere göre Halep'de 1861 de 10.000 tezgah, 1876 da 700 e gerilemişti. Bkz. *The Middle East in the World Economy, 1800-1914*, New York, 1981, p.172. Owen'e göre, bölgede üretilen ipeğin yarı fiyatına mal olan Çin ve Japon ipeklerinin dünya piyasasında artması ile birlikte Lübnan ipeğine olan talep azaldı. Bir liman kenti ve ipek üretimi gerçekleştiren Beyrut'un göreceli önemi azaldı. Bkz. Roger Owen; "1840-1914 döneminde Lübnan'da ipek dokuma endüstrisi", *Toplum ve Bilim*, sayı: 23, s.66. Aynı konuda Bkz. Y.Eyüp Özveren, "Beyrut", *Doğu Akdeniz'de Liman Kentleri 1800-1914*, İstanbul 1994, s.85-6.

Roger Owen bir başka tesbit daha yapar; Ortadoğu'da zenaatkarların direnç gösterdiklerini, yeni teknikler uyguladıkları, yeni pazarlar keşfettikleri ya da yeni piyasaları oluşturdukları, bu sebeplerle başlıca Suriye şehirlerindeki kumaş dokuyucuların 19. yüzyıl sonunda –yüzyıl başına göre-yükseldiğini mesela, Halep'de dokuma tezgah sayısının arttığını belirtir; 1890 da 3135 olan tezgah sayısı 1891 de

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARŞ SEMPOZYUMU

Osmanlının tasfiyesi, Halep, Şam gibi önemli ticari kentlerin ülkenin sınırları dışında kalması, böylece bölgesel iktisadi sistemin çökmesi Maraş kent ekonomisini doğrudan etkilemiş, kentin dış âlemlerle ilişkisini zayıflatmıştır⁹⁴. Vedat Eldem'in isabetli tesbitiyle; "Osmanlı idaresi farklı özellikler taşıyan bu bölgeler arasında iktisadi bağlar kurarak geniş bir pazar meydana getirmiş, bölgelerin her birine hususiyetlerine göre ayrı ayrı inkişaf imkânları sağlamıştı"⁹⁵. Maraş'da üretilen emtianın doğrudan sevk yerleri arasında bulunan Halep'in kaybı sadece Maraş için değil, çevre iller için de olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Yükselen sınırlar ve yükselen gümrük duvarları emtianın serbest dolaşımı önünde engel çıkarmaya başlamıştır; daha 1926 tarihli mahkeme kararlarına yansdığı üzere tütün, sigara kâğıdı kaçak mallar kategorisine dâhil edilmiş, bu emtiayı satan veya bulunduran kimseler takibata uğramıştır. O günlerde bölgede yaşayan insanların tekstil ihtiyaçlarını karşılayan Halep ile ticari ilişkileri sürmüş, ancak bu kaçakçılık olarak kabul edilmiş, bu işi yapan insanlar canları pahasına Halep'den tekstil

---

5884 e, 1909 da 10.000 e yükselmiş, 1912 de ise 7650 ye gerilemiştir. Bkz. *The Middle East in the World Economy*, p, 261, 289. Aynı şekilde Lübnan ipeğine dünya piyasalarında talebin azalması üretimin de gerilediği anlamına gelmemelidir. Bilakis üretim artmıştır. İpek sanayii Lübnan ve çevresinde 1880 lerden I. Dünya Savaşı'na kadar yükselmiş, ipek üretiminde büyük bir artış yaşanmıştır; 1882'de 105 ipek fabrikası var iken, 1887'de 122'ye 1900'de 150'ye ve 1913'te 193'e ulaşmıştır. 1913'de 193 fabrikanın 188 tanesi yerlilere ait iken Fransızlara da ait yedi adet fabrika bulunuyordu. Bkz. Kürşat Çelik, "Osmanlı idaresindeki Lübnan'da ipek üretim ve ticareti üzerine bir değerlendirme", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 26, Sayı: 1, Elazığ-2016, s.285-6.

Kanalın açılmasıyla Doğu Akdeniz limanlarında dış ticaret hacminin azalmadığı bilakis arttığına dair veriler bulunmaktadır. Kanalın açıldığı 19.yy son çeyreği boyunca Akdeniz liman kentleri ve çevresinin hammadde üretimi ve ihracı üzerinde uzmanlaşmaya gitmeleri ticaret yollarındaki değişimin etkisini azalttığı, hatta "19. yy. da deniz ticaretinin canlanmasıyla tüm liman kentleri eşi görülmedik önem kazandı" ğı öne sürülür. Beyrut limanından 1825 yılı ticareti 3.9 milyon frank iken 1896 da 45 milyon franka yükselmiştir. İthalat rakamları da paralel bir seyir izlemiş, 1825 de 5.9 milyon frank, 1896 da 42.6 milyon franka çıkmış. Bkz. Y.Eyüp Özveren, "Beyrut", s, 84-5. 1880-1910 yılları arasında Mersin limanı ve Halep'in tabii limanı olan İskenderun limanının ticaret hacmi de yükselmiştir. Bkz. Murat Baskıcı, "Osmanlı Anadolu'sunda sigorta piyasası": *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 57-4, 1860-1918, s.4. İzmir, Trabzon, Samsun, Mersin ve İskenderun limanlarından 1819-1912 arası ihracatta artış gerçekleşmiştir. Yıllık ortalama (İngiliz Sterlini) cari fiyatlarla 1.400.000'den 8.600.000 e yükselmiştir. Bkz. Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913)*, 2. Baskı, İstanbul, 1994, s. 39.

⁹⁴ 23 Ekim 1918'de İngilizlerin yardımıyla Arab bedevilerinden oluşan ordunun işgalinden sonra Halep, Faysal el-Hâşimi Krallığı'nın idâresine geçti. Halep'teki 402 yıllık Osmanlı hâkimiyeti nihayete erdi. Bkz. Bruce Masters, "Halep" (Osmanlılar Dönemi), *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 15, Ankara 1997, s. 246.

⁹⁵ Vedat Eldem, *Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, s.230.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

ürünleri, sigara kâğıdı vb. emtiayı şehre getirmeyi sürdürmüşlerdir⁹⁶.

Yukarıda değindiğimiz gibi, milli sınırların çizilmesi Halep merkezli bölgesel iktisadi ilişkiler ağını zayıflattı ve Maraş, Antep, Hatay, Urfa gibi şehirlerin Halep ile bağlantısını gerilettiler⁹⁷. Azalan ilişkiler dış ticarete doğrudan yansıdı. Cumhuriyet döneminde Halep'in içinde bulunduğu Suriye'nin Türkiye'nin dış ticaretindeki payı azalmış, dış ticaretin bileşimi değişime uğramış, dış ticaret hacmi 1925 den sonra gerilemiştir⁹⁸. 1925 yılında Türkiye toplam ihracatının %6.1'ini, 1926 yılında %4.1 ini Suriye'ye gerçekleştirenken, 1935 ve sonrasında Suriye'nin payı hızla gerilemiştir. İthalatın payı 1925 de % 3.8, 1926 da % 2.44 iken, devam eden yıllarda hızla düşecektir. 1925 yılında sadece pamuk ve pamuklu ürünler Suriye'den yapılan toplam ithalatın yarısından fazlasını karşılamıştır (%59.7). Pamuk ve pamuklu ürün ithali ilerleyen yıllarda düşüş eğilimindedir. Pamuk ipliği ithali inişli-çıkışlı bir seyir izlemiştir; 1930-40 arasında en yüksek düzeyde 1937 yılında iplik ithal edilmiş, 1940 dan sonra iplik ithali kesilmiştir. 1925 yılında Türkiye'nin Suriye'den yaptığı ithalatta pamuk ve pamuklular, mahrukat (yakacak), sanayide kullanılacak yağlar, meyve sebze, müstemlekat erzakı (sömürge ürünleri) ve şekerleme, deri; ihracat kalemleri içinde deri, hayvan, hububat, yün ve yünlüler, meyve-sebze öne çıkmaktadır⁹⁹. (Tablo 1).

---

⁹⁶ Türkiye-Suriye sınırlarının çizilmesiyle kaçakçılık bölge ekonomileri içinde önemli yer tutmaya başladı. Halep eksenli bir iktisadi faaliyete alışmış olan bölge halkı yeni dönemde bu faaliyetlerini kaçakçılık yöntemi ile sürdürdüler. Kaçakçılığın temel nedeni fiyat farklılığıdır. Sınırdaki fiyat, kasaba ve kentler ön plana çıkmaya başladı. Suriye'den Türkiye'ye kaçak mal akımında tütün, sigara kâğıdı, kibrit, mensucat ürünleri, tahıl ve koyun, şeker, gaz ön sıralarda yer aldı. Bkz. Maraş Asliye Hukuk Mahkemesi Karar Defteri, (2 Kanun-ı Sani 1926- 3 Nisan 1926 tarihlerini kapsayan karar defteri), 11, 21, 78, 79, 85, 111, 142, 149, 150, 173, 181, 230, 251, 258, 266 nolu kararlar. (Defter, Osmanlı Arşivi'nde MŞH.ŞSC.d., nr. 08992 no ile kayıtlıdır); Tahir Ögüt, "Milli sınırların oluşumu sürecinde Güneydoğu Anadolu'da kaçakçılık ekonomisi", *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Yıl 2011, Cilt XXXI, Sayı, II, s. 91-122.

⁹⁷ Tahir Ögüt, "Milli sınırların oluşumu sürecinde Güneydoğu Anadolu'da kaçakçılık ekonomisi", s. 118.

⁹⁸ Sadowski, Halep'in Türkiye ile ticaret hacminin 1924 ile 1928 yılları arasındaki dönemde üçte iki oranında azaldığını ileri sürmektedir; "Political power and economic organization in Syria", s. 152, zikreden, Roger Owen - Şevket Pamuk, *20. Yüzyılda Ortadoğu*, s.103. 1924-25 tarihlerinde Türkiye-Suriye ticaret hacmi % 23 oranında artmıştır. 1924 de 352 milyon liradan 434 milyon liraya yükselmiştir. *1925 Senesine Mahsus Ticaret-i Hariciye İstatistiği*, s. 502. Fakat 1925 yılındaki ticaret hacmi 1942 ye kadar hiçbir senede yakalanmamış, 1928 de 396, 1940 da 180 ve 1942 de 312 milyon lira olmuştur. Abdüllatif Çeviker- Halil Küçükbiltekin, "Fransız mandası döneminde Suriye'nin ekonomik yapısı ve Türkiye ile ticari ilişkileri", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt 3, No 2, 2011, s. 7.

⁹⁹ *1925 Senesine Mahsus Ticaret-i Hariciye İstatistiği*, s. 485, 502; Abdüllatif Çeviker- Halil Küçükbiltekin, *agm*, s. 7.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

2. Nüfus

Cumhuriyet öncesi geçen on yıl içerisinde, savaş, tehcir, hastalık, kıtlık, yetersiz beslenme gibi nedenlerle ülke nüfusu geriledi. Cumhuriyet idaresine düşük nüfusla girildi. Bu günkü Türkiye sınırları içinde 1927 de yaşayan nüfus (13.649.945) I. Dünya Savaşı öncesine göre 3 milyon eksildi. Ülke genelinde de % 20 lik kayıp yaşandı.

Büyük Savaş öncesi 1906 yılı sayımında ilin toplam nüfusu 165.202¹⁰⁰, 1910 yılında 152.000, 1913 de 157.000¹⁰¹, 1914'de 192.555 idi. Bir yıllık süredeki bu artış normal olmayıp, 1913-14 yıllarına ait verilerden birinin hatalı olduğuna işaret eder. 1914 sayımında ilçe nüfusları ise; Maraş merkez 73.873, Pazarcık 23.905, Elbistan 49.612, Zeyton-Süleymanlı 18.787, Göksun 26.378 idi. Bu nüfus sayımında Müslümanların toplamı 152.645 olup, % 80 oranında idi¹⁰².

Savaşlar ve Ermeni nüfusun bütünüyle ayrılmaları sebebiyle 1920'li yıllarda kent nüfusu 1914 seviyesinin gerisinde kaldı. 1925 yılında bağlı köy ve nahiyelerle birlikte 58.091 merkezde olmak üzere toplam 155.831¹⁰³, 1926 da ise yüzde iki artışla köy ve nahiyelerle birlikte merkez kazada 59.625, toplam nüfus ise 159.330 düzeyine çıkmıştır. Kent merkezi bu tarihte 2670 hane ve 26115 nüfusa maliktir¹⁰⁴. (1920 öncesi 8225 hane, 1949 da 6231 hane¹⁰⁵) Bir yıl sonra yapılan ve Cumhuriyetin ilk nüfus sayımında ise (1927) ilin nüfusu 184.958 a ulaşmıştır. Bir yıl içinde 25 bin kadar (yüzde 16) toplam nüfus artışı hatalı olmalıdır.

1935 sayımında nüfus 188.877'dir. Maraş'ın bugünkü idari sınırları dikkate alındığında 1935 sayımında bir düzeltme yapmak gerekiyor. Pazarcık 1933-1944 arası idari olarak Gaziantep'e bağlandığı için 1935 sayımına dahil edilmemiştir. İlin günümüz idari sınırları esas alıp düzeltme yaparak Pazarcık'ın 33.215 nüfusunu ilave ettiğimizde ilin toplam nüfusu 1935 yılında 222.092'ye ulaşır¹⁰⁶. Kent merkezinin nüfusu 1927 de 70.127, 1935 de 84.233. Osmanlı'dan intikal eden yetersiz nüfusu artırmak için ülke genelinde Cumhuriyet'in ilk yıllarında bazı düzenlemelere gidilmiş; kürtaj ve doğum

¹⁰⁰ Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, İstanbul 2010, s. 344-345.

¹⁰¹ Vedat Eldem 1910 ve 1913 verilerini Ticaret ve Ziraat Nezaretinin tahminine dayanarak ve 1913 idari taksimatını dikkate alarak vermiştir. 1913 ile 1914 nüfus verileri arasında büyük fark olması muhtemelen buradan kaynaklanıyor olmalıdır. Vedat Eldem, *Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, s. 20-21.

¹⁰² Kemal Karpat, *age*, s. 392-393. 1914 sonuçları *Memalik-i Osmaniye'nin 1330 Senesi Nüfus İstatistikleri*, İstanbul 1919'daki verilerdir.

¹⁰³ T.C Devlet Salnamesi, (1925-26), s. 830, 832.

¹⁰⁴ *T.C Devlet Salnamesi* (1926-27), s. 1115.

¹⁰⁵ Besim Atalay, *age*, s. 169, Metin Tuncel, "Kahramanmaraş", DİA, c. 24, s. 169.

¹⁰⁶ 1927 ve 1935 Nüfus sayımları. Pazarcık 27 Mayıs 1933-12 Ocak 1944 tarihleri arasında idari olarak Gaziantep'e bağlanmıştır. 2411 sayılı Resmi Gazete. BCA, 104-7-10

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

kontrolü yasaklanmış, kadınların düşük yapması suç sayılmış, vergi indirimi, çok çocuklu kadınlara nakdi yardım, bedeni yol mükellefiyetinden muafiyet gibi teşvikler getirilmiştir. Tasarı halinde kalsa da 25 yaş üzerinde olup da evlenmeyen erkeklerden vergi alınması gibi nüfusu arttırmaya yönelik gayretler görülür¹⁰⁷. Maraş il nüfusu da 1927 den 1935 e sekiz yıllık süre içinde 37.134 artmıştır. Yıllık artış oranı % 2, 19. Türkiye ortalaması ise % 2.11 dir. Maraş'ın bu yıllar arasında yıllık nüfus artışı Türkiye ortalaması ile uyumludur, Bu sekiz yıl içinde toplamda Türkiye nüfusu % 18.4 artarken, Maraş il nüfusu (1935 sayımına Pazarcık dahil) % 20 artmıştır¹⁰⁸.

İldeki kentleşme oranına bakıldığında ülke ortalamasının altında bir seyir takip etmiştir. 1935 yılında nüfusu 10.000 ve yukarı kentlerde yaşayanların oranı (ülke ortalaması) % 16.9 iken¹⁰⁹ Maraş'ta bu oran daha düşük seyretmiştir; % 13.2. Bu tarihte sadece Maraş merkez nüfusu 10 bin üzerindedir. Elbistan dahil diğer ilçe merkezleri 10 binin altında kalmıştır. İl ve ilçe merkezlerinde yaşayan nüfus oranı da Türkiye ortalamasının altında kalmıştır. Maraş'ta nüfusun % 18'i il ve ilçe merkezlerinde, % 82 si ise köy ve nahiyelerde yaşamaktadır (Pazarcık dahil edilmiştir). 1935 yılında ülke genelinde nüfusun % 23.5'i il ve ilçe merkezlerinde, % 76.5'i belde ve köylerde yaşıyordu. 1927 de ise % 24.2 si ilçe merkezlerinde, % 75.8 i köylerde yaşıyordu¹¹⁰. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kentleşmenin daha yüksek olduğuna dair veriler bulunmaktadır; 1850 de toplam nüfusun % 29 u, 1881 de Maraş kaza nüfusunun % 57 si şehirde yaşıyordu¹¹¹.

1935 sayımı toplum yapısının niteliklerine ilişkin bilgiler de verir. Maraş merkezde dikkat çeken bir ayrıntı kentte musevilerin yaşamasıdır. Bu tarihte ilde yaşayan sadece iki ermeni vatandaş gözükmektedir. Maraş merkezde yaşayan halk içinde farklı etnik grup mensupları bulunmaktadır. Türkçenin yanında Almanca, Arapça, Arnavutça, Boşnakça, Bulgarca,

---

¹⁰⁷ Şevket Pamuk, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, s.70; Yaşar Semiz, “1923–1950 döneminde Türkiye’de nüfusu arttırma gayretleri ve mecburi evlendirme kanunu (bekârlık vergisi)” *Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2010; Bir başka kanunlaşmamış teklif için bkz. Cengiz Mutlu, “Milli Mücadele’de Türkiye’de azalan nüfus ve izdivac meselesi”, pdf dosyası; Elif Yüksel Oktay, Türkiye’de Cumhuriyet’in ilanından günümüze uygulanan nüfus politikaları”, *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 7/Ekim 2013-Nisan 2014.

¹⁰⁸ Türkiye’de nüfus sayımı yapılan 1927, 1935, 1940, 1945 yıllarında Maraş nüfusu ile ilgili araştırmalarda şu hataya düşüldüğü görülmekte; Pazarcık’ın 27 Mayıs 1933-12 Ocak 1944 tarihleri arasında idari olarak Gaziantep’e bağlandığı dikkate alınmamaktadır. Dolayısıyla il nüfusunun idari düzenleme sonucu 1935 ve 1940 sayımlarında düşük seyretmiş, nüfus artışı 1935 sayımında nerdeyse yok denecek seviyede gerçekleşmiştir. Bunun için ilin 1933-1944 yılları arasındaki demografik yapısı, Pazarcık ilave ederek incelenmelidir.

¹⁰⁹ *TUİK, Türkiye Nüfusu 1923-1994*, Ankara 1995, s. 44. Şevket Pamuk kentleşme oranını daha yüksek göstermektedir. Bkz. *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, s.73.

¹¹⁰ *TUİK*, 1928-36 Tarım İstatistikleri, Ankara 1937.

¹¹¹ Tufan Gündüz, “Kahramanmaraş”, *DİA*, c. 24, s. 195.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Çerkezce, Ermenice, Kürtçe, Lâzca, Tatarca, Yahudice, Abazaca dilleri konuşulmaktadır. Maraş merkez nüfusu içinde Türkiye doğumlu olanların oranı % 98.4, yabancı memleket doğumlu olanların oranı % 1.6 idi. Yabancı memleketler ise; Arnavutluk, Avusturya, Bulgaristan, Fransa, İtalya, Romanya, Rusya, Yugoslavya, Yunanistan, Filistin, Hicaz, İran, Irak, Suriye. Doğum yeri yabancı memleket olan bu kimselerin -içinde doğum yerleri meçhul olanlar olmak üzere- toplamı 461 kişi idi. Genellikle Yahudi mahallesinde oturan Maraş Yahudileri 1948 de İsrail'in kurulmasından sonra şehirden ayrılmışlardır.

1935 sayımında mesleklere de yeri verilmiş ve toplam nüfusun mesleklere göre tasnifine gidilmiştir. Sayıma göre, Maraş şehir merkezinde bir mesleği olmayan ya da mesleği tesbit edilemeyenlerin oranı yüzde 75.5, toprak mahsulleri 6.1, sanayi ve küçük sanatlar 8.8, ticaret 2.4, ulaşım 0.8, ev iktisadiyatı, şahsi hizmetler 0.5, umumî idare ve hizmetler, serbest meslekler 5,9 idi.

İl genelinde ise mesleği tesbit edilemeyenler yüzde olarak 59.3, toprak mahsulleri 35.4, sanayi ve küçük sanayi 2.7, ticaret 0.7, ulaşım 0.3, umumi idare ve hizmetler 1.4, ev iktisadiyatı, şahsi hizmetler 0.2 idi.

İl genelinde 1935 sayımına göre çok az gayrimüslim yaşıyordu. Toplam 30 hristiyan ve 309 musevi yaşıyordu. İlin genç, dinamik bir nüfus varlığı gözükmetedir. Toplam nüfus içinde 25 yaş altı yüzde olarak 60.4, 25-49 yaş 27.2, 50-74 yaş 9, 75 ve üstü yaş 1, yaşı meçhul 2.4 idi.

3. Toplum ve Hukuk

Maraş halkı müstevlilere karşı verdiği büyük direniş ve elde ettikleri zafer sonrası büyük acılarla yüzyüze geldi. İşgalde şehir bütünüyle tahrib olmuş, halk büyük bir iâşe sıkıntısı ile başbaşa kalmıştı. Günün imkân ve şartları içinde çözüm arandı. Yukarıda bahsedildiği gibi, halkın acil ihtiyaçlarını gidermek için Babiâli tarafından örtülü ödenekten tahsisat yapıldı. Tahribata uğrayan evlerini tamir veya yeniden yapmak isteyen halka devlet karşılıksız kereste yardımında bulundu¹¹². Şehirde savaşın izlerini silmek için mahalli idareciler uğraş verdiler. Ermeni zenaatkârlardan faydalanmak istendi, ancak bu kesim şehirden çıkarılınca teşebbüs akim kaldı. Savaş sonrası şehir halkının gündelik hayata dönmesi, yaraların sarılması, ihtiyaçların giderilmesi ve şehrin yeniden ihyası zaman aldı. Ülkenin içinde bulunduğu şartlar da ilin dinamizmini sınırladı. İşgal şehir merkezinde olduğu için taşra merkeze göre daha az etkilendi ve daha hızlı toparlanma sürecine girdi. Zirai ürün üretimi arttı. 1925 yılına gelindiğinde ilçelerden il dışına buğday satışı yapıldı¹¹³.

Kurtuluş Savaşı sonrası şehirde gündelik hayatın izlerini takip edebiliyoruz. Şehirde çeşitli cemiyetler kuruldu, gazete ve mecmua neşredilmeye başlandı. 1925 yılında Halk Fırkası, Türk Ocağı, Maraş Er

¹¹² 27 Kanunusani 1337/ 21 Ocak 1921 tarihli kanun, BCA, 2-32-20, Belge no 8-9

¹¹³ *T.C Devlet Salnamesi* (1925-1926), s.831.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Meydanı, İhtiyat Zabıtları, Hilal-i Ahmer, Himaye-i Etfal, Tayyare cemiyetleri faaliyette idi¹¹⁴. 1927 yılına gelindiğinde ayrıca spor cemiyetleri ve Muallimîn Birliği de faaliyete geçmişti. Halk Fırkası ile birlikte bu cemiyetler ilçelerde de kurulmuştu¹¹⁵. 1926 yılında dört yüz hane ve iki bin nüfuslu Gökşun'da Hilal-i Ahmer ve Tayyare cemiyetleri bulunuyordu¹¹⁶. Daha az insanın yaşadığı Pazarcık'da 1927 yılında Cumhuriyet Halk Fırkası, Hilal-i Ahmer, Himaye-i Etfal ve Tayyare cemiyetleri vardı¹¹⁷. Maraş'da ilerleyen yıllarda faaliyetleri gözükken Halk Fırkasının siyasi nitelik taşıyan çalışmaları hariç, diğer cemiyetlerin ne derece fonksiyonel olduğu bilinmiyor. Bu cemiyetler içinde Pazarcık'da Himaye-i Etfal (çocukları himaye) cemiyeti 1928'de bir program çerçevesinde pehlivan güreşi tertib etmiştir¹¹⁸. Yoksulluk ve yoksunluk içinde hayata tutunmaya çalışan insanların yaşadığı küçük birer köy görünümündeki ilçelerde tayyare cemiyetinin ne tür bir çalışma yaptığı malum değildir. İlerleyen yıllarda "tayyare ianesi" adı altında bir tür vergi gibi tahsil edilmeye başlayacak yardım talebi, halkın şikâyetine sebep olacaktır¹¹⁹.

Maraş'a matbaa 1913'de getirilmiş, Ajans, Yenigün ve Maraş isimli gazeteler çıkmaya başlamıştır. Matbuat sınırlı da olsa kesintiye uğramamış devam etmiştir. Kurtuluş sonrası haftada bir defa vilayet resmi gazetesi neşredilmiştir. Gazete matbaa müdüriyeti tarafından idare ediliyordu. Vilayet matbaasında tab edilen gazetenin 1926 yılında baskı adedi 400 idi¹²⁰. İkinci olarak 3 Nisan 1927 tarihinde neşredilmeye başlanılan Muallimler Birliği Mecmuası on beş günde bir yayımlanıyordu. Bir meslek mecmuası idi. Başmuharriri Mehmed Niyazi ve mesul müdürü Mehmed Ziya beylerdir. Maraş İstiklal matbaasında basılıyordu¹²¹. Ayrıca 1920 lerde Hacı Nuri tarafından çıkarılmaya başlayan Amâl-ı Milliye, Ali Rıza Bey'in çıkardığı Halkın Sesi, 1932 de Selahattin Bey tarafından çıkarılmaya başlayan Yeni Maraş isimli gazeteler vardı. 1934 yılından itibaren Maraş Vilayet Gazetesi çıkarılmaya başlanmış, 1948 yılına kadar devam etmiştir¹²².

Kurtuluş sonrası ilde okullaşma ilk ve orta mekteb düzeyinde idi.

¹¹⁴ *T.C Devlet Salnamesi* (1925-1926), s.832

¹¹⁵ *T.C Devlet Salnamesi* (1927-1928), s.1216.

¹¹⁶ *T.C Devlet Salnamesi* (1926-1927), s.1119.

¹¹⁷ *T.C Devlet Salnamesi* (1927-1928), s.1217. Pazarcık ilçe merkezi 1926 yılında sadece 242 haneden meydana geliyordu. *T.C Devlet Salnamesi* (1926-1927), s.1115.

¹¹⁸ 14.08.1928 tarihli belge, *BCA*, nr. 178-233-13, Ek 203.

¹¹⁹ *Ahmet Hamdi Başar'ın Hatıraları, Meşrutiyet, Cumhuriyet ve Tek Parti Dönemi*, Yayına Hazırlayan Murat Koraltürk, İstanbul. Aktaran Arzu Varlı, *agm*, s. 119.

¹²⁰ *T.C Devlet Salnamesi* (1926-1927), s.1119.

¹²¹ *T.C Devlet Salnamesi*, (1927-1928), s.1216.

¹²² Nermin Gümüştalan, *age*, s. 225-6: Cengiz Şavklı, "Cumhuriyet döneminde siyasi, sosyal ve ekonomik yönleriyle Maraş, *Uluslararası Cumhuriyet Döneminde Maraş Sempozyumu*, Kahramanmaraş 2014, s. 498.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

1925 yılında toplam 4072 talebesi olan 89 mektebde eğitim yapılıyordu¹²³. 1927 yılında şehirde 109 talebeli bir orta mekteb, 890 talebeli yedi ilk erkek ve kız mektebi, köy ve kazalarda ise toplam 2544 talebeli 78 ilk erkek ve kız mektebi bulunuyordu¹²⁴. 1926 yılında Göksun ilçe genelinde 25 talebesi olan biri kızlara, 300 talebesi olan on biri erkekler mahsus toplam 12 mekteb vardı. 400 haneli Göksun ilçe merkezinde ise biri erkek, diğeri kızlara ait iki mekteb bulunuyordu¹²⁵. 1930 yılında Maraş, Elbistan, Andırın ve Göksun şehir ve kasabalarda toplam 10, köylerde 42 olmak üzere toplam 52 ilkokul eğitim faaliyeti yürütüyordu. Bu okullarda şehir ve kasabalarda 345 kız, 1218 erkek, köylerde 376 kız, 1476 erkek öğrenci olmak üzere toplam 3415 öğrenci eğitim görüyordu. 1925 ve 26 yıllarına göre okul sayısında bir düşme görülüyor. Bu tarihte Maraş merkez ve Elbistan'da birer ortaokul bulunuyordu. 1935 yılına gelindiğinde tablo değişmiş, köylerde 41 okul, şehir ve kasabalarda 10 okul eğitime devam ediyordu¹²⁶.

1935 sayımında nüfusun okuma bilip bilmediklerine ilişkin verilerde Maraş merkezde erkeklerde okuma bilenlerin oranı % 24.6, kadınlarda %4.8 dir. İl geneli ise, okur-yazar olmayan yüzde 92.7, okur-yazar olan yüzde 7.3 idi.

1908 yılına gidildiğinde şehirde eğitim faaliyeti yürüten kurumlar içinde 1 mekteb-i idadi (lise), 9 (diğer bir kayıttaki 10) mekteb-i ibtidai (ilkokul), 1 kız mektebi vardı. Şehirde lise 1317 (1899-1900) da tesis edilmiştir. 1908 yılında bu okullarda 5 yıl eğitim veren idadi mektebde 120, 9 mekteb-i ibtidaiyede 500, kız mektebinde 50 öğrenci olmak üzere toplam 670 öğrenci eğitim görüyordu. Ayrıca 20 İslam mahalle mektebi, 50 medrese bulunuyordu. Bu tarihte şehirde çok sayıda protestan, ermeni, katolik, latin, yahudi mektepleri olmak üzere gayrimüslimlere ait okul bulunuyordu. Bu okullardan biri âli, üçü rüşdiye, diğeri ibtidai mekteb olmak üzere toplam 21 idi. Gayrimüslimlere ait bu okullardan sekizi kız, on üçü erkek okulları idi¹²⁷. İlçelerde eğitim kurumları olarak Zeytin'de 5 ibtidai mekteb ve 1 rüşdiye, Elbistan'da 11 ibtidai mekteb, 1 rüşdiye, 4 sıbyan mektebi ve 5 medrese, Göksun-Andırın da 5 sıbyan mektebi, 1 protestan mektebi ve 4 medrese eğitim veriyordu¹²⁸. Şehirde 1909-1912 yılları arasında, bir dârülmualimîn (öğretmen okulu) açılmış idi. 1920 yılına kadar eğitim

¹²³ *T.C Devlet Salnamesi* (1925-1926), s.832.

¹²⁴ *T.C Devlet Salnamesi*, (1927-1928), s.1216.

¹²⁵ *T.C Devlet Salnamesi* (1926-1927), s.1119.

¹²⁶ Nermin Gümüşalan, *age*, s. 221-3.

¹²⁷ 1326 Tarihli Halep Salnamesi verileri, Said Öztürk, *Osmanlı Salnamelerinde Maraş Sancağı I-II*, Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları, İstanbul 2006, c.2, s.786-7, 791; Besim Atalay, *age*, s. 166.

¹²⁸ 1326 Tarihli Halep Salnamesi verileri, Said Öztürk, *Osmanlı Salnamelerinde Maraş Sancağı*, c.2, s. 796-805.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

devam etmiştir¹²⁹. Bu tarihte bir inas rüşdiyesi yani kız ortaokulu eğitim veriyordu¹³⁰. Ayrıca dârülmualimat (kız öğretmen okulu) açılmasına çalışılmıştı. 1916-17 eğitim döneminde Maraş merkezde 123 kız, 1060 erkek öğrenci eğitim görüyordu. 1916 da liva genelinde 52 ibtidai mektebde 2079 öğrenci, 1917 de 68 okul, 2476 öğrenci eğitim görüyordu. 1910 lı yıllarda biri kız, diğer erkek olmak üzere iki Alman lisesi vardı. 1913-14 de bu iki okulda 16 öğretmen ve 140 öğrenci ile eğitim yapılıyordu. Daha erken tarihlerde 1903 de Maraş'ta Amerikalı misyonerlerin açtığı okul sayısı 16 idi¹³¹.

Sağlık sorunlarını gidermeye matuf kuruluşlar hizmet veriyordu. 1926 yılında merkezde yirmi beş yataklı bir hastane, Elbistan ve Pazarcık kazalarında beşer yataklı birer dispanser faaliyette idi. Tifo, dizanteri, sıtma, trahom, kızamık, çiçek, kabakulak hastalıkları görülüyordu¹³².

1920 li yıllardan itibaren vakıf eserlerinin gayesi dışında kullanımı, tasfiye amacıyla satışı ve özel şahıslarca mülk edinilmesi ülke genelinde olduğu gibi Maraş'ta da yaşanmıştır. 05.06.1935 tarih ve 2762 sayılı Vakıflar Kanunu (10. ve 27. madde) ile vakıf gayrimenkuller çok düşük bedel mukabilinde mutasarrıflara ve diğer eşhasa bir tür hibe edilmiştir. Ödemede kolaylık olsun diye taksit yapılmış, kredi açılmıştır. Bu uygulama Türkiye'de vakıf kurumuna büyük zarar vermiştir. Yürürlüğe konulan bu kanun ile akar, hayrat ayrımı yapılmadan imaret, han, bedesten, hamam gibi eserlerin yanı sıra cami, mescid, medrese, zaviye gibi eserlerin bir kısmı şahısların mülkiyetine geçmiştir. Gazetelerde cami ve mescidlerin satış ilanları verilmiştir. Nazif Öztürk'ün muhalled eserindeki bilgilere göre ülke genelinde 598 cami, 494 cami arsası, 995 mescid, 722 mescid arsası satılmıştır. Maraş'ta 1936'da Büyüksu (Adliye) mescidi, Haydarlı, Haznedarlı, Nuh ve Delialili camileri de satışa çıkarılmış, ancak satın alan kişiler mülkiyetlerini uhdelere geçirmeyerek tekrar vakfın uhdesine bırakıp ibadethane olarak hizmete açmışlardır. 1937 yılında ilde 1 hayrat, 73 akar olmak üzere 74 parça vakıf gayrimenkul, 1941 yılında 2 mescid, 1 medrese ve 1 mevlevihane satılmıştır. Elbistan'da 1939 yılında 4 caminin eski eser olmadığına, dolayısıyla satışına mahalli maarif memurları karar vermişler. Nazif Öztürk'ün tesbitlerine göre Maraş'ta 1926-1949 yılları arasında 29 cami, 1 cami arsası, 3 mescid, 17 mescid arsası, 1950-1972 arasında 2 cami, 1 cami arsası ve 1 mescid arsası satılmış, bu satışlardan 21504 TL elde edilmiştir. Maraş'ta şahıs mülkiyetine geçen camilerin yerine ev, fırın, ilkokul, muhtarlık binası hatta kahvehane yapılmıştır. II. Dünya Savaşı

¹²⁹ Mehmet Suat Bal, Sevim Ceylan Dumanoğlu, "Osmanlı Devleti'nin son döneminde Darülmualimin mektepleri ve Maraş Darülmualimin kayıt defteri (1912-1920) örneği", *Uluslararası Cumhuriyet Döneminde Maraş Sempozyumu*, Kahramanmaraş 2014, s. 169, 175.

¹³⁰ Besim Atalay, *age*, s. 166.

¹³¹ Besim Atalay, *age*, s. 166; Nermin Gümüşalan, *age*, s. 106-112

¹³² *T.C Devlet Salnamesi* (1926-1927), s.1115; T.C Devlet Salnamesi, (1927-1928), s.1216; Nermin Gümüşalan, *age*, s. 171-2.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

sirasında ise ilde 20 cami askeriyenin kullanımına bırakılmıştır¹³³.

Kurtuluş Savaşı sonrası şehrin ve taşranın kendi gündemlerine döndüklerinin önemli bir göstergesi, hayatın olağan akışı içerisinde kişiler arası hukuk sorunlarının tezahürüdür. 1926 yılında hukuka intikal etmiş ve karara bağlanmış konulara ilişkin Maraş Asliye Hukuk Mahkemesinin iki karar defteri bulunmaktadır¹³⁴. Tamamını tetkik imkânı bulduğumuz bu defterlerin birinde 2 Kanun-ı Sani (Ocak) 1926- 3 Nisan 1926 tarihleri arasında 3 aylık sürede karara bağlanan toplam 270 ihtilaf konusu yer alır. Bu mahkeme tutanaklarında I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşından hemen sonra toplumda meydana gelen sorunları ve sorunların hangi konularda yoğunlaştığını görüyoruz.

İncelediğimiz 270 mahkeme tutanaklarında davalı veya davacı arasında bir Musevi hariç gayrimüslim kimselere rastlanılmadı. Bu durum 1926 yılına gelindiğinde Ermenilerin şehirden bütünüyle ayrıldıklarının bir göstergesidir. Şehir etnik ve dini açıdan daha homojen bir yapıya bürünmüştür. Anlaşmazlıklara konu olan ya da amme davası açılarak hukuka intikal eden konu başlıkları şöyle sıralanabilir:

Sözlü sataşma, sözlü tahkir, tehdid, teşhir-i silah, darb ve yaralama, katl, hırsızlık (hayvan, tahıl, ev eşyası, eski eser hırsızlığı vb.), dolandırıcılık, kaçak emtia ve sigara, sigara kağıdı taşımak ve satmak, izinsiz okul açmak, mala zarar vermek (buğday tarlasına hayvan salıvermek, bağ çubuklarını, meyve ağaçlarını kesmek gibi), memuriyeti suiistimal, kamu malını zimmete geçirmek, komiserin hilaf-ı usul celb davası, Göksun Jandarma Bölük Komutanı'nın, Göksun Belediye reisi Haydar Beyi hilaf-ı usul tevkifi, kamu görevlisini tahkir, alenen sarhoş olmak, rakı imal etmek ve satmak, yalan şahitlik ve yalan yemin etmek, sahte belge düzenlemek, sahte sened tanzim etmek, izinname çıkarmadan evlilik ve nikah akdi yapmak, kız kaçırmak, ırza tecavüz ve tecavüze teşebbüs iddiası, fuhuş, fuhşa zorlamak, iftira, kahvehanede kumar oynamak ve oynatmak, su yollarını tahrib etmek (Restabiye camiin su yollarını tahrib suçlaması), gayrimenkul hududuna müdahale etmek, çocuk doğumlarını resmi kurumlara kanuni müddeti içinde

---

¹³³ Vakıflar Kanunu, 05.06.1935 tarih ve 2762 sayılı, Resmi Gazete, sayı 3027, Düstur 3. Tertip, cilt 16, s. 586; Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Ankara 1995, s. 430-432, 439, 487-499, 532; Mehmet Özkarcı, "Kahramanmaraş'ta Cumhuriyet döneminde yıkılan tarihi eserler", *Uluslararası Cumhuriyet Döneminde Maraş Sempozyumu*, Kahramanmaraş 2014, s. 30 vd. Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul 2005, s. 277, Ahmed Akgündüz, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, İstanbul, 1996, s. 485-486. Ayrıca bkz. N. Velikahyaoğlu, "Vakıf eserlerin gayeleri dışında kullanılmaları," İlim ve Sanat, sayı XIX, 1986: Aynı yazar, "Kahramanmaraş vakıfları üzerine", *Sütçü İmam Dergisi*, sayı V, 1992. 1926-1972 arası satılan hayratın listesi için bkz. Nazif Öztürk, *age*, s. 544. Gazetelerde cami ve mescid satış ilanı örneği için bkz. 23 Temmuz 1940 tarihli Yenigün Gazetesi.

¹³⁴ Bu defterler Osmanlı Arşivi'ndedir.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

haber vermemek, (müddet-i kanuniyesi zarfında tevellüdat vukuatını ihbar etmemek maddesinden maznun...muamelatı-ı nüfusu te'hir eylemek maddesinden..), askerlik muayenesi gelenleri vefat etti diye ilmühaber düzenleyen muhtarın tecziyesi, diplomasız icrây-ı tababet suçlaması, iltizam konusu.

Mahkeme tutanaklarında izinname çıkarmadan yapılan evlilikler ve nikah akdi yapılması konusunda çok sayıda dava yer almıştır. 270 davadan 27 si bu konu ile ilgili. Bu mesele Türkiye’de güncelliğini uzun süre korudu. Yakın zamanlara kadar belediyeler resmi nikah yapmayan yaşları ilerlemiş çiftler ile ilgili gösterişli nikah programları yaptı. Özellikle kırsal kesimde geçmişten günümüze azalarak intikal eden resmi nikah akdi yapılmadığı için tescil edilmeyen evlilikler birçok sorunları ve mağduriyetleri de beraberinde taşıdı.

Sözlü tahkir ve hakaret (itâle-i lisan) davaları, darb, yaralama, tehdid, silah ve bıçak teşhir etme, kaçak sigara, sigara kâğıdı bulundurma, satma, hırsızlık meseleleri de mahkeme tutanaklarına yoğun bir şekilde girmiştir.

1926 yılında mahkeme tutanaklarına geçen iltizamdan kaynaklanan bir ihtilaf konusu dikkat çekicidir. Aşar 17 Şubat 1341/ 1925 yılında kaldırılınca iltizam usulü de sona ermişti. Fakat geçmişten intikal eden iltizam konulu sorunlar devam etmiştir¹³⁵. İltizam bir tahsilat ve işletme yöntemi olarak Osmanlı’da uzun asırlar uygulanmış, Cumhuriyetin ilk yıllarında Anadolu’daki kırk bini aşkın köyde, vergiyi hükümet adına mültezimler tahsil etmişti¹³⁶. Aşarın kaldırılması küçük köylü çiftçi üzerindeki vergi yükünü hafifletmekten çok iltizamı kaldırmakta işe yaramıştı. Aşar (ürün vergisi, 1321 tarihli nizamnameye göre nisbet % 12.5, yani sekizde bire çıkarılmıştır), bir senelik olmak üzere köy köy ihale olunurdu. İhale mevsimi gelince mültezimler köylere pey vurur, muayyen günlerde meclis huzurunda ihale başlardı. İhaleden sonra mültezim gidip aşarını toplardı. Mal köylüden kileye vurmak, tartmak, demetlere saymak, bazan da tarlada tahmin etmek suretiyle alınırdı. En ziyade kullanılanı mahsulün yedi ölçeğini bir tarafa, hazine hissesi olan sekizinci ölçeğini diğer tarafa koymak sureti idi¹³⁷. Bir köyün veya kazanın rüsümünün gazeteler vasıtasıyla müzayedeye çıktığına ilişkin örnekler bulunmaktadır; Tuna vilayetinde Sünne kazasının H.1281 yılı değirmen, dükkan ve hayvan rüsümü Tuna gazetesinde ilan ile taliplerine duyurulmuş idi¹³⁸. Maraş’da mahkemeye

¹³⁵ Bkz. Sadık Sarısaman, “Mahkeme kayıtlarına göre Cumhuriyetin ilk yıllarında iltizam problemi -Afyonkarahisar örneği-“, Pdf dosyası.

¹³⁶ Yahya S. Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, İstanbul 2015, s.450

¹³⁷ Hadiye Tuncer, *Osmanlı İmparatorluğunda Toprak Taksimi ve Aşar*, Ankara 1948, s.30-31.

¹³⁸ Tuna Vilayet Gazetesi, (H. 27 Muhaarrem 1282), Sayı 15. Aktaran Cüneyt İp̄teş, *Tuna Vilayet Gazetesi” Işığında 19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisinde Dönüşüm*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

yansıyan dava ise Yenicekele'nin Susıkürdi (Süsükürtler?) köyünün öşrünü 1334/ 1918 yılında iltizam suretiyle tahsil etme yetkisini alan Maksudzâde Ali Efendi ile köyün öşrünü toplamada çalıştırdığı İbrahim arasında geçen bir borç davasıdır¹³⁹.

Kurtuluş Savaşının izleri henüz silinmediği, okullaşmanın düşük olduğu (1927 yılında şehirde bir orta ve yedi ilk mekteb vardı) bir süreçte ruhsatsız mekteb açma ile ilgili iki dava görülmüştür. Çınarlı camiinde ruhsatsız mekteb açıp tedrisatta bulunmaktan yargılanan Kuşçuzâde Hamdi Efendi mahdumu Ahmed Hikmet Efendi'ye 9 Kanunısanı 1926 tarihinde görülen davada, kanunda öngörülen 5 lira para cezası, beş katına çıkarılarak 25 lira para cezası veriliyor, vermediği takdirde 20 gün hapsine ve mektebin kapatılmasına karar veriliyor¹⁴⁰. Diğer dava Bektutiye mahallesinde Harputlu Hacı Ali'nin zevcesi Çile Hanım aleyhine açılan davada Çile Hanım'ın okuryazar olmadığı, çevresine terzilik ve sanayi-i nefise (güzel sanatlar) öğrettiği açığa çıkınca 4 Nisan 1926 tarihinde beratına karar veriliyor¹⁴¹.

1920 li yıllarda başlayan bu tarz-ı idare 1930 lu yıllarda artarak devam etmiştir. Tek parti iktidarına dayalı otoriter yönetimler belli kisvelerin giyilmesini yasaklıyor, dini hayata doğrudan müdahale ediyordu. 25 Kasım 1925 te kabul edilen şapka kanununa muhalefetten İstiklal Mahkemesi kararıyla Maraş halkından 7 kişi idam edilmiş, birçok kişi de çeşitli cezalara çarptırılmıştır¹⁴². 1935 yılında Maraş'ta bazı mahallelerde kendi evlerinde Arap harfleriyle küçük çocukları okutmak isteyen "cahil" olarak niteledikleri kadınlar derdest edilerek adliyeye sevk ediliyor, mekânları kapatılıyordu. 1936 yılında Maraş'ta "Pazar günü minarelerden Türkçe salânın içine Arapça kelimeler karıştırılarak ezan okunmuştur" diye o dönemde CHP il parti yöneticisi ve Burdur milletvekili Halit Onaran Ankara'ya şikâyetinde bulunuyordu. Dönemin Maraş müftüsü partiye çağrılarak ikaz edilmiştir. 1935 yılında giyilmesi yasaklanan çarşaf ve peçe yasağının Maraş'ta "hiçbir sızıltıya yer verilmeden uygulamada başarı"lı olunduğu, hiçbir çarşaf ve peçeli kadının sokakta görülmediği, Halkevi'nin fakir kadınlara yüz elli manto dağıttığı haberi parti genel merkezine iletiliyordu. Yasak erkeklerin

---

¹³⁹ "Maraşın Yenicekele nahiyesinin Susıkürdi karyesinden Hüseyin oğlu İbrahim, Maraşın Seksanlar mahallesinden Maksudzâde Ali Efendi aleyhine muma ileyhın 1334 senesinde iltizam etmiş olduğu karye-i mezkure aşarından ta'şir hizmetini kendisine tevdi ile 90 sim mecdiye dahi borcu olmadığını beyan ve inkar ile...", Maraş Asliye Hukuk Mahkemesi Karar Defteri, (2 Kanun-ı Sani 1926- 3 Nisan 1926 tarihlerini kapsayan karar defteri), s. 84, 228 sayılı karar. (Defter, Osmanlı Arşivi'nde MŞH.ŞSC.d., nr. 08992 no ile kayıtlıdır)

¹⁴⁰ Maraş Asliye Hukuk Mahkemesi Karar Defteri, s.16, 41 sayılı karar

¹⁴¹ Maraş Asliye Hukuk Mahkemesi Karar Defteri, s. 97, 268 sayılı karar

¹⁴² Ayrıntılı bilgi için bkz. Cevdet Kabakçı, "Kanunlar ve İstiklal Mahkemeleri (Şapka maznunları)", *Uluslararası Cumhuriyet Döneminde Maraş Sempozyumu*, Kahramanmaraş 2014, s. 62 vd.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

giydiği “kara don” ve “yazlık aba”ya kadar genişletilmeye çalışılmıştır¹⁴³. 1950’ye kadar süren bu uygulamalar “merkezin kırsal kesime nüfuz etmesini önlemiş, merkezin dayattığı “kültürel devrim”e karşı taşra sert tepki göstermiştir”¹⁴⁴.

4. Tarım

Dönem içerisinde Maraş tarımının gelişim seyrini resmi kurumların yayınladıkları verilerden takip edebiliyoruz. Burada 1925-1928 yıllarına ait Devlet Salnameleri ve 1928-1937 yılları arasına ait tarım istatistiklerindeki verilerden hareketle Maraş tarımının kapasite, üretim miktarı ve verimliliği üzerinde duracağız. 1920-1924 yıllarına ait ölçülebilir değerlere ulaşamadığından inceleme dışı bırakıldı. 1909, 1913, 1914 yılı Osmanlı tarım istatistiklerine de müracaat edilecektir.

4.1. 1929 Bunalımı ve Türkiye Tarımı

1929 bunalımı Türkiye ekonomisi üzerinde; dış ödemeler dengesinin açık vermesi, Türk parasının dış değerinin düşmesi, dış ticaret hadlerinin Türkiye aleyhine gelişmesi, deflasyonist bir sürece girilmesi, iç ticaret hadlerinin tarım aleyhine dönmesi, tarım alanlarında, özellikle sanayi ürünlerinin ekim alanlarında bir daralma meydana gelmesi gibi olumsuz etkiler bıraktı¹⁴⁵. Kriz nedeniyle bütün bu olumsuz gelişmeler Türk ekonomisinin Cumhuriyetin ilk yıllarında yakalanan yüzde 5 lik büyüme rakamlarını aşağıya çekti¹⁴⁶. Aşağıda buhranın tarım kesimi üzerinde meydana getirdiği etkiler üzerinde duracağız.

1923 sonrası Türkiye tarımı farklı etkiler içerisinde farklı gelişim seyri izledi. 1923 den sonra artan tarım üretimini şiddetli geçen 1928 kuraklığı gerilettili. Türkiye 1929 yılında serbest gümrük tarifesini uygulama imkânına kavuşmasına rağmen aynı yıl içinde meydana gelen Büyük Buhran’ın tarım sektörü üzerinde etkisi çok daha büyük oldu. Krizin Türk tarımına en şiddetli etkisi 1929-32 yılları arasında meydana geldi. Buhranın etkisiyle tarım ürün fiyatlarındaki hızlı düşüş, üreticiyi kendi işletmesinde geçinemeyen duruma getirdi. 1928 yılında ülkenin bazı bölgelerinde yaşanan ölümcül kuraklığa

---

¹⁴³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Erhan Alparslan, “Arşiv belgelerine göre tek parti iktidarı döneminde uygulanan bazı politikaların Maraş’taki yansımaları, *Uluslararası Cumhuriyet Döneminde Maraş Sempozyumu*, Kahramanmaraş 2014, s.301- 305. İsmet İnönü dönemi için bkz. Ali Dikici, “Millî Şef İsmet İnönü Dönemi Laiklik Uygulamaları”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi S 42, Kasım 2008*, s. 161-192.

¹⁴⁴ Faruk Birtok, “Devletçiliğin yükselişi ve düşüşü: 1932-1950”, *Türkiye’de Devletçilik*, Der. Nevin Coşan, İstanbul 1995, s. 156, 10 nolu dipnot.

¹⁴⁵ İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Uygulamaya Geçerken Türkiye’de Devletçiliğin Oluşumu*, Ankara 1982, s. 74. Ayrıca Fatma-A.Suut Doğruel, *Türkiye’de Enflasyonun Tarihi*, s. 88.

¹⁴⁶ Suut-Fatma Doğruel, “Türkiye’nin ekonomik gelişme tarihi: sektörel gelişmeler”, s. 61.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARŞ SEMPOZYUMU

kriz de eklenince yoksulluk başladı, kent ve kasabalara göçü tetikledi¹⁴⁷. Özellikle buğday bu dönemde “en stratejik bir mal”a dönüştü. Dönemin şartlarında buğday meselesi Türkiye’yi de aşan “büyük bir mesele” haline geldi¹⁴⁸.

1929 dan itibaren tarım ürünleri fiyatları geriledi. 1928 yılı hububat fiyatlarını 100 kabul ettiğimizde 1933 yılı fiyatları 30 seviyesine kadar düştü. Dönemin Ziraat Vekili imzasını taşıyan 26.06.1932 tarihli mazbatada “...1928 senesinde kilosu 15 kuruştan olan buğdayın 1931 deki senelik fiyatı vasatı beşi bulmamıştır” diyor. Kriz Amerika’da başlamış olmasına karşın, Türkiye’de buğday fiyatlarındaki gerileme daha yüksekti. 1928-1931 arasında buğday fiyatlarındaki toplam azalma Amerika’da % 59, Türkiye’de % 70 seviyelerine ulaştı. Buğdayın kilosu 1927 de 12 kuruştan 1932 yılında 3 kuruşa kadar geriledi. Nakliye masrafları ürün değerini geçiyordu. Diğer tarım ürünlerine kıyasla buğday fiyatlarında düşüş daha yüksek olmuş; 1929-1931 yıllarında pamuk % 24, tütün % 22, buğday % 51 (bir başka hesaba göre % 80) seviyesinde fiyatları gerilemiştir¹⁴⁹.

Dönemin tanıklarından İsmail Hüsrev Tökin’e göre, İstanbul borsasındaki buğday fiyatları 1925’den başlayarak yılda ortalama %20’lik bir düşme göstermiş, 1932 yılında 1925’e göre %69 azalmıştır. New York Borsasında aynı dönemde buğday fiyatlarındaki düşüş ise yılda ortalama

---

¹⁴⁷ Oya Köymen, *Kapitalizm ve Köylülük, Ağalar, Üretenler, Patronlar*, s. 126-128 den aktaran Arzu Varlı, *agm*, 121.

¹⁴⁸ Ahmet Hamdi Başar, “İktisadi devletçilik ve mevzuları”, Der. Nevin Coşan, İstanbul 1995, s. 39; Korkut Boratav, “Devletçilik ve Kemalist iktisat politikaları”, s.136, 137.

¹⁴⁹ 27.06.1932 tarihli hükümetçe Ziraat Bankasına mubayaa ettirecek buğday hakkında 1/413 numaralı kanun lâiyhası ve İktisat ve Bütçe encümenleri mazbataları, sıra no 262; *TUİK 1928-1936 Tarım İstatistikleri*, Ankara 1937, s. 196; İlhan Tekeli-Selim İlkin, *1929 Dünya Buhranında Türkiye’nin İktisadi Politika Arayışları*, Ankara 1983, s. 217; Mustafa Yahya Metintaş- Mehmet Kayıran; “1929 Dünya ekonomik krizinin Türk tarımına etkileri ve 1931 Birinci Türkiye Ziraat Kongresi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2016/1, Sayı: 23, s.39-40, 43; Nadir Özbek, “Kemalist rejim ve popülizmin sınırları: Büyük Buhran ve buğday alım politikaları, 1923-1937”, *Toplum ve Bilim* 96, Bahar 2003, s. 226-7. TUİK verilerine göre hububat fiyatlarındaki endeks şöyle: 1928:100; 1929:98, 0; 1930:58, 0; 1931:40, 9; 1932:40, 0; 1933:30, 4; 1934:31, 9; 1935:44, 1. Yahya S. Tezel’e göre buğdayın fiyatı (kilo) 1929’da 12, 6 kuruştan, 1931’de 4.0 kuruşa düşmüş, fiyatlar % 80 gerilemiştir. Yahya S. Tezel, *age*, 1994 Baskısı, s. 405. Şevket Pamuk, buğday ve tahıl fiyatlarının 1928-9 dan 1932-33 e kadar yüzde 60, tütün, kuru üzüm, fındık, pamuk gibi ihracat ürünlerinin fiyatlarının 1932-33 e kadar ortalama yüzde 50 gerilediğini yazar, Bkz. *Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, s. 186. Korkut Boratav, buğday birim fiyatının 1929 da 100 lire iken, 1931 de 32 liraya gerilediğini, buna karşılık sanayi mallarının 100 den 65 e indiğini belirtir. Korkut Boratav, “Devletçilik ve Kemalist iktisat politikaları”, *Türkiye’de Devletçilik*, Der. Nevin Coşan, İstanbul 1995, s.124.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

%13, 5 civarında olmuştur¹⁵⁰.

Tarım ürünleri fiyatlarının gerilemesi ile çiftçinin ödemek zorunda olduğu arazi vergisi yükünün 2.5 kat arttığı hesaplanmıştır. Bu durum, aşarın kaldırılış sebebini yani, çiftçi üzerindeki vergi yükünün hafiflemesi amacını etkisiz hale getirmiştir. Aşar kaldırılınca yerine mahsulat-ı arziye vergisi konulmuş ve ayrıca binde altılık eski arazi vergisi oranı sekiz kat artırılmıştı. İlave olarak hayvan başına alınan sayım vergisi yükseltilmiş, köylü küçük üretici korumasız halde, piyasa ile devlet arasında sıkışıp kalmıştır¹⁵¹. Dolaysız vergilerin de en büyük muhatabının -nüfusun yüzde sekseni köylerde- tarım kesiminin olması da bu yükü ağırlaştırmıştır. Üstelik 18-60 yaş arası erkeklere yol vergisi (Tarik bedeli) ya da aynı çalışma mükellefiyeti getirildi¹⁵².

Bu gerçeği İsmail Hüsrev şöyle açıklıyor:

“1929 senesinde okkası iki buçuk lira eden tiftik şimdi aşağı yukarı mahallinde otuz kuruştur. Halbuki hayvanın yalnız vergisi 40 kuruş tutmaktadır ki, köylü vergiyi verebilmek için hayvanın mahsulünü değil, kendisini satmaya mecbur oluyor¹⁵³”.

Bu yıllarda tarım üreticisi aleyhine bir diğer gelişme ise, sınai ürün

---

¹⁵⁰ İsmail Hüsrev Tökin, “Türkiye’de hububat siyaseti”, *Türk Ekonomisi*, S. 1 (1943), s. 11. den aktaran, Mustafa Yahya Metintaş- Mehmet Kayıran, *agm*, s. 42. Çağlar Keyder düzenlediği tabloda Türkiye’de buğday fiyatları 1923-24-25 yılında kilosu 7.7 den 14.4 kuruşa yükselmiş, 1926 da 12.4, kuruşa düşmüş, 1929 a kadar sırayla, 11.8, 13.5, 12.5 kuruş olmuştur. Bkz. Çağlar Keyder, *Dünya Ekonomisi İçerisinde Türkiye (1923-1929)*, Ankara 1982, s. 68.

¹⁵¹ İlhan Tekeli-Selim İlkin, *age*, s.220; Yahya S. Tezel, *age*, 1994 baskısı, s. 373. Tezel, vergi matrahı olan arazi değerlerinin 1905 den önce, hatta bazı yerlerde 1860 lı yıllarda tesbit edilen değerler olduğu, Birinci Dünya Savaşı sürecinde yaşanan enflasyonun bu değerleri anlamsız kıldığı için arazi vergisi oranlarının artırılmasının köylüye yük getirmedeği iddiasındadır. Ayrıca tahakkukunda ve toplanmasında güçlükler nedeniyle mahsulat-ı arziye vergisinden vazgeçildiğini, köylü üzerinde ağır yükün hafifletilmesinde iltizamın kaldırılmasının önemli olduğunu belirtir. Bkz. *age*, s. 373-4. Ne var ki, bütçe açıklarını kapatmak için konulan tarım dışı vergilerin de en büyük muhatabının (ülke nüfusunun yüzde 80’ i köy ve kasabalarda yaşamaktadır) küçük tarım üreticisi köylüler olması hatırlanmalıdır. Metin içinde verdiğimiz İsmail Hüsrev’in 1929 yılı için verdiği örnek, köylü üzerindeki vergi yükünün gittikçe ağırlaştığını göstermektedir.

¹⁵² Yahya S. Tezel, *age*, 1994 Baskısı, s.439-442. Tarik bedeli, mahallin amele rayicine göre 4 amele yevmiesi olarak belirlenmiş, sonra daha da ağırlaştırılmış, 6-12 iş gününe çıkarılmış, nakdi gücü olmayan köylüler fiilen yol yapımında çalışarak ya da tefeciden borçlanarak ödemeye çalışmıştır. Bedenen çalışan mükellef sayısı 1933 yılında 600 bin, 1934 yılında 711 bine ulaşmıştır. Bkz. Gülten Kazgan, *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001) Ekonomi Politik Açısından Bir İrdeleme*, s. 78-87 den aktaran Arzu Varlı, *agm*, s. 118. Vergi karşılığı köylünün fiziki gücünden faydalanmak angarya tartışmalarına neden olmuştur. *agm*, s. 122.

¹⁵³ İsmail Husrev, *Türkiye Köy İktisadiyatı*, Ankara 1934, s.145.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARŞ SEMPOZYUMU

fiyatlarının uluslararası piyasalarda daha yüksek düzeyde düşmüş olmasına rağmen, ülkeye ithal edilen sınai ürün fiyatlarındaki sınırlı düşüştür; % 10-27 seviyesinde¹⁵⁴. Bunun önemli bir sebebi, 1929 dan itibaren uygulanan serbest gümrük rejimi sayesinde yüzde 13 den yüzde 46 gibi yüksek gümrük tarifelerine geçilmesidir¹⁵⁵. Tarım ürünleri fiyatlarındaki gerileme ise çok daha yüksek seviyede idi. Dönemin şahitlerinden Adana mebusu Zamir Bey bu gelişmeyi şöyle anlatır;

*“Birkaç çiftçi arkadaş bir okka buğday getirir ve pazarda satardı. Bir okka gaz alır giderdi. Bugün bir okka gazı almak için yedi okka buğday satması lazımdır. Sonra bir metre basma alırdı. Bunun için nihayet 100 para, üç kuruş verirdi. Hâlbuki bugün aynı basmayı 40 kuruşa alıyor. Demek ki sekiz misli artmıştır...”*¹⁵⁶.

1930 larda tarım ürünleri bilhassa buğday aleyhine gelişen ticaret hadleri, sanayi finansmanı için İkinci savaşa kadar fazla değişmedi. Buğday/Sanayi fiyat oranı 1931-1938 arası 47-65 arasında seyretmiştir¹⁵⁷.

Ülke içinde uygulanan bu fiyat politikası devletin kasasına gelir aktarımının, tarımdan tarım dışına kaynak aktarımının bir aracı haline mi gelmişti? Hükümet bir taraftan ticaret hadlerini bir politika olarak kullanmak suretiyle imalatın kaynağı olan ithal malları fiyatlarını suni olarak yüksek tutarak, tarım kesiminden gelir aktarımının bir aracı haline getiriyor, diğer taraftan -tarım üreticisi lehine sonuçları çok sınırlı da kalsa- buğday destek programları yürüterek Ziraat Bankası aracılığıyla destek alımları yapıyordu¹⁵⁸.

Hükümet, buğday fiyatlarını düzenlemek için Ziraat Bankası kanalıyla piyasaya müdahale etmiştir. Destek alımları şeklinde başlayan bu müdahale 1932 yılında başladı. 3 Temmuz 1932 tarih ve 2056 sayılı “Hükümetçe Ziraat Bankası’na Mübayaa Ettirilecek Buğday Hakkında Kanun” çıkarıldı. 5 Ağustos 1932’de ise 13204 sayılı Kararname ile Ziraat Bankası’na üreticilerden buğdayı hükümetçe tespit edilen yerlerde, kilosu 5 kuruştan satın alma yetkisi verildi¹⁵⁹. Kanunun yürürlüğe girmesiyle hükümet

---

¹⁵⁴ Şevket Raşit Hatipoğlu, *Türkiye’de Zirai Buhran*, Yüksek Ziraat Enstitüsü Yayınları, Ankara 1936, s. 57, 64, zikreden İlhan Tekeli-Selim İlkin, *age*, s.85-87.

¹⁵⁵ Gümrük tarifesi için bkz. Korkut Boratav, “Devletçilik ve Kemalist iktisat politikaları”, s.120.

¹⁵⁶ Bilsay Kuruç, *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası, (1929 – 1932)*, C. I, Ankara, 1988, s. c. 1, s. 143-4.

¹⁵⁷ Korkut Boratav, “Devletçilik ve Kemalist iktisat politikaları”, s.136, 137.

¹⁵⁸ Faruk Birtek-Çağlar Keyder, “Türkiye’de devlet-tarım ilişkileri, 1923-1950”, *Birikim*, sayı 22, s. 36; Yahya S.Teazel, *age*, s. 581-2.

¹⁵⁹ Kanunlar, 3 Temmuz 1932 ve 2056 sayılı kanun; Mustafa Yahya Metintaş- Mehmet Kayıran, *age*, s. 69. Bu uygulama 1938’e kadar sürdü. Aynı uygulama bu tarihte kurulan Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) tarafından sürdürüldü.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARŞ SEMPOZYUMU

çiftçilerden piyasanın üzerinde bir fiyatla satın almaya başlamış, fakat piyasa fiyatının üzerindeki alımlar süreklilik arz etmemiş, üç yıl sürmüş, 1935'ten sonra üretici köylü bankanın verdiği düşük fiyatlar karşısında ürününü bankaya satmamıştır. Hükümetin Ziraat Bankası kanalıyla piyasaya müdahale işlemi de sınırlı kalmıştır; toplam üretimin yüzde 3'ü, pazarlanan miktarın yüzde 15'i¹⁶⁰. Dahası hükümetin, Ziraat Bankası aracılığıyla buğday alımları, buğday fiyatlarını korumaya veya yüksek tutmaya hizmet etmemiş, bunun yerine, muhtemel fiyat artışlarını sınırlamaya yardım etmiştir. Dönemin Ziraat vekili Muhsin Bey'in ifadesiyle “*buğday müstahsiline vermiş olduğumuz fiyat, onu hakiki mikyasında değerlendirmekten çok uzaktır...*”¹⁶¹. Dolayısıyla kırsal kesimin yüzde ellisinden fazlasını teşkil eden yoksul köylüye¹⁶² fazla bir katkı sağlamamıştır. Bu durum “*Cumhuriyet/Kemalist rejimin halkçı ve köycü söyleminin kırsal kesime yönelik iktisat politikalarında ifade bulmadığı*”¹⁶³ şeklinde yorumlara kapı aralamıştır. 1930 Muvazene-i Umumiye (Bütçe) Kanunu Görüşmelerinde (18.5.1930) dönemin Aksaray milletvekili Besim Atalay'ın; “*Memleket heyet-i umumiyesi itibariyle aç efendiler*”¹⁶⁴ diye Meclis kürsüsünde dile getirdiği gerçeğin iyileşmesine yeterli katkıyı sağlayamamıştır¹⁶⁵. Dönemin güçlü kişilerinden Şükrü Kaya meclis kürsüsünde şöyle diyordu;

*“Bugün memleketimizde birçokları başkalarının topraklarında çalışmaktadır, ... (bunlar) ancak kara ekmek yiyebilecek haldedir. Böylece Türk köylüsü Türkün efendisidir’ demek bir süsten başka bir şey olmuyor”*¹⁶⁶.

Ahmet Hamdi Başar da bir tesbitinde;

---

¹⁶⁰ İlhan Tekeli, ve Selim İlkin, *Uygulamaya Geçerken Türkiye’de Devletçiliğin Oluşumu*, Türkiye Belgesel İktisat Tarihi Serisi, No:3, Ankara 1982, s. 111; Nadir Özbek, *agm*, s. 232; Hülya Kendir Özdiç, “Tarımda kamu politikalarının başlangıcı: “Buğday Meselesi”, 1932-1945”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 2010-1 Sayı, 20, s.2, 5, 6. Buğday fiyatları için bkz. Nadir Özbek, *agm*, 235, 236.

¹⁶¹ Oya Köymen, *age*, s. 126-128 den aktaran Arzu Varlı, *agm*, 119.

¹⁶² Şevket Pamuk’un tahminine göre 1930 lı yıllarda yoksul köylüler toplam kırsal nüfusun yarısından fazlasını oluşturmaktaydı, zikreden; Nadir Özbek, *agm*, s. 222.

¹⁶³ Nadir Özbek, *agm*, s. 219, 232.

¹⁶⁴ Bilsay Kuruç, *age*, s.61.

¹⁶⁵ Buğday üretim hacmi, bu dönemde (1920 ler ve 1930 ların ilk yarısı boyunca) Türkiye nüfusunu beslemekten çok uzaktı. 1924-25 yıllarında toplam hububat üretimi ancak ekmek ihtiyacını karşılayacak düzeyde idi. 1935 yılına kadar buğday üretimindeki açık ancak tahıl ithalatı yoluyla telafi edilebiliyordu. Bkz. Nadir Özbek, *agm*, s. 228.

¹⁶⁶ Karınca, Temmuz 1934, sayı 2, s. 4’den zikreden, Oya Köymen, “Kapitalizm ve köylülük: ağalar - üretenler – patronlar”, *Mülkiye* 2009 Cilt: XXXIII Sayı:262, s.30.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

*Buğday fiyatlarının bir sene evvele nazaran yarıdan fazla düşmesi, Türkiye iktisadiyatını büyük bir tehlikeye düşürmüş, köylü sınıfını iflasa sevketmiştir*¹⁶⁷.

Buhran sonrası Türkiye’de uygulanan politikaların bir başka sonucuna değinen İsmail Hüsrev, üretim araçları mülkiyetinin el değiştirerek servet-mülkiyet kutuplaşmasına giden yolu açtığını belirtir;

*“...buhran Türkiye’de servet mülkiyet kutuplaşmasına yani iktisaden mukavim olmayan köylüye ait istihsal vasıtalarının iktisaden mukavim olan zümreler elinde toplanmasına sebep olmuştur.”*¹⁶⁸.

4.2. Maraş’ta Kişibaşına Düşen Tarım Üretimi

Hükümet, Ziraat Bankası aracılığıyla Maraş ve çevresinden buğday alımı yapmamıştır. 11 Temmuz 1935 tarih ve 3051 sayılı Resmî Gazete’de yayınlanan 57 buğday alım yerlerinin verildiği isim listesinde Maraş yer almıyor. Maraş’a en yakın Malatya, Sivas ve Adana’da alım merkezleri kurulmuştur. Daha önceki yıllara ait alım merkezleri içerisinde de Maraş bulunmuyor. Destek alımlarının başladığı 1932 yılında Maraş il genelinde üretilen buğday miktarı 1932 öncesi ve sonrası yıllara kıyasla -1931 yılı hariç- iki kat daha fazla idi. 1932 yılında yakalanan bu yüksek üretim düzeyi (79.800 ton) 1933-34 yıllarında yarıya, 1935 yılında 1/3 seviyesine (28.200 ton) inmiştir¹⁶⁹. Pazarla arz edilecek kadar ürün fazlasının olmadığına delalet eden bu durum¹⁷⁰ karşısında, il içinde üretilen buğdayın il toplam nüfusuna kâfi gelip gelmediği sorusuna açıklık getirmek gerekiyor; kişi başına toplam üretim miktarını, toplam nüfus ve toplam üretim üzerinden hesaplayarak bu soruya cevap arayabiliriz. Maraş’ın 1927 ve 1935 yıllarına ait nüfus verileri ve bu iki yıla ait üretilen toplam buğday miktarı üzerinden hesaplama yaptığımızda 1927 yılında il düzeyinde kişi başına düşen buğday üretimi 104 kg, 1935 yılında (Pazarcık dahil edilmemiştir) 149 kg’dır. Yapılan hesaplamalara göre bir kişinin yılda tüketeceği buğday miktarı 196.5 kg.,

---

¹⁶⁷ Ahmet Hamdi Başar, “İktisadi devletçilik ve mevzuları”, *Türkiye’de Devletçilik*, Der. Nevin Coşan, İstanbul 1995, s. 39.

¹⁶⁸ Aktaran Arzu Varlı, “Devletçilik politikalarının tarım kesim üzerindeki etkileri (1930-1940)”, *Öneri Dergisi*, c.10, sayı 38, Temmuz 2012, s. 116.

¹⁶⁹ 1933 sonrası üretim miktarındaki düşüşün nedenleri açık değildir. 1933 yılında Pazarcık ilçesinin idari olarak Gaziantep’e bağlanması ile ilin yıllık üretiminde bir azalmanın olacağı aşikârdır. Ancak Pazarcık ilçesinin dönem verilerine sahip olmadığımızdan ilin toplam buğday üretim miktarını ne kadar etkilediğini öğrenemiyoruz.

¹⁷⁰ 1932-37 arasında ülke genelinde pazarlanan buğdayın toplam buğday üretimine oranı % 23 olarak gerçekleşmiş idi. Bkz. Nadir Özbek, *agm*, s. 223, 232. Erzincan’da ürünün ancak % 2 si pazara sürülmektedir. İlhan Tekeli-Selim İlkin, *1929 Dünya Buhranında Türkiye’nin İktisadi Politika Arayışları*, s.38.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

diğer bir hesaplama göre ise 190-235 kg.dir¹⁷¹. Bu veriler dikkate alındığında il genelinde 1927 yılı ve 1935 yılı kişi başına buğday üretimi yetersiz kalmaktadır. Dönem içinde Türkiye’de kişi başına buğday tüketim miktarına göre (130 kg)¹⁷² Maraş’ta 1927 yılı kişi başına düşen üretim düşük, 1935 yılı ise yüksek çıkmaktadır. Ziraat Bankası aracılığıyla yürütülen buğday destek alım merkezleri arasına Maraş’ın alınmaması da bu nedenle olmalıdır; il ihtiyacını aşan üretim fazlasının olmaması.

4.3. Ekili Alan Ve Üretim Miktarı

1933 yılında Pazarcık kazasının Gaziantep’e bağlanmasının il tarım alanı ve üretim kapasitesinde bir düşüşe neden olduğu aşıkârdır¹⁷³. 1933-37 aralığını değerlendirirken bu idari düzenlemeden kaynaklanan düşüş dikkate alınmalıdır. Tablo 2’den izleneceği gibi, dönem boyunca (1925-1937) ilin hububat, baklagil, sınai ve köklü bitkiler tarım alanları 1925 seviyesinin üzerine çıkmıştır. İlin ekim alanlarının genişlemesi ülke geneliyle paralellik arz etmektedir. Zira ülke genelinde zirai üretim, daha çok ekim alanlarının artışı ölçüsünde yükselmiştir¹⁷⁴. İlgili istatistiklerde Maraş’ta hububat ürünleri arasında buğdayın ekim alanı 1928 yılında 97.500 hektar verilmiş. Bu büyük bir sapma oluşturmaktadır. Dönemin başka kaynaklarından test edebilme imkânımız olmadığından, diğer yılların ekim alanları, üretim miktar ve verimlilikleri gözönüne alınmak suretiyle düzeltmeye gidilerek 27.500 hektar kaydedildi. Maraş’ta hububat ürünleri içinde buğday ekim alanları da ülke geneliyle paralel bir seyir izlemiş, ekim alanları dönemin sonuna doğru yükselme eğilimine girmiştir. 1929 krizi Maraş’ta hububat ekimi yapılan tarım arazilerinde bir daralmaya neden olmamıştır.

Pirinç üretimi yapılan tarım alanları 1925 seviyesini 1933-1937 arasında koruyamamıştır. Bu tarih Pazarcık ile ilgili idari düzenlemeye denk gelmektedir. 1930-32 yılları arasında 1925 seviyesinin üzerine çıkmıştır. Sınai bitkiler içinde pamuk, ilin üretim yaptığı önemli ürün listesinde yer alırken, ne varki döneme ait veriler yetersizdir. 1925 yılında 1300 hektarda pamuk tarımı yapılırken 1937 yılına gelindiğinde 530 hektara gerilemiştir. Yine belirtelim ki, 1933’deki Pazarcık ile ilgili idari değişiklik ilin pamuk kapasitesini düşürmüş olmalıdır. Zira pamuk tarımında Pazarcık önem arz eden bir bölgedir. Tütün üretiminin Maraş tarımında yeri önemsizdir. 5 Mayıs 1929 tarihli Tütün İnhisarı Hakkında 1/466 Numaralı Kanun ile bütün sınırları içinde tütün ziraatı yasak olan vilâyetlere Maraş dahil edilmiştir.

¹⁷¹ Tevfik Güran, "Osmanlı tarım ekonomisi, 1840-1910", *Türk İktisat Tarihi Yıllığı*, İstanbul 1987, Sayı 1, s.251, 290.

¹⁷² 1926, 1929, 1930 yılları ortalaması 130 kg. Bkz. Yahya S. Tezel, *age*, s. 600.

¹⁷³ Pazarcık 27 Mayıs 1933-12 Ocak 1944 tarihleri arasında idari olarak Gaziantep’e bağlanmıştır.

¹⁷⁴ Şevket Pamuk, "Türkiye’de tarım ve iktisadi gelişme: 1880-2000", *Mülkiye* 2009 Cilt: XXXIII Sayı:262, s. 65. Tarım arazileri 1928’de 6.628.000 hektar iken 1937’de 11.538.000, 1948 yılında ise 13.900.000 hektara çıkmıştır. Bkz. *DİE Tarım İstatistikleri Özeti (1967)*, Ankara, 1968, s.7.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Antep ve Osmaniye’de tütün ekimi serbest bırakılmıştır¹⁷⁵. Tütün ziraatı Maraş’ta 1930 yılından itibaren yapılmaya başlanmış, 6 hektarda üretime geçilmiş, kısmen yükselmiş, 1935 e gelince ancak 2 hektarda üretim yapılmıştır.

Çoğu ürünlerin üretim miktarı dönem içinde yükselmiştir (Tablo 2, Grafik 1). İlin toplam hububat üretimi 1926 da 28.078 tondan 1937 de 54.115 tona yükselmiş, 1931 ve 1932 yıllarında ise dönemin en yüksek seviyesine çıkmıştır. Hububat üretiminde bu artış tarımda teknoloji kullanımından çok, ekim sahalarının genişlemesiyle ilgilidir. İncelediğimiz dönem içinde (1925-1937) Maraş’ta tahıl üretiminde en düşük üretim -1925-26 yılları hariç- 1928 yılında gerçekleşmiştir. Bu üretim düşüklüğü, aşağıda üzerinde duracağımız ülkenin birçok bölgesini kasıp kavuran kuraklığın etkisiyle yakın alakalıdır. 1925-26 yıllarındaki verileri ise ihtiyatla karşılıyoruz. Pamuk üretimi 1931 yılında 1545 tondan 1937 de 234 tona gerilemiştir. Pamuk üretiminin gerilemesinde -bahsedildiği üzere- Pazarcık’ın 1933’de Gaziantep’e bağlanması payı vardır. Kentin önemli tarım ürünleri arasında yer alan pirinç üretimi ise 1925 de 189 ton gerçekleşirken, 1937 de 1600 tona çıkmıştır. 1931 yılında 7100 ton üretim miktarı ile en yüksek seviyeyi yakalamıştır.

Dönem kaynakları 1928 yılında Maraş’ta kuraklık yaşandığına ilişkin bilgi vermemekle beraber pirinç üretimi 1928 yılında bir önceki yılın yüzde 30 seviyelerine inmiştir. Üretimdeki bu daralma, pirincin kent dışına arzını da daraltmış, 1927’ye göre yüzde 9 seviyelerine çekilmiştir. 1929 bunalımı ise Maraş pirincinin bölge dışına satışını etkilememiş, üstelik *sarı çeltik* adı verilen Maraş pirinci o tarihlerde ülke içinde aranan bir ürün haline gelmiştir¹⁷⁶. Sarı çeltik adı verilen tohumun ıslahı ile 1930 larda rekabet gücü yüksek ürün üretilmeye başlanmıştır¹⁷⁷. 1926 da 2100 ton olan pirinç üretimi 1932 de 5560 tona yükselmiştir (Tablo 2). Maraş bu yıllarda pirinç üretiminde Türkiye’nin önemli üretim bölgelerinden biri haline gelmiştir. Daha önce I. Dünya Savaşı yıllarında ordunun pirinç ihtiyacının karşılanmasında kaynak üretim merkezlerinden biri Maraş idi¹⁷⁸.

---

¹⁷⁵ Bilsay Kuruç, *age*, s. 356.

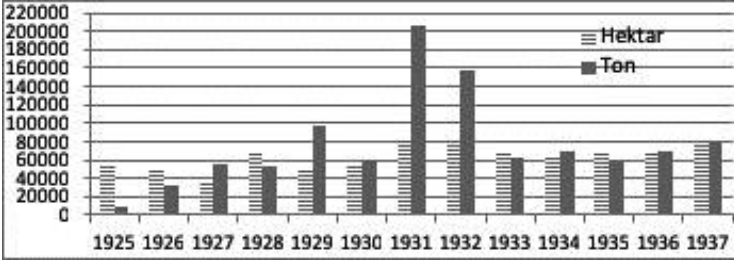
¹⁷⁶ Nermin Gümüştalan, *age*, s. 213.

¹⁷⁷ Mebus Abdülkadir Emirmahmutoğlu’nun çiftliğinde bu ıslah işlemi ile Maraş pirinci Bombay (Hindistan) pirinci ile rekabet edebilecek düzeye gelmiştir. Bkz. *Değişimin Simgelediği Kent Kahramanmaraş*, Ed. Şaziye Karlıklı, İstanbul, ts., , s. 169. 1890 larda Maraş pirincinin kalitesi yabancılar tarafından da biliniyordu. Hindistan pirincinden daha kaliteli olduğuna Vital Cuinet de değinir. Bkz. Vital Cuinet, *La Turquie D’Asie, Tome Deuxieme*, Ernest Leroux, Editeur, Paris 1891, c.2, s.237.

¹⁷⁸ 1917 yılında 2. Ordunun iaşesinin sağlandığı şehirlerden biri de Maraş olmuştur. “Maraş’da İkinci Ordunun muhtaç olduğu pirinçten pek fazla pirinç olduğu ordunun lüzumu olan pirincin gerçek miktarını tayin ve mübaya’a olunmaksızın pirinç ihracının men edilmesi ahali ve zürra’ın zarar ve şikayetini ve bu sene için pirinç zira’atına

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Grafik 1: 1925-1937 Yıllarında Maraş'ta
Hububat, Baklagil, Sınai ve Köklü Bitkilerin Ekim Alanları Ve Üretim
Miktarı

4.4. İlin Payı

1928-1937 yılları arasında Maraş'ta hububat ekim alanlarının ülke payı % 0.77-1.46 arasında seyretmiştir. 1932 yılında % 1.46 pay alırken, 1936 daki payı % 0.77'ye gerilemiştir. Üretim miktarında ülke payı ise % 0, 8-3.33 arasındadır. 1932 yılında % 3.33, 1936 da % 0.8 e gerilemiştir.

1930 ve 1931 yıllarında Maraş'ta pirinç üretim alanı ve üretim miktarı önemli bir seviyeye yükselmiştir. Ülke pirinç tarımında (ekim alanı) Maraş'ın payı 1931 yılında % 24, üretim miktarında ise 1930 yılında % 30.4 seviyesine yükselmiştir. 1931 yılı hariç pirinç üretimi gerilemiş, ülke payı da aşağı çekilmiştir; 1935 de % 2.1 seviyesine inmiştir.

1914 verileri ile karşılaştırdığımızda buğday ekim alanlarının ülke

---

adem-i rağbatini mucib olduğu cihetle İkinci Ordunun Maraş'dan alacağı pirinç miktarının tayiniyle mütebakısının serbest bırakılması muvafık görüldüğü....". BA, DH. İUM, E-33 / 31, lef. 2 (11 Nisan 1333/ 11 Nisan 1917).

Mahsul-i mezkurun 75 bin kıyyesi Dördüncü (ikinci) ordu hissesine mahsus olup.....Aynı belge lef 15.

Maraş Mutasarrıfı Ata 13 Mayıs 1333/13 Mayıs 1917 de, şehirde tahminen 300 ton pirinç mevcut bulunduğu bittahik anlaşılmıştır diyor ve 2. Orduya 165.786 kilo pirinç verildiğini belirtir. BA, DH. İUM, E-33 / 31, lef. 5.

Dahiliye Nezareti'nden Maraş Mutasarrıflığına yazılan yazıda 8 Mart 1333/8 Mart 1917 tarihli yazıda liva dahilinde cihet-i askeriye namına mubaya'a edilmekte olan pirinçlerin tekâlif-i harbiye kanununun üçüncü maddesi mucebince meclis-i idare ve belediye ve ticaret odası azasından mürekkeb komisyon tarafından tanzim edilmiş fiyat cedveli mucebince, , , , vs..ordunun bugüne kadar pirinci ne sebeble mubaya'a etmediğinin inbâsı... Aynı belge, lef 24.

Ordu tahsisi dolayısıyla pirinç ihracı hükümet-i mahalliye tarafından men edildiğinden bahisle....lef 14, bu yasağın kaldırılması isteniyor. Maraş mebusu tarafından 13 Şubat 1332 /26 Şubat 1917 tarihli dilekçe. Aynı belge, lef 22; Nermin Gümüşalan, "Birinci Dünya Savaşı sürecinde ülke genelinde yaşanan sosyo- ekonomik sıkıntıların Maraş bölgesi üzerindeki etkileri", *Gaziantep University Journal of Social Sciences* (<http://jss.gantep.edu.tr>) 2015 14(2):431-445, s.436.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

tarımındaki payı 1929-37 yılları arasındaki paydan yüksek seyretmiştir. Fakat üretim miktarı 1929-37 dönemi içinde daha yüksek çıkan yıllar olmuş, verim artışı sağlanmıştır. 1909 yılında toplam ilin ürettiği buğday 42815 ton, 1914 de ise 45085 tondur. Bu üretim miktarı 1929, 1931, 1932 yıllarında aşılmış, diğer tarihlerde -1937 ye gelinceye kadar- bu kapasitenin gerisinde kalmıştır¹⁷⁹. 1934 sonrası azalan üretim kapasitesi, 1934 yılı kuraklığı ve 1933 yılında Pazarcık'ın Gaziantep'e bağlanması ile açıklanabilir.

Ülke tarımında ilin payı seçili üç ürün üzerinden Tablo 3 de verilmiştir.

4.5. Ürün Payları

Tarla ürünlerinde ağırlıklı olarak hububat ekimi yapılmaktadır. 1925-37 yılları arasında hububat ekimi yapılan alanların toplam ekim alanları içindeki payı çoğu yıllar % 90 seviyesini geçmiştir. Sırayla baklagiller, köklü bitkiler ve sınai ürünler gelmektedir. Yıllık üretimden hububatın aldığı pay da yüksektir. Hububat, dönem içinde toplam üretimin % 78.5-98.4'ini gerçekleştirmiştir. Baklagiller, köklü bitkiler ve sınai bitkiler yine sırayla devam etmektedir. Pamuk, tütün gibi sınai bitkilerin toplam üretim içerisindeki aldıkları pay çok düşüktür. (Tablo 4)

4.6. Verimlilik

Seçili ürünler (buğday, arpa, mısır ve pirinç) üzerinden takib ettiğimizde Maraş tarımında verimliliğin istikrarlı bir yükseliş trendi takip edemediği görülür. Tabiat şartlarına aşırı bağımlı tarım sistemindeki verim farkları yıldan yıla değişme göstermiştir. Dönem içinde yeter düzeyde tarım teknolojisi kullanımı, yapay gübreleme, ilaçlama, yapay sulama gibi ürün verimliliğini artırıcı uygulamalarda kayda değer bir gelişme gösterilemedi.

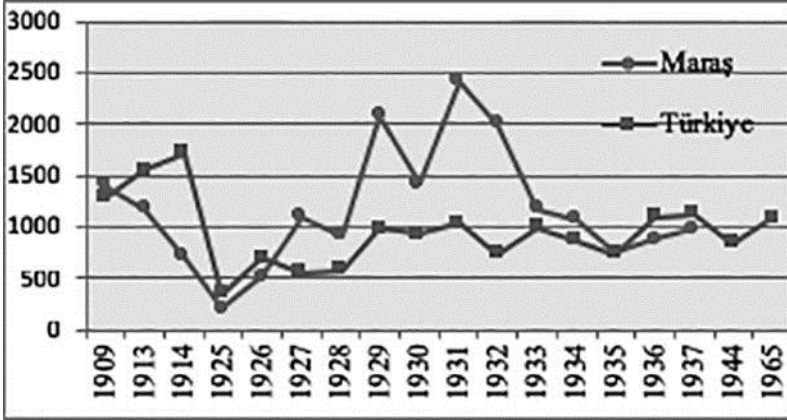
Bu sebeple Osmanlı'nın son dönemlerine ait verimlilik düzeyine Cumhuriyetin erken dönemlerinde çoğunlukla ulaşılamadı. Artan ürün fazlası, verimlilikten çok tarım alanlarının genişlemesinden kaynaklandı¹⁸⁰. Atıl bırakılmış tarım arazilerinin devreye girmesi, göçmenlere toprak tahsisi, 1950 lerden itibaren teknoloji kullanımının yoğunlaşması üretim kapasitesini yükseltti.

Grafik 2: Maraş-Türkiye Buğday Üretiminde Verimlilik (ha/kg)

¹⁷⁹ Tevfik Güran, *Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri 1909, 1913 ve 1914*, s. 33, 162. Bizim hazırladığımız Tablo 2.

¹⁸⁰ Bkz, Sevket Pamuk, "Agricultural output and productivity growth in Turkey since 1880", p. 6. 1923-1929 yılları arasında zirai üretim artmış olmakla beraber, Anadolu tarımının kişi başına üretim düzeyi, Birinci Dünya savaşı öncesindeki düzeyin altında idi. Bkz. Roger Owen-Şevket Pamuk, *20. Yüzyılda Ortadoğu Ekonomileri Tarihi*, İstanbul 2002, s. 21, 27, 38. Çağlar Keyder, *Dünya Ekonomisi İçerisinde Türkiye*, s.58-9.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Maraş'ta 1909 yılında buğday verimliliği 1937 den yüzde elli daha yüksekti. 1909'a göre 1913 ve 1914 yıllarında Türkiye genelinde verimlilik yükselirken Maraş'ta gerilemiştir. 1914-1925 arası veri olmadığından gelişmeleri takip edemiyoruz. Ancak savaş dönemi olması itibariyle düşük seyretmiş olmalıdır. 1925 yılına ait veriler en düşük seviyeyi göstermektedir. 1925 yılında Maraş'ta buğday üretimindeki verimlilik seviyesi Türkiye ortalamasına yakındır.

1929-32 arası yüksek verimlilik yakalanmış, ancak takip eden yıllarda hızla gerilemiştir. 1933 ve ilerleyen yıllardaki verim düşüklüğü ülkenin birçok bölgesinde yeniden zuhur eden kuraklığın etkisiyle olmalıdır. Türkiye genelinde de buğdayda verimlilik 1914 de daha yüksek seyretmiştir. 1965 yılında hektar başına düşen buğday üretimi 1914 ün çok gerisinde kalmıştır¹⁸¹.

Maraş'ta pirinç üretiminde 1909 yılında sağlanan yüksek düzeyde verimlilik 1927 yılı hariç geçilemedi, hatta 1965 yılı Türkiye ortalamasının çok üzerinde idi. Ülke genelinde pirinç üretiminde 1914 deki düzey 1937 ye kadar aşılamadı. Seçili ürünlerde 1909-1914, 1925-1937 ve 1944, 1965 yıllarında Maraş'ta gerçekleşen ürün verimliliği Tablo 5 de verilmiştir.

4.7. Meyve, Bağcılık Ve Zeytin Üretimi

İlde meyve üretimi ile ilgili sınırlı bilgiye ulaşıldı. 1909, 1913, 1914, 1933 ve 1935 yıllarına ait verilerden hareketle meyvecilikte dönem içinde bir

¹⁸¹ Bu gerilemenin sebepleri arasında, nüfus baskısıyla marjinal toprakların ekime açılması ve ticari değeri yüksek ürünlerin en verimli topraklarda ekiminin yapılması, buğday ve arpa üretiminin daha düşük kaliteli topraklara kaydırılmış olmasıyla açıklanmaktadır. Bu sebeple aradan geçen 50 yılda teknik gelişmelere rağmen buğday ve arpa üretiminde verim artışı olmamıştır. Bkz. Tefik Güran, "Osmanlı tarım ekonomisi, 1840-1910", 19. *Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul 2014, s. 118.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

gelişme olmadığı söylenebilir. Zira 1909 yılı üretim düzeyi ile 1934 yılı üretim düzeyi birbirine yakındır. Ağırlıklı ürünler, ceviz, incir, kayısı ve bademdir. 1914 yılında ceviz üretimi –yazım hatası yoksa- yüksek düzeyde üretim gerçekleşmiştir. 1913 yılında toplam meyve üretimi düşmüştür. Bkz Tablo 6.

Bağcılık gerilemiş, dikim alanları 1909 yılından 1933 yılına gelinceye kadar düşmüştür. 1909 yılında sağlanan üretim düzeyine 1937 yılı da dahil ulaşılamamış, 1937 deki üretim düzeyi 1909 un % 35 seviyelerinde kalmıştır.

Zeytin üretimi ile de kısıtlı bilgiye sahibiz. 1909 yılında yüksek bir üretim düzeyi gerçekleşti. Bu seviyeye 1937 dahil ulaşamadı. (Tablo 7). Maraş'ta 19. yüzyılın sonlarına doğru zeytin yetiştiriciliğine önem verilmeye başlanmış 1900 lerin başına gelindiğinde altmış bini geçen zeytin ağacı dikilmiştir¹⁸². 1909 yılı üretim seviyesi muhtemelen bu dikilen ağaçlar sayesinde mümkün olmuştu. Döneme ait kaynaklar 1326/ 1910-11 yılında şiddetli bir soğuk olduğu ve zeytin ağaçlarının kurduğu, bir daha da Müslümanların heves edip zeytin fidanı dikmediklerinden bahsederler. Aynı kaynaklar Maraş'ın zeytin potansiyeline değinirler ve Ceyhan nehrine sahil olan dağlarda ve Pazarcık kazası ormanlarında milyonlarca yabancı zeytin ağacı olduğu, köylülerin odun olarak yaktıkları belirtilir¹⁸³.

4.8. Hayvancılık

Maraş'ta hayvancılığın gelişimine ilişkin 1909, 1913 ve 1914 yılları ile 1926, 1927 ve 1928 yıllarına ait karşılaştırılabilir üçer yıllık veri bulunmaktadır. Savaş öncesi hayvancılığın ulaştığı seviye savaş sonrasına göre yüksektir. Üç yıl toplamında büyük ve küçükbaş et ve süt hayvan sayısı savaş öncesinin % 61 seviyesine gerilemiştir. At, katır, merkeb ve deve gibi yük ve binek hayvanlarındaki gerileme ise daha yüksektir; savaş öncesinin % 34 seviyesinde kalmıştır. Yük hayvanlarındaki bu yüksek düşüşün en önemli nedeni dört yıl süren I. Dünya Savaşı ve arkasından gelen Kurtuluş Savaşıdır. 1920-1926 yıllarına ait veri bulunmamakla beraber savaşın etkisiyle hayvancılığın daha geri seviyelerde kaldığını tahmin edebiliriz. Ülke genelinde de hayvancılıkta (sağılan hayvan sayısında) 1914 düzeyine ancak 1979 yılında ulaşılmıştır. 1914 yılını 100 kabul ettiğimizde 1929 yılı % 39, 1938 yılı % 57 seviyesinde kalmıştır¹⁸⁴. (Tablo 8).

1926 yılında koyun, keçi, inek, mandadan oluşan et ve süt üretimine yönelik küçük ve büyükbaş hayvancılığında kıl keçisi öne çıkmaktadır. Sayı olarak koyunun iki katıdır. Manda kısmen beslenmektedir. Etinden faydalanmakla beraber genellikle tarımda kullanılan öküz sayısı at, bargir,

¹⁸² 1300/1882 ve 1323/ 1905 tarihli Halep Salnamesi verileri, Said Öztürk, *Osmanlı Salnamelerinde Maraş Sancağı*, c.1, s.447, c.2, s. 633.

¹⁸³ Besim Atalay, *age*, s. 165; *1914 Yılı Maraş Kazası*, Yayınlayan Yaşar Alpaslan-Emin Toroğlu, 2015, s.85.

¹⁸⁴ Bkz. Ali Ata Yiğit, “Türkiye'nin tarıma dayalı sanayi politikası (1923-1938)”, s.317.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

kısarak, katır ve deve toplamından yüksektir. Kümes hayvancılığında ağırlıklı olarak tavuk ve horoz, ikinci olarak hindi beslenmekte, kaz ve ördek çok sınırlı kalmıştır.

4.9. Kazaların Kapasitesi

4.9.1. Tarım kapasitesi

İl içinde tarım ve hayvancılıkta kazaların payını tesbite imkân veren 1926 ve 1927 yılına ait veriler bulunmaktadır. Salmamelerdeki bu veriler buğday, arpa, mercimek, burçak, nohud, darı, pirinç, çavdar, mısır, bakla, patates, afyon ve yulaftan oluşan ürünlere ait olup, ekim alanları ve yıllık üretim miktarı verilmiştir. 1926 yılında il genelinde ekim yapılan alan ve ürün hasılatında Maraş merkez göreceli ağırlık kazanırken, 1927 yılında ekim alanı miktarında Elbistan ve Pazarcık kazalarının gerisinde kalmış, üretim seviyesinde ise 1926 oranını geçmiştir. Tarım yapılan alanlar 1927 de azaldığı halde, üretim ikiye katlanmıştır. 1926 yılında Elbistan en yüksek verimlilik düzeyine sahipken 1927 de büyük düşüş yaşamıştır. Merkezin ekim alanları 1927 yılında hızlı bir düşüşle 182 bin dönümden 84 bin dönüme gerilemiştir. Pazarcık ise ekim alan kapasitesini yükselttiği gibi üretim hacmini de yükseltmiştir. (Tablo 9, Tablo 11)

Kazalar itibariyle buğday, arpa ve pirinçte 1926 ve 1927 yılları arasındaki verim farklılığını takip edebiliyoruz. Her üç üründe de verim artışı gerçekleşmiştir. 1926 yılında buğday ve arpanın dönüm başına verimliliği 1914 ile aynı seviyededir. 1909 yılının ise gerisindedir. Her iki üründe kazaların verimlilik oranları farklı seyretmiştir. (Tablo 10)

4.9.2. Hayvancılık kapasitesi

Kazaların hayvancılık kapasitesini veren 1926 yılına ait veriler, büyük ve küçükbaş, yük ve binek hayvancılığı ile kümes hayvancılığına aittir. Kazaların hayvancılık kapasitesi yüksek seyretmiş, il merkezinin payı % 25-30 seviyesinde kalmıştır. Küçükbaş hayvancılığında Pazarcık ve Elbistan ileri düzeydedir. Koyun yetiştiriciliğinde Elbistan, kıl keçisinde Pazarcık ön sırada gelmekte, kıl keçisinde ikinci sırada Maraş merkez gelmektedir. Yük ve binek hayvancılığında il merkezi ile Elbistan'ın, kümes hayvancılığında ise il merkezi ile Andırın'ın payı yüksektir. (Tablo 12).

4.10. Kuraklık meselesi

Tarımda teknoloji kullanımının yetersiz olduğu dönemlerde üretim düzeyini, dolayısıyla verimliliği belirleyen en önemli etken yağış düzenidir. Yıllık yağışların azaldığı dönemlerde kuraklık ve kıtlık görülmektedir. 19. yüzyılda Anadolu'da birçok devrede (1844, 1854, 1874, 1887, 1917 ve 1918) kuraklık ve kıtlık yaşandığı bilinmektedir¹⁸⁵.

Cumhuriyetin ilk yılından itibaren 1923 ve 1928 yıllarında ülkenin birçok kesimini etkileyen kuraklık yaşanmıştır. 1928 yılı kuraklığı 1923'e göre daha şiddetli geçmiştir. En az yağış alan Orta Anadolu (Konya, Aksaray,

¹⁸⁵ Mehmet Yavuz Erler, *Osmanlı Devleti'nde Kuraklık ve Kıtlık Olayları (1800-1880)*, İstanbul 2010.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Kırşehir, Yozgat, Afyon, Eskişehir) bu kuraklıktan en fazla etkilenen bölge oldu. Teknolojik yetersizlik su kaynaklarından faydalanmayı mümkün kılmadığından sadece yağmura bağlı üretim tarzı kuraklığın, dolayısıyla kıtlığın şiddetini artırmıştır. 1928 öncesi iki yılın kısmen kurak gitmesi de etkili olmuştur. Yıllık aile tüketimini karşılayacak hububat üretiminden mahrum kalan köylü üretici kesim yer değiştirerek kentlere yönelmiştir. Açlıktan ölümler görülmüştür. Hükümet ricali çeşitli beyanlarında kuraklığın şiddetine vurgu yapmışlar; dönemin İktisat Vekili Mustafa Rahmi Bey, vekâlet bütçesinin görüşülmesinde, kuraklık sebebiyle yeterli gıda bulamayan hayvanların mühim bir kısmının öldüğünü, dönemin Aksaray milletvekili Besim Atalay da aynı bütçe görüşmesinde Koçhisar, Arapsun gibi ilçelerde davarların yüzde 50, yüzde 30'unun telef olduğunu belirtir. 1933 yılına gelindiğinde İç Anadolu ve Doğu Anadolu ve Karadeniz'in bazı kentlerinde yeniden açlık başlamıştır. Van merkez ve çevresinde 80 bin kadar hayvan telef olmuş, Konya il ve ilçelerinde tarım ürünleri yüzde 50 nisbetinde kuraklıktan etkilenmiştir. Kuraklığın etkisiyle ülke tarım üretimi 1927 ve 1928'de gerilemiş, 1926'dakinin ortalama yarısına düşmüştür¹⁸⁶.

Ülkenin tarım üretimini önemli ölçüde etkileyen, hayvan varlığını geriye çeken, çeşitli sağlık sorunlarının ortaya çıkmasına sebep olan bu kuraklığın etkilerini azaltmak için devrin hükümeti birçok tedbir almaya gidecektir. 1928 ve 1929 senelerinde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti (Kızılay) ihtiyaç sahiplerine Konya, Aksaray, Kırşehir, Yozgat, Eskişehir ve Afyon, Çankırı, Ankara, Niğde, Kayseri, Kütahya, Malatya, Sivas ve şark vilayetlerinde buğday ve un dağıtmış, nakdi yardımda bulunmuştur. Ülke ihtiyacını karşılamak için hükümet Romanya başta olmak üzere dışarıdan buğday ithal etmiştir. Hükümet 20 Haziran 1931 tarihli arazi kanunu 5. maddesinde köylü üretici kesim bir felakete (sel, dolu, kuraklık, yangın, muzır hasarat veya bulaşıcı hastalıklar gibi) uğradığı takdirde o seneye ait vergileri kısmen veya tamamen silmeyi taahhüd etmiştir¹⁸⁷. Ziraat Bankası zarar gören çiftçilere faizsiz kredi vermiş, borçlar ertelenmiş, hükümet tohumluk dağıtmıştır. Afete maruz kalan bölge halkının istihdamına gidilmiş, yol yapımında çalıştırılmıştır.

Doğrudan Maraş'ın kuraklıktan etkilendiğine dair bir bilgi elde edilemedi. Ancak en yakın şehirler Sivas, Kayseri ve Malatya 1928 kuraklığından etkilenmiş, açlık başlamış, nihayet Hilâl-i Ahmer Cemiyeti buğday ve un dağıtmış, nakdi yardımda bulunmuştur¹⁸⁸. Yakın illerin

¹⁸⁶ Hülya Kendir Özdiç, *agm*, s.2

¹⁸⁷ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: IV, Fevkalâde İctima, C.II, Ankara 1931, s.94.

¹⁸⁸ Mehmet Zeki Pakalın, *Türkiye Teracim-i Ahval Ansiklopedisi*, İstanbul 1929, c. 2, s. Giriş: XCIX, İsmail Husrev, *Türkiye Köy İktisadiyatı*, s.140-141; İlhan Tekeli-Selim İlkin, *1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, s.38; Necmi Uyanık- Muhammed Sarı, "Cumhuriyet döneminde yaşanan kuraklık felaketleri üzerine bir değerlendirme", *Tarihin Peşinde, Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 2011, Sayı: 5, Sayfa: 141-176.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

kuraklıktan etkilenmesi, hububat üretim kapasitesinin -1925-26 yılları hariç- 1928 yılında en düşük seviyeye gerilemesi Maraş'ın kuraklıktan etkilendiğini gösterir. Yine 1928 yılında pirinç üretimi bir önceki yılın % 30 seviyelerine inmiştir.

5. Sanayi

İngiliz-Fransız işgali kentin sanayi alt yapısına büyük zarar vermiştir. Son yirmi beş yıllık süre içerisinde kentin sanayi işletmelerine bakıldığında bu tahribat görülmektedir. 1897 yılında debağat sanayi alt kolları içinde kara tabaklara ait işletme sayısı 45, işçi sayısı 110 dur. Bir yılda sağlanan hasıla 3.5 milyon kuruştur¹⁸⁹. 1921 yılına gelindiğinde işyeri sayısı 33, çalışan 47'dir. Yıllık hasıla ise aradan çeyrek asır geçmesine rağmen 3.370 bin kuruştur. 1885 yılında Maraş merkezde 281 kumaş tezgâhı işlerken, 1926 yılında 50 adet alaca kumaş tezgâhı faaliyetini sürdürebilmiştir¹⁹⁰. Yüzyılın başında Maraş'ta 2 pamuk fabrikasının varlığı biliniyordu¹⁹¹. Mehmet Zeki Pakalın, 1929 yılında uzunca bir değerlendirme yazısında "Anadolu'da daha harbi umumiden çok evvel, ehemmiyeti gayri kabili inkar bir Türk sanayi ve ticaret sınıfı vücuda gelmişti"¹⁹² der. Savaşın kent sanayiini olumsuz etkilediği açıktır. Kentin tekstil sanayiini aşağı çeken önemli diğer bir faktör ise, 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren ülke genelinde tekstil tüketiminde ithal ürünlerin payının yüzde 80 e varmış olmasıdır. Bu durum ancak 1940 lar sonrası ülke lehine dönmüştür. 1920 li yıllarda Maraş'ta tezgâhların işliyor olması da gösteriyor ki, batı sanayi ürünleri ile fiyat ve kalite açısından rekabet edemeyen, ancak direnen zenaata dayalı bir tekstil sanayi olduğudur¹⁹³. Batı sanayi ürünlerinin Osmanlı sanayiini bütünüyle yıkıma uğrattığı görüşü gerçekliği yansıtmıyor. Üretici zenaatkar esnaf, bütün zorluklara rağmen üretimden çekilmemiştir.

5.1. 1914 ve 1915 yılı raporları

Maraş'ta, zenaatkarlık düzeyinde faaliyette bulunan kişiler hakkında bilgi veren bir rapor bulunmaktadır. 1914 yılında hazırlanan ve Belediye'den alınan bilgiler ile de örtüşen bu raporda toplam 3119 kişinin değişik meslek

---

İthal buğday ile ilgili *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: III, İçtima: II, C.XII, Ankara (tarihsiz), s.25.; 27.06.1932 tarihli Hükümetçe Ziraat Bankasına mubayaa ettirilecek buğday hakkında 1/413 numaralı kanun lâiyhası ve İktisat ve Bütçe encümenleri mazbataları, sıra no 262.

¹⁸⁹ Vedat Eldem, *Osmanlı İmparatorluğunun. İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, s. 18.

¹⁹⁰ 1303 Tarihli Halep Vilayeti Salnamesi; Said Öztürk, *Osmanlı Salnamelerinde Maraş Sancağı*, c.1, s.494, 520; Devlet Salnamesi 1926-1927, s. 1115.

¹⁹¹ 1317 Tarihli Halep, Salnamesi; Said Öztürk, *Osmanlı Salnamelerinde Maraş Sancağı*, c.2, s. 285.

¹⁹² Mehmet Zeki Pakalın, *Türkiye Teracim-i Ahval Ansiklopedisi*, c. 2, s. XXXIII.

¹⁹³ Şevket Pamuk, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, s. 141.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

dallarında faaliyet gösterdikleri yer alır¹⁹⁴. Bu kişilerin bir kısmı doğrudan bir zenaat ile işgal eden üretici esnafıdır. Raporunda her hangi bir ürünün üretim sürecinin alt basamaklarında ihtisaslaşma olmadığını (taksim-i a'mal), bir ürünün tüm üretim süreçlerinin bir kişi tarafından tamamlandığı açıklanır¹⁹⁵. (Tablo 13).

1915 yılında sanayi tesisler hakkında istenilen malumata cevaben Maraş Mutasarrıflığı'ndan gönderilen yazıda Maraş'ta fabrika ölçeğinde büyük sanayi tesislerin olmadığı belirtilir. Bu sebeple 1915 sanayi sayımlarında Maraş yer almaz. Aynı cevabi yazıda mensucat fabrikası kurmak için kentin potansiyeli olduğu, un, şeker, mensucat gibi fabrikaların ihtiyacı olan enerjiyi üretmek için de yeterli su kaynaklarının bulunduğu açıklanır;

*“El-yevm mevcud fabrika yokdur. Memleketde meydana gelmekte olan pamuk ve yün yapığından iplik yaparak kumaş, bez, astar ve buna mümasil sair eşya dâru's-sınâi tesisi için alât ve edevatın celbiyle iplik ve mensucat fabrikaları ihdası mümkündür... şimdiye kadar bir tasavvuratda bulunulmamıştır... memleketin müteaddid mahallerinde mevcud olan kuvve-i miyahiye un, şeker, mensucat vesair fabrikaların tenvirine kafidir...”*¹⁹⁶

5.2. 1917 sanayi sayımı

Milli Fabrikacılar Cemiyeti tarafından 1917 yılında bir sanayi sayımı yapılmıştır. Yapılan bu sayım sonuçlarına göre Maraş'ta herhangi bir fabrika bulunmuyordu. Bu tarihlerde Maraş'ta su gücünden yararlanılarak yaklaşık 30 kadar lambayı aydınlatan küçük elektrik motorları tesis edilmişti. Sayım raporlarında Maraş merkezde pamuk ve yün ipliğine dayalı mensucat sanayiinin tesisi tavsiye edilmekte, kurulacak un, şeker ve mensucat sanayiinde su gücünden yararlanılabileceği belirtilmektedir¹⁹⁷.

5.3. Yabancı sermaye yatırımı: Şark Halı Kumpanyasının Maraş'taki tesisleri

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yabancı sermaye yatırımları görülür¹⁹⁸. Kurtuluş Savaşı öncesi şehirde yabancı sermaye yatırımı olarak halı üretimi yapan Şark Halı Kumpanyasının (The Oriental Carpet Manufacturers Limited.) faaliyetine devam etmediği anlaşılmaktadır. 1921 ve 1927 sanayi sayımlarında da işletmenin devam ettiğine ilişkin bir bilgi yer almıyor. 1928 tarihli ticaret salnamesine şirketin verdiği reklam metninde imalat yerleri sayılmış, Maraş'ın adı zikredilmemiştir. Şirketin 1920 öncesi Maraş'taki tesislerinde 100 dolayında

¹⁹⁴ 1914 Yılı Maraş Kazası (Rapor), Yayınlayan Yaşar Alpaslan-Emin Toroğlu, 2015, s.53.

¹⁹⁵ Taksim-i a'mal meselesi Besim Atalay tarafından da eleştirilir. Bkz. *age*, s. 163

¹⁹⁶ 28 Ağustos 1333. BA, DH. UMVM, Dosya no:78, Gömlek no:4, Belge no 17.

¹⁹⁷ Hamdi Genç-Gökçen Coşkun Albayrak, “ Milli Fabrikacılar Cemiyeti ve 1917 sanayi sayımı, *Tarih ve Toplum*, Güz 2006, s. 214, 215, 225.

¹⁹⁸ Bkz. V. Necla Geyikdağı, *Osmanlı Devleti'nde Yabancı Sermaye 1854-1914*, İstanbul 2008.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

tezgâh ile halı üretimi yapılıyordu. Fabrikada Hristiyan kız çocukları çalışıyordu. Maraş'ta imal edilen halılar İzmir'e gönderiliyor, buradan da Avrupa ve Amerika'ya ihraç ediliyordu¹⁹⁹.

1927 sayımında “yabancı patron” ifadesinden farklı bir tanıma yer verilmemiş ise, ildeki sanayi işletmelerinin 3'ü yabancı sermaye kuruluşudur. Bu işletmelerin ayrıntısına girilmemiş, kuruluşun sahibinin menşei verilmemiştir.

5.4. 1921 sanayi sayımı

Kurtuluş Savaşı sonrası ilin sanayi alt yapısına ilişkin bilgi veren en erken kaynak 1921 tarihli sanayi sayımıdır. İktisat Vekâleti, vilayetlere gönderdiği bir genelge ile sinai işletmelerin adedi, işçi sayısı, üretim miktarı hakkında bilgi istemiştir. Bu anket küçük müesseseleri de içine almaktadır. O güne kadar kamu tarafından yapılan üçüncü sanayi sayımı olan bu sayım sonuçlarına göre Maraş'ta kurulu bulunan sanayi işletmeleri Tablo 14'de verilmiştir²⁰⁰.

1921'de il düzeyinde 389 sanayi işletmesi bulunmakta, bu işletmelerde toplam 668 erkek, 260 kadın işçi olmak üzere 928 işçi çalışmaktadır. İşletmelerin ortalama çalıştırdığı işçi sayısı 2.4 dür. Bu işletmelerin yıllık hasılası ise 10.537.505 kuruşa baliğ olmuştur. Sanayi, mensucat, deri ve maden sanayiinde yoğunlaşmıştır. Gıda sanayii yok denecek kadar azdır. Mensucat sanayiinde küçük atölye düzeyindeki işletmeler, bahsedildiği üzere bir tarafta savaşların getirdiği yıkımlar, diğer tarafta ithal ürünlerle fiyat ve kalite açısından rekabet zorluğu yaşamasına rağmen direnmiş ve üretime devam etmiştir.

1914 yılı verileri ile 1921 sanayi sayımını karşılaştırdığımızda bazı zenaatlarda gerileme görülür. Debbağ, saraç, demirci ve semerci esnafında düşüş yaşanmıştır. I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı süresince binek ve yük hayvan sayısının hızla azalması, bu kaybın 1920 li yılların sonuna kadar da telafi edilememesi bu zanaat dallarının gerilemesinde etkili olmuştur. Diğer bir neden ise, çalışabilir nüfusun savaşlar dolayısıyla uzun süren askerlik

---

¹⁹⁹ Şirketin kuruluşu 25 Şubat 1907 tarihinde, The Oriental Carpet Manufacturers Limited (Doğu Halı İmalatçıları Şirketi / Şark Halı Kumpanyası adıyla kurulmuştur. Çoğunluğu Fransız olmak üzere İtalyan, İngiliz, Amerikan ve Yunan uyruklu kişilere ait bir şirket idi. Şirketin Batı Anadolu'nun çeşitli kentlerinde, Sivas ve Maraş'da halı imalathaneleri bulunuyordu. 1934 yılına kadar faaliyetini sürdürmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Harun Ürer, *Yabancı Şirketlerin Batı Anadolu Bölgesi'ndeki Halıcılık Faaliyetleri ve Bunun Geleneksel Türk Halı Sanatına Etkileri*, Dr. Tezi, İzmir 2002. Cumhuriyet öncesi şirketin Maraş'taki faaliyetlerine ilişkin bilgi için bkz. Besim Atalay, *Maraş Tarih ve Coğrafyası*, s. 162; Harun Şahin, “Osmanlı Döneminde Maraş'ta İktisadi Faaliyetler”, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (<http://sbe.gantep.edu.tr>) 2011 10(3), s.1068-9. 1914 Yılı Maraş Kazası adıyla yayınlanan raporda tezgah sayısının 300 kadar olduğu belirtilir. Bkz. s.93-94.

²⁰⁰ Vedat Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomisi*, s. 173; Abdulkadir İlgen, 1921 Türkiye Sanayi Sayımları, Ankara 2008.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

altına alınması, üretimden geri çekilmeleridir.

5.5. 1927 sanayi sayımı

Yeni yönetim 1927 yılında bütün ülke genelini kapsayan yeni bir sanayi sayımı yapmıştır. Bu sayıma göre ilde 798 işyeri bulunuyordu. Toplam çalışan sayısı 1944 olup, işyerine başına düşen ortalama çalışan sayısı 2.4 dür. (Bkz.Tablo 15) 1921 sayımıyla aynıdır. Her iki sayım sonuçlarında işletmelerin istihdam kapasitesinin düşük olması atölye düzeyinde zenaatkar esnaf yapısının devam ettiğine işaret eder. İşletmelerin yüzde 85'ine yakını 1-2 kişi işçi istihdam etmektedir. 11-20 arasında işçi istihdam eden 5 işletme bulunmaktadır. (Bkz.Tablo 16). İldeki işyerlerinin Türkiye'deki toplam işyerleri içindeki oranı yüzde 1.2 düzeyindedir. 1921 sayımına kıyasla toplam işletme ve çalışan sayısı yükselmiştir. Bu sayımda dikkati çeken bir husus, dokuma/mensucat sanayiindeki daralmadır; Kurtuluş Savaşının hemen ilk yılında yapılan 1921 sayımında 139 işyeri ve 467 çalışan yer alırken, 1927 sayımında 109 işyeri ve 270 çalışan bulunmaktadır. Mensucattaki bu daralma, istatistik yönteminin farklılığından kaynaklanmıyorsa, zenaatkar üreticiliğin gerilediğine işaret eder. Bu daralma trendi ülke geneliyle de uyumluluk gösterir²⁰¹. 1926-32 yıllarını kapsayan Maraş Ticaret ve Sanayi Odasının verilerinde de bölge dışına arzedilen ve kente giren tekstil ürünlerinde daralma görülmektedir²⁰². 1927 sanayi sayımında yer alan işletmelerin önemli bir kısmı (%54) tarıma dayalı küçük sanayilerdi.

1927 sayım sonuçlarına göre ilde 4 veya daha fazla işçi çalıştıran işletmelerde 14 yaşın altı ve üstünde çalışanların oranı Tablo 17'de verilmiştir. 4 ve daha fazla işçi çalıştıran toplam 128 işletmenin 64 ünde 14 yaş altı çocuk işçi çalıştırılmaktadır. İşletmeler içinde çocuk işçi çalıştıran işletmelerin oranı % 8'dir. 1914 yılına ait Maraş ile ilgili hazırlanan raporda İzmir Şark Halı Kumpanyası'nın Maraş şubesine ait halı tezgâhlarında çalışan kız çocuklarının sekiz ile on beş yaş arasında oldukları, çalışan erkek ve kız çocuklarının 5-6 yaşlarından itibaren çalışmaya başladıkları kaydedilir²⁰³. Çocuk işçi meselesi 19. yüzyılda batı toplumlarında daha acımasız bir şekil almış, fabrikalarda ağır şartlarda çalışan çocukların yaşları 5-6 ya kadar inmiştir²⁰⁴. Bu sorun günümüzde de devam etmektedir; özellikle az gelişmiş ekonomilerde aile bütçesine katkı sağlama adına oyun yaşındaki çocuklar ağır çalışma şartlarına maruz kalmaktadırlar. Kadın ve çocuk istihdamının işveren açısından tercih edilmesi daha düşük ücrete rıza göstermeleridir. Türkiye'de

²⁰¹ Şevket Pamuk, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, s. 141.

²⁰² Sanayi Sayımı 1927, s. 44.

²⁰³ 1914 Yılı Maraş Kazası (Rapor), s. 93.

²⁰⁴ Ahmet Uzun, "Sanayi devrimi esnasında çalışma şartları", s.203 vd, *Prof. Dr. Nusret Ekin'e Armağan Özel Sayı*, Ankara 2000. 1819'da İngiltere'de pamuk endüstrisinde çalışanların yüzde 6'sı 10 yaşın altında çocuklar idi. Bkz. Abdullah Mesud Küçükkalay, *Dünya İktisat Tarihi*, İstanbul 2014, s. 460. Batıda sanayileşmenin beşeri sonuçları için bkz. E.J. Hobsbawn, *Sanayi ve İmparatorluk*, çev. Abdullah Ersoy, Ankara 2013, s. 72-88.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

6-17 yaş grubu çocuklar içinde ekonomik faaliyette bulunanların oranı 1999 da yüzde 10.2 iken, 2012 de yüzde 5.9 a düşmüştür. 6-14 yaş grubunda çocuklar içinde ekonomik faaliyette bulunanların oranı 1994 yılında 8.8, 1999 yılında 5.1, 2006 ve 2012 yılında 2.6 seviyesine gerilemiştir. 2012 verilerine göre 15-17 yaş grubunda ise %15.6 oranındadır²⁰⁵.

5.6. Büyük sanayi kuruluşları

İlde büyük sanayi kuruluşu olarak Maraş Çeltik Fabrikaları T.A.Ş tek bir örnek olarak yer alır. 02.11.1924 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile kurulan bu fabrikanın kuruluş sermayesi 120 bin TL'dir²⁰⁶. 1920-30 yılları arasında gıda sanayi alanında kurucu, hissedar ve idare meclisi üyeleri arasında yabancılara rastlanmayan 19 Türk Anonim şirketten biri Maraş Çeltik Fabrikası TAŞ'dir²⁰⁷. Maraş Çeltik Fabrikası TAŞ iç tüzüğünün tasdiki ile kurulmasına izin verilmesine ilişkin kararname²⁰⁸:

Kararname

Merkezi Maraş'da olmak üzere yüz yirmi bin lira sermaye ile yirmi sene müddetle teşkiline teşebbüs olunan Maraş çeltik fabrikası Türk anonim şirketi nizamname-i dahiliyesinin b't-tedkık muvafık olduğu ve teminat-ı lazimesi haiz bulunduğu cihetle tasdiki Ticaret Vekalet-i celilesinin 27 Teşrinievvel 1320 tarih ve ticaret müdiriyeti 5004/ 6828 numrolu teziresiyle vâki teklifi üzerine İcra Vekilleri heyetinin 2/11/340 tarihli içtimanda karar gir olunmuştur. 2/11/340 (1924)

Türkiye reis-i cumhuri

İmza

1930'larda yılda 5.000 ton çeltik işleyebilecek kapasitede olan

---

²⁰⁵Mustafa Günöz, Türkiye'de Çocuk İşçiliği Sorunu ve Çözüm Önerileri, Ankara 2007, s.26; <http://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/child-labour/lang--tr/index.htm>; <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13659>

²⁰⁶ T.C Devlet Salnamesi, 1926-1927, s.1115; *Değişimin Simgelendiği Kent Kahramanmaraş*, s. 163. Fabrikanın tesisi için İslahiye şosesi yakınlarında Hacı Durdu Mahallesinde on dönüm arazi uygun görülmüştür. Bkz Nermin Gümüştalan, *age*, s. 209. Fabrikanın günümüzde Kıbrıs Meydanı olarak bilinen mevkiide kurulduğu ve dönemin Türkiye'sinde ikinci büyük çeltik fabrikası olduğu bilgisi için bkz. Kemalettin Koç, "Tarih boyunca Maraş Şehri'nin gelişmesini etkileyen faktörler", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 21/2009.

Fabrikanın kuruluş sermayesinin 112 bin 700 TL'sını Sanayi ve Maadin Bankası sağladığı, geriye kalan sermayenin ise Kadızade ve Hüdaizadeler ile diğer büyük çiftçiler tarafından sağlandığına dair bkz. Yurt Ansiklopedisi, 1982-83: 5696; Ercan Göl, *Cumhuriyet Döneminde (1923-1950) Maraş'ın Sosyoekonomik Yapısı ve Gelişimi*, Yüksek Lisans Tezi, 2006, s. 47-48. Ancak Sanayi ve Maadin Bankası 1925 yılında kuruldu.

²⁰⁷ Gündüz Ökçün, *1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye*, Ankara 1971, s. 87-88.

²⁰⁸ BCA 11-54-1, 02.11.1924

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

fabrikada 1932’de 15 kişi çalışıyordu. Aynı yıl Teşvik-i Sanayi Kanunundan (TSK) yararlanan tek işyeri bu fabrika olmuştu²⁰⁹. Bu tesis uzun süre ilde tarıma dayalı sanayiinin en büyük kuruluşu olarak devam etti. 1938 yılında mahalli bir gazetede yer alan habere göre bu fabrikanın tam kapasite çalışması için gerekli çeltik elde edilememiştir²¹⁰.

1925 yılında il merkezinde bir un fabrikası bulunuyordu²¹¹. 1934 yılında il merkezinde Çeltik Fabrikasını kuran anonim şirket tarafından bir un fabrikası daha tesis edildi. Sümerbank tarafından işletilmiştir²¹². İl merkezi ve ilçelerde bu tarihlerde faal halde bulunan çok sayıda su değirmenleri işliyordu. Bu değirmenlerin sayısı Cumhuriyet öncesinin altına düşmüştür. Cumhuriyet öncesi 110 değirmen işlerken²¹³, 1927 yılında il genelinde işleyen değirmen sayısı 98 dir. Bunun 11 tanesi merkezde, 17 tanesi Elbistan ve köylerinde, 70 tanesi ise Göksun ve Andırın kazalarında faaliyet gösteriyordu²¹⁴.

1925 yılında şehrin aydınlatılması için elektrik üreten bir santral tesis edilmişti²¹⁵. Bu santrali kurup elektrik üretmek için imtiyaz talebinde bulunan Maraş Amele Birliği başkanı Fahri’nin bu talebi uygun görülmüş, sözleşmede tadilat yapılarak ve 18.03.1925 tarihinde tasdik edilmiştir. Santral, su gücüyle çalışan hidroelektrik santraldır. Maraş civarındaki (Pınarbaşı) Büyükgöz ve Kırkgöz suları üzerinde ve Belediye hudutları dâhilinde kurulmuştur²¹⁶. Opratif unvanını taşıyan Maraş Elektrik Şirketinin imtiyaz tarihi 1341, imtiyaz müddeti 60 sene, kuruluş sermayesi 250.000 liradır. Elektrik kullanımının şehirde çok az olduğu abone sayısından anlaşılmaktadır. 1928-1932 (ilk altı ay dahil) abone sayısı 100’dür²¹⁷. 1940 yılında Pınarbaşı’nda yeni bir hidroelektrik santrali kurulur. Bu santral 1958 yılına kadar kentlin elektrik ihtiyacını karşılar²¹⁸.

6. Ticaret

Lozan Antlaşması’na ek olarak imzalanan “Ticaret Sözleşmesi” ile ekonomi 1923-29 yılları arasında, dışa karşı korunamadı. Bu sözleşmenin 5. maddesinde: 24.08.1928 tarihine kadar Türkiye; İngiltere, Fransa, İtalya,

---

²⁰⁹ Yurt Ansiklopedisi, 1982-83: 5696; Ercan Göl, *Cumhuriyet Döneminde (1923-1950) Maraş’ın Sosyoekonomik Yapısı ve Gelişimi*, s. 52.

²¹⁰ *Maraş Vilayet Gazetesi*, 17 Mart 1938, sayı 231-92

²¹¹ *T.C Devlet Salnamesi*, (1925-1926), s. 832; *T.C Devlet Salnamesi* 1926-1927, s.1115.

²¹² Nermin Gümüştalan, *age*, s.210.

²¹³ 1904 ve 1908 yılı verileri. 1322 ve 1326 Tarihli Halep Salnamesi; Said Öztürk, *Osmanlı Salnamelerinde Maraş Sancağı*, c.2, s. 563, 791.

²¹⁴ *T.C Devlet Salnamesi*, (1927-1928), s. 1213

²¹⁵ *T.C Devlet Salnamesi*, (1925-1926), s. 832; *T.C Devlet Salnamesi* 1926-1927, s.1115.

²¹⁶ BCA, nr. 13-17-8.

²¹⁷ BCA, nr. 142-21-1.

²¹⁸ Nermin Gümüştalan, *age*, s. 211.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Japonya, Yunanistan ve Yugoslavya'ya 1 Eylül 1916 daki Osmanlı gümrük tarifelerini (%13) uygulamayı kabul ediyordu. Beş yıl süreyle Türkiye gümrük vergilerini yükseltmeyecek, dolayısıyla kendi üretimini himaye politikası uygulamayacaktı²¹⁹. 1929 yılında kendi gümrük tarifelerini serbestçe uygulama imkânına kavuşan (% 46 tarife) Türkiye, ne var ki, 1929 krizinin patlak vermesi ile ağır bir buhranın içine sürüklenmiştir. Sektörde iflaslar başlamış, dış ticaret hacmi 2.5 misli küçülmüş, ekonomi içe kapanmaya başlamıştır²²⁰.

Dönemin ağır şartlarında Maraş'ta ticari sektör sınırlı bir kapasite içerisinde varlığını sürdürmüştür. Şehrin çevre illerle bağlantısını sağlayacak ulaşım ağının yetersiz olması, tarım ve sanayiın, ticari aktörleri harekete geçirecek gelişmelerden yoksun bulunması, sektörün büyümesini olumsuz etkilemiştir. Sektör, ilin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik faaliyetlerle sınırlı kalmış, ülke ve dış âleme açılmamıştır.

1925 yılı kaynaklarında Maraş'ın bölge dışına satışını yaptığı (kaynaklar ihracat diyor) başlıca iki ürün vardır; pamuk ve pirinç. Ayrıca, üzümden yapılan samsa, sucuk ve pekmez de yine bölge dışına satışı yapılan ürünlerdir. Aynı yıl 4 bin ton buğday ve 560 ton pamuk kozası "harice sevk ve ihraç" edilmiştir²²¹.

Şehirde 1926 yılında şirket düzeyinde üç ticari kuruluş bulunmaktadır; Çeltik ve Elektrik şirketleri ile kooperatif halinde Kazanç Evi Şirketi²²². Savaş sonrası Maraş Ticaret ve Sanayi Odası'nın yeniden tesisıyla birlikte²²³, 1926-1932 yılları arasında şehre giren ve şehirden bölge dışına çıkan emtianın listesi çıkarılmıştır. Bu listelerde 1925 yılı verilerinden farklı olarak bölge dışına satışı yapılan birçok ürün listede yer almıştır²²⁴. (Tablo 18, Tablo 19).

Maraş Ticaret ve Sanayi Odası'nın bu listesinde İl'in talep ve arz

---

²¹⁹ İlhan Tekeli-Selim İlkin, *age*, s.34; Şevket Pamuk, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, s. 175-6.

²²⁰ 1929 yılında 1100 ticari firma kapanmak zorunda kalmıştır. Toptan dış ticaret hacmi 1929 da 421 milyon TL den 1932 de 187 milyon TL ye düştü. İlhan Tekeli-Selim İlkin, *age*, s. 90, 221; Şevket Pamuk, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, s.186.

²²¹ *T.C Devlet Salnamesi, (1925-26)*, s. 830, 832. Diğer bir veri ise 4 bin 580 ton buğday ihraç edilmektedir. Bkz. Aynı eser, s. 830-1.

²²² *T.C Devlet Salnamesi, (1926-27)*, s. 1115, 1117.

²²³ Maraş Ticaret ve Sanayi Odasının kuruluş yılları Osmanlı dönemine uzanır. Salnamelere bakılırsa, 1310/ 1892 yılında Ticaret ve Ziraat Odasına, 1319/ 1901 yılında Ticaret ve Ziraat ve Sanayi Odasına ait bilgiler yer alır. 1914 tarihli Maraş ile ilgili hazırlanan raporda ise 9 Teşrinsani 1326/ 22 Kasım 1910 tarihinde Ticaret Odası, Ziraat Odasından ayrılarak müstakıl faaliyette bulunduğu belirtilmektedir. Bkz. *1914 Yılı Maraş Kazası (Rapor)*, s. 9; Cumhuriyet döneminde 22 Nisan 1925 de Ticaret ve Sanayi Odası Kanunu çıkarıldı. Bkz. İlhan Tekeli-Selim İlkin, *age*, s.58. Maraş Ticaret ve Sanayi Odası, Kurtuluş Savaşı sonrası 1926 yılında yeniden faaliyete geçmiştir.

²²⁴ Mesut Dedeoğlu, *Dünden Bugüne Kahramanmaraş*, Ankara 1996, s. 94-95.

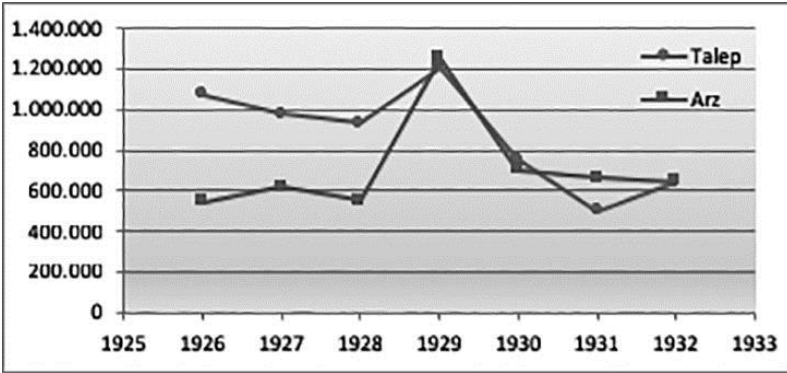
ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

ettiği emtianın cins ve değerleri içinde dikkate değer bazı ürünler bulunmaktadır. Bölge dışına satışı yapılan pamuklu mensucatın satışı 111.900 TL den 1650 TL ye gerilemiştir. Özellikle 1929 sonrası bölge dışına satışların hızla gerilemesi, kriz nedeniyle emtia fiyatlarındaki düşüşten kaynaklanıyordu. Zira, 1930 Sanayi Kongresine sunulan Gazi Ayıntap Raporu'nda;

Ecnebi fabrikaların malları pamuk piyasasına göre inip çıkmaktalar iken mesela Adana fabrikalarımız pamuğun son zamanlardaki düşkünlüklerini hiç hesaba katmamakta ecnebi dokumaları eski değerlerinden % 25 aşağıya satılarak adeta gümrük vergisi ile beraber bizden ileri satış yapabilmektedirler. Yerli iplik fabrikalarımıza bu işlerde laf anlatmak lazımdır²²⁵.

Yerli üreticilerin il dışına satışlarını etkileyen bir diğer faktör ise yukarıda açıklandığı gibi, Türkiye'de bu tarihlerden sonra (1930) zenaata dayalı üretimin gerilemesi, yerli fabrika üretimine dayalı pamuklu mensucatın yükselişidir²²⁶.

Grafik 3: 1926-1932 Yıllarında Maraş Ticaret ve Sanayi Odası Verilerine Göre İlin Talep ve Arzettiği Emtia (TL)

Bölge dışına satışların hızla gerilemesi ildeki tekstil üretimine dayalı zenaatları olumsuz etkilemiş olmalıdır. Ancak bölge dışından iplik girişinin ikiye katlanarak talebin devam etmesi ise zenaatların krize rağmen devam ettiğine işaret eder. Kente gelen ipliklerin ithal ürün veya yerli üretim olup olmadığı açıklanmamıştır. Ancak Gazi Ayıntap Raporu'nda değerlendirmeler dikkate alınırca Maraş'ta satışa sunulan ipliklerin ithal ürünler olması muhtemeldir. Gazi Ayıntap Raporu'nda ecnebi ipliklerin yerli ürünlere göre daha kaliteli olduğu şöyle anlatılır;

²²⁵ 1930 Sanayi Kongresi Raporları, 2. Basım, Ankara 2008, s. 633.

²²⁶ Şevket Pamuk, Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi, s.141.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Ecnebi iplikleri, düzgün, pürüzsüz, kelepleri uzunlukta birbirine benzer ve gerek boyacıda gerekse tezgaha girinceye kadar geçtiği ellerde aldıkları biçimlerde fire vermez iken yerli fabrikaların iplikleri çok kere bunun tersinedir. Bu yüzden tezgahlarda kullanılmasında güçlük olduğu gibi göğüs ederek kullanılsa bile halkımıza, revaçlı, gösterimli temiz ve rekabet edebilecek mal çıkarılmamaktadır. Her ne kadar İzmir fabrikasının iplikleri boya ve diğer işlerde elverişli ise de bunun uzunlukları istenilen biçimde değildir. Bu kötülüklerin önüne geçmek lazımdır²²⁷.

Tekstil ürünlerinin (fatura, pamuklu mensucat) bölge dışından kente girişinde de düşüş yaşanmıştır. Fatura olarak listeye giren tekstil ürünlerinde dönem başındaki 295.210 TL tutarındaki kente giren mamuller, dönem sonunda 75.000 TL ye gerileyecektir. Pamuklu mensucatta ise dönem başındaki 89.500 TL tutarındaki ürün girişi, 1929 yılında 125.000 TL ye çıkmış, 1930, 1931 ve 1932 yıllarında ise sıfırlanmıştır. Bu iki kategorideki ürünlerin kente girişinde 7 yıllık sürede (1926-1932) önemli düşme eğilimi görülmektedir. Dönem içinde ilin tekstil ihtiyacının içerden karşılandığına dair elde yeterli veriler²²⁸ olmadığından -sadece iplik girişi dalgalı bir seyir izlemiş- zenaat üretimi konusunda yorum yapmak zorlaşıyor. Dönem şartlarında kentin tekstil ürünleri talep ve arzının daralması –benzer durum gıda ürünlerinde de görülmektedir- 1928 kuraklığı ve 1929 bunalımı ile yakından ilgilidir. Bir tarafta satın alma gücünü kaybeden tüketici talebini geri çekerken, diğer tarafta piyasa fiyatlarına intibak edemeyen zenaatkar kesimi ürünlerini bölge dışına pazarlama imkânı bulamayacak, muhtemelen üretimden çekilecektir.

Türkiye sınırlarının dışında kalmasına rağmen, bölge halkı ihtiyacı olan tekstil ürünlerini Halep üzerinden giderdiğine ilişkin veriler vardır. Maraş'ta 1930'da kumaş ve manifatura komisyonculuğu yapan Mehmet Cemil Bey, Halep ile olan ticari ilişkilerini sürdürmektedir²²⁹. Bölge ürünlerinin ihracatı, çoğu tehcir sonucu Halep'e yerleşen Ermeni tüccarlar aracılığıyla gerçekleşmektedir. Birinci Ziraat Kongresi Zabıtları'na şu rapor girmiştir;

Antep ve Nizip tüccarları tek başlarına ülke dışına ihracat yapacak maddi güçten ve bilgiden yoksun oldukları için Halep'te ikamet eden çoğu Ermeni kökenli tüccarlar için aracı olarak çalışmaktadırlar. Türkiye'nin fıstığını ülke

²²⁷ 1930 Sanayi Kongresi Raporları, s. 633.

²²⁸ 1926 yılında 50 adet alaca kumaş tezgahı faaliyetini sürdürüyordu. Bkz. Devlet Salnamesi 1926-1927, s. 1115.

²²⁹ “Mehmet Cemil Bey, Tüccar, 1898 Maraş doğumlu, kumaş ve manifatura komisyon ticareti ile meşgul. Şubeleri bulunan Halep ve Suriye ile muamele yapar”. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Türkiye Teracim-i Ahval Ansiklopedisi*, c. 3 İstanbul 1930-31, s. 485.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

dışına ihraç eden Halepli Ermeniler, fıstığımızdan asıl kârı elde edenler durumundadırlar. 1931 itibari ile tüm Antep fıstığı üretimimiz bir kaç Ermeni kökenli tüccar için faaliyet göstermektedir. Halep'te fıstık ticareti yapan diğer tüccarlar ise Türk fıstığını Doğulu ülkelere ihracat yapmaktadırlar²³⁰.

İlden bölge dışına pirinç satışı bu 7 yıllık süre zarfında yükselmiştir. 1926 yılında 123.000 TL olan satış 1929 yılında zirveye çıkarak 750.000 TL ye ulaşmıştır. 1928 yılında pirinç satışında önemli düşüş yaşanmıştır. Kuraklığın etkisiyle olsa gerek pirinç üretimi de 1928 yılında bir önceki yılın % 30 seviyelerine inmiştir. Üretimdeki bu daralma, pirincin kent dışına arzını da daraltmış, 1927'ye göre % 9 seviyelerine çekilmiştir. 1929 bunalımı Maraş pirincinin bölge dışına satışını etkilememiştir.

Sadeyağı, ceviz içi, kırmızıbiber gibi gıda maddelerinin bölge dışına satışı yükselmiş, kirli yapağı dönem başında 49.500 TL den dönem sonunda 75.000 TL lik bir satışa ulaşmış, cehri satışları hızlanmış, ceviz mobilya satışları artmıştır.

Şeker ve un gibi gıda maddelerinin dönem içindeki hareketliliğine baktığımızda 1926 yılında 131.100 TL değerinde bölge dışından şeker girişi, 1932 yılında 65.000 TL ye gerilemiştir. Halbuki Türkiye'de 1926 yılında kurulan Alpullu ve Uşak şeker fabrikalarında üretim yıldan yıla artarak sürmüştür²³¹. İl'e şeker girişindeki bu negatif durum doğrudan 1929 krizinin etkilerinden ve daha çok da hükümetin uyguladığı politikalarından kaynaklanıyordu. Hükümet gümrük tarifelerini değiştirerek nihai malların ithalatına uygulanan gümrük vergilerini yükseltmiş, 1933 yılına gelindiğinde şeker ithalatına uygulanan vergiler yüzde 200'ü geçmiştir. Sonuçta, bu yıllarda ithal edilmekte olan şekerin dünya fiyatlarındaki düşüşü yüzde 60 lar seviyesinde iken iç piyasada fiyatlar daha az gerilemiştir; İstanbul'da yüzde 19.3, İzmir'de yüzde 22.5, Mersin'de yüzde 26, Samsun'da yüzde 27.3 düzeyinde²³². 1927-1933 yıllarında dünya şeker fiyatı 22 kuruştan 8 kuruşa düştüğü halde Türkiye'de 50 kuruştan 40 kuruşa düşmüştür. Dolayısıyla tüketiciler dış fiyatlardaki düşüşten faydalanamamıştır.

Açıklandığı üzere, iç piyasada zirai ürün fiyatları dünya piyasasına göre daha sert düşüşler gösterirken, sanayi ürünlerindeki düşme daha hafif kalınca 1927 yılında bir kilo şekerin karşılığı 3.74 kg. buğday veya 6.61 kg. mısır iken, 1931'de ise 7.76 kg. buğday veya 11.41 kg. mısır olmuştur. Tekstil ürünlerinde fark daha yüksektir. 1927 yılında bir metre pazen (kumaş)

²³⁰ Birinci Ziraat Kongresi Zabıtları, s. 671 – 672' den aktaran Mustafa Yahya Metintaş- Mehmet Kayıran, *agm*, s. 59.

²³¹ İsmail Husrev, *Türkiye Köy İktisadiyatı*, s.78. Her iki fabrikanın şeker üretimi 1926 yılında 1860 tondan 1931 yılında 32566 tona yükselmiştir.

²³² İlhan Tekeli-Selim İlkin, *age*, s.85.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

ın karşılığı 2.71 kg buğday iken 1931 de 6.80 kg buğdaya tekabül etmiştir²³³. 1928 yılındaki kuraklık dolayısıyla yetersiz üretime, 1929 krizinde tarım ürünleri fiyatlarının dibe vurması da eklenince, çiftçi satın alma gücünü iyiden iyiye yitirmiş, piyasadan satın aldığı sinai ürünlere olan talebini geri çekmiştir²³⁴.

Şekerdeki gelişmenin tam aksine bir gelişme görülür. İl içinde artan hububat üretimine rağmen (1926-32 yıllarında il genelinde hububat üretimi 11.229 tondan 79.800 tona çıkmıştır) il dışından un girişi yükselmiş; 80.000 TL den 180.000 TL ye ulaşmıştır. Beyaz un talebi, kentli talebi olup artan kent nüfusu ve fiyatların göreceli düşüşü talebi artırmış olmalıdır.

1928 yılı Büyük Ticaret Salnamesi adıyla yayınlanan ve Türkiye’de il ve ilçe düzeyinde ticari faaliyet yürütenlerin isimleri ve adreslerinin yer aldığı ticaret yıllığında Maraş ve kazalarında bulunan iş yerleri hakkında bilgi bulunmaktadır. İl ve ilçelerdeki bütün işyerlerini kapsayan bir istatistik çalışmasından çok, gelen bilgiler çerçevesinde kaydedilen isim ve işyerlerinden oluşmaktadır. Dolayısıyla bu kaynak, il ve ilçelerde faaliyet gösteren bütün işyerlerini kapsamasa da verdiği bilgiler bölgelerin genel ticari kapasitesini kısmen de olsa yansıtmaktadır. Yıllıkta Elbistan’da 43 bakkal, 8 terzi, 29 kunduracı, 38 manifaturacı, Göksun’da 13 bakkal, 16 manifaturacı, Maraş’ta 27 attar, 58 manifaturacı yer almış, isim ve adresleri belirtilmiştir. Daha az sayıda meslek mensupları da yıllıkta görülmektedir.

7. Bankacılık

Osmanlı döneminde il ve ilçelerde şubesi bulunan Ziraat Bankası faaliyetlerini sürdürmüştür. Ziraat Bankası Maraş şubesi 1305/ 1887, Pazarcık 1306/1888, Elbistan şubesi 1310/ 1892 tarihinde açılmıştır²³⁵. Halk, 1912 yılında artan ticari faaliyetlere binaen ikinci bir banka olarak Osmanlı Bankasının bir şubesinin açılmasını talep edecekler fakat gerçekleşmeyecektir²³⁶. 1901 yılında şehirde Maraşbank ismiyle bir bankanın faaliyet gösterdiğine ilişkin bilgi ise tashihe muhtaçtır²³⁷.

²³³ Şevket Raşit Hatipoğlu, *Türkiye’de Zirai Buhran*, s. 57, 64, . Zikreden İlhan Tekeli-Selim Ilkin, *age*, s.85-87; Mustafa Yahya Metintaş- Mehmet Kayıran, *age*, s. 44. Ayrıca bkz. Şevket Pamuk, *Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, s. 186.

²³⁴ “Fiyatların gerilemesi, büyük çiftçinin yanında, piyasadan satın aldıkları bez, tuz, gaz gibi gündelik ihtiyaçlarını, ürettikleri ürünün pazara arz ettikleri kısmıyla karşılayan köylü küçük üreticileri de derinden etkilemiştir”. Yahya S. Tezel, *age*, 1994 Baskısı, s. 405.

²³⁵ *T.C Devlet Salnamesi, (1927-28)*, s. 1212. Döneme ait salnameler ise Ziraat Bankası Maraş şubesinin da 1308/ 1890 yılından itibaren faaliyetlerine yer vermiştir. Bu tarihte Maraş merkez, Zeytin ve Elbistan’da, bir yıl sonra da Pazarcık ilçesinde bankanın şubesi bulunmaktadır. Bkz. 1308/1890 Tarihli Halep Salnamesi; Said Öztürk, *Osmanlı Salnamelerinde Maraş Sancağı*, c.1, s. 636 vd.

²³⁶ BA, DH. İD., Dosya no:108-2, Gömlek no:34; zikreden Harun Şahin, Harun Şahin, “Osmanlı Döneminde Maraş’ta Ticaret”, s.7.

²³⁷ Bu bilginin kaynağı 235 Numaralı Maraş Şer’iye Sicili, 576 nolu kayıttaki “Fi 15 Ağustos tarih ve bin beş yüz on numrolu musaddak sened-i resmiyle Maraş bank

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Ziraat Bankası Kurtuluş Savaşında faaliyetlerini sürdürmüştür²³⁸. İlçelerde de bankanın şubeleri bulunuyordu. 1927 yılında Elbistan ve Pazarcık'da Ziraat Bankası şubeleri faaliyette idi. Daha önce faal olduğu anlaşılan Göksun ve Andırın şubeleri ise Elbistan'a ilhak edilmiştir²³⁹.

8. Sonuç

Savaşlar, iktisadi buhranlar, kuraklık, kıtlık, tehcir, nüfus kayıpları, yeni siyasi sınırların çizilmesi gibi bir çeyrek asra sığın ve bütün bir bölgeyi -hatta bütün insanlığı- etkileyen hadiselerin yaşandığı yirminci yüzyılın başlarında bir Anadolu şehrini incelemeyi amaçlayan bu çalışmada; ülke ve dünya ekonomilerindeki gelişmeleri de dikkate alan bir bakış açısı içerisinde kalınmak suretiyle kentin 1920 li yıllardaki iktisadi imkân ve zorlukları tahlile çalışıldı. I. Büyük Savaş öncesi ile karşılaştırmalı olarak tarım, ticaret ve sanayideki gelişmeler incelendi.

İngiliz-Fransız işgalinin kentte bıraktığı tahribat büyük oldu ve giderilmesi uzun sürdü. Bu süreçte Türkiye'nin kalkınma yönünde attığı adımlardan kentin istifadesi sınırlı kaldı. Ermeni ustaların kentten ayrılması, 1929 bunalımı, 1930 lardan itibaren ülkede fabrika üretimine dayalı üretim sürecine girilmesi gibi nedenlerle açıklanacak tekstil ürünleri üreten zenaatların gerilemesine karşın, şehirde fabrika ölçeğinde sınai tesislerin kurulması gecikti. Osmanlı'nın sonlarından başlayarak dile getirilen ulaşım sorunları²⁴⁰ Cumhuriyet döneminde uzunca bir süre telafi edilemedi.

şubesine zimmeti.." ifadesine dayanıyor. Yaptığımız incelemelerde gerek yabancı gerek yerli özel sektör kuruluşu olarak Maraş'ta ikinci bir banka kurulduğunu tesbit edemedik. Bu sebeple "Maraş bank şubesi" ifadesinden Maraş Ziraat Bankası şubesi kastedilmiş olmalıdır. Halil Aygan, *235 Numaralı Şer'îye Sicili*, Yüksek Lisans Tezi (1996), s. 30, 37, 113.

²³⁸ BA, DH.İUM, nr. 2008/2091, Belge no 40.

²³⁹ *T.C Devlet Salnamesi*, (1927-28), s. 1212.

²⁴⁰ Vital Cuinet, *age*, c.2, s. 232. 1918 de Maraşlı bir grub esnaf ve ulema, Dahiliye Nezaretine gönderdikleri telgrafta kentin ekonomik sıkıntılarını dile getirmişler ve Bağdat demiryolunun Maraş'a uzatılmasını talep etmişlerdir. Ancak bu talebe müsbet cevap verilmeyecektir. Bkz. BA, DH.İD., Dosya no:191, Gömlek no:1-6, Belge No:3; Ayrıca bkz. Harun Şahin, *age*, s. 103-104, 113, 119; Besim Atalay eserinde Maraş'ın yol hususunda pek fakir olduğunu, şehir içinde büyük caddelerin olmadığını, merkezi mülhakata yani kaza ve köylere bağlayan yolların pek iyi olmadığını yazar. Bkz *age*, s.166.

Maraşlı bir grub esnaf ve ulemanın, Dahiliye Nezaretine 23 Teşrinsani 1329 tarihli gönderdikleri telgraf; "Maraş Sancağı ticaret ve zira'at noktasından her durlü ümran ve terakkiye müsta'id arazi-i vasi'ayı şâmil bir liva olduğu ve o nisbetde de ehemmiyet-i siyasiyeyi hâiz bulunduğu halde ma'at-tessüf hergûna vesâit-i nakliyenin fıkdanı yüzünden asla ümran ve terakki görmeyerek adeta bir hâl-i ibtidaiyede ve idhalat ve ihracatça çekilen meşak ve mezahim külliyetlü zehâir ve mensucatın anbarlarda çürümesini intaç ettiğiinden herkes mal ve canından bizar ve sefalete giriftar etmiş ve hele nakliyat-ı askeriye hususındaki müşkilat kat endâz kat bulunmuş olduğundan vilayât-ı sâirenin nail olduğu umran ve terakkiden sâye-i meşrutiyetde bu liva halkı da

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Kurtuluş Savaşı sonrası tarım kesimindeki iyileşme, 1928 kuraklığı ve arkasından 1929 bunalımıyla sekteye uğradı. Hükümet politikaları, dönem içinde ülke nüfusunun yüzde seksenden fazlasını meydana getiren tarım kesimini ve özellikle küçük üreticiliğe dayanan köylü çiftçi kesimini yoksulluğa itti. Uluslararası piyasalarda sınai ürünlerdeki fiyat düşüşlerinin - hükümetin ithal gümrük tarifelerini yükselterek- iç piyasaya yansıtılmaması, iç ticaret hadlerinin giderek tarım aleyhine işlemesi, tarım kesimini etkilediği gibi, kentli esnaf, zenaatkar vb zümreleri de baskı altına aldı.

İl'in tarım ürünlerindeki verimlilik seviyesi 1909-1937 yılları arasında çoğunlukla Türkiye ortalamasının üzerinde seyretmiştir. Buğday üretiminde 1909, 1927-1935 yılları arası sağlanan verimlilik düzeyi ile pirinç üretiminde 1909, 1928-30, 1933-4, 1936 yıllarında sağlanan verimlilik seviyesi Türkiye ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir. Pirinç üretiminde Maraş 1930 yılında önemli bir seviyeyi yakalamış, ekim alanı itibarıyla ülke genelinde Maraş'ın payı % 24, üretim miktarında ise % 30.4 seviyesine yükselmiştir. Ne varki, bu başarı devam ettirilememiştir. Maraş pirinci (sarı çeltik) kalitesiyle 19. yüzyılın sonlarından itibaren aranan ürün olmuştur. Birinci Dünya Savaşında Maraş, İkinci Ordunun iaşe bölgesine alınmış, dışarıya tarım ürünleri ihracı yasaklanmıştır²⁴¹.

Kurtuluş Savaşından çıkan Maraş ve çevresinin, Birinci Savaş (1914) öncesi ekonomik dinamizmini kaybetmesi ve Cumhuriyet döneminde toparlanmasının geç sürmesi siyasi sınırların değişmesi ile de yakından bağlantılıdır; 1918 yılında Suriye'de manda yönetiminin işbaşına gelmesini müteakib Halep'in Türkiye'nin sınırları dışında kalmasıyla bölgesel iktisadi sistem ağı zayıfladı ve bu gelişmeden sadece Maraş değil, bölge ekonomileri de etkilendi. 1915 yılında Maraş'ın idari statüsünde değişikliğe gidilerek müstakil liva haline getirilmesinden beklenen fayda da bu gelişmeyle birlikte sınırlı kaldı²⁴². Pazarcık'ın 1933-1944 arası Gaziantep'e bağlanması il

---

mahrum olmamak ve hazine-i celileden varidatdan behak istifade ile beraber sevkıyat-ı askeriye de temin edilmiş olmak üzere şehrimizden ancak yetmiş kilometre mesafe bir ovanın tefrik ettiği Bağdad hatt-ı kebirinden Maraş'a temdidî mukarrer olan şimendüfer şu'besinin ana hattının ikmalin beklemeksizin bir an evvel inşa'asıyla ahâli-i livanın giriftar olduğu ... zaruretden tahlisi ve cevabının emr ü inbasına müsa'ade-i celilerinin şayân buyurulması istirham eylerüz. Ulemadan Ali, Ulemâdan Mehmed, Nakibü'l-çşraf Mehmed Emin, Müfti-i liva Tefvik, Ermeni murahhası Haçador, BA, DH.ID, Dosya no:191, Gömlek no:1-6, Belge No:3.

²⁴¹ BA, MV, nr. Dosya no 206, Gömlek no 9; BA, DH.KMS, nr. Dosya no 43, Gömlek no19; zikreden Harun Şahin, *age*, s. 104.

²⁴² 14 Rebiülahir 1333/1 Mart 1915 tarihli irade ile Maraş müstakil liva haline getirildi.

İrade sureti aşağıdadır;

Bismillah

İrade-i Seniyye sureti

“Adana vilayeti mülhakatından İçil ve Hüdâvendigar vilayetine tabi' Kütahya ve Halep vilayetine merbut Maraş sancakları muhassesât-ı hazıralarıyla müstakil liva haline ifrağ olunmuştur.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

ekonomisinin hacmini daralttı. Özellikle tahıl, pamuk ve pirinç üretiminde ilin toplam üretim hacmini aşağıya çekti, hayvancılık kapasitesini düşürdü.

19. yüzyıl boyunca “dış dinamiğin doğurduğu ülkelerarası emperyalist ilişkilerin sonucu” ortaya çıkan Maraş’ın içinde bulunduğu bölgesel dengesizlik, 20 yüzyıl boyunca da ilave nedenlerle devam etti²⁴³. Erken Cumhuriyet döneminde “kalkınma kutuplarının” oluşmasında dış faktörler ve coğrafi avantajlar kadar hükümet politikaları da etkili oldu. Kentin iktisadi kalkınmasında devletin eli gözükmeydi. Yatırım programlarında yeterli ilgi gösterilmedi. 1934 de yürürlüğe giren Birinci Beş Yıllık Sanayi Planında yer almadı. Uygulanmamakla beraber İkinci Sanayi Planında da yer bulamadı. Ana ulaşım ağının uzağında kaldı. İçer kapandı. Kurtuluş Savaşını zaferle taçlandıran, Milli Mücadeleyi ilk başarıya ulaştıran Maraş, bu zaferini iktisadi zaferlerle devam ettiremedi. Kentin tarımsal niteliği devam etti.

Hülâsa, coğrafya sadece insanın değil, aynı zamanda kentlerin de kaderidir. Maraş, sahip olduğu coğrafyanın imkânlarından istifade ettiği kadar sorunlarıyla da baş etmek zorunda kaldı. Dört asır boyunca sahiplendiği vilayet merkezliğinden çıkarak 20. yüzyılın başlarından itibaren çeyrek asırda iyice küçülen ve gerileyen Maraş’ın yeniden toparlanması 1980 lere kadar gecikti. Özalp hükümetlerin sağladığı yatırım teşviklerinden yoğun bir şekilde istifade ederek iki yüz yıllık gecikmeyle de olsa bir tür “sanayi devrimi”ni gerçekleştirdi. Maraş Milli Mücadelesi de “asıl zaferini” böylece tekmil eyledi.

İşbu irade-i seniyyenin icrasına dahiliye nazırı me'murdur.

14 Rebiülahir 1333/ fi 16 Şubat 1330 Mehmed Reşad (BA, DH.İD, Dosya no:222, Gömlek no:21, Belge no:12)

Maraş, 1850 ye kadar müstakil vilayet idi. 1850 de Adana Eyaletine bağlandı. 1853 de müstakil mutasarrıflık oldu. 1866 da Halep ve Adana birleşti, Maraş Halep'e bağlandı. 1872 de yeni bir vilayet oldu ve Ahmet Cevdet Paşa vali tayin edildi, valiliği 18 gün sürdü. Mithat Paşa sadarete gelince (31 Temmuz 1872) Cevdet Paşa valilikten alındı ve Maraş yeniden Halep'e bağlandı. Salnamelerde bu tarihlerde Maraş, Halep'e bağlı mutasarrıflık olarak gözükmektedir. Bkz. Tufan Gündüz, “Kahramanmaraş”, *DİA*, c.24, s. 195; 1288, 1289, 1290 tarihli Halep Vilayeti Salname verileri, Said Öztürk, *Osmanlı Salnamelerinde Maraş Sancağı* c.1, s. 227, 270, 309.

²⁴³ Daha fazla ayrıntı için bkz. Zeynel Dinler, *Bölgesel İktisat*, Bursa 2008, s. 168-183.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

FAYDALANILAN KAYNAKLAR

Osmanlı Arşivi

- BA, BEO, 4613/345945
BA, BEO, 4618/346350
BA, DH, ŞFR 107/74
BA, DH, ŞFR. Nr. 107/ 94
BA, DH. İD., Dosya no:108-2, Gömlek no:34
BA, DH. İUM, E-33 / 31, lef. 2
BA, DH. İUM, E-33 / 31, lef. 5
BA, DH. UMVM, Dosya no:78, Gömlek no:4, Belge no 17
BA, DH.İ.UM, nr. 114/658
BA, DH.İ.UM.EK, nr. 59/4
BA, DH.İD, Dosya no:191, Gömlek no:1-6, Belge No:3
BA, DH.İD, Dosya no:222, Gömlek no:21, Belge no:12
BA, DH.İD., Dosya no:191, Gömlek no:1-6, Belge No:3
BA, DH.İUM, nr. 2008/2091, Belge no 40
BA, DH.İUM, nr. 2008/2091
BA, DH.ŞFR, 107/116
BA, DH.KMS, nr. Dosya no 43, Gömlek no19
BA, DH.ŞFR, nr. 107/92
BA, DH.ŞFR, nr. 107-62
BA, DH.ŞFR, nr. 658/22
BA, DH.ŞFR, nr. 658/38
BA, DH.UMVM, Dosya no:111, Gömlek no:14, Evrak no:29
BA, MV, nr. 218-78; BEO, 4619/ 346368
BA, MV, nr. Dosya no 206, Gömlek no 9
Maraş Asliye Hukuk Mahkemesi Karar Defteri, (2 Kanun-ı Sani 1926-
Nisan 1926 tarihlerini kapsayan karar defteri), Osmanlı Arşivi'nde
MŞH.ŞSC.d., nr. 08992
Halil Aygan, 235 Numaralı Şer'iyeh Sicili, Yüksek Lisans Tezi (1996)

Cumhuriyet Arşivi

- BCA 11-54-1, 02.11.1924
BCA, 2-32-20, Belge no 8-9
BCA, 2-32-20, Belge no 8-9
BCA, 5-33-11, 24.10.1922
BCA, nr. 13-17-8.
BCA, nr. 142-21-1
BCA, nr. 178-233-13, Ek 203.
ATASE, İSH, Kutu 766, Gom. 207, Bel. 207-1
Kanun, Rapor, İstatistik, Yıllık, Gazete, Ansiklopedi
Kanunlar, 3 Temmuz 1932 ve 2056 sayılı kanun
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: III, İçtima: II, C.XII, Ankara (tarihsiz)
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: IV, Fevkalâde İçtima, C.II, Ankara 1931
2411 sayılı Resmi Gazete. BCA, 104-7-10

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

- 27 Kanunısani 1337/ 21 Ocak 1921 tarihli kanun, BCA, 2-32-20, Belge no 89
27.06.1932 tarihli hükümetçe Ziraat Bankasına mubayaa ettirilecek buğday hakkında 1/413 numaralı kanun lâiyhası ve İktisat ve Bütçe encümenleri mazbataları, sıra no 262
Vakıflar Kanunu, 05.06.1935 tarih ve 2762 sayılı, Resmi Gazete, sayı 3027, Düstur 3. Tertip, cilt 16, s. 586
Maraş Vilayet Gazetesi, 17 Mart 1938, sayı 231-92
Tuna Vilayet Gazetesi, (H. 27 Muhaarrem 1282), Sayı 15
Yenigün Gazetesi, 23 Temmuz 1940
Yurt Ansiklopedisi, 1982-83: 5696
Annuaire Oriental, 1906, 1914, 1915
Birinci Ziraat Kongresi Zabıtları
T.C Devlet Salnamesi (1925-1926)
T.C Devlet Salnamesi (1926-1927)
T.C Devlet Salnamesi (1927-1928)
T.C Devlet Salnamesi, (1927-1928)
TUİK 1928-1936 Tarım İstatistikleri, Ankara 1937
TUİK, 1928-36 Tarım İstatistikleri, Ankara 1937.
TUİK, Türkiye Nüfusu 1923-1994, Ankara 1995
DİE Tarım İstatistikleri Özeti (1967), Ankara, 1968
Sanayi Sayımı 1927
1914 Yılı Maraş Kazası (Rapor), Yayınlayan Yaşar Alpaslan-Emin Toroğlu, 2015
1925 Senesine Mahsus Ticaret-i Hariciye İstatistiği
1930 Sanayi Kongresi Raporları, 2. Basım, Ankara 2008

Kitap, Makale

- Abdullah Mesud Küçükcalay, *Dünya İktisat Tarihi*, İstanbul 2014
Abdulkadir İlgen, *1921 Türkiye Sanayi Sayımları*, Ankara 2008
Abdüllatif Çeviker- Halil Küçükbiltekin, “Fransız mandası döneminde Suriye’nin ekonomik yapısı ve Türkiye ile ticari ilişkileri”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt 3, No 2, 2011
Agnus Maddison, *The World Economy: Volume 1 A Millennial Perspective – Volume 2 Historical Statistics*, OECD Development Centre Studies, Paris 2006
Ahmed Akgündüz, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, İstanbul, 1996
Ahmet Hamdi Başar’ın Hatıraları, *Meşrutiyet, Cumhuriyet ve Tek Parti Dönemi*, Yayına Hazırlayan Murat Koraltürk, İstanbul
Ahmet Hamdi Başar, “İktisadi devletçilik ve mevzuları”, *Türkiye’de Devletçilik*, Der. Nevin Coşan, İstanbul 1995
Ahmet Uzun, “Sanayi devrimi esnasında çalışma şartları”, *Prof. Dr. Nusret Ekin’e Armağan Özel Sayı*, Ankara 2000

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

- Ali Ata Yiğit, “Türkiye’nin tarıma dayalı sanayi politikası (1923-1938)”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 13 (2) 2012
- Ali Birinci, *Tarih Yolunda Tanındıklarım*, Ankara 2016
- Ali Dikici, “Millî Şef İsmet İnönü Dönemi Laiklik Uygulamaları”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* S 42, Kasım 2008
- Arzu Varlı, “Devletçilik politikalarının tarım kesim üzerindeki etkileri (1930-1940)”, *Öneri Dergisi*, c.10, sayı 38, Temmuz 2012
- Besim Atalay, *Maraş Tarih ve Coğrafyası*, İstanbul 1339
- Bilsay Kuruç, *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası, (1929 – 1932)*, C. I, Ankara, 1988
- Bruce Masters, “Halep” (Osmanlılar Dönemi), *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 15, Ankara 1997
- Cengiz Mutlu, “Millî Mücadele’de Türkiye’de azalan nüfus ve izdivac meselesi”, pdf dosyası
- Cengiz Şavklı, “Cumhuriyet döneminde siyasi, sosyal ve ekonomik yönleriyle Maraş, *Uluslararası Cumhuriyet Döneminde Maraş Sempozyumu*, Kahramanmaraş 2014
- Cevdet Kabakçı, “Kanunlar ve İstiklal Mahkemeleri (Şapka maznunları)”, *Uluslararası Cumhuriyet Döneminde Maraş Sempozyumu*, Kahramanmaraş 2014
- Charles Issawi, *An Economic History of the Middle East and North Africa*, Columbia University Press, 1982
- Charles Issawi, *The Economic History of The Middle East 1800-1914*, Canada 1966
- Cüneyt İpteş, *Tuna Vilayet Gazetesi” Işığında 19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisinde Dönüşüm*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017
- Çağlar Keyder, *Dünya Ekonomisi İçerisinde Türkiye (1923-1929)*, Ankara 1982
- Danyal Bediz, “Süveyş Kanalı’nın Önemi”, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, IX, C. 3, Ankara 1951
- Değişimin Simgeleendiği Kent Kahramanmaraş*, Ed. Şaziye Karlıklılı, İstanbul, ts.,
- Durmuş Akalın, *Süveyş Kanalı (Açılışı ve Osmanlı Devleti’ne Etkisi 1854-1882)*, Dr. Tezi
- E.J. Hobsbawn, *Sanayi ve İmparatorluk*, çev. Abdullah Ersoy, Ankara 2013
- Elif Yüksel Oktay, Türkiye’de Cumhuriyet’in ilanından günümüze uygulanan nüfus politikaları”, *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 7/Ekim 2013-Nisan 2014
- Ercan Göl, *Cumhuriyet Döneminde (1923-1950) Maraş’ın Sosyoekonomik Yapısı ve Gelişimi*, Yüksek Lisans Tezi, 2006

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

- Erhan Alparslan, “Arşiv belgelerine göre tek parti iktidarı döneminde uygulanan bazı politikaların Maraş’taki yansımaları, *Uluslararası Cumhuriyet Döneminde Maraş Sempozyumu*, Kahramanmaraş 2014
- Faruk Birtek, ”Devletçiliğin yükselişi ve düşüşü: 1932-1950”, *Türkiye’de Devletçilik*, Der. Nevin Coşan, İstanbul 1995
- Faruk Birtek-Çağlar Keyder, “Türkiye’de devlet-tarım ilişkileri, 1923-1950”, *Birikim*, sayı 22
- Fatma-A.Suut Doğruel, *Türkiye’de Enflasyonun Tarihi*, İstanbul 2005
- Gülten Kazgan, *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001) Ekonomi Politik Açısından Bir İrdeleme*
- Gündüz Ökçün, *1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye*, Ankara 1971
- Hadiye Tuncer, *Osmanlı İmparatorluğunda Toprak Taksimi ve Aşar*, Ankara 1948
- Hamdi Genç-Gökçen Coşkun Albayrak, “ Milli Fabrikacılar Cemiyeti ve 1917 sanayi sayımı, *Tarih ve Toplum*, Güz 2006
- Harun Şahin, “Osmanlı Döneminde Maraş’ta İktisadi Faaliyetler” *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (<http://sbe.gantep.edu.tr>) 2011 10(3)
- Harun Şahin, “Osmanlı Döneminde Maraş’ta Ticaret (XIX. Yüzyılın Sonu ve XX. Yüzyılın Başlarında)”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 29 Mart – Nisan 2012
- Harun Şahin, *XX. Yüzyıl Başlarında Maraş Sancağının İktisadi, Mali ve Sosyal Durumu*, Dulkadiroğlu Belediyesi Yayınları, Ankara 2015
- Harun Ürer, *Yabancı Şirketlerin Batı Anadolu Bölgesi’ndeki Halıcılık Faaliyetleri ve Bunun Geleneksel Türk Halı Sanatına Etkileri*, Dr. Tezi, İzmir 2002
- Hilmi Bayraktar, *XIX. Yüzyılda Halep Eyaleti’nin İktisadi Vaziyeti*, Elazığ 2004
- Hülya Kendir Özdiñç, “Tarımda kamu politikalarının başlangıcı: "Buğday Meselesi", 1932-1945”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 2010-1 Sayı, 20
- İbn-i Nüzhet Cevad (1328), *Musavver Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, İstanbul 1328
- İlhan Tekeli-Selim İlkin, *1929 Dünya Buhranında Türkiye’nin İktisadi Politika Arayışları*, Ankara 1983
- İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Uygulamaya Geçerken Türkiye’de Devletçiliğin Oluşumu*, Ankara 1982
- İsmail Husrev, *Türkiye Köy İktisadiyatı*, Ankara 1934
- İsmail Hüsrev Tökin, “Türkiye’de hububat siyaseti”, *Türk Ekonomisi*, S. 1 (1943)
- Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, İstanbul 2010

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

- Kemalettin Koç, “Tarih boyunca Maraş Şehri’nin gelişmesini etkileyen faktörler”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 21/2009
- Korkut Boratav, “Devletçilik ve Kemalist iktisat politikaları”, *Türkiye’de Devletçilik*, Der. Nevin Coşan, İstanbul 1995
- Kürşat Çelik, “Osmanlı idaresindeki Lübnan’da ipek üretim ve ticareti üzerine bir değerlendirme”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 26, Sayı: 1, Elazığ-2016
- Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul 2005
- Mehmet Özkarcı, “Kahramanmaraş’ta Cumhuriyet döneminde yıkılan tarihi eserler”, *Uluslararası Cumhuriyet Döneminde Maraş Sempozyumu*, Kahramanmaraş 2014
- Mehmet Özkarcı, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Kahramanmaraş 46 I-II*, TTK Yayınları, Ankara 2007, c. 1
- Mehmet Suat Bal, Sevim Ceylan Dumanoglu, “Osmanlı Devleti’nin son döneminde Darülmualiminin mektepleri ve Maraş Darülmualiminin kayıt defteri (1912-1920) örneği”, *Uluslararası Cumhuriyet Döneminde Maraş Sempozyumu*, Kahramanmaraş 2014
- Mehmet Yavuz Erler, *Osmanlı Devleti’nde Kuraklık ve Kıtık Olayları (1800-1880)*, İstanbul 2010
- Mehmet Yetişgin, “Maraş’ta Ermeni Nüfusu: Osmanlı Son Dönemi, Mütareke ve Milli Mücadele Yılları”, *OTAM*, sayı 17
- Mehmet Zeki Pakalın, *Türkiye Teracim-i Ahval Ansiklopedisi*, c.2, İstanbul 1929, c. 3 İstanbul 1930-31
- Mesut Dedeoğlu, *Dünden Bugüne Kahramanmaraş*, Ankara 1996
- Metin Tuncel, “Kahramanmaraş”, *DİA*, c. 24
- Murat Baskıcı, “Osmanlı Anadolusunda sigorta piyasası”: *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 57-4, 1860-1918,
- Mustafa Günöz, *Türkiye’de Çocuk İşçiliği Sorunu ve Çözüm Önerileri*, Ankara 2007, <http://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/child-labour/lang--tr/index.htm>;
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13659>
- Mustafa Yahya Metintaş- Mehmet Kayıran, “1929 Dünya ekonomik krizinin Türk tarımına etkileri ve 1931 Birinci Türkiye Ziraat Kongresi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2016/1, Sayı: 23
- Nadir Özbek, “Kemalist rejim ve popülizmin sınırları: Büyük Buhran ve buğday alım politikaları, 1923-1937”, *Toplum ve Bilim* 96, Bahar 2003
- Nazif Öztürk, “Kahramanmaraş vakıfları üzerine”, *Sütçü İmam Dergisi*, sayı V, 1992
- Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Ankara 1995

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

- N. Velikahyaoğlu, “Vakif eserlerin gayeleri dışında kullanılmaları,” *İlim ve Sanat*, sayı XIX, 1986
- Necmi Uyanık- Muhammed Sarı, “Cumhuriyet döneminde yaşanan kuraklık felaketleri üzerine bir değerlendirme”, *Tarihin Peşinde, Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 2011, Sayı: 5
- Nejla Günay, “Birinci Dünya Savaşı sonrasında Maraş yöresinde sosyal yapı değişimleri ve bu değişimde Ermeni-Fransız rolü”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 51
- Nejla Günay, “Maraş’ta Bakırcılık Sanatı ve Ali (Aras) Usta”, *Millî Folklor*, 2009, Yıl 21, Sayı 81
- Nermin Gümüşalan, “Birinci Dünya Savaşı sürecinde ülke genelinde yaşanan sosyo- ekonomik sıkıntıların Maraş bölgesi üzerindeki etkileri”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences* (<http://jss.gantep.edu.tr>) 2015 14(2):431-445
- Nermin Gümüşalan, *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Maraş (1908-1938)*, Ankara 2014
- Osman Köker, “Osmanlı Döneminde Maraş Sancağı Hakkında Bazı Veriler”, *Dağların Gazeli Maraş*, İstanbul 2010
- Oya Köymen, “Kapitalizm ve köylülük: ağalar - üretkenler – patronlar”, *Mülkiye* 2009 Cilt: XXXIII Sayı:262
- Oya Köymen, *Kapitalizm ve Köylülük, Ağalar, Üretenler, Patronlar, İstanbul 2008*.
- Roger Owen, *The Middle East in the World Economy, 1800-1914*, New York, 1981
- Roger Owen; “1840-1914 döneminde Lübnan’da ipek dokuma endüstrisi”, *Toplum ve Bilim*, sayı: 23
- Roger Owen-Şevket Pamuk, *20. Yüzyılda Ortadoğu Ekonomileri Tarihi*, İstanbul 2002
- Sadık Sarısaman, “Mahkeme kayıtlarına göre Cumhuriyetin ilk yıllarında iltizam problemi -Afyonkarahisar örneği-“, Pdf dosyası
- Said Öztürk, *Osmanlı Salnamelerinde Maraş Sancağı I-II*, Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları, İstanbul 2006
- Said Öztürk, *Yeni Tesbit Edilen Maraş Şeriye Sicilleri*, Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu, 4-6 Ekim 2012 Kahramanmaraş
- Suut-Fatma Doğruel, “Türkiye’nin ekonomik gelişme tarihi: sektörel gelişmeler”, *Tarihi, Siyasi, Sosyal Gelişmelerin Işığında Türkiye Ekonomisi 1908-2008*, Bursa 2010
- Şevket Pamuk, “Agricultural output and productivity growth in Turkey since 1880”, *XIV International Economic History Congress* Helsinki, 21-25 August, 2006
- Şevket Pamuk, “Economic Change in Twentieth Century Turkey: Is the Glass More than Half Full?”

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

- Şevket Pamuk, *İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 yıllık Fiyatlar ve Ücretler 1469-1998*, Ankara 2000
- Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820–1913)*, 2. Baskı, İstanbul, 1994
- Şevket Pamuk, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, İstanbul 2014
- Şevket Pamuk, "Türkiye'de tarım ve iktisadi gelişme: 1880-2000", *Mülkiye* 2009 Cilt: XXXIII Sayı:262
- Şevket Pamuk-Jeffrey G. Williamson, "Ottoman De-Industrialization 1800-1913: Assessing The Shock, Its Impact And The Response", p. 10, <http://www.nber.org/papers/w14763>
- Şevket Raşit Hatipoğlu, *Türkiye'de Ziraî Buhran*, Yüksek Ziraat Enstitüsü Yayınları, Ankara 1936
- Tahir Öğüt, "Millî sınırların oluşumu sürecinde Güneydoğu Anadolu'da kaçakçılık ekonomisi", *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Yıl 2011, Cilt XXXI, Sayı, II
- Tevfik Güran, "Osmanlı tarım ekonomisi, 1840-1910", *Türk İktisat Tarihi Yıllığı*, İstanbul 1987, Sayı 1
- Tevfik Güran, *19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul 2014
- Tevfik Güran, *Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri 1909, 1913 ve 1914, Tarihi İstatistikler Dizisi*, Cilt:3, DİE Yayını, Ankara 1997
- Tufan Gündüz, "Kahramanmaraş", *DİA*, c. 24
- V. Necla Geyikdağı, *Osmanlı Devleti'nde Yabancı Sermaye 1854-1914*, İstanbul 2008
- Vedat Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomisi*, Ankara 1994
- Vedat Eldem, *Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Ankara 1994
- Vital Cuinet, *La Turquie D'Asie, Tome Deuxieme*, Ernest Leroux, Editeur, Paris 1891, c.2
- Y.Eyüp Özveren, "Beyrut", *Doğu Akdeniz'de Liman Kentleri 1800-1914*, İstanbul 1994
- Yahya S. Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, İstanbul 1994, İkinci baskı 2015
- Yaşar Akbıyık, *Millî Mücadelede Güney Cephesi (Maraş)*, Ankara 1990
- Yaşar Semiz, "1923–1950 döneminde Türkiye'de nüfusu artırma gayretleri ve mecburi evlendirme kanunu (bekârlık vergisi)" *Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2010
- Zafer Toprak, *Millî İktisat*, İstanbul 1982
- Zeynel Dinler, *Bölgesel İktisat*, Bursa 2008

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

EK: TABLOLAR

Tablo 1: Türkiye-Suriye 1925 yılı Dış Ticaretinde Pamuklu ve Yünlüler

	İhracat (Lira)	%	İthalat (Lira)	%	Fark
Toplam	11.825.279	100	9.076.609	100	2.748.670 +
Pamuk ve pamuklu ürünler	510.756	4, 3	5.230.186	57, 6	4.719.430 -
Yün, iplik ve yünlü ürünler	1.155.695	9, 8	192.396	2, 1	963.299 +

Kaynak: 1925 Senesine Mahsus Ticaret-i Hariciye İstatistiği

Tablo 3: Seçili Ürünlerde Türkiye Tarımında Maraş Tarımının Payı

Ürün cinsi	1914 Ekim alanı %	1929-1937 Ekim alanı %	1914 Üretim %	1929-1937 Üretim %
Buğday	2.7	0.9-1.5	1.1	1.1-4.1
Arpa	4.9	0.7-1.7	1.6	0.7-1.7
Pirinç	3.4	2.9-24	1.7	2.1-30.4
Mercimek	11.2	-	9.8	-

Kaynak: Tevfik Güran, Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri, Ankara 1997;
TÜİK Tarım İstatistikleri

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Tablo 5: Maraş'ta Tarımda Verimlilik (ha/kg)

Yıl	Buğday		Arpa		Pirinç		Mısır	
	Maraş	Türkiye	Maraş	Türkiye	Maraş	Türkiye	Maraş	Türkiye
1909	1406	1280	1187	1423	3716	1576	3416	1136
1913	1174	1548	1213	1587	253	1858	1261	1612
1914	705	1715	531	1609	1104	2152	2839	1805
1925	200	344	160	1450	80		30	1102
1926	507	697	759	937	629			1121
1927	1094	546	1842	623	4041		2123	740
1928	911	577	502	579	3010	1355	2725	1220
1929	2083	980	2393	1231	2553	2048	1254	1344
1930	1413	921	394	1015	1758	1056	898	1244
1931	2420	1031	1334	1216	1479	1885	1914	1198
1932	2000	729	1725	855	1738	2004	3667	1171
1933	1174	994	1346	1161	2502	1703	253	1228
1934	1065	860	1270	1039	1873	1706	998	1120
1935	742	735	985	796	1442	2002	370	1115
1936	875	1092	1068	1185	1886	1817	1111	1617
1937	981	1118	1164	1251	1415	1751	897	1183
1944	-	841	-	857	-	1759	-	880
1965	-	1076	-	1191	-	2600	-	1454

Kaynak: 1925, 1926, 1927 TC Devlet Salnameleri; TÜİK, Muhtelif Göstergeler; Tefvik Güran, Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Tablo 2 a: 1925-1937 Yıllarında Maraş'ta
Hububat, Baklagil, Smaı ve Köklü Bitkilerin Ekim Alanları Ve Üretim Miktarı

	1925-1926- 1341(1925) yılı		1926-1927 (1926)		1927-1928 (1927)		1928		1929		1930		1931		1932		1933		1934		1935		1936		1937		T		
	Hektar	Ton	Hektar	Ton	Hektar	Ton	Hektar	Ton	Hektar	Ton	Hektar	Ton	Hektar	Ton	Hektar	Ton	Hektar	Ton	Hektar	Ton	Hektar	Ton	Hektar	Ton	Hektar	Ton		Tohum ton	Hektar
Buğday	32350	6470	22130	11229,7	17700	19364,37	27500*	25050	24100	50200	30200	42667	37900	91700	39900	79800	31185	36600	33320	35481	38000	28200	37040	32428			39400	38640	
Arpa	6900	1104	10309	7820	9000	16578,12	23300	11700	11200	26805	16400	6461	25300	33760	18800	32436	12334	16600	11850	15050	14300	14085	15868	16950			17400	20252	
Yulaf		0		13,79			0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	41	25	50	205	200	108	40	70			0	0	
Çavdar	5500	825	830	6550	3200	5044	4800	4500	2600	4587	0	0	4000	20300	5300	6300	12925	4020	8340	4984	5900	4000	6150	5770			6700	6150	
Pirinç	2370	189,6	3340	2100	2412,5	9750	1000	3010	1900	4850	4000	7030	4800	7100	3200	5560	983	2459	1209	2264	1300	1875	1400	2640			1131	1600	
Dan	880	25,4	320	365	340	837,48	900	3040	1400	1590	700	967	1800	4700	4300	7350	1185	130	1604	273	216	201	230	240			205	410	
Mısır	690	20,7			1268	2691,39	400	1090	1600	2007	600	539	2200	4210	2100	7700	1762	446	875	873	1340	496	1170	1300			1170	1050	
Mahlut	2000	460					0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1900	4386	5250	3960	5300	4200			5750	4240	
Toplam Hububat	50690	9094,7	36929	28078,5	33920,5	54265,36	57900	48390	42800	90039	51900	57664	76000	161770	73600	139146	60415	60280	59148	63516	66506	52925	67198	63598	0	0	71756	72342	
Baklagil																													
Bakla					355,4	88	0	13	0	0	0	0	0	810	500	960	92	9	20	176	0	0	125	12			49	75	
Nohut			1620	2270**			700	1105	400	96	700	1326	2100	13400	2500	7350	1695	273	260	152	316	240	290	268			280	420	
Bezelye							0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0								
Fasulye							200	220	1200	229	800	286	1000	12895	800	2520	990	401	726	381	480	356	510	537			490	734	
Mercimek			11123	1277,6	14,5	680,36	4100	400	500	203	1300	1024	600	6600	1500	560	1569	215	489	130	150	159	400	308			446	579	
Burçak	670	60,30	1215	1038	3550***	765,73	6500	0	900	445	0	0	0	0	0	0	155	187	1000	209	250	220	505	550			645	606	
Böğülice												14					70	12			135	108	90	85			85	110	
Toplam Baklagil	670	60,30	13958	4585,6	3919,9	1534,09	11500	1738	3000	973	2800	2650	3700	33705	5300	11390	4571	1097	2495	1048	1331	1083	1920	1760	0	0	1995	2524	

* 97500 hektar kaydedilmiş. Büyük bir sapma gözüküyor. Hatalı yazım olduğu kanaatiyle düzeltme yapılarak 27500 e dönüştürüldü.

** Hatalı toplama yapılmış, nohut 2720.000 kg yazılı, doğrusu 2270.000 kg.

*** Hatalı toplama yapılmış, burçak 24700 dönüm yazılı, doğrusu 35500 dönüm.

Kaynak: TÜİK Tarım İstatistikleri

**ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU**

	Hububat			Baklagil				Kökü Bitkiler				Sınai Bitkiler			Toplam				
	Hektar	%	Ton	%	Hektar	%	Ton	%	Hektar	%	Ton	%	Hektar	%	Ton	%	Hektar	Ton	%
1925	50690	96,3	9094,7	98,4	670	1,3	60,3	0,7	0	0,0	0	0,0	1300	2,5	91	1,0	52660	9246	100
1926	35929	72,0	28078,5	86,0	13958	28,0	4585,6	14,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	49887	32664,1	100
1927	33920,5	89,4	54265,4	96,7	3919,9	10,3	1534,1	2,7	82,1	0,2	292	0,5	30	0,1	0	0,0	37952,5	56091,5	100
1928	57900	82,6	48390	92,2	11500	16,4	1738	3,3	700	1,0	2015	3,8	0	0,0	343	0,7	70100	52486	100
1929	42800	89,7	90039	93,5	3000	6,3	973	1,0	1800	3,8	3735	3,9	100	0,2	1569	1,6	47700	96316	100
1930	51900	94,0	57664	94,4	2800	5,1	2650	4,3	500	0,9	442	0,7	6	0,0	320	0,5	55206	61076	100
1931	76000	93,7	161770	78,5	3700	4,6	33705	16,3	1300	1,6	9094	4,4	117	0,1	1581	0,8	81117	206150	100
1932	73600	90,8	139146	88,6	5300	6,5	11390	7,3	1900	2,3	5795	3,7	223	0,3	631	0,4	81023	156962	100
1933	60415	91,5	60280	95,9	4571	6,9	1097	1,7	910	1,4	1280	2,0	163	0,2	203	0,3	66059	62860	100
1934	59148	93,8	63516	91,8	2495	4,0	1048	1,5	1215	1,9	4426	6,4	223	0,4	227	0,3	63081	69217	100
1935	66506	94,7	52925	91,2	1331	1,9	1083	1,9	957	1,4	3741	6,4	1439	2,0	308,6	0,5	70233	58057,6	100
1936	67198	95,2	63598	92,9	1920	2,7	1760	2,6	960	1,4	2794	4,1	524	0,7	340	0,5	70602	68492	100
1937	71756	95,3	72342	90,6	1995	2,6	2524	3,2	990	1,3	4659	5,8	579	0,8	339	0,4	75320	79864	100

Kaynak: TÜİK, Tarım İstatistikleri

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Tablo 6: Maraş'ta Yaş Meyve Üretimi (Ton)

	1909	1913	1914	1933	1934
Armut	128	20	286	62	75
Badem	58	0	962	61	1061
Ceviz	838	197	12794	1153	1605
Dut	0	64	680	80	1004
Elma	277	4	216	84	159
Erik	341	8	171	123	138
İncir	1283	8	751	0	200
Kayısı	141	67	1283	0	15
Antep fıstığı	0	1	112	16	10
Diğer	1443	139	128	481	523
Toplam	4509	508	17383	2060	4790

Kaynak: Tevfik Güran, Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri, Ankara 1997; TÜİK Tarım İstatistikleri,

Tablo 7: Maraş'ta Bağcılık ve Zeytincilik

Bağcılık			Zeytincilik				
Yıl	Dönüm	Üzüm Ton	Ağaç Sayısı	Adet	Hektar	Zeytin Ton	Zeytinyağı Ton
1909	299.000	71.283	10.000	-	-	257	-
1913	133.000	33.563	-	-	-	-	-
1914	104.824	26.898 *	15.000	-	-	13	-
1925	90.000	-	-	-	-	-	-
1933	97.270	37.079	-	-	-	-	-
1934	-	34.045	-	-	97	-	-
1935	-	36.000	-	-	-	100	18
1936	-	26.200	-	-	-	120	17,6
1937	-	24.700	-	-	-	100	19

*1914 yılına ait bir başka kaynakta 180 bin dönüm bağ mevcut olduğu, tahminen 16 milyon kıyve üzüm istihsal edildiği kaydedilmiştir. Bkz. 1914 Yılı Maraş Kazası (Rapor), s. 85.

Kaynak: Tevfik Güran, Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri, Ankara 1997; T.C Devlet Salnamesi (1925-6); TÜİK Tarım İstatistikleri

Tablo 8: Maraş'ta Hayvancılık (adet)

* Hatalı toplama yapılmış, 133351 yazılı, 235052 olarak düzeltildi.

Kaynak: T.C Devlet Salnamesi (1926-27-28 Yılları); Tevfik Güran, Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri, Ankara 1997.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Tablo 9: Maraş ve Kazalarında Ekili Tarım Alanı ve Üretim Miktarı (1926-1927)

	1926				1927			
	Dönüm	%	Kg	%	Dönüm	%	Kg	%
Maraş merkez	182.100	44	11.760.500	44	84.465	22	26.328.195	47
Elbistan	81.050	20	7.546.000	28	95.355	25	2.053.000	4
Göksun	33.950	8	2.292.500	9	44.000	12	10.190.000	18
Andırın	39.763	10	2.205.395	8	46.205	12	5.235.150	9
Pazarcık	71.900	18	2.964.700	11	109.500	29	12.285.000	22
Toplam	398.763	100	26.769.095	100	379.525	100	56.091.345	100

Kaynak: 1926-1927 Yılları Devlet Salnameleri

Tablo 10: Maraş ve Kazalarında 1926-1927 Yıllarında Tarımda Verimlilik
(Dönüm/Kg)

Ürün	Buğday		Arpa		Pirinç		Mısır	Nohud	Mercimek
	1926	1927	1926	1927	1926	1927	1927	1926	1926
Maraş merkez	45	147	86	689	125	329	852	140	72
Elbistan	97	40	71	10	0	0	19	132	293
Göksun	50	250	69	24	0	0	600	125	75
Andırın	50	14	52	94	56	0	9	170	70
Pazarcık	20	120	73	56	8	200	250	150	81
Toplam	53	109	76	184	63	404	212	140	115

Kaynak: 1926-1927 Yılları Devlet Salnameleri

Tablo 11: Maraş ve Kazalarında Ürüne Göre Ekili Tarım Alanı ve Üretim Miktarı

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

	Maraş merkez				Elbistan					
	1926	1926	1927	1927	1925	1925	1926	1926	1927	1927
	Dönüm	Kg	Dönüm	Kg	Dönüm	Kg	Dönüm	Kg	Dönüm	Kg
Buğday	111.900	5.047.500	50.000	7.348.371	150.000	0	37.750	3.675.000	40.000	1.600.000
Arpa	43.900	3.770.000	20.000	13.789.120			28.200	2.000.000	27.000	260.000
Mercimek	5.100	368.000	140	678.000	0	0	2.000	586.000	0	0
Burçak	2.700	200.000	500	127.833	0	0	1.000	130.000	15.000	45.000
Nohud	5.000	700.000	0	0	0	0	3.800	500.000	0	0
Darı	1.500	175.000	100	15.481	0	0			100	2.000
Pirinç	12.000	1.500.000	9.125	3.000.000	25.000				0	0
Çavdar	0			0	15.000		8.300	655.000	12.000	44.000
Mısır			1.500	1.278.390					680	13.000
Bakla			3.000	37.000					54	1.000
Patates			100	54.000					221	88.000
Afyon									300	
Yulaf										
Toplam	182.100	11.760.500	84.465	26.328.195	190.000	0	81.050	7.546.000	95.355	2.053.000

	Göksun						Andırın					
	1925		1926		1927		1925		1926		1927	
	Dönüm	Kg	Dönüm	Kg	Dönüm	Kg	Dönüm	Kg	Dönüm	Kg	Dönüm	Kg
Buğday	7.000	0	14.050	702.500	12.000	3.000.000	150.000	0	21.600	1.080.000	15.000	216.000
Arpa	4.000		12.300	850.000	8.000	190.000	7.000		7.690	400.000	10.000	939.000
Mercimek	0	0	200	15.000	0	0	0	0	23	1.600	5	2.250
Burçak	0	0	4.100	325.000	0	0	0	0	450	40.000	12.000	192.900
Nohud	0	0	2.400	300.000	0	0	0	0	1.000	170.000	0	0
Darı	0	0	900	100.000	1.000	600.000	0	0			1.200	60.000
Pirinç					0	0	15.000		9.000	500.000	0	3.750.000
Çavdar	0				20.000	5.000.000	0					
Mısır					2.000	1.200.000					8.000	75.000
Bakla					500	50.000						
Patates					500	150.000						
Afyon												
Yulaf										13.795		
Toplam	11.000	0	33.950	2.292.500	44.000	10.190.000	172.000	0	39.763	2.205.395	46.205	5.235.150

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

	Pazarcık					
	1925		1926		1927	
	Dönüm	Kg	Dönüm	Kg	Dönüm	Kg
Buğday	59.000	0	36.000	724.700	60.000	7.200.000
Arpa			11.000	800.000	25.000	1.400.000
Mercimek	0	0	3.800	307.000	0	0
Burçak	0	0	3.900	343.000	8.000	400.000
Nohud	0	0	4.000	600.000	0	0
Darı	0	0	800	90.000	1.000	160.000
Pirinç	13.300		12.400	100.000	15.000	3.000.000
Çavdar	0					
Mısır					500	125.000
Bakla						
Patates						
Afyon						
Yulaf						
Toplam	72.300	0	71.900	2.964.700	109.500	12.285.000

Kaynak: 1925-1926-1927 Yılları Devlet Salnameleri

Tablo 12: 1926 Yılında Maraş İl Merkezi ve Kazalarda Hayvancılık Küçük ve Büyükbaş Hayvancılığı

	Koyun	Kıl Keçi	Tiftik Keçi	İnek	Manda	Manda İneği	TOPLAM	%
Merkez	7.594	74.083	8	5.900	340	680	88.605	23
Elbistan	62.678	34.349		6.000	250	350	103.627	27
Göksun	14.570	24.919		3.500	400	600	43.989	12
Andırın	2.335	20.702	4	3.000	20	200	26.261	7
Pazarcık	29.985	80.999	38	5.000	40	150	116.212	31
Toplam	117.162	235.052	50	23.400	1.050	1.980	378.694	100

Binek ve Yük Hayvancılığı

	At ve Bargir	Kısrak	Ester (Katır)	Deve	Öküz	TOPLAM	%
Merkez	1.300	480	1.300	124	4.300	7.504	31
Elbistan	850	800	178		4.000	5.828	24
Göksun	310	600	110		2.400	3.420	14
Andırın	300	600	110		2.000	3.010	12
Pazarcık	450	800	100	450	3.000	4.800	20
Toplam	3.210	3.280	1.798	574	15.700	24.562	100

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Kümes Hayvancılığı

	Hindi	Kaz	Ördek	Tavuk ve Horoz	TOPLAM	%
Merkez	1.600	800	3.000	15.000	20.400	28
Elbistan	2.300	150	500	10.000	12.950	18
Göksun	900			8.000	8.900	12
Andırın	1.000		100	15.000	16.100	22
Pazarcık	2.000	100		12.000	14.100	19
Toplam	7.800	1.050	3.600	60.000	72.450	100

Kaynak: 1926 yılı Devlet Salnamesi

Tablo 13: 1914 Yılında Maraş'ta Zenaatkarlar

Zenaatkarlar	Adedi	Zenaatkarlar	Adedi
Bakkal	238	Sebzeci	40
Attar	97	Dıvarcılık, sıvıakçı ve amelesi	90
Bazergan	132	Sandalyeci ve marangozluk	17
Alacacılık	30	Demircilik	70
Amelesi ?	360	Terzi	71
Abacılık	130	Hamamcı	12
Köşker kavafı (Pabuççu) *	305	Hancı	7
Kunduracı	65	Ekmekçi ve küreci	72
Debbağcılık	170	Mekkareci	90
Saraçlık	81	Sair esnaf ve amele kısmı	953
Nalbant	42	Toplam	3119
Semerci	47	Yazılı Toplam	3205

* Besim Atalay eserinde 305 pabuççu dükkanı olduğunu kaydeder. *age*, s. 163
Kaynak: 1914 Yılı Maraş Kazası (Rapor)

Tablo 14: 1921 Yılı Sanayi Sayımlarında Maraş

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Mensucat sanayi	İşyeri	Erkek işçi	Kadın işçi	Aile adedi	Üretim miktarı	Kıymeti Gurus
Bezçilik	25	7	50	87	200 top	66000
Kıldokumacılığı	4	-	-	-	500	250000
Şak ve Abacılık	10	-	10	-	1920	-
Kuşak, Alaca ve Peştamal	100	200	200	-	60.000	2400.000
Deri Sanayi						
Debbagar	33	47	-	-	37800 (adet?)	3.370.000
Saraçlık	21	21	-	-	630	200.000
Hafafılık	60	180	-	-	65.700	1.971.000
Kunduracılık	22	20	-	60	14600	1.252.000
Madencilik sanayi						
Tenekeçilik	9	9	-	-	-	49.275
Bakırçılık	12	24	-	26	3000	375.000
Çakıcılık	7	48	-	-	28200	93440
Demircilik	45	57	-	-	-	-
Dokumculuk	1	-	-	-	36500	7300
Silahçılık	7	14	-	45	462	46000
Kuyumculuk	8	8	-	-	8000	-
Tahta Sanayi						
Semercilik	19	19	-	-	950	171000
Gıda Sanayi						
Helvacılık	2	2	-	-	9040	185.840
Balıkçılık	1	7	-	15	-	10.650
Taş ve Toprak Sanayi						
Çömlek, Tesit, Kiremit ve Tuğlacılık	2	3	-	4	82000 arşın	50.000
Taşçılık	1	2	-	5	-	40.000
Toplam	389	668	260	242	349.502	10.537.505

Kaynak: Abdulkadir İlgen, 1921 Türkiye Sanayi Sayımları, Ankara 2008

Tablo 15: 1927 Sanayi Sayımında Maraş'ta İşletme ve Çalışan Sayısı

İl ve İlçeler	İşletme sayısı	Çalışanlar sayısı
Maden çıkarma sanayii	-	-
Tarım, Evcil hayvanlar Av ve Balıkçılık sanayii	432	1126
Dokuma sanayii	109	270
Sair Bitkisel madde ve ağaç mamulleri sanayii	83	190
Bina inşaatı sanayii	1	1
Maden ve maden işletmesi sanayii ile makine imalatı sa.	170	344
Kâğıt ve Karton sanayii	-	-
Kimya sanayii	3	13
Karma sanayi	-	-
Çeşitli sanayi veya Bilinmiyen	-	-
TOPLAM	798	1944

Kaynak: TÜİK, 1927 Sanayi Sayımları

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Tablo 16: 1927 Sanayi Sayımında Maraş'ta İşletmelerin İstihdam Yapıları

	İşletme sayısı	1 kişilik	1 kişi aile efradı	2 - 3 kişi	4 - 5 kişi	6- 10 kişi	11- 20 kişi	21- 50 kişi
Ziraat, evcil hayvanlar balık ve av ürünleri	432	123	15	215	43	32	4	
Dokuma sanayii	109	56	4	25	11	13	-	-
Ağaç ürünleri vs. ham madde sanayii	83	41	2	32	3	3	1	1
Maden mamulleri makine imalat sanayii	170	68	11	76	13	2	-	-
Binalar inşaat sanayii	1	1						
Kimya sanayii	3			1	1	1	-	-
Sanayi grupları toplamı	798	289	32	349	71	51	5	1
%	100	36,2	4,0	43,7	8,9	6,4	0,6	0,1

Kaynak: TÜİK, 1927 Sanayi Sayımları

Tablo 17: 1927 Sayımında Maraş'ta 4 ve Daha Çok İnsan Bulunan İşletmelerde Çalışanların Uyrukluk ve Cinsiyete Göre Bölünüşü

	Tarım, evcil hayvan, balık av sanayi	Dokuma sanayi	Ağaç ürünleri sanayi	Maden, maden işleme, makine ve tamir sanayi	Kimya sanayi	Toplam
İşletme sayısı	79	24	8	15	2	128
Patron yabancı	3					3
Patron erkek Türk	77					77
Memur erkek Türk	1					1
14 yaşından küçük işçi erkek	22	31	4	7		64
14 yaşından büyük işçi erkek	369	104	50	60	11	594

Kaynak: TÜİK, 1927 Sanayi Sayımları

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Tablo 18: 1926-1932 Yılları Arasında Maraş'ta Bölge Dışına Arzedilen
Emtia ve Değeri (TL)

	1926 Lira	1927 Lira	1928 Lira	1929 Lira	1930 Lira	1931 Lira	1932 Lira
Pamuk mensucat	111.900	83.950	72.825	41.525	10.250	12.525	1.650
İplik	2.000	1.780	2.500	550	750	650	750
Attariye	11.555	7.739	9.200	6.500	13.200	14.500	13.350
Sabun	20.200	11.160	12.500	5.600	3.500	3.000	4.600
Pirinç	123.000	153.122	13.200	750.000	330.000	300.000	250.000
Sadeyağı	13.940	6.485	61.000	20.000	25.000	27.000	32.000
Zeytinyağı	1.100	2.465	3.500	15.000	1.750	1.640	1.725
Demir mamulâtı	1.000	1.725	1.950	1.250	1.525	1.650	1.760
Çivi	1.500	1.750	1.825	1.300	1.250	1.300	1.450
Ceviz içi	3.150	3.180	3.800	15.500	14.500	12.750	15.425
Fasulye	2.500	1.950	1.200	15.000			
Üzüm ve mamulâtı	18.500	11.500	9.500	5.500	3.500	500	9.125
Fıstık	11.500	11.620	12.500	11.150	11.200	13.200	14.500
Hamdemir	22.000	23.000	14.500	12.500	7.500	3.600	9.200
Sahtiyân	29.600	41.155	37.000	40.000	22.550	27.000	23.000
Hâlî ve Kilim	3.500	4.700	5.750	1.750	1.350	1.500	1.650
Saracîye	7.150	11.352	12.500	11.000	6.750	7.525	9.650
Sebze	3.500	3.200	4.500	3.650	2.700	1.650	1.900
Bakır mamulâtı	3.100	4.500	2.600	1.750	2.050	1.900	1.860
Katran	1.200	1.100	1.650	1.970	1.850	1.300	2.100
Bağırsak	1.225	1.087	1.250	1.200	1.250	1.350	1.250
Kırmızıbiber	7.500	5.500	11.425	5.500	20.000	12.000	17.550
Av derisi	9.500	7.190	11.500	17.000	16.500	17.650	14.545
Koyun derisi	3.000	2.480	3.250	1.400	1.150	1.950	2.150
Pamuk	4.500	3.600	5.700	6.500	3.600	4.595	3.460
Kereste	14.850	29.928	30.525	29.000	25.625	22.550	21.625
Afyon	6.970	5.500	6.700	9.500			
Salep	1.900	3.600	1.100	3.600	1.500	4.800	3.700
Kırlı yapağı	49.500	111.000	115.000	100.000	67.500	65.000	75.000
Kıl	2.500	3.500	3.725	2.750	1.750	1.800	1.850
Erik çekirdeği	2.900	8.000	3.600	12.000	7.500	7.900	8.600
Kavafiye	5.000	1.750	5.500	5.650	1.950	1.750	1.900
Meşin	1.850	1.000	3.500	5.500	3.550	4.650	3.850
Ceviz mobilya	2.550	3.550	5.500	11.500	16.650	22.550	32.950
İçyağı	1.200	1.700	1.650	1.750	1.900	1.400	1.550
Cehri	9.875	10.760	25.000	29.000	21.000	25.000	27.000
Tetiri	2.500	2.900	3.550	4.450	3.260	1.980	3.680
Hıyar çekirdeği	7.915	8.525	8.500	18.000	17.550	4.750	5.550
Balmumu	1.675	1.750	2.000	1.750	1.500	1.600	1.900
Badem içi	4.150	5.525	4.950	13.500	14.430	14.800	9.550
Melengiç	1.500	2.650	2.700	2.850	3.600	2.700	2.500
Mazı	5.150	4.490	6.500	2.600	2.800	3.500	3.800
Menekşe	4.400	3.600	3.900	3.000	3.200	2.600	2.900
Kitre	1.000	1.750	1.100	2.000	2.750	1.790	2.500
Düzeltilmiş Yekun	545.005	618.768	552.125	1.251.495	701.690	661.855	645.055

Kaynak: Mesut Dedeoğlu, Dünden Bugüne Kahramanmaraş, Ankara 1996

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Tablo 19: 1926-1932 Yılları Arasında Maraş'ta
Bölge Dışından Kentin Talep Ettiği Emtia ve Değeri (TL)

	1926 Lira	1927 Lira	1928 Lira	1929 Lira	1930 Lira	1931 Lira	1932 Lira
Fatura	295.210	240.000	140.000	250.000	161.000	70.000	75.000
Pamuk mensucat	89.505	65.800	12.350	125.000			
Kendir	6.300	8.400	12.100	7.500	6.500	4.500	4.000
İplik	16.655	23.500	8.500	23.000	25.000	15.000	35.000
Attariye	92.540	76.300	69.000	170.000	57.000	30.000	45.000
Sabun	57.500	55.000	110.000	54.000	60.000	55.000	67.000
Limontuzu	500	530	500	600	700	750	650
Un	80.000	102.000	150.000	165.000	160.000	75.000	180.000
Seker	131.100	68.215	150.000	121.000	66.000	68.000	65.000
Kahve	10.000	9.200	7.500	61.000	45.000	30.000	29.000
Çay	2.200	2.000	2.500	1.200	2.500	2.500	1.500
Kına	2.800	2.500	2.700	2.000	2.300	1.500	1.250
Çivit	2.200	1.800	1.750	2.000	2.350	1.750	1.500
Helva	9.600	4.700	12.000	4.000	2.500	700	
Sadeyağ	6.000	5.600					
Zeytin	1.100	1.000	3.000		1.500		2.000
İçyağı	10.300	5.600	12.000	6.000	3.000	2.000	2.300
Öküz derisi	11.100	17.000					
Camus derisi	10.000	10.500	15.000	17.000	9.500	4.000	4.500
Ham demir	9.300	5.200	8.000	3.000	7.000	7.500	5.500
Saç	8.300	17.000	65.000	17.000	10.000	4.500	3.500
Gaz benzini	19.684	46.400	36.500	15.000	11.000	14.500	13.200
Bakır	6.000	5.300	5.800	5.000	4.500	3.500	3.200
Kurşun	1.000	500	750	550	450	550	1.200
Çivi	5.900	6.100	2.800	3.000	3.500	2.500	2.700
Nal	3.200	2.750	2.550	3.000	2.500	2.800	2.750
Alaca	17.000						
Kösele	5.100	14.500	6.500	15.000	12.000	7.500	6.200
Astar	34.900	65.000	27.000	45.000	35.000	32.000	35.000
Eczay-ı Tıbbiye	22.000	18.000	1.550	25.000	21.000	17.000	14.550
Otomobil	55.000	47.000	22.000	17.000	7.000	5.000	
Müteferrik	20.000	15.000	17.000	25.000	17.000	12.000	17.000
Baharat	500	900	750	550	250	270	350
Kavafiye	5.000	8.600	5.500	500	500	450	1.000
Kalay	7.500	7.200	5.750	1.000	1.200	1.250	1.350
Boya	1.200	1.600	1.300	1.500	1.300	1.350	1.300
Çuval	6.000	7.000	8.000	10.000	11.000	7.500	6.500
Tuz	12.000	8.000	5.000	10.000	3.000	17.000	9.500
Düzeltilmiş Yekun	1.074.194	975.695	930.650	1.206.400	753.050	497.870	638.500
Yekun	1.143.084	975.695	954.650	1.206.400	700.100	497.670	545.300

Kaynak: Mesut Dedeoğlu, Dünden Bugüne Kahramanmaraş, Ankara 1996

ULUSLARARASI MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

MİLLÎ MÜCADELE ve SONRASINDA ZEYTUN ERMENİLERİ

Doç. Dr. Nejla GÜNAY²⁴⁴

Özet

Osmanlı hükümeti, 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi'nden sonra iç politikayla ilgili bazı düzenlemeler yaptı. Bunlardan biri de Ermenilerin yurda geri dönüş kararnamesiydi. Bu kararname sadece tehcir edilen Ermenileri değil kendi isteğiyle başka ülkelere göç edenleri de kapsıyordu. Bu kararnamenin çıkarılmasından sonra bazı Ermeniler memleketlerine geri döndüler. Maraş'ın İngilizler tarafından işgal edildiği 1919 yılında Maraş ve Zeytun Ermenilerinden bir kısmı da memleketlerine geri döndü.

1500 civarında Ermeni Zeytun'a geri döndü. Ancak burada daha önce yaşanan olaylar nedeniyle meskenlerin büyük bir bölümü tahrip olmuştu ve Ermenilerin barınma sorunları vardı. Üstelik Müslümanlara yaptıkları katliamlarla meşhur olmuş bazı Ermeni eşkıya Zeytun dağlarında faaliyet göstermekteydi.

Bu bildiride; Zeytun Ermenilerinin memleketlerine geri dönüşü ve Maraş'ta yürütülen Milli Mücadele sırasındaki tutumları ele alınacaktır. Bildiride Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri, ATASE Arşivi belgeleri ile Türk ve Ermenilerin geride bıraktıkları hatırat ve anılar temel kaynaklar kullanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Maraş, Zeytun, Ermeniler, Birinci Dünya Savaşı, Milli Mücadele

ARMENIANS OF ZEITUN DURING AND AFTER THE WAR OF INDEPENDENCE

Abstract

The Ottoman government performed some arrangements regarding internal policies after the Mondros Treaty which was signed on October 30th, 1918. One of those regulations was the decree of Armenian return. This decree encapsulated not only the Armenians that were deported, but also the ones who left the country out of their own free wills. Some Armenians returned to their homes after the publication of this decree. Moreover, some Marash and Zeitun Armenians also returned home during the British invasion of 1919.

During these times, approximately 1500 Armenians returned to Zeitun. However, due to past events, many residences were destroyed and the Armenians had dwelling problems. Furthermore, some Armenian bandits who made fame through their massacres towards the Muslims were still active in the mountains of Zeitun.

In this study, the return of the Zeitun Armenians to their homes and their attitudes during the independence movement in Marash will be studied.

---

²⁴⁴Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi, ngunay@gazi.edu.tr - gunaynejla@gmail.com.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

The main sources for this study will be documents from the Ottoman Archives, Turkish Military Archives and the memoirs of the Turks and the Armenians who lived during that era.

Keywords: Marash, Zeitun, Armenians, World War I, War of Independence

Giriş

Osmanlı hükûmeti 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'nden sonra iç siyasetle ilgili bazı düzenlemeler yaptı. Hükûmet tarafından daha önce zorunlu göçe tabi tutulan Ermenilerle ilgili olarak geri dönüş kararnamesi çıkarıldı ve “*Askerî ve siyasi sebeplerden dolayı başka mahallere sevk edilmiş olan Ermenilerin memleketlerine dönmelerine müsaade edileceği*” ilan edildi. Bu, aralıklarla ilgili vilayetlere duyuruldu.²⁴⁵ Bu kararname sadece tehcir edilenleri değil kendi isteğiyle başka ülkelere göç edenleri de kapsıyordu. Dâhiliye Nezareti 12 Nisan 1919'da, Harbiye Nezareti'ne, Birinci Dünya Savaşı sırasında Rusya ve başka yabancı ülkelere kaçan Ermenilerden kanunen mani hâleri olmayanların ülkeye geri dönmelerine izin verileceği, ancak cinayet ve diğer suçlar sebebiyle firar etmiş olanların ülkeye dönmelerine müsaade edilmeyeceği bilgisini verdi.²⁴⁶

Bu kararnamenin ardından bazı Ermeniler memleketlerine döndüler. Geri dönenlerle ilgili olarak hazırlanan ve Maraş ile Süleymanlı (Zeytun)²⁴⁷ nüfusunu detaylandıran bir raporda, savaş öncesi ve savaş sonrası Ermeni nüfusu verilmiştir. Buna göre; Maraş merkezde savaş öncesi 30000 Ermeni'nin yaşadığı, bunlardan 19000'inin sürgün edildiği, 11000'inin yerinde bırakıldığı belirtilmektedir. Savaş sonrasında sürgün edilen 19000 Ermeni'den 8000'ini Maraş'a geri dönmüştür. 1919 yılında Maraş'ta toplam Ermeni nüfus 19000 iken diğer yerlerden gelen 3000 Ermeni'yle birlikte bu sayı 1920'de 22000'e ulaşmıştır. Sürgünden döndükten sonra 11000 Ermeni kaybedilmiştir. Süleymanlı'da ise savaş öncesi yaşayan 10000 kişinin tamamı sürgün edildi. Geri dönüş kararnamesinden sonra 1200 Zeytunlu geri döndü.

---

²⁴⁵ Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE), İstiklal Harbi Kataloğu (İSH), Kutu 342, Gömlek 63, Belge 63-1; ATASE, İSH, Kutu 72, Gömlek 149, Belge 149-1.

²⁴⁶ ATASE, İSH, Kutu 22, Gömlek 102, Belge 102-1; ATASE, İSH, Kutu 33, Gömlek 159, Belge 159-1.

²⁴⁷ Ermenilerin Zeytun'da 1915 yılında çıkardıkları isyan sırasında isyanı bastırmakla görevlendirilen Binbaşı Süleyman Bey ve dokuz askeri şehit etmelerinin ardından Zeytun kazası'nın ismi Padişah iradesiyle “Süleymanlı” olarak değiştirildi. Bu konu ile ilgili olarak bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade Dâhiliye, Dosya Numarası 1514, 1333/B-34. Ayrıca Ermenilerin Zeytun'dan tehcir edilmesi ile ilgili olarak bkz. Nejla Günay, “Birinci Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri'nin Osmanlı Ermenileriyle İlişkileri ve 1914/1915 Zeytun İsyanları”, *Bilig Dergisi*, sayı 51, Güz 2009, ss. 85-104; Nejla Günay, “Ermenilerin tehcir Edilmesi Kararında Etkili Olan Faktörler ve Maraş-Zeytun Ermenilerinin Tehciri”, *Bellekten*, cilt: LXXIII, sayı: 267, Ağustos 2009, Ankara, ss. 555-580.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Diğer yerlerden göç edenlerle Zeyton Ermenilerinin 1920'deki sayısı 1500'e ulaştı.²⁴⁸

Ermenilerin geri dönüş kararnamesiyle memleketlerine dönmeğe başlamalarının ardından İtilaf Devletleri bölgede nasıl bir tutum izleyeceklerini netleştirmeye başladı. Zira Ermeniler tarafından hem Doğu Anadolu'da "Vilayât-ı Sitte"* olarak adlandırılan topraklarda hem de "Kilikya"²⁴⁹ denen güney bölgelerinde bağımsız Ermeni devletleri kurulması tasarlanmaktaydı. Boghos Nubar Paşa, Ermeni delegasyonu başkanı olarak katıldığı barış müzakerelerinde Çukurova'dan "Küçük Ermenistan" şeklinde bahsederek burada bir Ermenistan devleti kurulması çabasını açıkça ortaya koymaktaydı.²⁵⁰ Bu durum bölgeyi işgal etmeyi amaçlayan ve bu amaçlarını daha sonra gerçekleştiren yabancı devletlerin işini kolaylaştıracaktır. İtilaf Devletleri, Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından imzalanan Mondros Mütarekesi'ne aykırı olarak Ermenilerin Kilikya diye adlandırdıkları güney bölgelerini işgal ettiler. Mondros Ateşkes Antlaşması'na göre müttefikler ancak Toros tren geçidini ve müttefikler için bir tehdidin ortaya çıkmasına neden olabilecek herhangi bir stratejik noktayı işgal edebilirlerdi. Ancak Toroslarda müttefiklerin güvenliğini tehdit edebilecek herhangi bir tehlike yoktu. En azından böyle bir tehlike, Fransızlar ateşkes antlaşmasının maddelerini ihlal edene kadar yoktu. Diğer taraftan Çukurova'daki hiçbir vilayetin işgal edilmesini gerektirecek geçerli bir neden de yoktu.²⁵¹ Zira 2. Ordu Karargâhı ile 12. Kolordu Konya'ya, 20. Kolordu Ankara'ya ve 3. Kolordu Sivas'a çekilmişti.²⁵² Buna rağmen Maraş, mütareke şartları gereği Osmanlı askerinin şehri terk etmesinin ardından mütarekeye aykırı olarak 22 Şubat 1919'da İngilizler tarafından işgal edildi. İngilizler, bu arada geri dönen Ermenileri kendi kasaba ve köyleri yerine Maraş'ın içine ve Süleymanlı'ya toplu olarak yerleştirdiler.²⁵³ Ermeniler, işgali fırsat bilip Türklerden intikam alma hevesine düşmüşlerse de İngilizler buna fırsat vermediler. Yönetimle ilgili işlere de fazla müdahale etmediler. 15 Eylül 1919'da Fransızlarla imzaladıkları Suriye

---

²⁴⁸ Hikmet Özdemir, Kemal Çiçek, Ömer Turan, Ramazan Çalık, Yusuf Halaçoğlu, *Ermeniler: Sürgün ve Göç*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2004, s.130.

*Van, Erzurum, Bitlis, Diyarbakır, Mamuretü'l Aziz, Sivas vilayetleri.

²⁴⁹ Kilikya; Ermeni literatüründe coğrafi bir terimdir. Buna göre Kilikya; Suriye'nin kuzeyinde Toroslarla Akdeniz arasında dağlarla çevrilmiş bir yer olup Urfa'dan Mersin'e, Maraş'tan İskenderun'a geniş bir alanı kapsar. Bkz. Major T. E. Compton, "The French Campaign of 1920-21 in Cilicia", *Royal United Service Institution Journal*, 67, 1922, p.68.

²⁵⁰ Price Clair, "Present Turkish Rule in Cilicia", *Current History*, 16/2, New York, 1922, p.217.

²⁵¹ Justin McCarthy, *Osmanlı'ya Veda*, çev. Mehmet Tuncel, İstanbul, Etkileşim, 2006, s.255.

²⁵² Ahmet Hulki Saral, *Ermeni Meselesi*, yy, 1970, s.241.

²⁵³ Yaşar Akbıyık, *Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1999, s.11.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Antlaşması gereği 1 Kasım 1919'da Maraş'ı Fransızlara teslim ederek geri çekildiler.²⁵⁴

Fransız işgali Maraş'taki Ermeniler tarafından coşkuyla karşılandı. Ermeniler Fransız ordusunda Ermeni lejyonları da olmasının etkisiyle Müslümanlara karşı katliama başladılar. Bunun yanı sıra Fransızların şehrin yönetimini ele geçirmeye çalışmaları, halkın dinî ve millî duygularına saygı göstermemeleri, hatta kadınların namusuna el uzatmaya kalkışmaları şehirde gerginliği artırdı. Ermeniler ve Türkler arasındaki anlaşmazlık Fransızların Ermenilere verdiği destek sonucunda uzlaşmaz bir hâl aldı. Maraşlılar, Pazarcık ve Elbistan'da kurulan Kuvay-ı Milliye'nin etrafında toplanarak örgütlendiler. Taraflar arasında 22 Ocak 1920'de başlayan sıcak çatışmalar 11 Şubat 1920 gecesine kadar devam etti. Maraşlıların baskısına daha fazla dayanamayacağını anlayan Fransız güçleri kimseye haber vermeden sessizce geri çekildiler.²⁵⁵Bu çalışmada; Fransız işgali ve Fransızların geri çekilmesinden sonra Süleymanlı'da Türklerle Ermenilerin genel durumları, Ermenilerin Süleymanlı'da neden tehdit unsuru oldukları incelenerek iki toplumun birbirine bakışları ve Süleymanlı Ermenilerinin hangi sebeplerle Maraş dışına çıktıkları ortaya konacaktır.

Milli Mücadele Sırasında Zeyton Ermenileri

Süleymanlı'ya geri dönen ve sayıları 1500 civarında olan Ermeni halkın, Süleymanlı'da daha önceden çıkan olaylar nedeniyle çıkan yangınlar sonucunda barınacak evlerin çoğunun harap olması sebebiyle 1878 yılında yaptırılan kışla binasına yerleşmesine göz yumuldu. Hatta civar köylerde bulunan Ermeniler de kışlaya yerleşti.²⁵⁶ Ancak kışla, askerî amaçlarla inşa edildiğinden müstahkem bir nitelik taşımaktaydı. Ermenilerin bu binada barındırılması işgal altında bulunan Maraş şehri için olumsuz sonuçlara sebep olabiliyordu. Zira eşkıyalığı ile ün salmış Çolakyan Aram ve adamlarının silahlı olarak Süleymanlı dolaylarında bulunduğu bilinmekteydi. Geri dönen Ermenilerden bir kısmı da kışlanın yakınındaki 25 kadar binayı tahkim ederek oralara yerleştiler. Ermenilerin silahlı olmaları çevre köylerde yaşayan Müslüman ahaliyi huzursuz etti. Öte yandan Zeyton Ermenilerinin Fransızlarla irtibatına engel olunması Maraş'ta yürütülen millî mücadelenin başarıya ulaşması için çok önemliydi. Ermeniler, kışlada ikamet ettikleri sırada 12 kişiden oluşan bir yönetim heyeti oluşturarak örgütlü hareket etmeye başladılar. Bunun üzerine Ermenilerin davranışlarını gözlemek ve Müslüman ahalinin güvenliğini tehlikeye atmamak için kışlanın 5 km. kadar doğusunda bulunan Ziyaret Tepesi'ne bir müfreze yerleştirilerek asayişin bozulmasının önüne geçildi.²⁵⁷

²⁵⁴ Akbıyık, *Millî Mücadelede Güney*, s.45–46.

²⁵⁵ Fransızların geri çekildiklerini Ermenilerin duymasını engellemek için atlarının nallarına keçe bağladıkları konusunda bkz. Antranik Çelebyan, *Antranik Paşa*, çev. Mariam Arpi&Nairi Arek, İstanbul, Pêrî Yayınları, 2003, s.349.

²⁵⁶ ATASE, İSH, Kutu 53, Gömlek 11, Belge 11–1.

²⁵⁷ Ahmet Hulki Saral&Tosun Saral, *Vatan Nasıl Kurtarıldı*, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1970, s.124.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Fransız ordusu, Zeytun Ermenilerinin isyankâr karakterini bildiklerinden onları Maraş'taki işgalleri sırasında kullanmak için çok çabaladıysa da başarıya ulaşamadı. Fransız işgali sırasında Süleymanlı'da sıcak çatışma yaşanmasa da Zeytun Ermenileri, Fransız güçlerine çeşitli şekillerde destek verdiler. 13. Kolordu Komutanı Selahattin Bey tarafından 14 Ocak 1920'de Harbiye Nezareti'ne gönderilen şifrede; Süleymanlı'ya gitmekte olan bir şahsın üstünün aranması neticesinde ele geçirilen birçok mektup ve evrakin tercümesi sonucunda "*Türklerin imha zamanı gelmiştir. Onun için sizlerde silaha sarılarak imhaya başlayınız.*" şeklinde ifadelere rastlandığı bildirildi. Komutan Selahattin Bey, ayrıca şimdiye kadar Maraş civarında 16 Müslüman öldürülürken Müslüman çetelerinin 20 kadar Hristiyan'ı öldürdüğünü, dolaşan Ermeni çetelerinin hâla faaliyette olduğunu ve Maraş'a 30 km. uzaklıkta bulunan ve şehrin Andırın Kazası ile bağlantısını temin eden Erkenez Köprüsü'nü yıkmak istediklerinin Elbistan'da görev yapan birliklerce haber alındığını ifade etti.²⁵⁸ Öte yandan Zeytunlu Ermeniler casusluk yaparak Elbistan'da yürütülen Kuvay-ı Milliye faaliyetlerini izleyip Fransızlara bilgi aktarmaktaydı. Ermenilerin, Elbistan-Maraş arasındaki bağlantıyı kesmek için Ceyhan Köprüsü'nü yıkacaklarının haber alınması üzerine Maraş Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Bertiz müfrezesini Ceyhan Köprüsü ile Elbistan-Maraş yolunu korumakla görevlendirip Zeytun Ermenilerini etkisiz kıldı.²⁵⁹

Maraşlıların 12 Şubat 1920'de Fransızlara karşı verdikleri mücadeleyi kazanması ve ardından düşmanın şehirden kaçması hem Maraş hem de Süleymanlı'da yaşayan Ermenilerinin ümitsizliğe kapılmasına neden oldu. Zeytun Ermenileri, yerel makamların silahlarını teslim etmeleri konusundaki isteklerine karşı çıkıp şekavette bulundular. 3. Kolordu Kumandanı Selahattin Bey'in 5 Mart 1920'de hazırladığı raporda Zeytun Ermenilerinin kasabanın güneyinde olay çıkararak 15 kişiyi Süleymanlı'ya götürdükleri, bunun adı bir olay olduğu ve gerekli tahkikatın yapıldığını bildirdi.²⁶⁰

Maraş Mutasarrıf Vekili İrfan Bey 6 Mart günü nahiyenin her yerinde huzur ve sükûnetin teminine çalışıldığını, Süleymanlı Nahiye Müdürlüğü Vekâleti'ne atanan Süleyman Çavuş'un aynı zamanda nahiyenin takım kumandanlığına da tayin edildiğini ve kendisinin İslam ve Hristiyan ahali arasındaki ilişkilerin düzeltilerek iki taraf arasında herhangi bir karışıklığa meydan verilmemesine dair tedbirler almakla görevlendirildiğini ifade etti.²⁶¹ Ancak Ermenilerin 7 Mart günü Alışar, Kayatepe, Semeyir (Tekir), Ketman ve Sarıgül köylerine baskın düzenlemesi Müslüman halkın paniğe kapılmasına sebep oldu.²⁶² Bunun üzerine aynı gün 20 kişilik bir jandarma müfrezesi bu tür olayların tekrarlanmasına meydan vermemek için

²⁵⁸ ATASE, İSH, Kutu 57, Gömlek 9, Belge 9-1.

²⁵⁹ Yaşar Akbıyık, "Arşiv Belgeleri Işığında Zeytun Ermeni Meselesinin Halli", *Yeni Türkiye Ermeni Sorunu Özel Sayı*, 38, 2001, s.781.

²⁶⁰ ATASE, İSH, Kutu 119, Gömlek 74, Belge 74-1.

²⁶¹ ATASE, İSH, Kutu 316, Gömlek 152, Belge 152-4,5.

²⁶² 3. Kolordu Komutanı Selahattin'in Başkumandanlığa gönderdiği 8 Mart 1920 tarihli şifre için bkz. ATASE, İSH, Kutu 57, Gömlek 67, Belge 67-2.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Zeytun'u tahrip etti.²⁶³ Kozan ve Haçin'de de benzer karışıklıkların olması ve üstelik Haçin Ermenilerinin Zeytunlularla irtibat kurmaya çalışması hükümetin kışlada barınmaya devam eden Ermeniler konusundaki endişesini daha da artırdı. 15 Mart 1920'de Haçin'den çıkan Ermeni çetelerinin Göksun'a doğru yola çıktığı haberinin duyulması ve bu çetelerin Zeytunlularla güç birliği yapma ihtimalinin yüksek oluşu hükümetin bu konudaki endişesinin yersiz olmadığını göstermekteydi.²⁶⁴ Ermenilerin saldırısına maruz kalan ve tamamen savunmasız olan çevre köylerdeki Müslüman halk, can güvenliği endişesiyle Elbistan Mıntıka Kumandanlığı'ndan yardım istedi ve kumandanlık aracılığıyla köylülere Elbistan ve Sivas'tan silah temin etti.²⁶⁵

Süleymanlı'da bu olaylar yaşanırken İtilaf Devletleri'nin tepkisini çekmekten endişelenen İstanbul hükümeti, 15 Mart 1920'de Erkân-ı Harbiye Riyaseti aracılığıyla Sivas'ta bulunan 3. Kolordu Komutanlığı'na; Süleymanlı'da Ermeni ve Müslüman halk arasında yaşanan olayların daha farklı sonuçlara sebep olabilecek mahiyette bulunduğundan Ermenilerin tahriki söz konusu olsa bile sulh sonucunu olumsuz etkileyecek olayların önüne geçilmesi, sükûn ve asayişin muhafazasının vatanın menfaatleri icabı olduğu bildirerek durumun imkân nispetinde idare edilmesini emretti.²⁶⁶ Bu emri de dikkate alan 3. Kolordu Komutanlığı 15 Mart 1920'de, ilgili kıtalara, Süleymanlı'da Müslüman ve Hristiyan ahali arasında meydana gelen karışıklıkların çok daha vahim sonuçlara sebep olabileceğine dikkat çekerek Ermenilerin tahrik edici davranışları söz konusu olsa bile hem Müslümanların hem de Ermenilerin can güvenliğinin temin edilmesi konusunda her türlü tedbirin alınmasını ve karışıklıkların bir an önce sona erdirilip hiç kimsenin can güvenliğinin tehlikeye atılmamasını emretti.²⁶⁷

3. Kolordu Komutanlığı, Süleymanlı'da yaşanan olayların mahiyetinin ne olduğunun tam olarak tespit edilmesini Maraş 9. Tümen Komutanlığı ve Maraş Mutasarrıflığı'ndan istedi. Maraş Mutasarrıflığı olayların tekrarlanmaması amacıyla eşraf ve Ermeni ileri gelenlerinden bir heyet oluşturarak Süleymanlı'ya gönderdi.²⁶⁸ Bu heyette Kadızade Hacı Efendi, Maraş Ermeni Protestan Cemaati lideri Abraham Hartunyan ve iki kişi daha vardı. Heyet 28 Mart Pazar günü Süleymanlı'ya ulaştı. Görevleri Ermenilerin itaat etmelerini temin etmekte. Hartunyan, yol üzerindeki bir köyden gizlice gönderdiği bir mektupla Ermenilerin lideri durumundaki Aram Çolakyan'ı, kendisine verilen görevler konusunda bilgilendirdiğini ve ona uygun hareket etmesi konusunda onu uyardığını ifade etmektedir.²⁶⁹ Heyet

²⁶³ ATASE, İSH, Kutu 57, Gömlek 7, Belge 7-2.

²⁶⁴ ATASE, İSH, Kutu 766, Gömlek 209, Belge 209-1.

²⁶⁵ Saral&Saral, *Vatan Nasıl Kurtarıldı*, s.125.

²⁶⁶ ATASE, İSH, Kutu 57, Gömlek 110, Belge 110-1.

²⁶⁷ ATASE, İSH, Kutu 57, Gömlek 110, Belge 110-1.

²⁶⁸ ATASE, İSH, Kutu 316, Gömlek 174, Belge 174-1.

²⁶⁹ Hartunyan'ın anılarının yer aldığı eser için bkz. Abraham Hartunian, *Neither to Laugh nor to Weep a Memoir of the Armenian Genocide*, translated from the original Armenian manuscripts by Vartan Hartunian, Boston, Beacon Press, 1968, p.151-152.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Maraş'a döndükten sonra mutasarrıfın makamında toplanarak görüşme sonucunu bildirdi ve Mutasarrıf Vekili İrfan Bey 7 Nisan 1920'de konuyla ilgili olarak hazırladığı raporu kolordu komutanlığına sundu. Buna göre; Zeytun'a gönderilen nasihat heyetinin verdiği bilgilerle Zeytun Ermenilerinin kendilerine hitaben yazdığı mektuplardan anlaşıldığına göre Süleymanlı'da yaşayan Ermenilerin hükümetten memnun olduklarını ve hükümete sadakatten başka bir niyetleri olmadığını beyan ettiklerini, ellerinde sadece İngilizlerin ruhsatla verdiği 14 silahtan başka silah bulunmadığını, bu silahları da vahşi hayvanlardan korumak için kullandıklarını dolayısıyla teslim edebilecekleri silahları olmadığını bildirdiklerini, kasabada şimdilik sükûnetin hâkim olduğunu, bu durumun devam etmesi için Süleymanlı Kaymakamlığı ile Fırnız Nahiye Müdürlüğü'nün çalışmalarına devam ettiklerini, arz etti.²⁷⁰

Bölgenin durumu hakkında tetkiklerde bulunmak üzere görevlendirilen Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı Bey, 30 Mart 1920'de Süleymanlı'ya vardı ve konuyla ilgili raporunu 2 Nisan 1920'de Genelkurmay Başkanlığı'na verdi. Buna göre; Süleymanlı'ya geri dönen Ermeniler, kasabanın yakınındaki kışla ile kışlaya bitişik olarak inşa ettikleri evlerde oturmaktadır. 1800 kişi civarında oldukları tahmin edilen Ermenilerden 400'ünün eli silah tutabilecek durumda olduğu ve ellerinde 200 silah, iki ağır makineli, iki otomatik tüfek, 700 civarında el bombası ve cephane bulunduğu tahmin edilmektedir. Binbaşı raporunda ayrıca; Ermenilerin kasabanın 8-10 km. dışındaki tarla ve bahçelerine gidip geldiklerini ve bu esnada silah taşımadıklarını, civar köylerde yaşayan Müslümanlarla alışveriş yaptıklarını, bazılarının kereste ticaretiyle meşgul olduğu için bir an önce işlerine dönmek istediğini, kışladan ayrılıp kendi evlerini yapmayı düşündüklerini, aralarında şekavet ve isyana taraftar olanların sayısı az görünse de silahlarını teslim etmeye yanaşmadıklarını ve ne olursa olsun isyan etmeyecekleri konusunda güven veremediklerini, müfrezede görevli askerlerin üniforma yerine başıbozuk kıyafeti giymelerinden dolayı Ermenilerin askerleri çete gibi algıladıklarını, kışladan ayrılmaya karşı çıkmalarını da kendilerini savunmak istemelerine bağladıklarını, kışlanın kapılarını kerpikle örüp alt ve üst katlarda mazgallar açarak muhtemel bir çatışmaya hazırlandıklarını, çatışma olması hâlinde asker sevki için yol ve köprülerin müsait olduğunu ifade etti.²⁷¹

Hükûmetin Ermenilerin kışlada barınmasından duyduğu rahatsızlığı bilen Ermeniler Maraş'a sadakatlerini bildirmek üzere 21 Nisan 1920'de dört kişiden oluşan bir heyet gönderdi. Heyette yer alan Asador, Anakilyan Levon, Kasapyan Artin, Satıkyan Serkis adlı kişiler hükûmetin kışlayı boşaltmaları

²⁷⁰ ATASE, İŞH, Kutu 621, Gömlek 25, Belge 25-1. Ayrıca bkz. ATASE, İŞH, Kutu 316, Gömlek 174, Belge 174-1. Hartunyan Ermenilerin hükûmetin isteklerini yerine getirmeye söz verdiğini, dolayısıyla kendilerine verilen görevi başarıyla yerine getirdiklerini nakleder. Bkz. Hartunian, *Neither to Laugh*, p.152.

²⁷¹ Akbıyık, *Arşiv Belgelerinin Işığında*, s.783; Saral&Saral, *Vatan Nasıl Kurtarıldı*, s.125; ayrıca Maraş Kumandanı Ali Bey'in benzer bilgiler içeren 23 Haziran 1920 tarihli raporunu karşılaştırmak için bkz. ATASE, İŞH, Kutu 830, Gömlek 30, Belge 30-1.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

ve çevre köylere yerleştirilmeleri konusundaki teklifini kabul edemeyeceklerini ama kasaba içinde bir müfreze bulundurulmasına razı olduklarını bildirdi. Maraş Kumandanı Ali Bey, asayişin temin edilmesi amacıyla Zeytun'a 25 kişiden oluşan bir müfreze gönderilmesiyle ilgili hazırlıklara hemen başlayıp çalışmalarıyla ilgili bilgileri Başkumandanlığa sundu.²⁷²

Ermenilerin bu faaliyetleriyle yetkilileri oyalamaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Çünkü Ermenilerin daha müfreze kasabaya gelmeden olaylar çıkardıkları görüldü. 5 Mayıs 1920'de çıkardıkları olayların ardından yapılan incelemelerde şehit mezarlarını tahrip ettikleri, aralarında Fırnız nahiye müdürünün de bulunduğu bazı görevlileri rehin alarak kışlaya kapattıkları ve jandarma karakolunu dağıtıp erlere ait silahları gasp ettikleri görüldü.²⁷³ Zeytun Ermenilerinin bu hareketi Kuvay-ı Milliye yetkililerince endişeyle karşılandı. Zira Ermenilerin hâla bölgede bulunan Fransız güçleriyle irtibata geçme ihtimalleri vardı. Bunu önlemek isteyen Kuvay-ı Milliye, Beşan Köyü'nde toplanarak gerekli tertibatı aldı. Ardından Süleymanlı Kaymakamı da Kuvay-ı Milliye'nin toplandığı Beşan Köyü'ne gelerek Ermenileri; jandarmalardan gasp edilen silahların iadesi, kışlada bulunan Nahiy Müdürlü ve beraberindekilerin serbest bırakılması ve tahrip edilen şehit mezarlarının onarılması konusunda uyararak kendilerine 24 saat süre verdi. Ancak verilen süre dolduğu hâlde Ermenilerden bir cevap alınamadı. Bu arada Ermeni ve Türk devriyeleri tesadüfen karşı karşıya geldiler ve aralarında çatışma çıktı. 3-4 saat süren çatışmanın ardından Ermeniler geri çekildi.²⁷⁴ Nahiy müdürünün serbest bırakılmaması nedeniyle onun görevini ifa etmek üzere vekâleten bir nahiy müdürü ataması yapılarak bir miktar jandarma ile Süleymanlı'ya gönderildi. Öte yandan olayların tahkikatı için Süleymanlı Jandarma Komutanı Haydar Efendi görevlendirildi. Beşan Mıntıkası Kumandanı Cemil Hacı'nın bildirdiğine göre ise Ermenilere, Maraş'ta yaşayan Ermenilerin durumlarının gayet iyi olduğu anlatılmak suretiyle asayiş temin edilmeye çalışıldı.²⁷⁵ Ermeniler serbestçe şehre inip alışveriş yapamamaktan yakılarak yanlarına jandarma verilerek şehre inmelerine izin verilmesini istiyorlardı. Ama mevcut jandarma sayısı buna imkân vermemekteydi ve savaş devam ettiği için de Ermenilerin serbestçe dolaşması güvenlik açısından sakıncalıydı. Öte yandan bazı Ermenilerin tarla ve bahçelerini satmaya çalışması dikkat çekmekteydi.²⁷⁶

Kışlada barınmaya devam eden Ermenilerin kışlayı tahkim edip çevre köylerdeki Müslüman ahaliye baskınlar düzenlemesi yetkilileri kaygılandırmaktaydı. Millî Mücadele'nin ve Batı Cephesindeki durumun sekteye uğramaması açısından konunun daha fazla uzamaması çok önemliydi. Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak, 23 Mayıs 1921'de 2. Kolorduya;

²⁷² ATASE, İŞH, Kutu 830, Gömlek 30, Belge 30-1.

²⁷³ ATASE, İŞH, Kutu 316, Gömlek 152, Belge 152-1.

²⁷⁴ ATASE, İŞH, Kutu 316, Gömlek 152, Belge 152-2. Aynı konuyla ilgili olarak 3. Kolordu Komutanı Selahattin Bey'in hazırladığı rapor için bkz. ATASE, İŞH, Kutu 61, Gömlek 5, Belge 5-2,3,4.

²⁷⁵ ATASE, İŞH, Kutu 316, Gömlek 152, Belge 152-3.

²⁷⁶ Akbıyık, *Arşiv Belgelerinin Işığında*, s.784.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Süleymanlı'daki kışlanın boşaltılarak buraya İbrahim Uşağı aşiretinin yerleştirilmesi, Ermenilerin de silahları alınmak suretiyle civardaki köylerde barındırılmasını emretti. Ermeniler, bu durum karşısında kendi isteklerini yetkili makamlara bizzat iletmek arzusunda olduklarını ifade ederek Maraş'a bir heyet gönderdi.²⁷⁷ Zeytunlular, kışladan ayrılmalarının güvenlikleri açısından riskli olduğu için bunu istemediklerini, Maraş'a yerleşmeleri teklifine sıcak bakmakla beraber tarlalarını hasat etmedikleri için Süleymanlı'da kalmalarının daha uygun olduğunu, ellerindeki 14 silahın asayiş sağlanıncaya kadar kendilerinde kalmasına izin verilmesini istediler. Hükûmet Ermenilerin yapılan tekliflere hâla yanaşmadıklarını anlayınca askerî tedbirlere yönelmek zorunda kaldı. Maraş Mutasarrıflığı'na askerî kuvvetlerin Süleymanlı'ya doğru yola çıkarılması emredildi.²⁷⁸

Hükûmetin kararını tatbik ve infaz üzere Maraş'a gelen Ermeni heyetiyle birlikte iki taburlu 25. Piyade Alayı bir dağ topçu takımı, Tümen İstihkâm Bölüğü'nden oluşan kuvvetler 25 Haziran 1921 günü Süleymanlı'ya gönderildi. Kozan'da bulunan ancak daha önceden Döngel'de (Yenicekale) görevlendirilmiş olan 9. Tümen Hücum Taburu da 26 Haziran'da varacak şekilde Suçatı'na yönlendirildi. Ayrıca depo alayından iki tabur da bir kudretli dağ topu ile takviye edilerek Süleymanlı'ya doğru yola çıkarıldı. Ermenilerin bu gelişmeler sonucunda Türk köylerine baskın düzenleme ihtimalleri yüksek olduğundan bazı Türk köylerine silah dağıtıldı. 27 Haziran 1921'de harekât başlatılarak Zeytun Kışlası kuşatıldı ve Ermenilere hükûmetin teklifleri bir kez daha anlatıldı. Hükûmetin tekliflerini Ermenilere anlatmak üzere Maraş'taki Ermeni dini liderleri ile eşraftan bazı kişiler de kışlaya götürüldü. Eşraftan Rafael Hırlakyan, teslim olmaları durumunda kendilerine merhamet edileceğini hazırlanan beyannameyi okumak suretiyle Ermenilere duyurdu.²⁷⁹ Bunun üzerine kışla dışında kalan ve 125 aileden oluşan Ermeni halkı hükûmetin şartlarını kabul ettiler ve hayvanlarıyla eşyalarını yanlarına alıp teslim oldular. Kışlada ise sayıları 150 civarında olan silahlı eşkiya kaldı. Teslim olan Ermeni halkı; 146 erkek, 218 kadın ve 235 çocuktan oluşmaktaydı.²⁸⁰

Kışla, silahlı Ermenilerin teslim olmaması nedeniyle 27 Haziran günü top ateşine tutuldu. 28–29 Haziran gecesi, arazinin sarp ve kayalık olmasının avantajını kullanan asiler, gece karanlığından yararlanarak kışlanın batı tarafından kaçtılar. Eşkiyanın civar köylerdeki halka zarar vermesinden endişelenen yetkililer onları takip ederek ahalinin de yardımıyla Bunduk Köyü'nde sıkıştırdıysa da dağlara kaçmalarına engel olunamadı. Beş saat süren çatışma sonucunda iki şakinin ölüsü ele geçirildi.²⁸¹ Süleymanlı'da

²⁷⁷ Binbaşı Faik Bey başkanlığındaki Türk heyetinin Fırın'sta Muhtar Setrak ile yaptığı görüşme ve hükûmetin Ermenilere yönelik olarak hazırladığı beyannamenin ayrıntıları için bkz. Akbıyık, *Arşiv Belgelerinin Işığında*, s.785–786.

²⁷⁸ ATASE, İSH, Kutu 821, Gömlek 94, Belge 94–1,2.

²⁷⁹ Stanley E. Kerr, *The Lions of Marash*, Albany, State University of New York Press, 1973, p. 232.

²⁸⁰ Teslim olanların sayısının 641 olduğu konusunda bkz. Kerr, *The Lions of Marash*, p. 233.

²⁸¹ Saral&Saral, *Vatan Nasıl Kurtarıldı*, s.127–128.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

bulunan Maraş Mutasarrıf Vekili, 15 Temmuzda İkinci Kolordu Komutanlığı'ndan Süleymanlı'da kalan Ermeni eşyasının kaydedilerek defterinin kaymakamlığa gönderildiğini, bu eşyanın Maraş'a nakledilebilmesi için yeterli sayıda arabacı gönderilmesini talep etti.²⁸² Komutanlık bu talebi karşılayarak 15 arabacının bir çavuş komutasında Ermeni eşyasını Süleymanlı'dan Maraş'a çekmek üzere Maraş Mutasarrıflığı'nın emrine verdiği 2 Ağustos tarihli yazısıyla bildirdi.²⁸³ Kasabada olayların tamamen sona ermesinden sonra Süleymanlı Müfreze Komutanı Abdi Bey de Maraş'a gitti.²⁸⁴ Teslim olan 600 kişi civarındaki Ermeni kafilesi Maraş'a doğru yola çıkarıldı. Bu kişilerin bakımını Maraş'ta bulunan Amerikan Yardım Komitesi üstlendi.²⁸⁵

Asilerin peşini bırakmamakta kararlı olan hükümet 4 Temmuz 1921'de Andırın'ın kuzeydoğusundaki Sarımsak Dağı'nda sıkıştırılan eşkiyanın kuşatılması emrini verdi. Kaçış yollarının tutulduğunu anlayan eşkiyadan bir kısmı geri döndü ve Sinse Köyü civarında ahali kuvvetleriyle karşı karşıya geldiyse de Sağ Gediği'nden geçerek İtilalli?? Dağı'na yöneldi. Sarımsak Tepe'de kalanlarla yapılan çatışmada ise az sayıda eşkiya ele geçirildi.²⁸⁶ Kaçan eşkiyanın Göksun Kazası'na bağlı Andırın Nahiyesi'ne Çukurhisar ve Samangediği boğazlarından geçerek ulaşması ve buradan da kaçması ihtimali çok yüksekti. Ancak burada bulunan kuvvetlerin miktarı 30 jandarma ve 60 kadar silahlandırılmış ahali kuvvetinden ibaretti ve bu kuvvet eşkiyaya karşı koymak için çok yetersizdi. Bu nedenle mutasarrıf vekili 30 Ağustos'ta bu bölgeye acil olarak iki bölük asker sevk edilmesini istedi.²⁸⁷ Eşkiyanın bir kısmı dağlarda uzun süre barınamayarak Zeyton, Göksun ve Andırın'da teslim oldu. Teslim olmayan eşkiya Göksun-Pınarbaşı arasında şekavette bulununca yeniden takip edildi. 6 Eylül 1921 günü son eşkiya grubu bir sazlıkta sıkıştırıldı. Aram Çolakyan'ın da aralarında bulunduğu 20 şaki öldürüldü.²⁸⁸

Kaçan eşkiyadan bir kısmı da 25 Eylül 1921'de Kütüklü bölgesinde Maraş'a cephane taşıyan Mülazım Recep Efendi kumandasındaki bir müfrezenin önünü kesti. 20 saat kadar devam eden çatışma sonucunda ikisi ağır olmak üzere üç asker yaralandı, biri kayboldu. 21 sandık mermi ile birçok zabıt eşyası gasp edildi. Ayrıca eşkiyanın 24 Eylül günü de 12 kişilik yolcu kafilesinin yolunu keserek birini öldürdüğü, diğerlerini kaçırdığı ve yolcuların eşyasını gasp ettiği, her iki olayda toplam 16 hayvanı da yanlarına alarak Zeyton dağlarına kaçtıklarının tespit edilmesiyle takipleri için Jandarma Tabur Kumandanlığı'nın Süleymanlı Bölüğü'nü görevlendirdiği

²⁸² ATASE, İSH, Kutu 1322, Gömlek 104, Belge 104-1.

²⁸³ ATASE, İSH, Kutu 1322, Gömlek 104, Belge 104-3.

²⁸⁴ ATASE, İSH, Kutu 1327, Gömlek 29, Belge 29-1.

²⁸⁵ Hartunian, *Neither to Laugh*, p.169.

²⁸⁶ İkinci Kolordu Komutanı Selahattin Bey'in Merkez Ordu Kumandanlığı'na gönderdiği 1614 numaralı harp raporu için bkz. ATASE, İSH, Kutu 766, Gömlek 151, Belge 151-1.

²⁸⁷ ATASE, İSH, Kutu 1321, Gömlek 61, Belge 61-1.

²⁸⁸ Saral&Saral, *Vatan Nasıl Kurtarıldı*, s.128.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Maraş Mutasarrıfı Refet Bey'in gönderdiği raporla anlaşıldı.²⁸⁹ 9 Ekim 1921'de Mevki Kumandan Muavini Fikri, Merkez Ordu Kumandanlığı'na, Zeytun'dan dağlara kaçan ve sayılarının 120–130 olduğu tahmin edilen eşkıyanın Göksun taraflarında bulunduğu ve Çukurhisar Köyü'nü yağmaladıklarının ihbar edilmesiyle Göksun-Andırın taraflarına özel memurlar gönderilmesi suretiyle konunun tahkik edildiğini bildirdi.²⁹⁰ Daha sonra küçük gruplara ayrılarak güneye doğru kaçan eşkıyanın geri kalanı arazinin bataklık olmasından yararlanarak amacına ulaştı ve Kilis'te Fransızlara teslim oldu.²⁹¹

Sonuç

Maraş'ın Mondros Mütarekesi'nden sonra İngilizler ve Fransızlar tarafından işgal edildiği sırada Süleymanlı'da Ermenilerle Türkler arasında Maraş'takine benzer bir mücadele yaşanmadı. Süleymanlı'ya geri dönen Ermeniler barınacak yerleri olmadığı için kışlaya yerleştirilmişti. Çevre köylerde oturan Ermeniler de Süleymanlı'ya gelerek kışlanın çevresinde inşa edilen 25 kadar evde ikamet etmeye başlamıştı. Hükûmet, Maraş'ta savaşın devam ettiği günlerde Süleymanlı'da herhangi bir vukuat çıkmaması için elinden geleni yaptı. Çünkü bu bölgenin arazi yapısı savaşmak için uygun değildi. Bu arazi yapısı en azından silahlı olarak dağlarda gezdikleri bilinen ve sayılarının 150 civarında olduğu tahmin edilen eşkıya için avantaj sağlamaktaydı. Süleymanlı'daki kışlada barınan ve sayıları 1500 civarında olan Ermeni'nin 400'ü eli silah tutabilecek kişilerdi ve bunların elinde silah ve cephaneye vardı. Hükûmet, hem kışla gibi askeri sebeplerle inşa edilmiş müstahkem bir binada barınan hem de silahlı olan bu insanların Fransızlarla ve arazi yapısı nedeniyle geçiş imkânlarının kolay olduğu güneydeki Haçın ve Kozan Ermenileriyle birleşmelerinden korkuyordu. Çünkü Fransızlar 12 Şubat'ta Maraş'tan çıkarıldıysa da Adana ve Antep'te savaş tüm şiddetiyle devam etmekteydi. Süleymanlı'daki bu görüntü hem Maraş şehrinin hem de sürekli eşkıya baskınına maruz kalan çevre köylerdeki Müslüman ahalinin can ve mal güvenliği açısından çok önemliydi.

Konunun kan dökülmeden çözümlenmesini tercih eden hükûmet Ermenilere silahlarını teslim edip kışlayı boşaltmalarını ve Maraş'a yerleşmelerini teklif etti. İyi niyetini göstermek için de Ermeni ileri gelenlerini aracı olarak seçti. Ancak Süleymanlı'da bulunan Ermenilerin liderliğine soyunan ve dağlardaki eşkıyanın da başı olan Çolakyan Aram kendisine sunulan teklifleri reddederek silahları teslim etmedi ve kışlayı boşaltmadı. Üstelik kışlayı daha da müstahkem hâle getirmek için giriş kapısını kerpiçe ördürüp pencerelerden mazgal delikleri açtırdı. Bütün bu gelişmeler üzerine Süleymanlı'ya askeri harekât yapılmasına karar verildi. 27 Haziran 1921'de, harekâtın başlatılmadan önce yapılan uyarılar sonucunda sadece 600 kişi teslim oldu. Diğerleri ise uyarılara ateşle karşılık verdi. Bunun üzerine kışla topa tutuldu. Eşkıya kışlanın arka tarafından dağlara

²⁸⁹ ATASE, İŞH, Kutu 1110, Gömlek 195, Belge 195–1.

²⁹⁰ ATASE, İŞH, Kutu 1254, Gömlek 74, Belge 74–1.

²⁹¹ Saral&Saral, *Vatan Nasıl Kurtarıldı*, s.128.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

kaçarak kollara ayrılıp dağıldı. Bu durum askerî birliklerin işini çok zorlaştırırsa da eşkıyanın takip edilmesine devam edildi. Ancak eşkıyanın tamamının ortadan kaldırılması uzun sürdü. Eşkıyanın lideri durumundaki Çolakyan Aram ve 20 şaki Eylül 1921’de öldürüldü. Dağlara dağılan eşkıyadan bir kısmı Göksun ve Andırın taraflarında teslim oldu. Bir kısmı da güneye inmeyi başararak Kilis’te Fransızlara katıldı.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Genelkurmay Başkanlığı Askerî Tarih, Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE), İstiklal Harbi Kataloğu (İSH), Kutu 22, Gömlek 102, Belge 102–1
ATASE, İSH, Kutu 33, Gömlek 159, Belge 159–1.
ATASE, İSH, Kutu 53, Gömlek 11, Belge 11–1.
ATASE, İSH, Kutu 57, Gömlek 7, Belge 7–2.
ATASE, İSH, Kutu 57, Gömlek 9, Belge 9–1.
ATASE, İSH, Kutu 57, Gömlek 67, Belge 67–2.
ATASE, İSH, Kutu 57, Gömlek 110, Belge 110–1.
ATASE, İSH, Kutu 61, Gömlek 5, Belge 5–2,3,4.
ATASE, İSH, Kutu 72, Gömlek 149, Belge 149–1.
ATASE, İSH, Kutu 119, Gömlek 74, Belge 74–1.
ATASE, İSH, Kutu 316, Gömlek 152, Belge 152–1,2, 3, 4, 5.
ATASE, İSH, Kutu 316, Gömlek 174, Belge 174–1.
ATASE, İSH, Kutu 342, Gömlek 63, Belge 63–1
ATASE, İSH, Kutu 621, Gömlek 25, Belge 25–1.
ATASE, İSH, Kutu 766, Gömlek 151, Belge 151–1.
ATASE, İSH, Kutu 766, Gömlek 209, Belge 209–1.
ATASE, İSH, Kutu 821, Gömlek 94, Belge 94–1,2.
ATASE, İSH, Kutu 830, Gömlek 30, Belge 30–1.
ATASE, İSH, Kutu 1110, Gömlek 195, Belge 195–1.
ATASE, İSH, Kutu 1254, Gömlek 74, Belge 74–1.
ATASE, İSH, Kutu 1321, Gömlek 61, Belge 61–1.
ATASE, İSH, Kutu 1322, Gömlek 104, Belge 104–1, 3.
ATASE, İSH, Kutu 1327, Gömlek 29, Belge 29–1.

Araştırma ve Tetkik Eserler

AKBIYIK, Yaşar; “Arşiv Belgeleri Işığında Zeyton Ermeni Meselesinin Halli”, *Yeni Türkiye*, Ermeni Sorunu Özel Sayı, 38, 2001, ss.777–793.
AKBIYIK, Yaşar; *Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1999.
CLAIR, Price; “Present Turkish Rule in Cilicia”, *Current History*, 16/2, New York, 1922, pp.216–220.
COMPTON, Major T. E.; “The French Campaign of 1920–21 in Cilicia”, *Royal United Service Institution Journal*, 67, 1922, pp.68–79.
ÇELEBYAN, Antranik; *Antranik Paşa*, çev. Mariam Arpi&Nairi Arek, İstanbul, Pêrî Yayınları, 2003.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

GÜNAY, Nejla; “Birinci Dünya Savaşı’nda İtilaf Devletleri’nin Osmanlı Ermenileriyle İlişkileri ve 1914/1915 Zeytun İsyanları”, *Bilgi Dergisi*, sayı 51, Güz 2009, ss. 85–104.

GÜNAY, Nejla; “Ermenilerin tehcir Edilmesi Kararında Etkili Olan Faktörler ve Maraş-Zeytun Ermenilerinin Tehciri”, *Belleten*, cilt: LXXIII, sayı: 267, Ağustos 2009, Ankara, ss. 555–580.

HARTUNIAN, Abraham; *Neither to Laugh nor to Weep a Memoir of the Armenian Genocide*, translated from the original Armenian manuscripts by Vartan Hartunian, Boston, Beacon Press, 1968.

KERR, Stanley E.; *The Lions of Marash*, Albany, State University of New York Press, 1973.

McCARTHY, Justin; *Osmanlı’ya Veda*, çev. Mehmet Tuncel, İstanbul, Etkileşim, 2006.

ÖZDEMİR, Hikmet, ÇİÇEK, Kemal, TURAN, Ömer, ÇALIK, Ramazan, HALAÇOĞLU, Yusuf; *Ermeniler: Sürgün ve Göç*, Ankara, Türk tarih Kurumu Yayınları, 2004, s.130.

SARAL, Ahmet Hulki; *Ermeni Meselesi*, yy, 1970.

SARAL, Ahmet Hulki&SARAL, Tosun; *Vatan Nasıl Kurtarıldı*, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1970.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

MİLLİ MÜCADELEDE ANADOLU BASININDA MARAŞ

Prof. Dr. İsmail ÖZÇELİK²⁹²

Özet

“Birinci Dünya Savaşının bitimi neticesinde Osmanlı Devleti’nin İtilaf Devletleri ile imzaladığı Mondros Mütarekesi sonucunda bir yandan orduları lağvedilirken, diğer taraftan Anadolu’nun işgal edilmeye başlandığı bilinmektedir. Bu süreçte İtilaf Devletleri Mondros Mütarekesi hükümlerindeki 7. Maddeyi kendi lehlerine yorumlayarak işgal hareketlerine çeşitli noktalarda başladılar. Bu bağlamda savaş sürerken yapılan ve daha sonra açığa vurulan gizli paylaşma projelerine göre Güney Anadolu illerinden olan Çukurova Bölgesini (Adana-Mersin) Fransızlar, Urfa Antep ve Maraş İngilizler tarafından işgal edildi.

Ancak bilahare kendi aralarında anlaşan İtilaf Devletlerinden İngiltere ve Fransa, “Suriye İtilafnamesi” olarak bilinen antlaşma ile nüfuz bölgelerini yeniden belirlediler. Buna göre Fransızlar, Musul üzerindeki haklarından feragat ederek bu bölgeyi İngilizlere terk edip İngilizlerin işgal ettiği Urfa, Antep ve Maraş şehirlerini Çukurova’ya dâhil ederek İngilizlerden devralarak işgal ettiler.

İstanbul’un işgali, Güney Anadolu’daki bu işgal hareketleri, Antalya ve Konya havalisi ile Batum’daki işgal hareketleri halkın moralini fevkalade bozmuştur. Bu işgal hareketleri karşısında kamuoyundaki endişeler şiddetli tepki ve protestolara dönüşmüştür. İzmir’in işgali bardağı taşıran son damla olmuş ve Anadolu ile Trakya’nın hemen hemen her şehir ve kasaba merkezinde protesto mitingleri düzenlenmiş ve protesto telgrafları çekilmek suretiyle tepkiler çığ gibi büyümüş ve bu tepkilerin basına yansıdığı da müşahede edilmiştir. Bu süreçte Mustafa Kemal Paşa’nın Samsun’a çıkışı, Havza’da mitingleri başlatması, “Amasya Protokolü” nün hazırlanması ve Erzurum ile Sivas Kongreleri sürecinde Heyeti Temsilîyenin oluşarak her yerde “Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin kurulması halk nazarında ortaya çıkan tepki ve endişenin örgütlü bir direnişe dönüşmesine olanak sağlamıştır.

Bu cümleden olmak üzere Maraş ve çevresinin işgali ile ilgili özellikle Anadolu basınında çok sayıda haber, makale, yorum ve benzeri yayınlar yapılmıştır. Bu yayınlar Maraş’la ilgili olarak kesafet kesp etmiş ve milli mücadelede Maraş’taki hadiseler Anadolu basınına yansımıştır. Gazetelerde yer alan çok sayıda haber ve makale yayınlanmıştır. Fransızlar ve destekçileri olan Ermenilerin meydana getirdikleri bir dizi olumsuzluklar basında yer almıştır. Bu araştırmada ele alınan Gazeteler; Erzurum’da yayınlanan Albayrak Gazetesi, Kastamonu’da yayımlanan Açıksöz Gazetesi ve Sivas’ta yayınlanan İrade-i Milliye Gazetesi ile Ankara’daki Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi olmuştur. Sözü ettiğimiz Gazetelerde Maraş’la ilgili çok sayıda haber ve yazı yer almış, ancak pek az bir kısmı burada aktarılan bu haber ve yazılardan bile Maraş’ta yaşanan manzara bütün çıplaklığıyla ortaya konmuştur. Örneğin Albayrak gazetesinin “Vilayet-i Şarkîye Ermenistan Olamaz!” sloganıyla beraber “Türk Varlığından Ayrılık Kabul Etmeyen

²⁹² Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Başkanı (iozcelik6@gmail.com).

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Vatan Bucaklarından: Adana, Urfa, Antep, Maraş” başlığı altında bir dizi haberler yayımlanmış ve duygular bazen şiirlerle dile getirilmiştir. Mesela “Vatan tubasında mukaddes bir dal- Şarki Anadolu İslam ocağı-Ellere verilmez canan kucağı -Adana Urfa’yı unutmak muhal? Hatırdan çıkar mı Maraş illeri?” şeklindeki deyiş bunlardan birisidir.”

Abstract

Maraş in the Anatolian Press of the National Struggle As a result of the ceasefire of Mondros which was signed between the Ottoman Empire and the Allies after the end of the First World War, the Ottoman armies were disbanded and Anatolia was started to be occupied. Parallel to the process, Ally power interpreted the seventh article of the ceasefire and started to occupy the several strategic points. According to secret treaties, the Çukurova region (Cilicia) was taken by France where as the South Eastern Turkey's cities Edesa, Antep and Maraş would be occupied by Britain.

However, as a result of the further Syrian agreement, France and Britain rearranged the participation and according to the new agreement France gave up his claims on Mosul in return of Edesa, Antep and Maraş.

The occupation of Istanbul, Edesa, Antep and Maraş, Antalya, Konya and Batum had deeply demoralized the Anatolian folk. The worst towards the occupation was transformed into protests and reactions. In this process the occupation of Izmir was an ignition point for Turkish people. From Traceto Anatolia, many demonstration held for the protest of the occupation. This reaction is presented by the press. In this process, Mustafa Kemal's arrival in Samsun, initiation of demonstration in Havza, preparations of Amasya Protocol, and emergence of committee of deputies in Erzurum and Sivas Congresses for the reaction of the folk into an organized resistance.

In this regard, many articles and comments have been made in Anatolian press on the occupation of Maraş. This publication presented the unlawful acts of Frenches and Armenians. We have evaluated the newspaper of Albayrak which was published in Erzurum, the newspaper of Açıkgöz was published in Kastamonu, İrade-i Milliye was published in Sivas and Hakimiyet-i Milliye was published in Ankara. For example in the newspaper of Albayrak, many articles with the bold titles such as “the Eastern provinces can not be Armenia!” “The indispensable homeland regions Adana, Edessa, Antep, Maraş” were published. The detailed information on the topic will be evaluated in the text.”

Giriş

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşına girmesinden sonra, daha savaşın sonucu belli olmadan İngiltere, Fransa, Rusya, Osmanlı Devleti'ni kâğıt üzerinde gizlice paylaşmışlardı.²⁹³ İngiltere ve müttefikleri

---

²⁹³ İlhan Palalı, “Millî Mücadelede Urfa”, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Ekim-2016, s. 224, s.125.v.d.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

savaşı kazanmışlardı. Osmanlı Devleti Çanakkale ve Mezopotamya'daki askeri başarılarına rağmen müttefikleriyle beraber savaştan çekilerek Mondros Ateşkes Antlaşmasını(30 Ekim 1918) imzalamıştı. Bunun hemen ardından İtilaf Devletleri'nin işgal hareketleri başlamış²⁹⁴ ve İngiltere'nin tasarruflarına karşı Osmanlı Devleti çaresiz bir hale düşmüştür.²⁹⁵Böylece 150 yıllık hayallerini gerçekleştirecek bir hukuki dayanağa kavuşmuş olan İtilaf devletleri ²⁹⁶ Osmanlı topraklarını parçalamak için tehditle saray ve Bab-ı Ali'ye hâkim olmak istemişlerdir.²⁹⁷İtilaf Donanmasını İstanbul'a gelişi, Anadolu'da başlayan işgal hareketleri, Güney illeri, Antalya ve Konya havalisi ile Batum'daki işgali halkın moralini fevkalade bozmuştur. Bu işgal hareketleri karşısında kamuoyunda derin bir endişe ve bekleyiş doğmuştur.

Zaten Mondros Mütarekesi sonucunda bir yandan ordular lağvedilirken, diğer taraftan böylece Anadolu işgal edilmeye başlanmıştır. İngiliz Generali Allenbey, İstanbul'da Hariciye Nazırı olan Reşit Paşa'ya bir ihtarname tebliğ ederek, baskıyla Altıncı Ordu'nun lağvedilmesini istemiştir.(9Şubat1919)²⁹⁸Bu gelişmeler üzerine Irak'tan çekilen Altıncı Ordu'nun dağıtılmasıyla 13. Kolordu adını alan kuvvetler, Diyarbakır, Urfa, Siirt ve Mardin bölgelerine yerleşmişlerdi.²⁹⁹Mütareke hükümlerinin esnek ve karmaşık oluşu pek çok güçlüğün ortaya çıkmasına yol açmıştır.³⁰⁰ Bucümlenden olmak üzere İtilaf Devletleri özellikle Mondros Mütarekesi'nin hükümlerinden olan 7.Maddeyi kendi lehlerine yorumlayarak işgal hareketlerine çeşitli noktalarda başladılar. Bu bağlamda yapılan ve daha sonra açığa vurulan "Gizli Paylaşma Projeleri" ne göre başlangıçta Güney Anadolu illerinin Çukurova bölgesin Fransızlar, Urfa Antep ve Maraş İngilizler tarafından işgal edilmiştir. Maraş'ta bu bağlamda 22 Şubat 1919 tarihinde İngilizler tarafından işgal edilmişti.³⁰¹

Ancak bilahare "Suriye İtilafnamesi" ile kendi aralarında anlaşan İtilaf devletlerinden İngiltere ve Fransa'nın yaptıkları bu yeni antlaşmaya göre; Fransızlar Musul üzerindeki haklarından feragat ederken burayı İngilizlere terk edip, onların çekildiği Urfa, Antep ve Maraş şehirlerini Çukurova'ya dâhil ederek İngilizlerden devralıp işgal ettiler.³⁰² Böylece bu üç şehir ve civarından çekilen İngiliz askerlerinin yerine Fransız askeri birlikleri yerleşti.³⁰³

---

²⁹⁴ Ömer Budak, Devlet- Aliyye'nin Yıkılış Süreci, Öztepe Matbaacılık, Ankara, 2016, s.290.

²⁹⁵ Mim Kemal Öke Musul Meselesi Kronolojisi, (1918-1926),Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul 1987, s.16.

²⁹⁶ Zeki Sarıhan, Kurtuluş Savaşı Günlüğü I, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1993, s.3-4.

²⁹⁷ Mim Kemal Öke, s.16.

²⁹⁸ İsmail Özçelik, Millî Mücadelede Güney Cephesi Urfa, Ankara, 1992, s. 50-51.

²⁹⁹ Osman Akandere- Yaşar Semiz, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Konya, 2016, s.88.

³⁰⁰ Akandere- Semiz, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, s.70.

³⁰¹ İsmail Özçelik- Nuri Yavuz, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Nobel Yayınevi, Ankara, 2011, s. 133-134.

³⁰² Palalı, agm, s.126.

³⁰³ Özçelik- Yavuz, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, s.134.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Anadolu'da Milli Örgütlenmeler

Yunanistan Paris Barış Konferansında İzmir'i işgal hakkını elde ettikten sonra buraya asker çıkartmıştır.³⁰⁴ İzmir'in işgali Türk kamuoyu bakımından bardağı taşıran son damla olmuş ve Anadolu ile Trakya'nın hemen hemen her şehri ile kasaba merkezinde protesto mitingleri yapılmaya başlanmıştır. Yer yer çekilen protesto telgrafi şeklindeki tepkiler çığ gibi büyümüş ve bu tepkilerin basına yansıdığı da müşahede edilmiştir. Bu süreçte Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışı, Havza'da Anadolu Mitinglerini başlatması, Amasya Genelgesinin hazırlanması ve Erzurum ile Sivas Kongrelerinin gerçekleşmesi halk nazarında ortaya çıkan tepki ve endişenin örgütlü bir direnişe dönüşmesine imkân sağlamıştır.

Bu süreci açacak olursak, Sivas Kongresi, 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında gerçekleşti. Başkanlık görevine Mustafa Kemal getirildi. Kongrenin 11 Eylül'deki oturumunda Heyet-i Temsiliye seçimi yapıldı; Erzurum Kongresi'nde seçilen eski heyet üyeleri aynen korundu; temsilcileri bulunmayan yörelerden seçilen yeni üyelerle heyetin üye sayısı 16'ya çıkarıldı. Kongre'de "Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi", "Anadolu ve Rümeli Mudafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi" adını aldı. Heyete geçici hükümet kurma görevi verildi.³⁰⁵

Bu arada Sivas Kongresinden sonra İstanbul' da ki hükümeti Temsilcisi Salih Paşa Amasya'ya gelerek, "Amasya Protokolü" adıyla tarihe geçen olan görüşmeyi gerçekleştirdiler. 20-22 Ekim tarihinde Heyeti Temsiliye ile Ali Rıza Paşa hükümeti temsilcisi olan Salih Paşa arasında Amasya'da yapılan bu görüşme "Amasya Protokolü" denilen bir anlaşma ile sonuçlanmıştır. Buna göre Mustafa Kemal Paşa yurttan seçimlerin yapılması dâhil ve Anadolu'da başlayan milli mukavemete yardım yapılması yolundaki isteklerini İstanbul Hükümetine kabul ettirmiştir. Protokolde kayda değer iki önemli nokta ilebazi isteklerini İstanbul hükümetine kabul ettiren Mustafa Kemal Paşa, oluşacak meclisin güven altında olmayan İstanbul yerine Ankara'da toplanması ve işgallere karşı başlayan sivil örgütlenmelerin el altından desteklenmesini sağlamış bulunuyordu. Böylece hem yurttan seçimler yapılacak hem de Maraş, Urfa ve Antep ile diğer yerlerdeki Kuvayı milliyeye hareketleri el altından gizlice desteklenecekti. Mustafa Kemal Paşa ve Temsil

³⁰⁴ Osman Akandere, Osmanlı Devletinden Türkiye Cumhuriyeti'ne Konya, 2016, s.114.

³⁰⁵ Sivas Kongresi ile Temsil Heyeti'ne katılan üyeler şunlardır: Refet Bey, (Eski III. Kolordu komutanı), Kara Vasıf Bey, (Eski Kurmay Albay), Mazhar Müfit Bey (Eski Mutasarrıf), Ömer Mümtaz Bey (Ankara eski Mebusu), Hüsrev Sami Bey (Emekli Asker), Hakkı Behiç Bey, (Eski Mutasarrıf), Ratıpzade Mustafa Bey, Niğde Deleşesi. Sivas'ta Heyet-i Temsiliye' nin üye sayısı 16 kişiye çıkmış olsa da toplantı ve kararlar 5-6' e n fazla 10 kişi ile gerçekleşmiştir. Heyet, Kongreden sonra 108 gün Sivas'ta kaldı. 20-22 Ekim tarihinde Ali Rıza Paşa hükümeti ile Amasya'da görüşme yaptı; bazı isteklerini İstanbul hükümetine kabul ettirdi, Meclisin Ankara'da toplanmasını karara bağladı. Ankara'da oluşturulacak millet meclisi için tüm yurttan seçimlerin yapılması ile ilgilendi. 18 Aralık 1919'da Ankara'ya gitmek üzere Sivas'tan ayrıldı.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Heyeti, Heyet, kongreden sonra 108 gün Sivas'ta kalmış ve 18 Aralık 1919'da Ankara'ya gitmek üzere Sivas'tan ayrılmıştır.

Bu bağlamda Anadolu ve Trakya'da başlayan bütün milli hareketler Heyeti Temsiliye ile bağ kurarak, çeşitli araçlar ve özellikle telgraf ile haberleşmeye geçmişlerdir. Nitekim Maraş Elbistan dan gelen ve 12 Ekim 1919 da Sivas'ta çıkan İrade-i Milliye Gazetesi'nde yayınlanan Heyeti Temsiliye' nin oluşumunu ve çalışmalarını tebrik eden bir telgraf haber olarak yer almıştır. Bu telgraf, gazeteye şu şekilde yansımıştır.³⁰⁶ “Elbistan'dan- Teşkilât-ı vatanperverlerine hepimiz minnettarlığımızı ve âmâl-i millîye (millî emellere) muvafık surette hareket edecek olan kabineye destektebulunacağımızı arz ile muvaffakiyetinizi Cenabı Hak'tan dileriz.” Telgraf, Maraşlıların temayülünü daha işin başında göstermesi bakımından önemlidir. Zaten tam bu sıralarda Maraş ve diğer Güney Anadolu ilerinde bir hareketlenmenin başladığı ve Fransızların tazyik ve tecavüzlerinin arttığına dair yetkililerden resmi raporlar da gelmeye başlamıştır.³⁰⁷

Maraş'ın İşgali ve Yaşanan Olaylar

Maraş'ta Fransız işgalinden sonra çatışmaların yaşanacağını ilk kıvılcımı 31 Ekim 1919'da “Sütçü İmam Olayı” ile yaşanmıştır. Ermeni-Fransız Lejyon askerlerinin Uzunoluk Hamamı'ndan çıkan Türk kadınlarına el uzatmaları sonucunda ayaklanan Maraşlılar, Ermeni ve Fransızlara saldırmaya çalışsa da Fransız kisvesi içindeki Ermeni askerler, Maraş'ta Fransızlardan destek ve müsamaha görüyorlardı Bu nedenle Ermeniler, Türk kadınlarına saldırma cesaretini göstermişlerdi. Olay yerine gelen Türklere karşı da silah kullandılar. “Sütçü İmam” olaya neden olan Fransız askerini öldürdü. Bundan sonra Maraş'ta milli mücadele, istilacı bir devlete karşı başlamış oldu. Bu sırada olaya müdahale etmek isteyen Çakmakçı Sait'i adındaki bir Maraşlı da yaraladı. Sütçü İmam'ın da karşılık vererek Ermeni-Fransız lejyonerlere kurşun atmasından sonra kısa süreli bir çatışma ve arbede yaşanmıştı.³⁰⁸

Bu hadiseden yaklaşık bir ay sonra Maraş'ta 27 Kasım 1919'da Agop Hurlakyan adındaki bir Ermeni'nin evinde Fransız Komutanın onuruna bir parti düzenlenir. Komutanın parti sürerken dansa davet ettiği bir Ermeni kızı "Sizinle dans etmekten mazurum. Çünkü kendimi esarette hissediyorum. Kalede Türk Bayrağı dalgalandığı sürece, sizinle dans edemem" diyerek teklifini kabul etmemiştir. Bunun üzerine Fransız komutanının emriyle Maraş Kale'sindeki deki Türk Bayrağı indirilir. Meydana gelen bugelişmeler sonucunda 28 Kasım 1919 Cuma günü sabahleyin Maraş kalesinde dalgalanan Fransız bayrağını gören halk, galeyana geldi.

Fransızların şehrin kalesindeki Türk Bayrağı'nı indirmeleri ve suçsuz kişileri öldürmeleri üzerine, büyük üzüntü duyan Avukat Mehmet Bey, kaleme aldığı bir beyannameyi halka dağıttı. Camiye namaz için gelen

³⁰⁶ İrade-i MilliyeGazetesi, 12 Ekim 1919, s.7, sf.2.

³⁰⁷ Hamit Pehlivanlı, Askeri Tarih Belgeleri Dizini, Sayı:1-101, Ankara, 1996, s.31.

³⁰⁸Geniş bilgi için bkz. Yaşar Akbıyık, Millî Mücadelede Güney Cephesi Maraş, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s.48 v.d.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

halk, bu ateşli beyannameyi okudu. Ulu Cami İmamı Rıdvan Hoca “Kalelerinde hür bayrağı dalgalanmayan, esir bir memlekette Cuma Namazı kılınmaz!” demiştir. Bu ifadeler üzerine caminin avlusuna toplanmış olan halkın milli vicdanında bir galeyan meydana geldi. Büyük bir heyecan içinde olan Maraş halkı, Maraş kalesine doğru ilerlediler. Kaleye saldıran Maraş halkı, içerideki Fransız askerlerini etkisiz hâle getirilmiştir. Bu arada bir genç yerde duran Türk bayrağını alarak Maraş Kalesindeki Fransız bayrağının yerine astı. Artık böylece Maraşlıların milli mücadelesi başlamıştı.³⁰⁹

Bu gelişmeler neticesinde Fransız askerleri ve Fransız kisvesi altındaki Ermenilerle Maraş'ta başlayan ve 72 gün boyunca süren çatışmalar, şehrin her yanında yaşanmıştır. Şehirde süregelen bu kanlı mücadele ve çarpışmalar sonucunda Fransızlar mağlup olarak Maraş'ı terk etmek zorunda kaldılar.³¹⁰ Muharebe sırasında yaşanan en büyük çarpışma “Türkoğlu Savunması” olmuştur. Ayrıca Pazarcık'ta da bir savunma yapılmıştır. Afşin ve Elbistan çevresinden de Maraş'a önemli derecede yardım gönderilmiştir. Daha sonra Fransızlar, Maraş'ı 11 Şubat 1920'de boşaltmak zorunda kalmışlardır. Maraş'tan çekilen Fransızlar, İslahiye'ye doğru ilerlerken yolda Kuvayı Milliye saldırılarına maruz kalmışlardır.

Maraş'tan Fransızların mağlup olup çekilmesi olayı Avrupa ve Fransız kamuoyunda büyük yankılar uyandırmıştır. Papa, İngilizlere başvurarak Fransızlara yardım etmelerini istemiştir. Olay sonrasında Fransızlar, Urfa'da da karşılaştıkları mukavemet nedeniyle zor duruma düşmüşler, bu nedenle 11 Nisan 1920 de Urfa'dan da çekilmek zorunda kalarak,³¹¹ bütün kuvvetlerini Antep şehri üzerine yoğunlaştırmış ve Antep'i tazyik altına almışlardır.

Maraş ve Anadolu Basını

Sureli yayın olarak Gazetelerin Tarih araştırmaları bakımından önemli bir yeri vardır.³¹² Bu nedenle yukarıda kısaca açıklanan Maraş ve çevresinin işgali, burada yaşanan çatışma ve gelişmeler hakkında özellikle sureli yayın olarak Anadolu basınında çok sayıda haber, makale yorum ve benzeri yayınların yapıldığı bilinmektedir. Bu haber ve yayınlar Maraş'la ilgili olarak artış göstermiş ve Milli Mücadelede Maraş'ta yaşanan olaylar, İstanbul basını sansür altında olduğundan özellikle Anadolu basınına geniş bir biçimde yansımıştır. O günün kısıtlı ve zor koşullarında yayın yapmaya çalışan çeşitli Anadolu kentlerindeki gazetelerde milli mücadele ile ilgili çok sayıda haber, yorumla karışık haber, köşe yazısı, makale neşredilmiş, Fransızlar ve destekledikleri Ermenilerin meydana getirdikleri bir dizi olumsuzluklar basında yer almıştır.

Maraş'ın işgali ve burada yaşanan hadiselerle ilgili olarak Erzurum'da yayınlanan Albayrak, Kastamonu'da yayımlanan Açıksoz,

³⁰⁹ Akbıyık age, s.112-119

³¹⁰ Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, cilt 3, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınevi, Ankara, 1978, s.201-202.

³¹¹ Geniş bilgi için bkz: İsmail Özçelik, Millî Mücadelede Güney Cephesi Urfa, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2005.

³¹² İsmail Özçelik, Tarih ve Metodolojisi, Gazi Kitabevi, Ankara, 2014, s.170-171.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Sivas'ta yayınlanan İrade-i Milliye ve Ankara'daki Hâkimiyet-i Milliye Gazeteleri ele alınmıştır. Söz konusu gazetelerde Maraş'la ilgili çok sayıda haber, köşe yazısı ve değerlendirmeler yer almıştır. Bu araştırmada derlediğimiz az sayıdaki haber ve yazılardan Maraş'ta o yıllarda yaşanan manzara neredeyse bütün çıplaklığıyla ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bundan da önemli olarak o yıllarda yayınlanan bu haber ve yazılarda kullanılan dil, ileri sürülen fikirler ve üslup çok dikkat çekicidir. Bu haberleri değerlendirirken öz fikirlerini bozacak tarzda bir değişiklik yapılmamış sadece biraz sadeleştirilerek haber ve yorumlar verilmiştir.

Öncelikle çok ilgi çekici olduğu için Erzurum'da yayın yapan Albayrak Gazetesinin yayını dikkat çekicidir. Gazete başlığının altında bulunan ve “Vilayet-i Şarkiye Ermenistan olamaz!” ibaresinin altında; “Türk varlığından ayrılık kabul etmeyen vatan bucaklarından: Adana, Urfa, Antep, Maraş”³¹³ başlığıyla bir dizi haber, yorum ve değerlendirme yazıları yayınlanmıştır. Gazetede duygular bazen şiirlerle dile getirilmiştir:

“Vatan tubasında mukaddes bir dal,
Şark-i Anadolu İslam ocağı,
Ellere verilmez canan kucağı
Adana Urfa'yı unutmak muhal?
Hatırdan çıkar mı Maraş illeri?”

Gelişen hadiselerle ilişkin olarak Sivas'ta yayınlanan İrade-i Milliye Gazetesi, 12 Ocak 1920 tarihli sayısında, “Vatanperver Maraşlılar”³¹⁴ başlığı altında, “Maraş, ahâlisinin fevkalade galeyanda oldukları ve haklarını müdafaa edeceklerini ilan ettikleri haberleri alınmıştır.” Şeklindeki bir haber Maraşlıların harekete geçtiklerinin işaretidir.

İrade-i Milliye Gazetesi'nde yer alan bir diğer şiirin de Maraş'la ilgili ifadeler içerdiği görülmektedir:

“Bir haber var mı Adana'dan Urfa'dan?
“Kan bürümüş dağlarını Maraş'ın,
Biz korkmayız kardaş için ölümden,
Haber aldık burda durmaz gideriz!” A.T.³¹⁵

Ankara'da yayınlanan 24 Ocak 1920 Tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesinde “Maraş Haberleri Maraş ve Havalisi”³¹⁶ Başlığı altında şu haber ve yorumlara yer verilmiştir: “Maraş, Antep, Pazarcık ve havalisinde Ahali-i İslam kâmilin birleşik ve silahlı bir kitle hâlinde her türlü mukavemete karar vermişlerdir. Fransızlar ise cebir ve şiddeti arttırmak suretiyle insanlarda toprağını müdafaa hissini imha edeceklerini zan ediyorlar. Birkaç köyü tahrip suretiyle yaptıkları hareket ahali arasında çok mühim yankılar uyandırmıştır. İmamlı Karyesinde giriştikleri bir taarruzda ahali derhal müdafaa-i nefis ile kıyam ederek Fransız müfrezesinin silahlarını, cephanelerini, askerlerini almışlar ve iki toprakları tahrip etmişlerdir. Bir taraftan da hukuklarına tecavüz edilmesini ve taarruzda devam olunursa, mukabeleye hazır bulduklarını

³¹³ Albayrak Gazetesi, Ekim 1919- Mart 1920, Sayı 42-78.

³¹⁴ İrade-i Milliye Gazetesi, 12 Ocak 1920 s. 20, sf. 4.

³¹⁵ Şiirin tamamı beş kıta olup, adı da “Bana Dedi ki” başlığını taşımaktadır. İrade-i Milliye Gazetesi, 23 Şubat 1920 s. 26, sf. 1.

³¹⁶ Hâkimiyeti Milliye, 24 Ocak, 1920, s.4, sf.3.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

bildirerek, Fransızların çekilip gitmelerini beklediklerini bildirmişlerdir. Fakat Fransızlar yeniden takviye birlikleri getirerek müsademeye devam etmişlerdir. Civar köylerden toplanan Kuvayı Milliye ile müsademe şiddetlenmiş, seksen beş Fransız askeri imha olunmuş, iki top, iki mitralyöz, on iki yük cephane, iki sandık top mermisi, iki yüz tüfek, ve iki yüz hayvan ahali tarafından ganimet olarak ele geçirilmiştir.”

“Yavaş yavaş Anadolu’da ateş ve kan İzmir cephelerinden atlayarak Doğuya doğru yayılmış bulunuyor. Bu harekât devam ederse neticenin ne olacağını kimse kestiremez.Zeytun Ermenilerinin³¹⁷ civarlarındaki Müslüman köylerinden halkı göç etmeye mecbur ettikleri ve Zeytun Hükümet Dairesi’nden Nahiye Müdürü Hüseyin Efendi ile Karakol Çavuşu Mustafa’yı dağa kaldırdıkları, Dönekli Karyesinden aldıkları on iki hane halkını da ne yaptıklarına dair malumat olmadığı ve Nahiye Müdürü ile Karakol Çavuşunun da hayatlarının meçhul bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu ahval içinde bu şımarık anasırın pek elim akıbetlere namzet olduğunu göstermekte ve bu akıbetleri ihzar edenlere bugünkü hamileri olan Fransızlardan başka kimse olmadığını hatırlarda tutulması icap etmektedir.”

“Zeytun Ermenileri ile Kitmanlı aşireti arasında müsademe başlamıştır.Ayın sekizinde akşamüzeri Maraş’ın Çukurova Mahallesiindeki cami-i şerife giren üç Ermeni bomba atmaya teşebbüs etmişlerdir. Fakat muvaffak olamamışlardır. Aynı zamanda cami kapısından geçen üç Fransız askeri de minarede ezan okuyan müezzine iki el silah sıkmışlardır. İşte serbestiedyanın (Din özgürlüğünün) vaizi olan ‘Medenî Fransa!’”

“Maraş’taki Ermeni gençlerini silahlandırıp bunlardan sekiz yüz kadarını kışlada eğitim ve Müslüman mahallesindeki Ermenilerin kiliselere nakli gibi hazırlıklar yakında Maraş ahali-i Müslime’sine bir suikast yapılacağına işaret etmektedir. Fakat ahali her ihtimale karşı şimdilik muhafaza-i sükût eylemektedir.”

“Gün batımından sonra şehre girecek halkınsorgusuz sualsiz kurşuna dizileceği ilan edilmiştir. Bunlardan anlaşıldığına göre Müslümanlarla Ermeniler arasında bir müsademe ve mukabelenin bütün esbab-ı ruhiyesini hazırlamakla iştilal eden Fransızlar, bu kıtalin arkasında halaskâr ve medeniyet perver bir vuzuh ile o havaliye yerleşebileceklerini tahmin etmektedirler. Meselenin içyüzü budur.”

Kastamonu’da yayınlanan Açıksöz Gazetesi’de, 1 Şubat 1920 tarihli nüshasında “Maraş Haberleri: Maraş Yanıyor!”³¹⁸ Başlığı altında ele aldığı ve Kastamonuluların protesto telgrafını verdiği haberi şu yorumlarla okuyucularına sunmuştur:

“Evvelki gün Müdafaa-i Hukuk Riyaseti’nden gelen bir telgrafta, Maraş’ın Fransız ordusunun yardımınamazhar olan Ermeni çeteleri tarafından yakıldığını ve ahali-i İslamiye’nin de altı gündür müdafaa-i nefis için

³¹⁷ Pehlivanlı, age, s.48. Maraş’ta meydana gelen gelişmeleri Heyeti Temsiliye Riyaseti yakından takip ediyordu. Fransız memurlarının İslâhiye, Antep, Maraş ve Kilis ile Zeytun dolaylarında İslamlara yaptıkları mezalim ve Elbistan Heyeti Merkeziyesine silah gönderilmesi için Üçüncü Kolordu Kumandanlığına emir verilmiştir.

³¹⁸Açıksöz Gazetesi, 1 Şubat 1920 s.32, sf.2.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

mücadele ettiği haberini alan Kastamonulular toplanarak mazlum dindaşlarımızın bu suretle öldürülmelerini lanetlerle yad ederek gözyaşı dökmüş ve Kastamonu'nun vakur Müheyyiç HatibiMuhteremi Hacı Mümin Efendi Hazretleri'nin bir hitabesiyle meselenin en acıklı noktalarına halk muttali olmuştur. Aşağıdaki telgrafın, İtilaf Mümessillerine arz-ı takarrür ettiği gibi, biçare Maraşlıların acil ihtiyaçlarına destek olmak üzere de şimdilik bin lira takdim olunacağı bildirilmiştir.”

“Der-iSaadetteSadaret-i Azime’ye, Amerika, İngiltere, İtalya ve Fransa Mümessillerine: “Elbistan’dan aldığımız telgraflardan Maraş’ın kan ve ateşler içinde olduğunu anladık. Bugün cami ve meydanlarda toplanan biz Kastamonu ahalisi bu haber-i felaketi kalbimizin bütün nefret ve dehşetiyle protesto eyleriz. Muhterem mümessil efendiler! Oradaki kardeşlerimizin Müslüman ve insan olmaktan başka ne kabahati vardır? Asırlardan beri dinlerine, kavmiyetlerine riayet ve kendilerini merhametli kanatlarımız altında muhafaza ettiğimiz Ermeniler, şimdi orada medeniyetin pişdar-ı evveli olan Fransız milletinin askerlerinin muavenet ve teşkilâtıyla kendi efendi ve hamileri olan Müslümanlar üzerine atılmış vahşi canavarlar gibi kıtal ve yağma ile oraları bir mahşer-i kıtal haline getirmişlerdir. Size sorarız, ey medeni akvamın muhterem mümessilleri! İslam tarihinde bunun bir misali var mıdır? Biz tarihin huzuruna açık alınla çıktık ve daima açık alınla geziyoruz. Bizim de yüz binlerce Hristiyan vatandaşlarımız var. Hiçbirine tecavüz, en ufak bir taarruz vaki oluyor mu? Lakin efendiler, İslam’ın sabır ve tahammülü artık tükenmiştir. Avrupa, Müslümanlar hakkında reva görülen bu vahşet ve muhasaraya nihayet vermelidir. Müslümanlar hiçbir zaman hiss-i intikam bilmediler. Ara sıra vukuu gelen vakıalar müdafaa maksadıyla olmuştur. Müslümanlar daima taarruz değil, taarruzlara maruz kalmıştır. Biz tarihten korkarız, fakat efendiler her şeyin de bir haddi vardır. Eğer bu zulüm ve fenalığın önü alınmazsa tarihin bütün mesuliyetini Avrupa’nın uhdesine bırakarak artık hareketimizde tamamen serbest olduğumuzu beyan ve ilan ile şu kararımızın hükümet-i muhteremlerine tebliğini istirham ve takdim-i ihtiram eyleriz.”³¹⁹

Erzurum’da kiAlbayrak Gazetesi’nin, 1 Şubat 1920 tarihindeki, haberinde“Diyarbakır Muhabirimizden”³²⁰ başlığı altında verilen haber dikkat çekçidir:

“Maraş’ta bulunan İslamlara karşı Fransızların getirdikleri takviye kıtalarıyla 21 Kanun tarihinde başlayan kıtal iki gündür devam etmiştir. Maraş ahalisinin imdadına koşan ve kasabaya sokulan ahali üzerlerine açılan top ve makineli tüfek ateşlerinin şiddetine ve verdikleri zayiata rağmen Müslüman ahali yine bazı yerleri işgal etmişler ve dindaşlarını kurtarmak hususundaki kutsal mücadelelerinde sebat etmişlerdir.”

Albayrak Gazetesi’nin, 1 Şubat 1920 tarihli sayısında “Maraş Haberleri” başlığı altındaki“Maraş Hadisesi Nasıl Başlıyor?”³²¹ Şeklindeki bir soruyla başlayan haber ve yorumu da şöyle verilmiştir:

³¹⁹ Açıksöz Gazetesi, 1 Şubat 1920 s.32, sf.2.

³²⁰ Albayrak Gazetesi, 1 Şubat 1920 s.64, sf.1.

³²¹ Albayrak Gazetesi, 1 Şubat 1920 s.64, sf. 2.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

“Antep’ten Maraş’a 18.1.1920’de General Keret isminde bir Fransız generali bir miktar askerle gelmiş ve Maraş hükümetini kontrol edeceğini beyan ederek hükümet konağında bazı odaların tahliyesini emretmiştir. Mutasarrıf Bey, itiraz edeceğini bildirmiş, ahali bu tekliften haberdar olur olmaz, galeyana etmiş, generalin hükümetbinasına müdahalede bulunmasını protesto etmiş ise de general kabul etmemiş, mutasarrıfın ve ahalinin gönderdiği heyeti hapis etmiştir. Ayrıca ansızın Fransız askerinin her taraftan top, makineli tüfekle ateş etmeleri üzerine kasabada müsademe başlamış, ahali, Fransızların müdahalesini kabul etmeyerek ve her türlü fedakârlığı göze alarak Fransızların zulüm ve tecavüzkar olan bu hareketine karşı mukabele etmiştir. Halk mertçe müdafaada bulunmuşlardır. Maraş’taki müsademeyi haber alan civar köylerden, Kuvayı Millîye, her taraftan Maraş’ı kurtarmaya koşan halk yetişmeye başlamış ve müsademeye iştirak etmişlerdir. Fransızların top tüfek ateşlerine ve verdikleri telefata ehemmiyet vermeyerek kasabaya sokulmuşlar ve bazı mahalleleri işgal etmişlerdir. Maraş’ın kurtarılmasına Pazarcık halkı pek büyük heyecanla koşmuşlar ve Fransızların top ve tüfek atışlarına karşı davul çaldırarak ilerlemelerine devam etmişlerdir. Maraş müsademesi hâlen devam etmekte olup ahali olgunlukla, cesaretle mukabele ve müdafaada bulunmaktadır. Maraş hadisesinden müteessir olan Elbistan ahali Fransızların ateş ile top ile Hükümet-i Seniyyeden kendilerini ayıramayacaklarını beyan ve Fransızların hareketini protesto ederek, dindaşlarının imdadına koşacaklarını bildirmişlerdir. Bu hadise civar mıntika İslamlarını fevkalade müteessir etmiş ve büyük heyecanlara sebebiyet vermiştir.”³²²

Ankara’da Yayınlanan Hâkimiyeti Milliye Gazetesi, 2. Şubat, 1920 tarihinde “Maraş Müsademesi”³²³ başlığı altında Maraş’ta cereyan eden çatışmaları okuyucularına şu değerlendirmelerle aktarmıştır:

“Maraş müsademesinin esbabı hakkında tafsilât-ı müemmen alınmıştır. Hadise Fransız Generali Keret tarafından mutasarrıf ve eşraf-ı beldenin tevkifi üzerine zuhur etmiştir. Memlekette en büyük hükümet memurunun ve başlıca rüesa'-i İslamiye'nin tevkifi, şehirde Fransız hükümetinin fiilen tesisi endişesini tevlit etmiş ve bittabi ahalinin fevkalade galeyana mucip olmuştur. Bu galeyana gören General, kasaba üzerine top ve makineli tüfek ile ateş etmeye başlamıştır. Bunun üzerine şehirde bulunan ve kilise ile Ermeni hanelerinde evvelce ahz-ı mevkuf etmiş olan dört yüz kadar asker kıyafetinde Fransız elbiseli canavar - Bunlara Fransız diyemiyoruz, dilimiz varmıyor- mitralyöz ve tüfek ateşiyle iştirak etmişler, kışladan da toplarla bombardıman açmışlardır. Civar köylerden yetişen ahali, şehir civarında pusu kuran Ermenilerle müsademeye mecbur olmuş, dâhilde bulunan zavallılar da ellerine geçirebildikleri silahla hayatlarını katliamdan muhafazaya gayret etmişlerdir. Bu müsaademe hala devam etmektedir. Kasaba haricinde bulunan Fransız ve Ermeni kıtaatı kasabaya hücum ediyorlar, ahali ihzar ettikleri siperlerden müdafaaya eyliyor.”

³²² Albayrak Gazetesi, 1 Şubat 1920 s.64, sf. 2.

³²³ Hâkimiyeti Milliye Gazetesi, 2 Şubat 1920 s.6, sf.2.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

“Hadise bütün o havalideki Kuvayı Millîye’yi tahrik etmiş, ateşin günden güne tezyit edeceği tahmin edilmektedir. Memurinden Ceza Reisi şehit olmuştur. Ahaliden vuku bulan zayıtın miktarı malum değildir. Ermenilerden ve Fransızlardan külliyetli telefata vardır. Maraşlıların feci bir telgrafını aşağıda veriyoruz:”

“Efendiler, nihayet felaket-i milliyemiz tahakkuk ediyor. Kızılmeden ilginin ipşidarı olarak eline umumi bir hüccet-i vekâlet verdiğiniz anlaşılın Fransızların, bu efendilerin Kilikya’da kuvâ-i icraieleri mesabesinde bulunan canavar tabiatlı Ermenilerin topları, mitralyözleri, bu zulüm altında vatanın en güzel parçalarında zavallı Maraş’ımız üç gündür kan ve ateş içinde bırakmıştır. Siz “Medeniyet” namı verdiğiniz bu kanlı oyunlarda en mükemmel vesaitle tahrip ve melanetinize istediğiniz kadar devam ediniz. Biz de her vechile noksan vesaitimizle bir Allah’ımıza güvenerek, açılan hayati mücadeleden asla geri dönmeyeceğiz. Çünkü biz bir Allah’ın vücuduna kailiz. O Allah’a ferdi imanımızdır ki bizi, değilse evladımızı, evladımız da değilse mutlaka ahfadımızı kanlı zalimlerin Kesb-i pençelerinden kurtaracaktır Şimdiye kadar yalvardık, ağladık, meşru haklarımızı istedik, Türk-Müslüman ahalimizin azim ve iradesini belki yüzlerce protestolar ile binlerce şekil ve mahiyette defalarca bildirdik. Fakat siz efendiler, bunca rica ve müracaatımıza omuz silkmeden başka hiçbir ehemmiyet vermediniz. Ahalisi hemen hemen kâmilen Müslüman ve Türk olmaktan başka günahı olmayan Maraş’ın bugün üç gündür Fransızların top şarapnelleri altında duçar olduğu mezalim ve facia listesini arz ve takdim etmek üzere arşı a’lâya yükselen yangın dumanlarını mezalim ve o belalarını bizzat görüp dinlemeye tenezzül etmezsiniz. Fakat /bu faciyanın sizlerden intikamını alacak bir Allah ve hesabını sorup hüküm ve kanaatini bildirecek bir tarih, bir de vicdan-ı pak âlem vardır; işte o kadar efendiler.”

“Ulemadan Süleyman, Muhasebecilikten Mütেকait Mustafa, Ulemadan Ömer Lütfi, Müderris Mustafa, Tokuşzâde Salih, İsmet, Sabit, Mustafa, Umum Mülteciler Namına Kadızâde Fehmi, Döverli Hasan, Kantarzâde Avni, Hacı Hakkı, Nakşibendî Şeyhi Hacı Mustafa Ali, Salatzâde Mehmet, Vehbizâde Hasip.”³²⁴

Sivas’ta yayınlanan İrade-i Milliye Gazetesi’nin 2. Şubat 1920 tarihli nüshasında Maraş Havadisleri başlığının altında bir hanımın kahramanlığını “Kahraman Bir Türk Kadını” başlığı ile anlatan ilginç bir haber yer almıştır. “Kahraman Bir Türk Kadını”³²⁵ “Maraş dâhilinde Kayabaşı Mahallesi’nde yapılan müsademede Bitlisli Defterdar Bey’in haremî hanım evinde ihzar ettiği mazgala yanaşarak akşama kadar kemal-i metanetle harp ve sekiz düşmanı telef ettikten sonra akşamüzeri erkek elbisesi giymiş olarak sokaktaki mücahidin-i İslamiye’ye iltihak etmiştir.”³²⁶

“Azim ve İman Karşısında Çelik Gibi” başlığı altında “Burçlar Devriliyor”³²⁷ alt başlığı ile yazılan bir köşe yazısı, ‘Muştak Sadık’ imzasıyla

³²⁴ Hâkimiyeti Milliye Gazetesi, 2 Şubat 1920, s.6, sf.2.

³²⁵ İrade-i Milliye Gazetesi, 2 Şubat 1920, s. 23, sf.1.

³²⁶ İrade-i Milliye Gazetesi, 2 Şubat 1920, s. 23, sf.1.

³²⁷ Albayrak Gazetesi, 5 Şubat 1920, s.65. sf.1.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Albayrak Gazetesi'nde, 5 Şubat 1920 tarihinde yayınlanmıştır. Bu köşe yazısı şöyledir: "Milletler bazen hayat yollarında seyyar bir taliyenin? gördüğü burudetlerle karşılaşılır Etrafında uğuldayan sesler, 'İlerleme... Artık bura senin mezarındır, tarih sayfalarında sana ait son mertebeleri yazıyor. Ebedi bir zulmet nasib-i hayatındır,' der. Ufukların fani karanlıkları arasında Zincir sesleri gelir, bu mevkideki matemini şedit şekilleri dudaklara temas ederek dolaşır...Zavallı millet dünyayı emellerine dar gördüğü bir zamanda kurulan kâbuslar arasında sarsılır, adımlara binen hayali ve tesadüfi kararları ortasında sendeler. Her taraf taş ve uçurum kesilmiş gibidir. Melun çılgınlıkları öten baykuş sesleri o kadar çok ve o kadar ağır devam eder ki bahtsız yolcu kendi ruhunda artık hayat kuvvetinden bir parça kalmadığına mevcudiyetinin kuru bir iskeletinden ibaret olduğuna kani olmak ister. Çünkü etrafta uğuldayan kulak seslerine yeni bir nakarat iletilmişlerdir: 'Yolcuyuz dedi, terket yalnız ve esir yaşamazsın... Bu hal sana ölümdür. Kucağımızda yer hazırladık. Koca feyz hayatımızdan sana hisseler vereceğiz'..."

"Saf yürekler bu perdeli ve riyakâr vaatlere aldatır gibi uzanmak ister. Tam bu sırada zincirler parlamaya, kelepçeler örülmeye, demir çemberler etrafı sarmaya başlar. Artık zalim projeler yapılmaya başlanmıştır. Yolcu yüreğinde şiddetli bir hareket ve idrak, müessir heyecanlarını hissederek ümitlerle dolan gözlerinde bu çırpıntılarının yaydığı yıldırımlar yanar. Artık uyanmıştır; her sesin yalanla, her adımın kanla yoğrulduğunu, sustuğu ve boyun eğdiği müddetçe mevcudiyetinin nankör ve aç ağızlara bir lokma olacağını anlar. Arkasında uçurumlar, bataklıklar sandığı, felaketlerin haykırdığını zannettiği siyah perdeye koşar ve yüreğinde yaratıp gözlerinde çaktırdığı azim ve iman yıldırımlarıyla perdeleri yanmaya başlar. Bu müttehit hareket artık dört tarafı saran ve zamanlarca haykıran çakal seslerini susturmuş, ufuklarda hafif nur parıltıları yaratmıştır. Biraz evvel boş ve feyizsiz bir iskelet zannedilen vücut, kudretli ve şuurlu hareketlerin taşkın bir sonucu olmaya, beşikle mezarın arasındaki mesafenin önemi, millî hayatın büyüklüğü ve ebediyeti huzurun da bir hiç sayan fedakârlıkları taşımaya başlamıştır. İleride şu büyük ve ebedî levha mümkündür:"

"Ölüm nasip hayatım gel. Mevcudiyetimi bir lokma yapmak isteyenler, çelik kollarımda dişlerini kırmak isteyenlerdir. İşte Türk de büyük bir harbin neticesinde henüz yine aynı perdenin gerildiğini görmüş, aynı melun seslerin etrafında uğuldadığını işitmiş, aynı ölüm ve hıyanet tuzağının kurulduğunu hissetmişti. Altı buçuk asrın şan ve şerefle yaşadığı bir tarih ağlıyor, kalpler, zaman zaman ufuklarda cihangirane dolaşan bir bayrağın aziz gölgeleri altında son çırpıntılarını görür gibi oluyordu. Gözler ufukların manasız derinliklerinde kararsız dolaşıyordu. Avuçlarda bir mezar toprağı rutubeti hissediliyor gibi idi."

"Tam bu sırada vatanın azim ve imanla yoğrulmuş bir parçası, hazırlanan zincir ve satırlara isyanla mukabele etti. Bu hayat kavgasını gösteren Erzurum'du. Faziletin söylediği ve ulvileştirdiği duyguları merhamet ve fedakârlık hisleriyle teşvik eden bu büyük yurt, Türk iman ve kurtuluş yollarını gösteriyor, fedakârlıklar istiyordu ve diyordu ki: 'En solgun zamanlarında bile kâinata seciyesinin kudretini izhar ve ispat eden bir millet

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

ölemez'. Onun körpe hayatına gerilen perdeler bir nefesle yırtılacak kadar incedir..."

"Küçük bir fırtınanın sahilden başlayarak büyük dalgalar husule getirmesi gibi Erzurum' da bu hareketinin mübarek mevcudiyetini, kurtardığı hareketlerini gördü. Öz Türk ve İslam illerinden biri olan Maraş'ın gönülünü kan ve ateş tufanlarıyla feth etmek isteyen kumandan ve maiyetindeki Ermeni haydutları çelikten bir set gibi karşlarına çıkan Türkün azim ve imanı karşısında sendelediler. Anladılar ki: Türk'ü mezara gömmek ve onun büyük namını tarihin milletlere ayırdığı sahifelere yazmak için elindeki silahtan evvel gönülündeki imanı almak lazımmış..."

"Bu son günlerin ufkunda parlayan topların, tüfeklerin, bombaların bil'umum vesaitin tesirinden ve otuz asırdan beri başlayan mert ve necip bir ruh zırhlarla kuşatılmış bir kale demektir. Bunu sabit etmek için evvela enkazı altında can verecek mücahitler tamamen inanmalı... Velhasıl bütün bunlar ispat ediyor ki, kırılan siyah perdenin maveraî mesturunda uyuyan eller, hakkın zaferine güvenerek şahlanan azim ve iman karşısında bir oyuncaktır. Hudutlarda sürü sürü insan değil, gönüllerde katre katre iman lazım. Gelibolu hadisesi, Allah'ın imanlı Türk'e bahsettiği yeni ve daha mübarek bir tecellisidir. Bunun arkasında altı asır evvel kuvvetli, imanlı ve çelik vücutlu yoldaşlarıyla Türk'ün büyük ruhuna yeni bir diyar arayan milyonların beklediği hudutlarda feyizli bir taht-ı zafer kuran büyük bir şehzâdenin ulu ve münevver çehresi görülür ve onun solgun dudaklarını bu yeni hâl kahramanın pak ve güneşli alınına buseden bir büyük minnet çizerken bulunur..." Müştak Sadık.

5 Şubat 1920 tarihli Albayrak Gazetesi'nde "Müteferrik Haberler"³²⁸ başlığı altında şöyle bir haber yer almıştır: "Maraş müsademesi" Kuvâ-i Milliye lehinde devam etmektedir. Mağlup, mütecaviz kuvvetlerle Fransız kumandanı şehir haricindeki Amerikan yetimhanesine iltica ile Amerika bayrağı keşide etmiş olduğu istihbaratı alınmıştır. Fransızların kabul edemeyeceği bu hunhar kumandana Amerika bayrağı yetmeyecek döktüğü masum kanlarının cezasını görecektir."

Hâkimiyeti Milliye Gazetesi 6 Şubat 1920 tarihli nüshasında "Maraş Ahvali" başlığı altında bir diğer haberise şöyledir: "Maraş Ahvali"³²⁹: "Maraş kasabası dâhilinde Ermeni ve Fransız askerleri tarafından mukabeleye başlanması üzerine açılan muharebe bütün şiddetiyle devam etmektedir. Şehrin İtoluk, Turak, Kuyucak, Çarşı Mahalleleri kâmilen, Çarşıbaşı ile Hatuniye mahallesi kısmen kurtarılmıştır. Diğer mahallelerde pek fedakâra ne müdafaa yapılmaktadır. Şehir etrafındaki hâkim noktalar kâmilen ahalinin elindedir. İstirdat edilen mahallelere muntazam karakollar ikame olunarak emniyet ve inzibat tertibatı alınmıştır. Kasaba ahalisi sonuna kadar sebat ve mukavemet ederek ya kurtulmak ya büsbütün mahvolmamak azmindedir. Bu şiddet-i azim Fransızları pek ziyade telaşa düşürmüştür. Hususiyle Ermeniler kapandıkları kilise, mektep ve hanelerden müsademeye iştirak etmekte fakat yerlerinden çıkmamaktadırlar. Kasaba, Fransız toplarının ayyuka ettiği

³²⁸ Albayrak Gazetesi, 5 Şubat 1920 s.65, sf.1.

³²⁹ Hâkimiyeti Milliye Gazetesi, 6 Şubat 1920 s.7, sf.3.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

yangınlardan dolayı, kesif bir duman tabakasıyla muhattır. Kasabaya hariçten yetişen imdat kuvvetlerini kasaba kenarından uzaklaştırmak için açılan top ve mitralyöz ateşinin şiddetine rağmen, kesif bir kitle hâlinde hareket eden halk, birçok şehit ve mecruh vererek kasabaya sokulmuşlar ve hâkim noktaları tutmuşlardır. Hhususıyla Pazarcık mıntıkasındaki köylüler top ve mitralyöz ateşleri arasında bilâ-fütür davul çalarak kasabaya vasil olmuşlardır. Maraş'ta akan masum Müslümanların kanı, Fransa tarih-i medeniyetini ve yirminci asır insanîyetinin vicdanı müebbet bir hicap içinde bırakacak ve ahlaf hep bu kırmızı rengin sikletini ellerinde ve vicdanlarında hissedeceklerdir. Fedakâr ve kahraman kardeşlerimizi gösterdikleri basiret ve vatanperverlikten dolayı ruhumuzla tebrik ederek, adaleti ihyanın kendileri için pek büyük medar-ı muvaffakiyet olduğunu bir daha tekrar ederiz.”

Hanımlarımızın Kahramanlığı³³⁰ başlığıyla (8 Şubat 1920) Açıkşöz Gazetesi'nde çıkan bir diğer haber de şöyledir: “Maraş'ın Kayabaşı mahallesinde sakin Bitlislidefterdarının haremihanımefendinin İslamların, hun-ı masumenin nahak yere akıtılmasında ve birçok hanelerin söndürülmesinden galeyana gelmiştir. Hanesinde açtığı mazgaldan dindaşlarımızı imha için saldıran düşmanlara ateş açarak akşama kadar sekiz düşmanı telef etmeye muvaffak olduğu ve akşamüzeri erkek elbisesiyle ve kemal-i celadette muhafaza-i ırz ve can kaygısıyla silaha sarılmış bulunan mücahidin-i İslamiye saflarına iltihak ile bilfiil müsademelere iştirak ettiği haber alınmıştır.”

İrade-i Milliye Gazetesi'nde (9 Şubat 1920)“Müslümanlar Maraş'a İmdat”³³¹ başlığıyla verilen ve “Maraş Muhabirimizden” şerhli haber şöyledir: “Vaziyette fevkalade bir tebdil yoktur. Kuvayı Milliye harekete geçerek Kümbet Kilisesi'ni etkisiz kılmıştır. Kilise civarındaki hanelere iltica eden düşmanla müsademede mücahitlerin reislerinden Evliya Efendizâde maiyetiyle düşmanın girdikleri mevkileri muhasara ederek muvaffakiyetle harekete devam etmekteyken kendisi ve birkaç mücahit şehit olmuştur. Evliya Efendi'nin şehadeti büyük bir zayıfattır. Bütün efrad-ı İslamiyemin şehid-i mağfurun ruhuna Fatiha ithaf etmelerini rica ederiz.”

“Taarruzlara şiddetle devam edilmektedir. Divaniye, Kanlıdere, Çarşıbaşı mahallelerinde düşman tarafından İslam haneleri yakıtılmakta ve birçok binalar muhterik olmaktadır. Maraş'taki din ve ırkdaşlarımıza reva görülen mezalim ve canavarlığa nihayet vermek üzere civardan koşan Kuvayı Millîye'ye sarf edilmek için teberru edilen meblağın miktarı şöyledir: Sekiz yüz bin kuruş madenî para Elbistan. Yüz on bin kuruş madenî para, Yüz on iki bin kuruş madenî para... Yüz bin kuruş madenî para evrak-ı nakdiye Kastamonu vilayetinden kabul edilmiş olduğu ve Sivas vilayetinden bu hususta millî bir kuruluş vücuda getirilerek her türlü sarfiyat ve sevkiyatderuhte edildiği ve bütün mülhakatın bu hususta kemal-i faaliyetle çalışmakta oldukları haber alınmıştır... Bubabda Maraş Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziye`sinden alınan telgraf sureti aşağıda aynen verilmiştir.”

³³⁰ Açıkşöz Gazetesi, 8 Şubat 1920 s.33, sf.2.

³³¹ İrade-i Milliye Gazetesi, 9 Şubat 1920 s.24, sf.1-2.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

“Fransız Generali Keret’i nemirler ile efradı hükümeti tevkif, Müslümanları Ermeni çeteleriyle ittifak ederek katliama kalkışması üzerine namus-ı millîyesini muhafazaya azimli olan ahali, derhal silahlarına sarılarak on beş gündür fedakârca mukavemet etmektedir. Din kardeşlerimize karşı yapılan muavenetlere teşekkürler olunur. Düşman kuvvetinin faaliyet ve teçhizatın kesretine rağmen ennihayet istinaden yakın vakitte düşmanın imha edileceği muhakkak ve hak ile hukukumuzu düşmanlara tanıtacağımızı arz ve tebşir ederiz.”

Kastamonu’da yayınlanan Açıksöz Gazetesi, 15 Şubat 1920 günkü nüshasında baş sahifedeki “Haftanın Mühim Havadislerinden”³³² başlıklı bir haberi de şöyledir: “Taarruza karşı kahramanca silaha sarılan Maraşlı kardeşlerimiz, yakın bir zamandan beri kan ve ateş içerisinde işgalci (müstevli) Fransızlarla, onların tasallut eyledikleri hunhar Ermenilerle uğraşmakta idiler. 10-11 Şubat gecesi düşman İslâhiye istikametinde mağlup olarak firara mecbur edilerek, mevcudu milliyemizi istihsale muvaffak olmuşlardır.”³³³

Yine Açıksöz Gazetesi, aynı gün, “Haftanın Mühim Havadisleri”³³⁴ başlığı altında Fransızların Maraş’tan çekilmek mecburiyetinde kaldıklarını şu cümlelerle duyurmuştur: “Maraş’tan firar eden Fransız kuvvetleri 12 Şubat’ta Maraş-İslâhiye yolu üzerinde Beypınarı’na vardıklarında Bahçe’den gelen Kuvayı Millîye’ nin yandan taarruzuna uğramışlar ve ellinin üzerinde ölü bırakılmışlardır.”³³⁵ “Maraş’ta çeşitli binaları tahsin ettiği evvelce arz edilmiş olan asiler, teslim alınmış, silahları toplanmıştır. Maraş’ta idare-i örfiye-i millîye ilan edilmiş ve Divan-ı Harb-i Millî teşkil olunmuştur.”

O günün koşullarında haberleşme ve ulaşımın çok hızlı işlemediği de düşünülecek olursa Fransızların Maraş’tan çekilmelerinden bir hafta sonra, gazeteler ancak onların bu çekilme işlemlerine dair haberleri okuyucularına duyurabiliyorlardı. İşte Erzurum’da ki Albayrak Gazetesi, “Kurtulan Maraş”³³⁶ başlığı altında Maraş’ın kurtulduğunu okuyucularına değerlendiren, “Muştak Sadık” adlı yazarın köşesinde yazdığı bir diğer köşe yazısı şöyledir:

“Kurtulan Maraş” “Beş kan ve ateş yılı boyunca milyonlarca genç Türk mezarının üzerinden boynumuza bir mağlubiyet zinciri takmıştı. Bu demir çember arasında boğulan kollarımızdan silahlarımız alınıyor, etrafımızda çınlayan neşeli galip sesleri, talihimize ölüm ve elem çiziyordu. Elli asrın az üzerinde fedakâr bir kudret olarak yaşattığı Türk, düşman yumrukları arasına düşmüştü. Dünyaya yeni bir hayatın insanî yollarını çizen eller, herhâlde bunu boğmak ve Türk’e bir mezar olarak takdim etmek istiyorlardı. Çünkü Türk hırsların, kinlerin, garazların kaynağı bir toprakta, faziletin, ulviyetin, insanîyetin hisleriyle bezenmiş bir kudret gibi idi.”

“Gözyaşları akıtanlar arasında, matemlere bir şifa ve asıl mülki olarak koşuyor. Haksızlığın garabet sütunlarına çarpılan herhangi bir kurtarıcı elleri ve koruyucu mefkûreleriyle atılıyordu. Kuvvete taan ediyor, hakka

³³² Açıksöz Gazetesi, 15 Şubat 1920 s. 34, sf. 1.

³³³ Açıksöz Gazetesi, 15 Şubat 1920 s. 34, sf. 1.

³³⁴ Açıksöz Gazetesi, 15 Şubat 1920, s. 34, sf. 1.

³³⁵ Açıksöz Gazetesi, 15 Şubat 1920, s. 34, sf. 1.

³³⁶ Albayrak Gazetesi, 15 Şubat 1920, s. 68, sf. 1.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

hürmet ve matemle boyun eğiyordu. Elbette içinde hırsızların kanat çırdığı yürekler hain ellerinin tatmini için Türk'ün hayatına isabet eden zincir, düşmanları için umulmaz bir saadet olmuştu. Artık bu büyük mevcudiyet istenildiği gibi parçalanacak, arzu edileceği gibi doğranacak ve etrafında milyonlarca düşman, kopacak parçalar ve kanlarla yıkanacaktır. Onun için elinden silahı alınıyor ve dünyaya fazla ve mazur bir mevcudiyet olarak tanıtılıyordu.”

“Bu suretle Türk'ün ser kârında kör ve gafil bir hükümet gören eller, çizdikleri ölüm programının tatbikine başladılar ve bunun ilk ve medeniyet kurbanı olarak intihap edecekleri İzmir'e azılı mahlûkları saldırttılar... Bunlar Türklüğün vatanında nimetle yaşamış, refah bulmuş, hakkı tanınmış fakat her an mirasına konmak için haince emeller beslemekten geri kalmamış Rumlar ve Ermenilerdir.”

“İzmir'in bunlardan birisine, Anadolu şarkında da ikincisine cenk peşkeşi olarak verilmesini takrir etmişlerdi. Hele ki ikincilerin medenî hayatı olan parçalardan dünyaların şeklini değiştirecek kadar kuvvetten yoksun sesi, rağbet edilen güzel diyarın tunç göğüslerine aks etmiştir. Bundan dolayı bu kudretli sesin, bu hayattan mahzun, önünde şaşalayan ve şiddetlenenler nihayet bu vücudun başka bir tarafından ifa-i mukavemette bildiler ki bunlardan birisine mert ve büyük Maraş şehri sahne olmuştur.”

“Bir ay evvel gelen ve yüreklere dağlayan bir telgraf, peşinde Ermeni fedailer taşıyan bir Fransız Generalinin bu mübarek ili işgal etmek istediğini haber veriyordu. Bir seneyi müteceviz zamansız, haksız işgaller, kanlı harp yıllarının alametlerini unutturacak kadar facialar karşısında bunalan Türk sızladı. Ne olurdu? Acaba Maraş bu harbin önünde sarsılacak ve mütevekkil bir şekilde eğilecek miydi? Bundan sonra alınan Türk'ün kükrediği imanıyla her muharebe kararı reddedileceğini yeni ve kahraman bir meşale olacaktı... Elbette... Gelen kuvvetler ne kadar büyük, sırtın dişler ne kadar keskin olursa olsun, şahlanmış bir iman altında erimeye ve ölmeye mahkûmdur... Bunun binlerce misalini kaydetmiş kaç tarih sayfası buna şahit olmuş kaç harp sancısı vardı? Bunun için; Maraş'ın semasını saran bu kara ve kızıl bulut, yararlanmak istediği bütün Maraş'ın yekpare kalp hâlinde çarptığını, ölümü istihkar eden bir heyecanla çarpışmaya hazırlandığını gördü. Bu hazırlanış gelen kuvvetin hak ve fazilet önünde büyümesini aksi takdirde silahların kan, insanların matem taşıyacağını anlatıyordu. Fakat mahsus ve kemaliler bu hakikat dersini dinlemediler. Onlar kuvvetin piş mahiyetinde, hakkın mihrabı mukaddesi eksilecek sandı ve bu zinciri bent arasına toprakla ateşe, süngülerle hücumla başladılar.”

“Kansız ve matemsiz hayata atıldığını düşünen yabancılar Türk'ün yüreğinde yeni harabeler, mezarlar açmaya, üzerinde henüz beş harp yılının enkazını dünyaya umutlara yeni matemlerle saçmaya başladılar. Artık Maraş kan ve ateş içindeydi... Bu tarafta yalnız ellerine güvenen, hakka, fazilete hürmeti milletin mukaddesi tanıyan bir avuç Türk... Diğer tarafta bütün mukaddesatını muhteris emeller önünde çiğnemekten mazlum yetim feryadı alil hunharlıkları dinlemekten zevk alan bir kuvvet... Çarpışıyor, çarpışıyordu. Biri hakka musallat oluyor, diğeri onu müdafaa ediyordu.”

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

“Elbette ki, bütün hırslara, garezlere, hâkim olan, haklara, faziletlere, iyiliklere kanat geren adalet, bu ateş kasırgasının müsebbiplerine bela tufanı yağacak, Türk’ün şahlanmış imanı karşısında Ermeniliğin ve ona hami olan gafil kuvvetlerin ölümünü hazırlayacaktı. Bu muhakkaktı. Bunda haktan dolayı akılların maverai mühiminden kısza bu kan diyarını süzen gözler, her gün yeni ve ümitli haberlerle doluyor, bu fırtınalı gecenin parlak ve nurlu şafaklarını arıyordu. Nihayet yaralar sarmak, teselliler taşımak olan kadınların bile silahla mecbur-ı müdafaa kaldığı hak, keder ve matem gözleriyle müteessir ruhlara kurtuluş haberlerini ulaştırdı.”

“On beş kanlı ve ateşli günün yarınki mateminde Maraş, ezeli sahibinin kolları arasına düştü. Artık ne güzel göğsünde lekeler ve ne de saadetini, istirahatini ihlal eden kâbuslar var. Maraş kahramanlar tarihinin mukaddem gururu oldu ve cihana anlattı ki devlerin tılsımlı kuvvetleri haksızlıkla imanlı kanatları kırmaktan acizdir. Dünyaya fazilet nuru vermek arz edenler, hakkın mihrab-ı mukaddesi önünde anılmalıdırlar. Yoksa her muhteris gönül emellerinin harabesi önünde sızlar.” Bizden Maraş'a, Maraş'ın anlı, şanlı evladına minnet ve şükran...” (Müştak Sadık)

Hâkimiyeti Milliye Gazetesi, 21 Şubat 1920 tarihli 10. Sayısında “Maraş-Urfa Hadiselerinin Tesirâtı”³³⁷ başlıklı bir haberi şöyledir: “Maraş'ta devam eden müsademenin Urfa'da tatbiki Maraş gibi katliamlar tertip müteveccih hazırlıkların bütün Vilayati Osmaniye de hâsıl ettiği heyecan son derece büyük olmuştur. Maraş'ın tahliyesi, Urfa Şehri'nden Fransız kuvvetlerinin çekilerek Hasta haneye ilticaya mecbur olmaları bir dereceye kadar halkı teskin edebilecek mahiyettedir. Bununla beraber, işgal sahalarının temizlenmesi ve işgal mıntıklarına muavenet yapılması bu uğurda icap eder ise, orada dövüşen vatanperverlerle fedai canın göze alınacağı hemen her taraftan şedit ve tehditkâr bir lisanla ilan edilmektedir.”

“Bu hususta aldığımız telgraf namelerinkâffesiniderç³³⁸ etmeye imkân yoktur. Yalnız en mühimlerini tercih etmek mecburiyetinde kalıyoruz. Bu meyanda bilhassa Malatya'dan gelen İzoli Aşireti Reisi Hacı Kaya Bey'in cidden samimi ve vatanperverce bir galeyan ile yazılmış telgrafını burada zikredebiliriz”:

“Vatan-ı mukaddesimizi elimizden almak maksadıyla bin türlü desise istimal ve entrikalar çeviren düşmanlarımızın para ve sair vasıtalarla oynatmakta oldukları rolün akim kaldığı, gümüş ve altınla milleti mağlup edemediklerinden müteessir bir halde hadlerini aşarak, Maraş'taki kardeşlerimiz üzerine ateşler saçmaya zulümler icraya başladılar. Yirminci asrın medeniyetine yakışmaz bu zulmü insanlık tarihinin hiçbir millet hakkında şimdiye kadar tatbikini reva görmediği mezalimi şiddetle tahakküm ve icra eylemekte, koyun yavruları gibi kesmekte oldukları tüyü bitmemiş İslam yavrularının feryatları, kâinata aks etmektedir. Fransa'nın bu hâline tahammülemek yalnız İslamiyet'i değil, bütün beşeriyeti dilhun³³⁹ edecek

³³⁷ İsmail Özçelik, Milli Mücadelede, Anadolu Basımında Güney Cephesi, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, (Adana, Antep, Maraş, Urfa), 1919-1921, Ankara, 2005. s. 58-59.

³³⁸ Tamamını kaydetmeye, yazmaya.

³³⁹ Kalbi yaralı, içi kan ağlayan.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

dereceye vasıl oldu. Buhâle karşı milletvekillerinden Acil tedbirlerin alınmasını istirham ile semamızda bir saniye kesilmeyen masumların sedası bütün efkâr-ı umumiyeyi galeyana getirdi. **Yaşamak için ölmeye karar verdik!** Binlerce İslam hareketi müheyyaz.³⁴⁰ Heyet-i Temsiliye'nin de bu husus hakkındaki acil çarelere tevessül buyurmasını arz ve istirham eyleriz efendim."³⁴¹ Aza-i Milliyenamına; İzoli Aşiret Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Hafız Ahmet Emin ve Heyet-i İdare Reisi Hacı Kaya Bey.

Gazetelerdeki Haberve Köşe Yazılarındaki Söylemlerin Değerlendirilmesi

Millî Mücadele yıllarında Anadolu basını zor şart ve imkânlarla çalışmış ancak İstanbul'daki gazetelerin durumuna karşın, burada sansür uygulanmadığı için genellikle daha özgür bir ortamda okuyuculara çeşitli haberler ulaştırılmıştır. Fakat İtilaf Devletleri'nin bir yeri işgal altına aldıklarında ilk yaptıkları işin haberleşme araçları ve dolayısıyla gazeteleri kontrol altına almaları olduğu da unutulmamalıdır.³⁴² Yukarıdaki alıntılardığımız ve gazetelerde yer alan özellikle işgallere karşı tepki mahiyetinde çok sayıdaki haber, protesto telgrafi, köşe yazıları ve yorumlar yapıldığı belirtilmişti. Bunlardan ele alınan Albayrak, Açıköz, İrade-i Milliye ve Hâkimiyeti Milliye Gazetelerinde debu meydana çıkan yazılardan bazı örnekler sunulmuştur. Sıralanan alıntı haber ve değerlendirme yazılarında gazetecilerin kullandıkları terminoloji ile ifadeler dikkat çekicidir. O yıllarda gerek Maraş ve gerekse diğer yerlerde süren işgal hareketleri için kullanılan bu ifadeler, tahlil edildiğinde bazı kavramların öne çıktığı ve sürekli bu kavramlara vurgu yapıldığı dikkat çekmektedir. Bu kavram ve terminoloji tahlile tabi tutulduğunda başlıca şu konular dikkat çekmektedir.

Öncelikle "Hukuku Beşer", "Medeniyetin Öncüsü Avrupa", "Haksız İşgaller", "Mudafaa-i Hukuk", "Ahali-i İslam", "Masum Dindaşlarımız", "Türk ve Müslüman Ahalimiz", "Vatanperver Maraşlılar", "Ermeni Fedailer" gibi kavramlar çok sık kullanılmıştır. Ayrıca "Hak ile hukukumuzu düşmanlara tanıtacağız" şeklindeki ifade de bu manada ehemmiyet arz etmektedir. Burada insan hakları ve bu hakları çiğnemeye yönelik terminoloji dikkat çekicidir. Bu söylemlerin en başında, "Hukuku Beşer" kavramı gelmektedir. Bilindiği gibi Fransız Devrimi sonrasında³⁴³ insanların zulme karşı direnme hakkının

³⁴⁰ Hazırız.

³⁴¹ Hâkimiyeti Milliye Gazetesi, 21 Şubat 1920, Sayı: 10, s.3-4.

³⁴² Atatürk'ün Milli Dış Politikası, 1. Cilt, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s. 135-139, Türk Hasan İzzettin Dinamo, Kutsal İsyân, Cilt.4, May Yayınları, s.275. Örneğin İtalyanlar, Antalya ve havalisini işgal ettiklerinde, Konya'ya gelmiş ve burada Çıkan öğüt Gazetesini kapatılması konusunda Öğüt Gazetesi basımevi İtalyan askerleri tarafından kuşatılırken, halk hükümet Meydanında toplanır. Sivaslı Ali Kemal Bey halka seslenir: "Ey ahali, ey Konyalılar, gazete demek bir milletin dili ve sesi demektir. Bu olay halkın desteği ile protesto edilmiş ve Ali Kemali Bey yaşanan Olayı Mustafa Kemal paşaya bildirmiştir. Mustafa Kemal Paşa halkın teskin edilmesini, taşkınlığa meydan verilmemesini, ancak Öğüt Gazetesi kapatıldıysa "Nasihah" adıyla yeni bir Gazetenin kurulmasını tavsiye etmiştir.

³⁴³ 1789 Fransız İnkılabı sonrasında, insan haklarını korumak amacıyla Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi yayımlanmıştır ve 1791'de kabul edilen bu bildiri Fransız

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

bulunduğu ve her türlü egemenliğin esasının millete dayalı olduğu belirtilmiştir. Bu nedenle yazılarda bu temel haklara ve milletin özgürlüğüne gazetelerde sürekli vurgu yapılmıştır. Bu ifadeler, “Mudafaa-i Hukuk”, “Hakk-ı Meşrumuzu İstedik”, “Türk-Müslüman ahalimizin azim ve iman-ı kaffesini belki yüzlerce protestolar ile binlerce şekil ve mahiyette defaten bildirdik”, “Müslüman Köylerinden halk tehciye zorlanıyor”, “Ahaliyi İslamiye müdafaa-inefs durumundadır.” Şeklinde olup, çokça tekrarlanıp, dile getirilmiştir. Bu nedenle “Haksız İşgaller” “Hâkim Olan Haklar” ve “Hukuku Beşer” ifadeleri gazetecilerce en çok vurgu yapılan ve kullanılan kavramlar olmuştur.

İkinci olarak haber ve yorumlarda İslamiyet ve İslam dinine yapılan vurgu ön plana çıkmaktadır. Burada İslamiyet kavramı iç kamuoyuna dönük bir söylem olarak dikkat çekicidir. “Ahali-i İslam”, “Maraş ahali-i Müslime’si”, “Binlerce İslam harekete hazırız”, “İslam’ın sabır ve tahammülü”, “Müslümanlar hiçbir zaman hissi intikam bilmediler” ve “Binlerce İslam harekete müheyyayız” gibi ifadeler hep kutsal din duygusuna vurgu yapılan söylemlerdir. Bu ifadeler esas olarak aynı zamanda halkı harekete geçirmeye, bilinçlendirmeye ve motive etmeye dönük söylemlerdir. Bunlara ilişkin pek çok örnek bulunmaktadır. Mesela, “Ahali-i İslam”, “Mazlum Dindaşlarımız”, “İslam’ın sabır ve tahammülü”, “Şahlanmış bir iman”, “Dindaşlarımızı kurtarmak”, “Dindaşların /imdadına koşan”, “Müslüman ve Türk olmaktan başka günahı olmayan”, “Dindaşlarımız” gibi ifadeler bunlardandır. Yine, “Müchadin-i İslamiye”, “İslam haneleri yaktırılmakta”, “Maraş’taki dindaş ve ırkaşlarımız”, “Din kardeşlerimiz”, “Bilad-ı İslamiye”, “Uyanınız ehl-i iman, uyanınız”, “Hakkın mihrabı mukaddesi” ve “Mazlum dindaşlarımız” şeklindeki ifadelerde bu konuda sıkça tekrarlanmaktadır.

Gazetelerde haberlerde ve yazarlarca milliyet kavramına yapılan vurgu da çok fazla tekrarlanmaktadır. Bu söylem de iç ve dış kamuoyuna dönük bir ifade olarak dikkat çekicidir. “Türkün hayatına”, “Türkün kükrediği”, “Türkün yüreğinde yeni harabeler açmak”, “Bir avuç Türk” “Türk ve Müslüman ahalimiz”, “Türkü mezara gömmek” gibi ifadeler, o yıllarda henüz milliyetçilik kavramının yeni yükseldiği ve ulus devletlerin ortaya çıktığı bu süreçte öne çıkarılmış söylemlerdir. Buna benzer diğer örnekler olarak; “Türk’e bir mezar olarak”, “Türk sızladı”, “Türkün büyük ruhu”, “Türk ve Müslüman”, “Türkün şahlanmış imanı”, “Türk-Müslüman ahalimizin”, “Allah’ın imanlı Türk’e” ve “Öz Türk ve İslam illerinden biri olan Maraş” gibi kavram ve ifadeler de saydığımız türden söylemlerdir.

Ayrıca yaygın organlarında gazeteciler vatan kavramına da birçok yerde vurgu yapmışlardır. Osmanlı Devleti yüz yıllarca bütün topraklarını “Memalik-i Osmaniye” olarak görmüş³⁴⁴ ve bir yeri diğer yerden pek ayırmamıştı. Ancak devlet içinde özellikle 19. Yüzyılda başlayan iç isyanlar

---

Anayasasına 'na ön söz olarak eklenmiştir. Anılan bildiri; insanların özgür doğduğunu ve eşit yaşamaları gerektiğini vurgulamıştır. Bu umdeler daha sonra evrensel hukuki bir değer olarak dünya kamuoyunca kabul edilmiştir.

³⁴⁴ İsmail Özçelik, Devleti Aliyye'nin Kamusal Düzeni ve Kurumları, Gazi Kitabevi, Ankara, 2014, s.86-89.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

ve çeşitli unsurların devletten kopmaları “yurt” ve “vatan” kavramlarıyla anlayışını ön plana çıkarmıştır. Bu bağlamda “Toprağımı müdafaa hissi”, “Teşkilatı Vatanperverlerine”, “Amal-ı Milliye”, “Vatanın azim ve imanla yoğrulmuş bir parçası”, “Vatanperver” ve “Vatanperver Maraşlılar” gibi birçok ifade haberlerde kullanılmıştır ki, gazetelerdeki bu duygu ve düşünceler, Misak-ı Milliye giden yol ve vatan kavramını geliştirilip, pekiştirmiştir.

Basın organlarında Fransa, Fransızlar ve Avrupa Medeniyetine yapılan vurguya gelince: Bilindiği gibi Rönesans’tan sonra gelen Aydınlanma çağı, Fransız Devriminin kazanımları ve sanayi devrimi Avrupa’yı “medeniyetin beşiği” gibi bir konuma ve Avrupa kavimlerini de dünya kamuoyu nazarında “medeni” durumuna getirmişti. Ancak Cihan savaşında dünyada yaşananlar bunun böyle olmadığı gerçeğini herkese gösterdi. Ayrıca Osmanlı Devleti’nin bünyesinde yaşayan unsurlara da İtilaf Devletleri, “Osmanlı Devleti sizi sömürdü. Biz gelirsek size medeniyet getireceğiz ve geri kalmaktan kurtulacaksınız” gibi söylemlerle halklara yaklaşarak bu tür propagandaları yaptılar. İşte bu bağlamda da Maraş haberleri ve işgallere ilişkin haber, değerlendirme ile yorumlar yapılırken, kullanılan ifadeler dikkat çekicidir. “Medeniyet kelimesini ağızlarından düşürmeyen Medeni Fransızlar”, “Yirminci Asır Medeniyeti” “Medeni Fransa”, “Medeniyetin pişdar-ı evveli olan Fransız Milleti”, “Fransızların tazyik ve tecavüzleri”, “Müstevli Fransızlar” ifadeleri ilginçtir. Ayrıca, “Fransızların zalim ve mütecaviz hareketleri” ve “İşte serbesti edyanın vaizi olan ‘Medenî Fransa!’” gibi ifadeler de dikkat çekicidir. “Medeni” olduğunu iddia eden veya “medeni” olduğu iddia edilen Fransızların Maraş’ta yaptıkları hukuksuzluk gazetelerde çokça eleştirilmiştir. “Medeni Fransa”, “Halaskar” ve “Medeniyetperver Fransızlar” “Medeniyetin Pişdar-ı evveli olan Fransız Milleti”, “Medeni Akvamin Muhterem Mümessilleri”, “Kızıl Medeniliğimizin Pişdarı Olarak Eline Umumi Bir Hücceti Vekalet Verdiğiniz Anlaşılan Fransızlar” “Alemi Medeniyet ve Beşeriyet,” “Deri saadette Sadareti Azimeye ve Amerika İngiltere İtalya Fransa mümessillerine” ve “Mutassıpehl-i Salib Taraftarları...” Burada yer alan “ehli salıp taraftarları” söylemi haçlı zihniyetine vurgu yapmak için kullanılmıştır.

O günkü gazetelerde Maraş’ta yaşananlarla burada halka yapılan haksızlık ve zulümleri için daha çok şu ifade ve başlıklarla yer verilmiştir. “Maraş Yanyor”, “Biçare Maraşlılarınhali”, “Artık Maraş kan ve ateş içinde”, “Maraş’ta bulunan İslamlara karşı”, “Maraş’taki müsademe” “Maraş müsademesi”, “Maraş haberleri”, “Maraşlıların feci bir telgrafi”, “Maraş’ta akan masum Müslümanların kanı”, “Fecaat ve vahşet” ve “Biçare Maraşlılar” gibi ifadelerle Maraş olayları okuyuculara aktarılmış veya bu ve buna benzer başlıklar atılmıştır. Maraş Fransız işgalinden kurtulduğunda da gazetelerde sevinç ifadesi içeren başlık ve terminoloji kullanılmıştır. Örneğin; “Maraş Ezeli Sahibin Kolları Arasına Düştü”, “Kurtulan Maraş” ve “Maraş Kahramanlar Tarihinin Gururu Oldu” gibi ifadeler bunlardan sadece bir kaçıdır.

Gazetelerde “Ermeni Sorunu”na ilişkin haberler de yer almıştır. Bilindiği gibi Osmanlı Devleti, “Millet sistemi” ile birçok unsuru bir arada

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

bulunduran ve bünyesinde barındıran bir devlettir.³⁴⁵Devletin dağılma sürecinde başta Balkanlı milletler olmak üzere, Araplar ve diğer unsurlar bağımsızlık hareketlerine girişmişlerdi. Bu yıllarda bir Ermeni devletinin teşekkülü ile “Büyük Ermenistan” kurma projeleri özellikle “Vilayat-ı Sitte” olarak bilinen altı vilayet ve “Kilikya” denilen yerler için büyük devletlerce planlar yapılmıştı.³⁴⁶ Bu nedenle o yıllarda Ermenilerle ilgili konu gündemde olmuştur. Ermeniler, Güney Cephesinde özellikle Fransız işgali sırasında Fransız elbiseleri içinde Çukurova, Maraş, Urfa ve Antep’e gelerek “İntikam Tugayları” denilen askeri oluşumlarla teşkilatlandırıldılar. Fransızların izlediği Ermenilerle iş birliği yapmalarına ilişkin bu politika halk arasında tepkiyle karşılanmıştır. Bu nedenle gazetelerde Fransızlar ve Ermeniler eleştirilmiştir. Maraş’ta fiilen yaşanan örnekler nedeniyle gazetelerde; “Ermeni çeteleri”, “Hunhar Ermeniler”, “Hain Rum ve Ermeniler”, “Ermeni Fedailer”, “Fransız elbiseli canavarlar”, “Ölüm ve hıyanet tuzağı”, “Canavarların vahşiyane hareketleri”, “Ermenilerle elele veren Fransızlar”, “Yunan Haydutlar”, “Hamileri olan Fransızlar” “Fransızların getirdiği takviye kıtalar” ve “şımarık anasır” gibi söylemler yer almış, Ermeni ve Rumlara çeşitli göndermelerde bulunulmuştur. Rumlarla ilgili söylemler daha ziyade İzmir ve çevresinde yaşanan olaylarla ilgilidir.

Son olarak basın yayının organlarınca “Milletiradesi”ne yapılan vurgu çok önemlidir. Bu söylemler, “İrade-i Milliye”, “Hâkimiyeti Milliye”, “Felaketi milliyemiz”, “Amal-ı milliye” ve “Kuvayı Milliye” gibi ifadelerdir. Haddi zatında İstiklal ve bağımsızlığa yapılan bu vurgu belki de bütün söylemlerin en önemlisi ve özeti gibidir ki, Albayrak Gazetesi yazarı Müştak Sadık’ın ‘En solgun zamanlarında bile kâinata seciyesinin kudretini izhar ve ispat eden bir millet ölemez!’ şeklindeki ifadesibuna güzel bir örnektir. Yine bu bağlamda Malatya’dan çekilen İzoli Aşireti Reisi Hacı Kaya Bey’in gönderdiği telgraftaki “Yaşamak için ölmeye karar verdik!” şeklindeki ifadesi de çok önemlidir. Aslında bu ifadeler, “Ya istiklal ya ölüm!” anlamındaki ifade ile örtüşen, milli mücadelenin ana temasından başka bir şey değildir.

Sonuç

Bilindiği gibi Güney Anadolu illerinden, önce Maraş, sonra Urfa şehirleri silahlı direnişleriyle Fransızların buradan çekilmelerini sağlamışlardır. Daha Batı Cephesi’nde herhangi bir başarı sağlanamamışken Başta Maraş ve Urfa şehirler bir anlamda–koşulların gereği de olsa–Fransızların yenilmelerine yol açmışlardır. Bu nedenle Fransa, Mayıs 1920 tarihinde TBMM Hükümetinin meşruiyetini tanımak zorunda kalmış ve 20 günlük bir ateşkes antlaşması istemiştir. Yaşanan gelişmeler sonucunda Fransa Anadolu’daki işgal hareketlerinden vazgeçip, Ankara İtilafnamesi’ ni imzalayarak savaşı bırakmıştır. Bu durum TBMM ve Hükümetine büyük bir itibar sağlamıştır.

³⁴⁵ İsmail Özçelik, Devleti Aliyye’nin Toplumsal Düzeni ve Kurumları, Gazi Kitabevi, Ankara, 2014, s. 87-109.

³⁴⁶ İsmail Özçelik, Ermeni Sorunu ve Gerçekler, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 2005,

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Görüldüğü gibi Basın yayın organları ve kamuoyunda İzmir ve Maraş ile diğer Güney Anadolu illerinin işgali Anadolu ve Trakya'da büyük bir infial ve tepki yaratmıştır. Bu tepkiler örgütlenme ve direniş fikrini pekiştirmiştir. Bu süreçte eli kalem tutan, gazeteci, yazar, aydın ve hatipler de düşünce ve söylemleriyle halkı etkilemeye ve yönlendirmeye çalışmışlardır. Onların bu haber ve türlü etkinlikleri Anadolu'daki gazetelere yansımıştır. Bu bağlamda Maraş'ta yaşanan bütün olaylar okuyuculara aktarılmış ve özellikle Anadolu basını, burada yayımlanan gazeteler ile gazeteciler, birlik ve bağımsızlık düşüncesini işlemiş, bu yollakamuoyunun şekillenmesine çalışmışlardır.

KAYNAKÇA

- AKBIYIK, Yaşar, Millî Mücadelede Güney Cephesi Maraş, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.
- AÇIKSÖZ GAZETESİ, 1 Şubat 1920 s.32, sf.2.
- AÇIKSÖZ GAZETESİ, 15 Şubat 1920 s. 34, sf.1.
- AÇIKSÖZ GAZETESİ, 15 Şubat 1920 s. 34, sf.1.
- AÇIKSÖZ GAZETESİ, 15 Şubat 1920 s. 34, sf.1.
- AÇIKSÖZ GAZETESİ, 15 Şubat 1920 s. 34, sf.1.
- AKANDERE, Osman – Semiz, Yaşar, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Konya, 2016.
- AKANDERE, Osman, Osmanlı Devletinden Türkiye Cumhuriyeti'ne Konya, 2016.
- ALBAYRAK GAZETESİ, 15 Şubat 1920, s.68, sf.1.
- BUDAK Ömer, Devlet-i Aliyye'nin Yıkılış Süreci, Öztepe Matbaacılık, Ankara, 2016.
- HÂKİMİYET-İ MİLLİYE GAZETESİ, 24 Ocak, 1920, s.4, sf. 3.
- İRÂDE-İ MİLLİYE GAZETESİ, 12 Ekim 1919, s.7, sf.2.
- İRÂDE-İ MİLLİYE GAZETESİ, 12 Ocak 1920, s. 20, sf. 4.
- ÖKE, Mim Kemal, Musul Meselesi Kronolojisi, (1918-1926), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul 1987.
- ÖZÇELİK, İsmail, Millî Mücadelede, Anadolu Basımında Güney Cephesi, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, (Adana, Antep, Maraş, Urfa), 1919-1921, Ankara, 2005.
- ÖZÇELİK, İsmail, Millî Mücadelede Güney Cephesi Urfa, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.
- ÖZÇELİK, İsmail-YAVUZ, Nuri, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Nobel Yayınevi, Ankara, 2011.
- ÖZÇELİK, İsmail, Devleti Aliyye'nin Kamusal Düzeni ve Kurumları, Gazi Kitabevi, Ankara, 2014.
- ÖZÇELİK, İsmail, Tarih ve Metodolojisi, Gazi Kitabevi, Ankara, 2014.
- ÖZÇELİK, İsmail, Devleti Aliyye'nin Toplumsal Düzeni ve Kurumları, Gazi Kitabevi, Ankara, 2014.
- ÖZÇELİK, Özçelik, Ermeni Sorunu ve Gerçekler, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 2005.
- PALALI, İlhan, "Millî Mücadelede Urfa", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Ekim-2016.
- PEHLİVANLI, Hamit, Askeri Tarih Belgeleri Dizini, Sayı:1-101, Ankara, 1996.
- SARIHAN, Zeki, Kurtuluş Savaşı Günlüğü I, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1993.
- TANSEL, Selahattin, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, (cilt 3), Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1978.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

MARAŞ'IN İŞGALİ, FRANSTZ VE ERMENİLERLE İLİŞKİLER

Prof. Dr. Kemal ÇELİK*

ÖZET

Birinci Dünya Savaşını sona erdiren 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi imzalandıktan birkaç gün sonra, savaş sırasında İtilaf devletleri arasında imzalanan Gizli Anlaşmalardan biri olan Sykes-Picot'ya göre; Maraş, önce İngilizler, sonra da Fransızlar tarafından işgal edilmiştir.

İngilizler, 22 Şubat 1919'da, Maraş ve çevresinden giden Ermenilerle birlikte gelmişler, hakaret ve tahrik etmekten geri kalmadıkları Türklere sattıkları ev, mal ve arazileri yalancı şahitler vasıtasıyla geri almak istemişlerdir.

İtilaf Devletleri, Maraş'ın da yer aldığı Türk topraklarını iki üç aylık sürede işgal etmişlerdir. Türk ordusunun elindeki silah ve cephaneye el koyup, askeri kuvvetlerini dağıtarak milletimizi savunmasız hale getirmeye çalışmışlardır.

19 Eylül 1919'da, İngiltere-Fransa arasında imzalanan Suriye İtirafnamesi ile, 30 Ekim 1919'da, İngilizler çekilince, Maraş'ı işgal eden Fransızlar birlikte getirdikleri çoğu Ermenilerden oluşan Legion d'Orient (Doğu Lejyonu) ve yerli gönüllü Ermenilere, Fransız üniforması giydirip, silahlandırarak Türklere karşı kullandılar. Türklere yapılan baskı, zulüm, hakaret, yaralama, öldürme, gasp ve tecavüzlere göz yumdular. Türklerin silahlarını toplayıp, Ermenileri silahlandırdılar.

Maraş'ın, Fransız hâkimiyetine geçtiği günlerde, Mustafa Kemal'in askeri gücünü az bulan, Çukurova ve Güneydoğu Anadolu'da Fransa'ya tehdit oluşturacak sayıda asker ve malzemeye sahip olmadığını düşünen Fransızlar, kısa süre sonra onun siyasi ve askeri gücünün farkına varmış ve telaşa kapılmışlardır.

Maraş Kuva-yı Milliyesi ile Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye tarafından bölgeye gönderilen komutanlar, Maraş'ın Fransızlar tarafından işgalini protesto etmiş, mitingler düzenlenmesini sağlamıştır. Fransız işgalinin ilk günlerinden itibaren Maraş halkı, Uzunoluk hamamı (Sütçü İmam) olayında olduğu gibi, Ermeni tecavüz girişimlerine karşı koymuş, kaleden indirilen Türk bayrağı da hemen yerine asılmıştır. Daha sonra çıkan çatışmalarda tutunamayan Fransızlar ve onlara destek veren Ermeniler, 11-12 Şubat 1920'de Maraş'ı terk etmek zorunda kalmışlardır.

Anahtar Kelimeler: İngiltere, Fransa, Sykes-Picot, Maraş, işgal, M. Kemal Paşa, Kurtuluş

MARAS'S İNVASION, FRENCH AND ARMENIENS RELATIONS

ABSTRACT:

A few days after the signing of the Mondros Armistice on October 30, 1918, which concluded the First World War according to Sykes-Picot, one of the Secret Agreements signed between the Entente states during the war. Maras was first occupied by the English, then by the French.

---

* Prof. Dr. Başkent Üniversitesi Öğretim Üyesi- kcelik@baskent.edu.tr.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

The Allied States, Maras including the Turkish occupied territories in a period of two three months. The Turkish army confiscated weapons and ammunition in the hands of the military and have worked to make our notion vulnerable by distributing forces.

On September 19, 1919, signed between England and French with Syria Agreement, British retreated, as most of Armenians of Maras who occupied the Legion d'Orient they brought with (Eastern Legion) and the local volunteer Armenians dressed in French uniform, by arming against the Turks. Against the Turks and the repression, persecution, defamation, assault and battery, murder, extortion and rape they turned a blind eye to. Picking up their guns the Turks, the Armenians armed.

Maras, the French domination in last day of Mustafa Kemal's Çukurova and Southeastern Anatolia have less military power to pose a threat to find enough men and material who doesn't think French has the French, after a short while, were recognized and his political and military power in panic.

Maras Kuva-yı Militia forces called the movement, Mustapha Kemal Pasha sent to the committee by the region commanders, protest against the occupation by the French of Marash, has organized rallies. From the first days of the French occupation the people of Maras, Uzunoluk bath (Sütçü İmam) as in case of Armenian attempts to rape she resisted, instead of immediately downloaded the Turkish flag from the fortress is exceeded. Later clashes of Armenians and French people who support them who couldn't make it, 11-12 February 1920, Maras, were compelled to leave.

Key words: English, French, Sykes-Picot, Maras, M. Kemal Pasha, salvation

Maraş'ın, İngiliz ve Fransızlar Tarafından İşgali:

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'na büyük ölçüde Enver Paşa'nın kararıyla Almanya safında katılmıştır. Osmanlı Devleti'nin, İttifak Devletleri tarafında yer almasını fırsat bilen ve Osmanlı topraklarına göz dikmiş olan İngiltere, Fransa ve Çarlık Rusya, daha sonra yanlarına çektikleri İtalya'ya da pay vererek; o dönemdeki uluslararası hukuk kurallarına bile aykırı şekilde imzaladıkları gizli antlaşmalarla Osmanlı topraklarını paylaşma yoluna gitmişlerdir. Maraş ile çevresindeki illeri ilgilendiren Mart 1915'de başlayan görüşmeler sonucunda 16 Mayıs 1916'da imzalanan **Mark Sykes-George Picot Antlaşması**'na göre Fransa: Çukurova (Kilikya), Suriye (Halep ve Şam), Sivas, Elazığ, Maraş, Antep, Mardin ve Musul'u alacaktı. İngiltere, Basra'dan Bağdat'a kadar Güney Mezopotamya, Akka ve Hayfa limanları ile çevre bölgeleri nüfuz bölgesi edinmekteydi.

İngiltere ve Fransa, bir süre sonra bu nüfuz bölgelerinde bir Arap Devleti veya Arap Federasyonu kurmayı ve Filistin'i uluslararası bir statüye kavuşturmayı düşünmüşlerdir³⁴⁷.

---

³⁴⁷P. Du Véou, **La Passion de la Cilicie 1919-1922**, (Çev.: Reşat Gögen, Kilikya Faciaları adıyla basılmamış daktilo metni, Genelkurmay Başkanlığı ATASE Arşivi Kütüphanesi), Paris 1937, s. 22; Salahi R. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış**

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

İtilaf Devletleri, Birinci Dünya Savaşı sırasında aralarında gizli antlaşmalarla (özellikle de **Mark Sykes-George Picot Antlaşması**), savaşı sona erdiren 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi'ni takiben, bu **gizli anlaşmaları** yürürlüğe koymuşlardır. 9 Kasım 1918'de İskenderun, İngiliz ve Fransızlar tarafından işgal edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın, İngiliz ve Fransız çıkarma birliklerine ateş açılacağı yönünde, Ahmet İzzet Paşa'ya çektiği bu işgale karşı çıkan telgrafları sonucu değiştirememiştir. 11 Aralık'ta Fransız subayları komutasında gönüllü yerli Ermenilerden oluşan 400 kişilik bir Fransız taburu Dört Yol İlçesi'ne, 17 Aralık 1918'de İngiliz birlikleri ile Yarbay Romieu komutasındaki çoğu Ermeni taburlarından oluşan Fransız üniforması giydirilmiş 1500 kişilik Legion d'Orient 'Doğu Lejyonu' kuvvetleri Mersin'de karaya çıkarılmışlardır. Bu kuvvetlerden ayrılan birlikler 19 Aralık'ta Tarsus, 20 Aralık 1918'de Adana'yı da işgal etmişlerdir. 19 Aralık 1918'de, Mersin ve Adana'ya gelen Suriye Fransız İşgal Komutanı General Hamelin, Toros tünellerinin işgal ve denetimini sağlamak amacıyla Pozantı'ya hareket etti. Fransız birlikleri Mersin, Tarsus, Yenice, Adana, Pozantı, Ceyhan, Toprakkale, Bahçe ve İslahiye'yi işgal ederek yerleştiler. Beraberlerinde getirdikleri Doğu Lejyonu'daki Ermeniler yanında, bölgede yaşayan ve Birinci Dünya Savaşı'nda göç ettikten sonra Mondros Mütarekesi'ni takiben Güneydoğu Anadolu ve Çukurova'ya geri dönen yerli Ermenileri de silahlandırarak Türklere karşı kullandılar. 1909 Adana Olayları'nın etkisiyle araları iyi olmayan Türklere Ermenileri karşı karşıya getirdiler. İskenderun ve Mersin'e Fransız birliklerinin çıkarılması sırasında Ermenilerin yaptığı taşkınlıklar ve hakaretler ve daha sonra Çukurova'nın tamamında Ermenilerin Türklere yaralama ve öldürmesiyle sonuçlanan katliamlar, Türklere Kuva-yı Milliye çeteleri kurmasını gerektirmiştir. Fransız üniforması giydirilmiş Ermenilerin Dört Yol'un Karakese ve Özerli Köylerinde Türklere yaralama ve öldürme olayları Milli Mücadele'de ilk kurşunun Karakese Köyü'nde (19 Aralık 1918) Fransız ve Ermenilere atılmasıyla sonuçlanmıştır. İşgal kuvvetlerinin İngiliz Başkomutanı General Allenby, Fransız işgali altındaki yerlerde mülki yönetimi Fransızlara, askeri yetki ve denetimi ise İngilizlere bırakmıştır³⁴⁸.

Politika I, 2. Baskı, AKDİTYK Türk Tarih Kurumu, Ankara 1987, s. 2, 3.; Yaşar Akbıyık, **Milli Mücadelede Güney Cephesi (Maraş)**, Kültür Bakanlığı Yayınları: 1157, Kaynak Eserler Dizisi: 43, Sevinç Matbaası, Ankara 1990, s. 8; Bige Yavuz, **AKDİTYK Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1994, s. 5.; Kemal Çelik, **Milli Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999, s. 26; A. Hurşit Tolon, **Birinci Dünya Savaşı Sırasında Taksim Anlaşmaları ve Sevr'e Giden Yol**, AKDİTYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006, s. 55-68; Ulvi Keser, **Kıbrıs-Anadolu Ekseninde Ermeni Doğu Lejyonu**, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Genel Merk. Yayını, Ankara 2007, s. 42-46.

³⁴⁸ P. D. Véou, **La Passion de la Cilicie ...**, s. 26-36, 40-42; Tevfik Bıyıklıoğlu, **Türk İstiklal Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, Ankara 1962, s. 60-62; Ahmet Hulki Saral, **Türk İstiklal Harbi IV, Güney Cephesi**, Ankara 1966, s. 13; Yahya Akyüz, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922**, Genişletilmiş 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988, s. 17; B. Yavuz, ... **Türk-Fransız**

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Çukurova'dan sonra Güneydoğu Anadolu'da, 1 Ocak 1919'da Antep, 22 Şubat 1919'da Maraş ve 24 Mart 1919'da Urfa, İngiliz kuvvetleri tarafından işgal edilmişlerdir. İngilizler, Maraş'a Ermenilerle birlikte gelmişlerdir. İşgalden sonra da Maraş ve çevresinden giden Ermeniler kabileler halinde geri dönmeye başlamışlar, bir taraftan da karşılaştıkları Türklere hakaret ve tahrik etmekten geri kalmamışlardır. Daha önce ücret karşılığı Türklere sattıkları ev, mal ve arazileri geri almak istemişler, yalancı şahitler vasıtasıyla Türklerin mallarına da sahip çıkmaya çalışmışlardır. Böylece, İtilaf Devletleri, Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı günlerden itibaren başlattıkları askeri harekâtla Güney ve Güneydoğu Anadolu'da Maraş'ın da yer aldığı Türk topraklarını iki üç aylık sürede işgal etmişlerdir. Türk ordusunun elindeki silah ve cephaneye el koyup, askeri kuvvetlerini dağıtarak Türk Milletini savunmasız ve çaresiz hale getirmek yönündeki asıl hedeflerini gerçekleştirmek istemişlerdir³⁴⁹.

Çukurova'da askeri yönetimi elde tutan İngilizlerin Maraş, Urfa, Antep ve Kilis'i de işgalleri altında bulundurmaları, Sykes-Picot'ya göre: Fransa'ya bırakılması gereken Çukurova ve Suriye'deki İngiliz varlığı, Fransa'ya üvey evlat muamelesi yapıldığı duygusunu yaratmış ve Fransız kamuoyunu rahatsız etmiştir. Fransız basını, İngilizlerin işgal yönetimini Fransızlara devretmekte gecikmesinin kabul edilmeyeceğini yazmıştır. Ayrıca, İngilizlerin Çukurova ve Suriye'de Fransız politikasına aykırı bir politika izledikleri belirtilmiştir. Basında, bölgedeki Fransız yönetimi ve yetkililerin, Fransa'nın resmi politikasını tam anlamıyla uygulamadığına yer verilmiştir. Sykes-Picot'ya göre Fransız nüfuz bölgesi sayılan Suriye'yi ellerinde tutan İngilizlerin, Fransızlar tarafından Suriye'ye ait sanılan Filistin'e de sahip çıktıkları görüntüsü vermeleri ve Suriye askeri hükümetinin başına atadıkları Hicaz Kralı Hüseyin'in oğlu Faysal'ın, Suriye'de Arap bir yönetim oluşturma girişimi, Lloyd George'un, Clémenceau ile görüşmesinde Sykes-Picot'ya göre (Musul hariç) Fransız nüfuzu altında sayılan bölgenin Fransa'ya bırakılacağı sözü, Fransız politikacıların Suriye konusunda İngilizlere şüphe ile bakmalarına yol açmıştır. Fransız kamuoyu ve bazı güçlü çevreler Başbakan Clémenceau ve Fransız hükümetini baskı altına almışlardır. Bu gelişme, Fransız hükümetinin, İngiliz hükümetini sıkıştırması sonucunu vermiş, Suriye konusunda Paris Barış Konferansı'ndaki tartışmalar sonucu, Lloyd George'un, İngiliz kuvvetlerinin Suriye, Güney ve Güneydoğu'dan çekileceğine dair hazırladığı memorandum, 15 Eylül 1919'da, Konsey'e sunulmuştur. Buna göre: Maraş, Urfa, Antep, Kilis, Adana vilayeti ve Suriye'deki İngiliz kuvvetleri derhal çekilecek, bunların yerini Fransız birlikleri alacaktır. Bu karar İngiliz ve

---

İlişkileri..., s. 8, 9, 55; K. Çelik, **Milli Mücadele'de Adana ...**, s. 36, 37, 53-55; U. Keser, **Kıbrıs ... Ermeni Doğu Lejyonu**, s. 47-76, 123-144.

³⁴⁹ Yalçın Özalp, **Gazilerin Dilinden Milli Mücadelemiz**, Semih Ofset Matbaacılık Yayıncılık Ltd. Şti., Ankara 1986, s. 27; Y. Akbıyık, **Milli Mücadelede ... (Maraş)**, s. 7-9-23; B. Yavuz, ... **Türk-Fransız İlişkileri ...**, s. 8, 9, 56.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Fransızlar arasında, 19 Eylül 1919'da, imzalanan Suriye İtilafnamesi ile kesinleşmiş, yürürlüğe girmiştir³⁵⁰.

İngiliz birliklerinin Maraş, Çukurova ve Güneydoğu Anadolu'dan çekilecekleri kararını takiben, 30 Ekim 1919'da Maraş, Antep ve Urfa'da askeri ve idari yönetim, İngilizler tarafından Fransızlara devredilmiştir. Bu nedenle, Fransız Yüzbaşı Joly, 29 Ekim 1919'da, askeri birliğiyle geldiği Maraş'ta, İngiliz işgal komutanı ile görüşmüştür. 31 Ekim 1919'da, İngiliz Generali Weir ile Fransız Yüzbaşı Fly Sainte Marie devir teslim işlemlerini yapmak, kuvvet değişimini hızlandırmak ve çekilme hareketini organize etmek için Maraş'a gelmişlerdir. Fransız kuvvetleri ikinci vakti Maraş'a girerken ellerinde Ermeni ve Fransız bayrakları taşıyan Ermeniler tarafından sevinçle karşılanmışlardır. Çoğunluğu Ermeni gönüllülerden oluşan Fransız birliği Amerikan kolejinin doğru ilerlerken; Ermeniler, '*kahrolsun Türklere, yaşasın Fransızlar, yaşasın Ermeniler*' diye bağırarak Türklere hakaret etmekten geri kalmamışlardır. İngiliz kuvvetleri 1 Kasım 1919'da akşam üzeri Maraş'tan ayrılarak Antep'e gitmiştir. Maraş'ı işgal eden Fransız kuvvetleri, Ermeniler tarafından Türklere yapılan baskı, zulüm, hakaret, yaralama, öldürme, gasp ve tecavüzlere göz yummak yanında kendileri de benzer davranışlarda bulunmuşlardır³⁵¹.

Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye, 30 Ekim 1919'da, Yüzbaşı Salim (Yörük Salim) Bey ve Üsteğmen Asaf (Kılıç Ali) Bey'i Maraş bölgesi Kuva-yı Milliye Teşkilatı'nın başına atamıştır. Mustafa Kemal, İngilizlerden sonra Fransız işgali konusunda İstanbul Hükümetini uyarış, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin bu ve benzeri işgallere karşı direniş fikrini kararlaştırdığını, bölge halkının işgali protesto edeceği, Fransızlar bunu dikkate almadıkları takdirde bütün varlığıyla işgale karşı çıkacağını belirtmiştir. Maraş'ta, Fransız işgalinin ilk günlerinden itibaren olaylar başlamıştır. 31 Ekim 1919'da, Fransızlardan güç bulan Ermeniler, Maraş sokaklarında Türklere hakarete başlamış, dine, mukaddesata dil uzatmalarına Fransız askerleri seyirci kalmışlardır. İçkili, sarhoş Ermeni askerlerinden biri Uzunoluk hamamından çıkan bir Türk kadınına saldırıp 'burası artık Türklerin değil, Fransız memleketinde peçe ile gezilmez' diyerek peçesini yırtmış, kadın bayılmıştır. Durumu gören Türkler, Ermenilere müdahil olmuş, olay yerini terk etmeleri istenen Ermeniler ise hakaretler yağdırıp silahla ateş açınca yaralanan Çakmakçı Sait şehit olmuş, Gaffar Kabul oğlu Osman da yaralanmıştır. Olaya şahit olan Sütçü İmam da ateş açarak bir Ermeni askeri öldürmüştür. Mustafa Kemal'in 3 Kasım 1919'daki: '*Fransız işgalinin mütarekeye ve medeni haklara uygun olmadığı emriyle*'

³⁵⁰ P. D. Véou, *La Passion de la Cilicie ...*, s. 44-68; Y. Özalp, *Gazilerin Dilinden ...*, s. 30; Y. Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve ...*, s. 155; Y. Akbıyık, *Milli Mücadelede ... (Maraş)*, s. 48-56; B. Yavuz, *... Türk-Fransız İlişkileri...*, s. 54-57.

³⁵¹ P. D. Véou, *La Passion de la Cilicie ...*, s. 119-158; A. H. Saral, *Türk İstiklal Harbi IV, ...*, s. 5, 49-53; Y. Akbıyık, *Milli Mücadelede ... (Maraş)*, s. 65-74; B. Yavuz, *... Türk-Fransız İlişkileri...*, s. 57, 58.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Elbistan'dan süvarilerle, Kuva-yı Milliye müfrezeleri Maraş çevresindeki Göksun-Aziye taraflarında hareket başlatmışlardır. Mustafa Kemal, bütün vilayetler ve Heyet-i Merkeziye idarelerine, 6 Kasım 1919'da, bir tamim göndermiş, Maraş'ın, İngilizler yerine Fransızlar tarafından işgalinin İstanbul Hükümeti tarafından İtilaf devletleri nezdinde protesto edildiği, İtilaf devletleri elçilikleri, Avrupa ve Amerika kamuoylarına telgraflarla duyurulması ve protesto edilmesi gerektiği bildirilmiştir. Bu tamim gereği Türkiye'nin her tarafında Fransa'nın Maraş ve bölgedeki işgali protesto edilmiştir. Maraş'ta heyecan yaratan önemli bir olay da; 27 Kasım 1919'da Elbistan'dan gelen Kuva-yı Milliye süvari müfrezesinin kapatılması ihmal edilen şehir kapılarında Maraş'a girerek kaleye Türk bayrağı çekmesidir. 21 Aralık'ta Karabıyıklı'da Kuva-yı Milliye müfrezesi ile Maraş'ı kuvvetlendirmek için Antep'ten gönderilen Fransız birliği arasında bir çatışma çıkmıştır. Pazarcık taraflarında ise; mevcudu 300'e yakın bir Kuva-yı Milliye müfrezesi de Antep yolunu denetim altına almıştır. 1 Ocak 1920'de Fransızların Maraş kuryesi ele geçirilmiştir. 4 Ocak'ta Kuva-yı Milliye müfrezeleri Bahçe yolu Sarılar mevkiinde kazdıkları hendeklerle Adana-Maraş arasındaki nakliye ve ulaşımı kesmişlerdir. Maraş'a ulaşan haberler tren hattının havaya uçurulduğu, tünellerin tahrip edildiği yolundadır. Bahçe'den harekete geçen ve Maraş'tan gönderilen Fransız birlikleri ile Kuva-yı Milliye müfrezeleri arasında Eloğlu yakınında çatışma yaşanmıştır. Bu gelişmeler nedeniyle General Quérette'e karargahını Antep'ten Maraş'a nakletmesi emri verilmiştir³⁵².

General Quérette 6 Ocak 1920'de 1500 kişilik bir kuvvetle Maraş'a gelmiş, karargahını 13 Ocak'ta buraya nakletmiştir. 11 Ocak'ta Fransızlar, Eloğlu ve Ceceli'de zulüm ve katliam uygulamışlardır. 13-14 Ocak'ta Fransız ve Ermeniler, Araplar Köyü ve çevresinde 15 Türk'ü katletmiş, yaralama, ırza tecavüz ve bazı evleri yakma olaylarını gerçekleştirmişlerdir. 18 Ocak'ta Fransızların, Pazarcık taraftaki Kılıç Ali kuvvetine karşı gönderdikleri 2 bin kişilik kuvvet Bıyıklı Mevkiinde pusuya düşürülmüş, Eloğlu ve Aksu köprüsü taraflarında yeni çatışmalar yaşanmıştır. Maraş şehir merkezinde, 21 Ocak 1920'de, başlayan çarpışmalara, Fransızların Maraş, Antep, Cerablus İşgal Kuvvetleri Komutanı General Quérette'in, bir neden yokken Maraş Mutasarrıfı ile şehrin ileri gelenlerini tutuklaması yol açmıştır. Fransızlarla birlikte, silahlendirmiş oldukları Ermeniler de Türklere karşı savaşmışlardır. Kuva-yı Milliye müfrezeleri Maraş'ta 22 gün süren çarpışmalarda düzenli, eğitilmiş ve dönemin son sistem silahlarına sahip Fransız askeri birliklerine karşı savaşmışlardır. Şehir merkezinde çarpışmalar devam ederken, Maraş'a gönderilen Fransız destek kuvvetlerine yollarda baskınlar verilmiş, bu takviye birlikleri Maraş'a ulaşmadan etkisiz hale getirilmişlerdir. Albay Normand

---

³⁵² P. D. Véou, *La Passion de la Cilicie ...*, s. 119-158; Yalçın Özalp, *Gazilerin Dilinden Milli Mücadelemiz*, Semih Ofset Matbaacılık Yayıncılık Ltd. Şti., Ankara 1986, s. 24; Y. Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve ...*, s. 196, 197; Y. Akbıyık, *Milli Mücadelede ... (Maraş)*, s. 76-135, 145; B. Yavuz, *... Türk-Fransız İlişkileri...*, s. 57, 58

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

komutasında, 8 Şubat 1920'de, İslahiye'den Maraş'a büyük bir takviye kuvveti gönderilmiştir. Bu dönemde Kuva-yı Milliye'de takviye edilmiş güçlendirilmiştir. Uzun ve sürekli devam eden çatışmalar nedeniyle Maraş şehir merkezi neredeyse tamamen harap hale gelmiş, yiyecek sıkıntısı artarken halkın gücü tükenmişti. Bunlar ve çeşitli nedenlerle Dr. Mustafa, 11 Şubat 1920'de, General Quérette ile görüşerek barış yapmıştır. Fakat, General Quérette ile görüşüp iletişim kuramayan Albay Normand, Maraş'ı boşaltmayı ve Fransız birliklerinin İslahiye'ye çekilmesini kararlaştırmıştır. Maraş'taki Fransızlar, 11-12 Şubat 1920'de, İslahiye istikametinde geriye çekilmişlerdir. Albay Normand'ın aldığı talimata uyararak Maraş'tan çekilme emrini verdiği söylenmekte ise de, Adana Fransız İşgal Kuvvetleri Komutanı Albay Brémond, kötü hava şartları nedeniyle Adana'dan talimat verilemediğini, olanak bulunsaydı Maraş'ta kalması yönünde emir verileceğini, Maraş'ın kaybının Fransa'nın prestijini büyük ölçüde yıprattığını iddia etmiştir. Albay Normand ise; Urfa'da bir ayaklanma hazırlığı yapıldığını, bu ayaklanmanın patlak vereceği o günlerde Maraş'ta kalmanın anlamsız olacağı, ayrıca yiyecek sıkıntısı, iklim şartlarının kötü olması ve General Quérette'in yönetimindeki Ermeni yanlısı tutumun Maraş'tan çekilmesinde etkili olduğunu belirtmiştir³⁵³.

Maraş, Güney ve Güneydoğu Anadolu'da Fransız ve Ermenilerle İlişkiler

Türk halkının işgalleri takiben kurduğu Kuva-yı Milliye müfrezeleri ve Türk halkı, İngilizler çekildikten sonra işgalin sona ermesini beklerken daha güçlü hale geldikleri bu dönemde; bölgedeki Fransız varlığına ve kullandığı Ermenilere karşı önekilere göre daha etkili ve silahlı saldırılar başlatmışlardır. Kuva-yı Milliye ve Türk halkının, Fransızlara karşı giriştiği saldırılara etki eden nedenlerden bazıları şunlardır:

a)Heyet-i Temsiliye'nin 30 Ekim 1919'daki toplantısında Yüzbaşı Salim (Yörük Salim) Bey ve Üsteğmen Asaf (Kılıç Ali) Bey'in atanmaları.

b)İngilizler bölgeden çekildikten sonra, idari yetkiler yanında askeri yetkilere de sahip olan Fransızlar, Maraş'ı ve işgal bölgelerini idari yönden Ermenileştirme politikası gütmüşlerdir. Adana'ya 120 bin, Maraş'ın da dahil olduğu bölge illerine 60 bin Ermeni getirmiş, Ermenilere askeri harekatta yer vermişlerdir.

c)Fransız işgal yöneticileri Maraş ve bölgede **Ermenistan Fransız İdarecileri** unvanını taşımışlardır. Bu unvanla, Maraş ve işgal bölgesinde güdülen politika ile Ermeniler şımartılmış, Türk halkına karşı giriştikleri her çeşit baskı, hakaret, zulüm, yaralama ve öldürme olayları cezasız bırakılmıştır. Türk tarafı da, Ermenilerle, onları üzerine salan Fransızlara karşı koymuştur.

d)Ermeniler, Fransızlar tarafından silahlandırılırken; Türklerin silahları toplanmış, savunmasız hale getirilmişlerdir.

---

³⁵³ P. D. Véou, *La Passion de la Cilicie ...*, s. 158-185; Y. Özalp, *Gazilerin Dilinden ...*, s. 74; Y. Akbıyık, *Milli Mücadelede ... (Maraş)*, s. 135-139, 158-222; B. Yavuz, *... Türk-Fransız İlişkileri...*, s. 57, 58.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

e)İşlerine gelmeyen Osmanlı kanunları kaldırılmış, Osmanlı valî, mutasarrıf ve kaymakamları Fransızların keyfi emirlerine uymaya zorlanmıştır, Bazı memurlar, görev yerleri değiştirilerek uzak yerlere atanmış, bir kısmı da işten çıkarılmıştır.

f)Bütün taahhüt işleri Fransızlara verilmiş, küçük rütbeli Fransız subaylarına bile resmi ve özel ihalelerden binlerce lira kazandırılmıştır. Maaşlar kanuna aykırı şekilde arttırılmış, bütçe dışından yüz binlerce lira harcanmıştır.

g)İngilizler, işgal ettikleri yerlerde isteklerini Osmanlı yöneticilere yaptırarak halkın tepkisinden uzak kalmak yolunu tercih etmiş, halka eziyet etmemiş, aşırı bir baskı uygulamamış, yumuşak bir idare altında bir direniş ortamı yaratılmadan hedeflerini gerçekleştirmek yolunu seçmişlerdir. Fransızlar ise; hem kendileri, hem de destek verip şımarttıkları ve silahlandırdıkları Ermenilerin tutumu nedeniyle, Türk halkıyla doğrudan doğruya karşı karşıya gelmişlerdir. Zaten daha önceki Ermeni isyanları nedeniyle karşılıklı yaşanan çatışmaların etkisindeki Türkler, Ermeniler yanında yer alan Fransızlara karşı haklı bir tepki göstermiştir. Bu gelişmeleri hesaplayamayan Fransızlar ise; İngilizlere karşı böyle tepki göstermeyen Türklerin bu davranış nedenini anlamakta da zorlanmışlardır³⁵⁴.

13 Kasım 1918'de, askeri birlikleriyle çıkarma yaparak İstanbul'u işgal etmiş olan İtilaf Devletleri, Osmanlı basınına sansür uygulamış, iç ve dış ulaşım ve iletişimi denetimleri altına almışlardır. Sadece İstanbul ile yetinmeyerek, işgal ettikleri Anadolu'nun, İstanbul'daki yöneticileri ve siyasi kadrosu ile irtibatını kesmek istemişlerdir. 1919 yılı Ocak ayında toplanan Paris Barış Konferansı'nda, Balkanlar, Arap yarımadası, Irak, Suriye Filistin dahil Osmanlı'nın Ortadoğu topraklarında azınlıklar başta olmak üzere Osmanlı'dan ayırıp, bağımsız devletler veya mandater yönetim kurmak düşünceleri ortaya atılmıştır. Özellikle, Osmanlı'nın Anadolu'da yaşayan ve zulme uğradıklarını iddiasıyla kendilerine Osmanlı toprakları üzerinde yaşayan Ermeniler ve Rumlar, azınlıkta oldukları halde, bağımsız bir devlet olmayı ve kendilerine self-determination hakkı tanınmasını talep etmişlerdir. Ancak, bu azınlıkların verdiği abartılmış nüfus istatistikleri konferans üyeleri tarafından tatmin edici bulunmamıştır³⁵⁵.

Paris Barış Konferansı'nda en etkili ülkelerden ikisi olan İngiltere ve Fransa'yı en çok ilgilendiren konu barışın nasıl gerçekleştirileceği değil, barış görüşmelerinde kendi çıkarlarını en iyi şekilde kabul ettirebilmek düşüncesidir. İngiltere ve Fransa yüzyıllardır göz koydukları Boğazlar'a egemen olmak konusunda birbirleriyle anlaşmaktan ümidi kesince, çözümünü İstanbul ve ekonomik çıkar sağlaması beklenmeyen Ermenistan'ın mandaterliğini Amerika'ya önermekte bulmuşlardır. Paris Barış Konferansı devam etmekte iken, 23 Mayıs 1919'da, Fransa Dışişleri Bakanlığı'na sunulan bir gizli memorandum Fransa'nın ileride takip edeceği Türkiye

³⁵⁴ P. D. Véou, *La Passion de la Cilicie* s. 87; Y. Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve ...*, s. 196, 197; K. Çelik, *Millî Mücadele'de Adana ...*, s. 66-79.

³⁵⁵ B. Yavuz, *...Türk-Fransız İlişkileri...*, s. 9, 10.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

politikasını ortaya koyan önemli bir belgedir. Bu memorandum konferansta Osmanlı Devleti için:

1) Osmanlı'nın Asya topraklarını birbirinden bağımsız bölgelere ayırmak ve Milletler Cemiyeti denetiminde büyük Avrupalı devletlerin yönetimine bırakmayı amaçlayan **parçalama politikasıdır**. Bu bölgeler halkın çoğunluğunu oluşturan ırklara tahsis edilecektir. İstanbul, Amerikan mandası altına girecek, padişah artık bu şehirde hüküm sürmeyecektir.

2) **Osmanlı'nın bütünlüğüne saygı gösterilmesi** yönünde bir politik görüş içermektedir. Padişah, İstanbul'da kalacaktır. Türkiye değişik coğrafi bölgelerden sorumlu tutulacak olan İtilaf devletlerinin mandası altında yönetilecektir. ABD Başkanı Wilson ise; 14 ilkesine ters düştüğü için konferansa katılan bu ülkelerin temsilcilerinin yapmış oldukları gizli anlaşmalara karşı çıkmıştır. Paylaşılmasını belirledikleri yerleri kendi topraklarına katmaları yerine, bu yerlerin aynı devletler tarafından Milletler Cemiyeti'nin denetimi altında mandater bir rejimle yönetilmelerini önermiştir³⁵⁶.

Fransa tarafı, memorandumda Osmanlı'yı parçalama ve bütünlüğüne saygı politikalarından hangisine sahip çıkılması gerektiği konusunu değerlendirmiş, Osmanlı topraklarındaki önemli çıkarları, sahip olunan maddi ve manevi miras, hayır kurumları, eğitim kurumları ve Fransız dilinin yaygın olması gibi nedenlerin Fransa'nın manevi konumunu güçlendirdiği sonucuna varılmıştır. Osmanlı topraklarındaki Fransız sermayesi ve şirketlerinin Osmanlı'nın maliyesi ve ekonomisine etkileri dikkate alınmıştır. Osmanlı Bankası, Düyun-ı Umumiye İdaresi, madencilik ve demiryolu şirketlerinin Osmanlı topraklarında Fransa'nın büyük bir ekonomik güce sahip olduğu görülmüştür. Bu nedenler; Doğu'daki üstün gücünü sürdürmek isteyen Fransa'yı, parçalama politikası yerine, Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü savunma politikasına yöneltmiştir³⁵⁷.

31 Ocak 1919'da Emir Faysal, Suriye, Irak, Cezire, Hicaz ve Yemen'i kapsayacak Arap topraklarının bağımsızlığını istemiştir. Emir Faysal'ın bu bağımsızlık talebi ve Arap konfederasyonu kurulacak olması Fransa'nın çıkarlarına ve sadece Musul-Halep-Şam bölgesinde Arap konfederasyonu kurulmasına izin veren Sykes-Picot'ya ters düşmüş, Fransa'nın hoşuna gitmemiştir. 26 Şubat'ta Ermeniler; Maraş Sancağı, Kilikya, Erzurum, Sivas, Harput, Van, Bitlis ve Trabzon'un sahil şeridinden bazı toprakların Türkiye'den ayrılması ve İtilaf Devletlerinin himayesinde 20 yıl süreyle yönetilmesini istemişlerdir. Kürtler ise; Bitlis, Harput, Diyarbakır, Musul ve Urfa sancaklarından oluşacak bağımsız bir Kürdistan kurulması talebinde bulunmuşlardır. Kürtler de; Sykes-Picot'ya göre Fransa'ya bırakılmış olan Musul ve Urfa'yı istemişlerdir. Birinci Dünya Savaşı sırasında İtilaf Devletlerine yardım etmeleri şartıyla Araplara bağımsızlık sözü veren İngiltere'nin; Kürtleri de kışkırtarak Sykes-Picot ile Fransa'ya bırakmaktan

³⁵⁶ S. R. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve ... I**, s. 26-29; B. Yavuz, **...Türk-Fransız İlişkileri...**, s. 28-30.

³⁵⁷ B. Yavuz, **Aynı Eser**, s. 30, 31.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

pişman olduğu ve daha sonra 15 Eylül 1919'da Suriye İtilafnamesi ile geri aldığı Musul'a Kürtlerin sahip olmaya kalkışması İngiltere ile Fransa'nın arasını açmıştır. Fransa; Ermeni, Arap ve Kürt taleplerinin ardındaki İngiliz emellerinin farkında olmuştur. Suriye konusunda da taviz vermeyi düşünmemektedir. Fransa, Osmanlı topraklarının parçalanmasını da bu nedenlerden istememiş, endişelerini ortadan kaldıracak şekilde henüz Türk topraklarının büyük bölümüne hükmeden Osmanlı yönetiminin, bir Fransız başkanlığında müttetiklerin merkezi otorite ve denetimi ile padişahın İstanbul'da kalmasında bir sakınca görmemiştir. Türkiye'nin bütünlüğünün korunması ve Türk Devleti'nin Fransa ile İngiltere'nin denetimi altına alınması ancak; gerektiği takdirde İtalya ve kaçınılması mümkün olmazsa Amerika'nın da bu sisteme dahil edilmesi kararlaştırılmıştır³⁵⁸.

İtilaf Devletlerinin 14 Şubat 1920'de başlayan Birinci Londra Konferansı öncesindeki görüşmelerinde de padişahın İstanbul'da kalıp kalmaması konusu tartışılmıştır. Lloyd George, 11 Aralık 1919'da, padişah, İstanbul'da kaldığı takdirde zamanla Rusya ve Almanya ile anlaşabileceği ve bu durumda Boğazların elden çıkabileceği konusunda Clémenceau'yu ikna etmiştir. 12 Ocak 1920'de ise uzun süren tartışmalar sonrasında İngiltere kabinesi; Hintli Müslümanların tepkisi, İstanbul'un stratejik konumu ve Rus tehlikesi dikkate alınarak padişahın İstanbul'da kalmasının uygun olacağına karar vermiştir. Bu karar İngiltere ve Fransa'nın kendi çıkarları tehlikeye girdiği zaman uyuşmazlık yaşasalar da, sömürgeci devletler olarak egemenlikleri altındaki Müslüman toplulukların denetimini ve ekonomik gücü elde tutacak şekilde, ortak çıkarları için asgari müşterekte birleştiklerini göstermektedir³⁵⁹.

Fransızlar, çıkarlarının korunması açısından Anadolu parçalanmadan bir bütün olarak kalmalı ve İtilaf devletleri temsilcilerinden oluşacak bir kurul tarafından yönetilmeli düşüncesindediler. O günlerde Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları 21-22 Haziran'da yayınladıkları Amasya Genelgesi'nde: Anadolu'nun milletin gerçek temsilcilerinden seçimle belirlenecek bir kurul tarafından yönetilmesi gerektiğini ilan etmişlerdir. Fransız kamuoyu ise; Anadolu hareketi ile Mustafa Kemal'in gücünün farkına varmış değildir. Le Temps Gazetesi, 19 Ağustos 1919'da: '*Osmanlı İmparatorluğu ne şekilde paylaşılırsa paylaşılın, hiçbir paylaşımın Fransızlara bu devletin muhafazasının sağlayacağı avantajlara eşit avantajlar sağlayamayacağı*' yazmıştır. Fransız basını, varlığını ve gücünü özellikle Sivas Kongresi sonrasında anladığı Mustafa Kemal'le ilgili yazılar yayınlamış, 21 Eylül 1919 tarihli sayısında Anadolu hareketi hakkında: '*... İster beğenin ister beğenmeyin bir Türk gücü yaşıyor ... bu güç kendi şuuruna vardı. Hasta adamın gürbüz, hatta rahat durmaz çocukları var ve onun mirasını, hiç değilse bu mirastan hakları olan parçayı istiyorlar ...*' Bu yazı, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının '*hiçbir Türk toprağını elden çıkarmama*'

³⁵⁸ S. R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve ... I*, s. 192; B. Yavuz, *...Türk-Fransız İlişkileri...*, s. 31-34.

³⁵⁹ B. Yavuz, *Aynı Eser*, s. 35.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

konusundaki kararlılığını gösterdiği gibi, Fransa'nın, Osmanlı konusunda izlemeyi düşündüğü resmi politikaya yakınlığı dikkati çekmektedir³⁶⁰.

Fransız kamuoyu da, Türk sorunu ve Mustafa Kemal hareketini yakından izlemiştir. Ali Rıza Paşa'nın, Amasya Görüşmeleri için Salih Paşa'yı Amasya'ya göndermesi dikkati çekmiştir. Bu görüşme konusunda: *'Sultan'ın iktidarı yalnızca bir gölgedir, Milliyetçilerin doğan güneşi ile görülen bir gölge'* yorumu yapılmıştır. Aynı görüşlerin yer aldığı, Fransız Kara Kuvvetleri Arşivi'ndeki 1 Kasım 1919 tarihli resmi raporda; *'Mustafa Kemal hareketinin Arap ülkeleri, Kilikya ve Kürdistan hariç Osmanlı topraklarının tamamına hakim olduğu'* belirtilmektedir. Mustafa Kemal'in politikasına; *'arkasındaki ordu ve askerlerle, sorumluluk almaktan çekinmeyen İttihat ve Terakki Partisi'nin de destek verdiği, Mustafa Kemal sırtını eski İttihatçılara dayamakta ise de, kendisinin İttihatçı değil, samimi bir vatansevere benzediği'* yorumuna yer verilmiştir. Maraş, Antep, Urfa ve Adana'nın İngilizlerden Fransız hakimiyetine geçtiği günlerde, Mustafa Kemal'in askeri gücünü önce az bulup, Çukurova ve Güneydoğu Anadolu'da Fransa'ya tehdit oluşturacak sayıda asker ve malzemeye sahip olmadığı düşünülmüştür. Fakat, 16 tümen (160 bin kişi, ancak 6 tümene yeterli silah ve cephane mevcut) bilgisi alınmışken; 27 Kasım 1919'da, Fransız Dışişleri Bakanlığı'na ulaşan başka bir raporda: *'Mustafa Kemal'in askeri kuvvetinin en az 200 bin kişi olduğu, istediği takdirde bu sayının 300 bine çıkabileceği belirtilmiştir. İngilizlerin bıraktığı ve Rusya'nın teslim ettiği silah, cephane ile savaş malzemelerine de dikkat çekilmiş, Türkiye'nin paylaşılması gerçekleşir, Fransa da ilgisini göstermekte gecikirse, Mustafa Kemal'e bağlı milli kuvvetlerin gerilla savaşı başlatabileceği ve Fransa'ya uzun maceralar yaşatabileceği'* yazılıdır. Fransızlar, Mustafa Kemal'in siyasi ve askeri gücünün farkına varmış ve telaşa kapılmışlardır. Türk milliyetçileri, İngilizlerin çekildiği yerleri Fransızların işgal etmesini kabul etmemişlerdir. Mustafa Kemal de, 6 Kasım 1919'da, Maraş, Antep ve Urfa halkının, Fransız işgalini protesto amaçlı mitingler düzenlemesini, bu protestoların İtilaf devletleri temsilcilikleri ile Avrupa ve Amerika kamuoyuna duyurulmasını istemiştir³⁶¹.

Osmanlı Hükümeti nezdindeki Fransız İrtibat Şefi Yarbay Mougin, 8 Aralık 1919'da, Türkiye'de milli hareket hakkında Fransız Harp Bakanlığı'na verdiği raporda: *'Acele edilmediği ve dikkatli olmadıkları takdirde Doğu'da karşısında durumun çok kritik hale gelebileceği'* bilgisini vermiş, dikkat çekmiştir. Mougin, *'Mustafa Kemal kuvvetleri karşısında Fransız birliklerinin geri çekilmemesi ve sayılarının azaltılmaması'* önerisinde de bulunmuştur. Mustafa Kemal Paşa, Fransız politikasının farkındadır, Haksız yere Maraş, Antep, Urfa ve Adana'yı işgal ve Ermenileri başımıza dert eden Fransa'nın dostumuz olamayacağını söylemiştir. Fransız

³⁶⁰ Y. Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız ...*, s. 42-54; B. Yavuz, ... *Türk-Fransız İlişkileri ...*, s. 35, 36.

³⁶¹ Y. Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız ...*, s. 55-59; B. Yavuz, ... *Türk-Fransız İlişkileri ...*, s. 36-39.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Labonne'da, 7 Kasım 1919 tarihli raporunda: '*Fransız işgalinde Seyhan kıyılarında biraz fazla Ermeni yanlısı bir politika izlediklerini, bunun Türkler tarafından iyi karşılanmadığını, şimdi milliyetçi Türkiye destek aramaya yönelmişken, Fransızların, Çukurova'da ayrılıkçı tohumlar attıkları ve Adana'da bir Jön-Kürt komitesi kurdukları öğrenildiğinde, milliyetçi hareket taraftarlarının hayal kırıklığına uğradıklarını*' belirtmiştir. Ermeni yanlısı tutumları ve takip ettikleri işgal politikası nedeniyle, Mustafa Kemal'in kendilerine pek güven duymadığını anlayan Fransızlar, Osmanlı topraklarındaki çıkarları için onunla görüşüp, uzlaşmaya çalışacaklardır. Mustafa Kemal'in, '*Çukurova'nın Fransızlara bırakılmayacağı*' sözlerini '*blöf*' olarak yorumlamakla birlikte, endişe duymaktan da geri kalmamışlardır³⁶².

Fransızların Maraş, Antep ve Urfa'yı işgali Mustafa Kemal'de ve Anadolu halkında sert tepkilere yol açmıştır. Mustafa Kemal'le görüşmek isteyen Georges Picot, 6 Aralık 1919'da, Kayseri'ye gelmiş ve Heyet-i Temsiliye tarafından geliş maksadını öğrenmesi için görevlendirilen Ali Fuat Bey (Paşa) ile görüşmüştür. G. Picot, '*Fransa'da yakın zamanda kabine değişikliği olacağını, Briand başvekil olduktan sonra her şeyin değişeceğini*' ifade etmiştir. '*Fransız halkıyla, Briand'ın siyasetinin Orta Doğu'da Türk çoğunluğun yaşadığı güçlü ve bağımsız bir Türkiye kurulması, Çukurova'da başlayan kanlı çatışmaların önüne geçilmesinin her iki tarafın menfaatine olacağı, bağımsız bir Türkiye ile Fransa'nın gelecekteki siyaset ve çıkarlarının bu şekilde (çatışmalarla) bozulmaması gerektiğini*' belirtmiştir. Kayseri'den Sivas'a giden Georges Picot, 7 Aralık 1919'da, görüştüğü Mustafa Kemal'in: '*Bölgedeki Fransız işgali sona erdirilmezse savaşa devam edeceği*' sözlerine karşılık; '*Fransa'nın, Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını desteklediğini, Sivas'a hareketi öncesinde Ermeni birliklerine yeni işgal bölgelerinden çekilmeleri emrini verdiğini*' söylemiştir. Mustafa Kemal-Picot görüşmesi olumlu sonuç vermemiş ise de, yarı resmi sayılabilecek bu görüşmenin gerçekleşmesi Türk-Fransız ilişkilerinin geleceği açısından önemli sayılmıştır. Picot, '*Adana ve çevresinde Fransa'ya sağlanacak ekonomik ayrıcalıklara karşılık, Maraş, Antep, Urfa ve Çukurova'daki askeri güçlerini çekebileceklerini*' açıkça söylemiştir. O günlerde Mustafa Kemal, Arap milliyetçiliğini bilinçli bir şekilde destekliyor, Suriye'de, Arap milli teşkilatlarına yardımcı olması da Fransızlar kadar İngilizleri de tedirgin ediyordu. Emir Faysal ve taraftarlarına destek ve cesaret vermekteki amacı, Fransızları Suriye'de oyalamak, Maraş, Antep, Urfa ve Çukurova'da Fransız kuvvetlerine karşı daha rahat mücadele etmektir. Mustafa Kemal, Türk Milli Hareketinin gücünü işgalci ülkelere karşı açıkça göstermek düşüncesindedir ve önemli siyasi yararlar sağlayacağı görüşündedir. Bu politik görüş, Picot'nun Sivas'a giderek uzlaşma zemini araması sonucunu vermiştir. Yine

---

³⁶² S. R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve ... I*, s. 196, 197; B. Yavuz, *Aynı Eser*, s. 39-45.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

de Mustafa Kemal, Fransızlarla ilişkileri iyi niyetle sürdürme kararlılığı taşımıştır³⁶³.

Mustafa Kemal'in Sykes Picot görüşmesi ve Fransız devlet adamlarının çabalarına karşın, Maraş, Antep ve Urfa'daki Fransız komutan ve yöneticilerinin hatalı tutumları nedeniyle, Türkiye-Fransa ilişkileri giderek gergin bir hal almıştır.

Maraş'ın İşgalden Kurtulması

Fransızlar, 22 gün süren şiddetli çarpışmalara dayanamayıp, 10-11 Şubat gecesi şehir merkezini yoğun bir bombardımana tutarak İslahiye'ye doğru çekilmişlerdir. Hükümet binası ve resmi dairelere Türk bayrağı asılmıştır. Şehirde güvenliği sağlamak üzere Elbistan'daki askeri kuvvet görevlendirilmiştir. Fransızlar, Maraş'ı tahliye ederken Türk kışlasını ateşe vermişler, Ermenilerle birlikte dükkan, kilise, cami, okul ve çok sayıda ev dahil, şehrin önemli bir kısmını yakmışlardır. General Quérette'in, çarpışmaların ilk günü tutukladığı Belediye Reisi Hacı Beyle şehrin ileri gelen bazı şahsiyetlerini de birlikte götürmüşlerdir. Bu kimseler Mustafa Kemal Paşa'nın girişimi, İstanbul Hükümeti ve Amerikan Yüksek Komiseri Amiral Bristol'un aracılığı ile General Gouraud'nun emriyle serbest bırakılmışlardır. Fransız askerleri ve Ermenilerden de çok sayıda esir alınmış, güvenlikleri sağlanmıştır. Maraş'ın kurtuluşu işgal altındaki diğer şehirlerimize de ümit ve cesaret vermiştir. Fransızlar, Maraş'a yeniden asker sevk etmek isteseler de; Mustafa Kemal Paşa'nın karşı çıkması, Türk yetkililerin ileri sürdüğü şartları Fransızların kabul etmemesi ve askeri kuvvetlerinin yeterli olmaması gibi nedenlerle bu istekleri gerçekleştirilmemiştir³⁶⁴.

Sonuç

Osmanlı Devleti, yenilen tarafta yer aldığı için, 30 Ekim 1918'de, Mondros Mütarekesi'ni imzalamıştı. Bu mütareke sadece ateş kesmek yani silah bırakmak anlamına gelmekteydi. Bunun peşinden devletlerin barış için görüşmeler yapması gerekmekte idi. İngiltere ve Fransa ise; Birinci Dünya Savaşı devam etmekte iken, ayakta kalamayacağını düşündükleri Osmanlı Devleti topraklarını paylaşmak üzere kendi aralarında Gizli Anlaşmalar imzalamışlardı. Osmanlı Devleti ile Mondros Mütarekesi'ni imzalayan galip devletlerden İngiltere ve Fransa, barış görüşmeleri başlatmak yerine, mütarekeyi takip eden ilk günlerden itibaren başlattıkları hareketle Anadolu'nun bazı şehir ve bölgelerini işgal etmişlerdir.

13 Kasım 1918'de, askeri birlikleriyle çıkarma yaparak İstanbul'u da işgal etmiş olan İtilaf Devletleri, Osmanlı başına sansür uygulamış, iç ve dış ulaşım ve iletişimi denetimleri altına almışlardır. Sadece İstanbul ile

---

³⁶³ S. R. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve ... I**, s. 194; B. Yavuz, ... **Türk-Fransız İlişkileri ...**, s. 45-53; U. Keser, **Kıbrıs ... Ermeni Doğu Lejyonu**, s. 145-148.

³⁶⁴ Y. Akbıyık, **Milli Mücadelede... (Maraş)**, s. 216-229; B. Yavuz, ... **Türk-Fransız İlişkileri...**, s. 57, 58.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

yetinmeyerek, işgal ettikleri Anadolu'nun, İstanbul'daki yöneticileri ve siyasi kadrosu ile irtibatını kesmek istemişlerdir. Türk ordusunun elindeki silah ve cephaneye el koyup, askeri kuvvetlerini dağıtarak Türk Milletini savunmasız ve çaresiz hale getirmek yönündeki asıl hedeflerini gerçekleştirmek istemişlerdir.

Güney Anadolu'da, İngiltere ve Fransa, Sykes-Picot Gizli Anlaşması uyarınca, Kasım-Aralık 1918'de, İskenderun, Mersin, Tarsus, Adana ve Osmaniye'yi işgal etmişlerdir. Güney ve Güneydoğu Anadolu'da ise; Maraş'ın da yer aldığı Türk toprakları iki üç aylık sürede işgal edilmiştir. Türk halkı, işgalleri takiben direnişe hazırlanmış, Kuva-yı Milliye müfrezeleri kurmuş ve işgalin ilk günlerinden itibaren özellikle Fransız ve Ermenilere karşı direnişe geçmiştir.

Fransız basını ve kamuoyu, bu yerlerin Sykes-Picot anlaşmasına göre Fransızlarda kalması gerektiği konusunda hükümetini uyarınca; İngiltere ve Fransa hükümetleri, 15 Eylül 1919'da, İngiliz birliklerinin Güney (Çukurova) ve Güney Doğu Anadolu bölgesinden çekilmesini kararlaştıran Suriye İtilafnamesini imzalamışlardır. İngiliz birliklerinin Maraş, Çukurova ve Güney Doğu Anadolu'dan çekilecekleri kararını takiben, 30 Ekim 1919'da Maraş, Antep ve Urfa'da, askeri ve idari yönetim, İngilizler tarafından Fransızlara devredilmiştir.

Fransızların Maraş, Antep ve Urfa'yı işgali Mustafa Kemal'de ve Anadolu halkında sert tepkilere yol açmıştır. İngilizler çekildikten sonra işgalin sona ermesini beklerken, Kuva-yı Milliye'nin daha güçlü hale geldiği bu dönemde; bölgedeki Fransız varlığına ve kullandığı Ermenilere karşı önceliklere göre daha etkili ve silahlı saldırılar başlatmışlardır. Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye, 30 Ekim 1919'da, Yüzbaşı Salim (Yörük Salim) Bey ve Üsteğmen Asaf (Kılıç Ali) Bey'i Maraş bölgesi Kuva-yı Milliye Teşkilatı'nın başına atamıştır. Mustafa Kemal, İngilizlerden sonra Fransız işgali konusunda İstanbul Hükümetini uyarılmış, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin bu ve benzeri işgallere karşı direnişe geçmeyi kararlaştırdığı, bölge halkının işgali protesto edeceği, Fransızlar bunu dikkate almadıkları takdirde bütün varlığıyla işgale karşı çıkacağını belirtmiştir.

Maraş şehir merkezinde, 21 Ocak 1920'de, başlayan çarpışmalara, Fransızların Maraş, Antep, Cerablus İşgal Kuvvetleri Komutanı General Quérette'in, bir neden yokken Maraş Mutasarrıfı ile şehrin ileri gelenlerini tutuklaması yol açmıştır. Fransızlarla birlikte, silahlandırmış oldukları Ermeniler de Türklere karşı savaşmışlardır. Kuva-yı Milliye müfrezeleri Maraş'ta 22 gün süren çarpışmalarda dönemin son sistem silahlarına sahip Fransız askeri birliklerine karşı savaşmışlardır. Şehir merkezinde çarpışmalar devam ederken, Maraş'a gönderilen Fransız destek kuvvetlerine yollarda baskınlar verilmiş, bu takviye birlikleri Maraş'a ulaşmadan etkisiz hale getirilmişlerdir. Albay Normand komutasında, 8 Şubat 1920'de, İslahiye'den Maraş'a büyük bir takviye kuvveti gönderilmiştir. Bu dönemde Kuva-yı Milliye de yeni güçlerle takviye edilmiştir.

Fransızlar, Ermeniler tahliye ederken şehrin büyük bir kısmını ve Türk kışlasını yakmışlar, Maraş'taki çarpışmalarda çok sayıda insanımız yaralanmış veya şehit olmuştur. Buna karşılık; canı pahasına düşmana karşı

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

koyan Maraş halkı, 22 Şubat 1919'daki İngiliz işgalinden sonra, 30 Ekim 1919'da başlayan Fransız işgaline son veren ilk şehrimiz olmuştur. Maraş halkı, gerek kurtuluşu öncesinde gerekse kurtuluş sonrası işgal altındaki diğer şehirlerimizin yardımına koşmuş, onlara da ümit ve cesaret vermiştir. Maraş, yıllar sonra olsa da, 7 Şubat 1973'te, hak ettiği '**Kahraman Maraş**' unvanına kavuşmuştur.

KAYNAKLAR

- Akbiyık, Yaşar, **Milli Mücadelede Güney Cephesi (Maraş)**, Kültür Bakanlığı Yayınları: 1157, Kaynak Eserler Dizisi: 43, Sevinç Matbaası, Ankara 1990.
- Akyüz, Yahya, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922**, Genişletilmiş 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988.
- Bıyıklıoğlu, Tevfik, **Türk İstiklal Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikati**, Ankara 1962.
- Çelik, Kemal, **Milli Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999.
- Keser, Ulvi, **Kıbrıs-Anadolu Ekseninde Ermeni Doğu Lejyonu**, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Genel Merkezi Yayını, Ankara 2007.
- Özalp, Yalçın, **Gazilerin Dilinden Milli Mücadelemiz**, Semih Ofset Matbaacılık Yayıncılık Ltd. Şti., Ankara 1986.
- Saraç, Ahmet Hulki. **Türk İstiklal Harbi IV, Güney Cephesi**, Ankara 1966.
- Sonyel, Salahi R., **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I**, 2. Baskı, AKDİTYK Türk Tarih Kurumu, Ankara 1987.
- Tolon, A. Hurşit, **Birinci Dünya Savaşı Sırasında Taksim Anlaşmaları ve Sevr'e Giden Yol**, AKDİTYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006.
- Véou, P. Du., **La Passion de la Cilicie 1919-1922**, (Çev.: Reşat Gögen, Kilikya Faciaları adıyla basılmamış daktilo metni, Genelkurmay Başkanlığı ATASE Arşivi Kütüphanesi), Paris 1937.
- Yavuz, Bige, AKDİTYK **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1994.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

FRANSIZLARIN MARAŞ'I İŞGALİ VE KUVAYI MİLLİYE'NİN DİRENİŞİ

Prof. Dr. Ahmet EYİCİL*

Maraş, 22 Şubat-30 Ekim 1919 tarihleri arasında İngilizler tarafından işgal edildi. İngiliz işgali döneminde Mısırlı Yüzbaşı Hasan Rufai'nin Türklerle dostane münasebetleri nedeniyle Maraş'ta asayiş bozacak önemli bir vakia olmadı. Suriye İtilafnamesi gereği Maraş, 1 Kasım 1919-11 Şubat 1920 tarihleri arasında Fransızlar tarafından işgal edildi. İngiliz kumandanı Weir ve Fransız kumandanı Marie arasında neler yapılması gerektiğine dair beş maddelik bir beyanname hazırlanarak Maraş mutasarrıfına verildi.

Sivas Kongresi başkanı Mustafa Kemal teşkilatı kurmak amacıyla Yörük Selim ve Kılıç Ali Bey'i Maraş'a gönderdi ve 29 Kasım 1919'da Müdafaa-i Hukuk Teşkilatı kuruldu. Maraş'ta Heyet-i Temsiliye merkezi oluşturuldu. Aslan Bey başkanlığında Maraş Merkez İdare Hyeti oluşturularak şehir içi teşkilatlanma on şubeye bölündü. İç nizamname hazırlanarak teşkilat mensuplarının neler yapacağı belirlendi. İşgalcilere karşı direnmek için önce teşkilat sonra neşriyat mantığı ile hareket eden Kuvayı millîye, Maraş'a bin sandık Rus mermisi ve sekiz yüz elli adet silah temin etti. Teşkilatın on bölgede direnmesi Kılıç Ali Bey'in muhtemel aşiret isyanlarını önleyerek Antep'ten gelecek lojistik desteği engellemesi, İslahiye bölgesinden Fransızlara gönderilen yardımların önlenmesi işgalcilerin güç duruma düşmesine neden oldu. Atatürk, Suriye'deki Arap milliyetçilerini desteklemekle İngilizlerin sempatisini kazandı. Kuvayı millîye'nin direnmesi ve İngiliz rekabeti karşısında Suriye'den yardım alamayan ve çaresiz kalan Fransızlar 11 Şubat 1920'de Maraş'ı terk etti.

Fransızlar mağluben Maraş'tan ayrılınca 20 Ekim 1921'de Ankara'da Atatürk ile anlaşmaya mecbur oldu. Kuvayı millîye'nin direnişi karşısında Fransız işgalcileri Maraş ve güney cephede tutunamadı.

Anahtar kelimeler: İngiliz, Fransız, Suriye, Maraş, Atatürk, Kuvayımillîye.

ABSTRACT

Maraş was occupied by the British from 22 February to 30 October in 1919. During the British occupation, there was not an important cause of disruption in Marsh because Egyptian Captain Hasan Rufai had friendly relations with the Turks. According to the Syrian Charter, Marsh was occupied by the French from 1 November 1919 until 11 February 1920. A declaration of five items on what should be done between British commander Weir and French commander Marie was prepared and given to Marsh.

Sivas Congress President of Mustafa Kemal sent Yörük Selim and Kılıç Ali Bey to Maraş to establish an organization and on 29 November 1919 the Müdafaa-i Hukuk Organization was established. Heyet-i Temsiliye

---

*Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi (KSÜ) Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Office was established in Marash. The Marash Central Administration Board in the Presidency of Aslan Bey was established and the city organization was divided into ten branches. It was determined what the members of the organization would do by preparing an internal regulation. In order to resist the occupiers, Kuvayimilliyeh who first acted with organization and publishing logic, provided 1000 crate Russian bullets and eight hundred and fifty guns to Marash. Prevention of aid sent to the French from the Islahiye region caused the occupiers to fall into a difficult situation. Atatürk provided the sympathies of the British by supporting Arab nationalism in Syria. The French who had not been able to receive help from Syria in the face of the resistance of Kuvayimilliyeh and British competition left Marash on 11 February 1920.

When the defeated Frenchmen left Marash, they were forced to deal with Atatürk in Ankara on 20 October 1921. In the face of the resistance of Kuvayimilliyeh, French occupiers could not hold on Marash and the South front.

Keywords: English, French, Syria, Marash, Atatürk, Kuvayimilliyeh.

İtilaf Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında 30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandı. Mütarekenin 7. maddesine istinaden Güneydoğu Anadolu bölgesinde bulunan şehirlerden Antep 1 Ocak 1919 ve Maraş 22 Şubat 1919 da İngilizler tarafından işgal edildi. Bir Hint süvari alayından ibaret olan Max Andriyo komutasındaki İngiliz kuvvetlerinde bulunan subay ve erlerin bir kısmı Müslüman'dı. Dolayısıyla İngilizlerin işgali esnasında Maraş'ta şiddetli çatışma olmadı.³⁶⁵

İngiltere ile Fransa, Paris Anlaşması'na dayanarak 15 Eylül 1919 tarihinde işgal konusunda aralarında yeniden bir uzlaşmaya vardı. Buna göre İngiliz kuvvetleri 1 Kasım 1919'dan itibaren Kilikya ve Suriye'den çekilecek ve 17 Eylül 1919 da yapılan Suriye Anlaşması ile Maraş bölgesi Fransızlar tarafından işgal edilecekti.³⁶⁶

İngiliz işgal kuvvetleri 22 Şubat - 30 Ekim 1919 tarihleri arasında yaklaşık sekiz aylık Maraş'ı işgalleri döneminde Ermenilere yüz vermedi. Ermenilerin şikâyetlerinin iftira olduğunu anlayan İngilizler, herhangi bir olayın çıkarmasına fırsat vermeden Maraş'ta kalmayı başardı. Bunda şüphesiz İngiliz işgal kuvvetleri siyasî memuru Mısırlı Yüzbaşı Hasan Rufai'nin büyük rolü oldu. Hasan Rufai, Türklerle dostane münasebetler kurarken Müslüman olan Hindistanlı erle de Maraş halkı ile iyi diyalog kurdu ve işgal havasının yumuşamasına sebep oldu.³⁶⁷

Atatürk, Maraş'ın Fransızlar tarafından işgaline aşırı bir tepki gösterdi. 26 Ekim 1919 da 13. Kolordu Komutanlığı'na gönderdiği talimatta,

---

³⁶⁵ Yaşar Akbıyık, **Millî Mücadelede Güney Cephesi Maraş**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999, s.6., "Maraş'ın Düşman İşgalinden Kurtulmasında Atatürk'ün Rolü", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Kasım 1987, sayı 10, cilt v, s.225-231. S.224.

³⁶⁶ Gothard Jaeschke, Türkçe'ye çeviren: Cemal Köprülü, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVI, Dizi-Sa.11/01, Ankara, 1991, s. 211., Akbıyık, **a.g.e.**, s. 53-57.

³⁶⁷ Akbıyık, **a.g.e.**, 46-47.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Urfa, Maraş ve Antep'i Fransızlara işgal ettirmemek ve işgal etseler de buralarda barındırmamak için her türlü tedbire başvurmak gerektiğini bildirdi.³⁶⁸ 29 Ekim 1919 da işgali protesto için bir bildiri yayınladı. Fakat bu bildiri mahallî gazetelerde sansür edildi ise de, Türkçe ve yabancı dillerde yayınlanan ulusal gazeteler aracılığıyla kamuoyuna duyuruldu. Atatürk'ün yayınladığı bu bildiri yabancı kamuoyu ve İtilaf Devletleri üzerinde büyük bir etki yaptığundan, Fransız Yüksek Komiseri telaşlandı.³⁶⁹

4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında Sivas Kongresi yapıldı.³⁷⁰ Kongreye Maraş'tan Mülazım Necati Kandemir, İsa Kanıkoy ve Refik Kuba katıldı. Bunlar Sivas Kongresi'nde kabul edilen Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Nizamnamesi'nin bir suretini de Maraş'a getirdi.

Sivas'ta bulunan Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşlarının kurmuş oldukları Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Nizamnamesi, İrade-i Milliye Gazetesi'nde yayınlandı. Bu nizamname ile işgal hareketleri karşısında ne yapılacağı konusunda bilgi verildi. İşte bu nedenle Maraş'ta Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti Nizamnamesi, İrade-i Milliye Gazetesi'nden alınarak gereğince hareket edildi.³⁷¹

Sivas Kongresi Başkanı Mustafa Kemal, Yürük Selim ve Kılıç Ali Bey'i teşkilat kurmaları için Maraş'a gönderdi. Bu arada Yürük Selim'in Enver Paşa'nın Emir zabiti olduğu ve Kılıç Ali Bey'in, Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Paşa ile birlikte görev yaptığından dolayı Sivas Kongresi üyeleri arasında hoş karşılanmadığı ve bu konularda Maraşlıların dikkat edilmesi gerektiği bildirildi.³⁷²

Maraş ili, 22 Şubat 1919 – 1 Kasım 1919 tarihleri arasında İngilizlerin ve 1 Kasım 1919–11 Şubat 1920 tarihleri arasında Fransızların işgali altında kaldı.³⁷³ 31 Ekim 1920'de İngiliz Askerî Kuvvetler Kumandanı Weir ile Fransız Askerî Kuvvetler Kumandanı Albay Félix Sainte Marie arsında ortaklaşa beş maddelik bir beyanname hazırlandı. İşgali basit ve meşru bir hareket olarak gösteren bu beyanname Antep, Maraş ve Kilis Mutasarrıflarına verildi. Bu beyanname maddeleri şunlardır.

1. Paris İtilaf Meclisi'nin kararıyla Antep şehrini işgal eden İngiliz askerî kuvvetlerinin yerine Fransız askerî kuvvetleri geçecektir.

2. Bu Fransız askerî kuvvetleri İngiliz askerî kuvvetleri gibi itilaf kuvvetlerinin hepsinin temsilcisi olup görev ve yetkileri bakımından İngiliz

³⁶⁸ Gothard Jaeschke, , **Kurtuluş Savaşı Kronolojisi**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVI, Dizi-Sa.121, Ankara, 1989, s.37.

³⁶⁹ **İngiliz Belgelerinde Atatürk**, Hazırlayan: Bilal N. Şimşir, Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVI. Dizi-Sa.15/1, Ankara 1992, c. 1, s. 222.

³⁷⁰ Refik Turan, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Ankara 1988, s. 171-172; Komisyon, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Ankara, 1995, s.69-72; Hamza Eroğlu, Türk İnkılap Tarihi, İstanbul 1982, s.193-195.

³⁷¹ **ATASE**, Barış Faaliyetleri Koleksiyonu, Klasör no: 1162, E/Y Dosya no: 153/81, Belge no: 2-2.

³⁷² Aslan Bey'in notları.

³⁷³ **Genelkurmay ATASE**, Barış Faaliyetleri Koleksiyonu, Klasör no: 1162, E/Y Dosya no: 153/81, Belge no: 2

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

askerlerinin Antep'i işgal ettikleri sürece sahip oldukları görev ve yetkilerinin aynısına sahiptir. Görevleri işgal edilen bölgede İngiliz askerî kuvvetlerinin yaptığı gibi asayişî sağlamaktan ibaret olacaktır. İster Müslüman ister Hıristiyan veya başka mezheplere tabi olsun Antep, Maraş ve Kilis bölgesi halkının korku ve endişeden uzak, rahatça yaşayıp işlerine devam edebilmeleri sağlanacaktır.

3. Mütarekenin belirlediği gibi, işgal kuvvetleri işgal ettikleri semtlerde, Osmanlı Hükümeti'ni işbaşında bırakacaktır. Askerî kuvvetlerin vazifesi sadece onu kontrol etmektir. Düzenli bir şekilde asayiş ve adaletin kalıcı olmasını sağladığı takdirde, hükümetin şekli değiştirilemez. Mütareke hükümlerine göre bu düzen, ana talimat cinsinden olup, Fransa askerî idaresinin İngiliz askerî idaresi yerine geçmesinden dolayı değişikliğe uğrayamaz. Aslında bu iki askerî idare, yetkilerini aynı kaynaktan almış olduklarından bu beyanatın doğruluğundan şüphe edenler yalnız asayiş düşmanları olanlardır.

4. Bütün ahali hangi kavim veya mezhebe bağlı olursa olsun en ufak bir endişeden bile uzak yaşayıp, İtilaf Devletleri Konferansı tarafından verilecek kararları sessiz bir şekilde bekleyebilir ve bunu yapmak da görevidir.

5. Açık ve kesin bir şekilde iki büyük İtilaf devleti yani İngiltere ve Fransa arsında mevcut olan ittifakın belirtisi olarak bu devletlerin vekilleri aşağıda imzalarını koymuştur.³⁷⁴

Yukarıda belirtilen beyanname maddelerinden şunlar anlaşılmalıdır. Fransız askerî kuvvetleri, İngiliz askerî kuvvetlerinin yaptıkları görevi yapacaklar. Asayişî muhafaza edecekler. Memurlar vazifelerini yapmakta serbest olacaklar. Kıtaların değiştirilmesiyle siyasette bir değişiklik olmayacak. Bilhassa üçüncü madde de belirtilen intizam, asayiş ve adaletin sürekliliği temin edildiği takdirde hükümet şeklinde bir değişiklik olmayacak.³⁷⁵ Fakat Fransızlar, Maraş'ı işgal edince daha önce açıklamış oldukları ve kabul ettikleri bu ilkelere uymadılar. Çünkü Maraş'a gelen Fransız kıtalarının yüzde doksan dokuzu Ermeni askerleriydi. Fransız kumandanlar, Müslümanlara düşmanca davranmaktan çekinmeyen Ermeni askerlerinin etkisinde kaldılar. Nitekim Fransız üniforması giymiş olan Ermeni askerleri Maraş'a gelir gelmez Müslüman halka karşı Türkçe konuşarak düşmanca davranmaya başladı.³⁷⁶ Fransız yetkililer, Ermenilerin Müslümanlara karşı düşmanca davranışlarına engel olmadıkları gibi, onların yaptıkları cinayetleri meşru gördüler. Hatta Fransız işgal kumandanları, Müslümanları toptan öldürmesi için Ermenileri ağır silahlar verdi.

Maraş'a gelen Fransız askerleri, daha önce İngilizlerin işgal etmiş olduğu Kışla ve Amerikan Koleji'ni³⁷⁷ ele geçirdiler. Halkın muhtemel karşı koymasını önlemek amacıyla şehrin ortasında bulunan ve hâkim yerlerden biri olan Abarabaşı Kilisesi ve Ermeni Katolik Kilisesi'ne yerleştiler.

³⁷⁴ OBEFİ, c. 2, s. 123,124,420.

³⁷⁵ OBEFİ, c. 3, s. 135.

³⁷⁶ Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri 1918-1919 (OBEFİ), Ankara 2004, c. 3, s. 223, 55.

³⁷⁷ Amerikan Koleji 1933'de Maraş orta okuluna çevrilmiştir.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Maraş'ın doğusunda bulunan Alman Eytam Hanesi'ni ve Alman Çiftliği'ni, batısında bulunan Tekke Kilisesi'ni, güneyinde yer alan çarşıdaki hanları ve daha sonra kaleyi işgal ettiler.³⁷⁸

Sivas Kongresi Başkanı Mustafa Kemal, Yürük Selim ve Kılıç Ali Bey'i teşkilat kurmaları için Maraş'a gönderdi.³⁷⁹ Bu arada Muallim Hayrullah, Aslan Bey, Dr. Mustafa ve Evliya Efendi Maraş'a teşkilat kurmak amacıyla Mutasarrıf Ata Bey'e dilekçe verdiler. Fakat Mutasarrıf Ata Bey bu teşebbüse sıcak bakmadı. Ayrıca Mutasarrıf bunları İttihatçı gördü ve İttihatçıların memleketi felakete sürüklediklerini söyledi. Bunları komitacı olarak kabul ettiğinden isteklerini kabul etmedi. Mutasarrıfın bu davranışından dilekçe sahipleri çok üzüldü. Evliya ve Hayrullah Efendilerin öcücülüğünde Çukadar oğlu Hacı Mehmet Efendi'nin bahçesinde bir yemekli toplantı yapıldı ve bu toplantıya Belediye Başkanı, Hacı Bey, Şişman Arif, Kocabaş Hacı Naci ve Belediye azaları katıldı.

Aslında Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulması fikri Dr. Mustafa tarafından teklif edilmişti. Fransızlar Maraş'a gelmeden iki gün önce Dr. Mustafa Ulu Cami'de ikindi namazında düşmanın bugün yarın geleceğini, Adana'da olduğu gibi Maraş'ta da halka işkence yapacağını buna karşı durmak için halkın silahlanmasını ve teşkilatlanmasını teklif etti.³⁸⁰ Bu teklif üzerine Maraş'ın kuzeyinde işe başlamak ve yavaş yavaş güneye doğru teşkilatı genişletmek amacıyla şehrin ileri gelenlerinden Dr. Mustafa, Kadılardan Ziya, Eczacı Lütfi, Katibzâde Mehmet, Emir Mahmutzâde Habib, Kocabaş Ömer Elbistan'a gittiler. Elbistan'a teşkilat kurmak için Sivas'tan Binbaşı Sudi gelmiş ve fazla kalmadan Sivas'a dönmüştü. Elbistan'a gelen bu öncüler, Binbaşı Sudi'nin yerine gelen Binbaşı Sivahlı Ali ile konuşarak Maraş Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni Elbistan'da kurdular. Merkez idare heyetine Maraşlı üyeler seçilerek çalışmalarına başladı. Binbaşı Ali ile merkez idare heyeti üyeleri, Elbistan ve Maraş'ın kuzeyindeki köyleri silahlandırdılar ve Maraş'ın içine yine bu şehirden gelen beşer onar kişilik kabileler ile silah ve cephane gönderdiler.

Maraş'ta acilen ulusal bir teşkilata ihtiyaç olduğu biliniyordu. Ermenilerin Fransızlarla birlikte yaptıkları katliamı önlemek amacıyla 29 Kasım 1919 da Maraş Müdafaa-i Hukuk Teşkilatını kurmak için önce müteşebbis heyet oluşturuldu.³⁸¹ Refet Efendi'nin başkanlığında kurulan bu heyette, Belediye Başkanı Bekir Sıtkı, Kocabaşzâde Arif, Hacı Naci ve Hacı Ahmet, Şişmanzâde Arif, Dedezâde Mehmet, Beşen Beyzâde Hacı Nuri, Hancızaâde Hafız Ali ve Mühendis Abdullatif üye oldu. Bu heyet daha sonra Maraş Merkez İdare Heyeti adını aldı. Merkez İdare Heyeti başkanlığına

---

³⁷⁸ **ATASE**, Barış Faaliyetleri Koleksiyonu, Klasör no: 1162, E/Y Dosya no: 153/81, Belge no: 2-1

³⁷⁹ Aslan Bey'in notları.

³⁸⁰ Hüsamettin Karadağ, **İstiklal Savaşında Maraş**, Mersin 1943, s.23.

³⁸¹ Jaeschke 1991, age. s. 46-47., Hale Şıvgın, "Mustafa Kemal'in Maraş'ın Kurtuluşu İçin Faaliyetleri", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Mart 1988, Sayı 11, cilt iv, s. 481-494., s. 491.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Aslan Bey getirildi.³⁸² 29 Kasım 1919'da Aslan Bey başkanlığında kurulan Merkez İdare Heyeti'nde tapu memuru Faik ve evkaf memuru Evliya Efendi görev aldı. Merkez İdare Heyeti'nin kurulmasından sonra Maraş on bölgeye bölündü ve her bölge Merkez İdare Heyeti'ne bağlandı. Her bölgede birer yönetim kurulu oluşturuldu. Merkeze bağlı köyler de bu bölgelerin emrine verildi. Yalnız Yenicekele ve Bertiz köyleri doğrudan doğruya Merkez İdare Heyeti'ne bağlandı. Yenicekele ve Bertiz kolları diğer kolların dışında tutuldu. Yani Yenicekele ve Bertiz, şehirde kurulan on koldan birine bağlı değildi. Merkez İdare Heyeti'ne bağlı fakat kendi içinde bağımsız idare heyeti tarafından yönetiliyordu. Kaza merkezlerinde de birer yönetim kurulu vardı. Maraş. Merkez İdare Heyeti'ne bağlı olarak kurulan on bölge ve başkanlarının isimleri şöyle idi.

1.Çavuşlu Mahallesi:	Başkanı; Çukadarzâde Hacı Mehmet Efendi
2.Bektutiye	” ” ” ” Ser Müsevvid Ahmet Efendi
3.Restebaiye	” ” ” ” Baba Halilzâde Ahmet Efendi
4.Acemili	” ” ” ” Evkaf memuru Evliya Efendi
5.Kayabaşı	” ” ” ” Tapu memuru Faik Efendi
6.Divanlı	” ” ” ” Hasan Bey
7.Ekmekçi	” ” ” ” Sapsız Hacı Efendi
8.Cıgıcığ	” ” ” ” Muhacir memur Nasrullah Efendi
9.Alemlî	” ” ” ” Zülkadir oğlu Süleyman Bey
10.Hatuniye	” ” ” ” Şeyh Ali Sezai Efendi

Maraş Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti Elbistan'da Merkez İdare Heyeti de Maraş'ta kurulduktan sonra yapılacak savunma için para toplanmaya ve erzak biriktirmeye, silah ve cephane temin edilmeye başlandı. Maraş tüccarlarından Beşen Beyzâde Hacı Nuri Bey, Merkez İdare Heyeti'nin veznedarlığını yaptı. Toplanan zahire gizli depolarda biriktirildi. Herkes kendine düşen yiyecek ve para yardımını gönüllü olarak yaptı. Bu arada Çukadarzâde Hacı Mehmet Efendi 500 altın vererek vatan ve millet adına örnek davranışta bulundu.³⁸³

Divanlı, Kayabaşı, Alemlî, Kumarlı, Çomaklı, İsadivanlı, Şekerli, Hatuniye ve Duraklı mahallelerindeki kollar içinde fiilen çalışan üyeler

382 Aslan Bey notlarında bu konuyu şöyle anlatmaktadır: Bayrak olayından sonra Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşkilatını kurmak için 29 Kasım 1919 akşamı Kayabaşı'nda Veli Efendi Oğlu Ziya'nın evinde yapıldığını belirtmektedir. Toplantıda muhasebe memuru Ferruh, teşkilat hakkında bazı programlar okudu. Sonra toplantıya katılanlar arasında itimat edilmeyen insanların olduğu gerekçesiyle Vezir oğlu Mehmet Hoca ikinci gün toplanmak üzere toplantıyı dağıttı. 30 Kasım 1919 akşamı ikinci toplantı Ziya Efend'in evinde yapıldı. Bu toplantıya: Şişman Hacı Ahmet, Veli Efendi oğlu Ziya Sabit, Başkatip Rıza, Cerrah oğlu Zekeriya, Hacı Yahya oğlu Hacı, Sandal oğlu Hacı Osman, Hacı Mehmet oğlu Evliya, Hoca Sabsız oğlu Hacı, Karpuz oğlu Mehmet, Hatice Hoca oğlu Nuri, Kuruşçu oğlu Ali, Paşa Cicoş, Mustafa Çavuş, Güröğlü Rüstem, Hasan Tarakyalı, Kömeç oğlu Ali Çavuş, Uncu Halil oğlu Ahmet, Gök Ökkeş, Cin Ali, Kadir, Tombakların şeyhi Hacı Mehmet, Muharrem Bayazit, Kayabaşı'dan Şükrü Efendi oğlu Mahmut, Muhasebe memuru Ferruh, Evkaf Müdürü Evliya, Karakız Zeki, Karakız oğlu Muhtittin, Baba Halil oğlu Mehmet, Medine oğlu Abdullah Çavuş, Köker Ahmet vs. katıldılar. Vezir oğlu Mehmet Efendi, toplantıya katılanların bağlılık yeminlerini aldı. Daha sonra bu cemiyete; Belediye Başkanı Hacı Bekir Sıtkı, Refet Hoca, Hüdaî Tahsin, Çukadar Hacı Mehmet, Evkaf memuru Evliya, Ziyazâde Hacı Mehmet, Hoca Dede oğlu Mehmet, Şişman oğlu Arir, Kocabaş Hacı Naci, Nafia Mühendisi Abdulltif, Aslan Bey katıldı. Üyeler arasında yapılan seçimde Aslan Bey başkanlığa, Refet Hoca ikinci başkanlığa, Hacı Nuri Bey veznedarlığa, tapu memuru Faik katipliğe seçildiler. Teşkilatlanmada Maraş 10 bölgeye ayrıldı ve her bölgenin kumandanları belirlendi. Aslan Bey'in notları, s. 9.

383 Karadağ, age, s.24-25..

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

arasında faaliyetlerin düzenli yürümesi için prensip kararı alındı. Çünkü başarı için önce teşkilat şarttı. Alınan bu düzenleme kararları onaylanması için Maraş Merkez İdare Heyeti'ne gönderildi. Merkez İdare Heyeti tarafından onaylanan bu karar teşkilat içinde ve Maraş savunmasında muhtemel yanlışlıkları önledi ve zaferin yolunu açtı. Teşkilatın iç nizamnamesi olan bu kararda şu maddeler bulunmakta idi.

1. Hiç kimse düşmandan kesinlikle kaçmayacak ve evlerini bekleyecek. Evlerini terk ederek uzaklaşırsa bu durumdan mücahitler olumsuz yönde etkileenecek. Ayrıca boş bırakılan Müslüman evlerine düşman yerleşecek ve önemli noktaları ele geçirmiş olacak. Kesinlikle hiç kimse kendi bulunduğu yer ve evinden başka yere gitmeyecek.

2. Halkın belirlenen kurallara uymalarını sağlamak için görevliler tayin edilecek. Aralıklar halinde gezen devriye yakaladıkları insanları buldukları noktalara dönmeye ve burada kalmaya mecbur edecek. Alınan kararlara uymayanlar en sert şekilde cezalandırılacak.

3. Mahallelerde bulunan ve karakollara katılmayan silahsız başıbozuklar tutuklanarak bölge dışına çıkarılacak. Herkes kesinlikle karakol emrine uyacak. Evlerine çete alan veya bunları misafir edenlerin evleri yakılacak ve ev sahibine gerekli ceza verilecek. Bu talimata uymamanın mecburi ve gerekli olduğu, Müslümanlara kesin bir dille anlatılacak. Müslümanların düşman işgalinden kurtulmaları için, birlik ve beraberlik içinde bulunmalarının önemi açık bir şekilde ifade edilecek.

4. Yağma kesinlikle yasaktır. Alınan eşya veya iâşe merkeze gönderilecek. Eşyaları yağmalayıp saklayanlar ağır cezaya çarptırılacak.

5. Mahallelerde bulunun ve karakollarda görev yapamayacak durumda bulunan mazeretli şahıslar, ellerinde bulunan özel veya devlete ait silahları en yakın Mahalle İdare Heyeti'ne teslim edecek. Bu silahlar idare heyetinin belirlediği şahıslara verilecek.³⁸⁴

Maraş'ta teşkilat işleri yürütülürken Kılıç Ali Bey, Pazarcık'a Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurmaya çalıştı. Önce Antep'le Maraş arasını kaplayan ve göçebe halinde yaşayan Pazarcıklıların organize etti. Kılıç Ali Bey'in çalışmaları sonunda Pazarcık Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kuruldu. Teşkilata, Tilkiler aşireti başkanı Silo ağa, Gögnük'ten Uzun Yusuf Ağa, Atmalı aşiretinin başkanı Yakup Hamdi Ağa, Beşenli'den Cuma Kâhya, Büyük Nacar Köyü'nden Kara Ali Ağa zade Hasan Efendi, Batumlu Muhacir Ali Efendi, Ufacıklı Köyü'nden Mahmt Ağa oğlu Büyük Mehmet Ağa ve Ali Ağa zade Ali Efendi, Helete Köyü'nden Mahmut Ağa'nın oğlu Büyük Mehmet Ağa, Hocasadelerden Büyük Salman Ağa ve Vakkas Ağa'nın oğlu Salman Çavuş, Helete Jandarma Karakol Kumandanı Hafız Mehmet Efendi, Pazarcık Savcısı Abdullah Bayazıt, Jandarma Kumandanı Ramazan Efendi, Ziraat Bankası memuru Muhlis Efendi, Muallim Mehmet Cebe, Nüfus kâtibi Mülazım zade Sait Efendi üye oldu.³⁸⁵

³⁸⁴ Ali Sezai Bey'in Yayınlanmamış Notları, s.12

³⁸⁵ Bekir Sami Bayazıt, Kahramanmaraş'ta Bayazıt oğulları 1414-1990, Kahramanmaraş 1998, s.189-190.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Pazarcık'ta Kılıç Ali Bey tarafından Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulması Fransızların aşırı derecede rahatsız olmasına neden oldu. Çünkü Pazarlık tamamen dağlık, ormanlık, bataklık ve akarsularla çevrili doğal bir kale gibiydi. Böyle bir yerde teşkilatın kurulması, Türk kuvvetlerini Fransızlara karşı avantajlı duruma gelmesine neden olacaktı. Bu sebeple Fransızlar, Ermeniler aracılığıyla buradaki Türkler ile Türkmen dayanışmasını parçalamaya çalıştı ise de başarılı olamadı.³⁸⁶

Ermeniler, Pazarlık'ta Sinemilli Aşireti'nin başkanı Tapo Ağa'yı, Fransızlar tarafına çekmeye çalıştı. Bunun üzerine vatanperver Tapo Ağa, Ermenilerin bu teklifini reddederek Atmalı Aşiret başkanı Paşa Yakup Hamdı Ağa (Bozdağ) ile birleşti ve Fransız Ermeni kuvvetlerine karşı saldırıya geçti.³⁸⁷

Pazarlık ileri gelenleri 21 Aralık 1919'da bir bildiri yayımlayarak bunu Beyrut'ta bulunan Fransız generali Gouraud'a, Adana İşgal Kumandanlığına ve İtilaf Devletleri temsilcilerine gönderdiler. Bu bildiriye; Maraş'ta Müslümanlara tecavüz edildiğini, silah ve mühimmatın depolardan alınarak Ermenilere dağıtıldığını, jandarma devriyelerinin öldürüldüğünü, aşiret başkanlarına para ve rütbe verilerek isyana davet edildiklerini, Fransız generalinin büyük toplar getirterek hükümete el koyacağını ayrıntılı bir şekilde anlattılar. Gönderilen bildirin altına Batumlu Ali, Pazarlık Müftüsü Veli, aşiret başkanı Tapo Ağa³⁸⁸, mücahitlerden Silo, Atmalı aşiret başkanı Paşa Yakup Hamdı Ağa, Belediye Başkanı Hacı Mehmet imzalarını attılar.³⁸⁹

Yörük Selim Bey Göksun'a giderek milis teşkilatını kurmaya başladı. Bir ay yoğun çalışmaları sonunda Elbistan, Göksun ve Pazarlık'ta milis teşkilatı kuruldu. Bu arada bir de Bertiz'de Zafer, Muharrem Beyler ile Sütçü İmam tarafından Bertiz Müfrezesi kuruldu. Bertiz Müfrezesi'yle birlikte Göksun, Pazarlık milis teşkilatları, Fransızların ilerlemesini ve işgalini engellemede çok caydırıcı oldu. Maraş halkından yukarıda isimleri geçen ileri gelenlerle beraber, müfreze kumandanlığı yapabilecek ihtiyat zabiti ve emekliye ayrılmış şahıslar çeşitli kollarda ve Bertiz Müfrezesi'nde görev aldılar.³⁹⁰

---

³⁸⁶ Mehmet Yusuf Özbaş, Dava 1920 Maraşlı-Fransız Harbi, Baskı yeri ve tarihi bulunmamaktadır, s. 223.

³⁸⁷ Özbaş, age. s. 147., Bayazit, age. S. 188.

³⁸⁸ Pazarlıklılı Sinemilli aşiretinin başkanı olan Tapo Ağa 1868'de doğdu ve Pazarlık Bozlar Köyü'nde Saray olarak bilinen Konak'ta yaşadı. 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında bu aşireti yönetti. 1919'da İngiliz Binbaşı Noel, Tapo Ağa'yı ziyaret ederek İngilizler tarafına katılmasını teklif etti. 1920 Maraş Kurtuluş Savaşına 500 çete ile katıldı ve Fransız-Ermeni işbirlikçilerine karşı savaştı. Bu hizmetlerinden dolayı Atatürk, telgraf çekerek Tapo Ağa'yı kutladı. Pazarlık ve çevresinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti saflarında hizmet veren Tapo Ağa 1928'de vefat etti. Not: Bu bilgiler, 01.02.2008'de kendisini bürosunda ziyaret ettiğim Mimar Abdullah Özdemir'den alınmıştır.

³⁸⁹ Yalçın Özalp, Mustafa Kemal ve Milli Mücadelenin İlk Zaferi, Baskı yeri ve tarihi bulunmamaktadır, s.1001.

³⁹⁰ **ATASE**, Bariş Faaliyetleri Koleksiyonu, Klasör no: 1162, E/Y Dosya no: 153/81, Belge no: 2-2.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Maraş'ta jandarmanın gizli deposunda 850 adet muhtelif silah ile 1000 sandık Rus cephanesi bulunmaktaydı. Bu cephane, Maraş-Elbistan ve diğer kazaların depolarında bulunan mühimmat, Müdafaa-ı Hukuk Teşkilatının öncülüğünde Elbistan-Maraş yoluyla temin edildi. Bu silah temini gizli yapıldığından Fransızların haberi yoktu. Fakat daha sonra Fransızlar bu konuda bilgi edindi. Tabur Kumandanı İsmail Hakkı Bey'in çekingen hareket etmesinden dolayı bu silah ve mühimmatlardan gereği gibi yararlanılamadı. Merkez Bölük Kumandanı Çerkez Mahmut Bey'in çabaları sonunda elde bulunan silah ve mühimmatlar gerekli yerlere dağıtıldı. Harp sırasında bu cephane de bulunan 1000 sandık Rus mermisinden 300 sandığı kullanıldı ve geri kalan 700 sandık cephane savaştan sonra orduya teslim edildi. Savaş sırasında daha Türklerin elinde 700 sandık Rus mermisinin olduğunu bilen Fransızlar kurtuluşu kaçmakta buldu.

Kışla yanında bulunan depodaki silah ve cephaneye İngilizler el koydu. İngilizler, kullanılmasını önlemek amacıyla buradaki silahların bir kısmının mekanizma ve kapaklarını söktürerek Halep'e gönderdi. Ayrıca İngiliz birlikleri Maraş'tan çekilirken depolarda bulunan silah ve cephaneyi Fransız birliklerine teslim etti.³⁹¹

Fransızların talebi üzerine Mösyö Birand, Sivas kongre salonunda Atatürk, Rauf Orbay ve Mazhar Müfit Kansu ile görüştü. Yapılan görüşmede Birand, anlaşmak için geldiğini söyledikten sonra Suriye, Adana, Antep, Urfa ve Maraş'ın Fransızların elinde kalmasını istedi. Atatürk, sınırlar içinde kalan Adana, Antep, Urfa ve Maraş gibi yerlerden bir karışık yer vermenin mümkün olmadığını kesin bir şekilde anlattı.³⁹² Atatürk'ün bu kesin tutumu Fransızları korkuttu.

29 Ekim'de Cebel-i Bereket valisi Andre Maraş'ı ziyaret etti. Bu ziyaretin ertesi günü şehir işgal edildi. Fransızların Maraş'ı işgal ettiği 31 Ekim Pazar günü şehrin önde gelen yedi lideri Elbistan'da kaldı ve Atatürk ile irtibat kurdu. Sivas'ta işgalciler aleyhine propaganda yapıldı. Ayrıca Pazarcık'ta da Kuvayı Milliye teşkilatı da kuruldu.³⁹³

Fransızların Maraş'ı işgali esnasında Ermeni gönüllü askerleri ile halk arasında ağır çarpışmalar oldu. Bunun üzerine duruma el koyan Heyet-i Temsiliye Başkanı Atatürk, çarpışmaların daha ileri boyutlara ulaşmasını önlemek ve işgalcilere karşı durmak, Ermenilerin Fransızlarla birlikte yaptıkları katliamı önlemek amacıyla 29 Kasım 1919 da Maraş Müdafaa-i

---

³⁹¹ Karadağ, age. s.26. İngilizlerin kullanmasını önlemek amacıyla bu silahların kapak ve mekanizmalarının bir yüzbaşı tarafından söküldüğünü de söyleyenler bulunmaktadır. Bu söylentiye göre İngilizler kapaksız ve mekanizmasız silahları almışlar ve daha sonra bunları Fransızlara teslim etmişlerdir. Fransızlar da teslim aldıkları bu silahları tahrip etmiştir. Türkler ise silah deposunu yağmaladıktan sonra ateşe vermiştir. Maraş Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri ise silah ihtiyaçlarının bir kısmını Halep'ten satın alarak karşılamıştır.

³⁹² Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, xvi. Dizi-Sa. 6a2, Ankara 1988, cilt 2, s.461.

³⁹³ "The 22 Days of Marash: Paper on the Defense of the City Against Turkish Forces Jan.- Feb. 1920", **The Armenian Review**, Vol. 31, (spring 1978), 47-69, s. 65.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Hukuk Teşkilatını kurdurdu.³⁹⁴ Millî Kuvvetlerin başına Sivas'tan Maraş'a subaylar göndererek buradaki dağıntık kuvvetleri düzenli hale getirtti. Üsteğmen Âsaf takma adıyla Kılıç Ali Bey'i, Kurtoğlu Selim lakabıyla tanınan Yüzbaşı Selim Bey'i (Yürük Selim) teşkilat işleriyle meşgul olmaları için Antep Urfa ve Maraş bölgesinde görevlendirdi.³⁹⁵ Çukurova bölgesine Topçu Binbaşı Kemal ve Yüzbaşı Osman Tufan Bey'i göndererek buralarda işgalcilere karşı çalışmasını emretti.³⁹⁶ Böylece Fransızlara karşı koyacak Kuvayı Milliye'nin çekirdek kadrosunu oluşturdu. Atatürk'ün, Millî Kuvvetlerin başına getirdiği Kılıç Ali Bey, savaşın üçüncü günü olan 23 Ocak'ta Maraş'a geldi. Pazarcık bölgesindeki kuvvetleri emri altına alan Yüzbaşı Kılıç Ali Bey, Maraş'ın savunmasında halk ile el birliği ederek bütün gücüyle çalıştı. Ayrıca Maraş bölgesi, 3. Kolordu Komutanı Selahattin Bey komutasına bağlanarak buradaki olaylar yakından takip edildi. Gelişmeler hakkında Atatürk'e düzenli bir şekilde bilgiler verildi.³⁹⁷ 21 Ocak 1920 de başlayan ve 22 gün süren savaşın ilk günlerde Türkler aleyhine gelişmeler oldu ise de, Kuvayı Milliye Teşkilatı'nın faaliyetleri sonucu Fransızlar başarılı olmadılar.

Atatürk'e göre Doğu Anadolu'da büyük Ermenistan kuramayacağını anlayan İtilaf Devletleri, Adana, Maraş, Antep ve Urfa illerini içine alan bölgede bir Ermenistan kurmaya karar verdiler. Bu karara engel olmak için gizli cemiyetler kurmak ve işgal aleyhine teşkilatlanarak Fransız askeri birliklerini vurmak gerekiyordu.³⁹⁸ Gelişmeleri ciddiyetle takip eden Atatürk, Maraş'ın İngilizler tarafından boşaltması sonucunda Fransızların işgal etmesini endişeyle karşıladı ve 6 Kasım 1919 tarihli talimatıyla Bekir Sami Bey'e yazdığı şifre telgrafta "Urfa Antep ve Maraş'ı işgal eden kuvvet dostumuz olamaz" dedi.³⁹⁹

Maraş'ın işgalini protesto eden Atatürk, Elbistan'da bulunan Ali Rıza Bey'e gönderdiği yazıda Fransızların, Adana, Urfa ve Maraş bölgesinde Ermenistan kurmaya çalıştığını ifade ederek halkın desteklenmesini ve göçe meydan verilmemesini emretti. Ayrıca 3. Kolordu Kumandanlığınca Pınarbaşı'ndan gönderilen süvari bölüğü ile irtibat kurulmasını, millî teşkilat vasıtasıyla işgale karşı konulmasını, ihaneti görülenler hakkında gereğinin yapılmasını istedi.⁴⁰⁰

Fransızlar, İskenderun'a asker çıkardıktan sonra Türklerle Albay Romieu komutasındaki Ermeni askerleri arasında 17 Aralık 1919 Dötryol'da çarpışmalar başladı. Osmanlı hükümeti bu yapılan kötü muameleler hakkında

---

³⁹⁴ Jaeschke 1991, **a.g.e.**, s. 46-47., Hale Şıvgın, "Mustafa Kemal'in Maraş'ın Kurtuluşu İçin Faaliyetleri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Mart 1988, Sayı 11, cilt iv, s. 481-494., s. 491.

³⁹⁵ Bilge Yavuz, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri**, Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, xvi. Dizi-Sa.68, Ankara 1994, s.57.

³⁹⁶ **Nutuk**, c. 1, s. 373.

³⁹⁷ Şıvgın, a.g.m., s. 494., Akbıyık a.g.m., s.229.

³⁹⁸ Akbıyık, a.g.m., s.226.

³⁹⁹ Jaeschke 1989, **a.g.e.**, s. 77., Yavuz, **a.g.e.**, s.44.

⁴⁰⁰ Akbıyık, a.g.m., s. 227-228.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

şikâyetini 18 Aralıkta Calthrop ve Allenby'e bildirdi. Şikâyeti dikkate almayan Allenby, mütareke hükümlerine göre Suriye'de bulunan Ermenilerin kitleler halinde memleketlerine dönmelerini emretti. Bu emir üzerine Maraş'a yüz Ermeni geldi. Fransızların himayesinde Kasım 1919'da başlayan Ermeni intikam hareketi Şubat 1920'de o derece arttı ki Fransız askeri birlikleri bile bu gönüllülerin mezalimine engel olmak için müdahaleye mecbur kaldı.⁴⁰¹

Maraş'ta bulunan İngiliz askerleriyle Fransız askerleri 30 Ekim 1919'da yer değiştirenince Atatürk buna kayıtsız kalmadı ve işgali önlemeye çalıştı. Önce siyasî girişimlerde bulundu ve sonra eyleme girişti.⁴⁰² Nitekim Atatürk'ün almış olduğu tedbirlerden rahatsız olan İngiliz Muhipler Cemiyeti başkanı Sait Molla, Mister Frew adındaki rahibe bu konuda mektuplar gönderdi ve onuncu mektubunda, imâli olarak Atatürk'ü ve O'nun kurdurduğu Milî Kuvvetleri kast ederek Maraş'ta Fransızlara karşı gereğinden fazla kışkırtma yapıldığını, halkın kolordu komutanının takip ettiği yumuşak siyasete aykırı bir davranışa sürüklendiğini belirtti.⁴⁰³

Millî teşkilatın düzene sokulması için özel tedbirler alan Atatürk, halkın da işgalcilere karşı kararlı bir tutum ve davranış içinde olmasını istedi. Maraş'taki bazı Çerkez vatandaşlarının sözde Maraş'ın bütün Çerkezleri adına Cebel-i Bereket guvernörünün Maraş'a gönderilmesini Antep'teki Fransız askerî komutanından istemelerini şiddetle kınadı. Hatta buna izin veren Maraş mutasarrıfına üzüntülerini bildirdi. Ayrıca Maraş'a gelecek olan guvernörün şehir eşrafi ve ileri gelenleri tarafından karşılanmamasını istedi. Ayrıca bu konuda İstanbul Hükümeti'nin dikkatini çekti.⁴⁰⁴ Atatürk'ün isteği üzerine, 25 Ekim - 16 Kasım 1919 tarihleri arasında Maraş'ın Fransızlar tarafından işgalini protesto için Türkiye'deki şehirlerden toplam seksen beş telgraf çekildi.⁴⁰⁵ Ayrıca 19 Kasım 1919'da işgali protesto için telgraflar gönderildi.⁴⁰⁶

Atatürk, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına 12 Kasım 1919'da Sivas'tan çektiği telgrafta, Maraş'ın önce İngilizler sonra Fransızlar tarafından işgal edilmesinin İtilaf Devletleri'nin Türkiye'yi parçalama politikalarından ileri geldiğini, bunun hak ve hukuk ilkelerini çiğnemek olduğunu, onların muhteşem Osmanlı tarihini hatırlamalarını ve 700 yıl öncesini düşünmelerini söyledi. Ayrıca bu telgrafta, Fransızların Ermenileri siyasî çıkarlarına alet ederek şehri işgal ettiklerini, yapılan katliamlara ve insanlık dışı takip edilen politikalara karşı Türk milletinin sonuna kadar vatanını savunmaya karar verdiğini, doğabilecek felâketlerin sorumluluğunun İtilaf Devletleri'ne ait olacağını ve Avrupa ve Amerika milletlerinin bu haksızlığı tasvip etmemeleri gerektiğini belirtti.⁴⁰⁷

Her zaman olduğu gibi Ermenilerin lehine yayınlar yapan Avrupa basımında, yine Maraş'ta Ermenilerin katledildikleri haberleri yayınlanıyordu.

⁴⁰¹ Jaeschke 1991, **a.g.e.**, s. 45-46.

⁴⁰² **Nutuk**, c. 1, s. 373.

⁴⁰³ **Nutuk**, c. 1, s. 400.

⁴⁰⁴ **Nutuk**, c. 1, s. 412.

⁴⁰⁵ Şimşir, **a.g.e.**, c.1, s. 223-224.

⁴⁰⁶ Şimşir, **a.g.e.**, c.1, s. 346.

⁴⁰⁷ Şimşir, **a.g.e.**, c.1, s. 224-225.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Ermenilerin öldürüldüğü hakkındaki haberler doğru değildi. Aslında Maraş'ta katledilen Ermeniler değil, bilakis Fransızların himayesinde bulunan Ermeniler, Türkleri katlediliyordu. Çünkü yabancı kuvvetler tarafından silahlandırılan Ermeniler gördükleri koruyuculuktan cesaret alarak buldukları yerlerdeki Müslümanlara saldırıyorlardı. İntikam düşüncesiyle her tarafta insafsız bir şekilde insanları öldürüyor ve evleri yakıyorlardı. Maraş'ta acı olay bu yüzden çıktı. Yabancı kuvvetler ile beslenen Ermeniler, top ve makineli tüfeklerle Maraş gibi eski ve tarihi bir Müslüman şehri yerle bir ettiler. Binlerce çaresiz ve suçsuz çocuk ve kadınları işkenceyle öldürdüler. Tarihte bir benzeri görülmemiş bu vahşeti Ermeniler yaptı. Müslümanlar sadece namuslarını ve canlarını korumak için karşı koydu ve kendilerini savundu. Yirmi iki gün süren Maraş katliamında Müslümanlarla birlikte şehirde kalan Amerikalıların bu olay hakkında İstanbul'daki temsilciliklerine çektikleri telgraflar bu acı olayı yapanların iddialarını yalanlayarak gerçeği açık bir şekilde ortaya koydu.⁴⁰⁸

İngilizlerin "Maraş'ta Ermeniler katledildi mi?" sorusuna Atatürk şu cevabı verdi: "Ermeni katliamına Yunanlılar da katıldıkları halde itilaf kuvvetleri buna mani olmamaktadır. Maraş'ta Fransız askerleri ile beraber milletimize saldıran Ermeniler katledilmiş olmayıp bilakis Fransız askeri kendilerini terk edip çekildikten sonra Müslümanlar tarafından himaye edilmiş ve şefkatle muamele edilmiştir. Urfa'da Fransızlarla birlikte olan Ermeniler tüfek ve ağır silahlarla Müslümanlara karşı intikam almak için ateş etmişlerdir. Bu hadisenin önlenmesi Türklerin değil Fransızların elindedir. Şunu açıkça ifade etmek gerekir ki, milletimiz sebepsiz hiçbir yerde hiçbir gaspa ve tecavüze tevessül etmemiştir."⁴⁰⁹

Fransızların Maraş'ı işgal etmesinden itibaren Ermenilerin işledikleri cinayetler Atatürk'ün dikkatini çekti. Bunların protesto edilmesi için daha önce çeşitli yerlere mektuplar yazdığı gibi 1 Aralık 1919 da Kazım Karabekir'e bir mektup yazdı.⁴¹⁰ 4 Ocak'ta Fransız ve Ermeni kıtasının Maraş'ta halka tecavüz etmesi üzerine işgalcilere karşı çete muharebesi yapılmasını emretti.⁴¹¹ Maraş'ta Fransızlara karşı isyan edilmesini emreden Atatürk, 7 Aralık 1919 da Sivas'a gelen Georges Picot ile görüşme yaptı ve bu görüşmede bölgedeki Fransız işgalinin sona erdirilmesini aksi takdirde Türklerin bu toprakları geri almak için savaşa devam edeceğini söyledi. Picot, Adana'da kendilerine ekonomik ayrıcalıklar verilmek kaydı ile Maraş, Antep ve Urfa bölgelerini boşaltabileceklerini ifade ederek Atatürk'ten bölgede Fransızlara karşı isyan çıkarılmamasını rica etti. Bunun üzerine Atatürk, Ermeniler olay çıkarmadığı takdirde Müslüman halkın saldırıya

⁴⁰⁸ Kemal ATATÜRK, **Nutuk** 1919-1927, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Ankara,1998, s.261.

⁴⁰⁹ Harbiye Nazırı Fevzi Paşa, Atatürk'e 19, 21 ve 28 Şubat 1920 de İngilizlerin Ermenilerin katliamı konusundaki sorusuna cevap vermesi için yazı yazdı. Atatürk Heyet-i Temsiliye adına Fevzi Paşa'ya 28 Şubat 1920 tarihinde cevabi yazısını gönderdi. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTEA,) kutu no 20, belge no 33.

⁴¹⁰ Jaeschke, **a.g.e.**, 1991, s. 211.

⁴¹¹ Jaeschke, **a.g.e.**,1989, s. 83, 86.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

geçmeyeceğine dair güvence verdi. Atatürk'ün bu cevabı neticesinde Picot, Çukurova'da bulunan Fransız komutanlarına yeni politikalarını anlatacağını, kan dökülmemesinin ellerinde olduğunu ve Türklerin siyasetinin haklı ve geçekçi nedenlere dayandığını söyledi. Böylece Picot, Fransızların Atatürk'ün örgütlediği Kuvayı Milliye gücünden ne kadar çekinmiş olduklarını ortaya koydu.

Atatürk'ün Suriye'de İşgalci Fransızlara karşı Arap milliyetçilerini isyan etmeleri için destekledi. Atatürk'ün Suriye'deki bu dâhiyane politikası en azından İngilizler kadar Fransızları da rahatsız etti. Atatürk'ün Suriye'de Emir Faysal taraftarlarını Fransızlara karşı destekleyip onları cesaretlendirmedeki amacı, Fransızları Suriye'de oyalayarak Maraş, Antep ve Urfa'da düşmana karşı rahatça mücadele etme fırsatı sağlamaktı.⁴¹²

Maraş'ta Fransız valisi Yüzbaşı André'nin halkı iyi idare edememesinden ve Ermeniler lehine hareket etmesinden dolayı olaylar çıktı. Bu kötü idare yüzünden 1 Kasım 1919'dan itibaren halk patlama noktasına geldi. Fransızların kendilerine yaptıkları yardımları yeterli bulmayan ve yaptıkları katliamlarla tatmin olmayan Ermeniler, 3 Ocak 1920'de Adana'da bir araya gelerek Maraş'a saldırmak için bir teşkilat kurmayı kararlaştırdılar. Bu toplantıda Maraş valisi Yüzbaşı André'yi Türk tarafı politika izlemekle suçladılar.⁴¹³ Aslında André, Ermeniler tarafı bir politika izliyordu. Bu sebeple André'yi etkisiz hale getirmek için Maraş savunmasında Türk tarafı, İngiltere yanında yer alarak Fransızların işgalini durdurması teşebbüsünde bulundu. Babiâli ise bunun aksine Maraş olayları hakkındaki bilgileri Fransız temsilcisine veriyordu. Diğer bir ifade ile Babiâli Fransız görüşüne uygun bir yaklaşım içinde idi ve Fransız askerlerinin İngilizlerle yer değiştirmesini Barış Konferansı'nda alınan kararların sonucu olarak kabul ediyordu. Her ne kadar alınan kararlar meşru gibi gösterilmek isteniyorsa da bu kararların uygulanışı Millî Kuvvetler arasında doğan bir sıkıntının çözülmesine sebep oldu. Bunun üzerine Atatürk, Maraş'ta Fransız askerlerine şiddetle karşı konulmasına dair bir bildiri yayınladı. Bu defa Fransız askerleri Atatürk'ü konferans kararlarına uymamakla suçladı. Buna karşı olan Türkler de Fransızları, vahşi davranmak ve Ermeni askerleriyle irtibat kurmakla itham etti. Türklerin suçlamaları karşısında Fransızlar, kendilerini savunmak için zora başvurmayaya mecbur edilmediği sürece mahalli bölgelerdeki yanlış uygulamalarla ilgilenmediklerini ifade ettiler. Bu arada Maraş halkı, Fransızların zulmünden şikâyet ederken Sadrazam, Fransızların saldırmış olduğu gerçeğini kabul etmeyerek Anadolu'daki Türklerin millî hareketlerini dikkatle izledi.⁴¹⁴

Atatürk, 27 Ocak 1920 de Sivas Heyet-i Temsiliye Merkezi'ne gönderdiği yazıda, Maraş'ta Fransızlar ve Ermenilerin Müslümanları katletmeğe devam ettiklerini ifade ettikten sonra protesto için her yerde halkın derhal mitingler yapmasını, İstanbul'da Başbakanlığa ve yabancı temsilcilere katliamı protesto eden telgraflar çekmelerini ve insanlık adına bu

---

⁴¹² Yavuz, a.g.e., s. 48-51.

⁴¹³ Şimşir, a.g.e., c.1, s. 370.

⁴¹⁴ Şimşir, a.g.e., c.1, s.376-377.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

katliamın durdurulmasını istemelerini emretti.⁴¹⁵ Bunu takiben Atatürk 29 Ocak'ta Sivas Heyet-i Temsiliye Merkezi'ne şu telgrafi gönderdi.

“Maraş'ta Fransızlar ve Ermeniler, Müslümanları insanlığı tehdit edecek surette katliâma devam etmektedirler. Hükümet merkezine ve ecnebi mümessillerine bu katliâma nihayet verilmesi için mürâcaat olunması, bi-l fiil müdâfaa ile meşgul olan felâketzede Maraş'lı dindaşlarımızın yapılan teşebbüsâtan doğrudan doğruya haber edilmesi rica olunur.”⁴¹⁶

28 Ocak'ta Maraş'ta bulunan halk şehri savunmaya devam ediyordu. Halka yardım için gönderilen Kuvayı milliyeye'nin ilk kolları şehre ulaştı. Bunların yardımı ile Maraş'ın kuzey batısındaki düşman ileri hattı etkisiz hale getirildi. Bunun üzerine Ermeni Komitecileri ile Fransız generali Amerikan Kolejine sığındı ve koleje Amerikan Bayrağı çekildi. Düşman geri çekilmemekte direnirken komiteci liderlerin idaresinde bulunan mahallelerdeki Ermenilerin çoğu etkisiz hale getirildi.⁴¹⁷

Maraş'ta, Ermenilere ne Millî Kuvvetler ne de halk tarafından saldırıldı. Fransızlar tarafından silahlandırılan ve kısırtılan Ermeniler halk arasında yaptıkları zulüm sebebiyle olayların çıkmasına sebep oldular. Bunun sorumluluğu Fransızlara, Ermeni milliyetçilerine ve onları kışkırtanlara aitti. Hükümetin Maraş ve Urfâ'dan ileriye geçilmemesi tekliflerine karşı millete güven vermek ve Kuvayı milliyeye'yi durdura bilmek için Fransızların Adana'yı derhal boşaltması istenilmeliydi. Aksi takdirde Kuvayı milliyeye'yi memleketi kurtarma mücadelesinden alı koymak mümkün değildi. Bu ateş Halep ve Suriye'ye sıçramak üzereydi. Fransızlar Adana ve dolaylarını boşaltmada ne kadar çabuk davranırlarsa o kadar kârlı çıkacaklarını çok iyi biliyorlardı.⁴¹⁸

Maraş'ta millî mücadelenin başladığı günlerde Suriye'de Arap millî teşkilatı kurulmuş ve Araplar, Türk milliyetçikleri ile işbirliği yapmak istediklerini bildirmişlerdi. Türkiye'nin güney sınırlarını kışkırtanlara karşı Türk-Arap işbirliği çok önemliydi. Bu sebeple Suriye'de Türk, Arap ve Çerkezlerin katıldığı örgütler kuruldu. Suriye'deki bu örgütler, Suriye-Filistin Kuvâ-yı Osmaniye Heyeti'nin başkanı olan Özdemir Bey'in yönetimine verildi. Bu örgütler Kilikya olayları sırasında Kuzey Suriye'de Fransızlara karşı başarılı baskınlar yaptılar ve Fransız ordusunun bir bölümünün Suriye'de alikonulmasına sebep olarak millî kuvvetlere dolaylı bir şekilde yardımcı oldular. İşte bu nedenle Atatürk, Suriye'de yaşayan halkın Fransızlara başkaldırmasını teşvik etti. Atatürk, Suriye ve Irak'taki harekâtı, Kilikya'da harekete geçen millî kuvvetlere yardım amacıyla başlattı. Böylece

---

⁴¹⁵ **TİTEA**, kutu no 19, belge no 3.

⁴¹⁶ Atatürk'ün göndermiş olduğu bu yazının bir suretini Sivas Valiliği 31 Ocak 1920 tarihinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi'ne göndermiştir. **TİTEA**, kutu no 19, belge no 6- 6/1.

⁴¹⁷ Sivas Valiliğinin Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk-ı Milliyeye Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi'ne gönderdiği 1 Şubat 1920 tarihli yazısının ekinde bulunan 31 Ocak 1920 tarihli telgrafın sureti. **TİTEA**, kutu no19, belge no 90.

⁴¹⁸ **Nutuk 1998**, s. 265.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Atatürk, Fransız birliklerini Suriye’de meşgul ederek milli kuvvetleri Maraş’ta yenilgiye uğramaktan kurtardı.⁴¹⁹

Millî direnişi önlemek için Kuvayı milliyeye’nin kaldırılması düşünülmüyordu. Buna şiddetle karşı olan Atatürk, Heyeti Temsiliye adına 21 Şubat 1920 de Rauf Bey’e yazdığı bir nüshasını Kazım Karabekir’e çektiği telgrafta “Vatanın çıkarları açısından Millî Teşkilatın ve Kuvayı milliyeye’in ortadan kaldırılması tercih edildiği takdirde İzmir, Maraş ve öteki cephelerde bulunan düşman kuvvetlere karşı hükümetçe gerekli tedbirlerin alınmasını sağlama bağlamak söz konusudur.” dedi.⁴²⁰ Atatürk’e göre, Heyet-i Temsiliye’yi, dolayısıyla ulusun birliğini ve dayanışmasını ortadan kaldırmayı asıl hedef olarak kabul eden hükümet, Adana, Maraş, Urfa ve Antep cephelerinde sürüp gitmekte olan çarpışmalardan duyulanmış görünmüyordu.⁴²¹

Maraş’ta Fransızlara karşı saldırının arkasında düzenli kuvvetler vardı. Fransız askerlerine karşı duran halka yardım etmekten vazgeçmesi için Atatürk’e baskı yapılması istendi. General Gouraud, Maraş’taki direnişi durdurmak için İngilizlerin Mersin’e savaş gemisi göndermesini talep etti. Türklerin şehirde ağır savaş şartlarına karşı tahammül gücünü hayretle karşılayan Gouraud, Maraş’ta ne olduğunu hiç anlayamadı.⁴²² Ermenilerin Fransız saflarında savaşmaları da iyi bir netice vermedi. Bu durum Türkleri çok üzdü ve doğal olarak tepki göstermelerine neden oldu. Fransızların Mersin’e İngiliz savaş gemisinin gönderilmesi isteği Atatürk’ü hiç etkilemedi. Netice olarak Fransızlar, Maraş’ta tahmin edemedikleri Kuvayı milliyeye direnişiyle karşılaşınca fazla bir şey yapamayacaklarını anladılar.⁴²³

Ermeniler göre, büyük bir Ermeni silahlı kuvveti Maraş’ta Fransız bayrağı altında savaşıyordu. Kuvayı miliyeye’nin müdahalesi karşısında Ermeni lejyonları şaşkınlık içine düştü ve Fransız politikasını da anlayamadı. General Querette, Fransa’nın Atatürk’le anlaşmasını sağlamak için Ermeni lejyonlarını Maraş’ta kontrolü altında bulundurdu.⁴²⁴

Fransız kumandanı General Querette, Maraş’ta direnen Türk kuvvetlerini çok görmekte ve kendi kumandasında olan beş tabur kuvveti yetersiz bulmaktaydı. Atatürk’ün aldığı tedbirler neticesinde XV. Kolorduya bağlı askerlerin bir kısmı XIII. Kolorduya katılıp Maraş savunmasına yardım etmek için harekete geçti. XII. Kolordu kumandanı Cevdet Bey, Harbiye Nezareti’nden 15.000 asker istedi. İsteği yerine getirilen Cevdet Bey Maraş ve Antep’e doğru harekete geçti.⁴²⁵ 4 Şubat 1920 de Türk kuvvetlerinin Maraş’a doğru hareket etmesini ve şehirdeki gelişmeleri Fransız Yüksek Komiseri endişe ile karşılamaya başladı.⁴²⁶ Aslında şehirdeki direnme

⁴¹⁹ Şıvgın, a.g.m., s.493.

⁴²⁰ **Nutuk 1998**, s. 226.

⁴²¹ **Nutuk 1998**, s. 260.

⁴²² Şimşir, **a.g.e.**, c.1, s.38390-391.

⁴²³ Şimşir, **a.g.e.**, c.1, s.406-408.

⁴²⁴ “The 22 Days of Marash: Paper on the Defense of the City Against Turkish Forces Jan.- Feb. 1920”, **The armenian Rewiev**, Vol. 30, (Winter 1977-78), 388-397, s.387.

⁴²⁵ Şimşir, **a.g.e.**, c.1, s.367.

⁴²⁶ Şimşir, **a.g.e.**, c.1, s. 364.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

hareketi Kuvayı milliyeye planının gerçekleşmesiydi. Bu hareketi Kuvayı milliyeye'nin lideri Atatürk yönetiyordu.⁴²⁷

Maraş'tan ayrılmaya mecbur olan Generak Querette, Kilikya ve Maraş'a takip edilen politikanın Fransa'nın aleyhine geliştiğinin farkındaydı. Ona göre Maraş'ta Atatürk'ün talimatıyla hareket eden Kuvayı milliyeye'ye karşı savaşmaktansa burayı savunan Atatürk'e taviz vermek daha akıllıca bir hareketti.

Fransızlara yardım için gönderilen kuvvetler Maraş'a ulaştı ve şehir işgalcilere teslim olmak üzereydi. Savaşın kazanılmasından umidi kalmayan Türkler, teslim bayrağını çekerek şehirden ayrılıyordu. Hatta Maraş'ın Fransız egemenliğinde kalmasına bile inanmaya başladılar. Bu durumda Fransa Maraş'ta savaşı kazandı fakat Türkler teslim alınmadı. Yani Fransızlar savaşı kazandıkları halde Atatürk'ün baskısıyla aynı gün şehirden ayrılmak zorunda kaldı.

Atatürk, Suriye ve Kilikya'nın manda meselesi hakkında İngiltere ve Fransa arsında anlaşmazlık olduğunu çok iyi biliyordu. Bu durum Atatürk'ün gözünden hiç kaçmadı. Maraş'ta durumun muhafaza edilememesi İngiltere ve Fransa'nın şehri savunmada ortak hareket etmemesi Atatürk'ü cesaretlendirdi. Nitekim Atatürk'ün liderliğinde Türklerin Maraş'ta ayaklanması Milli Kuvvetlerin gerçek ve başarılı bir testi oldu.⁴²⁸

Suriye'de Araplarla işbirliği yapan Milli Kuvvetler Maraş, Bahçe ve Bilecik bölgelerine doğru ilerlediler. Milliyetçilerin planı üç koldan Maraş ve Kozan'a doğru ilerleyerek Bağdat-Pozantı demir yolunu kesmekti. Albay Brémond bu gelişmeler karşısında ciddi bir şekilde düşünmeye başladı.⁴²⁹ Kış mevsimi dolayısıyla havanın çok soğuk olması, Halep ve Adana arasındaki demir yolunun tahrip edilmesi ve Ulukışla'da 6000 mevcutlu Kuvayı milliyeye müfrezesinin bulunduğu haberinin yayılması Fransızların moralinin bozulmasına neden oldu.⁴³⁰

Gönderilen Kuvayı milliyeye birlikleri 12 Şubat'ta Maraş'a girdi.⁴³¹ Aynı gün Atatürk, Heyet-i Temsiliye Merkezlerine gönderilmesini istediği yazıda Maruz kaldıkları zulüm ve haksızlıklara karşı Kahramanmaraşlı kardeşlerimiz⁴³² yirmi günden beri kan ve ateşler içerisinde işgalci Fransızlar ve onların silahlandırıp ve musallat ettikleri kanlı saldırıda bulunan Ermenilerce uğraşmakta idi. 10/11 Şubat gecesi düşmanı İslahiye istikametinde bozguna uğratmaları onların firar etmelerine neden oldu.⁴³³ Bu

⁴²⁷ Şimşir, a.g.e., c.1, s. 366.

⁴²⁸ **The armenian Rewiev** , a.g.m., Vol. 30, Winter 1977-78, s.380

⁴²⁹ Şimşir, a.g.e., c.1, s.370.

⁴³⁰ Sivas Valiliğinin 24 Şubat 1920 tarihli yazısı. **TİTEA**, kutu no 20, belge no 30.

⁴³¹ Jaeschke 1989, s. 88.

⁴³² Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olan Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Türk kurtuluş mücadelesinin başlamasında lokomotif rolü oynayan Maraş'a, 5 Nisan 1925 de dünyada emsali olmayan Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası'nı verdi. Ayrıca Atatürk'ün 12 Şubat 1920 de Maraş'a layık gördüğü "kahramanlık" unvanı, 53 yıl sonra 7 Şubat 1973 tarih ve 1657 sayılı kanunla verildi ve şehrin ismi Kahramanmaraş olarak değiştirildi.

⁴³³ **TİTEA**, kutu no19 belge no 12.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

açıklama Heyeti Temsiliye Merkezlerine duyuruldu.⁴³⁴ Atatürk, Maraş'ta Fransızlara karşı çetelerin yardımlarıyla⁴³⁵ kazanılan zaferden çok memnun oldu ve bu sebeple Antep ve Maraş Millî Kuvvetler Kumandanı Kılıç Ali Bey'i tebrik etti.⁴³⁶

Fransızların işgal ettiği bölgelerde ve saldırdığı cephelerde Millî Kuvvetler her geçen gün daha esaslı bir şekilde teşkilatlanıyordu. Millî Kuvvetler ordu birlikleri ile desteklenmeye başlandı. İşgal kuvvetleri her tarafa sıkı ve şiddetli bir şekilde zorlandı. Bu durum üzerine Fransızlar, Mayıs 1920 de Atatürk ile görüşme ve uzlaşma imkanı aradılar. Mayıs ayının sonuna doğru Mösyo Duquest başkanlığında Fransız heyeti Ankara'ya geldi. Bu heyetle 20 günlük ateşkes anlaşması yapıldı.⁴³⁷

Maraş'tan İslahiye istikametine firar eden Fransızlara civardan yetişen Kuvayı milliye tarafından devamlı taarruz edildi. Ancak firar eden Fransızlar yol üzerinde rastladıkları 200 Türk'ü hunharca katlettiler.⁴³⁸ Maraş'tan kaçan Fransızlara 12 Şubat 1920 de İslahiye istikametine giderken Bahçe'den gelen Kuvayı milliye tarafından taarruz edildi. İşgalcilere sığınarak kaçan ve suçlu bulunan Ermenilerin bir kısmı silahları ile birlikte zorla teslim alındı. Düşmanın Maraş'a dönme tehlikesi ortadan kaldırıldıktan sonra 16 Şubat 1920 de Maraş'ta örfi idare ilan edildi ve Divani Harbiye-i Millîye kuruldu.⁴³⁹

Atatürk, ilk defa şanına uygun bir şekilde "Kahramanmaraşlı kardeşlerimiz" diye hitap ettiği Maraş halkına yardım edilmesi için bir tamim yayınladı. Tamim sonunda toplanan 22.000 lira para Elbistan Ziraat Bankası Şubesine gönderildi.⁴⁴⁰ Gönderilen paranın alındığı Elbistan Heyet-i Merkezi'nce teşekkürî bir cevapla 8 Şubat'ta bildirildi.⁴⁴¹ Ayrıca Maraş savunmasında büyük maddi ve manevi kayıplara uğrayan halkı maddi yönden desteklemek amacıyla Heyet-i Temsiliye namına Atatürk, Merzifon'dan Maraş için hazırlanan 600 liranın Ziraat Bankası'na gönderilmesini Üçüncü Kolordu Kumandanı Selahaddin Bey'den 21 Şubat 1920'de istedi. Bu emir üzerine Selahaddin Bey 26 Şubat 1920 tarihinde, söz konusu paranın gönderilmiş olduğunu Maraş ve Elbistan Heyet-i Temsiliye Merkezine bildirdi.⁴⁴² Maraş'ta felakete uğrayanlara yardım etmek için Kuvayımilliye'yi destekleyen Sivas Nisvan Cemiyeti üyelerinden biri, Sivas Anadolu Kadınlar Müdafaa-i Vatan Cemiyeti aracılığı ile 318 lira gönderdi.⁴⁴³

⁴³⁴ Sivas Valiliğinin 14 Şubat 1920 tarihli yazısı ve Heyet-i Temsiliye'nin gönderdiği telgraf sureti. **TİTEA**, kutu no 20, belge no 8.

⁴³⁵ Şimşir, **a.g.e.**, c. 2, s. 90.

⁴³⁶ Şimşir, **a.g.e.**, c. 2, s. 88.

⁴³⁷ **Nutuk 1998**, s. 310.

⁴³⁸ Atatürk'ün Heyet-i Temsiliye namına Ankara'dan 17 Şubat 1920 tarihinde Sivas Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi'ne yazdığı yazı. **TİTEA**, kutu no19 belge no 25.

⁴³⁹ **TİTEA**, kutu no 20, belge no 19.

⁴⁴⁰ Akbıyık, **a.g.m.**, s. 230.

⁴⁴¹ **Açıksöz Gazetesi**, 8 Şubat 1920, sayı 33.

⁴⁴² **TİTEA**, kutu no 19, belge no 29., **TİTEA**, kutu no 20, belge no 10.

⁴⁴³ **TİTEA**, kutu no 20, belge no 17.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Başında Atatürk'ün bulunduğu Millî Kuvvetlerin organizesi ile Maraş'ta iyi bir zafer elde edilmesi Millî Kuvvetlerin itibarının artmasına sebep oldu. Atatürk'ün talimatıyla III. Kolordu Komutanlığı Maraş'taki mücadeleye her türlü yardımı yaptı ve işgal altındaki yerlere acilen kuvvet gönderdiği gibi silahlı teşkilatlanmayı da sağladı. Bu teşkilatın faaliyetleri sonucu başarısız olan Fransız komutanı Atatürk ile anlaşmak zorunda kaldı. Nitekim bu gelişmeler sonunda Fransızlar, 20 Ekim 1921'de Ankara'da Atatürk'le anlaşma yapmaya mecbur oldu.⁴⁴⁴ Kuvayı milliyet'in kararlı mücadelesi sonucu emperyalist Fransız işgalcileri Güney Cephesi'nde tutunamadı.⁴⁴⁵ Ankara Anlaşması'ndan sonra Maraş'taki Ermeniler Fransızlar tarafından Suriye ve Lübnan'a taşındı.⁴⁴⁶ Beyrut'a giden Ermeniler kısa zamanda kendi kasabalarını kurarak nehrin doğu kıyısında arsalar ve bahçeler satın aldılar.⁴⁴⁷

Türk bağımsızlık savaşında Maraş savunması ilk örnek oldu. Maraş savunmasının olumlu etkisiyle devam eden Kurtuluş Savaşı, Anadolu'daki bütün yabancı kuvvetlerin kovulmasına neden oldu. Bütün bunlar Atatürk'ün yönetimi ve denetimi altında yapıldı. Kurtuluş Savaşı, başlangıcında Maraş'ta Fransa'ya karşı yapılan bu direnme küçük gibi görünürse de gerçekte çok büyüktü. Zira bu zafer Kuvayımilliyet'in daha da yükselmesine neden oldu. Maraş'ta Türkler teslim olmak hatta ölmek üzereydi. Hatta Atatürk'ün emrinde olan Kuvayımilliyet, İtilaf Devletlerinin Anadolu'ya gönderdiği kuvvetlerle karşı karşıya gelebilirdi. İtilaf kuvvetlerinin Anadolu'da saldırılarının genişlemesi durumunda Kuvayımilliyet geri çekilebilir ve Anadolu'nun tarihi değişebilirdi. Atatürk, bütün bu riskleri göğüsleyerek Kuvayımilliyet ile Maraş savunmasını başarılı bir şekilde yürüttü.⁴⁴⁸ Bundan sonra yürüttüğü Kurtuluş Savaşı neticesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasını ve Türk ulusunun yeniden tarihteki şerefli yerin almasını sağladı.

---

⁴⁴⁴ Jaeschke 1991, a.g.e., s. 46-47.

⁴⁴⁵ Erdal İlter, **Ermeni Kilisesi ve Terör**, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, sayı 3, Ankara 1996, s.70.

⁴⁴⁶ İlter, a.g.e., s.88.

⁴⁴⁷ İlter, a.g.e., s.90.

⁴⁴⁸ **The armenian Rewiev** , a.g.m., Vol. 30, Winter 1977-78, s.389.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

MİLLİ MÜCADELE'DE KAHRAMANMARAŞ'IN İŞGALİ VE KURTULUŞU

Prof. Dr. Oğuz AYTEPE*

I.Dünya Savaşından yenik ayrılan Osmanlı Devleti İtilaf Devletleriyle 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesini imzalamış; İngiltere ve Fransa hiçbir haklı gerekçeleri olmaksızın yurdun çeşitli bölgelerini işgale başlamıştı. I.Dünya Savaşı sırasında aralarında yaptıkları gizli anlaşmalar uyarınca hareket eden İtilaf Devletleri Güney Cephesindeki Türk ordusunun geriye çekilmesini ve bölgenin tamamen boşaltılmasını istediler. İngilizler 3 Kasım 1918'de Musul'u daha sonra İskenderun'u işgal etti.⁴⁴⁹ Çok geçmeden işgallerini Adana, Antep ve Maraş'a kadar genişlettiler. Fransızlar da 11 Aralık 1918'de Dört Yol'u, 17 Aralık'ta Mersin'i işgal ettiler.

Orta Toros Dağları'nın eteklerinde yer alan Maraş, stratejik bir konuma sahipti. Burası Suriye'den İç Anadolu'ya Kayseri ve Sivas'a geçiş yolunu kontrol eden bir konumdaydı. Maraş'ı elinde bulundurmayan bir kuvvet düzlüklerle kaplı Suriye'de kendisini güvende hissedemezdi. Kuzeyden, Suriye düzlüklerine doğru yapılabilecek bir hareket çabuk gelişebilirdi. Bu nedenle İngilizler Maraş'ı işgal ederek, Kuzeyi emniyete almak istiyorlardı. Osmanlı Devleti askerlerinin terhis edilmesinden sonra önlerinde engel kalmayan İngilizler, Mondros Mütarekesinin 7'nci maddesine dayanarak 22 Şubat 1919'da Maraş'ı işgal etti.⁴⁵⁰ Maraş halkı işgali engellemek için, Aksu nehri üzerindeki köprüyü yıktı. Bunun üzerine İngilizler nehir üzerinde yeni bir köprü yaparak Maraş'ı işgal ettiler. İngiliz kuvvetlerini, sevinç gösterileri ile karşılayan Ermeniler, "Yaşasın İngilizler, yaşasın Ermeniler, kahrolsun Türkler!" diye slogan atarak halkı tahrik ettiler.

İngilizlerin işgali sekiz buçuk ay sürdü. İşgal sırasında Maraş'ta önemli bir olay olmadı. Çünkü İngiliz işgal ordusu içinde pek çok Tunuslu, Cezayirli ve Hintli Müslüman asker bulunuyordu. İngilizlerin Ermenilere yüz vermemesi de Ermeniler arasında hoşnutsuzluk yaratmıştı.

İngiliz ve Fransızların Güney Anadolu'daki işgalleri, 15 Eylül 1919'da yaptıkları Suriye Anlaşması ile yeni bir boyut kazanır. Bu anlaşma uyarınca Musul ve çevresini ele geçiren İngilizler Adana, Antep, Maraş ve Urfa'dan çekilerek bu bölgeyi Fransızlara bırakırlar. 29 Ekim 1919'da Fransız öncü birlikleri Yüzbaşı Julie komutasında Maraş'a girdi. Ertesi gün 30 Ekim'de De Fontzine komutasında 1000 Fransız ve 500 Cezayirli asker ile 400 Fransız üniforması giymiş Ermeni Maraş'a girdi. Böylece bölgede 29 Ekim'de İngiliz işgali sona ermiş, onların yerini Fransızlar almıştı.⁴⁵¹ Maraş'ta Fransızlar yanında bir Ermeni alayı kuruldu. Fransızlar

* Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü E. Öğretim Üyesi.

⁴⁴⁹ James Barr, **Kırmızı Çizgi, Paylaşılmayan Toprakların Yakın Tarihi**, (çev., Ekin Can Göksoy), İstanbul, Alioğlu Matbaacılık, 2016, s.75.

⁴⁵⁰ **Türk İstiklal Harbi**, Cilt, I, Ankara, Gnkur. Basımevi, s.104.

⁴⁵¹ Yapılan değişim sonucu; çekilen İngiliz ordusu yerini alan Fransız ordusunun küçüklüğü utanç verici bir şekilde açığa çıkmıştı. Çünkü bir Fransız subayının hatırladığına göre; "Onların bir alayının olduğu yere bir tabur bile koyamıyorlardı" b kz, James Barr, **a.g.e**, s.106.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

silahlandırdıkları Ermeniler ile birlikte işgallerini genişleterek Kozan, Osmaniye, Tarsus ve Pozantı'yı da kontrolleri altına alırlar ve Toros geçitlerinden Fırat Nehri'nin doğusuna dek uzanan büyük araziyi işgal ederler. İşgal haberinin duyulması üzerine yurdun her tarafından tepkiler yükselir ve Anadolu basınında işgali kınayan yazılar yayınlanır. Yurdun birçok il ve ilçesinde mitingler yapılır; protestolar yayımlanır. Maraş, Antep ve Urfa'nın Fransızlar tarafından işgal edilmesi kınanır. Fransız askerî gücü bölgede kontrolü sağlamak için yeterli değildi. Bu nedenle Ermenileri gönüllü asker kaydederek açıklarını kapatmaya çalıştılar. Bunun sonucu olarak, Fransız işgal kuvvetlerinin çoğunu Ermeniler oluşturmaktaydı. Fransız ordusu içindeki Ermeni birliklerinin taşkınlıkları sonucu olaylar baş gösterdi. İngiliz işgali döneminde, Ermenilerin tahrikleri karşısında, İngiliz askerî yetkililerinin tarafsız kalması olayların çıkmasını engellemiştir. Ancak Fransız işgalinden sonra durum değişmişti.

İtilaf Devletleri Türkiye'yi parçalamak için Yunanlılara işgal ettirdikleri Batı Anadolu'da yaptıkları, baskı, yok etme ve öldürme hareketlerini Güneydoğu Anadolu'da Ermeniler aracılığı ile Adana, Maraş, Antep ve Urfa'da uyguluyorlardı. Güneydoğu halkı sıkıntı içindeydi; kurtuluş çareleri arıyor ve bunun için silahlanıyordu. Onların gayretlerini yakından izleyen Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi Başkanı Mustafa Kemal Paşa 1 Kasım 1919'da Sivas'tan Everek Belediye Başkanlığına gönderdiği bir yazıda; "Kilikya Kuva-yi Milliye" Komutanlığına Topçu Binbaşısı Kemal Bey'in, yardımcılığına da Piyade Yüzbaşı Osman Nuri Bey'in tayin edildiğini bildirdi. Görevleri devam ettiği sürede Kemal Bey, Kozanoğlu Doğan Bey takma adını, Osman Bey de Aydınoğlu Tufan Bey takma adını kullanacaktı.⁴⁵² Kemal Bey'in komuta edeceği cephenin doğu kısmını Tufan Bey, batı kısmını da Ratip Bey idare edecekti.⁴⁵³

Mustafa Kemal Paşa Maraş ve Antep'te de halkı teşkilatlandırmak için Üsteğmen Asaf Bey (Kılıç Ali Bey) ve Yüzbaşı Salim'i (Kurtuluş Yörük Selim Bey) görevlendirdi. Kılıç Ali Bey Pazarcık'ta karargâhını kurarak halkı muharebeye hazırlayacaktı. Ayrıca, Antep'teki Fransız birliklerinin Maraş'taki birlikleri takviye etmelerine engel olacak ve İslahiye Türkoğlu üzerinden Maraş'a intikal edecek Fransız kuvvetlerinin yolunu kapatacaktı. Yüzbaşı Yörük Selim Bey ise Fransızların Maraş üzerinden İç Anadolu'ya doğru ilerlemelerine engel olmak için Göksun'da önlem alacaktı. Bu subaylar gerektiğinde Maraş'ta muharebelere katılacaktı.

Fransız-Ermeni işgali karşısında zor durumda kalan Güney ve Güneydoğu halkı için Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa tarafından ilgililere bir genelge gönderilerek, işgallerin İtilaf Devletleri katında protesto edilmesi ve Avrupa, Amerika kamuoyuna duyurulması

---

⁴⁵² Cihat Akçakayalıoğlu, **Atatürk, Komutan, İnkılâpçı ve Devlet Adamı Yönleriyle**, Ankara, Gnkur. Basımevi, s.239.

⁴⁵³ Dr. Selahattin Tansel, **Mondrostan Mudanya'ya Kadar**, Cilt, II, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1977, s.216-217.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

istendi. Bu nedenle yurdun hemen her yanından gönderilen telgraflarla Maraş, Antep ve Urfa şehirlerinin işgali protesto edildi.⁴⁵⁴

Mustafa Kemal Paşa tarafından yayımlanan ve İstanbul'da Yüksek Komiserlere gönderilen genelge ise, Fransız Yüksek Komiseri Defrance'i çok telaşlandırdı. Fransızlar Türklerle yapacağı bir anlaşma ile kendilerini Suriye'de rahatlatacağı görüşü ile Beyrut'ta bulunan Fransız Yüksek Komiseri Georg Picot'u Sivas'a gönderdi. Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa ile görüşen George Picot'a Türk ulusunun emel ve istekleri hakkında bilgi verildi. Adana, Antep, Maraş ve Urfa'nın haksız yere işgal edildiği, Ermenilerin Türklere saldırdığı bildirilerek bu haksız işgalden vazgeçilmesi istenir. Bu amaç uğrunda bütün maddi ve manevi kuvvetlerin harcanacağı anlatılır. Bu istek karşısında George Picot Fransa'ya Adana bölgesinde ekonomik menfaatler tanınması koşuluyla bölgenin boşaltılacağını bildirir. Ancak Fransızlar bu sözlerinde durmazlar ve işgal hareketlerini genişletme çabası içine girerler. Bunun üzerine Heyeti Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal Paşa Fransızlara işgal kuvvetlerine karşı yürütülecek hareket planını belirir. Buna göre; Fransız kuvvetleri ayrı ayrı ve hep beraber buldukları yerlerde kuşatılacak, ufak garnizonlardan başlanarak esir ve imha edilecektir. Tünel, köprüler ve yollar tahrip edilecek, gezici birliklerin yolu kesilecek, Fransızların birbirleri ile bağlantıları kesilecektir. Bu tedbirlerin belirlendiği sırada Maraş'ta Fransız ve Ermenilere karşı amansız bir mücadele başlamak üzeredir. İşgal kuvvetleri, her taraftan sıkı ve şiddetli bir şekilde zorlanmaya başlamıştır.⁴⁵⁵

Ermeniler Fransız askerleriyle şehirde dolaşırken kadınlara sataşmaya ve halka zulmetmeye başladılar. Kalabalık kabileler halinde şehirde dolaşan Fransız üniforması giyen Ermeni lejyonları vatandaşlardan genelevi sordular. Hakaret amacıyla fırından aldıkları ekmeği ayakları altına alarak tepediler.⁴⁵⁶

Ermeniler, İngiliz ve Fransız işgallerini lehlerine değerlendirerek, bölgede bir Ermeni devleti kurmayı amaçlamış ve bunu Fransızlara kabul ettirdiklerini sanmışlardı. Bu hedeflerine ulaşmak için Maraş'taki Türklerin ezici çoğunluğunu dikkate almadan (%83 Türk ve %17) yasa ve insanlık dışı her türlü hareket başvurmuşlardı.⁴⁵⁷ Maraş'ta Ermenilerin silahlandırılması devam ediyor ve Ermeniler gittikçe şımarıyorlardı. Maraşlılar, vatanlarının işgali ve yapılan insanlık dışı davranışlardan dolayı Fransızları protesto ederek uyarmak gereğini duydular. Bir taraftan Maraşlılar tarafından imza edilen bir protesto mektubu General Querette'ye verilirken bir taraftan da

---

⁴⁵⁴ Bilal Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk , (1918-1938)**, Cilt,II, Ankara, TTK. Basimevi, s.5233.

⁴⁵⁵ Bkz, Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk**, Ankara, Web Basım Matbaa, t.y, s.303.

⁴⁵⁶ Ahmet Eyicil, "I.Dünya Savaşı ve Kurtuluş Mücadelesi Sırasında Maraş'ta Ermeni Mezalimi", **Belleten**, C.LXVII, S.58, s.16.

⁴⁵⁷ Cengiz Gönen, **Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın İlk Kahramanı Maraş**, Ankara, Lalezar Yayınları, 2005, s.5.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

milli kuvvetler teşkilatlanma çabalarını hızlandırıyor ve bölge halkı silahlandırılıyordu.⁴⁵⁸

İşgalin ikinci gününde, 31 Ekim 1919'da, Uzunoluk hamamından çıkan Türk kadınlarına saldıran işgal askerleri "Artık burası Türklerin değildir. Fransız memleketinde böyle gezilmez" diyerek peçesini çıkarmaya çalışır. Olay yerine gelen Maraşlılar uyarıda bulunur fakat dikkate alınmazlar. Bu duruma müdahale eden Çakmakçı Said, Gaffar Kabuloğlu Osman kadınları ellerinden almaya çalışırken dipçik ve kurşunla ağır yaralandılar. Olayı soğukkanlılıkla izleyen Uzunoluk Camii'nin müezzini Sütçü Hacı İmam ırz düşmanı Ermeni'yi yaraladı ve firar etti.

Ermeniler yaralıları kışlaya götürdüler. Rasgele ateş ederek medrese üzerinde bulunan Zülfükar Çavuşoğlu'nu şehit ettiler. Sütçü İmam'ın yaraladığı Ermeni öldü. Ölüyü büyük bir merasimle gömdüler. Bu olay bahane edilerek halkın elindeki silahları toplamaya başladılar.⁴⁵⁹ Bunlar Maraş'ta gerginliği iyice artırır.

Sütçü İmamı yakalayamayan işgalciler, dayısının oğlu Tüyeklioğlu Kadir'in burnunu ve kulaklarını keserek öç alırlar.

27 Kasım 1919 Perşembe günü Fransız İşgal Kuvvetleri Komutanı Yüzbaşı Andre, Ermeni ileri gelenlerinden Agop Hırlakyan'ın konağında katıldığı davette, Hırlakyan'ın torunu Helena'yı dansa davet etmiş, ancak Helena "Ne Fransız ne de Ermeni bayrağının dalgalanmadığı bir şehirde dans etmem." diyerek teklifi reddetmişti. Bunun üzerine, Yüzbaşı Andre emir vererek Maraş kalesindeki Türk bayrağını indirtti. Fransızlar Maraş kalesine Osmanlı sancağının asılmamasını, Maraş mutasarrıflığına emir şeklinde bildirdiler.⁴⁶⁰ Maraş halkı o zamanlar, hafta sonu tatili olan Cuma günleri kaledeki Türk bayrağının dalgalanmasına alıştı. 28 Kasım 1919 Cuma günü namaz kılmak için Ulu Cami'de toplanan halk kaleden Türk Bayrağının indirilmesi olduğunu gördü. Halktan "Bayraksız namaz kılınmaz" seslerinin yükselmesi üzerine Ulu Cami imamı Rıdvan hoca, halkın görüşlerine tercüman olmuş ve "hürriyeti elinden alınmış bir milletin Cuma namazı kılamayacağını" bildirmiştir. Bunun üzerine halk, Maraş Kalesine doğru yürümüş ve tepe üzerindeki kaleye tırmanmaya başlamıştır. Halk kaleye ulaştığında bir tarafa atılmış olan Türk Bayrağını tekrar kale burcuna dikmiş, sonra Maraş hükümet binası önünde toplanarak nümayiş te yapmıştır. Maraş halkının Fransız kuvvetlerine karşı açıkça meydan okumak demek olan bu cesaretli hareketi, işgalcileri endişelendirmişti.⁴⁶¹

Fransız kuvvetleri komutanı Maraş'ta duruma hakim olmak için kuvvetin zayıf olduğunu düşünerek I. Tümen Komutanlığına başvurarak desteklenmesini istemiş ve bu kuvvetlerin gelmesine kadar Maraşlılara kısmen iyi muamele yapmaya başlamıştı.

⁴⁵⁸ **Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi, IV. Cilt, (15 Mayıs 1919-20 Ekim 1921),** Ankara, Gnkur. Basımevi, 1966, s.82.

⁴⁵⁹ Yalçın Özalp, **Mustafa Kemal ve Milli Mücadele'nin İlk Zaferi,**

Kahramanmaraş, Kahramanmaraş Belediyesi Kültür Yayınları, [1984], s.45.

⁴⁶⁰ Nami Malkoç, **920 [336] Yılıın Kurtuluş Savaşları,** İstanbul, Askeri Matbaa, 1937, s.133.

⁴⁶¹ Ahmet Eyicil, **a.g.e,** s, 18.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Fransız komutanı ayrıca Pazarcık bölgesindeki Türkleri birbirine düşürerek Maraş'ta güvenliğini sağlamayı düşünmüş ve bunu yapmak için de Pazarcığa bir işgal kuvveti göndermeyi tasarlamıştı. Ancak Pazarcık Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti şubesi bu maksadı öğrenince Fransızlara başvurmuş ve Pazarcık bölgesinde güvenliğin yerinde olduğunu bir işgale neden olacak durumun olmadığını bu nedenle Pazarcığa kuvvet gönderilmemesini, kuvvet gönderilirse silahla mukabele edileceğini bildirmişti.⁴⁶²

Maraş'taki Fransız işgal kuvvetleri, Antep veya Osmaniye'deki karargâhları ile temas kurabilmeleri için Antep-Maraş hattını kontrolü altında bulundurmak istiyor, ancak, bu hat üzerindeki Türk saldırılarını önleyemiyorlardı. Bunun için, önce bölücülük faaliyetlerinde bulunan Fransızlara halk itibar etmemiştir. Kendilerine büyük kayıplar verdiren Antep-Maraş yolu üzerindeki millî kuvvetlerin Maraş'tan yönetildiği düşüncesinde olan Fransızlar, Maraş ileri gelenlerini toplantıya çağırdılar ve Antep-Maraş hattındaki Türk kuvvetlerini yönlendirdikleri iddiası ile onları, 21 Ocak 1920'de tutukladılar. Bunun üzerine şehir içinde çarpışmalar başladı. Maraş halkı, 11 Şubat 1920 tarihine kadar, 22 gün 22 gece Fransızlara karşı amansız bir mücadeleye girişti. Mustafa Kemal Paşa, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin öncü olduğu savunmaya katkıda bulunmak ve halkı teşkilatlandırmak için bölgeye birçok kahraman subayı gönderdi. Şehir içi çarpışmalarında halk bütün varlığı ile mücadele etti. 22 gün süren çarpışmalar sırasında, içerden şehir halkının dışardan da çevre kasaba ve köy halkının gayretleri ile Fransızlar Maraş'ta mahsur kaldı. Bunun sonucu olarak Fransız ve Ermeniler'de silah ve yiyecek darlığı başladı. Antep-Maraş yolunu kontrol altında bulunduran Türk birliklerince silah ve yiyecek desteği önlenerek mahsur bırakılan Fransız kuvvetleri, 10 Şubat'ı 11 Şubat'a bağlayan gece karanlıktan faydalanarak İslahiye yönünde kahrolmuş halde kaçmak zorunda kaldılar.⁴⁶³ Böylece, 12 Şubat 1920 tarihinde Maraş düşman işgalinden kurtarıldı. Fransızların kaçtığına gören Ermeniler paniğe kapılarak onların peşine düştü. Fransız askerleri soğuk ve karlı bir kış gününde kendilerini İslahiye'ye götürecek bir yol bulmaya çalıştılar, ancak arkalarına takılan binlerce Ermeni'nin bir kısmı soğuk ve karlı kış gününde yolda donarak hayatını kaybetti. Yüzlerce Fransız askeri donma tehlikesi geçirdi. Maraş'ın işgali Fransa ve onun destekçisi Ermenilere pahalıya mal oldu. Fransız kuvvetlerinin Maraş'tan atılması, Güneydoğu Anadolu'nun ve Çukurova'nın tamamen boşaltılmasına giden yolu açtı.

Türk halkının mücadelesi karşısında Anadolu'da çaresiz kalan Fransızlar anlaşma yoluna giderler ve 20 Ekim 1921'de imzalanan Ankara Antlaşması'ndan sonra 3 Kasım 1921'de alınan bir kararla İşgal ve Boşaltma Komisyonu kurulur. Fransızların Ankara Anlaşması sonucu bölgeyi tamamen boşaltmalarından sonra Türkiye-Suriye sınırı tespit edilir ve Fransız kuvvetleri bölgeyi tamamen boşaltarak bu sınırın güneyine çekilirler. Doğu

⁴⁶² Nizameddin Karacebe, **Türk Ulusal Savaşının İlk Parçası**, İstanbul, Askeri Matbaa, 1940, s. 158-159.

⁴⁶³ **ATASE, Atatürk Arşivi**, K1,24, Dos, 1336/13-3,Fih,43-6.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Cephesi'nde olduğu gibi Güney Cephesi'nde de serbest kalmış olan Türk birlikleri, buradan Batı Cephesi'ne kaydırılmak suretiyle bu cephenin takviyesi sağlanmış olur.

Halkının göstermiş olduğu bu başarı üzerine, Maraş vilayeti TBMM tarafından 5 Nisan 1925'te kırmızı şeritli İstiklâl Madalyası ile ödüllendirilir. 7 Şubat 1973'te de TBMM tarafından "kahramanlık" unvanı verilerek, şehrin ismi, "Kahramanmaraş" olur.⁴⁶⁴ Kahramanmaraşlı 1925 yılından beri her yıl kurtuluş günü olan 12 Şubat Bayramında İstiklal Madalyasını şanlı bayrağına takarak geçmişi yadeder.

Henüz Büyük Millet Meclisinin açılmadığı, düzenli orduya geçilemediği bir zamanda, Maraş halkının kararlı mücadelesi ile kazanılan başarı, Milli Mücadele'nin ilk zaferi olur. 12 Şubat 1920'de Ankara'da henüz Meclisin açılmadığı dikkate alınırsa elde edilen başarının önemi daha iyi anlaşılır.

---

⁴⁶⁴ Yalçın Özalp, a.g.e, s.283-287.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

MONDROS MÜTAREKESİ SONRASINDA GÜNEYDOĞU
ANADOLU'DA İNGİLİZ FAALİYETLERİ

Prof. Dr. N. Fahri TAŞ⁴⁶⁵

Önsöz

Sanayi Devrimi'nden sonda güçlenen ve dünya ticaretinin yüzde seksen yedisini XX. asrın başına kadar kontrol eden İngiltere, bu gücünü sömürgeleştirdiği toprakların zenginliğinden almaktadır. İngiliz ekonomisi; sömürge gelirlerine göre planlanmış olduğundan, sömürgelerin elden çıkması demek İngiltere'nin inflas etmesi anlamına gelmektedir. İngiliz yöneticileri bu tabloyu görüp bilmekte, her ne pahasına olur ise olsun, sömürgelerini elde tutmanın mücadelesini vermektedir.

Anahtar kelimeler: İngiltere. Anadolu. Ermeni. Sömürgecilik.

BRITISH ACTIVITIES IN SOUTHEAST ANATOLIA AFTER MONDROS ASSOCIATION

Preface

At the end of the Industrial Revolution, eighty-seven percent of world trade, Britain, who controls up to the beginning of the century, derives this power from the richness of the lands it colonizes. British economy; As it is planned according to the colonial incomes, the expulsion of the colonists means the bankruptcy of England. The British administrators see this picture and know that, at any cost, it gives them the rivalry of keeping their colonies.

Keywords: Britain. Anatolia. Armenian. Colonialism.

İngiltere sömürgecilik faaliyetlerinde; din adına misyonerlik faaliyetlerini, farklı inanç ve mezhep farklılıklarını, etnik kimliklerin debreştirilmesini, kültürel farklılıkları ve en önemlisi fakir ülkelere "refah" getirme söylemlerini aktif olarak kullanmıştır.

Asya toplumlarındaki vefa, yardım, iyilik, hoş görü kültürü iyice ele alınıp bu yolla birçok insan, kabile, aşiret ve ülke İngiliz emellerine ırgat yapılmıştır.

Hindistan'da Babür Şâh'ın 1854 yılında zehirletilmesinden sonra Türk-Hint İmparatorluğunu sona erdiren İngiltere, bu ülkenin kaynaklarına çöreklenmiş ancak bugünkü 12 OPEK ülkesinin sekizini yönetimi altında tutan Osmanlı Devleti'ni ortadan kaldırmadan uzakdoğu sömürgelerindeki ganimetin güvenlice nakli ve sanayinin en önemli enerji kaynağı olan petrol yataklarının ele geçirilmesinin mümkün olamayacağını bilmektedir. Bu gerçek;

İngiltere'nin Osmanlı Devleti üzerinde özel ve titizlik ile çalışmasının en önemli sebebini teşkil etmiştir. Bu bağlamda İngiltere; 1800 yılından itibaren Ortadoğu ve Basra Havzası üzerinde misyonerlik çalışmalarını hızlandırmış, köylere kadar dikiş nakış öğretme adı altında sirayet etmiştir.

Güney Anadolu Bölgesi başta olmak üzere, önceden tesbit edilmiş olan petrol yatakları üzerinde yaşayan Nesturî, Süryanî, Ortodoks, protestan gibi Hıristiyan mezheplerine mensup kişiler teşkilatlandırılırken, Ağalık,

---

⁴⁶⁵Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi, nfatas@gmail.com.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

şehlik, kabilecilik, aşiretçilik adı altında kimlik kazanan topluluklar da Osmanlı yönetimine karşı kullanılmaya çalışılmıştır.

Ermenilerin Doğu Anadolu toprakları üzerinde bir devlet kurma vaadini iyice işleyen İngiltere, bu hususta menfaat birliği sebebiyle bazı dönemlerde Rusya ile de işbirliğine girmiştir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da vuku bulan ayaklanma ve isyân girişimleri Rusya ve İngiltere'nin bölgede yaptığı yıkıcı faaliyetler neticesinde gerçekleşmiştir.

İngiltere; Birinci Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti'nin tamamen çökeceğini ve savaş dönemin müttefikleriyle imzaladığı gizli antlaşmaların hayata geçirileceğini kuvvetle muhtemel görmüştür. Ancak; Çanakkale yenilgisi ve ardından Selmâh-ı Pâk ve Kutü'l Amâre hezimetini yenilmez zannedilen Biritanya gücünün de yenilebileceğini ortaya koymuş ve kahir ekseriyeti Müslüman olan sömürgelerindeki kıpırdanmalara sebep olmuştur. Bu tablo İngiltereyi tedirgin etmiştir. Pers ve Ortadoğu petrollerini elinde tutmada kararlı olan İngiltere; bu bölgenin emniyetini sağlamak için yakarı Mezopotamya toprakları üzerinde nüfuz sahibi olmanın çarelerini aramıştır. Güneydoğu Anadolu toprakları üzerindeki İngiliz faaliyetleri, bu düşüncenin hayata geçirilmesi yönünde hızlandırılmıştır.

Ardı arkası kesilmeyen propagandalar sonunda herkeste, *“Türk mezâliminden ızdırıp çeken bir Kürdistan”* ve münhasıran *“Osmanlı boyunduruğu altına yerleştirilmiş bir Ermenistan”* bulunduğu kanaati uyandırılmıştır. Özellikle Amerikalı ve İngiliz misyonerler tarafından mütemâdiyen geliştirilen bu propagandalar, sonunda bu iki topluluğun Türkiye'ye karşı hasmane duygular beslemesine sebep oluşturmıştır.

Son bir asırda Kürt isyânları olarak bilinen; Abdurrahman Paşa İsyanı (1806), Bilbaslar'ın Ayaklanması (1818), 1828-1829 Türk-Rus savaşı sırasında Güneydoğudaki Kürt aşiretleri arasındaki karışıklıklar, Bedirhan Bey'in İsyanı (1843-1846), Yezdan Şêr İsyanı (1853-1855), Ubeydullah'ın isyanı (1880) gibi isyanlar çıkmıştır. Bu isyanlar aşiretlerin iç çekişmelerinden veya aşiret menfaatlerinden kaynaklanmıştır. Bu isyanların hiç biri bağımsız bir Kürdistan kurmaya yönelik olmamıştır. Ermeni konusu; Ayestefanos andlaşmasının 16. Ve bu andlaşmayı tadil eden Berlin andlaşmasının 61 maddesinde Vilayat-ı Sitte'de bir Ermeni devletinin kurulacağı milletlerarası platforma taşınmıştır. Bu konuda ıslahatlar yapılmış, Vilayat-ı Sitte'ye Trabzon'un da eklenmesiyle Vilayat-ı Şarkiyye olarak nitelendirilen yedi Osmanlı vilayetinde bir Ermeni devleti kurulması kesinlik kazanmaya başlamıştır. Birinci Dünya savaşının çıkması ve Osmanlı Devletinin Almanya yanında yer alması planlanan Ermeni devletinin kurulmasını önlemiştir. Çünkü Osmanlı Devleti Yeniköy protokolünü savaşa girmesi sebebiyle reddetmiştir. Ermeni diasporası bir devlet kurmak için her yolu deneyip, Birinci dünya savaşının buhranını fırsat olarak değerlendirmek istemişlerdir. Bu buhran Ermeni faaliyetlerinin Osmanlı topraklarında artmasına sebep olmuştur. Ermenilerin Vilayat-ı Şarkiyyede kurmayı düşündükleri ve bu toprakların kendilerine ait olduğunu yüksek sesle ifade etmeleri Bölgede yaşayan Kürtleri harekete geçirmiştir. Bu yönde yapılan çalışmalar, Kürt liderler tarafından bölgenin çoğunluğunun Kürt olduğu ve kurulması düşünülen Ermenistan'ın boyunduruğunda kalamayacakları fikrini

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

ve neticede bağımsız Kürdistan meselesini gündeme getirmiştir. Bu sebeple, Mondros Mütarekesi sonrasında ortaya çıkan Kürt faaliyetlerinde “**Bağımsız Kürdistan**” kurma düşüncesi bulunmaktadır. Bağımsız Kürdistan kurulma düşüncesi, İkinci Meşrutiyetin ilan edilmesiyle başlayıp, bölgede cereyan eden diğer olaylarla birlikte 1919 yılı içinde yoğunluk kazanmıştır.

Kürtler, öteden beri merkezî otoriteyi tanımakla beraber, İstanbul’un kontrolü dışında olduklarından serbest hareket etmişler, bu sebeple kendi aralarında kavgalar, birbirlerinin köylerine saldırımlar eksik olmamıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinden sonra Ermeniler de devlet kurma emeliyle İstanbul’u tanımamaya başlayıp, bölgenin karışık yapısına dâhil olmuşlardır.

Bu karışıklıklara ilâveten, yabancı devlet ajanları, Doğu Anadolu’daki konsoloslukları ve dinî, siyasî maksatla açtıkları okullarıyla bir yandan azınlıkları tahrik etmişler, diğer yandan mahallî idarelere müdahale ederek, merkezî otoritenin kuvvetlenmesine engel olmuşlardır. Ayrıca, Osmanlı devletindeki “*Elit*” tabaka ile “*Halk*” tabakası arasındaki uçurum, batıyla olan temas neticesinde Türkmenlerin kendilerine farklı kimlik arayışının içine girmesine sebep olmuş, farklılaşmayı ortaya çıkarmıştır.

Doğu Anadolu topraklarını ele geçirme konusunda rol oynayan, buldukları coğrafi konum, menfaat ve nüfuz edinme emelinde olan devletlerin başında İngiltere, Rusya ve Fransa gelmektedir. Almanya, İtalya bölgenin paylaşımında pay almanın hesabını yapmakta, Amerika ise büyük devlet olmanın havasını bölgede tesis etmeğe, diğer devletlerin toprak paylaşımına yardımcı olmaya çalışmaktadır.

Mondros Mütarekesi sonrasında Güneydoğu Anadolu’nun içinde bulunduğu durum anlamak için, bu bölge üzerinde nüfuz tesis etmek isteyen devletlerden, başta İngilizler olmak üzere Fransa, Rusya, Amerika ve Almanya’nın isteklerine bakmak, bu devletlerin bölgeyi çepeçevre kuşatan İran, Irak topraklarındaki emellerini süzgeçten geçirmek gerekir. Diğer taraftan; bölge üzerinde, söz konusu bu devletler tarafından kurulmak istenen tahakkümün Türk devleti nezdinde nasıl ele alındığını ve Türkiye’nin aşîret reisleri vasıtasıyla da olsa, hâlâ bölge üzerindeki hâkimiyetini ve aşîretlerin bölgede gelişen olaylar karşısındaki tavrını ele almak lazımdır.

Avrupalı devletler, Doğu Anadolu’da tutunmak için, Ermeni ve Kürt meselelerini ele alarak, Ermenistan ve Kürdistan devletlerini kurmak istediklerini dünya kamuoyu önünde dile getirip, kurulması düşünülen bu devletler vasıtasıyla bölgeye hâkim olmayı plânlamışlardır. Bu plân ile ilgili olarak; devletlerarasında birçok görüşme yapıлып, Kürdistan ve Ermenistan’ın sınırlarının nasıl olacağı hususunda değişik görüşler ileri sürmüşlerdir. Küçük itirazlar dışında bu görüşlerin mutabık oldukları sınırlar şöyle tesbit edilmiştir. Kürdistan’ın sınırları; Musul, Kuzeyde Büyük Zap, Güneyde Diyale, Doğuda Türk-İran hududu, Batıda Erbil, Altınköprü, Kifri ve Kerkük ile tesbit edildiğinden, Irak toprakları içinde yer alacak olan bir muhtar devlet olarak düşünülmüştür. Ermenistan ile ilgili sınır ise, henüz kesinleşmediği bildirilmiştir. Böylece bir dış destek ile Kürdistan, Ermeni devletinden ayrı düşünülmekte ancak, Kürtleri bir bayrak altına toplamının mümkün olamayacağı da vurgulanmaktaydı.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Hindistan Müstemleke Nezâreti Siyâsî Şubesi'nin raporuna göre Kürdistan; Bitlis ve Van'ı içine alan: Ahmediye, Revanduz, Erbil, Altinköprü, Süleymaniye, Kerkük, Kifri'yi içine alacak şekilde, Bohtan nehrinin güneyinden, Dicle ve Harran dağlarının doğusuna uzanan ve Doğuda İran sınırına dayanan bir coğrafi bölgedir.

Sykes-Picot Antlaşması Kürdistan'ı üçe bölmüş, Kuzey kısmı Ruslar'a, merkezî kısmı "A" mıntkası olarak Fransızlara, Güney kısmı "B" mıntkası olarak İngilizlere tevdi edilmiştir. Küçük Zap suyu İngiliz ve Fransız bölgelerini ayırmaktadır. Bu paylaşımında Türkler yok farz edilip, bölge Kürt çoğunluğu olarak düşünülmüştür. Arap, Yahudi, Ermeni ve Nestûrîler azınlık olarak nitelendirilmiştir.

Kürdistan'ın İngilizler için önemi Mezopotamya'ya yönelik stratejik mevzilere ve yine Irak'ın sulamasının bağlı olduğu Dicle'ye hâkim olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca askerî potansiyel açısından da önemlidir. "A" bölgesindeki tabii kaynakların muhafazası, Kürdistan olarak düşünülen bölgenin emniyetine bağlı olduğunun da düşünülmesi gerekmektedir.

Sonuç

Osmanlı Devleti'ni fiilen sona erdiren Mondros Mütârekesi'nin hükümleri tam olarak hayata geçirilmeden Millî Mücadele başlamıştır. Millî Mücadele; Anadolu Türklüğü'nün var olma veya yok olma savaşıdır. Bu savaşa dede, oğul, torun yan yana katılmıştır. üç nesil birleşerek verilen bir mücadeledir. "ya hürriyet veya ölüm" için.

Millî Mücadele'de bilinenlerden çok bilinmeyen kahramanlıklar dünyaya gösterilmiştir. Güney Anadolu Bölgesi'nin kahraman evlatları da bunlardan miridir. Hepsinin ruhu şad, mekanları abâd olsun.

KAYNAKLAR

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri

BRUÏNESSEN, *Martin Van, Ağa, Şeyh ve Devlet*, Ankara 1992.

Belgeler ile Türk Tarihi Dergisi (Muhtelif)

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (Muhtelif sayılar)

ÖKE, Mim Kemal, *Musul, Kürdistan Sorunu, 1918-1926*, İstanbul 1995

ÖZÇELİK, Millî Mücadele'de Güney Cephesi, KBY, Ankara 1992

TAŞ, Necati Fahri, Güneydoğu 1919 İstanbul 2014.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

KIBRIS'TA ERMENİ DOĞU LEJYONU "LEGİON D'ORIENT" VE ÇUKUROVA'DA FAALİYETLERİ

Ulvi KESER*

ÖZET

Birinci Dünya Savaşı sürecinde Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalama stratejileri planlayan ve Akdeniz'le birlikte Ortadoğu'yu arka bahçesi olarak gören Fransa ile İngiltere Kıbrıs adasında başlattıkları ortaklık çerçevesinde önce Çanakkale cephesinden getirilen Türk savaş esirleri ve hemen ardından da Fransa'nın dünyanın dört bir yanından çeşitli şekillerde toplayarak Mısır'ın Port Said kentinde topladığı Ermenileri askeri eğitmeden geçirmek üzere Kıbrıs adasında açtıkları kamplar konusunda da işbirliği içerisine girerler. 30 Ekim 1918 sonrasında Anadolu'ya gönderilen ve özellikle Çukurova bölgesini kan gölüne çeviren Ermeniler artık askeri disiplinin tamamen dışında eli kanlı katiller olurlar ve kendilerine komuta eden Fransız subayları bile dinlemezler. Ankara Antlaşması sonrasında Çukurova bölgesinin tahliye edilmesinin ardından İngilizler de Kıbrıs'taki Ermeni kamplarını kapatmak zorunda kalırlar; ancak geride binlerce masum insanın kanı kalmıştır. Bu çalışma yurtiçi ve yurtdışı arşivlerden istifade ederek hazırlanacaktır.

Anahtar Kelimeler; Fransa, Kıbrıs, İngiltere, Ermeni Doğu Lejyonu, Çukurova

ABSTRACT

France and the Great Britain having a great collaboration during WWI so as to collapse Otoman Empire, and regarding Mediterranean and the Middle East Area as their backyards have firstly established POW camps for Turkish POWs captured and taken from Gallipoli Front, and then French Armenian legion D'Orient Camp in Cyprus for the Armenian people collected in so many different ways all around the world and taken firstly to Post Said and to Cyprus so as to train them as the military personnel. Armenians having trained in these camps are firstly taken to Çukurova Area just after 30th October 1918, being out of military discipline, and turning the area just the bloody scene, ignoring their French officers as well. As soon as Ankara Treaty is signed between Ankara Government and France, France evacuates the area and British authorities in Cyprus close down French camps leaving the blood of thousands of innocent people behind. The presentation will be prepared and studied making mostly use of the domestic and foreign archives.

Key Words; French, Cyprus, England, Armenian Legion D'Orient, Çukurova

---

* Prof. Dr., Kıbrıs Amerikan Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dekanı, KAÜ Yakınoğu Stratejik Araştırmalar ve Uygulama Merkezi (YSAUM) Müdürü, ulvi.keser@gmail.com

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

GİRİŞ

Tarihin her döneminde stratejik önemini korumuş olan Kıbrıs adası Birinci Dünya Savaşı sırasında da aynı önemini devam ettirmiştir. Akdeniz’de kilit rol oynayan bu adanın Anadolu yarımadasına yakınlığı her devirde yabancı güçlerin adada bir takım faaliyetlere girişmesine neden olmuştur. Özellikle İskenderun bölgesine askeri çıkartma yapmak ve Çukurova bölgesini ele geçirmek niyetindeki Fransa da Ermenileri kullanmak suretiyle bu niyetini gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu çalışmada Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasının hemen ardından Çanakkale’de esir alınan Türk savaş esirleri için Kıbrıs’ta esir kampı açan İngiltere’nin lojistik desteğiyle Fransa tarafından Kıbrıs’ta hayata geçirilen Ermeni Doğu Lejyonu incelenecektir. Birinci Dünya Savaşı’nın başlaması ve 29 Ekim 1914’te Osmanlı Devleti’nin 1. Dünya Savaşı’na fiili olarak katılması ve Almanya’nın yanında yer alması üzerine İngiltere 1878 tarihli antlaşmayı tek tarafı olarak hükümsüz ilan edip 5 Kasım 1914’te⁴⁶⁶ Türkiye’ye harp ilan ederek aldığı bir kararla Kıbrıs’ı İngiliz topraklarına kattığını ilan etmiştir.⁴⁶⁷ Kıbrıs’ın İngiltere tarafından ilhakı Yunanistan’da büyük bir memnuniyetle karşılanır⁴⁶⁸ ve bu durum resmen olmamakla beraber İngiliz-Osmanlı anlaşmasının Yunanistan’la birleşmeye doğru bir adım olarak düşünülmüştür.⁴⁶⁹ Girit’ten başlayarak Balkanlar’da, Ege’de pek çok toprağa İngiltere sayesinde kavuşan Yunanistan⁴⁷⁰ aynı umudu Kıbrıs için de beslemeye başlamışlardır.⁴⁷¹ Ancak Yunanistan’ın 1917 yılında mihver devletlerine harp ilan etmesiyle Kıbrıs’ın Yunanistan’a verilmesi fikri de suya düşmüştür.⁴⁷² Kıbrıs devreye girince İtalya ve Rusya dışında asıl duyarlılık gösteren ise savaşın bitmesiyle birlikte Ortadoğu’da İngiltere karşısında büyük bir ticari rekabete girmeye hazırlanan ve Ortadoğu’ya egemen olma konusunda istihbarat servislerinin savaşına neden olan Fransa’dır.⁴⁷³ İngiltere ile büyük bir petrol savaşına hazırlanan Fransa bu piyasada başka rakiplerle de mücadele etme taraftarı değildir.⁴⁷⁴ ABD Başkanı Wilson’un esaret altında yaşayan halklara bir umut ışığı gibi yansıtılan Wilson Prensipleri çerçevesinde ayağa kalkanlar arasında Fransızlardan Çukurova bölgesini talep eden ve bunun büyük bir memnuniyetle karşılanacağını düşünen Ermeniler de vardır. Bu olguyu kışkırtanlar ise İngiltere yanında bu durumdan istifade etmeyi planlayan Fransızlarla Ermeni Doğu Lejyonu

⁴⁶⁶ Achille Emilianides, *Histoire De Chyprus*, Paris, 1963, s.102

⁴⁶⁷ Sevin Toluner, *Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk*, İstanbul, 1977, s.12.

⁴⁶⁸ Robert Stephens, *Cyprus-A Place Of Arms*, Londra, 1966, s.109

⁴⁶⁹ Nevzat Karagil, *Kıbrıs Meselesi Üzerinde Son Konuşmalar ve Yazılar*, İstanbul, 1964, s. 75

⁴⁷⁰ Nazım Güvenç, *Kıbrıs Sorunu Yunanistan ve Türkiye*, İstanbul, 1984, s. 40

⁴⁷¹ Nihat Erim, *Bildiğim Ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs*, Ankara, 1975, s. 3

⁴⁷² Pierre Oberling, *The Road To Bellapais*, New York, 1982, s.31

⁴⁷³ Salahi R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi’nin Türkiye’deki Eylemleri*, Ankara, 1995, s. 2

⁴⁷⁴ Şükür S. Gürel, *Kıbrıs Tarihi (1878–1960)*, Ankara, Kasım 1984, s. 79

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

mensubu Ermenilere gönderilen bazı gazetelerde konuyla ilgili yazılar yazan bazı Ermeni aydınlarıdır.⁴⁷⁵

“...Kilikya Ermeni’dir ve Ermenilerde kalmalıdır. Ermeniler de Zeytun, Haçin, Misis, Adana, Maraş kazalarındaki bir anı bile unutmayacaklardır. Kilikya temellerinde Alsace’ın ihtiva ettiği Fransızlardan çok daha fazla Ermeni’yi barındırdığından bir Ermeni Alsace’ı olacaktır.”

Böylece Fransa ile İngiltere elbirliğiyle Ortadoğu coğrafyasına “ateş ve kılıcı”⁴⁷⁶ bir kere daha sokmayı başarırlar. Ardından bir yandan Çukurova’da silahlar konuşurken ve çatışmalar yoğun olarak yaşanırken öte yandan Ermeni kurmayları da kendilerine çok yakın gördükleri Fransız kamuoyunu etkilemek ve bölgede nüfus çoğunluğunun kendilerinin elinde olduğu yönünde suni tartışmaların içine girmeye ve hayali nüfus istatistikleri hazırlamaya başlarlar. Bu noktada unutulmuş önemli bir husus ise bölge nüfusunun ağırlıklı olarak Türklerden oluşması ve Türklerin de yaşadıkları toprakları Ermenilere verme gibi bir niyetlerinin bulunmamasıdır. Esasında bu noktaya gelinceye kadar Fransa bölgenin demografik özellikleri ve özellikle nüfus yapısıyla ilgili çok ayrıntılı ve kapsamlı çalışmalar yapmış ve bölgenin Ermenilere verilip verilmeyeceği konusunda kararını da vermiş durumdadır; ancak sömürgeci zihniyetin tipik özelliği olarak Ermenileri kendi çıkarları için son ana kadar kullanmaktan ve havuç-tavşan stratejisini uygulamaktan çekinmez.⁴⁷⁷

Burada öncelikle Birinci Dünya Savaşı başladıktan sonra askeri strateji ve güvenlik bağlamında nasıl bir Kıbrıs adası bulunduğuyla ilgili ipuçlarına da bakmak gerekmektedir. Hep söylenildiği üzere Kıbrıs adası her

---

⁴⁷⁵ SHAT, 4H42/6;The Race (ABD’de yayımlanmıştır.)’dan aktaran Sam Kaplan “Territorializing Armenians;Geo-texts, and Political Imaginaries in French-Occupied Cilicia, 1919-1922”, History and Anthropology, Volume 15, No 4, Aralık 2004, s. 413

⁴⁷⁶ İfade Viscount Allenby’e aittir. John Fisher, “Syria and Mesopotamia in British Middle Eastern Policy in 1919”, Middle Eastern Studies, Volume 34, Nisan 1998, s. 130.

⁴⁷⁷ Böylece esasında Çukurova bölgesinde Fransız kurmaylarla Ermeni ileri gelenlerin ve propaganda uzmanlarının ortaya attıkları çeşitli istatistikler, bölgede yaşayan Türk nüfusun çeşitli etnik ve dini fraksiyonlara ayrılarak bölgenin Türksüzleştirilmesi çabaları had safhaya ulaşır. Sam Kaplan’ın ifadesiyle özellikle bazı Fransız yetkililerin iyi niyetine fazlasına güvenen Ermenilerin Fransız emperyalist düşünce yapısı ve stratejisini görmezden gelmeleri ise Ankara Antlaşması sonrasında hüsrana uğramalarına neden olur. Fransa ise “Menfaat esastır.” ilkesinden yola çıkarak bölgede güçlü bir Türk direnişiyle karşılaşacağını bilincindedir ve bu da gerçekleşmiştir. Çukurova bölgesinin hemen yanbaşı Suriye’de ortaya çıkan durum ve Fransa’nın Ortadoğu coğrafyasında gelenekselleşen arka bahçe sendromu nedeniyle Ermenilerin menfaatlerinden önce kendi menfaatlerini düşünmesi ve Suriye’de kotaracağı aslan payı karşılığında bölgeyi Türklere bırakma yönünde kafalarda bazı planların oluşması ise Ermenilerle paylaşılmış bir strateji değildir. Sam Kaplan, “Documenting History, Historicizing Documentation; French Military Officials’ Ethnological Reports on Cilicia”, Comparative Studies in Societies and History, Volume 44, No 2, Nisan 2002, s. 348. Sam Kaplan “Territorializing Armenians;Geo-texts, and Political Imaginaries in French-Occupied Cilicia, 1919-1922”, History and Anthropology, Volume 15, No 4, Aralık 2004, s. 403

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

ne kadar savaşın dışındaymış gibi görünse de gelişen olaylar bu Akdeniz adasını bir anda savaşın tam da orta yerine getirecektir. Savaşın devam ettiği dönem boyunca Kıbrıs adası bir yanda ağırlıklı olarak İngiltere olmak üzere müttefikleri Fransa ve İtalya'yla Almanya ve Osmanlı Devleti arasında psikolojik savaş alanı haline gelecek, özellikle istihbarat ve istihbarata karşı koyma girişimleri en üst düzeyde ve soluksuz devam edecektir. Örneğin 26 Aralık 1915 günü bugün Güney Kıbrıs Rum İdaresi sınırları içinde kalan Larnaka'da belediyeye ait mezbahada görevli olan Mustafa Hacı İzzet isimli bir Türk sabahın erken saatlerinde mezbahanın kapısını açtığında karşısında uzun boylu, kocaman bıyıkları olan ve ellerinde de birer tabanca bulunan siyahlar giyinmiş 3 kişiyle karşılaşır.⁴⁷⁸ Bu manzara aslında o tarihten sonra adadaki İngiliz yönetimi kadar Akdeniz ve Ortadoğu coğrafyasında görevli İngiliz askeri yönetimini ve özellikle İngiliz istihbaratını harekete geçirecek ve konuya daha hassas yaklaşımlarını sağlayacak bir husus olur. Mezbahaya giren kişiler Mustafa Hacı İzzet'e buranın bir benzin istasyonu/deposu olup olmadığını sorarlar. Yaşanılan bu durum dönemin Kıbrıs Genel Valisi Sir John Eugene Clauson, adadadaki polis teşkilatı ve Ortadoğu Genel Komutanı Amiral Sir R.H. Peirse arasında tartışma konusu da olur. Özellikle polis kumandanı Mustafa Hacı İzzet'in yaşadıklarına inanmak istemez ve bütün bunların hayal mahsulü şeyler olduğunu belirtir.⁴⁷⁹ Kıbrıs Valisinin adaya Mısır'a paralel olarak sıkıyönetim uygulaması getirme konusunda gönülsüz davranması ortamı bir ölçüde germekle birlikte daha sonraki süreçte İngilizler açısından kaçınılmaz olarak askeri güvenlik tedbirlerinin artırılması söz konusu olacaktır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından Kıbrıs adası tam anlamıyla bir savaş üssü haline gelmiş durumdadır ve özellikle 1914-1921 sürecinde Kıbrıs'ta değişik amaçlara hizmet edecek şekilde 10 farklı askeri üs tesis edilmiş durumdadır;⁴⁸⁰

1- Trodos Dağları'nda özellikle yaralı ve hasta İngiliz askerleri için açılan bir nekahet merkezi bulunmaktadır ve buradaki İngiliz askerlerinin bir kısmı Çanakale cephesinden getirilen hasta ve yaralılarıdır.

2- Mağusa şehri yakınlarındaki Karakol bölgesinde Türk savaş esirleri için açılan esir kampı,

---

⁴⁷⁸ Andrekos Varnava, "British Military Intelligence in Cyprus during the Great War", *War in History*, 19 (3), Temmuz 2012, Cilt 19, Sayı 3, s.353-378.

⁴⁷⁹ Andrekos Varnava, a.g.e., s.353

⁴⁸⁰ Bununla birlikte özellikle savaşın hemen ardından ve 1919 yılıyla birlikte İngiltere ile Fransa arasındaki bu sıcak ve menfaate dayalı işbirliği havası bir anda neredeyse hiç sebepsiz bozulur ve yerini gergin bir bekleyiş sürecine bırakır. Böyle olunca da başta askeri ataşelerin sık sık yürüttükleri resmi ziyaretler, bölgesel askeri komutanlıklar arasında iletişim istihbaratına dayalı olarak yürütülen işbirliği ve bu keşif ve istihbarat raporlarının paylaşıldığı bilgi havuzu da sekteye uğrar ve özellikle her ilki ülkenin dışişleri bakanlıkları, genelkurmay başkanlıkları ve en üst düzey karargahları arasında bilgi akışı ve bilgi değişimi bir süre daha askıya alınır. Martin Thomas, "Anglo-French Imperial Relations in the Arab World; Intelligence Liaison and Nationalist Disorder 1920-1939", *Diplomacy and Statecraft*, 17: 2006, s. 771-798

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

3- Amiandos bölgesinde özellikle Alman ve Avusturya askerlerinin tutuldukları enterne kampı,

4- Karakol bölgesindeki Türk savaş esirleri kampına çok yakın bir noktada bulunan Monarga'da Ermeniler için açılan Ermeni Doğu Lejyonu (Legion D'Orient) kampı,

5- Karakol bölgesinde sadece istihbarat amaçlı olarak faaliyet gösteren İngiliz askeri üssü,

6- Karakol bölgesinde artık İngilizler tarafından kullanılmayan bir askeri kampta tutulan ve Rusya'daki devrim sonrasında Beyaz Rus Ordusu'ndan kaçan subaylar ve diğer personelin kapatıldıkları bir Rus kampı,

7- Yunanistan'ın Selanik kentinde konuşlanmış bulunan İngiliz askeri gücü için Kıbrıs'ta katırcı olarak nitelendirilen ve araçların çıkamadığı zorlu arazi şartlarında katırlarla malzeme taşıyan, telefon operatörlüğü, terzilik, aşçılık gibi cephe gerisi görevler yapan ve kısaca Katırcılar olarak isimlendirilen personelin istihdamı ve bu birlikler için katır temin eden Mağusa'daki bir askeri karargah.

8- Düşman telsiz ve radyo konuşmalarını dinleyen, istihbarat toplayan ve istihbarata karşı faaliyetleri yanında çeşitli espionaj faaliyetlerinde bulunan İngiltere, Fransa ve zaman zaman İtalya'nın da dahil olmasıyla oluşturulan çok uluslu bir istihbarat ve dinleme merkezi olarak kullanılan adanın farklı noktalarındaki askeri tesisler.

9- Polemidya (Binath) köyünde bulunan ve İngiltere tarafından İkinci Dünya Savaşı sürecinde de kullanılan askeri karargah ve üs.

10- Mağusa'da konuşlanmış bulunan İngiltere'ye ait ve İngiltere'nin müttefikleri tarafından da kullanılan donanmaya ait askeri tesisler.

B-MISIR'DA KURULAN İLK ERMENİ DOĞU LEJYONU

Öte yandan bu konuyla ilgili olarak 4 Mart 1915 tarihinde Sir H Bax Ironside tarafından Sofya'dan İngiliz Dışişleri Bakanlığına gönderilen şifre telgrafta Ermeni Komitesi üyesi Varandian'la Ermeniler adına yapılan görüşmelerde sayıları 20.000 civarında olan Ermeni'nin İskenderun bölgesinde ve Çukurova'da düzenlenecek askerî bir operasyonda İngiltere'nin yanında savaşmaya hazır olduklarını belirttiği, bu birliklerden yarısının halen Balkanlar ve Amerika'da hazır olarak beklediği, pek çok Ermeni komitesinin üs olarak Kıbrıs'ın seçildiği bir askerî harekâta katılmak için birlikler oluşturduğu ve Ermeni Komitesi'nin bölgede alınacak bir zafer sonrasında İngiliz koruması altında yaşamaktan mutlu olacağı belirtilir.⁴⁸¹ Savaş öncesi dönemde de bazı isyan hazırlıkları içerisinde olan Ermeniler yine de bununla ilgili olarak harekete geçmek için en uygun zamanın İngilizlerin İskenderun'a çıkmaları ve Rusların da İskenderun Körfezine doğru ilerlemeleri sonrasında

---

⁴⁸¹ Bunun hemen öncesinde ve 1 Mart 1915 tarihinde Ordu Konseyi tarafından gönderilen yazıda Sir Edward Grey'in Fransa ile İngiltere'nin İskenderun'da Türklere karşı kullanılmak üzere silah ve cephane sevki konusunda işbirliği yapılması ile ilgili olarak Rusya Büyükelçisi tarafından kendisine teklifte bulunduğu belirtilir. FO.371/2484, No.25167 ve 22083/15

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

oluşacağı düşüncesindedirler.⁴⁸² Aynı şekilde 6 Mart 1915 tarihinde yine Sofya'dan gönderilen bir başka şifre mesajda da Ermeni Komitesi'nin 20.000 kişilik Ermeni gücünün Mersin veya İskenderun yakınlarında Çukurova bölgesine yapılacak bir askerî harekâta İngilizlere destek olarak katılmaktan büyük memnuniyet duyacakları,⁴⁸³ Vardanian'ın ayrıca bu konuyu ve Ermenilerin geleceği konusunu Rus ve Fransız büyükelçilerle de görüştüğü, ancak Vardanian'ın çok fazla coşkulu olmakla beraber askerî bir operasyonun nasıl bir durum olduğu ve ne şekilde cereyan ettiği konusunda bihaber olduğu bildirilir.⁴⁸⁴ Konuyla ilgili olarak İngiliz yetkililer askerî erkâna danışmakla beraber bu fikre pek de sıcak bakmazlar.⁴⁸⁵ İngilizlerin bu konudaki kaygıları daha sonraki aşamalarda Ermenilerden istifa etmeyi düşünmekle beraber daha çok Ermenilerin bu bölgeye yapılacak bir harekâtı tek başlarına üslenemeyecekleri ve bu işin üstesinden gelemeyecekleri endişesine dayanmaktadır.⁴⁸⁶ Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcından itibaren neredeyse bütün savaş boyunca ve savaşın bitmesi sonrasında Anadolu'da Milli Mücadele'nin başlamasıyla beraber Ermeniler her zaman İngilizleri ve müttefiklerini desteklediklerini ve savaş sonrasında bağımsız bir Ermenistan hayali içinde olduklarını, bunu gerçekleştirmek için ne lazım gelirse yapmaya hazır olduklarını açıklamaktan kaçınmazlar.⁴⁸⁷ 15 Ağustos 1915 tarihi itibarıyla Fransız askerlerinin savaşmakta olduğu cephelerde oluşturulacak Fransız Doğu Lejyonu'nun Fransa adına savaşa girmesi Fransa'nın müttefikleri tarafından kabul görmeyince bu durum çözülmesi gereken bir sorun olarak ortaya çıkar. Buna göre Fransa'da Ermeniler doğrudan cephelerde aktif görev üstlenmek yerine ambulans, hastane, telgraf, mutfak, kazı ve istihkâm gibi görevlerde çalıştırılabilmektedir.⁴⁸⁸ Bu durum savaşın diğer safhalarında bu askerleri farklı renkler altında kategorize ettiğini de açıkça gösterir.⁴⁸⁹ Fransa'nın daha önce farklı uluslardan oluşturduğu bu birliklerde 1 Nisan 1915 tarihi itibarıyla yaklaşık 32.000 civarında asker vardır. Söz konusu bu askerler çok iyi bir askeri eğitim almış olmalarına rağmen komuta kademesi her zaman Fransız subaylardan oluşur.⁴⁹⁰ Kurulduğu ilk dönemde Hicaz Askerî Misyonu yerine Mısır Askerî Misyonu olarak adlandırılan ve asıl görevi Şerif Hüseyin'in

---

⁴⁸² Hüsametdin Yıldırım, Ermeni İddiaları ve Gerçekler, Sistem Ofset Yay., Ankara, 2000, s. 14.

⁴⁸³ FO.371/2489, No.82061.

⁴⁸⁴ FO.371/2484.

⁴⁸⁵ FO. 371/2484, No.5167/15.

⁴⁸⁶ FO. 371/2484, No.0152/4717

⁴⁸⁷ FO.371/2489, No.82061.

⁴⁸⁸ www.imprescriptible.fr/documents/heure.

⁴⁸⁹ Mustafa Onar, Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları II, Kültür Bakanlığı Atatürk Dizisi 45, Ankara, 1995, s. 69. Osman Olcay, Sevres Andlaşmasına Doğru, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No. 455, Ankara, 1981, 135-142. Ayrıca Salahi R. Sonyel, "Yeni Belgelerin Işığı Altında Ermeni Tehcirleri", Belleten, Cilt XXXVI, Sayı 141-144, Ankara, 1972, s. 45.

⁴⁹⁰ www.imprescriptible.fr/documents/heure

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

talepleri doğrultusunda⁴⁹¹ askerî personelin eğitimi, silah ve mühimmat temini olan bu askerî güç böylece ortaya çıkar. Birliğin bir başka görevi ise gerektiği hallerde Şerif Hüseyin'in birliklerine ve yapılacak askerî harekâtlara doğrudan katılmak ve destek vermektir.⁴⁹²Kahire'deki Ermenilerle ilgili olarak bölgede görevlendirilen Ütğm. Saint-Quentin'in 18 Eylül 1915 tarihinde Kahire'den Savaş Bakanlığı'na gönderdiği telgraf güzel bir örnektir.⁴⁹³

“Cebel Musa’da ayaklanan Ermenilerin başı Pierre Dimlékian güçlü olduğu kadar zeki bir görünümüne de sahip. Pierre Dimlékian bana 500 adamıyla Fransa’nın emrine girmeye hazır olduklarını söyledi. General Maxwell tarafından Kahire’ye getirilen Pierre Dimlékian’a General şu teklifte bulunmuş: Mısır’da silah altında bulunan 500 Ermeni’ye Dimlékian arkadaşlarıyla katılacak ve böylece bir Ermeni Lejyonu oluşturulacak. Bu lejyon diğer hizmetler yanında Türkiye sahillerine yönelik saldırılarda kullanılacak. Konuşma esnasında yanlarında bulunan bir kurmay subay Mersin ya da İskenderun’a karşı bir operasyon girişimleri olduğundan söz etmiş. Dimlékian, General’in bu teklifini karşılıksız bırakmış ve hiçbir taahhütte bulunmamış. Yüzüne karşı ‘Hayır’ demekten çekindiğini sanıyorum. Fakat kendisine İngilizler yanında arka çıkmanız şartıyla tercihini bizlerden yana kullanmayı arzu ettiği izlenimi edindim.”

Bu güçle ilgili olarak 24 Aralık 1920 tarihinde Fransa Parlamentosu'nda bir konuşma yapan M. Bellet ise “25 yıl doğuda yaşadım. 1916 yılında M. Briand Konsey Başkanı idi ve doğuda savaşmak üzere bir lejyon kurulmasına karar verildi. Daha sonradan Ermeni Lejyonu olarak adlandırılacak Şark/Doğu Lejyonu ABD, Mısır ve dünyanın farklı ülkelerinden gelen Ermenilerce oluşturuldu. Sayıları 5.000-6.000 arasındaydı...”⁴⁹⁴ der ve oluşturulan bu yeni askeri gücün ortaya çıktığı süreci aktarır.⁴⁹⁵

"1- Ermenileri Kilikya bölgesinin bağımsızlığını kazanmasına yardımcı olmaya çağırarak ve ulusal ruhlarının canlanmasına temel oluşturacak şekilde ilave haklar kazanmak

---

⁴⁹¹ M. Derviş Kılınçkaya, Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2004, s. 86-97.

⁴⁹² Süleyman Hatipoğlu, Türk-Fransız Mücadelesi (Orta Toros Geçitleri 1915-19219, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2001, s. 17. Ayrıca bkz. M.Philip Price, A History of Turkey From Empire To Republic, The Mac Millan Company Yay., Londra, 1961, s.97.

⁴⁹³ Ütğm. Doynel de Saint Quentin tarafından Kahire'den 18 Eylül 1915 tarihinde Savaş Bakanlığına gönderilen telgraf. Archives Diplomatiques: D:890

⁴⁹⁴ Herbert Adams Gibbons, Armenia in the World War, New York, Haziran 1926, s. 18.

⁴⁹⁵ Aynı konuyla ilgili olarak Ekim 1918 tarihli sayısında Le Temps da "... Suriye topraklarının özgürleştirilmesinde aktif görev alanlar arasında Ermeni Lejyonu da vardı. Son birkaç hafta içerisinde meydana gelen bütün operasyonlarda bu Ermeni savaşçıları en büyük cesaret ve en iyi askeri özellikleri ortaya koymuşlardır..." der. Herbert Adams Gibbons, a.g.e., s. 18.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

2- Ermeni Lejyonu daha sonra Kilikya'da oluşturulacak Ermeni Ordusu'nun da çekirdeğini meydana getirecektir.

Bunlarla ilgili görüşmeler Londra'da daha sonra İngilizlerle Sykes-Picot Antlaşması adı verilen bir temsilci vasıtasıyla yürütülmekteydi. İşte bu yüzden Ermeni Lejyonu Suriye'de ve muhteşem bir şekilde savaştı..."

Bu arada Ruslar aynı şekilde Çukurova bölgesinde İngiliz-Ermeni işbirliğini yeni bir cephe açılması anlamında desteklemektedir. Oysa İngiltere'nin düşüncesi hiç de öyle değildir ve Ermeni askeri uzmanların askeri konularda çok cahil olduğu ifade edilmektedir. Aynı günlerde Ermeni Ulusal Komitesi ise Çukurova'ya yönelik bir askeri harekât konusunda yeni bir strateji geliştirmektedir.⁴⁹⁶

“...1- İngiliz ve Fransız askerleri İskenderun, Ayas (Yumurtalık) ve Mersin bölgelerine saldırmalı ve aynı anda Adana'yla birlikte bu bölgelerin askeri açıdan işgal edilebilmesi amacıyla kara ve deniz birlikleri çıkarmalıdır.

2- Gülek Boğazı olarak bilinen tarihi geçidin yeterli topçu gücüyle kuvvetlendirilmesi, ülkenin diğer kısımlarıyla İstanbul arasında irtibatı sağlayan demiryolu köprüleri derhal tahrip edilmelidir.

3- Ermeni Ulusal Savunma Komitesi her ne kadar elinden geleni yapsa da cepheye sevk edilecek birliklerin silah ve cephane takviyesini yapılması ve İngiliz ve Fransız hükümetlerinden bunlara mühimmat ve topçu desteği verilmesi de talep edilmelidir.

4- Yukarıda aktarılan plan kabul edilir ve müttefik kuvvetler tarafından adalet ve Ermeni Ulusal Savunma Komitesi adına uygun görülüp yetki verilecek olursa ABD'den gönüllülerin bir an evvel gelebilmesi ve Kıbrıs'ta sizlerin komutasında derhal kamp kurup eğitimlere geçebilmeleri için yardımlarınıza ihtiyacımız bulunmaktadır.”

Kasım 1916 tarihine gelindiğinde söz konusu askeri misyon çerçevesinde 45 subay ve yaklaşık 1.000 askerlik bir birlik söz konusudur.⁴⁹⁷ Daha sonra Çukurova bölgesinde görev yapacak olan bu subaylar General Dufieux, Albay Normand, General Garnier Duplessis, işgal edilen Çukurova bölgesine Fransa tarafından vali olarak atanan Albay Brémond'un ekibinde bulunan Fransız subayları Kamp Komutanı Alb. Romieux, yardımcısı Yzb. Coulet, Albay Corneloup, Albay Thibault, Yzb. Rose des Ordons, Yzb. (Daha sonra Bnb.) Taillardat, Yzb. Luppé, Laurent, Gracy, Captejelle, Beauregard, Sajous, Multrier, Andrea (André), Knall Demars, Morbieu, Lambert, Floy, Gtgm. Suby, Pierre Redan, Bnb. Anfie, Bnb. Coustillere, Teğmen Counarai, Yzb. Arlabose, Yzb. Fontaine, Tgm. Van Coppanole, Yzb. Arrigi, Tgm. Escant, Yzb. Coulette'dir.⁴⁹⁸ Görüldüğü üzere ana karargâhtaki komuta düzeyi haricinde bu Ermeni lejyonunu eğiten ve Anadolu coğrafyasına

⁴⁹⁶496 FO 371/2484, No. 25167. Ayrıca Bkz. Andrekos Varnava, “Imperialism First, the War Second; the British, an Armenian Legion, and Deliberations on Where to Attack the Ottoman Empire, November 1914-April 1915”, Historical Research, Volume 87, No 237, Ağustos 2014, s. 540.

⁴⁹⁷Mark Mathosian'dan aktaran “Betrayal and Abandonment by the French and British”. www.armeniangenocide.com.

⁴⁹⁸Pierre Redan, a.g.e., s. 77. Ayrıca Bkz. Gustave Gautherot, a.g.e., 158.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

geldikten sonra da onları idare etmeye çalışan subayların hemen tamamı alt düzey (échelon inferieur) genç ve küçük rütbeli Fransız subaylarıdır. Bu da Ermeni lejyonundakilerin taşkın hareketlerini ve Anadolu'da Türklere karşı girişilen saldırılarını önlemede emir-komuta bağlamında büyük ölçüde bir zafiyet ve eksiklik olarak karşımıza çıkar. Ermeni Doğu Lejyonu'nda doğrudan Ermeni olan ise teğmen rütbesiyle görev yapmakta olan ve bu rütbelerini lejyon kurulmadan çok önce alan ABD'den John Amar Shishmanian⁴⁹⁹, Fransa'dan Vahakn Portukalian ve Fransız Yabancılar Lejyonu'ndan Aspiran Vahe Sahatjian ile Papazian olmak üzere sadece 4 askeri personel bulunmaktadır.

Küçük rütbeli Fransız subayları ise gerek Ermeni lejyonu üyelerinin taleplerini yerine getirmekte, gerekse onlara emir-komuta etmekte ciddi anlamda zorlanmaktadırlar ve lejyonda birçok çavuş rütbeli personel bulunmasına rağmen bunların rütbelerinin artırılması ve terfi etmeleri konusunda da gönülsüz davranmaktadırlar. Bu Fransız askeri misyonu içinde görev yapacak olan Ermeniler ise özellikle Lübnan bölgesinde kontrolün Fransızların eline geçmesiyle beraber Türklerden intikam almak için ellerine büyük bir fırsat geçtiği düşüncesindedirler.⁵⁰⁰ Fransızlar tarafından bu dönemde misyon için harcanan meblağ son derece yüksektir ve Eylül 1916 itibarıyla 1.250.000, 1917 yılı itibarıyla 975.000 altın Frank ve aynı şekilde 1918 yılında da 975.000 altın Franktır. 1916 sonu itibarıyla Şerif Hüseyin kaba bir hesapla ayda 750.000 Fransız Frank'ı harcama yaparken İngilizlerin 1918 yılındaki harcamaları 4.250.000 Fransız Frank'ı boyutlarına ulaşır.⁵⁰¹ 21 Nisan 1917 tarihi itibarıyla buradaki Fransız birlikleri Port-Said'de toplanmaya başlar.⁵⁰² Ortaya çıkan bu ikilemi ve kararsızlığı söylemek için İngiliz askeri yetkilileri bu Ermeni gönüllülerin daha önceden planlandığı üzere yardımcı kuvvetler olarak göreve devam etmesine karar verirler.⁵⁰³ Her ne kadar bu birlikte eğitimden geçenlerin bir kısmı ilk etapta Arap isyanlarına destek vermek üzere görevlendirilmiş olsa da bu çok kısıtlı bir dönemde söz konusu olur.⁵⁰⁴

---

⁴⁹⁹ Shshmanian savaş sonrası dönemde Çukurova bölgesiyle ilgili olarak Ermeni Ulusal Birliği'ni de oluşturur; ancak bu faaliyetleri sonuç getirmez. 1920 yılında muhalif faaliyetleri nedeniyle Fransa tarafından tutuklanan Shshmanian daha sonra çeşitli kulis faaliyetlerinin ardından serbest bırakılır ve hayatının geri kalan kısmını ABD'nin kaliforniya kentinde geçirir.

http://virginiagleclub.wikia.com/wiki/John_A._Shishmanian

⁵⁰⁰ www.Tallarmeniantale.com/exodus.htm.

⁵⁰¹ Mark Mathosian'dan aktaran "Betrayal and Abandonment by the French and British", www.armeniangenocide.com. ve www.unixware.mcc.huji.ac.il/armenia/extract.

⁵⁰² Robert F. Zeidner, *The Tricolor Over The Taurus: The French In Cilicia and Vicinity 1918-1922*, TTK Yay., Ankara, 2005, s. 15.

⁵⁰³ www.imprescriptible.fr/documents/heure

⁵⁰⁴ Mark Mathosian'dan aktaran "Betrayal and Abandonment by the French and British", www.armeniangenocide.com.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

ERMENİ KAMPLARININ KURULMA HAZIRLIKLARI

Büyük devletlerin maddi yardım ve desteğini alarak Anadolu'da göçmen komiteleri kuran azınlıklar, gençler arasında Türk insanına karşı nefret uyandırıcı bir taktik izleyerek kanuni boşluklardan da faydalanmak suretiyle öncelikle ekonomik olarak güçlenmeyi hedeflemişler ve bunun için her türlü yolu mubah saymışlar,⁵⁰⁵ çeşitli dönemlerde isyanlar çıkarmak suretiyle özellikle Batı ülkelerinin Anadolu'ya müdahale etmesine çalışmışlar ve en son olarak da Anadolu'ya sınır teşkil eden yakın bölgelerde gizli terör kampları kurmuşlardır.⁵⁰⁶ Birinci Dünya Savaşı'nda Samandağ'a asker çıkartmayı planlayan Fransa İskenderun'u bu sebeple 6 defa bombalar.⁵⁰⁷

Son derece önemli bu coğrafik konumu nedeniyle de asırlar boyunca bölge değişik çatışmalara ve savaşlara ev sahipliği yapmıştır.⁵⁰⁸ derece önemli bu coğrafik konumu nedeniyle de asırlar boyunca değişik çatışmalara ve savaşlara ev sahipliği yapmıştır.⁵⁰⁹ İskenderun bölgesinin stratejik önemi ve bu bölgeye yapılacak askeri bir harekâtla ilgili olarak Mareşal Hindenburg da genç bir komutanın (Mustafa Kemal) kendisine "Savaşın kesin sonucu Kilis'tedir." dediğini belirtir.⁵¹⁰ Öte yandan Fransız Filo Komutanlığı, kendi çıkarları için İskenderun-Samandağ bölgesine yapılacak bir askeri çıkartmanın Osmanlı askeri gücünün bölgeden uzaklaştırılabilmesi için en uygun hareket olacağını düşündüğünden⁵¹¹ planın başarıyla uygulanabilmesi için bu maksatla Ermenileri de kullanmakta hiç bir sakınca görmemiştir.⁵¹² Suriye ile Anadolu'yu birbirine karıştıran Fransa, Anadolu'daki Türk ve Suriye'deki Arap ayaklanmasını bastırabilmek için büyük bir güç kullanmak zorunda kalmış ve bu nedenle Araplara ve özellikle de Türklere karşı İngilizlerin de yaptığı üzere⁵¹³ Ermenileri kullanmaktan çekinmemiştir.⁵¹⁴

Bu dönemde el altından ve özel vasıtalarla Kıbrıs⁵¹⁵ ve Beyrut'tan getirilen silahlardan başka⁵¹⁶ Mersin ve İskenderun gümrükleri kanalıyla

⁵⁰⁵ Hayri Mutlucağ, "Bir İşbirlikçi Vezirin Marifetleri", Türk Tarih Dergisi, Eylül 1970, Sayı 36, s. 75-78

⁵⁰⁶ M.Selahaddin Bey, İttihad ve Terakki'nin Kuruluşu ve Osmanlı Devleti'nin Yıkılışı Hakkında Bildiklerim, İstanbul, 1989, s. 13

⁵⁰⁷ Genelkurmay Başkanlığı, Tarih Boyunca Ermeni Meselesi, Ankara, 1979, s. 248.

⁵⁰⁸ Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi, IV.Cilt, Güney Cephesi, Ankara, 1966, s. 36

⁵⁰⁹ Mustafa Onar, Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları I, Ankara, 1995, s. 29-32. Ayrıca Bkz. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi, IV.Cilt, Güney Cephesi, Ankara, 1966, s. 36

⁵¹⁰ Yusuf Hikmet Bayur, Türk İnkılâbı Tarihi, Cilt III/1, Ankara 1983, s.395.

⁵¹¹ Genelkurmay Başkanlığı, Tarih Boyunca Ermeni Meselesi, Ankara, 1979, s. 248

⁵¹² Halil Aytekin, "Kıbrıs Ermeni Askeri Kampları", Kıbrıs'ın Dünü Bugünü Uluslararası Sempozyumu, Ankara, 1993, s. 303

⁵¹³ H. Erdoğan Cengiz, Ermeni Komitelerinin A'mal ve Harekât-ı İhtilaliyesi, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1983, s. 327

⁵¹⁴ Alptekin Müderrisoğlu, Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s. 551

⁵¹⁵ Genelkurmay Askeri Tarih Stratejik Etüd Başkanlığı (ATASE), Klasör (K). 531, Dosya (D). 2075, Fihrist (F).1/2

⁵¹⁶ ATASE, K. 531, D. 2075, F. 4

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

getirilen silahların sayısı resmi kayıtlara göre 12.840'dır.⁵¹⁷ Çukurova bölgesi ve Toros tünellerinin stratejik önemi, Çukurova bölgesinde yaşayan Ermenileri destekliyormuş gibi görünmeleri, girdikleri pek çok savaşta sömürge ülkelerinden topladıkları askerleri kullanmaları ve bölge insanları üzerinde yaptığı etkili propaganda sonucu istediklerini elde etme düşüncesinde olmaları Fransızların böyle bir tercihte bulunmasının başlıca sebepleri olmuştur.⁵¹⁸ Musa Dağı'ndan getirilen ve Mısır'ın Port-Said bölgesinde İngiltere'ye ait kamplara yerleştirilen Ermenilerin İngiltere ve Fransa arasında problemlere yol açması, bu insanlarla ilgili masrafların büyük boyutlara ulaşması sebebiyle, günün şartları içerisinde Ermenilere sürekli kalıp yerleşebilecekleri bir yurt bulma gayretine giren Fransa⁵¹⁹ Ermenilerin Mondros Limanı'nda işçi olarak çalıştırılmaları⁵²⁰, Rodos adasına yerleştirilmeleri, Fas'a yerleştirilmeleri ve son olarak da Kıbrıs adasına yerleştirilmeleri alternatiflerinden birini seçme durumuyla karşı karşıya kalmıştır. Fransa'nın Musa Dağı'ndan⁵²¹ Victor Hugo, Henry Fastersine Louis, Doris⁵²² yanında Amiral Vorgos komutasındaki Guichen, Ermeni asıllı Albay Charles Diran Tekeyan'ın⁵²³ da görev yaptığı ve Amiral Dartigue de Fournet komutasında Fransız Suriye Filosu (3. Filo) içinde görev yapmakta olan Desaix ve Jeanne d'Arc⁵²⁴ ile Jauréguiberry gibi Fransız savaş gemileri aracılığıyla Süveydiye (Antakya Körfezi)'nin kuzeyinden kaçanlar⁵²⁵ konusunda ve Mısır'ın Port Said ile Kıbrıs'ın Gazi Mağusa bölgelerinde askerî kampları kurulmasıyla ilgili olarak özel görev verdiği ve söz konusu bölgelerde fizibilite faaliyetlerini sürdüren Fransız Komutan Albay Louis Romieux⁵²⁶ da öncelikle Port Said bölgesinde Türklere karşı savaşmak üzere Ermenileri yetiştirme çalışmalarına başlar. Başta Bogos Nubar olmak üzere Ermeni ileri gelenleri tarafından kışkırtılan, ayrıca İngiltere ve özellikle de Fransa tarafından pek çok vaatler verilen ve Fransızlar tarafından "İkinci

---

⁵¹⁷ Esat Uras, *Tarihte Ermeniler Ve Ermeni Meselesi*, İstanbul, 1987, s. 552

⁵¹⁸ Genelkurmay Başkanlığı, *Güncel Konular*, Ankara, Ağustos 1987, Sayı 8

⁵¹⁹ Fransa'nın Mısır Başkonsolosluğu ve Diplomatik Ajansı Siyasi ve Ticari İşler Müdürlüğü tarafından 15 Eylül 1916 tarihinde Kahire çıkışlı olarak Fransa Başbakanlığı ve Dışişleri Bakanlığına gönderilen "Port Said'deki Ermeniler" konulu 377 sayılı yazı. Archives Diplomatiques: D:890

⁵²⁰ Fransa Savaş Bakanlığı tarafından Kahire'de bulunan Ütgm. Saint Quentin'e gönderilen 5 Ekim 1915 tarihli şifre telgraf. Archives Diplomatiques: D:890

⁵²¹ www.http://ermeniler.org/turkce/vkayutyun.php.

⁵²² Andrekos Varnava, "Imperialism First, the War Second; the British, an Armenian Legion, and Deliberations on Where to Attack the Ottoman Empire, November 1914-April 1915", *Historical Research*, Volume 87, No 237, Ağustos 2014, s. 535.

⁵²³ Michelle Ekizian, "The 74 Years of Musa Dagh", *Armenian Reporter Arts and Culture*, 25 Ağustos 2007, s. 9.

⁵²⁴ Charles Diran Tekeyan, *L'Action Franco-Arménienne*, Editions Ernest Leroux, Paris, 1919, s. 8-10

⁵²⁵ Genelkurmay Başkanlığı, *Tarih Boyunca Ermeni Meselesi*, Ankara, 1979, s.246-250. Basın Yayın Genel Müdürlüğü, *Documents*, Volume I, İkinci Baskı, Ankara, s. 119-121. Ayrıca Bakınız. H. Erdoğan Cengiz, a. g. e., s. 359.

⁵²⁶ Genelkurmay Başkanlığı, *Tarih Boyunca Ermeni Meselesi*, Ankara, 1979, s. 239.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

kardeşimiz”⁵²⁷ olarak nitelendirilen Ermeniler de hayalini kurdukları Büyük Ermenistan ile Küçük Ermenistan yolunda lejyona katılmak ve ellerinden geleni yapabilmek için adeta birbirleriyle yarışır hale gelirler.

Fransız sömürgelerinde daha önce uzun süre görev yaptığından sömürgeleştirme konusunda Fransız yetkililerin çok güvendikleri bir askerî personel olan ve Çukurova bölgesiyle ilgili olarak “Bu topraklar Fransızlardan başkasına layık değildir.”⁵²⁸ diye düşünen Albay Louis Romieu kendisine Çukurova bölgesinde özel bir görev verildiğinde de askerî bilgisini ve sömürge bölgelerinde kazandığı deneyimlerini kullanma imkanı bulacaktır. İngiltere’de bulunan Fransa Büyükelçisi Monsieur Paul Cambon tarafından 4 Temmuz 1916 tarihinde Dışişleri Bakanı Aristide Briand’a gönderilen bir yazı Fransa’nın Kıbrıs’ta oluşturmaya çalıştığı Ermeni kamplarıyla ilgili olarak “...de former un corps de troupes dont la seule pre’sence ingieterait les Turcs./Yalnızca bulunmaları bile Türkleri rahatsız edecek bir heyet düzenlemek.” diyerek önemli ipuçları verir.⁵²⁹ Büyükelçi Monsieur Paul Cambon’un Dışişleri Bakanlığı’na gönderdiği yazı doğrultusunda adaya bu sivil Ermenilerin yerleştirilmeleri yerine askerî amaçlı bir Ermeni askerî kampının kurulması kararlaştırılır.⁵³⁰ Miran Sevasly isimli Ermeni avukatın bildirdiğine göre bu 6 Ermeni de “her zaman müttefikleri desteklemişler, binlerce gönüllüyü Fransa ve Rusya ordularında savaşmak üzere Fransa, Almanya ve Kafkas⁵³¹ cephelerine göndermişler ve şimdi de bu uğurda kendi kanlarını akıtmaya hazır vatansever insanlardır. Bu Ermenilerin gayesi müttefiklerin bir an evvel Türkiye’yi ortadan kaldırmasıdır.

ERMENİ KAMPLARININ FAALİYETE GEÇMESİ

Daha sonraki yıllarda bu olaylarla ilgili olarak anılarını anlatan Ermeniler ise genellikle rakamları abartmakta veya hiç yaşanmamış bazı hayal ürünü olayları gerçekmiş gibi ortaya atmaktadır.⁵³² Öncelikle 50 çadırın kurulduğu bu kamp alanlarına⁵³³ daha sonra barakalar inşa edilmiş ve bunlara müteakip günlerde 52 çadır daha eklenmiştir.⁵³⁴ Fransızlara ait bu kampın istihkâmıla ilgili bütün yapım, onarım ve bakım işleri başlangıçta

⁵²⁷ 1896 Musa Dağı doğumlu olan Hovhannes İpredjian’ın anılarından aktaran. www. http://ermeni.org/turkce/vkayutyun.php.

⁵²⁸ Selehattin Sert, a. g. e., s. 84.

⁵²⁹ Erich Feigl, “Kısaçaktaki Türkiye”, Kıbrıs’ın Dünü Bugünü Uluslararası Sempozyumu, Ankara, 1993, s. 25. Halil Aytekin, “Kıbrıs Ermeni Askerî Kampları”, Kıbrıs’ın Dünü Bugünü Uluslararası Sempozyumu, Ankara, 1993, s. 304.

⁵³⁰ Salahi R. Sonyel, “Turco-Armenian Relations”, Belleten, Cilt VIII, Sayı 221, Ankara, Nisan 1994, s. 414.

⁵³¹ www. distancelearning.am/remembrances/sivas/abridgment.htm.

⁵³² Komutan Cotte imzasıyla Mağusa’dan ve Lejyon D’Orient kampından 14 Haziran 1918 tarihinde Fransız Savaş Bakanlığına gönderilen kampta bir revir açılmasıyla ilgili telgraf. Ministère de la Défense, Service Historique de la Défense, Arée de Terre, Serie 4 H Levant, Dossier SHGDR_GR_4_H_38_001_0. Söz konusu revir ancak Şubat 1918 tarihinde açılabilmiştir.

⁵³³ ATASE, K.2680, D.210, F.1-77

⁵³⁴ ATASE, K.2680, D.210, F.1-6.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

adaya Ermenilerin getirilmesine pek de taraftar olmayan İngiliz Genel Valisi Sir John Eugene Clauson'un Türk savaş esirlerinin bulunduğu esir kampına yaptığı denetlemede esir kampındaki hastane yapımı ile ilgili olarak büyük takdirini kazanan Kraliyet İstihkâm Birliği'nden Yüzbaşı E. H. D. Nicolles'dir.⁵³⁵ Rum ve Ermenileri ikna eden Fransızlar, adada yaşayan Türklerin böyle bir kampın varlığından rahatsız olacaklarından emin oldukları için Kıbrıs Türk toplumuna gözdağı vermek gayesiyle Kıbrıs Türk toplumunun önde gelen isimlerini, Teşkilat-Mahsusa ile ilişkileri olduğu bahanesiyle tutuklayıp Girne Kalesi'nde hapse attırmışlardır.⁵³⁶ Böylece öncelikle Ermeni aydınlar tarafından İngiltere'ye götürülen ve İngiltere'nin reddettiği Ermeni Doğu Lejyonu oluşturulması fikri Fransa tarafından hayata geçirilir ve İngiltere'nin Çukurova bölgesine yönelik "Beşinci Kol Faaliyeti" de sessizce yürürlüğe girer.⁵³⁷ Bununla birlikte Fransız Amiral Darrieus'un "Ermeniler süratle eğitilmeli, silahlandırılmalı ve Türk hatları gerisinde komando olarak görevlendirilmeli." fikrini ortaya atmasıyla söz konusu Ermenilerin Mondros Limanı'nda çalıştırılmaları, İtalya'nın karşı çıkmasıyla Rodos'a yerleştirilmeleri, Tunus'taki Fransız Vali'nin "Müslüman halkın tepkisini çeker." fikriyle karşı çıkması⁵³⁸ yüzünden Tunus'a yerleştirilmeleri, en son olarak da Fransa'nın Fas Valisi General Lyautay'ın tepki göstermesiyle de Fas'a yerleştirilmelerinin önüne geçilince geriye kala kala sadece Kıbrıs kalır⁵³⁹ ve Boğaztepe (Monarga)⁵⁴⁰, Dokuzevler bölgesi ve Lefkoşa'da toplam 3 kamp faaliyete geçer.⁵⁴¹ Aynı günlerde Kıbrıs'taki Ermeni Doğu Lejyonu kampında ise Komutan Chenot hastalık nedeniyle kamp komutanı Cotte yerine yeni bir atama yapma peşindedir.⁵⁴² Bu Ermenileri önce Port Said'e, oradan da Kıbrıs adasına taşıyan Fransız gemileri arasında Caucase, Cigale, Monastır, Porthos, Commandant Doris, LouQsor,⁵⁴³ Tibor, Lavoisier, Hache ve Mossoul da bulunmaktadır.⁵⁴⁴

⁵³⁵ The Cyprus Gazette, 19 Nisan 1917, Karar No.178.

⁵³⁶ Ali Nesim, "Bir Kalebend", Yeni Kıbrıs Dergisi, Nisan 1989, s. 29

⁵³⁷ Andrekos Varnava, a.g.m., s. 534

⁵³⁸ Necdet Sevinç, Arşiv Belgeleriyle Ermeni İddiaları ve Gerçekler, Avrasya-Bir Vakfı Yay., Ankara, 2003, s. 101.

⁵³⁹ General Sir John Maxwell'i Ermeni gönüllülerin ve Çukurova bölgesinde yaşayan Ermenilerin büyük coşkuyla karşılayacağı ve onları kurtarıcı olarak kabul edeceği yönünde ikna etmeye çalışan Bogos Nubar Paşa ise tek ihtiyaçlarının silah ve cephane olduğunu bir kere daha ortaya koyar. Guenter Lewy, A Disputed Genocide;The Armenian Massacres in Ottoman Turkey, The University of Utan Press, Salt Lake City, 2005, s. 93.

⁵⁴⁰ ATASE, K.2680, D.210, F.1-24

⁵⁴¹ Fransa Savaş Bakanlığı tarafından Kahire'de bulunan Üsteğmen Saint Quentin'e gönderilen 5 Ekim 1915 tarihli şifre telgraf. Archives Diplomatiques: D:890

⁵⁴² Komutan Cotte imzasıyla Mağusa'dan 28 Haziran 1918 tarihinde Fransız Savaş Bakanlığına gönderilen telgraf. Ministère de la Défense, Service Historique de la Défense, Arée de Terre, Serie 4 H Levant, Dossier SHGDR_GR_4_H_38_001_0

⁵⁴³ Port Said'deki Fransız karargahından aynı bölgedeki İngiliz komutana yazılan 27 Ekim 1917 tarihli yazı. Fransa Dışişleri Bakanlığı Quai d'Orsay Arşivi, Carton 444, Dossier 3, October 1917, Depart

⁵⁴⁴ A.g.a.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Bir yandan İngiltere karşısında üstün duruma geçebilmek için mücadele edilir ve Ermenilerin İngilizler tarafından kullanılmasının önüne geçilmeye çalışılırken öte yandan Port Said’de topladıkları Ermenilerden ne şekilde istifade edecekleri konusunda yaşadıkları tereddüt ve tutarsızlık Fransız yetkililerin hiç bir işi şansa bırakmama ve garantiye alma düşüncesi olarak da algılanabilir. Konuyla ilgili olarak gönderilen şifre telgrafta şöyle demektedir,⁵⁴⁵

“...Lütfen Ermeni mülteciler arasından gücü kuvveti yerinde olan ve Mondros’ta Ermeni Doğu Lejyonu karargâhında limanda boşaltma ve depolama faaliyetlerinde çalışacak şekilde işçi olarak çalışmaya kararlı belli sayıda adam toplama imkânlarını araştırınız. Bunlarla aşağıda belirtilen esaslar dâhilinde organize edilecek şekilde 800 kişilik bir grup oluşturulabilir; Savaşçı (asker) olarak değil işçi olarak istihdam

- 1) **İlgilileri tekrar yenilenebilecek olan 3 aylık bir dönem için zorunlu olarak bağlayan bir iş sözleşmesi/mukavelesi**
- 2) **Fransız subayları ve rütbeliler tarafından verilecek eğitim.**
- 3) **Askeri disiplin**

İşçiler günlük 1.50 Frank yevmiye, ayrıca yiyecek tayınları, ağır iş kıyafetleri ve zorunlu kamp malzemesi alabilirler. Konuyla ilgili gerekli emirleri vermeden önce cevabınızı bekleyeceğim.”

Söz konusu bu kamp İngiltere’nin kontrolünde olarak Süveyş Kanalı’nın Suriye’ye yakın tarafında ve Port Said şehrinin hemen dışında kurulmuş durumdadır.⁵⁴⁶ Adanın kuzeyinde veya batısında kampın açılması konusunda İngilizlerin müsaade etmesiyle⁵⁴⁷ Albay Louis Romieux 4 Eylül 1916 tarihinde posta uçağıyla Marsilya’dan ayrılarak önce Mısır’a ve daha sonra da Kıbrıs’a gider, İngiliz yetkililerle görüşmeler yapar, kampın kurulacağı yer konusunda tespitlerde bulunur ve Fransa Savaş Bakanlığı’na bir rapor verir.⁵⁴⁸ Fransız yetkili Albay Louis Romieux’nun Marsilya’dan ayrılmasından hemen 2 gün sonra 6 Eylül 1916 tarihinde Kıbrıs’taki İngiliz Yüksek Komiseri Sir John Clauson da İngiltere Sömürgeler Bakanlığına ardı ardına şifre telgraflar göndererek Ermenilerin Ermeni Doğu Lejyonu adı altında Kıbrıs’ta yetiştirilmeleri ve Anadolu’da Türklere karşı savaşmaları konusunda düşüncelerini aktarır.⁵⁴⁹

---

⁵⁴⁵ Fransa Savaş Bakanlığı tarafından Kahire’de bulunan Ütgm. Saint Quentin’e gönderilen 5 Ekim 1915 tarihli şifre telgraf. Archives Diplomatiques: D:890

⁵⁴⁶WM. H. Wilson, “The Diet Factor in Pellagra”, The Journal of Hygiene, Volume XX, No. 1, İngiltere, Temmuz 1921, s. 7-9

⁵⁴⁷ Can Kapyalı, ”Birinci Dünya Savaşında Müttefik Ordularında Görev Alan Ermeni Milis Kuvvetleri” BTTD, Ankara, Mart-Haziran 1991, Sayı 73-76, s. 109

⁵⁴⁸ Fransa Savaş Bakanlığı tarafından ve bizzat Savaş Bakanı tarafından imzalanarak Kahire’deki Fransız askerî misyon şefi Üsteğmen Saint Quentin’e gönderilen 6169-9/11 sayı ve 23 Eylül 1916 tarihli rapor. Archives Diplomatiques. Dossier No.890.

⁵⁴⁹ Kıbrıs Yüksek Komiseri Sir John Clauson tarafından İngiltere Sömürgeler Bakanlığına gönderilen 6 Eylül 1916 tarih ve 42632/70-39494 sayılı şifre telgraf.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Bununla birlikte Fransa'nın "felakete uğramış insanlar"⁵⁵⁰ olarak nitelendirdiği Port Said'deki mülteci Ermenilerin Fransa tarafından eğitilmeleri ve Fransa adına kullanılmaları durumunda İngiliz yetkililer de o güne kadar bu Ermenilerin bakımı ile ilgili olarak harcadıkları para karşılığında her ay için 30.000 Frank ve ayrıca yaklaşık 3.000 civarındaki çocuk, kadın ve yaşlının da bakımlarının Fransızlar tarafından üstlenilmesini talep ederler. İngiliz Yüksek Komiseri'nin ve adanın doğal kaynaklarını çok iyi bilen bir yetkilinin tavsiyelerine uyarak Mağusa'nın 24 kilometre kuzeyinde deniz kıyısı olan,⁵⁵¹ meskenin olmadığı, devlete ait, bol suyu olan ve yeni su kuyuları açma imkânının bulunduğu bu yeri seçen Albay Louis Romieu çalışmaları hızlandırmıştır. Boğaztepe (Monarga) bölgesinde kurulacak Ermeni askeri kampının⁵⁵² Karakol bölgesindeki İngiliz esir kampına yakın olması ve iki kamp arasındaki bölgenin Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla beraber askeri eğitim alanı olarak kullanılması Fransız ve İngilizlerin bu konuda da işbirliği içerisinde olduklarını gösteriyor. Yarbay Edouard Brémond, Ermenilerin adaya gelme konusunda son derece ümitli ve sevinçli olduklarını, öte yandan adada İngilizlerin onayı olmadan hiçbir şey yapılamayacağını ve adadaki Ermenilerin bütün masraflarının Fransa tarafından karşılanıp yönetimlerinin de üstlenilmesi halinde İngiliz hükümeti ve Kıbrıs Genel Valisi'nin itirazlarının da son bulacağını ve Kıbrıs Valisi'nin kampın kuruluşunda kendilerine yardımdan kaçınmayacağını belirtir.⁵⁵³ Ermeni askeri kampının bu bölgede kurulmasının bir başka sebebi de Anadolu'daki Ermeni isyanlarında kullanılmak üzere Anadolu'ya silahların Mağusa-Dörtöyl güzergâhını takip ederek gönderilmesidir.⁵⁵⁴ Demiryolu ve denizyolu açısından ulaşım imkânının iyi olması, askerî açıdan çıkartma faaliyetlerine uygun olması, bölgenin doğusunda deniz,⁵⁵⁵ diğer taraflarının da Rum köyleri ile çevrili olması sebebiyle güvenli bir bölge olması, bölgenin muhtemel bir Alman veya Türk saldırısına karşı sahil topları ile donatılmış olması ve belki de en önemli sebep olarak kampın İngilizlere ait askerî savaş esirleri kamp bölgesi içerisinde kalarak kolayca kamufle edilebilmesi başlıca sebepler arasında gösterilebilir.⁵⁵⁶

Ermeni Kamp Komutanı Albay Louis Romieu'nun İsmailiye ve Port-Said'den 18 Ekim ve 28 Ekim 1916 tarihlerinde Fransa'ya gönderdiği raporlar doğrultusunda Kıbrıs Genel Valisi'nin de onayıyla kampın kuruluşu

---

⁵⁵⁰ 10 Eylül 1916 tarihinde Fransa'nın Mısır Port Said'de bulunan askeri karargahı tarafından hazırlanan "Port Said'deki Ermeni Mülteciler" başlıklı resmi rapor. Archives Diplomatiques: D:890

⁵⁵¹ ATASE, K.2680, D.210, F.1-37, 1-63, 1-64, 1-65

⁵⁵² ATASE, K.2680, D.210, F.1-37, 1-63, 1-64, 1-65

⁵⁵³ Can Kapyalı, "Birinci Dünya Savaşında Müttefik Ordularında Görev Alan Ermeni Milis Kuvvetleri", BTTD, Ankara, Mart-Haziran 1991, Sayı 73-76, s. 107-108

⁵⁵⁴ ATASE, K.531, D.2075, F.4.

⁵⁵⁵ ATASE, K.2680, D.210, F.1-77.Genelkurmay Başkanlığı Afrika Bölümü Doğu Bürosu'ndan General Duport imzasıyla Kahire'deki askerî görev şefi Ütğm. Saint Quentin'e gönderilen 6173-9/11 sayı ve 23 Eylül 1916 tarihli rapor. Archives Diplomatiques. Dossier No.890.

⁵⁵⁶ ATASE, K.2680, D.210, F.1-86

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

çalışmaları başlar. Kıbrıs'ta bu kampların kurulmasıyla ilgili olarak hazırlanan talimatnameye "Doğu Lejyonu Talimatnamesi" adı verilir.⁵⁵⁷ Kampın yapımında kullanılacak malzeme ise bölgeden temin edilecek, inşaat faaliyetinde çalışacak işçiler de Port-Said'den getirilecektir.⁵⁵⁸ Port-Said'de Kıbrıs'taki bu kampa gönderilmek üzere durumu uygun olan 1.grup bu 500 kişinin silah, teçhizat, askerî kıyafet ve lojistik destek gibi bütün ihtiyaçları Fransız Harekât Ordusu'ndan gönderilecek 1 Yüzbaşıyla birlikte 3 Üsteğmen ve 1 Asteğmenle birlikte 1 muhasebecinin kampa katılmasıyla gerçekleşecektir.⁵⁵⁹ Kıbrıs'taki İngiliz Yüksek Komiseri'nin bu konudaki tek itirazı adaya Port-Said kampından Ermeni kadınların ve çocukların getirilmesi konusundadır.⁵⁶⁰ Ermeni askeri kampının bu bölgede kurulmasının bir başka sebebi de Anadolu'daki Ermeni isyanlarında kullanılmak üzere Anadolu'ya silahların Mağusa-Dörtyol güzergâhını takip ederek gönderilmesidir.⁵⁶¹

Demiryolu ve denizyolu açısından ulaşım imkânının iyi olması, askeri açıdan çıkartma faaliyetlerine uygun olması, bölgenin doğusunda deniz,⁵⁶² diğer taraflarının da Rum köyleri ile çevrili olması sebebiyle güvenli bir bölge olması, bölgenin muhtemel bir Alman veya Türk saldırısına karşı sahil topları ile donatılmış olması ve belki de en önemli sebep olarak kampın İngilizlere ait askeri savaş esirleri kamp bölgesi içerisinde kalarak kolayca kamufle edilebilmesi başlıca sebepler arasında gösterilebilir.⁵⁶³ Amerika'nın dört bir tarafında organize olan Ermeni Komitesi'nin var gücüyle Kafkaslar ve diğer bölgelere destek göndermeye çalışırken, ayrıca Ermenilerin büyük bir çoğunluk olarak yaşadıkları iddia edilen Çukurova bölgesine yapılacak bir operasyona katılmak için gönüllü oldukları ve bu harekâtın Türklerin Mısır'a yapacakları bir harekâta set çekeceği bildirilir.⁵⁶⁴

"Ermenileri Kilikya'nın kurtuluşuna iştirak ettirmek ve böylece onların milli emellerinin gerçekleştirilmesi için yeni deliller ve destekler sağlamak" gibi bir gayeyle⁵⁶⁵ daha önce Mısır'da görev yapan Doğu (Şark) Lejyonu'nda⁵⁶⁶ Ermenilerin bu şekilde eğitilmeleri,⁵⁶⁷ Anadolu'da Osmanlı İmparatorluğu'na karşı kullanılması gayesiyle bu şekilde bir güç oluşturulması ve aşağı yukarı on bin kişilik bir kuvvet oluşturarak Ermenilere sürekli bir yer bulma düşüncesiyle başlayan bu hareket 2 Ekim 1916 tarihinden itibaren ivme kazanmış ve İngiltere'nin de onayıyla Kıbrıs'ta Ermeni askeri kamplarının

⁵⁵⁷ Ömer Sami Coşar, "Musa Dağı'nın Öteki Yüzü", Milliyet, 21 Haziran 1992

⁵⁵⁸ Can Kapyalı, "Birinci Dünya Savaşında Müttefik Ordularında Görev Alan Ermeni Milis Kuvvetleri", BTTD, Ankara, Mart-Haziran 1991, Sayı 73-76, s. 111

⁵⁵⁹ Can Kapyalı, "Birinci Dünya Savaşında Müttefik Ordularında Görev Alan Ermeni Milis Kuvvetleri", BTTD, Ankara, Ocak-Mart 1992, Sayı 83-85, s. 76-77

⁵⁶⁰ Can Kapyalı, a. g. e., s. 108.

⁵⁶¹ ATASE, K.531, D.2075, F.4.

⁵⁶² ATASE, K.2680, D.210, F.1-77

⁵⁶³ ATASE, K.2680, D.210, F.1-86

⁵⁶⁴ FO. 371/2484, No.41444.

⁵⁶⁵ Salahi R. Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı Ve Dış Politika I, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1973, s. 21. Ayrıca Bkz. Yahya Akyüz, a. g. e., s. 122

⁵⁶⁶ Sadi Koçaş, Ermeniler ve Türk-Ermeni İlişkileri, Ankara, 1967, s. 237

⁵⁶⁷ Genelkurmay Başkanlığı, Tarih Boyunca Ermeni Meselesi, Ankara, 1979, s. 431

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

kurulmasının kararlaştırılmasıyla sonuçlanmıştır.⁵⁶⁸ “Kilikya“ olarak adlandırdıkları Çukurova bölgesinin kendilerine verileceği yalanıyla kandırılıp dünyanın dört bir yanından koşup gelen 5-6.000 Ermeni'den oluşan ve Fransızlarca önce Mısır ve Suriye'de kullanılan Doğu Lejyonu⁵⁶⁹ veya bölgede yaşayan Türklerin deyimiyle “Ermeni İntikam Alayı”⁵⁷⁰ adlı Fransız üniforması giymiş bu “ Türk vatandaşlarıyla “⁵⁷¹ birlik, başlangıçta 1 Suriye Bölüğü, 3 Ermeni Taburu, bir makineli tüfek bölüğü ve yarım 37 milimetrelık top bölüğünden meydana gelmiştir.⁵⁷²

Propaganda faaliyetini yerine getirmek, maddi destek sağlamak ve ateşli konuşmalar yapmak suretiyle kamptakileri Anadolu'ya karşı kin duygularıyla doldurabilmek maksadıyla adada nüfuzu bulunan din adamları, hatırı sayılır kişiler ve zengin tüccarlar gibi bu işe destek veren kişilerin de katılmalarıyla oluşturulan kamp böylece faaliyete geçer.⁵⁷³ Bu dönemde Kıbrıs'ta devlet idaresi neredeyse tamamıyla Trodos bölgesinde bulunan ve devlet dairelerinin özellikle yaz dönemlerinde kalmayı ve tercih ettiği mekanlardan yönetilmektedir.⁵⁷⁴ Bu merkez ve buna bağlı olarak açılan çeşitli askeri tesisler ise savaşın devam ettiği süreçte genişleyerek ve neredeyse bütün adayı kapsayarak yayılacaktır. Bununla birlikte Fransızlar ise dünyanın dört bir yanından topladıkları⁵⁷⁵ ve ağırlıklı olarak İskenderiye'de bulunan "gönüllü"⁵⁷⁶ Ermenileri⁵⁷⁷ne şekilde kullanacaklarının ince hesapları içerisindeydiler.

Diğer taraftan Fransa Savaş Bakanlığı tarafından gönderilen bir şifre mesaj ise Port Said'de başlanılan faaliyetlerin bir süreliğine de kesilmesine neden olacaktır. Buna göre Üsteğmen Saint Quentin aldığı “Yeni bir emre kadar gerek düzensiz çeteler oluşturmak maksadıyla, gerekse yardımcı işçi olarak Ermenilerin istihdamı konusunda herhangi bir çalışma

---

⁵⁶⁸ Kasım Ener, Çukurova Kurtuluş Savaşı'nda Adana Cephesi, Ankara, 1996, s. 4

⁵⁶⁹ Gotthard Jaeschke, Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991, s. 45

⁵⁷⁰ Salahi R. Sonyel, “Yeni Belgelerin Işığında Ermeni Tehcirleri “, Belleten, Cilt XXXVI, Sayı 141-144, Ankara, 1972, s. 43.

⁵⁷¹ Osman Olcay, Sevres Andlaşmasına Doğru, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No. 455, Ankara, 1981, s. XXIII

⁵⁷² Gotthard Jaeschke, a. g. e., s. 45. Bkz. Justin Mc Carthy, Ölüm Ve Sürgün, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 232-234. Ayrıca Bkz. Genelkurmay Başkanlığı, Tarih Boyunca Ermeni Meselesi, Ankara, 1979, s. 239

⁵⁷³ ATASE, K.531, D.2075, F.4

⁵⁷⁴ Andrekos Varnava, “Recreating Rural Britain and Maintaining Britishness in the Mediterranean: The Troodos Hill Station in Early British Cyprus”, The Cyprus Review, Volume 17, No. 2, Sonbahar 2005, s.47.

⁵⁷⁵ Fransa Savunma Bakanlığı (Minister de la Guerre) tarafından hazırlanan 3 Ekim 1917 tarihli rapor. Fransa Dışişleri Bakanlığı Quai d'Orsay Arşivi, Carton 4448, Dossier 8, October 1919, Legion d'Orient Dosyası

⁵⁷⁶ Fransa Savunma Bakanlığı (Minister de la Guerre) Afrika Departmanı tarafından hazırlanan 22 Ekim 1919 tarihli ve 4826-9/11 sayılı rapor. Fransa Dışişleri Bakanlığı Quai d'Orsay Arşivi, Carton 4448, Dossier 8, October 1919, Legion d'Orient Dosyası

⁵⁷⁷ Port Said'deki Fransız karargahından yazılan Ekim 1917 tarihli yazı. Fransa Dışişleri Bakanlığı Quai d'Orsay Arşivi, Carton 444, Dossier 3, October 1917, Depart

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

yapılmayacaktır.⁵⁷⁸ emrine uymak zorunda kalır.⁵⁷⁹ Bu arada Doğu Akdeniz Özel İstihbarat Bürosu Komutanı General G.M.W. Mac Donogh ise 6 Mart 1916 günü Kıbrıs Valisi Sir John Eugene Clauson'a gönderdiği telgrafla Kıbrıslı ajanların "işe yaramaz"⁵⁸⁰ olduklarından şikayet eder. Fransızlarla işbirliği konusunda elinden geleni yapan⁵⁸¹ ve Kıbrıs'ta bir istihbarat merkeziyle bir askeri kışla kurmalarına müsaade eden Kıbrıs Valisi olup bitenleri bilmekle birlikte fazla da bir şey yapamayacaktır.⁵⁸² Bunun bir sonucu olarak da Doğu Akdeniz bölgesini tamamen kontrol altına alacak şekilde 1917 yılına kadar 15, 1918'e kadar da 40 haberleşme ve istihbarat merkezi devreye girer.⁵⁸³ Kampın faaliyete geçtiği ilk dönemde 200'er kişilik 6 Lejyon Bölüğü ve 160 Arap'tan oluşan mevcut daha sonraki yıllarda 5000'e kadar ulaşır.⁵⁸⁴ General Roques ilk etapta 2.000 esir geleceğini beklediklerini ifade etmesine rağmen sadece 236 esir kampa dahil edilir.⁵⁸⁵ Bu bağlamda bu kadroda görev yapan küçük rütbeli Ermeni subaylar yanında ABD'den⁵⁸⁶ Jim Chankalian ve John Shishmanian'la Osmanlı ordusundan firar etmiş olan Sarkiss Boghossian gibi savaş tecrübesi olanlar da bulunmaktadır.⁵⁸⁷ Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla beraber Mersin, Dörtüol ve İskenderun bölgelerinden kaçan ve İngiltere'nin kontrol ve denetiminde Mersin ve İskenderun bölgesinde bulunan Rum azınlığın kışkırtılıp isyana teşvik edilmesinde kullanılan Ermeniler,⁵⁸⁸ Fransızların da Beyrut, Hayfa, Trablusgarp ve Yafa limanlarının tahrip edilmesinde istifadeyi düşündüğü ve daha önceden bu kampta bulunan Ermeni gençleri, ayrıca Kıbrıs'taki İngiliz askeri eğitim kamplarında eğitim gören Ermenilerden bazıları, Fransa'ya ait Victore Hugo, Henry Fastersine Louis ve isimleri belirlenemeyen 3 Fransız savaş gemisiyle Musa Dağı'ndan getirilen Ermeniler,⁵⁸⁹ bazı İngiliz gemileriyle Port Said'e getirilen Ermeni gençlerinden seçilenler, Suriyeli Ermeniler⁵⁹⁰ ve Kıbrıs'ta 8 Kıbrıs Lirası aylıkla paralı askerlik yapan Rum gençleri, ayrıca Kıbrıs, Mısır ve İran'dan ABD'ye kadar pek çok ülkede

---

⁵⁷⁸ Fransa Savaş Bakanlığı tarafından Paris'ten Port Said'de bulunan Üsteğmen Saint Quentin'e gönderilen 10 Kasım 1915 tarihli şifre telgraf. Archives Diplomatiques: D:890

⁵⁷⁹ ATASE, K. 2680, D. 210, F. 1-24.

⁵⁸⁰ Andrekos Varnava, a.g.e., s. 358.

⁵⁸¹ 18 Eylül 1916 tarihinde Fransa'nın İngiltere'de bulunan askeri ataşesi tarafından Savaş Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığına gönderilen 3965 sayılı şifre telgraf. Archives Diplomatiques. Dossier No.890.

⁵⁸² Andrekos Varnava, a.g.e., s. 358.

⁵⁸³ Andrekos Varnava, a.g.e., s.361.

⁵⁸⁴ ATASE, K.2680, D.210, F.1-24 ve ATASE, K.2680, D.210, F.1-3

⁵⁸⁵ www.imprescriptible.fr/documents/heure

⁵⁸⁶ Eliezer Tauber, "La Légion d'Orient et la Légion Arabe", Revue Française d'Histoire d'Outre-mer, Tome 81, No 303, 1994, s. 173.

⁵⁸⁷ Varaketsemanian, "Armenian Legion d'Orient", The Armenian Weekly, 10 Mart 2014.

⁵⁸⁸ ATASE, K.2680, D.210, F.1-24

⁵⁸⁹ Erich Feigl, "Kısaçtaki Türkiye ", Kıbrıs'ın Dünü Bugünü Uluslararası Sempozyumu, Ankara, 1991, s. 23-27

⁵⁹⁰ Justin Mc Carthy, a. g. e., s. 232-235

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

kurulan komisyonlar vasıtasıyla adaya getirilen Ermeniler bu kampların ilk personeli olmuşlar ve Ermeni Lejyonu'nda görev yapmak üzere daha sonra Anadolu'ya getirilmişlerdir.

Şubat 1919'a gelindiğinde Ermeni Lejyonu'nun intikam hareketleri o kadar korkunç ve dayanılmaz bir hal alır ki Fransız yetkililer bile müdahale etme ihtiyacı duymaya başlamışlardır. İş öylesine çığıından çıkar ki “ Kilikya bölgesindeki Ermenilerin haklarını koruyacağız.” iddiasıyla ortaya çıkıp göz boyayan Ermeni askerlerin bizzat Ermenilerin evlerini soymaları, Ermeni kadınları dağa kaldırmaları, ev ve dükkânları yağmalamaları, masum insanları vahşice öldürmeleri kendilerini bu bölgeye getiren ve silahlandıran Fransız ve İngilizlerin bile tepkisini çekmiştir.⁵⁹¹ 21 Şubat 1919'da genel bir isyan çıkartılacağı haberleri üzerine Fransız yönetimi tedbir aramaya başlar ve 4. Ermeni Taburu dağıtılır.⁵⁹² Ayrıca 15–18 Şubat 1919 tarihinde İngiliz Generali W. S. Leslie komutasında 3 piyade, 1 süvari Hint birliği ve 1 İngiliz Alayı gelir ve bölgedeki olaylara müdahale emiştir. 3 Mart 1919 tarihinde ise İngiliz Generali Sir Allenby, bütün Ermeni Lejyonu'nun dağıtılarak Fas'a gönderilmesini teklif etmiştir.⁵⁹³ General Hamlin'in Savunma Bakanlığı'na gönderdiği rapora göre bu kişilerden ikisi idama mahkûm edilmiş, iki mahkûm hem temyiz, hem de af talebinde bulunduğu için kararın icrası ertelenmiştir.⁵⁹⁴ Suriye'deki Fransız Yüksek Komiseri General Gouraud'un ifadesine göre Kilikya'daki Fransız birliklerinin büyük çoğunluğu vurucu gücü yüksek beyaz askerler değildir.⁵⁹⁵ 1921 yılının Mart ayına kadar devam eden Fransızlara karşı mücadele, Albay Bremond'un 4 Eylül 1920 tarihinde görevden alınması ve 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Anlaşması ile sona erer. General Dufieux 24 Kasım 1921 tarihinde bölgeden çekilmeden önce Fransız Mezarlığı'nı ziyaret etmiş ve “Ey Fransız askerleri, sizlerin kanlarınızı boş yere akıttık.” diye başlayan bir konuşma yapmıştır.⁵⁹⁶

KAMPLARIN KAPATILMASI

Ermeni Doğu Lejyonu'nda görev yapan Ermeni paralı askerlerinin amacı son derece açıktır ve bunlar düzenli Fransız askerî birliklerindeki Fransız askerleri gibi Fransa'yı her türlü düşmana karşı savunmak için değil sadece Türklere karşı savaşmak ve sadece bu amaçla mücadele etmek amacıyla bir araya gelmişlerdir. Kamplarda eğitilenler arasında Ermeni savaş esirleri, asker kaçakları ve bölgeden daha önce farklı yerlere göç etmiş

⁵⁹¹ Justin Mc Carthy, a. g. e., s. 232-236. Ayrıca Bkz. Altay Sayıl, a. g. e., s. 258

⁵⁹² 1 Mart 1919 tarihinde bir İngiliz savaş gemisi ile başlayarak Aralık 1921 tarihine kadar bütün Ermeni askerî gücü Port Said'de bulunan kampa götürülür. Gotthard Jaeschke, a. g. e., s. 46.

⁵⁹³ Justin Mc Carthy, a. g. e., s. 232-234. Ayrıca Bkz. Genelkurmay Başkanlığı, Tarih Boyunca Ermeni Meselesi, Ankara, 1979, s. 239

⁵⁹⁴ Kamuran Gürün, Ermeni Dosyası, Ankara, 1983, s. 281 Ayrıca Bkz. Bige Yavuz, Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri 1919-1922, Türk Tarih Kurumu Yay.,Ankara, 1994, s. 61

⁵⁹⁵ Mustafa Onar, Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları I, Ankara, 1995, s. 232-234

⁵⁹⁶ Kamuran Gürün, a. g. e., s. 295

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Ermeniler de bulunmaktadır.⁵⁹⁷ Kamplarda yerleşimin sağlanması ve eğitimlerin başlamasından sonra Ermeni lejyonerlerin taşkınlıkları da artmaya başlar.⁵⁹⁸ Ekim 1918 sonu itibarıyla böylece birliğin toplam mevcudu 4.300 civarındadır. Ermeniler tarafından Küçük Ermenistan⁵⁹⁹ olarak adlandırılan Çukurova bölgesinde Türklere karşı her türlü olumsuz havayı yaratan ve sudan bahanelerle ortalığı birbirine katan söz konusu Fransız üniformalı Ermeniler böylece bu birliklere giriş nedenlerine uygun olarak hareket etmeye devam ederler.⁶⁰⁰ Bu arada dönem içerisinde Mağusa bölgesinde bulunan Ermenilerle istenmeden de olsa karşı karşıya gelinmektedir.⁶⁰¹ Öte yandan 488 ve 489 sayılı hükümet bildirimleriyle Kıbrıs Valisi Clauson adadaki kampın sadece Osmanlılar için kurulmadığını, İttifak Devletleri'yle yapılan savaşların da kampın kuruluş nedenleri arasında bulunduğunu belirtip bir takım kısıtlamalar getirmiştir.⁶⁰² Böylece Port-Said'den Arabistan çöllerine kadar pek çok yerde Fransız bayrağı altında ve Fransız üniformasıyla Çukurova'nın işgalinde İngilizlerin yardımlarıyla Kıbrıs'tan gelip İskenderun yakınlarında karaya çıkartılan,⁶⁰³ Kıbrıs'ta basılan pek çok propaganda malzemesini Türkiye ve Ortadoğu'da dağıtan, Türkiye'de faaliyet gösteren Ermeni çetelerine özellikle İngiltere'den temin edilen silahları Kıbrıs üzerinden sevk eden, Anadolu'da casusluk faaliyetlerinde bulunan⁶⁰⁴ Ermeni gücü Kıbrıs'ta faaliyetini noktalamış olur.

DOĞU LEJYONU VE KATLİAMLARI

11 Aralık 1918 tarihinde Dörtyol'a giren “çoğu yerli kaçkın Ermenilerden mürekkep olmak üzere”⁶⁰⁵ 400 kişilik Fransız askeri gücünün tamamı Ermenilerden oluşmaktadır. Bundan sadece 6 gün sonra Mersin'den karaya çıkan Yarbay Romieu komutasındaki 1500 kişilik Fransız birliğinde de sadece 150 Fransız askeri vardır. Geriye kalanların tümü Ermeni lejyonuna mensupturlar ve Kıbrıs'tan getirilmişlerdir. Sykes-Picot Anlaşması'yla İskenderun Limanı'nı alan Fransa, 17 Aralık 1918'de Albay Romieu'nun komutasında 150'si Fransız, geriye kalanların ise Ermenilerden oluştuğu 1500 kişilik⁶⁰⁶ Fransız birliğini Mersin'de karaya çıkarır.⁶⁰⁷ Fransız birliği karaya ayak bastığında Ermenilerden oluşan birliğin en önde yürümekte

⁵⁹⁷ Robert F. Zeidner, a. g. e., s. 68.

⁵⁹⁸ Hüseyin Hasan Monargalı'dan dan aktaran Zarif Soybay, Kaan Bahçeci, İbrahim Denizer, Dinçer İzcan, Kıbrıs'ta Yaşlıların Anıları. KTMA. 061.1951.

⁵⁹⁹ www.perso.wanadoo.fr/jean-francois.coustiellere/famille.

⁶⁰⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. www.Tallarmeniantale.com/exodus.htm.

⁶⁰¹ Hüseyin Nafi Bey ile 18 Temmuz 2002 tarihinde Gazi Mağusa'da yapılan görüşme.

⁶⁰² The Cyprus Gazette, 3 Eylül 1920

⁶⁰³ Paul, C. Helmreich, Sevr Entrikaları, İstanbul, 1996, s. 191.

⁶⁰⁴ Gültekin Ural, Ermeni Dosyası, İstanbul, 1998, s. 308

⁶⁰⁵ Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, Cilt 1, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., Ankara, 1991, s. 50.

⁶⁰⁶ Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi, IV. Cilt, Güney Cephesi, Ankara, 1966, s. 5-43

⁶⁰⁷ BOA. HR. SYS.2555-2/18'den aktaran Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri (1918-1919), Cilt II, Ankara, 2002 ve Kasım Ener, a. g. e., s. 1.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

olduğu görülecektir. Böylece İngiltere'nin Fransız Generali Hamelin'e verdiği "Fransızların Türkleri kovalayıp Çukurova'yı işgal etmeleri"⁶⁰⁸ planı da yürürlüğe girer. Sayıca az olan Fransız askerlerinin kendi safahat âlemlerine dalmaları sivil halkla Ermeni komitacıları ve lejyonu hep karşı karşıya getirir. Fransız-Ermeni münasebetleri dışarıdan görüldüğü gibi sıcak bir seyir takip etmediği gibi, aksine bu iki unsurun birbirine itimat telkin etmeyen davranışlar içinde olduğu da anlaşılmalıdır.⁶⁰⁹ Aynı şekilde Fransız Yüksek Komiser Picot 26 Aralık 1918 tarihinde çektiği bir telgrafla "Ermeniler nezdinde nüfuzumuzu sağlam bir temele dayandırmak için en emin yol bizim bayrağımızın altında onların ordusunun çekirdeğini kurmaktır."⁶¹⁰ demektedir. 1 Ocak 1919'da Özerli'de baskına uğrayan Ermeni lejyonu mensuplarının intikamını almak için Ermeniler etrafa dehşet saçmaya başlarlar. 9 Ocak 1919'da Adana'ya gelerek bölgenin mülki idaresini alan Albay Bremond'un Başkan Boghos Nubar Paşa'dan Ermenilere selam getirdiğini söylemesi Ermenileri iyice cesaretlendirecektir.⁶¹¹

Fransız Yüksek Komiser Picot'un 30 Ocak 1919'da "...Ermenilerin disiplinsizliğine gelince, bunu ancak müşahede edebiliyoruz. Bunu tedavi etmek hemen hemen imkânsızdır."⁶¹² dediği Ermeni Lejyonu'ndaki askerlerin zulümleri de yavaş yavaş kendini tekrar göstermeye başlar. Şubat 1919 tarihinde Paris Barış Konferansı'nda bir bildiri sunan Bogos Nubar, Kafkas Ermeni Cumhuriyeti arazisiyle Kilikya bölgesini ister ve niyetinin burayı Erivan Cumhuriyeti'ne ilhak olduğunu belirtir⁶¹³ ve aynı dönemde Londra'da yayımlanan Asiatic Review dergisine verdiği demeçte niyetinin "Savaşın önce nüfusun çoğunluğunu Ermenilerin teşkil ettiği Türk illerini" Erivan Cumhuriyeti'ne ilhak olduğunu belirtir.⁶¹⁴ Ancak bunun hemen ardından Amerikalı uzmanlar, "Ermenistan'ın henüz işgal edilmeyen kısmını işgal etmek için Ermenilere verilmek üzere 50.000 silaha, Ermenilerin dönmelerini sağlamak için de 60.000 kişilik yabancı bir kuvvete ve kurulacak bir Ermeni hükümetine yardım ve asayiş korumak üzere de yıllarca en az 30.000 kişilik bir kuvvete lüzum olduğunu"⁶¹⁵ açıklar. Anadolu'da ellerine fırsat geçince başlarındaki Fransız subayları bile dinlemeyen Ermeniler soygun, katliam ve tecavüz olaylarına karışarak sadece Türk insanının değil yıllarca o bölgede huzur içinde yaşamış Ermenilerin de tepkisini çekerler.

---

⁶⁰⁸ Yahya Akyüz, Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1975, s. 179.

⁶⁰⁹ Yaşar Akbıyık, "Maraş'ın İşgali Sırasında Fransız-Ermeni Münasebetleri", Askeri Tarih Bülteni, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara, Ağustos 1989, s. 99

⁶¹⁰ Kamuran Gürün, a.g.e., s. 281.

⁶¹¹ The Times, 30 Ocak 1919

⁶¹² Kamuran Gürün, a.g.e., s. 281

⁶¹³ Tevfik Bıyıklıoğlu, Atatürk Anadolu'da (1919-1921), Ankara, 1959, 4. Seçil Akgün, General James G. Harbord'un Anadolu Gezisi Ve Ermeni Meselesine Dair Raporu, Tercüman Yay., İstanbul, 1981, s. 51.

⁶¹⁴ Salahi R. Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I, Ankara, 1973, s. 21.

Yahya Akyüz, a. g. e., s. 122.

⁶¹⁵ Tevfik Bıyıklıoğlu, a. g. e., s. 4.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

İş öylesine çığırından çıkar ki “Kilikya bölgesindeki Ermenilerin haklarını koruyacağız.” iddiasıyla ortaya çıkıp göz boyayan Ermeni askerlerin bizzat Ermenilerin evlerini soymaları, Ermeni kadınları dağa kaldırmaları, ev ve dükkânları yağmalamaları, masum insanları vahşice öldürmeleri kendilerini bu bölgeye getiren ve silahlandıran Fransız ve İngilizlerin bile tepkisini çeker. Bu konuda en sert tepkiyi gösteren ise Allenby olur ve Allenby söz konusu Ermeni lejyonunun derhal sorumluluk bölgesinden geri çekilmesini ve görevden alınmasını emreder.⁶¹⁶ General Hamelin’in bu lejyonla ilgili yeni asker alımları yapılacağı konusundaki açıklamalarına karşılık Allenby ise Hindistan’da görev yapan İngiliz askeri gücü çerçevesinde takviye edilmiş 9. Piyade Tugayı’nın Çukurova’da Fransız komutası altında görev yapmasına karar verir.⁶¹⁷ Böylece Çukurova’nın sivil yönetimi yine Fransızlarda kalırken, Albay Edouard Brémond askeri valilik görevine devam eder ve Hindistan’dan gelen Tugay Komutanı General Walter S. Leslie bu bölgede askeri komutayı ele alır. Özellikle 4. Ermeni Lejyon Taburu’nun kendi subayları da dâhil olmak üzere pek çok kişiye saldırılar düzenlemesi, bölgede yağmalama, yangın ve kundaklama olaylarının hızla artış göstermesi sonrasında daha önce Beyrut’ta buldukları dönem içinde polisle çatışmalara giren ve huzursuzluk yaratan Ermenilerle ilgili olarak 21 Şubat 1919’da genel bir isyan çıkartılacağı haberleri üzerine Fransız yönetimi tedbir aramaya başlar. Çukurova bölgesinde huzur ve barış ortamını tesis etmenin ilk ve en önemli yolunun “Ermeni lejyonerleri hizaya getirmekten geçtiğini gören” Fransız askeri yetkilileri böylece özellikle 4. Ermeni Lejyonu’nu dağıtır ve 1 Mart 1919 tarihinde bir İngiliz savaş gemisi ile başlayarak Aralık 1921 tarihine kadar yağmalama olaylarına karışmış, kanundışı davranışlar içinde bulunan Ermeni askeri gücünün 400 kişilik bir kısmı Cezayirli sömürge askerlerinin kontrol ve gözetimi altında silahsız olarak geri hizmetlerde görev yapmak üzere Port-Said’de bulunan kampa götürülür. 21 Şubat 1919’da genel bir isyan çıkartılacağı haberleri üzerine Fransız yönetimi tedbir aramaya başlar ve 4. Ermeni Taburu dağıtılır ve 1 Mart 1919 tarihinde bir İngiliz savaş gemisi ile başlayarak Aralık 1921 tarihine kadar bütün Ermeni askeri gücü Port Said’de bulunan kampa götürülmesi istenir.

3 Mart 1919 tarihinde de İngiliz Generali Sir Allenby bütün Ermeni Lejyonu’nun derhal dağıtılarak Fas’a gönderilmesini teklif eder. Ayrıca 15-18 Şubat 1919 tarihinde İngiliz Generali W. S. Leslie komutasındaki İngiliz Alayı olaylara müdahale eder. Mersin’de Taşnak, Hınçak ve Hoybon Cemiyetleri’nin Fransızların isteğiyle birleşmesiyle Ermeni Cemiyeti Müttehidesi ismiyle Manolyan başkanlığında, ikinci başkanlığını Mıgırdiç Zelveyan’ın yaptığı dernek kurulur.⁶¹⁸ Rumların da büyük destek olduğu bu faaliyetlerde amaç bölgede yaşayan Türkleri katletmektir. Mersin’deki idari kuruluşları eline geçiren ve Jandarma Taburu’nda Ermenileri bulunduran Fransızlar bir lejyon Ermeni Taburunu Mersin’e gönderirler. 10 Mart 1919’da

---

⁶¹⁶ Robert F. Zeidner, *The Tricolor Over The Taurus: The French In Cilicia and Vicinity 1918-1922*, TTK Yay., Ankara, 2005, s. 77.

⁶¹⁷ Robert F. Zeidner, a. g. e., s. 78.

⁶¹⁸ Veyssel Eroğlu, *Ermeni Mezalimi*, İstanbul, 1978, s. 278-279

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Bogos Nubar Paşa'ya bir mesaj gönderen Fransız Dışişleri Bakanlığı, "Vukua gelen karışıklıklar esasen Ermeni Taburu'nun disiplinsizliğinden ileri gelmiştir." der.⁶¹⁹ Mayıs 1919'da Ermeni Lejyonu'nun komutanlığına Albay Flye St. Marie getirilir ve Ermeni lejyonuna mensup 19 astsubay, onbaşı ve er 27 Haziran 1919 itibarıyla yaptıkları saldırganlıklar neticesinde divan-ı harbe sevk edilirler ve bu kişilerden ikisi idama mahkûm edilir.⁶²⁰ Öte yandan Kıbrıs'ta ise Valilik kampın sadece Osmanlılar için kurulmadığını, İttifak Devletleriyle yapılan savaşların da kampın kuruluş nedenleri arasında bulunduğunu belirtip bir takım kısıtlamalar getirir.⁶²¹

26 Aralık 1920 tarihinde Paris'ten gönderdiği bir raporda Ermeni lideri Bogos Nubar Paşa, kurulan Ermeni Lejyonu'nun diğer Fransız birliklerinden tamamen farklı bir görev yüklendiğini, gayelerinin Fransa'nın düşmanlarına karşı değil, sadece Anadolu insanına karşı mücadele etmek olduğunu, bu mücadelenin bölgede bir Ermeni Cumhuriyeti kuruluncaya kadar devam edeceğini ve bu lejyonun onun nüvesini teşkil ettiğini ve kurulacak olan Ermeni Cumhuriyeti'nin ilk silahlı gücünün de bu lejyon olduğunu belirtir. 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Anlaşması'nın imzalanması sonrasında en büyük hayal kırıklığı Ermeni Lejyonu mensuplarında yaşanır. Bu dönemde Fransız askerî gücü içerisinde bulunan Ermenilerle ilgili olarak Fransız parlamentosunda yapılan bir açıklamada ise bu Ermeni birliklerinin bölgede bulunmasının amacı "bölgede Ermenileri Kilikya'nın kurtuluşuna iştirak ettirmek ve böylece onların millî emellerinin gerçekleşmesi için yeni deliller ve destekler sağlamak"⁶²² olarak belirtilir. İngiliz tarihçi Arnold J. Toynbee de Fransızların Çukurova bölgesinde Ermenileri kullanmasının bir hata olduğunu belirtir.⁶²³

EKMEĞİNE KAN DOĞRAYAN ANADOLU ERMENİLERİ⁶²⁴

Burada künye bilgileri verilen Ermenilerin tamamı Birinci Dünya Savaşı başladığında Osmanlı İmparatorluğu sınırları içindeki çeşitli bölgelerde yaşamakta olan Ermenilerdir. Ermeni Doğu Lejyonu'nda görev yapan bu Ermenilerin dışında Aram Turabian tarafından 1917 yılında yayına hazırlanan ve Marsilya'da basılan Les Volontaires Arméniens isimli kitapta da bu listedekilerin dışındaki diğer Ermenilerle ilgili ayrıntılı bilgi verilmektedir. Bunlar arasında Hovannes Arslanian (34-1914), Antoine

---

⁶¹⁹ Gotthard Jaeschke, a.g.e., s. 46.

⁶²⁰ Kamuran Gürün, a.g.e., s. 281 Ayrıca Bkz. Bige Yavuz, a.g.e., s. 61

⁶²¹ The Cyprus Gazette, 3 Eylül 1920

⁶²² Süleyman Kani İrtem, Ermeni Meselesinin İçyüzü; Ermeni İşyanları Tarihi, Bomba Hadisesi, Adana Vak'ası, Meclis-i Mebusan Zabıtları, Temel Yay., İstanbul, Temmuz 2004, s. 148-150.

⁶²³ Arnold J. Toynbee, The Western Question in Greece and Turkey, New York, 1970, s. 312.

⁶²⁴ Burada künye bilgileri verilen Doğu Lejyonu'nda görev yapmış Ermenilerin isimleri ABD'nin Washington DC şehrinde bulunan bir Ermeni vakfının arşivinden alınmıştır. Listeye ayrıca yukarıda referans olarak gösterilen Arab Turanian'ın kitabından da bazı isimler eklenmiştir.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Afichian (23-1915/Kilis)⁶²⁵, Ohan Akanian (25-1914/Harpur), Marévas Aguinian, Hagap Arevian (22-1916/Mısır), Komaski (23-1916/Mısır), Haigaz Avakian, Aram Aghapekian (31), Krikor Altounian (21-1916), Vartan Agassian (1916), Pierre Bedros Alexanian (22-1916/Yalova), Artine Adilian (27-1915), Lévon Arabian (32-1915/Ankara), Achot Annianatz, Stépan Adjemian, Bedros Antonian (Çanakkale'de Fransa için savaşmıştır.), Khadchadour Apkarian, Hovsep Adissian, Eghiché Aghadjanian, Agop Avédissian, Krikor Aguanian (20-1915/Harpur), Hovsep Achdjan, Ardaki (İstanbul), Sarkis Arslanian (23/Afyon Karahisar), Krikor Arslanian (42), Dikran Aramiantz, Tusan Arabian, Alexan, Karékine Arabian, Arsen Arsenian, Karnig Adjemian, Vincent Arabian, Khatchadour Barsamian (19-1915/Halep), Hagop Berberian (Mısır), Kévork Boghossian (22-1915/Sivas), Ardachés Boyadjian (24-1915), Arséne Bergazian, Bedros Beledjkdjian, Diran Bozadjian (26-1916), Jeune Bosmadjian (1915/Arapkir), Meguerditch Boghossian (26/Sivas), Haig Béchirian, Sarkis Bulbulian, Kévork Bedrossian, Onnik Bachbézirguenian (27), Armen Bochnak, Artine Bolian, Artine Boghossian (1915/Diyarbakır), Balasarian, B. Boghossian (Sivas), Mardiros Badiliantz, Georges Chahal (Halep/1916), Thomas Chichlian, Barette Carayang, Télémaque Chaldjian, Hagop Chirinian (28/Bursa), Caracachian, Ardachés Carachian, Vartan Demirdjian (1917/Trabzon), Hovsep Darayan (1916/Trabzon), Vahan Djivanian, Deroyan, Garo Djamgossian, Seuren Djermakian, Antoine Djenderedjian (28-1916), Artine Devletian (26/Mısır), Edgard Dratz, Derminassian, Garabed Dermardirossian (1916/Diyarbakır), Onnik Doursounian, Eghia Dardaghanian (Haçın), Marcel Devletian, Arthur Dulguerian, Diran Dakessian, Toros Djinoyan, Andon Djesdérédjian, Mardiros Djivanian, Derniguoghossian (1916/Bursa), Diran Dakessian, Dermelikiantz, Aramayak Elmassian (28), Archavir Eliazarian (26-Tahran), Echeguelian (Ovacık-1916), Ephréme Ephrémian, Ejdaharian, Pierre Edouard, Ferrayan, Artine Fesdjian (23-Edirne), Garabed Gulbenkian (31-Talas/Kayseri-1916), Mardiros Gazerian (21-Sivas/1915), Havannes Garabedian (20-Siirt/1915), Stéphan Gureghian, Vahram Gurdjian, Carlo Ghazarian (26), Meguerditch Gondakian (Erzurum/1915), Peniamine Gadjian (28/İzmir), Antranik Ghazarian (Talas/1915), Napoléon Gulbenkian (29-Talas/Kayseri), Tators Gasparian, Sahak Gariti, Dikran Guderian, Vahram Gumuchian, Archavir Hagopian, Garabed Haroutunian (22), Vartan Hagopian, Hagop (İstanbul/1915), Hadji (İstanbul/1916), Michel Hakimiantz (Tiflis), Karékine Hakimiantz (Tiflis), Hovannes Hagopian, H. Hagopian, Meguerdith Haroutunian (Sason-1916), Hagop (Adana), Haig Habechian (26), Hovannes Hadji Hagopian, Joseph Hadjian (26-Mısır), Yéghiché Jhadinian, Hemayak (İstanbul), Kévork Indjirdjian (Mısır), Seragnan İzmirljijian (30-Zile), Garo Lamgotchian (Trabzon) de dahil tespit edilebilen 1181 Ermeni bulunmaktadır.⁶²⁶

⁶²⁵ Parantez içindeki ilk sayı yaş, yıl ne zaman Fransız üniforması altına girdiği ve son olarak belirtilen yer de nerede doğduğu/yaşadığını göstermektedir.

⁶²⁶ Aram Turabian, Les Volontaires Arméniens; Sous Les Drapeaux Français, Marsilya, 1917, s. 9-45

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

SONUÇ

1921 yılının Mart ayına kadar devam eden Fransızlara karşı mücadele, Albay Bremond'un 4 Eylül 1920 tarihinde görevden alınması ve 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Anlaşması ile sona erer. 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Anlaşması'nın imzalanması da gerekçe gösterilerek bu Ermeni kampı kapatılır, kampla ilgili her şey İngiliz Esir Kampı Komutanı Yarbay Motherwell tarafından teslim alınır. Kampta bulunan Ermenilerin adayı terk etmelerine müsaade edilir ve bu Ermeniler gemilerle adadan ayrılırlar. Böylece Port-Said'den Arabistan çöllerine kadar pek çok yerde Fransız bayrağı altında ve Fransız üniformasıyla binlerce masum insanı katleden, Gazi Antep, Kahraman Maraş, Şanlı Urfa, Adana'nın işgalinde İngiliz görevlilerin yardımlarıyla Kıbrıs'tan gelip İskenderun yakınlarında karaya çıkartılan⁶²⁷ ve Fransa bayrağı altında ve Fransız üniformasıyla cinayetler işleyen, "bu yörede Fransız ve İngiliz koruyuculuğu altında Ermeni işgalini kesinleştiren"⁶²⁸, Çukurova'nın Ermenileştirilmesi için zulümden çekinmeyen Albay Louis Romieu kendisine Çukurova bölgesinde özel bir görev verildiğinde de askerî bilgisini ve sömürge bölgelerinde kazandığı deneyimlerini kullanma imkânı bulacaktır.

Buralarda yapılan törenlerde Ermeniler Romieu'ya ne kadar güvendiklerini dile getirirler. Albay Romieu'nun ifadesiyle "üstün nitelikli savaşılar" olan ve renkli askerlerden oluşan Doğu Lejyonu'nu Fransız üniformasıyla Türkleri katletmek için kullanan,⁶²⁹ masum insanlara işkence yapıp Türk devlet memurlarını küçük düşüren⁶³⁰, Çukurova'yı işgal eden Fransız ordusunun kanatları altında Türklerden intikam almaya çalışarak belki de Fransa'yı araç olarak kullanan ve Fransa'ya çok pahalıya mal olan, Kıbrıs'ta basılan pek çok propaganda malzemesini Türkiye ve Ortadoğu'da dağıtan, posta, ulaşım ve güvenlik gibi stratejik öneme haiz konularda Kıbrıs'ta eğitilip Çukurova bölgesinde faaliyette bulunan, Türkiye'de faaliyet gösteren Ermeni çetelerine özellikle İngiltere'den temin edilen silahları Kıbrıs üzerinden sevk eden, Seferberliğin ilanından hemen sonra Anadolu'da casusluk faaliyetlerinde bulunan⁶³¹ ve burada askeri eğitimden geçen Ermeni gücü Kıbrıs'ta faaliyetini noktalar. General Duffieux ise 24 Kasım 1921 tarihinde Ermenilerin deyimiyle "Fransız askerleri atlarının nallarının altına keçe bağlayıp sessizce, yani Ermenileri uyandırmadan"⁶³² bölgeden çekilmeden önce Fransız Mezarlığı'nı ziyaret eder ve "Ey Fransız askerleri,

⁶²⁷ Esat Uras, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, İstanbul, 1987, s. 607

⁶²⁸ 22 Eylül 1919 tarihinde Sivas'tan Anadolu Ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Derneği Temsilciler Kurulu'nca 20, 3, 13 ve 12.nci Kolordu Komutanlıkları ve Adana, Antep, Maraş, Urfa Merkez Kurulları'na gönderilen genelge.

⁶²⁹ Paul, C. Helmreich, Sevr Entrikaları, İstanbul, 1996, s. 191.

⁶³⁰ Temsilciler Kurulu adına Mustafa Kemal'in 7 Aralık 1919'da Sivas'tan 15.nci Kolordu Komutanı Kazım Karabekir'e gönderdiği kişiye özel şifre mesaj.

⁶³¹ Gültekin Ural, Ermeni Dosyası, İstanbul, 1998, s. 308

⁶³² Orhan Koloğlu, "Ermeni Sorunu", Popüler Tarih Dergisi, İstanbul, Mart 2001, Sayı 10, s. 36,

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

sizlerin kanlarınızı boş yere akıttık.”⁶³³ diye bir konuşma yapar. Albay Brémond ise yıllar sonra Çukurova bölgesinde yaşadıklarıyla ilgili olarak “amansız düşman karşısında ve ekseriye vahşiyane şerait altında çarpışarak binlerce insan feda ettiğimiz bir mesele”⁶³⁴ diyecektir.

KAYNAKÇA

a- Arşiv Kaynakları

- 1- Genelkurmay ATASE Arşivi
- 2- İngiltere Foreign Office Arşivi
- 3- Fransa Dışişleri Bakanlığı Arşivi
- 4- Başbakanlık Osmanlı Arşivi
- 5- Kıbrıs Türk Milli Arşivi
- 6- Fransa Savunma Bakanlığı Arşivi

b- Basılı Eserler

- Akgün, Seçil, General James G. Harbord’un Anadolu Gezisi ve Ermeni Meselesine Dair Raporu, Tercüman Yay., İstanbul, 1981.
- Akyüz, Yahya, Türk Kurtuluş Savaşı Ve Fransız Kamuoyu, Ankara, 1988
- Basın Yayın Genel Müdürlüğü, Documents, Volume I, İkinci Baskı, Ankara
- Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri (1918–1919), Cilt II, Ankara, 2002
- Bayur, Yusuf Hikmet, Türk İnkılâbı Tarihi, Cilt III/1, Ankara 1983
- Bıyıklıoğlu Tevfik, Atatürk Anadolu’da (1919-1921), Ankara, 1959
- Cengiz, H. Erdoğan, Ermeni Komitelerinin A’mal ve Harekât-ı İhtilaliyesi, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1983
- Ener, Kasım, Çukurova Kurtuluş Savaşı’nda Adana Cephesi, Ankara, 1996
- Erim Nihat, Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs, Ankara, 1975
- Eroğlu, Veysel, Ermeni Mezalimi, İstanbul, 1978
- Emilianides Achille, Histoire De Chyprus, Paris, 1963
- Gazioğlu, Ahmet C., Kıbrıs’ta Türkler (1570-1878), Cyrep Yayınevi, Lefkoşa, Ocak 1994
- Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi, IV.Cilt, Güney Cephesi, Ankara, 1966
- Genelkurmay Başkanlığı, Güncel Konular, Ankara, Ağustos 1987
- Genelkurmay Başkanlığı, Tarih Boyunca Ermeni Meselesi, Ankara, 1979
- Gibbons, Herbert Adams, Armenia in the World War, New York, Haziran 1926
- Gürel, Şükrü S., Kıbrıs Tarihi (1878–1960), Ankara, Kasım 1984
- Gürün Kamuran, Ermeni Dosyası, Ankara, 1983
- Güvenç Nazım, Kıbrıs Sorunu Yunanistan ve Türkiye, İstanbul, 1984
- Hatipoğlu Süleyman, Türk-Fransız Mücadelesi (Orta Toros Geçitleri 1915-1921), Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2001
- Koçaş Şadi, Ermeniler ve Türk-Ermeni İlişkileri, Ankara, 1967

⁶³³Kamuran Gürün, Ermeni Dosyası, Ankara, 1983, s. 295

⁶³⁴ ATASE, MAH 14.10.1938/12443 (62295)

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

- Kılınçkaya Derviş, Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2004
- Price, M.Philip, A History of Turkey From Empire To Republic, The Mac Millan Company Yay., Londra, 1961.
- M. Selahaddin Bey, İttihad ve Terakki'nin Kuruluşu ve Osmanlı Devleti'nin Yıkılışı Hakkında Bildiklerimiz, İstanbul, 1989
- Müderrişoğlu, Alptekin, Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990
- Sevinç, Necdet, Arşiv Belgeleriyle Ermeni İddiaları ve Gerçekler, Avrasya-Bir Vakfı Yay.,Ankara, 2003
- Koçaş, Sadi, Ermeniler ve Türk-Ermeni İlişkileri, Ankara, 1967
- Lewy, Guenter, A Disputed Genocide;The Armenian Massacres in Ottoman Turkey, The University of Utan Press, Salt Lake City, 2005
- Jaeschke, Gotthard, Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991
- Olcaç, Osman, Sevres Andlaşmasına Doğru, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., No. 455, Ankara, 1981
- Mc Carthy Justin, Ölüm Ve Sürgün, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1998
- Yavuz, Bige, Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri 1919-1922, Türk Tarih Kurumu Yay.,Ankara, 1994
- Helmreich, Paul, C., Sevr Entrikaları, İstanbul, 1996
- İrtem, Süleyman Kani, Ermeni Meselesinin İyüzü; Ermeni İsyancıları Tarihi, Bomba Hadisesi, Adana Vak'ası, Meclis-i Mebusan Zabıtları, Temel Yay., İstanbul, Temmuz 2004
- Onar, Oberling Pierre, The Road To Bellapais, New York, 1982Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk, İstanbul, 1977.
- Olcaç Osman, Sevres Andlaşmasına Doğru, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları Mustafa, Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları II, Kültür Bakanlığı Atatürk Dizisi 45, Ankara, 1995
- Onar, Mustafa, Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları I, Ankara, 1995
- Sayıllı, Altay, Kıbrıs Polis Tarihi, Lefkoşa, 1985
- Stephens Stephens, Cyprus-A Place Of Arms, Londra, 1966
- Sonyel, Salahi R., Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1973
- Sonyel Salahi, Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri, Ankara, 1995
- Sonyel, Salahi R., Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I, Ankara, 1973
- Tansel, Selahattin, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, Cilt 1, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., Ankara, 1991
- Tekeian, Charles Diran, L'Action Franco-Arménienne, Editions Ernest Leroux, Paris, 1919
- Turabian Aram, Les Volontaires Armeniens; Sous Les Drapeaux Français, Marsilya, 1917
- Turan, Şerafettin, Türk Devrim Tarihi-I, İstanbul, 1991
- Toynbee, Arnold J., The Western Question in Greece and Turkey, New York, 1970
- Toluner Sevin, Kıbrıs Üzerinde Son Konuşmalar ve Yazılar, İstanbul, 1964

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Ural, Gültekin, Ermeni Dosyası, İstanbul, 1998

Uras, Esat, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, İstanbul, 1987

Zeidner, Robert F., The Tricolor Over The Taurus: The French In Cilicia and Vicinity 1918-1922, TTK Yay., Ankara, 2005

c- Makaleler

Akbıyık, Yaşar, "Maraş'ın İşgali Sırasında Fransız-Ermeni Münasebetleri", Askeri Tarih Bülteni, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara, Ağustos 1989, s. 99

Aytekin, Halil, "Kıbrıs Ermeni Askeri Kampları", Kıbrıs'ın Dünü Bugünü Uluslararası Sempozyumu, Ankara, 1993, s. 303

Feigl, Erich, "Kısaçaktaki Türkiye", Kıbrıs'ın Dünü Bugünü Uluslararası Sempozyumu, Ankara, 1993, s. 25.

Fisher, John, "Syria and Mesopotamia in British Middle Eastern Policy in 1919", Middle Eastern Studies, Volume 34, Nisan 1998, s. 130.

Kaplan, Sam, "Documenting History, Historicizing Documentation; French Military Officials' Ethnological Reports on Cilicia", Comparative Studies in Societies and History, Volume 44, No 2, Nisan 2002, s. 348.

Kaplan, Sam, "Territorializing Armenians; Geo-texts, and Political Imaginaries in French-Occupied Cilicia, 1919-1922", History and Anthropology, Volume 15, No 4, Aralık 2004, s. 403

Kapyalı, Can, "Birinci Dünya Savaşında Müttefik Ordularında Görev Alan Ermeni Milis Kuvvetleri" BTTD, Ankara, Mart-Haziran 1991, Sayı 73-76, s. 109

Kapyalı, Can, "Birinci Dünya Savaşında Müttefik Ordularında Görev Alan Ermeni Milis Kuvvetleri", BTTD, Ankara, Ocak-Mart 1992, Sayı 83-85, s. 76-77

Ketsemanian, Varak, "Armenian Legion d'Orient", The Armenian Weekly, 10 Mart 2014, s. 11-17.

Koloğlu, Orhan, "Ermeni Sorunu", Popüler Tarih Dergisi, İstanbul, Mart 2001, Sayı 10, s. 36,

Mutlucağ, Hayri, "Bir İşbirlikçi Vezirin Marifetleri", Türk Tarih Dergisi, Eylül 1970, Sayı 36, s. 75-78

Nesim, Ali, "Mustafa Nuri Efendi", Yeni Kıbrıs, Lefkoşa, Nisan 1990, s. 28

Nesim, Ali, "Bir Kalebend", Yeni Kıbrıs Dergisi, Nisan 1989, s. 29

Sonyel, Salahi R., "Turco-Armenian Relations", Belleten, Cilt VIII, Sayı 221, Ankara, Nisan 1994, s. 414.

Tauber, Eliezer, "La Légion d'Orient et la Légion Arabe", Revue Française d'Histoire d'Outre-mer, Tome 81, No 303, 1994, s. 173.

Thomas, Martin, "Anglo-French Imperial Relations in the Arab World; Intelligence Liaison and Nationalist Disorder 1920-1939", Diplomacy and Statecraft, 17: 2006, s. 771-798

Varnava, Andrekos, "Imperialism First, the War Second; the British, an Armenian Legion, and Deliberations on Where to Attack the Ottoman Empire, November 1914-April 1915", Historical Research, Volume 87, No 237, Ağustos 2014, s. 534

Varnava, Andrekos, "British Military Intelligence in Cyprus during the Great War", War in History, 19 (3), Temmuz 2012, Cilt 19, Sayı 3, s.353-378.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Varnava, Andrekos, “Recreating Rural Britain and Maintaining Britishness in the Mediterranean: The Troodos Hill Station in Early British Cyprus”, The Cyprus Review, Volume 17, No. 2, Sonbahar 2005, s.47.

Wilson, WM. H., “The Diet Factor in Pellagra”, The Journal of Hygiene, Volume XX, No. 1, İngiltere, Temmuz 1921, s. 7-9

d- Süreli Yayınlar

Middle Eastern Studies

Milliyet

The Cyprus Gazette

The Times

The Journal of Hygiene

The Cyprus Review

War in History

Revue Française d’Histoire d’Outre-mer

Belleten

Yeni Kıbrıs Dergisi

Belgelerle Türk Tarih Dergisi

Popüler Tarih

Askeri Tarih Bülteni

The Armenian Weekly

Comparative Studies in Societies and History

History and Anthropology

Diplomacy and Statecraft

e-Elektronik Kaynaklar

www.imprescriptible.fr/documents/heure.

www.telsociety.org.uk/telsociety.

www.Tallarmeniantale.com/exodus.htm.

www.unixware.mcc.huji.ac.il/armenia/extract.

www.imprescriptible.fr/documents/heure

www.armeniangenocide.com.

[www.http://ermeni.org/turkce/vkayutyun.php](http://www.ermeni.org/turkce/vkayutyun.php).

[www.http://ecole.nav.traditions.free.fr/jeannedarc.htm](http://www.ecole.nav.traditions.free.fr/jeannedarc.htm)

www.distancelearning.am/remembrances/sivas/abridgment.htm.

www.perso.wanadoo.fr/jean-francois.coustiellere/famille.

f- Sözlü Tarih Çalışması

Hüseyin Nafî Bey ile 18 Temmuz 2002 tarihinde Gazi Mağusa’da yapılan görüşme.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ'TA İNGİLİZ SİYASİ VE ASKERİ FAALİYETLERİ

Prof. Dr. Mustafa Sıtkı BİLGİN*

Özet

Akdeniz yolunun İngiltere için stratejik bir önem kazanmaya başlaması özellikle XVIII. asrın ortalarından itibaren Hindistan ve Basra Körfezine yerleşmeye başladıktan sonra olmuştur. Bu nedenledir ki İngiltere bir taraftan Rusya'nın Akdeniz'e inmesini önlemek için Osmanlı ile ittifak yaparken öbür taraftan Fransa'ya karşı üstünlüğünü korumak için 1798'de Seylan, 1810'da St. Helen adası, 1819'da Singapur ve 1842 yılında da Hong Kong gibi bölgeleri ele geçirerek Hindistan'ın batı ve güney hudutlarını emniyet altına almak istemiştir.⁶³⁵

İngiltere daha sonra Afrika ve Asya kıtaları arasındaki sömürgelerini birbirine bağlamak ve Hindistan yolunu güvenlik altına almak için önce 1878'de Kıbrıs'a yerleşmiş ve daha sonra da 1881 yılında Mısır'ı işgal etmişti. Süveyş Kanalı'nın kontrolünü 1875 yılında ele geçirmiş olan İngiltere böylece Akdeniz ve Kızıldeniz istikametinde Hindistan yolunu emniyet altına almıştı. Bundan sonra İngiltere'nin bir diğer stratejik hedefi Hindistan'ın arka bahçesi durumunda olan Basra Körfezini kontrol etmek ve Akdeniz'le olan bağlantısını sağlamaktı. İngiltere 17. asırdan beri Basra kıyılarında nüfuzunu sağlamıştı ve zamanla Dicle ve Fırat nehirleri üzerindeki ticaret ve ulaşımı tümüyle ele geçirmişti.⁶³⁶ I. Dünya Savaşı sonrası dönemde ise, İngiltere Basra Körfezinde güvenliğini sağlamıştı ve Güneydoğu Anadolu'da üslere ihtiyaç duymakta idi. Ayrıca bu bölgede kuracağı üsler Mısır ve Süveyş'in savunmasında bir hareket üssü olarak kullanılabilirdi.

Mevcut makalede, İngiltere'nin genelde Osmanlı Devleti ve özelde de Maraş bölgesine yönelik askeri ve diplomatik siyaseti Türk ve İngiliz kaynakları çerçevesinde incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: İngiltere, Osmanlı Devleti, Maraş, Lord Curzon, Lloyd George, Yunanistan, Enver Paşa

BRITISH POLITICAL AND MILITARY ACTIVITIES IN MARASH DURING THE NATIONAL STRUGGLE ERA

Abstract

The Mediterranean route gained importance for British interests during mid-18th century as Britain began to expand its presence in India and Persian Gulf. Britain in order to secure the route to India had made an alliance with the Ottoman State to gain strong position against France and to prevent Russian expansion southwards. For this reason Britain occupied Seylan in 1798, St Helen in 1810, Singapur in 1819, Aden 1839 and Hong Kong 1842 to secure Imperial route to India.

* AYBÜ SBF Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi.

⁶³⁵ Yaşar Akbıyık *Milli Mücadelede Güney Cephesi: Maraş*, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1999), s. xvii.

⁶³⁶ Foreign Office Handbook, no date, p. 15, 23, FO 373/4/2/6.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Later on, Britain to reinforce its strategic positions in Asia and Africa, and its imperial route to India it established its control over Cyprus Island in 1878 and occupied Egypt in 1881. Afterwards by controlling the Suez Canal in 1875 it guaranteed for the security of the route to India. Thereafter Britain began to focus on controlling the region of Gulf of Basra. Britain first dominated on the trade of Basra and controlled river transportation over Tigris and Euphrates Rivers. During the immediate post-Great War era in order to reinforce its strategic position in the Gulf of Basra, Britain tried to set up bases around the backyards of Gulf of Basra and Eastern Mediterranean. These regions were in the Southern Anatolia and thorough the bases Britain also planned to reinforce its strategic base in the Suez.

Within this frame, this article, based on archival documents, thus examine British political and military activities in the Ottoman State in general and in the city of Marash in particular.

Keywords: Britain, Ottoman Empire, Marash, Lord Curzon Lloyd George, Greece, Enver Pasha

Giriş

I. İngiltere'nin Yakındoğu Siyasetinin Anahatları

1791 yılından beri İngiliz Hükümetlerinin geleneksel siyaseti, Rusya'nın Akdeniz'e ve Orta Doğu bölgelerine yayılma ihtimaline karşı Osmanlı Devletini desteklemek şeklinde tezahür etmişti. Ancak bu İngiliz genel siyaseti 19'uncu asrın ikinci yarısından itibaren değişme sinyalleri vermeye başlanıyordu. Bilhassa 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi sonrasında imzalanan Berlin antlaşması esnasında İngiltere, Osmanlılara verdikleri diplomatik desteğe karşılık Kıbrıs adasını geçici olarak işgal etmişlerdi. Bu adım İngiltere'nin Osmanlıya karşı geleneksel bakış açısının değiştiğine dair önemli bir işaretti. İngiltere, Osmanlı Devletinin korunması siyasetiyle Ruslara karşı Hindistan ve Akdeniz'deki menfaatlerinin korunamayacağını düşünmüş ve bu bölgeleri güvenlik altına almak için önce Kıbrıs'ı sonra da 1882 yılında Mısır'ı işgal etmişti. Böylece Osmanlı Devleti'nin dağılması artık İngiltere için bir problem olmayacaktı.⁶³⁷ Bundan başka Osmanlı Devleti'nin doğusunda İngiliz himayesinde kurulacak bir Ermenistan İngiltere tarafından Rusya'ya karşı tampon bir bölge olarak ta kullanılabilirdi.⁶³⁸

19'uncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren İngiltere'nin Yakın Doğu'da takip ettiği politika şu hedefleri gerçekleştirmeyi planlamıştı: 1) Akdeniz'den geçen Hindistan yolunun emniyet altına alınması. Zira Britanya İmparatorluk yolu için, Londra imparatorluğun beynini, Hindistan kalbini, Basra Körfezi ve doğu Akdeniz ise imparatorluğun kılcal damarlarını temsil etmekteydi; 2) Boğazların, İngiliz menfaatlerini etkimeyecek bir statüde devam etmesi ve muhtemel bir rakip gücün hâkimiyeti altına düşmemesi; 3)

⁶³⁷ Ali Kemal Meram, *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkileri Tarihi*, Kitaş Yay, (İstanbul 1969), ss. 149-163.

⁶³⁸ Mustafa Sıtkı Bilgin, 'Attitudes of the Great Powers towards the Armenians up to the Outbreak of the First World War', *Review of Armenian Studies*, Vol.I, No.4, 2003, ss. 43-45.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Rusya'yı Yakındoğu ve doğu Akdeniz'den uzak tutabilmek için Doğu Anadolu'da Ermenistan, Batı Anadolu'da ise Büyük Yunanistan kurulması projelerinin uygulanması.⁶³⁹

I. Dünya Savaşı sonrası dönemde ise Yakındoğu'da İngiliz siyasetinin uygulanmasıyla ilgili İngiliz Savaş Kabinesinde 3 konu gündeme gelmişti: 1) Osmanlı Devleti'nin paylaşılması meselesi; 2) Direk ve dolaylı olarak İngiliz kontrolü altına alınacak bölgelerin belirlenmesi; 3) İstanbul Boğazlarının İngiliz menfaatlerine uygun yeni bir düzene kavuşturulması. Ancak, bu üç meselenin çözümü Osmanlı Devleti'nin Avrupa topraklarının nasıl bölüneceğine bağlıydı. İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a göre Türkler, Avrupa için 5 asırdır hastalık üreten bir idare oluşturmuştu ve yok edilmesi gerekiyordu. İkinci nokta, Türkler hep Avrupa devletlerini birbirine düşürerek istikrarsızlığa sebep olmuşlardı ve bunun artık önlenmesi gerekiyordu. Üçüncü nokta ise, Osmanlı'nın takip ettiği Pan-İslamist ve Pan-Turancı siyasetler geçmişte İngiliz çıkarlarını tehlikeye düşürmüştü. Dördüncü nokta ise, Osmanlı'nın Balkan topraklarının İngiliz çıkarları doğrultusunda nasıl şekillendirileceği meselesi olmuştur.⁶⁴⁰

Yukarıda belirtilen noktalar çerçevesinde iki temel konu İngiliz Savaş Kabinesinde Ocak-Haziran 1919 tarihleri arasında altı ay boyunca tartışılmıştır. Bunlardan birincisi Curzon'un görüşleridir ki bu göre, Osmanlı Padişahı ya Bursa ya da Konya'ya sürülmeli, İstanbul ve Boğazlar ise tarafsız bir bölge olarak ya Amerikan mandasına verilmeli yahut da uluslararası bir komisyon tarafından yönetilmeliydi. İkinci görüş ise, Hindistan İşleri Bakanı E.S. Montagu tarafından dillendirilen görüştü ki buna göre de Sultanın İstanbul'dan kovulması İslam Dünyasında başta Hindistan olmak üzere Kuzey Afrika'da ters tepkilere sebep olabilir ve siyasi problemler çıkarabilirdi. Ayrıca, İstanbul'dan kovulan Sultanın kontrol edilmesi zorlaşabilirdi. İstanbul'da kontrol altında olması İngiliz çıkarları için daha makul olacaktı.⁶⁴¹

Ancak, bu dönemde ortaya çıkan iki hadise Curzon'un planının İngiliz Kabinesi tarafından reddedilmesine sebep oldu. Birincisi, ABD Başkanı Wison'un Kasım 1919 tarihinde İngiltere'ye Paris Barış Konferansı için hiçbir sorumluluk almayacağını bildirmesi olmuştur. Zira Paris Barış Konferansının onaylanması Amerikan Senatosu tarafından reddedilmiştir. İkinci olay ise, Fransızların, Padişahın İstanbul'dan uzaklaştırılmasına

---

⁶³⁹ Mustafa Bilgin, *Britain and Turkey in the Middle East: Politics and Influence in the Early Cold War Era* (London & New York: IB Tauris, 2008), ss.12-25

⁶³⁹ The Future of Constantinople, memo by Curzon, 2 January 1918, ADM 116/3239; Bilgin, *Britain and Turkey in the Middle East*, ss.15-26.

⁶³⁹ The Future of Constantinople, memo by Curzon, 2 January 1918, ADM 116/3239; Bilgin, *Britain and Turkey in the Middle East*, ss.15-26.

⁶⁴⁰ The Future of Constantinople, memo by Curzon, 2 January 1918, ADM 116/3239; Bilgin, *Britain and Turkey in the Middle East*, ss.15-26.

⁶⁴¹ A L Macfie, 'The British Decision Regarding the Fututre of Constantinople', *The Historical Journal*, ss.392-393.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

yönelik itirazlarıydı. Fransız görüşüne göre Padişahın uzaklaştırılması Fas, Tunus, Cezayir ve Suriye’de sert tepkilere ve dolayısıyla da ayaklanmalara sebep olabilirdi.⁶⁴²

Fransa ile İngiliz görüşlerini uzlaştırmak için bir ara formül olarak Başbakan Lloyd George tarafından Halife-Sultan için Yıldız Sarayı civarında Vatikan usulü bir idarenin kurulmasını Fransızlara teklif etmiştir. Ancak, Fransa Avrupa’da bir Vatikan’ın zaten var olduğunu ve fazlasıyla problemlere sebep olduğunu ikinci bir ‘(İslami) Vatikanı’ Avrupa’nın kaldıramayacağını söyleyerek reddetmiştir. Neticede, İngiliz Savaş Kabinesinde Curzon’un görüşleri reddedildi ve Montagu’nun görüşü benimsendi. Ancak, Batı Anadolu’nun geleceğiyle ilgili olarak Başbakan Lloyd George’un planı devreye kondu.⁶⁴³

Yunanistan Başbakanı Venizelos Barış Konferansında 3-4 Şubat 1919 tarihinde yapılan görüşmeler esnasında, I. Dünya Savaşı’ndaki Yunan katkılarına karşılık olarak İzmir ve civarının kendilerine verilmesini talep etmiştir. Artık Osmanlı Devletini tasfiye etmeye karar vermiş olan İngiliz Başbakanı Lloyd George’ye göre, Osmanlı’dan doğan boşluğu Yunanistan doldurabilirdi. İngiltere kontrolü altında teşkil edilecek büyük Yunanistan vesilesiyle Yakındoğu’daki İngiliz çıkarları emniyet altına alınabilirdi. Dolayısıyla Lloyd George, ABD ve Fransa’nın da onayını alarak, İzmir’in İtalya yerine Yunanistan tarafından işgalini onaylamıştır. 14 Mayıs’ta başlayan Yunan işgali, o ana kadar ne yapacağını şaşırان ve yılmınlığa sürükleyen Anadolu halkını tekrar harekete geçirerek milli müdafaa hareketlerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır.⁶⁴⁴

II. Birinci Dünya Savaşı Sonunda İngilizlerin Maraş’ı İşgali

I. Cihan Harbi boyunca güney cephesindeki savaş genelde Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında geçmişti. Savaşın ilk dönemlerinde Osmanlı orduları İngilizleri ağır bir bozguna uğratmışlardı. 29 Nisan 1916’da Küt’ül Amare’de başta general Towshend olmak üzere 18 bin İngiliz asker esir alınmıştı. Ancak, 1917’de Rusya’da ihtilal çıkmasından sonra Başkumandan Enver Paşa’nın Türkistan’a yönelmesi ve Türk askerini Mezopotamya’dan Kafkas cephesine çekmesi üzerine güney cephesi zayıf kalmış ve bu zayıflıktan istifade eden İngilizler 1918 yılında buradaki zayıf Osmanlı birliklerini yenerek Osmanlı Hükümetini Mondros ateşkes antlaşmasını yapmaya mecbur etmişlerdir.⁶⁴⁵

Ateşkesin imza edilmesinden sonra İngilizler önce 3 Kasım’da Musul’u daha sonra 9 Kasım 1918’de İskenderun’u işgal ederek Antep ve Maraş vilayetlerine doğru hareketını devam ettirmiştir. Syces-Picot antlaşmasına göre her ne kadar Antep, Urfa ve Maraş bölgeleri Fransızlara verilmiş ise de İngilizler buraları işgal ederek asıl hedefleri olan Musul’u elde edebilmek için pazarlık konusu yapmayı planlamışlardı. İngilizlerin Maraş’ı

⁶⁴² Macfie, ‘The British Decisison’, ss.395-97.

⁶⁴³ Macfie, ‘The British Decisison’,ss.397-400; Bilgin, *Britain and Turkey in the Middle East*, ss.15-26.

⁶⁴⁴ Bilgin, *Britain and Turkey in the Middle East*, ss. 22-24.

⁶⁴⁵ Bilgin, “Anglo-Turkish Relations”, Bölüm I.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

işgal etmelerinin bir diğer sebebi de bu şehrin Musul ve Suriye istikametinde olabilecek her hangi bir taarruza karşı sahip olduğu jeopolitik konumdur. Maraş dağlık bir coğrafi yapıya sahip olduğu için savunma yapmak için çok elverişli bir bölge idi. İngilizlerin Güney Anadolu'yu işgal etmelerinin bir diğer amacı da bölgede bölücülük yapmak ve kendilerine yandaş tampon bir bölge oluşturmaktı. Böyle bir tampon bölgenin oluşturulması hem doğmakta olan Türk Milli hareketini zaafa uğratacak ve hem de Musul ve Kerkük gibi petrol bölgelerinin daha kolay emniyet altına alınmasını sağlayacaktı.⁶⁴⁶

Bu şartlar altında İngiltere, Mondros ateşkes antlaşmasının 7'inci maddesine dayanarak önce Kasım 1918'de İskenderun'u ardından da Aralık ayında Adana'yı işgal etmiştir. Daha sonra 1 Ocak 1919'da Antep'i işgal eden İngilizler daha sonra 22 Şubat 1919'da Maraş'ı 600 kişilik bir kuvvetle işgal etmişlerdir. İşgal kuvvetlerinin bir kısmı Müslüman Hintlilerden oluşmaktaydı. İngilizler Müslüman askerleri kullanarak Maraş'ta oluşabilecek işgal tepkisini en aza indirmeyi planlamaktaydı. Ancak, sadece şehirdeki Ermeniler İngilizleri sevinçle karşılamış Müslüman halk ise derin hüznün, ama aynı zamanda da kararlılık içerisinde işgale tepki vermiştir. İşgal sırasında Maraş Mutasarrıfı olan ATA Bey işgalin bir haksızlık olduğunu ve Maraş halkının barış antlaşması yapılincaya kadar İngiliz güçlerini misafir olarak göreceklerini ifade etmişti⁶⁴⁷

İngiliz işgalinin başlamasından sonra Maraş ve Zeytin'dan tehcir edilmiş olan Ermeniler fırsattan istifade ederek tekrar eski yerlerine dönmeye başladı. Fransız kaynaklarına göre 1919 yılı sonu itibariyle geri dönen Ermenilerin sayısı 120 bin civarında idi. Maraş'a gelen Ermeniler genellikle köy ve kasabalara gitmeyip şehre yerleşmişlerdi. Çoğu silahlı olan Ermeni grupları Türkleri tahrik ettikleri gibi bazen de saldırıp öldürmekteydi. Bundan başka, Maraş'a gelen Ermeniler İngilizlerden de güç alarak kendi topraklarını genişlettikleri gibi Türklerin toprak ve mallarına da sahip çıkmaya başlamışlardı. Ermeniler sadece Türkleri taciz etmekle kalmayıp ihtida etmiş Ermenilere de baskı uygulayarak onları Hıristiyanlığa girmeye zorlamışlardı. Ancak, Ermenilerin bu tür tertip ve girişimlerine o sıralarda İngiliz işgal ordusunda irtibat subayı olan Mısırlı Yüzbaşı Hasan Rufai engel olmuştu.

Rufai yaptığı incelemelerden sonra İngiliz işgal kumandanı Max Andriyo'ya tehcir esnasında Maraş'ta bırakılan yüzlerce Ermeni'nin hayatlarına ve sanatlarına refah içinde devam etmelerine izin verildiğini ve dolayısıyla Ermenilerin mal ve mülk konusunda iddia ettiği birçok istek ve şikâyetin yersiz ve asılsız olduğunu ifade etmişti. Yüzbaşı Rufai daha sonraları kendisine gelen yüzlerce Ermeni dilekçesini geri çevirerek İngiliz ordusunun Maraş'ta asayışı sağlamakla sorumlu olduğunu belirttikten sonra şikâyet için müracaat edilecek makamın Osmanlı Hükümet dairesi olduğu beyan etmişti. Maraş'taki İngiliz işgal dönemi genelde olaysız bir şekilde sekiz ay devam etmişti. Daha sonra İngiltere ve Fransa arasında Eylül 1919 tarihinde imzalanan Suriye Antlaşması çerçevesinde İngilizler Musul'a doğru

⁶⁴⁶ Akbıyık, *a.g.e.*, ss. 3, 24–25.

⁶⁴⁷ Bige Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri*, TTK, (Ankara 1994), s. 56, Akbıyık, *Milli Mücadelede Güney Cephesi*, ss. 34–35.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

geri çekilerek Maraş'ı 1 Kasım 1919'da Fransız işgal kuvvetlerine terk etmişlerdir.⁶⁴⁸

III. İngiliz Belgeleri Çerçevesinde Ermenilerin Güneyde Yapıldığını İfade Ettikleri 'Sözde Soykırım' Olaylarının Değerlendirilmesi

Genelde Ermeni ve bazı batılı tarihçi ve yazarların 1915-21 dönemi içerisinde Türkler tarafından doğu Anadolu ve güney Anadolu bölgesinde yapıldığını iddia ettikleri sözde Ermeni soykırım hadisesini İngiliz arşiv belgeleri yalanlamaktadır. Sözde soykırım konusu hususunda İngiliz belgelerinden elde edilen gerçekler Osmanlı belgelerinin bulgularıyla büyük oranda örtüşmekte ve Türk tezini haklı çıkarmaktadır. Bilindiği gibi Enver Paşa sözde soykırım konusunda baş sorumlu ilan edilen kişidir. Dolayısıyla Enver Paşa ile ilgili özelliklerde yabancı belgeler Ermeni iddialarının aydınlatılması noktasında büyük önem arz etmektedir.

Belgeler Berlin'deki İngiliz Askeri Ataşeliğinde görevli istihbarat subayı Binbaşı A Hedley ile Enver Paşa arasında geçen konuşma raporlarının sırasıyla aynı şehirde görevli askeri ataşe Tuğgeneral Neill Malcolm'a ulaşmasını ve bu raporların daha sonra İngiltere Savaş Bakanlığı, İngiliz Askeri İstihbaratı ve İngiliz Dışişleri Bakanlığına ulaşmasını konu etmektedir. Bu konuşma ve yazışmalar 6 Ocak 1920 tarihinde başlamış ve 26 Mart 1920 tarihinde İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un bu yazışmalara son verilmesini istemesiyle bitmiştir.

Belgelere göre Enver Paşa 5 Ocak 1920 sabahı İngiliz Binbaşı Ivor Hedley'den görüşmek için bir randevu talebinde bulunmuş ve müspet cevap aldıktan sonra da Berlin'deki Knaussstrasse, 17, Grunewald bölgesine Enver Paşa ile görüşmeye gitmişti.⁶⁴⁹ Enver Paşa İngiliz askeri ataşesi ile yaptığı birkaç uzun görüşmede Osmanlı Devleti'nin savaş stratejisi, Çanakkale Savaşları, Türkistan'da mevcut siyasi durum ve Osmanlı İngiliz ilişkileri gibi konular gündeme gelmişti.⁶⁵⁰

Nihayet son görüşmede Binbaşı Hedley Ermeni konusunda soru sorunca Enver Paşa şu açıklamaları yapmıştı: 'son zamanlarda güney bölgesinde Ermeni isyan kuvvetlerinin yok olmalarıyla sonuçlanan ayaklanmaları Fransızlar kıskırtmıştı. Fransızlar Ermeni alayları kurmuşlar ve bunları Millî Mücadele güçlerine karşı silahlandırmışlardı. Maraş bölgesinde sözde Ermeni katliamlarından bahsedilmekte ise de bu olayın aslı silahlı azımlık grupların çoğunluk olan Türk güçleri karşısında savaşı kaybetmeleri idi. Bu gayet tabii olmakla birlikte asla bir katliam değildir'. 1916 yılındaki sözde Ermeni katliamlarıyla ilgili ise Enver Paşa şu açıklamaları yapmıştı: 'Rus ordusu kendisine (Türk kuvvetlerine) kuzeyden çok kuvvetli bir şekilde baskı yaptığı anda Rus kıskırtmaları neticesinde Ermeniler de cephe gerisinde

⁶⁴⁸ Akbıyık, *a.g.e.*, ss. 15–16, 46–47.

⁶⁴⁹ British Military Mission Berlin, Notes on Interview with Enver Paşa on (6 Ocak 1920), to Chief British Military Representative, Supreme War Council, (17 Ocak 1920), WO 37/5620.

⁶⁵⁰ Aynı belge. Enver Paşa'nın değindiği bu üç noktaya, direk Ermeni meselesiyle ilgisi olmaması dolayısıyla, burada değinilmeyecektir. Ancak, bu konular ileri bir tarihte başka bir makalede incelenip yayınlanacaktır.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

ayaklanmıştı. Türk kuvvetleri aynı anda (cephe önünde ve gerisindeki) durumlarla uğraşacak güçte olmadığı için cephe gerisindeki isyanın bastırılması bir zorunluluk olmuştu.’ Albay Hedley raporunun devamında Enver Paşa’nın bu olayın da bir ‘katliam olmadığını’ dediğini belirtmişti.⁶⁵¹

Daha sonra General Malcolm bu raporları Savaş Bakanlığına göndermiş ve bu raporları gözden geçiren Ordu Konseyi (*Army Council*) ellerinde mevcut bilgilere dayanarak ‘Enver Paşa’nın Maraş’ta meydana gelen Ermenilerle ilgili hadiselerle ait verdiği bilgilerin doğru olduğunu’ onaylamışlar ve bunun Lord Curzon’a iletilmesini tavsiye etmişlerdi.⁶⁵² Ancak her ne kadar İngiliz askeri otoriteleri Enver Paşa ile başlatılan askeri temaslara devam etmeye taraftar idiyeler de İngiliz sivil makamları bu durumdan memnun değillerdi. Bu sebeple bu tarihten sonra bu temaslara devam ettirilemedi. Nitekim Lord Curzon Ordu konseyine yazdığı bir yazıda Enver ve Talat Paşalar’la daha fazla temaslarda bulunulmasına taraftar olmadığını bildirecek Berlin’deki İngiliz askeri ataşeliğine de bu yönde hareket edilmesi konusunda talimat verilmesi isteğini iletmışti.⁶⁵³

---

⁶⁵¹ Aynı belge. Enver Paşa konuşmasının sonlarında Cihan harbinde takip ettiği politikayla ve Çanakkale Savaşlarıyla ilgili ilginç ve önemli açıklamalarda bulunmuştu. Bu belgeler daha sonraki bir tarihte yazar tarafından yayınlanacaktır.

⁶⁵² B.B. Cubitt, *The Secretary to the Army Council to the Under Secretary of State, Foreign Office, (10 Mart 1920), WO 37/5620.*

⁶⁵³ The Under Secretary of State, *Foreign Office to the Secretary to the Army Council, (26 Mart 1920), WO 37/5620.*

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

MİLLİYETÇİLİK OLGUSU VE MARAŞ'IN MİLLİ MÜCADELESİNDE MİLLİ VE DİNİ UNSURLAR*

Arş. Gör. Tülay AYDIN*

Özet

19.yy'daki siyasi, kültürel ve ekonomik gelişmelere paralel olarak ortaya çıkan Milliyetçilik kavramı, milleti oluşturan unsurlar ile bir bütünlük gösterir. Millet; dil, din, ırk, kültür birliği gibi objektif unsurların yanı sıra topluluk arasında ortak yaşama iradesi ile oluşan hissel bir bağlılık olarak tanımlanmaktadır. Milliyetçilik kavramı ise ortak değerler ve yaşanmışlıklar ışığında geliştirilen ve bir gruba karşı hissedilen aidiyet bilinci ve bunun sonucunda oluşan sahiplenme olgusudur. Emperyal gelişmelerin de tetikleyici bir unsur olarak etkilediği milliyetçilik, var olma mücadelesine giren milletlerin bir tepkisellik ve sahiplenme bilinci ortaya koymasına ile ön plana çıkmıştır. Özünde bir yabancı gücü ve baskısını reddeden, milliyetçilik kavramı, kolektif hafızanın işler hale getirilmesi ile şekillenmiştir.

Türk milliyetçiliğinin bu emperyal etkiler ışığında şartların bir zorlaması olarak ortaya çıkışı ile imparatorluğu kurtarma kaygısı yerini giderek Anadolu merkezli Türklüğü kurtarma hareketine bırakmıştır. Türk milliyetçiliğinin mikro bir örneği olarak Maraş Milli Mücadelesi, bir yabancı güç işgali karşısında, devlet ve hükümetin aktif olmadığı bir süreçte halkın değerlerine sarılmak yolu ile başladığı bir mücadele niteliğindedir. Çeşitli dürtücü faktörler altında Maraş, dini ve milli birçok öge barındıran sert ve topyekün bir milli ayaklanmanın örneğini teşkil etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Millet, Milliyetçilik, Milli Mücadele, Maraş, Cami, Vatan.

NATIONALISM FACT AND NATIONAL AND RELIGIOUS FACTORS IN NATIONAL STRUGGLE OF MARASH

Abstract

The concept of Nationalism, which emerged in parallel with the political, cultural and economic developments of the 19th century, has meaning on the basis of nationhood. The nation is identified as a dependence emotional consisted of common life awareness as well as such as language, religion, race, and cultural unity factors. The notion of nationalism is the consciousness of belonging that is developed in the light of common values and experiences and fact of ownage consisted of as a result of this. Nationalism, which imperial developments have also affected as a trigger, has come to the forefront with the reactivity of nations entering into the struggle for existence and the manifestation of their ownership. The concept of nationalism, rejecting a foreign power and oppression in its essence, has been shaped by the operation of the collective memory.

* Bu bildiri TÜBİTAK tarafından desteklenmiştir.

* Ar. Gör., Phd, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Tel: 0536 293 8365, tlaydn05@gmail.com.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

With the emergence of Turkish nationalism as a constraint in the conditions of these imperial influences, the rescue Anatolian based Turkishness has gradually taken the anxiety of rescue of empire place. As a micro example of Turkish nationalism, the Marash National Struggle is a struggle against the invasion of a foreign power, in a way that the state and the government can not actively engage in by embracing the values of the people. Under various impulsive factors, Marash has constituted an example of a hard and total national uprising that contains many elements of religion and nationality.

Keywords: Nation, Nationalism, National Struggle, Marash, Mosque, Homeland.

GİRİŞ

Türk Milliyetçiliğinin oluşumunda birçok etkenin varlığı bilinmek ile beraber bunlar içinde en etkili olanı şüphesiz büyük savaşlar sonunda zayıflayan, savunmasız kalan ve işgallere uğrayan bir imparatorluğun nasıl kurtarılacağına çözüm yolunun aranması olmuştur. I. Dünya Savaşı sonrasında iç ve dış unsurlarla başlatılan işgal ve isyan dönemi, vatan ve millet aidiyatı açısından bir farkındalık yaratmıştır. Rum ve Ermeni azınlıkların kurmuş oldukları cemiyetler ve gizli örgütler, öte yandan dışa bağlı politika talep eden yerel gruplar, ülkenin asli unsurları için de bir sorgulama evresi başlatmıştır. Din merkezli işleyen Osmanlı idari mekanizması, farklı etnik ve dini unsurların, 18. yy'da başlayan milliyetçilik olgusu etrafında örgütlenerek, düzeni sarsan faaliyetlere girişmesi karşısında, Osmanlılık ilkesine bağlı olarak geri plana düşmeyi içselleştiren Türk unsuru, tepkisini ve dilini değiştirmeye başlamıştır.

I. Dünya Savaşı sonrasında imzalanan Mondros Mütarekesi'nin 5, 7, 10 ve 16. maddelerine dayalı olarak işgal sürecini başlatan galip devletler ve özellikle 7. madde de güvenliklerini tehlikede gördükleri noktaları işgal edebilme yetkisini eline alan İngiltere, bu maddelerde sunulan fırsatları hızla uygulamaya geçmiştir. I. Dünya Savaş sırasında imzaladıkları Sykes-Picot Antlaşmasına göre Fransa'ya verilmiş bulunan Antep, Urfa ve Maraş bölgesi, savaş sonrası İngiliz politikasındaki değişikliğe bağlı olarak sömürgelerinin güvenliğini sağlamak ve Musul'la olan petrol bağına koparmamak adına İngilizler tarafından işgal edilmiştir. İngilizler tarafından 22 Şubat 1919'da⁶⁵⁴ işgal edilen Maraş, 15 Eylül 1919'da imza edilen Suriye İtilafnamesine göre İngilizlerin işgal ettikleri Güneydoğu Anadolu Bölgesinden çekilmesi ve bu bölgenin Fransızlara verilmesi⁶⁵⁵ ile Fransızlar tarafından 30 Ekim 1919'da işgal edilmiştir.⁶⁵⁶ Daha ılımlı ve sakin geçen İngiliz işgalinin ardından Fransız işgal kuvvetleri içerisinde bulunan Ermeni kuvvetlerin şehre girişi ve daha evvel göç etmiş olan Ermenilerin de şehre

---

⁶⁵⁴ **Türk İstiklal Harbi IV Güney Cephesi**, Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara, 1966, s. 50.

⁶⁵⁵ Bige Yavuz, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994, s. 53.

⁶⁵⁶ Adnan Gül, "Türk Milli Bağımsızlık Savaşında Maraş Müdafasının Önemi", **Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, s. 191.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

dönmesi ile Maraş için kritik bir devre başlamıştır. Zaman içinde milli ve manevi değerleri saldırıya uğramaya başlayan halk, bir dizi olayın ardından Fransız ve Ermeni kuvvetlerine karşı başlattığı 22 gün süren savaşın ardından işgal kuvvetlerine karşı zafer kazanmıştır. Maraş, bu sembol kahramanlığına binaen meclis tarafından 5 Nisan 1925 tarihinde İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmiştir.⁶⁵⁷ Maraş'a 7 Şubat 1973 tarihinde ise *Kahraman* ünvanı verilmiştir.⁶⁵⁸

Milli Mücadelenin yerel unsurların kendi istek ve arzuları ile kazanılmış ilk zaferini ifade eden Maraş Milli Mücadelesi, milli ve manevi değerlerin tehdit altında olduğunun kısa sürede bilincine varılması üzerine topyekûn bir mücadele ile gerçekleştirilmiştir. Milliyetçilik fikrinin adeta bir çimento işlevi gördüğü Maraş'ta mücadele azmi, bazı manevi değerlere, yabancı bir kuvvetin temas etmesi ile ortaya çıkmıştır. Bu durum karşısında Milliyetçilik ideolojisi, toplum içinde farklılıkları öteleyen bir bakışla kullanılmış ve toplumun dışı karşı ortak çıkarlarını koruma tepkisi vermiştir. Bu yönleri ile milliyetçilik ideolojisi Maraş'ta *ilerici* bir etki göstermiştir.⁶⁵⁹

Ulusal bir kurtuluş savaşının iç ve dış faktörlerden etkilenilerek devreye sokulduğu Milli Mücadele döneminde öne sürülen temel milli duruş, halkın uyandırılması ve tehlikeye giren milli ve manevi değerlerin halka hatırlatılması yolundaki telkinlerle başlatılmıştır. Yeni bir ulus devletin kurulması sürecini de etkileyen bu mücadelede arzu edilen iki temel nokta olmuştur. İlk etapta bir ulus devlet kurulabileceği yolundaki isteğin gerçekleşebilir olması durumu ve ikinci olarak ise millet tarafından bu durumun arzu edilir ve istenir olmasıdır.⁶⁶⁰ Milli Mücadele bu yönü ile aynı zamanda toplumun milliyetçi duygu ve düşüncelerinin kuvvet ve sağlamlığının bir sınaması olarak görülebilir.

1. Milliyetçilik Olgusu ve Milliyetçi Düşüncenin Oluşumu Üzerindeki Etkenler

İlk çağlardan bu yana insan ve insan toplulukları için bir klan, grup, sınıf, dini örgüt, siyasi parti, ulus devlet gibi belli bir çatı altında bulunma isteği önemli olmuştur. Bu aidiyet isteğinin kurumlaşma formuna girmesinin ardında varlığını güvence altına alma, kendilerine yönelik tehlike ve tehditleri giderme, değer özdeşleşmesini ve kişisel doyumunu sağlama ve belirli bir toplumsal taban oluşturma gibi temel gerekçeler vardır.⁶⁶¹ Bu kapsamda kimlik kavramı önemli bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireyin kendini hangi grup ya da klan içinde nasıl adlandırdığı ve konumlandığı, bireyin yaşam ve davranış şekli üzerinde de önemli derecede etkili görünür.

⁶⁵⁷ **Kahramanmaraş İl Yıllığı 1967**, Kahramanmaraş, 1967, s. 74; **TBMM Zabıt Ceridesi**, Doksan Dördüncü İçtima, 05.04.1341.

⁶⁵⁸ **Resmi Gazete**, 12.07.1973, Sayı: 14456, Kanun No: 1657.

⁶⁵⁹ Ahmet Taner Kışlalı, **Siyasal Sistemler Siyasal Çatışma ve Uzlaşma**, İmge Kitabevi, Ankara, 2010, s. 142.

⁶⁶⁰ Eric Hobsbawn, **Milletler ve Milliyetçilik Program, Mit, Gerçeklik**, Ayrıntı Yay. İstanbul, 1992, s. 40.

⁶⁶¹ Özer Ozankaya, "Ulusal Toplumun ve Ulusal Kültürün Kurucu Öğeleri", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 10, 1992, s. 216-217.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Kimlik; zaman içinde süreklilik gösteren, bilinçli etki ve tepkilerin toplamı olarak tanımlanmaktadır. Bu anlamada kimlik, kişisel veya kolektif bir bilinçli seçim öngörmektedir. Ferdi, Toplumsal (aşiret-millet-ümmet) ve İnsanlık (evrensel) kimliği olmak üzere üç farklı kategoride ele alınan kimlik sınıflamasında, toplumsal kimliğin kişisel kimlik ile bir ilişki içinde bulunduğu ve sıkı bir etkileşime girdiği görülür. Ferdi kimlik, kendi içinde farklı yapılar ve bireysel tutumlar barındırırken, sosyal kimlikte ortak bir katılım ve değer paylaşımı söz konusudur.⁶⁶²

Kimlik tanımının millet-ümmet-aşiret vurgusu ve tanımlaması ile toplumsal kimliğin açıklanması arasında önemli bir ilişki söz konusudur. Bir grup ve ortak bir paylaşım ağı kapsamında ortaya çıkan değerler bütünü olarak görülen millet kavramı, toplumların örgütlenmesinde vazgeçilmez bir olgu olmuştur. Millet, toplumların siyasal, sosyal, ekonomi, tarih gibi çok etkenli bir üst çatı birimi olarak dikkat çeker. Buna göre millet kavramı ortak bağları olan insanların toplu olarak yaşama ihtiyacından doğan ve kökleri eski çağlara kadar dayanan ancak *millet* olarak betimlenmesi yakınçağı bulan bir kavramdır. Millet, objektif millet görüşüne göre aynı dil, din, ırk etrafında örgütlenen bir yapı olarak tanımlanmasına karşın bu kavramlar yinede tek başına millet tabirini açıklamaya yetmemektedir. Buna göre bu objektif unsurların yanı sıra insanlar arasında her şeyden evvel bir hissel bağlılığın oluşması ve ortak yaşama irade ve isteğinin olması gerekmektedir.⁶⁶³ Yani bağlayıcı unsurların daha manevi ve sübjektif bir nitelik taşıması gerekmektedir. Bu sebeple objektif ve sübjektif değerlerin birbirini bütünlemesi, millet unsuru için hayati bir önem taşımaktadır.

Hobsbawn, millet olgusunu açıklarken bir milletin oluşumu için veya millet olarak değerlendirilmesi için üç önemli kriter belirlemiştir. Buna göre milletin mevcut devletle bir tarihsel bağı yani eski ya da yakın bir geçmişle bağı bulunması gerekmektedir. İkinci olarak milli edebi ve idari bir anadile sahip olan kültürel bir elitin var olması ve son olarak emperyal ve kolektif bir var oluşun simgesi olan fetih yeteneğinin varlığı bağlayıcı bir unsur olarak işlev görür.⁶⁶⁴ Arsal'ın millet tanımında kabul gören etkenler ise bir hukuk ve devlet otoritesinin varlığı, nüfus, ülke-coğrafya birliği, dil-din-ırk birliği, kültür birliği, bağımsızlık ve milli bir karakter sahip olma gibi etmenlerdir.⁶⁶⁵ Milliyetçilik ise bu paralelde toplumsal kültürden şekillenen ve insanların ortak bir kültüre olan bağlılıklarını benimseyen toplumlarda ortaya çıkan bir olgudur.⁶⁶⁶ Bu ortak paylaşımlar milletlerin devamı ve benlik

---

⁶⁶² Yücel Öztürk, “Tarih ve Kimlik”, **Akademik İncelemeler**, Cilt: 2, Sayı: 1, 2007, s. 8; 9.

⁶⁶³ Yusuf Sarınoy, “Atatürk ve Milliyetçilik”, www.ata.tsk.tr , Erişim Tarihi: 08.01.2017, s. 1.

⁶⁶⁴ Hobsbawn, **a.g.e.**, s. 55.

⁶⁶⁵ Sadri Maksudi Arsal, **Milliyet Duygusunun Esasları**, Ötügen Neşriyat, İstanbul, 1979, s. 68.

⁶⁶⁶ Fatma M. Göçek, “Osmanlı Devletinde Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu: Sosyolojik Bir Yaklaşım”, **Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce IV: Milliyetçilik**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 64.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

algısının oluşumu ve bu benlik algısının tehlike ya da zarar görmesi karşısında ortak bir tepki oluşturmasında da etkili olmuştur.

Bir ideoloji olarak Sanayi Devriminden sonrasında beliren Milliyetçilik, Batı Avrupa’da bu devrimin yarattığı sosyal değişimler sonunda yaşanan kolektif ihtiyaçlar neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu durumun temel esaslarını; tarımın yerini ticaret ve kırsalın yerini alan şehirleşmenin gelişmesi, bu duruma bağlı olarak kapalı ekonomiden geniş alan ekonomisine geçişin sağlanması ve sınıf toplumundan millî bir bütünlük arz eden topluluk anlayışına geçişin yaşanması oluşturur.⁶⁶⁷ Milliyetçilik, öncelikle ulusal devletleri yaratmak ve güçlendirmek için sonra da toplumu kalkındırma projesinin ideolojisi olarak kullanılmıştır.⁶⁶⁸ Milliyetçilik esas olarak 1870’lerden hemen sonra bir gelişme hızı kazanmıştır. Bu durum politik ve toplumsal değişimlere bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Bu arada emperyalizmin giderek artan boyutta etnik kimlikleri, renkleri harekete geçirmesi, milliyetçiliğin bu emperyal güçlere karşı olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır. Sanayi ve ticaretin Avrupa elinde yükselen değeri neredeyse tüm dünyanın Batılı güçler eline geçmesine sebep olmuştur.⁶⁶⁹ Keza bu dönemde “millî” “millilik” ifadelerinin Doğu toplumlarında daha fazla yer bulmasının önemli bir sebebi de bir *öteki* ayırımına tabi tutulan Doğunun bu kurgusal çerçeve içinden çıkarak tarihsel çizgide bir var olma savaşına girmesinden kaynaklanmaktadır. Bu durum Batının gözüyle öteki olan Doğunun bir ölüm kalım savaşı niteliğindedir. Emperyalist düzenin en önemli düsturlarından biri de Doğu’yu nesne, Batı’yı özne olarak görme psikolojisidir.⁶⁷⁰ Bu durum ise yeni ulus devletlerin ortaya çıkması için yeterli psikolojik faktörleri yaratmış görünmektedir. Nitekim Gellner’in ifadesi ile milliyetçilik; ulusların bir ürünü değil, tam tersine ulusları meydana çıkaran, milliyetçiliğin ta kendisidir.⁶⁷¹

Milliyetçilik, bireyin ancak ulus içinde yaşaması ile gerçek bir özgürlük ve mutluluğa ulaşabilecekleri esasına dayanan bir anlayışı içerir.⁶⁷² Bu yönü ile milliyetçiliğin ortaya çıkışında liberal vurgu önemli olmuştur. Liberal güç, milliyetçiliği özgürleştirici bir nitelik olarak etkilemiştir. Buna göre milliyetçilik bir yabancının baskı ve egemenliğini reddeder.⁶⁷³ Milliyetçilik adeta bir hegemonyalar savaşı olarak nitelenebilir. Bu aynı zamanda Batı emperyalizmine karşı oluşan tepkiselliğin de bir sonucu olarak belirir.

Milliyetçilik olgusunun devlet ve iktidar etkisi olmadan toplumsal bir tepki olarak ortaya çıkışı üzerinde iki önemli faktör etkili olmuştur.

---

⁶⁶⁷ Köksal Şahin, “Bir İdeoloji Olarak ‘Milliyetçilik’”, **Akademik Bakış**, Uluslar arası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, Sayı: 12, Mayıs 2007, s. 3.

⁶⁶⁸ Kışlalı, **a.g.e.**, s. 135.

⁶⁶⁹ Gellner, **Uluslar ve Ulusçuluk**, Hil Yayın, İstanbul, 2013, s. 121.

⁶⁷⁰ Erkan Dikici, “Doğu-Batı Ayırım Ekseninde Oryantalizm ve Emperyalizm”, **Türk Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi**, Vol: 3, No: 2, Haziran 2014, s. 52.

⁶⁷¹ Ernest Gellner, **a.g.e.**, s. 138.

⁶⁷² Şahin, **a.g.m.**, s. 5.

⁶⁷³ Mustafa Erdoğan, “Milliyetçilik İdeolojisine Dair”, **Liberal Düşünce**, Sayı: 15, 1999, s. 7.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Bunlardan ilki kolektif bir aidiyet bilincinin olması yani bir özdeşleşme ve ikinci olarak toplumun kolektif bilincinin yara alması gerekmektedir. Öte yandan yara alan toplumun ortak özellikler etrafında birleşerek kendini bir ulus olarak görmesi diğer önemli etkidir. Yani toplumun tehdit karşısında eski kolektif hayatlarını geri getirecek yeni bir *bilinç ve vizyona* sahip olması gerekmektedir.⁶⁷⁴ Milli özdeşleşme kavramı ile açıklanan bu duruma göre fertler, kendilerini milli devletin bir üyesi olarak benimsemiyorlarsa bu ülkeler açısından siyasal gelişim oldukça zor bir evrim gösterir. Böyle bir durumda toplum, ülke bir krize girdiğinde umarsız davranacak ve kendini topluma karşı aidiyetsiz hissedecektir.⁶⁷⁵ Bu kapsamda toplumsal bir milli aidiyetin oluşması, milliyetçiliğin kültürel ve siyasal temellerinde yatan milli egemenlik ilkesi ve ortak değerler ölçütünün harekete geçirilmesi ve toplum tarafından kabul görmesinin sağlanması ile gerçekleştirilebilmektedir. Toplum, ortak bir dil, kültür, kader ve amaç birliği gibi unsurlar etrafında birleşir.⁶⁷⁶

Milliyetçilik akımının harekete geçirilmesinde kullanılan temel argümanlardan biri de kolektif hafıza ve tarihsel bellek kavramlarıdır. Kolektif hafıza toplumsal anıların ve olayların saklandığı hafızadır. Bu hafızada yer edinen anıların topluluk üyeleri tarafından benimsenmiş olması, mevcut toplumsal düzeni meşru kılmaktadır. Bu noktada toplumsal hafızanın benimsenmesinde iki önemli etki ortaya çıkar: *ortaklık* ve *aidiyet*. Bu iki kavram üzerine oturan toplumsal hafıza zamanla *sahiplik* duygusu oluşturur. Öte yandan bu toplumsal hafızanın süreklilik sağlamasında ve aktarımında eski kuşak anlatımları, törenler önemli bir araç olarak görülür. Böylece gerektiğinde başvurularak kullanılan toplumsal hafıza, sürekli bir değişime uğrar.⁶⁷⁷

2. Türk Milliyetçiliğinin Gelişimi

Osmanlı Devletinde çok uluslu bir yapının varlığı ilk etapta Türk milliyetçiliğinin gelişimini engellemiştir. Keza bir ulus devlet yapısına geçme durumu veya bir bağımsızlık savaşı verilmesi durumunun söz konusu olmadığı bu devrede bir etnik köken vurgusundan özellikle kaçınılmaktaydı.⁶⁷⁸ Bilhassa milliyetçi rüzgârların imparatorluk üzerinde esmeye başladığı 19.yy ile beraber bu şekilsel bir ümmet vurgusuna doğru evrilmiştir. Osmanlı millet sistemi çok kimlikli, çok dinli bir yapının kendi varlıklarını öznel biçimde koruyabildikleri bir sistem öngörür. Adıyeke'ye göre bu sistem ne asimilasyondur ne de entegrasyon olarak anılır. Bu sistem farklılıklarını kendi kalın duvarları içlerinde yaşamayı ve korumayı öngören

---

⁶⁷⁴ Erdoğan, a.g.m., s. 2.

⁶⁷⁵ Ahmet Yücekök, "Toplumsal Üst Yapı Olarak Siyasal Davranış", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 24, Sayı: 04, 1968, s. 184.

⁶⁷⁶ Şahin, a.g.m., s. 6.

⁶⁷⁷ Lale Çeviker, **Şiddet ve Toplumsal Hafıza**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009, s. 22-23, 37.

⁶⁷⁸ Ahmet Taner Kışlalı, **Siyasal Sistemler Siyasal Çatışma ve Uzlaşma**, s. 135.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

bir cemaat anlayışı oluşturan segregasyondur (ayrılma–ayırışma).⁶⁷⁹ Bu kalın duvarlar içinde yaşayan azınlık ve cemaatlerin devlet idaresinde yer alamamaları doğal bir sonuç olmuştur. Keza Osmanlı Devlet sistemi içerisinde devlet memurluğunda yer alabilmenin tek şartı da Müslüman olmaktı. Göçek, Osmanlı Devleti’nde milliyetçiliğin bu etkene rağmen ortaya çıkış sebeplerini oldukça çok sayıda başlık altında ele alır. Buna göre; bu etmenlerden bazıları şunlardır.⁶⁸⁰ Devletin sürekli girmek zorunda kaldığı savaşların Şark Sorunu çerçevesinde ve emperyal bir sorun teşkil etmesi, nüfus ve göç hareketleri ile ülkeye gelen ve sayıları 2 milyonu bulan Türk ve Müslüman göçmenlerin yarattığı psikoloji, uzun yıllardan bu yana ticaretin yabancı himayesine geçmesi ve gayr-i Müslimlerin bu durumdan daha fazla faydalanması, devlet tarafından gayr-i Müslimlere yapılan reformların Müslüman halkın devlet katındaki doğal ayrıcalığını ortadan kaldırması, tarihin yeniden yorumlanarak Türk milliyetçiliğini ön plana çıkaran bir anlayışa önem verilmeye başlanması, tıpkı tarih anlayışı gibi edebi kültürde de Türkçenin ön plana çıkarılması, birçok gizli ve açık dernek, hayır kurumları ve siyasi partilerin sosyal ve siyasi hayata girmesi ve basın kültüründe de milli bir söylemin kullanılmaya başlanması.

Sistematik olmaktan ziyade iç ve dış şartların itelemesi ile ortaya çıkan Türk milliyetçiliği bilinçli bir uygulama olmamıştır. Türk milliyetçiliğinin gelişim metodunu gösteren en güzel anekdot Türkçülüğün en önemli simalarından olan Yusuf Akçura’nın kaleminden Kışlalı tarafından şu şekilde aktarılmıştır: *Vatan ve milliyet idealini biz mekteplerimizden değil, tesadüfen elimize geçen ecnebi kitaplardan, yahut etrafımızda içimizde yaşayan yabancı milletlerin faaliyetlerinden öğrendik.*⁶⁸¹

Türk milliyetçiliğinin Rusya’dan gelen Türk düşünürlerinden etkilendiği büyük bir gerçek olmakla beraber, Ziya Gökalp’in Türk milliyetçiliğinin oluşumundaki yeri ayrıdır. Ziya Gökalp, Akçura’nın *Üç Tarz-ı Siyaset*⁶⁸² adı ile bütünlendiği ilkeleri, sosyolojik bir temele oturarak yeni bir yorum getirmiştir. Gökalp, millet tabirine tanrıya atfedilen kutsiyeti vererek, millet kavramını dinsel bir bakış ile yorumlayan fikre karşı gelmiştir. Ona göre millet temel olarak ve ana duygu olmalıdır. Bu çerçevede Gökalp’de *hars* adını verdiği kültür kavramı, millet fikri için gerekli olan altyapıyı sağlamıştır. Gökalp, din ve kültürü temel bir birlik noktası olarak ele almıştır.⁶⁸³ Gökalp, İslam ve Türkçülüğü bir potada eritmiş ve birbirinden ayırt edilemez bir misyon yüklemiştir: *Türkçülerin gayesi, muasır bir İslam Türklüğüdür. Türkçülerin millet mefkûresi Türklük ise ümmet mefkûresi de*

⁶⁷⁹ Nuri Adıyeko, “Osmanlı Millet Sistemine Dair Tartışmalar ve Siyasal Bir Uzlaşma Modeli Olarak Osmanlı Millet Sistemi”, **Yeni Türkiye**, Sayı: 60, 2014, s. 2.

⁶⁸⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Fatma M. Göçek, “Osmanlı Devletinde Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu: Sosyolojik Bir Yaklaşım”, **Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce IV: Milliyetçilik**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

⁶⁸¹ Kışlalı, **a.g.e.**, s. 139.

⁶⁸² Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. Yusuf Akçura, **Üç Tarz-ı Siyaset**, Lotus Yayınevi, Ankara, 2012.

⁶⁸³ Geniş bilgi için bkz. Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, İnkılap Kitabevi, 2015.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

*İslamlıktır.*⁶⁸⁴ Gökalp'in bu vurgusu aşağıda belirtileceği üzere işgaller karşısında ortaya çıkan yerel güçlerin temel hareket noktası olmuştur.

Öte yandan Meşrutiyet'ten I. Dünya Savaşı sonralarına kadar ön plana çıkan bu Türkçülük gerçek anlamda milliyetçilik olarak kabul görmemiştir. Savaş sonuna kadar Türkçülük ile İslam'ın birleştirildiği bir sentez olan bu anlayış, imparatorluğu kurtarmayı baz alırken savaş sonrasında bu düşünce değişime uğramıştır. Artık bu hareket, bir imparatorluğu kurtarmak amacı değil, Türklerin kendi varlığını korumaya yönelik hareket olma niteliği kazanmıştır. Karakaş'a göre artık amaç; Anadolu Türklüğü temelli bir milli kimlik kurgusunun devlet ve toplum bütünlüğünü sağlama üzerine temellendirilmesi olmuştur. Mustafa Kemal tarafından İslam'ı da dışlamayan bir temele oturtulan Türk Milliyetçiliği, bu dönemde İslam ile ortak bir alanda ilerlemiştir.⁶⁸⁵

Türk milliyetçiliğinin gelişimi üzerindeki etkilerden birin de, *vatan* kavramı üzerinde Osmanlı Devleti'nin son dönemi boyunca yapılan vurgu ve bu kavrama atfedilen önem oluşturmuştur. Vatan, duygusal olarak bir yere atfedilen önem ve duygusal bağ anlamına gelmektedir. Bu kavramın edebi dünyada işlenmeye başlanması, vatan kavramını elle tutulur ve gözle görülür yeni bir çerçeveye oturtmuştur.⁶⁸⁶ Vatan, bir ölü coğrafya üzerinde yaşayan kitle ve toprak arasında oluşan müşterek bir tarih ve yaşamın anlam bulmuş hali olarak ifade edilir. Kitlenin toprak parçası ile bütünleşmesi ve o toprak üzerinde millet olma şuuruna erişmesi, vatan ve yurt kavramını daha önemli kılar. Bu anlamda millet ve vatan arasında sıkı bir ilişki gözlenmektedir. Ortak bir geçmişin varlığı zaman ve mekân içinde ortak bir kimlik oluşumunu da desteklemiştir. Mekân vatani, zaman ise geçmiş-an-gelecek çizgisini ve sürekliliği ifade eder.⁶⁸⁷ Coğrafyaya giydirilen bu millilik hissi; etnik, dini, kültürel, ekonomik, mimari ve edebi öğelerden oluşmuş bir kolektif hafızanın canlı tutulmasını sağlar.⁶⁸⁸ Kolektif hafıza bu yönüyle zaman ve mekâna bağlı çeşitli öğeleri içinde barındıran, tarihi ve geçmişi yeniden inşa eden politik ve sosyal anlatılarla süslü bir algı durumudur.⁶⁸⁹ Bu noktada vatan olarak addedilen ve yaşanmışlıkların varlığı ile betimlenen toprağın bir yabancı eliyle işgal ve taarruza uğraması bilhassa daha evvel topraklarında bir yabancı görmemiş halk için zedeleyici olmuştur.

3-Maraş Milli Mücadelesinde Milli ve Dini Unsurlar

I. Dünya Savaşı sonrasında başlayan işgaller ve bu işgalcilerin içerdeki destekçilerinin bir *intikam* isteği ile yeniden harekete geçmeye başlaması, milli çizginin netleşmesini sağlamıştır. Türk milliyetçiliğinin uzun

---

⁶⁸⁴ Ziya Gökalp, **Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**, Haz. İbrahim Kutlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1976, s. 53-54.

⁶⁸⁵ Karakaş, **a.g.m.**, s. 68.

⁶⁸⁶ Göçek, **a.g.m.**, s. 72.

⁶⁸⁷ Öztürk, **a.g.m.**, s. 11.

⁶⁸⁸ Yılmaz Bingöl-Ahmet Pakiç, Milliyetçiliğin Anadolu Söyleminde Yeniden Üretimi", **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt: 49, Sayı: 1, Mart 2016, s. 13.

⁶⁸⁹ Suat Kolukırık, "Sürgün Toplumsal Hafıza ve Kültürel Göç: ABD'deki Ahıska Türkleri Üzerine Bir Araştırma", **Bilgi**, Sayı: 59, Güz 2011, s. 170.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

süredir Osmanlı kimliği içinde kaybolmuş, Türk milli kimliğini yeniden arama ve toplumsal birliğin bilinçli bir şekilde yeniden kurulma isteği ve arzusu bu dönemde daha fazla ön plana çıkmıştır.⁶⁹⁰

Mondros Mütarekesi sonrası başlayan haksız işgaller ve işgaller karşısında devletin takındığı sessiz tavır, savunmasız ve korumasız kalan toplum için etrafında birleşeceği yeni bir oluşum gerektirmekte idi. Toplumların milliyetçilik olgusu etrafında örgütlenmeleri üzerinde en önemli etkenlerden biri şüphesiz yaşanan ortak felaket ve acıların bir millet olma şuru üzerinde oluşturduğu canlandırıcı etkidir. Bir isyan, afet, saldırı, işgal gibi farklı içeriklerde yaşanan acılar, belirli dönemlerde bir bütünlük oluşturması açısından önemli görülmektedir. Maraş özelinde de işgaller karşısında bir devlet fonksiyonunun devre dışı olması önemli bir etken olmuştur. Ülkenin içinde bulunduğu ümitsiz ve çaresiz durumun yanı sıra ilgili birimlerin olaylara uzak kalması, Maraş için yeni bir kapı aralamıştır. Kendi kaderini kendi çizmek durumunda kalan şehir, bu çerçevede İstanbul Hükümetinden gerekli yardımı görememiş ve hatta İstanbul Hükümetinin iletişim ağını da keserek aksi bir tutum sergilemesi, Maraş halkının maneviyatı üzerinde olumsuz bir etki yapmıştır.⁶⁹¹ Ancak bu eksik, Mustafa Kemal'in liderlik inisiyatifini ele alması ile kapatılmıştır. Bu liderliğin İngiliz ve sonra Fransız işgaline uğrayan Maraş halkının mücadelesi için yönlendirici ve teşvik edici bir fonksiyon taşıdığı muhakkaktır. Mustafa Kemal'in halk üzerinde oluşturmak istediği milli bilinç ve manevi güç birliği, ilk etapta miting ve gösteriler yolu ile başlatılmıştır. Saldırı ve haksız işgaller karşısında halkın bir anlamda uyandırılması işlevi gören bu hukuki tepki çağrıları, halkın meydanlarda güçlü bir enerji oluşturmasına etki etmiştir. Maraş'ın işgalinin ardından 15 Ekim 1919 tarihinde Ulu Cami'de geniş çaplı bir miting düzenlenmiştir. Bir tepki olarak protesto telgrafı yine Ulu Cami'de toplanan esnaf ileri gelenlerine imzalatılmış ve Ali Sezai Bey tarafından okunmuştur.⁶⁹² Yine Fransızlara karşı mücadeleye çağrı cümleleri içeren beyannamelerin sokaklarda yapıştırılmaya ve camilerde dağıtılmaya başlanması da bu etkiler ışığında değerlendirilebilir.⁶⁹³ Halkın kendi varlığının tehdit ve tehlike altına girdiğini anlaması konusunda ve bir ortak sinerjinin oluşumundaki esas faktörlerden biri de bu gösteri ve mitinglerdir.

Maraş'ın işgali sırasında da ortaya çıkan bu hissiyat, içerdeki yerli unsurların da aksi yönde harekete geçmesi ile yeni bir boyut almıştır. Keza devlet içinde yer alan ve devlete aidiyet sorunları yaşamaya başlayan azınlık grup ve cemaatlerin, kendi milli çizgilerinde harekete geçmeye başlaması, Türk kimliğinin uyanması konusunda da bir farkındalık yaratmıştır. Etnik ve dini gruplar açısından hassas bir çizgide bulunan Maraş'ta önemli bir nüfus teşkil eden Ermenilerin, İngiliz ve Fransız işgalleri ile ortaya çıkması ve

---

⁶⁹⁰ Emre Yıldırım, "Türkiye'de Milliyetçilik ve Milli Kimlik: Türkçülüğün Keşfi ve Ulus Devletleşme Sürecinde Türk Milli Kimliği", **The Journal of Academic Social Science Studies**, Sayı: 28, Kış II 2014, s. 81-82.

⁶⁹¹ Yalçın Özalp, **Mustafa Kemal ve Milli Mücadele'nin İlk Zaferi**, Kahramanmaraş Belediyesi Kültür Yayınları, NO: 1, s. 218.

⁶⁹² Akbıyık, **a.g.e.**, s. 66-67.

⁶⁹³ Özalp, **a.g.e.**, s. 98.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

yeniden muzaffer edası ile taşkınlıklarda bulunması, halkın tarihsel hafızasını yeniden harekete geçirmiştir. Bu durum milliyetçiliğin esasında Osmanlı Devletinin dağılma sürecinde olduğu bir evrede, kurtuluşun bir çaresi olarak düşünülmeye başlanmasında da etkili olmuştur. Bu Ermeni taarruzları ve Balkan ve Kafkaslardan gelen Türk ve Müslüman kitlelerin kendileri ile aynı dil, din ve etnik kökene sahip halk tarafından kabul görmesi milliyetçiliğin oluşumu için bir toplumsal tabanı ortaya çıkarmıştır. Böylece toplum nazarında iç ve dış etkenler yolu ile Türk kimliğine karşı bir hassasiyet oluşmuştur.⁶⁹⁴

Keza, Maraş bölgesindeki Ermeniler içinde gelişen milliyetçilik akımı ve bu akımı destekleyen farklı dış güçlerin etkisi ile yeniden ortaya çıkması, halklar nezdinde kutuplaşma oluşturmuştur. Aynı zamanda bu Ermeni karşı hareketi, gerek söylem ve gerekse metinlerde Türk-Müslüman vurgusunu artırmıştır. Maraş'ın Süleymanlı (Zeytun) bölgesinde 1896 yılında meydana gelen isyan hadisesi ve bu olayın milli karakteri ile alevlenmesi, önu alınmaz bazı hadiselerin doğuşuna sebep olmuştur. Bu sırada olaya müdahale etmek için giden Türk taburunun dağlık bölgede uğramış olduğu işkence,⁶⁹⁵ halkın toplumsal hafızasında derin bir etki bırakmıştır. Bu yeni işgal evresinde Fransız ordusu içinde Maraş'a giren Ermeni askerlerinin Müslüman halk tarafından hoş karşılanmaması ve onlar için bir sorun teşkil etmesi kaçınılmaz bir sonuç olmuştur. İşgalci kuvvetler tarafından desteklenen ve yeniden kullanılmaya başlanan milliyetçi vurgunun, Ermeniler nezdinde Tehcir Kanunu çerçevesinde işlenen bir olgu halini alması ile iki toplum yeniden çatışmanın eşiğine gelmiştir. Nitekim Fransız birlikleri içinde teşkil edilen ve Maraş bölgesine getirilen Ermeni ordusuna verilen isim bahsedilen durumu destekler görünmektedir: *İntikam Alayları*⁶⁹⁶ Yine New York Times Gazetesinin 26 Ağustos 1919 tarihli nüshasında yer alan bir yazıda yer alan ifadeler milliyetçi vurgunun farklı çıkar çevreleri tarafından da şiddetle kullanıldığını göstermektedir: *"Bu acıklı çılgılığa kulak verin. Bölgedeki İngiliz Birlikleri geri çekildiği anda savaş sırasında korkunç katliamdan arda kalan Ermeniler de Türk ve Kürt kasapları tarafından doğranacaktır."*⁶⁹⁷

Toplumsal hafızanın işleyişi ile iki toplum arasındaki tarihsel izlerin ifşa olması eş zamanlı olarak ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda Maraş'ın işgali sırasında, Ermenilerin milliyetçi ve kutuplaştıran bir dil içeren sloganları bu hafızanın ortaya çıktığının manidar bir görüntüsüdür: *Kahrolsun Türk padişahı, kahrolsun Türkler, yaşasın Fransızlar ve Ermeniler*. Bu duruma karşın büyük tezahüratlar ile karşılanan Fransız ve Ermeni askerlerini karşılamak üzere davul çalması için davet edilen Çeribaşı Halil Ağa'ya Fransız komutan tarafından para teklif edilmesi üzerine Halil Ağa tarafından verilen *on madeni değil yüz madeni lira desen din kardeşlerimin bağına*

⁶⁹⁴ Yıldırım, a.g.m., s. 76.

⁶⁹⁵ Yalçın Özalp, *Mustafa Kemal ve Milli Mücadele'nin İlk Zaferi*, s. 23.

⁶⁹⁶ Özalp, a.g.e., s. 23.

⁶⁹⁷ Özalp, a.g.e., s. 40.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

çomağımı vuramam şeklindeki olumsuz cevapta da aynı milli izi bulmak mümkündür.⁶⁹⁸

Haksız ve hukuksuz olarak gerçekleştirilen bu işgallere karşı, Milli Mücadele'nin en önemli tepkisel hareketi Kuva-yi Milliye örgütlerinin halk tarafından eşraf ve yerel idari organlar eliyle vücuda getirilmiş olmasıdır. Bu kuvvetlerin bütün söylem ve eylemlerinde görüldüğü kadarı ile Türk kimliği ve Müslüman kimliği arasında bir ayırım yapılmamıştır. Yabancı bir işgal kuvveti karşısında tanımlanan Türk kimliği ve bu kimliğin içinde betimlenen Müslüman kimliği vurgusu vardır.⁶⁹⁹ Nitekim bu teşkilatların kurulması için Sivas Kongresi sonrasında alınan karar metnindeki ifadelerde bunu doğrular niteliktedir. Maraş, Urfa ve Antep'in işgallerinin ardından bu bölgelerin Osmanlı kuvvetleri tarafından boşaltılmasının bir gaflet olduğu belirtilen kararda Türklük ve Müslümanlık vurgusu eşit düzeyde yapılmıştır:

Ermeniler Türklere karşı akla gelmeyecek insanlık dışı hareketlerde bulunmaktadır. Önceleri çeşitli sebeplerle göç eden Ermenilerin bu bölgelere yeniden yerleştirilmek istenmesi ve bir Ermeni devleti kurmak bütün hızıyla devam etmektedir. Buna karşılık işgal bölgesinde Fransızların ve İngilizlerin baskısı altında bulunan ve henüz bir cemaat teşkiline bağlanmamış ve kendi başlarına kalmış olan TÜRK VARLIĞIhiç bir şey yapamamaktadır. Yalnız olarak yapılan fedakârlıklarda ağır şekilde cezalandırılmaktadır. Milli bağımsızlık ve vatanın bütünlüğü bakımından TÜRK VATANINDA yaşayan bütün MÜSLÜMAN HALK, bir inanç etrafında birleştirilecektir.⁷⁰⁰

Görüldüğü üzere kurtuluş için bir Türk değil Türk ve Müslüman birliği vurgusu yapılmaktadır. Maraş'ta da bu vurgunun yoğun olmasında şehirdeki Kürt ve Çerkes olan diğer Müslüman ahalinin varlığı önemlidir. Keza şehrin bütün Müslüman unsurlarının kolektif hafızanın en önemli unsurlarından biri olan toprak-millet birlikteliği kapsamında harekete geçirilmesi düşüncesi yaygınlaşmıştır. *Vatan* kavramı etrafında toprak üzerinde bütünlünen millet vurgusu teşvik edici bir unsur olmuştur. Nitekim, Yüzbaşı Yörük Selim, Maraş Milli Mücadelesi sırasında emrindeki 70 kadar silahlı Çerkes süvarisi ile faaliyet gösterirken,⁷⁰¹ yine bir takım Kürt aşiretlerinin de aynı duygularla hareket ettiğini söylemek mümkündür.

İlk direniş hareketleri halkın ileri gelenleri öncülüğünde oluşturulmuş ve işgallere karşı görülen bir kurtuluş çaresi olarak dikkat çekmiştir. Maraş'ta Kuva-yi Milliye teşkilatlanmasının, öncü zümresinin eşraf ve din adamlarından oluşması dikkat çekicidir. Mahalle teşkilatlarından en üst noktalara kadar teşkilat önderlerinin sevk ve idare açısından ve bilhassa milli ve dini hisleri dürtten konuşmaları son derece etkili olmuştur. Halk açısından mücadele kuvvetlerinin güçlü kişiler elinde bulunması nispeten ümit vadeden ve aidiyet hissettiren bir nokta olmuştur. Maraş Milli

⁶⁹⁸ Yaşar Akbıyık, **Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s. 77.

⁶⁹⁹ Erol D. Göktürk, "1919-1923 Dönemi Türk milliyetçilikleri", **Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce IV: Milliyetçilik**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 106.

⁷⁰⁰ **Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi IV**, s. 64.

⁷⁰¹ Serdar Yakar, **Maraş Milli Mücadelesinde Şeyh Ali Sezai Efendi**, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş, 2012, s. 126.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Mücadelesinde Heyet-i Temsiliyye tarafından görevlendirilen ve Kuva-yi Milliye kuvvetlerinin başında yer alan Arslan Bey'in konuşmaları oldukça ses getirmiş ve zaten teyakkuзда olan halk açısından bir azim ve heyecan ile karşılanmıştır. Arslan Bey'in şehir içi savaşı başlatan şu cümlelerindeki vatan ve din vurgusu manidardır: “*Arkadaşlar, Harp başlamıştır. Allahın inayeti, peygamberin ruhaniyeti din kardeşlerinin fedakârlığı ile her şey göze alınmıştır. Vatanımız tek bir kişi kalana kadar düşmana teslim olmayacaktır. Gayret bizden yardım Allah'tan...*”⁷⁰²

Kolektif hafıza insanın yaşadığı ana bir kimlik kazandırmak için geçmişe yönelmesi ile ortaya çıkan bir kavramdır.⁷⁰³ Aynı zamanda mitler de barındıran bu kolektif hafıza bilhassa kriz evrelerinde devreye sokulan ve geçmişin başarılarını, kahramanlıklarını anmayı yeğleyen ve beraberlik getiren bir algı biçimidir. Milli Mücadelenin hemen her aşamasında öne çıkan millilik vurgusunun tarihsel arka planında büyük ve güçlü bir devletin varlığı ve bu devletin şimdi bir esarete mahkûm edildiği vurgusu vardır. Halk için gerekli olan heyecan ve azmin ortaya çıkarılması, bu kolektif hafızanın devreye koyulması ile adım adım işlenmiştir. Bu mücadele kuvveti için var olan tarihsel hafıza harekete geçirilerek büyük başarılar ve büyük millet sözleri sıklıkla telaffuz edilmiştir. Nitekim Millilik vurgusunu metinler ve dönemin isimlendirmeleri üzerinden okumakta oldukça etkili görünmektedir. *Milli Mücadele, Milli hareket, Milli Zafer, Büyük Millet Meclisi, Hâkimiyet-i Milliye ve Kuva-yı Milliye* gibi tabirlerde görüldüğü üzere yoğun bir millilik vurgusu ve uyanışı söz konusudur.⁷⁰⁴ Maraş özelinde de şehrin ileri gelen ve söz geçiren din adamlarından biri olan Ali Sezai Efendi'nin⁷⁰⁵ sık sık muhatap olduğu Fransız Kumandanı Andre ile yaptığı konuşmalarında bir din âlimi olarak oldukça dikkat çekici oranda tarih bilgisi kapsamında milli bir dil kullandığı görülmüştür. Aynı zamanda bu konuşmalarda geçmişin büyük ve şanlı tarihi üzerine vurgular yapılmıştır:

*Devlet-i Aliye zorunlu olarak her ne kadar umumi harbe girişmiş ise de 400 küsur sene evvel Kanuni Sultan Süleyman'ın Fransa devleti ve milleti hakkında belli olan yardımı ve himayesi devletimize yardım maksadıyla ecdatlarımız olan Türkler, kanlarını saçarak kralınız Fransuva'ya kurtardıkları tarihle müspet bir hakikattir.*⁷⁰⁶

---

⁷⁰² Ferhat Başdoğan, “Kahramanmaraş'ın Kurtuluş Savaşı”, **Kahramanmaraş I. Kurtuluş Sempozyumu, Kahramanmaraş Sempozyumu**, 10-11 Şubat 1986, s. 72.

⁷⁰³ Yücel Öztürk, “Tarih ve Kimlik”, s. 17.

⁷⁰⁴ Yücel Özkaya, “Ulusal Bağımsızlık Savaşında Anadolu'nun ve Kamu Oyununun Durumu”, s. 161.

⁷⁰⁵ Şeyh Ali Sezai, 1869 yılında Maraş'ta doğmuş ve Maraş'ın Şekerli Mahallesinde büyümüştür. Küçük yaşta din eğitimi almaya başlayan Ali Sezai Bey Kadiri-Rufai Şeyh Şakir Efendi'nin müridi olur ve Şakir Efendinin 1894 yılında ölümü üzerine postnişin olur. İlmi bilgisini artıran Sezai Bey Maraş Savaşının hemen her aşamasında etkili olur ve Şekerli Mahallesinde bir Kuvay-yi Milliye teşkilatı kurarak dini liderlik vasfını öne çıkarır. Şeyh Ali Sezai Efendi 11 Haziran 1937 tarihinde vefat etmiştir. Bk. Serdar Yakar, **Maraş Milli Mücadelesinde Şeyh Ali Sezai Efendi**, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş, 2012, s. 9-12.

⁷⁰⁶ Özalp, **a.g.e.**, s. 62.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Bu kapsamda milli hislerin harekete geçirilmesi ile Maraş Milli Mücadelesinde topyekûn bir hareketlenme yaşanmaya başlamıştır. Öyle ki Maraş hapishanesindeki tutuklulardan dahi faydalanmak istenmiş ve bu tutuklular bir yerde toplanarak durum izah edilmiş ve silahlandırılmışlardır.⁷⁰⁷ Tutuklular arasında milli bir hissiyat yaratılarak mücadele kapsamına alınması bu başarı dolu hafızanın işleme sokulması ile yakından ilgili görünmektedir.

Yukarı da bahsi geçen milli vurgulardan biri olan vatan kavramı ve vatanın algılanış biçiminde özel bir yer edinen etkenlerden biri de inanç ve din faktörüdür. Bilhassa Osmanlı Devleti dönemindeki ümmet vurgusu, bu algının şekillenmesinde daha da etkili olmuştur. Keza Osmanlı döneminin temel felsefesi *bir Müslüman için şeriatın hâkim olduğu her yer vatanıdır*⁷⁰⁸ anlayışı çerçevesinde gelişmiştir. Bu algının bütünlenmesi ve yeni bir içerik edinmesinde özellikle Ziya Gökalp'in yeni milliyetçilik anlayışı etkili olmuştur. Gökalp'in milliyetçilik ifadesinde İslam'ın Türkleştirilmesi isteği ve uygulaması önemli bir faktör olmuştur. Irk siyasetine dayanan yeni bir kimlik yaratma ideali bu şekli ile İslam ile Türklüğü bütünlemeyi amaçlamıştır.⁷⁰⁹ Bu kapsamda Türk milliyetçiliğini İslam'dan ayrı tutmak en azından bu kurtuluş evresinde mümkün görünmemektedir. Belirtileceği üzere genel ve özeldeki bütün metinlerde her iki unsurdaki iç içe bulunmaktadır.

Türk Kurtuluş hareketinin başlangıç evresine tesadüf eden temel nokta, aslında Anadolu'da Yunan işgalinin başlaması ve bu işgalin dini bir karakter edinmeye başlaması ile gerçekleşmiştir. Dini bir karakter alan bu işgal, aslında Ortodoks ruhu yeniden ortaya koymayı hedefleyen, Haçlı Seferi ruhuna bürünmeyi amaçlayan ve bu ideal etrafında uyanışı sağlamaya çalışan bir harekettir. Kendi aralarında sorunlu olan Hıristiyan kiliseler arasında sağlanan ittifak ve ortak hareket etme isteği Maraş işgali süresince de gözlenmiş ve Protestan Kilisesi, Roman Katolik Kilisesi ve Ermeni Apostolik Kiliselerinin dini liderleri arasında bir birlik sağlanmıştır.⁷¹⁰ Bu durum İslami kimlik altında farklı etnik unsurlarında bu anlayış karşısında harekete geçmesini sağlamıştır. Bu dini vurgunun Maraş Milli Mücadelesindeki en güzel örneğini Maraş'ı işgal etmek üzere İngiliz işgal kuvvetleri içinde bulunan Hintli Müslüman askerler ile Maraş halkı arasında din kardeşliği üst perdesi altında oluşan birlikteliğin oluşmasında görülmektedir. Öyle ki Hintli Müslüman askerler yer yer gizlice Maraş halkına silah ve cephane dağıtmıştır.⁷¹¹

İslami vurgunun ön plana alınmasında temel uygulama noktalarından biri şüphesiz mabetler ve camiler olmuştur. Bir idari ve siyasi kurum olarak Osmanlı Devletinde önemli bir yer işgal eden ve önemli vazifeler alan cami, Osmanlı Devleti dönemi boyunca resmi bir görevli

⁷⁰⁷ **Türk İstiklal Harbi IV Güney Cephesi**, s. 89.

⁷⁰⁸ Zeynep Korkmaz, "Milli Mücadele ve Sonrasında Türklük Şuuru", **Uluslararası Atatürk Sempozyumu**, Ankara, 21-23 Eylül 1987, s. 49.

⁷⁰⁹ Erol D. Göktürk, "1919-1923 Dönemi Türk milliyetçilikleri", **Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce IV: Milliyetçilik**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 108.

⁷¹⁰ Özalp, **a.g.e.**, s. 31.

⁷¹¹ Özalp, **a.g.e.**, s. 26.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

statüsü ile atanan din görevlileri sebebi ile resmi bir devlet kurumu gibi işlev görmüştür. Özellikle de Osmanlı zamanında kentlerde resmi bir kurum, hükümet konağı ve benzeri kurumların olmaması camilere bu noktada bir misyon yüklemiştir.⁷¹² Öte yandan savaşlarda da ilk hedef alınan noktaların manevi bir gücü temsil eden mabetlerin olması dikkat çekicidir. Kutsiyet ve aidiyet atfedilen bu yerler, toplumun dokunulmazı olmakla beraber, galip güçler açısından zaferin sağlandığı sembolik noktalar görünümündedir. Maraş'ın işgali sırasında işgalci kuvvetlerin konuşlandığı noktalar kendi inanç ve değerlerine yakın olarak gördükleri kilise ve okullar olmuştur.⁷¹³ Ermeni okulları ve kiliselerinin sembolik olarak Fransızlar tarafından bayraklarla donatılması şehir atmosferi için de etkili olmuştur. Öte yandan Maraş'ta harbin başladığı günlerde hedef alınan ilk yerlerden biri de yine Üdürgücü Camiinin yakılması olmuştur.⁷¹⁴ 16 Aralık 1919 tarihinde Ermeniler tarafından Çukuroba Camiine bomba atılmış ve cami müezzinine kurşun sıkılmıştır. Bu olay infial yaratmış ve Fransız Kumandanlığına 447 kişi imzalı bir telgraf çekilmiştir. Keza olayın sabahında da sembolik bir önem taşıdığı için şehirdeki Latin Kilisesi'ne Fransız Bayrağı çekilmiştir. Bu olaya mukabil gerginleşen ilişkiler, bir toplumsal çatışmaya dönmüştür. Nitekim, Katolik Kilisesindeki ayinden sonra papaza büyük bir taş ile saldırılmış ve papaz çenesinden yaralanmıştır.⁷¹⁵ Maraş özelinde sunulan bu veriler inançsal değerler ve dini kişilerin toplum nazarında edindiği yer ve öneminin büyüklüğünü göstermektedir.

Cami yapısı genelde Milli Mücadele ve özelde de Maraş Milli Mücadelesi süresince de toplanma yeri, miting alanı, gözetleme kulesi⁷¹⁶ gibi çok farklı vazifeler ile işlev görmüştür. Maraş için simge bir yapı olan Ulu Cami'nin bu işgal evresinde üstlendiği roller de bu belirtilenlerle birliktelik gösterir. Maraş'ta Fransız işgalinin başlaması üzerine işgal haberi alındıktan hemen sonra toplanılan ilk nokta Ulu Cami olmuştur. Burada okunan telgrafta en dikkat çeken nokta din ve devletin selameti için Allah'a itimat ile lisanen, malen, bedenlen çalışılması gerektiği, hükümetten yardım beklemenin gölgeye el atmak gibi akıl dışı olduğu ve bu zamanda el, dil ve gönül birliği ile çalışmanın öneminin belirtilmiş olmasıdır.⁷¹⁷ Şehirde büyük bir infial oluşturan ve milli bir uyanış sağlayan, kaleden bayrağın indirilmesi ile gerçekleşen bir dizi olayın ifadesi olan *Bayrak Olayı*, başlı başına simgesel bir hatıra olarak, bugünde Maraş halkının toplumsal belleğinde yer alan en önemli olaylardan biridir. Manevi bir değer atfedilen bayrak-sancak olgusu yeni bir dürtücü hareket olmuştur. Bayrağın kaleden indirilmesi üzerine bir tepki olarak şehrin ileri gelen ailelerinden Avukat Kısakürekzade Mehmet Ali tarafından hazırlanan bir beyannamenin asıldığı ilk yerler camiler ve özellikle şehrin merkezinde yer alan Ulu Cami olmuştur. Bu beyannamedeki ifadelerin

⁷¹² Nuri Adıyeke, "Bir Siyasi-İdari Kurum Olarak Osmanlı'da Cami", **Kebikeç**, Sayı: 30, 2010, s. 5; 8.

⁷¹³ Yaşar Akbıyık, **Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş**, s. 9.

⁷¹⁴ Özalp, **a.g.e.**, s. 189.

⁷¹⁵ Özalp, **a.g.e.**, s. 96; 115.

⁷¹⁶ Özalp, **a.g.e.**, s. 189.

⁷¹⁷ Akbıyık, **a.g.e.**, s. 66-67.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

taşıdığı anlam ve dini ve manevi değerlere temas eden vurgular bir birleşme çağrısı niteliğindedir. Buna göre beyanname *Alem-i İslama Hitap* ifadesi ile başlar. Beyanname ilginç ve önemli ibareler taşıdığı için olduğu gibi aşağıya alınmıştır:

Alem-i İslama Hitap!

*Ey milleti necibe-i İslamiyye! Vaktine hazır ol. Binüç yüz senedir Allahını, peygamberini senden memnun ettiğin bir din ölüyor. Yani ecdadının, kanı pahasına fethettiği bir kalenin burnundaki Alsancağın bugün Fransızlar tarafından indiriliyor. Şimdi acaba bunu geri koyacak sende birkaç yüz İslam kanı ve gayreti hiç mi yok? İğtişaş arzu etmeyelim. Yalnız pürvekar ve azamet olarak sade alsancağımızı geri yerine koyalım. Tekrar keml-i azamet ve mehabetle yerlerimize avdet edelim. Korkma seni buradaki birkaç Fransız kuvveti, hatta bütün Fransız milleti kıramaz. Buna emin ol!*⁷¹⁸

Bayrak Olayının ardından okunan hutbenin halk arasında oluşturduğu heyecan ve öfke ile *Bayraksız namaz kılınmaz* sesleri arasında cemaat, topluca sancak altında kaleye yürümüştür. *Bayrak, hutbe, sancak* gibi temel dini ve milli öğelerin halk arasında bir hareket oluşturması bu değerlerin toplumsal aidiyet ifade etmesi ile yakından ilgilidir. Maraş'ın işgali sıralarına denk gelen 30 Aralık 1919 tarihinde Türk Sancak Bayramı (İstiklal-i Osmani Bayramı)⁷¹⁹ kutlamaları da milli hissiyatın zirveye çıkması açısından önemli olmuştur.⁷²⁰

Maraş'taki ilk örgütlenmelerin de merkezi noktası yine camiler olmuştur. Sivas Kongresi kararlarında çıkan sonuçlara göre Heyet-i Temsiliye tarafından halktan milli ordular teşkil etmesi istenmiştir. Bu orduların teşkilinde mabetler ve camilere ayrı bir önem verilmiştir:

*Milli Ordu teşkil edilecektir. Bu teşkiller ne kadar gizli kalırsa o kadar başarılı olur. Bunu da İslam cemaati teşkilleri şeklinde kurmak ve milleti İslam mabetleri etrafında birleştirerek, hukukunun korunması amacına dini ve ruhani esaslarla bir şekil vermek pek çok başarı sağlar. Bu esasa göre cami veya mescidi olan her köy ve mahalle bir piyade takımı sayılarak bu takımın idaresi mescidin imam ve müezzini veya köyün hocası gibi din adamlarına veya bu sıfatı takınacak olan gönüllülere teslim edilecektir. Sayısı fazla olacak takımlara komutan tedariki mümkün olmazsa terhis edilmiş kudretli çavuş ve başçavuşlardan faydalanılır. ...Cami mescitlere veya buraya yakın ve gizli yerlere veyahut da kontrol altında olmayan askerlik şubesi depolarına gizlemek üzere kolordular şimdiden silahlarla, cephane vesair gereken gereçleri göndererek hazırlığa başlamalıdır.*⁷²¹

Bu kararlar doğrultusunda Maraş'ta da kurulan Kuva-yi Milliye teşkilatının adresi cami ve medreseler olmuştur. Halk temsilcilerinin kendiliğinden bir örgüt kurmak için toplandığı ilk nokta Vezir Hoca

⁷¹⁸ Başdoğan, **a.g.m.**, s. 70.

⁷¹⁹ Osmanlı Devleti'nin kuruluş gününü öngören Sultan Osman adına ilk hutbenin okunduğu gün olan 30 Aralık'ı baz alarak ilki 30 Aralık 1913 tarihinde kutlanmaya başlanan Bağımsızlık günüdür. **Tercüman-ı Hakikat**, 30 Aralık 1914.

⁷²⁰ Özalp, **a.g.e.**, s. 108.

⁷²¹ **Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi IV**, s. 67.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

öncülüğünde Çiçekli Camii olmuştur. Çiçekli Camiinde teşkilata girecekler için bir yemin sureti hazırlanmıştır. Katılacaklar için yapılan yemin törenleri Kur'an ve silah üzerine ve Keşifli Camiinde gerçekleştirilmiştir. Kurulan Cemiyetin toplantı yeri olarak ise Ulu Cami seçilmiştir.⁷²² Teşkilat üyelerinin ettikleri yemin metninin de millî ve dinî nitelikli olması dikkat çekicidir: “*Milletin ve vatanın selameti uğrunda fedayi can edeceğime ve meşru millî teşkilatımıza karşı hainlik edenlerin velev öz kardeşlerimiz olsa dahi idamına ve sır saklayacağıma Vallahi ve Billahi*”⁷²³

Dini bir unsur olarak camilerin yanı sıra din adamlarının da işgal sürecinde önemli görevler üstlenmeleri şaşırtıcı değildir. Milliyetçilik fikrinin bilhassa bir *düşman* ile karşılaşıldığında halka işlenmesi, halkı harekete geçirici bir işlev görmesi, toplumun ileri gelenleri tarafından üstlenilen bir görev olmuştur.⁷²⁴ Bu kapsamda kırsal bölgelerde bu görev hocalar tarafından üstlenilmiş ve bu din adamları ilk andan itibaren halkın direncini canlı tutmayı, millî ve dinî bir görev olarak adanmışlardır.⁷²⁵ Kırsal bir yerleşkede yaşlı, varlıklı ve sözü geçen kişiliklerin yanı sıra ilmen ve dinen kapsayıcı niteliği ön planda olan şahsiyetlerin inisiyatif kullanmaları da muhtemeldir. Keza Maraş'ta öne çıkan dinî şahıslardan bazıları örneğin, Vezir Hoca diye bilinen Mehmet Alparslan, Şeyh Ali Sezai Efendi, Hoca Refet Efendi gibi kişiler dinen önemli ve yetkin kişilerdir.⁷²⁶ Özellikle de mücadele aleyhinde çalışmalar yapan, halkı bu yönde cehalet etkisi ile etkilemeye çalışan din adamlarının⁷²⁷ aksine Maraş ve diğer Güney Cephesi bölgelerinde büyük bir fayda gösteren din adamları ve ileri gelen eşraf üyeleri, Millî Mücadelenin kazanılmasında önemli bir faktör olmuştur. Yine bugün simgesel bir değer kazanan *Sütçü İmam Vakası*nda temel manevî hassasiyetlerin saldırıya uğraması ve bu durum karşısında birikmiş olan öfkenin patlak vermesi, bir kaygının ortaya çıkışı gibidir. Bir din adamı olarak Sütçü İmam'ın göstermiş olduğu hassasiyet, millî ve dinî değer algısının da hatırlanması açısından önemli olmuştur.⁷²⁸ Bu olayın ardından Maraş Müftüsü de şöyle bir hutbe vermiştir:

---

⁷²² Özalp, a.g.e., s. 80.

⁷²³ **Türk İstiklal Harbi IV Güney Cephesi**, Ankara, 1966, s. 75.

⁷²⁴ Mustafa Erdoğan, “Milliyetçilik İdeolojisine Dair”, s. 9.

⁷²⁵ Gotthard Jaschke, “Türk Kurtuluş Savaşında Milliyetçilik ve Din”, **Tarih okulu**, Sayı: II, Kış 2009, s. 87.

⁷²⁶ Ali Sarıkoyuncu, “Mustafa Kemal ve Millî Mücadele’de Din Adamları”, **ATAM 25 Aralık 1997 Konferansı**, s. 989.

⁷²⁷ Bu dönemde halkın cehaletinden faydalanan bazı din adamları örneğin Yunan ordusunun % 80’inin aslında Müslüman olduğuna inandıracak çalışmalar yapmışlardır. Bkz. Yücel Özkaya, a.g.m., s. 156; Ali Sarıkoyuncu, “Mustafa Kemal ve Millî Mücadele’de Din Adamları”, **ATAM 25 Aralık 1997 Konferansı**, s. 981.

⁷²⁸ Uzunoluk Olayı olarak anılan bu vaka 31 Ekim 1919 tarihinde hamamdan çıkan kadınlara Ermeni askerlerinin peçelerini yırtarak saldırıda bulunması üzerine Sütçü İmam denilen ihtiyar bir zatın silahla müdahale ederek Ermeni askerlerinden bir kaçını vurması ile gerçekleşen olaydır. Bu olay sonrasında Maraş halkı millî mücadele konusunda daha azimkâr bir hal alarak harekete geçmiştir. Bkz. **Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi IV**, Genle Kurmay Basımevi, 1966, s. 58; Özalp, a.g.e., s. 43-45.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

*“Müslüman kadınlara ve kızlara saldırılan bir yerde camilerde toplanıp namaz kılınmaz ve şunu iyi bilin ki, düşman bayrağı altında Cuma Namazı caiz değildir. Varın bunu bütün camilere iletin. Söyleyin ki Müslümanlara, günümüz cihad günüdür. Namaz günü değildir. Her kim ki bu cihada katılmaz, o, dinden çaymış, imandan ayrılmıştır.”*⁷²⁹ Bu ifadeler ile halk artık silahlı bir mücadeleye çağırılmıştır.

Şeyh Ali Sezai Efendi'nin Maraş Savaşının sonlarına doğru ümit ve cesaret olarak giderek zayıflayan Kuvvacılar (Çeteci)⁷³⁰ a ulaşarak onlara yaptığı etkileyici konuşma yeniden mücadele azmini tetiklemiştir. Bu konuşmasında Ali Sezai Efendi dini motiflerle süslü etkili cümleler kurarak Milli Mücadeleye büyük katkı sağlamıştır:

Ey din kardeşleri!

*Allah-u Teâlâ'dan korkup, şanı yüce Resulünden utanmaz mısınız ki vatanı milleti düşmana bırakıp da buraya geldiniz. Şimdiye kadar atılan mermilerden kaç adamımız öldü? Eceli gelmeyene bir şey olmaz. Vadesi yetende nerde olsa kurtulamaz. Efradı ailenizi hakiki koruyucu ve saklayıcı olan Allah'a ısmarlayıp yanlarına gözetici olarak münasip kimseler bırakınız da haydın hep birlikte sizinle vatan ve milleti savunmaya dönelim.*⁷³¹

Sonuç

Uzun yıllar İslam ülküsü altında ve milliyet esasından uzak kalan Türk ve Müslüman unsurlar nasıl oldu da Maraş'ta bir hareketlenme sağlayabildi? Aslında sorunun temel cevabı Maraş halkını bu savaşa ve mücadeleye iten amillerin dini mi milli mi olduğu yönündeki soru ile oldukça ilişkilidir. Verilerden çıkarıldığı üzere Osmanlı son dönemi ve Milli Mücadele dönemi ekseninde ortak kültür çerçevesindeki değerlerin dini ve milli niteliklerle örülmesi, bu değerlere yapılan saldırı karşısında ortak bir hareket sağlamıştır. Bu kapsamda yapılan vurgularda da görüldüğü üzere Türklük ve Müslümanlık olguları iç içe ve ayrılmaz bir şekilde ifade edilmiştir.

Toplumsal hassasiyetlerin tehlikeye girmesi, kamuoyunun İzmir ve diğer ülke topraklarının işgale uğraması karşısında uyandırılmış ve ayağa kaldırılmış olması ve öte yandan Samsun'da başlayan Milli bir direniş hareketinin yayılması, Güney Cephesi ve Maraş'ta da gidişatın şeklini değiştiren dış etmenler olmuştur. Maraş'ta farklı etnik yapılardan oluşan bir halk kitlesinin varlığı buradaki mücadelenin sosyo-kültürel temellerini de irdelemek için yeterli bir sebep olarak görünmektedir. Dini ve milli değerler üzerinden dış güçlere karşı verilecek mücadele çağrılarında şehirdeki diğer Müslüman unsurları da dikkate alacak tonda bir söylemde bulunmuş olması ve konuşmalarda vurgulanan Türk unsurunun daha ziyade geçmişten gelen

⁷²⁹ Servet Avşar, **Milli Mücadele'de Propaganda Faaliyetleri (1918-1923)**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta 2010, s. 128.

⁷³⁰ Kuva-yi Milliye üyeleri ve örgütü, Maraş'ta *çete* ve *çeteci* tabirleri ile anılmaktadır.

⁷³¹ Serdar Yakar, **Maraş Milli Mücadelesinde Şeyh Ali Sezai Efendi**, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş, 2012, s. 134.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

bir yönetici ve idareci niteliğinde sunulması, bu hassasiyetin toplum tarafından dikkate alındığını göstermektedir.

Şehrin topyekün bir savaşa hazırlanmasında dini liderlerin faaliyetleri ve teşvik edici söylemleri oldukça önemli olmuştur. *Bayrak, sancak, örtü, toprak, vatan* gibi benimsenmiş, milli ve dini ibareler içeren değerleri ifade eden bu tabirler Milli mücadele boyunca en çok dillendirilen kavramlar olmuştur. Bu kavramlar Maraş halkı içinde yaşanmışlıklar ve ortak değerler etrafında örgütlenerek kadın-erkek bütün unsurların katılımının sağlandığı topyekün bir savaş olmuştur.

KAYNAKÇA

- TBMM Zabıt Ceridesi**, Doksan Dördüncü İçtima, 05.04.1341.
Tercüman-ı Hakikat, 30 Aralık 1914.
Resmi Gazete, 12.07.1973, Sayı: 14456, Kanun No: 1657.
ADIYEKE, Nuri, “Bir Siyasi-İdari Kurum Olarak Osmanlı’da Cami”,
Kebikeç, Sayı: 30, 2010.
ADIYEKE, Nuri, “Osmanlı Millet Sistemine Dair Tartışmalar ve Siyasal Bir Uzlaşma Modeli Olarak Osmanlı Millet Sistemi”, **Yeni Türkiye**, Sayı: 60, 2014.
AKBIYIK, Yaşar, **Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999.
AKÇURA, Yusuf, **Üç Tarz-ı Siyaset**, Lotus Yayınevi, Ankara, 2012.
ARSAL, Sadri Maksudi, Milliyet Olgusunun Sosyolojik Esasları, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1979.
AVŞAR, Servet, **Milli Mücadele’de Propaganda Faaliyetleri (1918-1923)**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta, 2010.
BALİBAR ve WALLERSTEİN, **İrk Ulus Sınıf Belirsiz Kimlikler**, Metis Yayınları, İstanbul, 1995.
BAŞDOĞAN, Ferhat, “Kahramanmaraş’ın Kurtuluş Savaşı”,
Kahramanmaraş I. Kurtuluş Sempozyumu, Kahramanmaraş Sempozyumu, 10-11 Şubat 1986.
BİNGÖL, Yılmaz-PAKİŞ, Ahmet, “Milliyetçiliğin Anadolu’cu Söylemde Yeniden Üretimi”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt: 49, Sayı: 1, Mart 2016.
CİLACI, Osman, “Kahramanmaraş’ın Milli Mücadeledeki Yeri”,
Kahramanmaraş Sempozyumu.
DİKİCİ, Erkan, “Doğu-Batı Ayrımı Ekseninde Oryantalizm ve Emperyalizm”, **Türk Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi**, Vol: 3, No: 2, Haziran 2014.
ERDOĞAN, Mustafa, “Milliyetçilik İdeolojisine Dair”, Liberal Düşünce, Sayı: 15, 1999.
GELLNER, Ernest, **Uluslar ve Ulusçuluk**, Hil Yayın, İstanbul, 2013.
GÖKALP, Ziya, **Türkçülüğün Esasları**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2015.
GÖKALP, Ziya, **Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**, Haz. İbrahim Kutlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1976.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

- GÖKÇEK, Fatma M., “Osmanlı Devletinde Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu: Sosyolojik Bir Yaklaşım”, **Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce IV: Milliyetçilik**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- GÖKTÜRK, Erol D., “1919-1923 Dönemi Türk milliyetçilikleri”, **Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce IV: Milliyetçilik**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- HOBBSAWN, Eric J., **Milletler ve Milliyetçilik Program Mit Gerçeklik**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1992.
- JASCHKE, Gotthard, “Türk Kurtuluş Savaşında Milliyetçilik ve Din”, **Tarih okulu**, Sayı: II, Kış 2009.
- Kahramanmaraş İl Yılığ 1967**, Kahramanmaraş, 1967.
- KIŞLALI, A. T., (2010). **Siyasal Sistemler Siyasal Çatışma ve Uzlaşma**, İmge Kitabevi, Ankara, ss. 343.
- KOLUKIRIK, Suat, “Sürgün Toplumsal Hafıza ve Kültürel Göç: ABD’deki Ahıska Türkleri Üzerine Bir Araştırma”, **Bilig**, Sayı: 59, Güz 2011.
- KORKMAZ, Zeynep, “Milli Mücadele ve Sonrasında Türklük Şuuru”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 4/10, 1987.
- OZANKAYA, Özer, “Ulusal Toplumun ve Ulusal Kültürün Kurucu Öğeleri”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 3/10, 1992.
- ÖZALP, Yalçın, **Mustafa Kemal ve Milli Mücadele’nin İlk Zaferi**, Kahramanmaraş Belediyesi Kültür Yayınları, NO: 1.
- ÖZKAYA, Yücel, “Ulusal Bağımsızlık Savaşında Anadolu’nun ve Kamu Oyunun Durumu”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 2/05, 1990.
- ÖZTÜRK, Yücel, “Tarih ve Kimlik”, **Akademik İncelemeler**, Cilt: 2, Sayı: 1, 2007.
- SARIKOYUNCU, Ali, “Mustafa Kemal ve Milli Mücadele’de Din Adamları”, **ATAM**, 25 Aralık 1997 tarihli Konferans Metni.
- SARINAY, Yusuf, “Atatürk ve Milliyetçilik”, www.ata.tsk.tr , Erişim Tarihi: 08.01.2017.
- ŞAHİN, Köksal, “Bir İdeoloji Olarak ‘Milliyetçilik’”, **Akademik Bakış** Uluslar arası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, Sayı: 12, Mayıs 2007.
- ŞIVGIN, Hale, “Güney Cephesinin Değerlendirilmesi”, **Türk İstiklal Harbinde Kuvay-ı Milliye, Düzenli Ordu ve Cepheler 16 Mayıs 2014**, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 2014.
- YAKAR, Serdar, **Maraş Milli Mücadelesinde Şeyh Ali Sezai**, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş, 2012.
- YILDIRIM, Emre, “Türkiye’de Milliyetçilik ve Milli Kimlik: Türkçülüğün Keşfi ve Ulus Devletleşme Sürecinde Türk Milli Kimliği”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, Sayı: 28, Kış II 2014.
- YİNANÇ, Refet, “XVI. yüzyılda Maraş Sancağının Nüfus Yapısı”, **Kahramanmaraş I. Kurtuluş Sempozyumu, Kahramanmaraş Sempozyumu**, 10-11 Şubat 1986, s. 26.
- YÜCEKÖK, Ahmet, “Toplumsal Üst Yapı Olarak Siyasal Davranış”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 24, Sayı: 04, 1968.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

MARAŞ KURTULUŞ HARBİ SIRASINDA ELBİSTAN KAYMAKAMININ KOVULMASI

Ömer Hakan ÖZALP

XIX. asrın ilk çeyreğinde, Osmanlı devleti, savaşlarla geçen 10 yıllık bir sürecin ve nihayet Galiçya'dan Yemen'e, Kafkasya'dan Suriye-Filistin'e kadar pek çok cephede yedi düvelle canhıraş bir şekilde boğuşuktan sonra, cephelerdeki büyük başarılarına rağmen mütefiklerinin yenilgileri ve savaştan çekilmeleri sonucu mütareke ve ardından işgaller dönemine girmişti.

Anadolu'nun, bu döneme maddi-manevi yorgunluklarla giren şehirlerinden bir tanesi de Elbistan'dır. Bu şehir, bilfiil işgal edilmemesine rağmen, tüm Anadolu halkında gözlemlenen, bağımsızlığına, vatanına ve milli-manevi değerlerine olan aşk ile, özellikle Maraş'ın kurtuluşu bağlamında, işgal yaşamış pek çok şehrin görmediği bir faaliyet ve canlılığın odağı olmuştur.

Bu meyanda, ellerinden geleni ve üzerlerine düşeni yapan Elbistanlılar;

Evvel emirde, Kılıç Ali'nin gelişinden önce, daha 1919 Eylül'ünde biri merkez, dördü mahalle şubesi olmak ve köylere kadar yayılmak üzere kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile, Maraş ve Antep'e dek uzanan bölgede, işgal altındaki yerlerde Cemaat-ı İslamiye şeklinde olmak kaydıyla, Müdafaa-i Hukukların kuruluşuna merkezlik ve öncülük yapmışlardır.⁷³²

Adana ve Antep taraflarının işgal altında bulunması hasebiyle, Maraş'ta olup bitenlerin Türkiye'ye ve bütün dünyaya duyurulmasına; Maraş'ın Sivas, Heyet-i Temsiliye ve İstanbul gibi yerlerle haberleşmesine aracılık yapmışlardır.

Fransız işgalinin başlangıcında Maraş'tan giden 200 civarındaki aileyi aylar boyu barındırıp beslemişlerdir. O parasızlık ve yokluk döneminde 10.000 liraya yakın nakdî yardımda buldukları gibi, Anadolu'nun diğer şehirlerinden de bir o kadarının toplanmasına ve Maraş'a ulaştırılmasına vesile olmuşlardır. Ayrıca yük-binek hayvanı, gıda, giyecek gibi aynî ve insani yardımlarda bulunmuşlardır.

Silah kıtlığının yaşandığı o dönemde, çetelerin donatılması hususunda hiçbir desteği esirgememiş; Maraş'tan silah almak üzere gelenleri eli boş döndürmemiş; köylere ve çevre ilçelerden sağladıkları ve

---

⁷³²“Erzurum'da 15. kolordu kumandanına hususi talimat 1. Maraş ve Ayıntab livaları dahilinde millî teşkilatı vücutlandırmak için ‘Elbistan’ teşkilatı merkezi olacaktır. Elbistan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti reisi Ali Rıza Bey ile Sâlim ve Asaf Beyler bu teşkilatı ve tevessü'ünü idare edecektir. Elbistan şube reisi binbaşı Suzi Bey aza-yı daime sıfatıyla bulunacak ve teşkilatın taazzuvuna muavenet ve kolordu ile muharebede vesâat edecektir. 2. Müdafaa-i Hukuk teşkilatı, işgal altında bulunan yerlerde serbest yapılacak ve idaremizin fiilen cari olmadığı veya işgal altındaki yerlerde Cemaat-ı İslâmiye teşkilatı namıyla ve mektum surette yapılacaktır. (Maraş'ta, Ayıntab'da). (...) Hususât-ı muharrerinin Elbistan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti hey'ât-ı merkeziyesi vasıtasıyla tedviri ve neticeden doğruca kolorduya malumat i'tâ ve bu evrakın ba'de'l-mütalaa imha ve inbâsı mütemennâdır.” (29.11.1335) ATASE 350/73.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

kumandanın izin vermemesi üzerine askerî depoyu basarak aldıkları silahları, gelen Maraşlılara teslim etmişlerdir.

Mühimmat ve cephane konularında da ellerinden gelen yardımı yapmışlardır. Mesela, 25 Ocak 1920 tarihli bir belgeye göre, Maraş'a günde 20 sandık cephane gönderilmektedir.⁷³³ Bölgede faaliyette bulunan eşkiya çetelerini ikna ederek, Maraş ve Antep savunmalarında görev almalarını sağlamışlardır.⁷³⁴

Kurtuluş harbinin başlaması üzerine, sayıları 800'ü bulan çete efradıyla Maraş'ın yardımına koşmuş ve harbin sonuna kadar burada kalarak bizzat çatışmalara katılmışlardır.⁷³⁵

Mitingler düzenleyip işgal kuvvetlerine, İstanbul hükümetine ve dünya devletlerine protestolar çıktıkları gibi, Anadolu'nun pek çok şehrinde de mitingler tertiplenip protesto-nameler yayımlanmasını sağlamışlardır.

Arslan Bey'le Dr. Mustafa ve eczacı Lütfi kardeşler gibi evlatları vasıtasıyla Maraş Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluşunda, Maraş müdafaasının hazırlanmasında ve Maraş kurtuluş harbinde etkin bir rol oynamışlardır.

Sivas'tan gönderilen bir topu, kışın en soğuk günlerinde 48 mermisiyle birlikte 5 günlük yoldan Elbistan'a getirip, Kısık yoluyla ve 2,5 günlük bir yolculukla Cancık tepesine ulaştırmışlardır.⁷³⁶

Elbistan cephe sevkiyatının merkezi olduğu için, milli menzil teşkilatının yanısıra Elbistan-Maraş arasında üç yerde menzil kurup, sevk ve iaşe komisyonları oluşturarak yaralıları için 15 yataklı bir hastahane açmışlardır.⁷³⁷

Fransızların çekilmesinden sonra, Maraş'ın asayişini Elbistan'dan gönderilen Osmanlı askerlerince sağlanmıştır.⁷³⁸ Kısacası, Elbistan'da öğretmenlik yapan ve 1936'da Elbistan'la ilgili bir kitap neşreden Ziya Güner'in deyiimiyle, "Halkın ulusal duygusu çok yüksek ve Türkçülük temelleri hiç sarsılma bilmez bir kuvvette olan Elbistan, kurtuluş uğraşı sırasında, yazılmaya değer derecede çalışmış; birçok hadisenin gösterdiği gibi, menfi propagandalardan hiç müteessir olmamıştır."⁷³⁹

"Fransızlar Maraş'ı işgal ettiklerinde Elbistan'da erkekler cepheye koşar; tüfenk bulabilen tüfenkle, bulamayanlar da kazmalarla mücadeleye katılırlar. Bu sıralarda 9 yaşını süren Hüsnü Cırtlı da bunlara katılmak ister.

---

⁷³³TİTE 31/189.

⁷³⁴Osman Necati Erginöz, *Eğitimde Altmış Yıl ve Anılar*, s. 62-63, haz. Ali İhsan Kuyumcu, Elbistan Yayınları, Elbistan, 2002.

⁷³⁵BOA.HR.SYS. 2544-9/5-8

⁷³⁶Bu topun Elbistan'a getirilişi ve oradan Maraş'a nakledilişine ilişkin, Maraş milletvekillerinden Mehmet Emin Soysal'ın göz yaşartıcı hatıraları, tarafımızdan *Elbistanın Sesi* gazetesinde yayımlanmıştır: Ömer Hakan Özalp, "Maraş'ın kurtuluşunda Elbistan'dan giden top", www.elbistaninsesi.com/m/?id=3484&t=makale

⁷³⁷TİTE 20/111 (10.2.36)

⁷³⁸TİTE 20/1.

⁷³⁹Ziya Güner, *Elbistan*, s. 9, İstanbul, Aydınlık Basımevi, 1936.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Fakat annesi ‘Sen tüfenk taşıyamazsın. Oraya gidip ne yapacaksın?’ deyince küçük Hüsnü ‘Hiç olmazsa gavurun başına taş atarım’ karşılığını verir.”⁷⁴⁰

O dönemleri yaşayan Osman Necati Erginöz’ün hatıralarında yazdığı üzere “Elbistan’da bütün millet baş kaldırmıştır. Milli hareketten yana olmayanların neredeyse yaşamaya hakları yoktur. (...) Kışın en şiddetli zamanlarının yaşandığı Ocak ve Şubat aylarında, saçları sakalları uzamış, birbirine karışmış, yüzleri ayazdan yanmış bir halde yirmi gündür bekleyen (gençler) evlerine döndükleri vakit ailelerince tanınamazlar. Komşuları ve aynı zamanda yakınları olan Mustafa Akat’ı, anne-babası ‘Sen bizim oğlumuz değilsin’ diyerek içeri almak istemezler. Sonunda, güç-bela gözlerinden tanıyarak içeri alırlar...”⁷⁴¹

Kurtuluş Savaşı komutanlarından Ali Fuat Cebesoy’un deyimiyile “Maraş müdafaası İstiklal Mücadelesi’nin en parlak kahramanlık destanlarından birisidir. Başta Maraşlılar olmak üzere Pazarcık, Elbistan ve Göksunlular cesaret, feragat ve fedakarlıkların bir(er) timsalidir.”⁷⁴²

***

Milli-manevi değerlerini koruma ve vatanlarını savunma adına pek çok fedakarlıklara katlanan Elbistan ve Elbistanlılar, nihayet, bu hususta gözlerini karartıp, devlete isyan anlamına gelen, sonuçları itibariyle çok tehlikeli olabilecek bir uygulamaya daha imza atarak, Milli Mücadele’ye karşı tavrı alan ilçenin en büyük mülkî amirini, yani kaymakamı şehirden dışarı atarlar.

Kaymakam Nebih Bey’in İngilizlerce tutuklanması

İşgaller ve Kurtuluş Savaşı dönemi Elbistan’da iki kaymakamın başını yemiştir. Bunlardan ilki, Nebih Bey’in İngilizler tarafından tutuklanmasıdır. Nebih Bey, 21 Ekim 1917 tarihli irade-i seniyye ile, görev yaptığı Bilan’dan Elbistan kaymakamlığına atanır.⁷⁴³

1917 Ekim’inden 1919 (1335) Eylül’üne kadar iki yıl kaymakamlık yapan Nebih Bey, 1919 Eylül’ü başlarında, Antep İngiliz işgal kuvvetleri irtibat subayı tarafından, tehcirle ilişkili olduğu gerekçesiyle tutuklanır.

Maraş mutasarrıflığı, tutuklama olayını ve kaymakam hakkında verilecek kararın belirsizliğini Dahiliye Nezareti’ne bildirir. Bakanlık, sadrazamlığa gönderdiği 4 Eylül 1919 tarihli bir yazıyla, ilçenin uzun süre boş kalmasının doğru olmamasından dolayı, Nebih Bey’in, hakkında ilerde ortaya çıkacak duruma göre işlem yapılmak üzere azledilerek, yerine, Raniye kaymakamı Kerküklü Halis Bey’in tayinini ister.⁷⁴⁴ Bunun üzerine, Mehmed Vahideddin imzasını taşıyan 10 Eylül 1919 tarihli irade-i seniyye ile, Nebih Bey azledilerek yerine Halis Bey atanır.⁷⁴⁵

⁷⁴⁰Süleyman Kazmaz, “Atatürk düşüncesinde milli hukuk”, *Erdem*, sayı: 32, Eylül 1998, s. 485.

⁷⁴¹Osman Necati Erginöz, *a.g.e.*, s. 55, 59.

⁷⁴²Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, s. 292, Vatan Neşriyatı, İstanbul, 1953.

⁷⁴³BOA.DUİT. 46/18 (belge no: 1)

⁷⁴⁴BOA.DUİT. 48/49 (belge no: 2)

⁷⁴⁵BOA.DUİT. 48/49 (belge no: 1)

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Halis Bey'in Elbistan'dan kovulması

Nebih Bey'in yerine tayin edilen Kerküklü Halis Bey, ikibuçuk ay kadar görev yaptıktan sonra, Milli Mücadele'ye karşı tavır aldığı ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni tanımadığı için, 30 Aralık'ı 31'ine bağlayan gece evinden alınarak, götürülüp Sivas topraklarına bırakılır.

Tebliğimizde, Halis Bey'in Elbistan'dan uzaklaştırılma sürecini önce ATASE ve Başbakanlık Osmanlı Arşivlerindeki belgelerden hareketle ortaya koyacak, arkasından da, olup bitenleri hatıratlarla sözlü derlemelerden özetlemeye çalışacağız. Ancak, bundan önce, 1919 Ekim'inin ortalarına doğru yaşanan küçük bir olaydan bahsedeceğiz ki, bu olay, Elbistan'da bir kaza kaymakamının katledildiği şayiasıdır.

O tarihlerde, Dahiliye Nezareti'ne, Elbistan'da, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'ndan adaylığını koyan bir kaza kaymakamının öldürüldüğü ve emniyetin bozulduğu haberi ulaşır. Bunun üzerine bakanlık, Maraş mutasarrıflığına gönderdiği 16 Ekim 1919 tarihli bir telgrafla, haberin doğru olup olmadığını sorar ve doğru ise, faillerinin yakalanarak mahkemeye verilmesini ve sonucun en kısa zamanda bildirilmesini ister.⁷⁴⁶

Cevabın gecikmesi üzerine, bakanlık, 19 Ekim 1919 tarihli bir telgrafla, "Elbistan'da Hürriyet ve İtilaf Fırkası namına adaylığını koymasından dolayı katledildiği haber alınan kaza kaymakamı hakkında yazılan telgrafın cevabının bir an önce gönderilmesi"ni ister.⁷⁴⁷ Bunun üzerine, Maraş mutasarrıfı Atâ Bey, 20 ve 23 Ekim tarihli iki telgrafname ile, Elbistan'da herhangi bir kaymakam öldürülmediği gibi, böyle bir söylentinin ve emniyeti bozacak herhangi bir durumun da bulunmadığını ve gerek Elbistan'da, gerek de Maraş sancağının diğer taraflarında asayişin berkemal olduğunu bildirir.⁷⁴⁸

Asıl konumuza gelecek olursak;

1919 Ekim'i başlarında, Elbistan'dan –bilahare Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti başkanlığı yapacak olan– Şam eski sulh hakimi Bekişoğlu Ali Rıza Bey, Heyet-i Temsiliye'ye gönderdiği bir telgrafta, "Elbistan'da birkaç kişinin, yabancı askerî istiladan korktukları gerekçesiyle milli emellerin yayılmasına engel çıkardıklarını" yazarak "bunlar hakkında yapılacak muamelenin tebliği"ni ister. Ve "kaymakam Halis Bey'in Arga/Akçadağ ve Elbistan aşiretleri ile temas ettiğini ve yakında tamamlanacak milli teşkilattan sonra diğer kazalara ve Maraş'a gideceğini" bildirir.⁷⁴⁹

21 Ekim 1919 tarihinde, Mustafa Kemal Paşa, o sırada bulunduğu Sivas'tan makine başında yaptığı bir görüşmede, Ali Rıza Bey'e, kaymakam ve mevki kumandanının kim olduğunu sorar ve şunları söyler:

"Başka taraflardan size kuvvet göndermeye çalışıyorum. Her halükarda halk, milli teşkilata dayanarak, bizzat ve büyük bir azim ve metanetle bu haksızlığa mukabelede tereddüt göstermemelidir. Fransızların girişini kolaylaştıran ve milli güçlere muhalif oldukları anlaşılan kimseler

⁷⁴⁶ BOA.DH.EUM.AYŞ 67/13 b. no: 9

⁷⁴⁷ BOA.DH.EUM.AYŞ 67/13 b. no: 8

⁷⁴⁸BOA.DH.EUM.AYŞ 67/13 b. no: 3 ve 4.

⁷⁴⁹ATASE 270/32.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

hakkında oraca gerekli görülecek muamelenin yapılması doğaldır. Heyecana kapılmadan ve göç etmeden, amaca ulaşana kadar çalışmak üzere hazırlanmanız lazımdır. Orada kaymakam ve mevki komutanı kimlerdir? Kuşkusuz, bu meşru harekette size destek olmaktadırlar. Cümleten metanet ve sebat tavsiye ederim.”⁷⁵⁰ Ancak, bu görüşme sırasında cevabını alamadığından, bilahare, 21 Ekim’de Havza’dan, sorusunu tekrarlayarak “Kaymakam ve mevki kumandanı hakkında malumat vermediniz!?” diye bilgi ister.

Buna karşılık Ali Rıza Bey de “Şimdilik ikisi de arzumıza uygun davranıyor görüntüsü vermektedir. Aksi anlaşılacak olursa mevkilerinden uzaklaştırmaya kesin karar verdik” der ve bu kararlarının “uygun olup olmadığını” sorar.

Bu görüşme, Mustafa Kemal Paşa’nın “Pekala. Şimdilik başka bir arzunuz var mı? Her alacağınız malumatı derhal bize bildiriniz” sözleriyle son bulur.⁷⁵¹

Aralık ayına gelindiğinde, Halis Bey’le ilgili olarak Elbistan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’yle Elbistan halkından gelen rahatsızlıklar, 3. Kolordu komutanı Salahaddin Bey aracılığıyla gerekli makamlara iletilir.

Bunların ilki olan, “Maraş mutasarrıf vekilliğinin tecrübesiz ellerde bulunduğundan, idareye Fransızların hakim olduğundan ve Elbistan kaymakamının Kerküklü, Çardak kaymakamınınsa Lübnanlı olduğu”ndan bahsettiği, 3. Kolordu’nun Maraş ve Elbistan mıntokasıyla ilgili 17 Aralık 1919 tarihli teftiş raporunda, Salahaddin Bey, Elbistan havalisinin fedakar idare adamlarına ihtiyacı olup Elbistan ve Süleymanlı kaymakamlarının Sivas kaymakamlarıyla değiştirilmesini ister. Ve nihayet, “Göksun, Elbistan, Pazarcık, Antep, Maraş kuvâ-yı milliyesi her türlü fedakarlığa amadedir. Bunları, milli arzu dairesinde idare için gayr-i resmî ve muktedir eller ister. Merkezî hükümet milletin irşadına önem vermelidir” der.⁷⁵²

Salahaddin Bey, 22 Aralık 1919’da Harbiye Nezareti’ne gönderdiği bir şifreyle, Maraş’ın en göze batan iki ilçesi olan Elbistan ve Çardak kazalarının kaymakamlarının eşrafı ve halkı her fırsatta iğfal ettiklerini, bu yüzden de, artık sözkonusu bölgede kalmalarının doğru olmayacağını belirterek aynı isteği tekrarlar ve uzun müddet beklemeye gerek kalmaksızın Sivas vilayetindeki uygun kaymakamlarla yer değiştirilmelerini önerir.⁷⁵³

Salahaddin Bey, yine Harbiye Nezareti’ne gönderdiği 25 Aralık 1919 tarihli teftiş raporunda, Elbistan ve Çardak kaymakamlarının, o anki olağanüstü duruma hakim olabilecek nitelik ve meziyetlerden mahrum olmaları dolayısıyla, acil bir önlem olmak üzere Sivas vilayeti kaymakamlarından uygun olanlarla değiştirilmesi isteğini bir kez daha tekrarlar.⁷⁵⁴

Salahaddin Bey, teftiş raporunun bazı önemli maddelerini tasrih ettiği aynı tarihli bir şifrede, Elbistan kaymakamının değiştirilmesi hakkında

⁷⁵⁰ATASE 270/42.

⁷⁵¹ATASE 270/42.

⁷⁵²ATASE 55/18.

⁷⁵³ATASE 42/104; ATASE 202/1.

⁷⁵⁴ATASE 42/103.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

birbirini izleyen başvurularının sonuçsuz kalmasından şikayetle şunları söyler:

“Bu hususta büyük bir istekte bulunmayacağım. Millet uyanış eserleri gösteriyor. Yalnız, başında gördüğü memurlarda kahramanlık ve fedakarlıktan eser yoktur. Bunlardan, mercilerinden bir ruh almalıdır. Gayesiz yaşıyor ve gerektiğinde biraz şiddet görürse baş eğmeyi farz biliyor. Maraş'ta, Antep'te hala asil mutasarrıf yok. Elbistan'da Kerküklü Süleymanlı, Çardak'ta Lübnanlı bir kaymakam duruyor ve değiştirilmesi hakkında birbirini izleyen müracaatların sonuçsuz kalıyor.”⁷⁵⁵

Salahaddin Bey'in “Elbistan ve Çardak kazaları kaymakamlarının tebdili” hakkındaki isteğini uygun bulan Harbiye Nezareti, sözkonusu şifreyi 26 Aralık'ta Dahiliye Nezareti'ne takdim eder ve “o günkü durum itibariyle, kendilerince de uygun görülen bu değişikliğin yapılması gerektiği” yönünde görüş bildirir.⁷⁵⁶

Salahaddin Bey'in defalarca yaptığı müracaatlara rağmen bir gelişme olmaz. Nihayet, Aralık'ın 30'unu 31'ine bağlayan gece, kaymakam Halis Bey, evinden alınarak Sivas taraflarına doğru götürülür. Salahaddin Bey, Harbiye Nezareti'yle, komşu 20 ve 12. Kolordu kumandanlıklarına gönderdiği 1 Ocak 1920 tarihli şu şifre ile, olayın gelişimini anlatarak, “defalarca yaptığı başvurulara cevap alamadığını; kaymakamın, ülkede muhalif cereyan çıkarmaya ve milli bütünlüğü bozmaya yönelik yolsuz hareketlerinin dayanılmaz bir hal almasından dolayı Elbistan'dan çıkarıldığını; doğru olmamakla birlikte hareketin hükümete karşı olmayıp devlet ve milliyete olan aşırı sevgi ve bağlılıktan ileri geldiğini, buna da ilgili makamların, sözkonusu başvurulara cevap vermedeki ihmallerinin yolaçtığını” söyler ve yabancı işgaline sebebiyet verilmemesi için kaymakamın acilen azledilmesini ister:

“Elbistan ve Çardak kaymakamlarının bölgenin ihtiyaçlarını ve milletin çıkarlarını gözetmediği hakkında mahallerinden gelen pek çok başvuru üzerine 27 ve 30 Kasım, 2, 22 ve 25 Aralık tarihli ve 1286, 5606, 1321, 5729, 1440 ve 1486 numaralı maruzatlarımla durumu bildirmiş ve işi hızlandırmak için, Sivas ili kaymakamlarından uygun olanlarıyla yer değiştirilmelerine veya azledilmelerine delalet etmenizi istirham etmişim. Bugün 31 Aralık'ta Elbistan'dan alınan bilgiye göre, kaymakamın, merkez Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bir başvurusunu, ‘Böyle bir heyet yoktur ve sahtedir’ diyerek, muameleye koymaksızın mahkemeye havale ettiğini ve durumu anlatmak için makamına müracaat eden heyetten iki kişiyi de ‘Buralarda heyet-i merkeziye, kuvâ-yı milliye tanımıyorum!’ tehdidiyle korkuttuğu, şimdiye kadar memlekette el altından muhalif cereyan çıkarmaya ve milli bütünlüğe tefrika sokmaya çalıştığı memleketçe tamamen anlaşılacakla, hareketlerinin dayanılamayacak bazı yolsuzluklara sebep olacağı görülmüş olduğundan, 30-31 Aralık gecesi, oradaki müfreze amirinin muhafaza ve gözetimi altında evinden gizlice alınıp Sivas tarafına doğru yola çıkarıldığı anlaşılmıştır. Hükümete karşı yapılan bu muamelenin doğru

⁷⁵⁵ATASE 202/98.

⁷⁵⁶ATASE 42/104.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

olmadığı ve Maraş sancağının vaziyetindeki nezaket dolayısıyla bu tür hallerin yabancıların silahlı müdahalesine yol açacağı; şayet yerinden hareket ettirilmediyse, kaymakamın, hakkında ilgili makamdan bir emir gelinceye kadar, sağlık nedenlerinden ötürü evinde muhafaza altına alınması ve işin bu şekilde geçirilmesi bildirilmişse de, hadise –ne yazık ki– olup bitmiştir. Elbistan şimdiye kadar yabancı işgalinden kendini korumuş ve Osmanlı topluluğuna dört elle sarılmıştır. Hareketin, yalnızca kaymakamın şahsına yönelik olup, Kerküklü olan Halis Bey’in Osmanlı topluluğuna muhalif bulunduğu kanaatıyla, milliyet ve hükümete olan aşırı sevgi ve bağlılık hissinden kaynaklandığı; bir zorbalık ve güç gösterisi olmadığı, gelen bilgilerden tamamıyla anlaşmıştır. Gerek bu kaza kaymakamı Kerküklü Halis, gerekse de Çardak kaymakamı Lübnanlı Şihâb Beylerin, şimdiye kadar milletin hissiyatına açıktan açığa muhalefet vadisindeki hareketleri halkı haklı olarak üzmüş ve defalarca yaptıkları müracaat üzerine durumu makamınıza üç-dört defa arz etmişim. İlgili merciin bu tür meseleleri zamanında araştırma ve işi hızlandırma yolunda gerekli adımları atmaması, maatteessüf, memleketin durumunu vahimleştirecek olaylara sebebiyet vermektedir. Her iki kaymakamın da azl veya başka yerlere nakledilmelerine acilen emir verilmesi, devletin şerefi ve ülkenin emniyeti için pek elzem görüldüğünden, bunun, ilgili bakanlıkça acilen ve uygun bir şekilde sağlanmasına ve Maraş mutasarrıflığı da boş olup yönetim tecrübesiz ellerde olduğundan, oraya da ehil ve muktedir bir kişinin bir an önce tayinine delalet buyurmanız arz olunur.⁷⁵⁷

Salahaddin Bey, bu telgrafa ek olarak gönderdiği 5 Ocak 1920 tarihli şifrede, olayla ilgili gerekli tahkikatın yapılması için emir verdiğini söylemekte ve Halis Bey’in ifadesini nakletmektedir. Buna göre, Halis Bey, Elbistan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin makamına karşı saldırganca gördüğü bir tezkiresini mahkemeye havale eder; ancak bu hadiseden dolayı şahsına herhangi bir taarruz olmaz; geceleyn evinden silahlı sivillere/başıbozuklarca çıkarılarak şehirden yarım saat uzağa götürülür ve daha sonra, bir subayla askerî müfrezenin muhafazasında Sivas’a gelir. Ardından, “şimdiye kadar Haremlik, Zibar ve Raniye kazalarında kaymakamlık yaptığını; Elbistan’a iki ay önce geldiğini, sağlık durumunun soğuk iklimlerde çalışmaya müsait olmadığını ve Kerkük sancağında bıraktığı ailesinin hayat ve memâtından haber alamadığını” belirten Halis Bey, Salahaddin Bey’den, “memleketine yakın ve iklimi sıcak olan Diyarbakır’ın kazalarından birine nakledilmesi hususunda aracılık yapmasını” rica eder. Salahaddin Bey, bu bilgileri aktardıktan sonra “ifadesine ve şahsi ahvaline bakarak, Halis Bey’in gaye itibarıyla ülkeye bağlı, ilmi ve idari kıymete sahip biri olarak görülmediği” şeklindeki kanaatini de arz eder.⁷⁵⁸

Salahaddin Bey’in şifresinin altına “Bu gibi durumlar için bu mülki memur neden mutasarrıflara ve valilere başvurmuyor da bir askerî görevlinin aracılığına sığınmıyor?” notu düşüldüğü gibi, Harbiye nazırı tarafından 11 Ocak tarihinde 3. Kolordu kumandanlığına gönderilen bir şifrede de “Elbistan

⁷⁵⁷ATASE 272/5.

⁷⁵⁸ATASE 57/95.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

kaymakamı Hâlis Bey'in, askeriye'nin aracılığından ziyade, bağlı bulunduğu mutasarrıflığa başvurarak görev yerinin değiştirilmesi yoluna gitmesi – maslahat gereği– daha uygundur” denilmektedir.⁷⁵⁹

Sivas'ta bulunan Halis Bey, Dahiliye Nezareti'ne hitaben yazdığı 6 Ocak 1920 tarihli aşağıdaki telgrafla, başına gelenlerden, jandarma yüzbaşısıyla Elbistanlı bazı şahısları sorumlu tutar:

“Geçen Aralık'ın otuzbirinci gecesi, alaturka saat dört raddelerinde, yani güneşin batışından dört saat sonra, yanına aldığı onbeş kadar silahlı jandarma efradıyla evime hücum eden Elbistan jandarma kumandanı yüzbaşı Muhtar Bey tarafından, yalnız üzerimdeki elbise ile ve feci bir surette hanemden çıkarılarak yarım saat yaya götürüldükten sonra, kasabadan iltihak eden süvari mülazımlarından Salim Efendi maiyyetindeki beş süvariye teslim edilerek, Sivas'a kadar insanlarla görüşmekten ve durumumu ilgili makamlara bildirmekten alıkonuldum. Elbistan'daki görevi süresinde yaptığı 'yasalara aykırı' hareketlerine engel olmak istediğim yüzbaşı Muhtar Bey ile; kutsal bir fikrin ünvanı altında kişisel emellerini yürütmek isteyen, Elbistan'da mukim, eski Elazığ polis müdürü Hulusi ve eski Diyarbakır mahkeme reisi Ali Rıza Beylerle akrabaları olan Nakibzade Mehmed Ağa'nın gayr-i meşru faaliyetlerine alet olmamaktan başka bir kusurum yok iken, hakkımda reva görülen, insan havsalsının alamayacağı, beşer tâkatının üzerindeki bu hakaret ve zulmün intikamını adaletinizine arz ederim.”

Sivas valisi Reşid Bey, içeriğinin duyulup yayılmasını uygun bulmadığı bu telgrafi, Dahiliye Nezareti'ne kapalı olarak arzeder.⁷⁶⁰

Bunun üzerine, Dahiliye Nezareti, Maraş mutasarrıflığına gönderdiği 7 Ocak 1920 tarihli şifrede, yapılan bir müracaattan, mahallî jandarma kumandanı Muhtar Bey tarafından evinden alınarak Sivas'a gönderildiği anlaşılan kaymakamın gönderiliş sebebinin araştırılarak bildirilmesini ister.⁷⁶¹

Maraş mutasarrıf vekili Cevdet Bey, bu şifreye çektiği cevabî telgrafta “hizmetçilerin ifadelerine dayanan Elbistan kaymakamlığından, Halis Bey'in, Aralık ayının 31'inci gecesi saat dört raddelerinde tebdil-kıyafet hanesine gelen ve kim oldukları bilinmeyen yedi-sekiz kişiyle birlikte Sivas'a doğru hareket ettiğinin ve sebebinin bilinmediğinin bildirildiği”ni arz ederek, bakanlıkça uygun görülecek olursa sözkonusu kaymakamlığa talip olduğunu belirtir.⁷⁶²

Ancak, bakanlığın, daha sonra, Maksutlu'da bulunan Maraş mutasarrıflığı vekaletine gönderdiği 20 Ocak 1920 tarihli bir telgrafta, Elbistan kaymakamı Halis Bey'in mahallî jandarma kumandanı Muhtar Bey tarafından hanesinden alınarak Sivas'a götürülmüş olduğu bildirildiği halde, Elbistan kaymakamlık vekaletinin, hizmetçilerin ifadelerine dayanarak verdiği, “kaymakamın, tebdil-kıyafet evine gelmiş, kimlikleri bilinmeyen yedi-sekiz kişiyle birlikte Sivas'a doğru yola çıktığı ve sebebinin bilinmediği”

⁷⁵⁹ATASE 204/145.

⁷⁶⁰BOA.DH.ŞFR. 656/52 belge no 1-4 (1336 Ks 7).

⁷⁶¹BOA/DH.ŞFR. 106/73.

⁷⁶²DH.ŞFR. 657/25 belge no 1-2 (1336 Ks 20).

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

bilgisiyle yetinilerek başkaca araştırma yapılmamasının çok üzücü olup, “bu durumun Elbistan kaymakam vekiliyle Maraş mutasarrıf vekili hakkında sorumluluğa sebep olacağı” ihtar edilir ve “daha önce yazıldığı üzere, Halis Bey'in hangi sebeplerden dolayı ve kimler tarafından Sivas'a gönderildiğinin bir an önce araştırılarak bildirilmesi kesin bir dille tavsiye olunur”.⁷⁶³

Maraş mutasarrıf vekili Cevdet Bey'in, Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği 28 Ocak 1921 tarihli şifre telgrafta, Elbistan kaymakamının gönderilme işinin araştırılmasına, o sırada hal ve vaziyetin uygun olmadığı ve Maraş elimize geçtiğinde bunların kolay olacağı bildirilerek, kaymakamlığa emin ve muktedir birinin tayini istenir.⁷⁶⁴

Sivas'ta bulunan Halis Bey, Şubat ayı başlarında (3 Şubat) Sivas valiliğine müracaat ederek, “Elbistan'dan çıkarılışından sonra, bilgisi dışında Maraş mutasarrıflığına istifa ettiği yazılarak tahsisatı kestirildiğinden, Ocak ayı maaşını almak istediğinde red cevabı verildiğini” belirterek, istifa etmemesi dolayısıyla maaşının ödenmesini ister.⁷⁶⁵

Konumuzla ilgili son belge, Maraş mutasarrıf vekili Cevdet Bey tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen ve 17 Şubat 1920 tarihini taşıyan şu telgraftır:

“Elbistan kaymakamı Halis Bey'in, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'ne muhalif sayılarak, görülen lüzum üzerine Sivas'a aldırılmış olduğunun yapılan tahkikatla belirginlik kazandığı Elbistan kaymakamlık vekaletinden bu kere alınan 16 Şubat 1920 tarihli şifre telgrafnameden anlaşılmiş ve sevk işinin, ihbar olunduğu üzere, mahallî jandarma bölük kumandanı Muhtar Efendi'nin tertibi olduğu, adı geçen kaymakamın, daha önce Muhtar Efendi'nin kötü yönetimine dair yaptığı şikayetlerle ortaya çıkmıştır.”⁷⁶⁶

Halis Bey'in Elbistan'dan kovulmasıyla Agah Sabri Bey'in tayini arasında geçen bir aylık zaman zarfında Elbistan vekaletle idare edilir.

Bu sırada, Sivas'ta bulunan Hâlis Bey'in, Reşadiye kaymakamlığına atanması gündeme gelir. Dahiliye Nezareti, 29 Ocak 1920 tarihinde Sivas vilayetinden konuyla ilgili görüş ister.⁷⁶⁷

Ancak, Dahiliye Nezareti, bilahare, sadrazamlığa gönderdiği 31 Ocak 1920 tarihli bir yazıda, encümen-i müdîrân kararı doğrultusunda, başka bir yere nakli icap eden Hâlis Bey'in, Ovacık kaymakamlığına; Diyarbakır polis müdürü Âgâh Sabri Bey'in de Elbistan kaymakamlığına atanmasını önerir.⁷⁶⁸

Bunun üzerine, Halis Bey; 2 Şubat 1920 tarihli ve Mehmed Vahîdeddin imzalı irade-i seniyye ile, 10 Eylül 1919'da atandığı Elbistan kaymakamlığından alınarak Ovacık kaymakamlığına; Diyarbakır polis müdürü Âgâh Sabri Bey de Elbistan kaymakamlığına tayin edilir.⁷⁶⁹

⁷⁶³BOA.DH.ŞFR. 106/15

⁷⁶⁴BOA.DH.ŞFR. 657/95 (1336 Ks 28).

⁷⁶⁵BOA.DH.ŞFR. 658/32 belge no 1-2 (1336 Şu 3).

⁷⁶⁶BOA.DH.ŞFR. 659/25 belge no 1-2 (1336 Şu 17).

⁷⁶⁷BOA.DH.ŞFR. 106/31.

⁷⁶⁸BOA.DUİT. 48/113 (belge: 2) 1338 Ca 11.

⁷⁶⁹BOA.DUİT. 48/119 (belge no: 1) 1338 Ca 11.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Anadolu hareketinin başarılı olması ve insiyatifin Ankara hükümetine geçmesi sayesinde, Elbistan ve bu işin içinde yer alanlar, ilçenin en büyük mülkî amirine karşı yaptıkları, hükümete ve devlete isyan anlamı taşıyan ve büyük sorumluluk ve cezaya sebep olacak bu olaydan herhangi bir ceza almadan sıyrılır.

***

Olayın Tanıkları

Tebliğimizin ikinci bölümünde, olayı, bir de hatıralardan ve sözlü-mahallî kaynaklardan izleyeceğiz.

1. I. Dünya Savaşı'na katılmış olan Elbistanlı yedeksubaylardan Dervişzade Ahmet Arıkan'ın hatıralarına göre "O sırada Elbistan'da kaymakamlık yapan bir zat, padişah tarafı olarak kuva-yı milliyeye muhalefet ettiğinden, cemiyet (Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti) mensupları tarafından geceleyin evinden alınarak Sivas'a gönderilir... adı geçen kaymakamın akıbeti bilinmez..."⁷⁷⁰

2. Elbistan'da öğretmenlik yapan ve 1936'da Elbistan'la ilgili bir kitap yayımlayan Ziya Güner'e göre de:

"Savaş sıralarında kasabada bir ilçebay bulunuyordu. İstanbul hükümetinin adamı idi. Ulusal uğraşa aykırı düşüncededeydi. Elbistanlılar konuştu; bu adamın varlığını tehlikeli buldular. Karar verildi; gecenin birinde hayvana bindirilip Sivas yoluyla sınırdan aşıldı."⁷⁷¹

3. Olayı gençliğinde yaşayan müfettiş Osman Necati Erginöz'ün, hatıralarında anlattığına göre ise;

"Elbistan kaymakamı bu olayları (Milli Mücadele'ye yapılan yardımları) onaylamıyorsa da ses de çıkarmaz. O sıralarda en önemli iş postaneyi kontrol altına almaktır. Mustafa Kemal taraftarları PTT'yi işgal ederler. Tokuçoğlu Hüseyin Ağa, Pir Ali Dayı ve hatırat sahibinin babası Hurşit Efendi nöbetleşe postaneye bakarlar. Küçükler de onlara sabah akşam yemek taşır, Ankara ve Sivas'tan gelen telgrafları dağıtırlar. Artık nasıl ve neden olursa, bir gece kaymakamı kaçırıp, Sivas'a, Mustafa Kemal'e diye yollarlar. Sonradan öğrenilir ki, kaymakam milli hareket taraftarı değilmiş.

Bu eylemi, yani kaymakamı kaçırmayı kimse göze alamamış; sonuçta, memleketin ileri gelenlerinden dört delikanlı, milli kıyafetlere bürünerek silahlanıp, kaymakamın kapısına dayanırlar. Kaymakam, o zaman Ceyhan'ın ikiye ayrıldığı yerde, Şırahbil Ağa'nın evinde oturmaktadır. Eve girenler; Karabekirli Emin Ağa, Nakipli Abdurrezak Ağa, Yemlihalı Ahmet Turan ve Kara Ahmet Efendi imiş. Bu sır, seneler geçip de cumhuriyet ilan edildikten sonra açığa çıkar.

Kaymakam, gelenlere kapıyı açmak istemez; ancak, gelenler kapıyı açmasını, hayatının emniyette olduğunu söylerler. Bunun üzerine kaymakam kapıyı açar. Bekâr olan kaymakam evinden alınarak, aşağıda bekletilen hayvanlardan birine bindirilir. Silahlı iki kişiye teslim edilerek, doğru Sivas'a gönderilir. Bu kaymakam kimdir, Sivas'ta sonra kendisine ne olmuştur

---

⁷⁷⁰Yalçın Özalp, *Gazilerin Dilinden Milli Mücaledemiz*, s. 593-594, Semih Ofset, Ankara, 1986.

⁷⁷¹Ziya Güner, *a.g.e.*, s. 9-10.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

bilinmez. Ancak, Sivas'ta sağlam bir yere teslim edildiğine dair bir belge getirilir. Elbistan'da bütün millet baş kaldırmıştır. Millî hareketten yana olmayanların neredeyse yaşamaya hakları yoktur.⁷⁷²

4. Dedesi Mehmet Bekişoğlu'nun Halis Bey'i götürenlerden biri olduğunu söyleyen sayın şahin Bekişoğlu, olayı, dedesinden dinlediği şekliyle şöyle anlatmaktadır:

“Dedem Mehmet Bekişoğlu'nun (1884-1968) anlattıklarına göre, Maraş'ın işgalinden sonra, 1919 yılı Kasım veya Aralık ayında –ki yerde kar olduğuna dair bir bilgi vermemiş, buna karşı havanın olduğuça soğuk olduğunu söylemişti– Elbistan'a bir tabur Fransız askeri gelir ve bugünkü Mükrimin Halil Lisesi civarındaki kesme taşlarla inşa edilmiş olan askeri kişlaya –ki bu kişla sonradan yıkılmıştır– yerleşir.

O zamanki Elbistan kaymakamı –ismini bilmiyorum– Fransız komutanı ve diğer rütbeli subayları makamında ağırlar ve onların ihtiyaç duyduğu yiyecek ve ieeği temin eder. Fransız askerlerinin barınması ve rahat etmeleri için onlara her türlü kolaylığı sağlar. Yakacak odun ve gıda maddelerini halktan alarak, askerlerin iaşeleri için gerekli malzemeyi verir. İşgal kuvvetleri komutanı ile yakınlık kuran kaymakam, komuta kademesi ile (de) ili dişli olur. Bunu gören ve hazmedemeyen Elbistan halkı, Fransız askerlerine, tabur komutanına, diğer rütbeli subaylara ve kaymakama öfke duymakta, ancak fazla birşey yapılamamaktadır. Fransız askerleri zaman zaman çarşıda dolaşmakta, fakat halkı rahatsız edici önemli bir taşkın hareket yapmamaktadır.

Bu sırada, kaymakamın işgalci askerlere yemek vereceği, ziyafet çekeceği haberi yayılır. Kuvâ-yı Milliyeciler kendi aralarında toplanırlar, yemeği basma ve askerleri yok etme yönünde bir karar almaya çalışırlar. Tartışmalarda, Fransız taburuna yapılacak bir hücumda zayıfatın fazla olacağı, yeni Fransız birliklerinin Elbistan'a gelme olasılığı bulunduğu, sonucunda halkın büyük bir zarar göreceği gibi hususlar öne çıkar. Bütün bir gece ve bazen de küçük gruplar halinde değişik ev ve yerlerde yapılan tartışmalar sonuç vermez. Sağlıklı ve uygulamaya dönük bir karar alınamaz. Fransız taburunun kişlasına veya yemek sırasında yapılması düşünölen baskından vazgeçilir. Buna mukabil, kaymakamın yaptığı bu ağırlamaya karşılık mutlaka birşeyler de yapmak gereklidir.

Bunun üzerine, dedemin de içinde bulunduğu Kuvâ-yı Milliyeci bir grup, –onun anlattıklarına göre (ve) hatırladığım kadarıyla– Kunduracı Durmuş, Hacı Akıl Ökkeş, Ceyhan Mahallesi'nde oturan ve bize komşu olan –muhtemelen iek köyünden– Nusret Ağa ve daha birkaç kişi, kaymakama baskın düzenlemeye ve onu Elbistan toprağından sürmeye, Gürün ilçesine göndermeye karar verirler.

Gece yarısı silahlanan ve ata binen on-oniki kişilik grup, kaymakamın, şardağı eteğinde, Gariplik mezarlığının yakınında bulunan evine gider, kapıyı zorla kırarak içeri girerler. Üzerinde beyaz gecelik entarisi, başında takkesi olan kaymakam önce kendisini öldüreceklerini düşünödüğu gruba, af dileyerek yalvarmaya başlar. Bu sırada yere diz çöker ve

⁷⁷²Osman Necati Erginöz, *a.g.e.*, s. 54-55.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

gelenlerin ayaklarını öpmeye çalışır ve durmadan kelime-i şehâdet getirerek dua eder. Gruptakilerden bir-ikisi tüfeğin dipçığı ile kaymakama vururlar. Kaymakam yere yuvarlanır. Hatta biraz hırpalanır. Bir-iki yerinde ve burnunda hafif kanama olur. Diğerleri, daha fazla ileri gidilmemesi için, kaymakamı dövenlere mani olurlar.

Kaymakama, ‘Seni öldürmeyeceğiz. İnsan öldürmek günahtır. Allah’ın verdiği canı, ancak Allah alır. Biz katil değiliz, sadece vatanın kurtuluşu için bunu yapıyoruz. Seni uzak bir diyara götüreceğiz. İstesen de bir daha geri gelemeyeceğin bir yere götürüp serbest bırakacağız’ derler.

‘Bizimle geleceksin, sorun çıkarma, dediklerimizi yapacaksın’ deyince kaymakam denilenleri yapmaktan başka çare olmadığını görür ve uysal bir kedi gibi, söylenenleri yapar. Korkudan eli ayağı titreyen, rengi sapsarı olan kaymakam ‘ne söylenirse yapacağını, ancak hayatının bağışlanmasını’ ister.

Kaymakamın entarisi çıkarılır ve üstü giydirilir. Elleri arkadan sıkıca bağlanır. Hava çok soğuk olduğundan, üzerine bir yamçı (keçe üstlük) örtülür. Gruptakilerden birinin tergisine bindirilir ve gece karanlığında yola çıkılır. Gece yarısı Karaelbistan köyü civarında mola verilir. Bu sırada kaymakamın elleri çözülür ve serbest kalması sağlanır. Kendisinin burada kurşuna dizilerek öldürüleceğini düşünen kaymakam, tekrar yere kapanır. Bildiği duaları okur, yeniden kelime-i şehâdet getirerek af dilemeye başlar. Bu sırada dedem;

‘Sana söyledik, biz katil değiliz, seni öldürmeyeceğiz, sadece süreceğiz, sürgün edeceğiz, bir daha Elbistan’a gelemeyeceksin. Fransız askerlerine gösterdiğin yakınlığı bir daha gösteremeyeceksin’ deyince, kaymakam sakinleşir, biyolojik ihtiyacını giderir ve grup tekrar yola koyulur. Sabaha kadar at sürdükten sonra mola verilir. Kumanyalar yenir, su içilir. Atlar dinlendirilir ve tekrar yola çıkılır.

Bu şekilde bazan mola verilerek, bazan at sürülerek, iki gün iki gece gidildikten sonra, Gürün ilçesi yakınlarındaki bir köye, sabah ortalık ağarırken varılır. Köyde horozlar ötmekte, köpek havlamaları duyulmaktadır. Burada attan indirilip, elleri çözülen kaymakam, tekrar öldürüleceğini düşünür ve öldürülmemesi için gruptakilere yalvarır. Kaymakama, öldürülmeyeceği bir defa daha ifade edilir.

Daha sonra kaymakama ‘İşte yakında bir köy var ve burası Gürün ilçesine çok yakındır. Artık bir daha Elbistan’a döneyim deme. Dönersen bu kez hayatını bağışlamayız. Seni öldürürüz’ derler.

Kaymakam orada bırakılır. Grup tekrar geriye, Elbistan’a döner.

Kaymakamın kaçırıldığı haberi, Elbistan’da, ertesi günü sabahın erken saatlerinde duyulunca halkın büyük bir kısmı bundan memnun kalır. Ancak, Fransız askerlerinden yine de korkulmaktadır. Elbistan’da çatışma olmaması için iki taraf da özen göstermekte, dikkatli davranmaktadır. Fransız askerleri, mecbur kalmadıkça kışladan çıkmamaktadır. Zira, Maraş ve Antep’te çatışmalar başlamış olup Fransızlar hemen her yerde bozguna uğramaktadır. Haberler çatışmaların Fransızların aleyhine sonuçlandığını göstermekte, durum her geçen gün kötüye gitmektedir. Bu durumu gören ve hisseden Elbistan’daki tabur, yerel halk ile hiçbir çatışmaya girmeden

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

yaşamına devam etmekte, fakat her an bir olayın çıkmasından ve halkın kendilerine saldırmasından korkmaktadır. En büyük destekçileri olan kaymakam da ortadan kaybolmuş, kaçırılmış ve belki de öldürülmüştür. Fransız askerleri tedirgindir ve artık gitmek için emir beklemektedirler.

Kaymakamın kaçırılmasından bir hafta on gün gibi kısa bir süre sonra, Elbistan halkı bir sabah uyandığında, askerî kışlanın boşaltıldığını ve Fransız askerlerinin şehri terkettiğini görürler. Askerler aniden yok olmuşlar, sanki yer yarılmış da içine girmişlerdir.”⁷⁷³

5. Elbistanlı avukat sayın Şirahbil Ketizmen de, aile büyüklerinden şöyle nakletmektedir:

“Fransızlar Maraş’ı işgale başladıkları zaman, oradan kaymakamlığa ‘Elbistan’da Kuvâ-yı Milliye, milis hareketi var mı?’ diye soruyorlar.

Kaymakam konuyu derhal dedemin kardeşi Nuri amcama iletiyor ve ‘Bana böyle bir soru sordular; ne cevap vereyim?’ diyor. Nuri amcam da yok demesini söylüyor. Kaymakamsa, ‘Olmaz, veremem! Eğer haber alırlarsa Fransızlar buraya gelir ve beni öldürürler!’ diyor.

Nuri amcam kalkıp dedem Nakip Ağa’ya geliyor... Dedem, sanırım o sıralarda kurulun (yani Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin) başkanıymış. ‘Kaymakam bana böyle böyle dedi; kuşkulanyorum, var diyeceğe benziyor’ diyor. Bunun üzerine dedem hemen, adamlarından Akçadağlı Mehmet Nacar ile Uzun Mâmed’i falan hazırlıyor.

Yalnız, o kaymakamın evine Nuri amcadan başkası giremezmiş. Korumaları Nuri amcayla çok samimi oturup kalkıyormuş. Bu yüzden, dedem ona ‘Sen gece gidip kapıyı çalacak, ‘Kaymakam bey, ziyaretine geldim. Birşey konuşacağım’ diyeceksin...’ diyor.

Ondan sonra, adamları da hazır ediyorlar, gece Nuri amca kapıyı çalıyor, kaymakam kapıyı açar açmaz bizimkiler bastırıyor ve kaymakamı, hazırladıkları bir katıra bindiriyorlar. Bazı eşyalarını da alıyorlar, sonra korumalarını falan bertaraf ediyorlar. Ardından, ver elini Gürün toprağı!. Dedem böylelikle bir kaymakamı sürdürüyor buradan.”⁷⁷⁴

6. Olayla ilgili hatıralardan biri de, kaymakamı Sivas’a götürülenlerden olduğu söylenen Halil Öztoprak’a aittir. Buna göre;

“Dönemin Elbistan kaymakamı saray yanlısı olup Elbistan’dan gönderilmesi kararlaştırılır. Kuvay-ı Milliyeciler, kaymakamın Sivas valisinin bilgisi dahilinde Sivas’a götürülmesi için, Bekiştade Ali (Rıza) Efendi’ye yetki verirler. Kaymakam Kerküklü Halis Bey, bir gece vakti evinden alınarak Sivas’a götürülmek üzere Bekiştade Ali (Rıza) Efendi’ye teslim edilir. O da genç, gözüpek bir delikanlı ve aynı zamanda akrabası olan Halil Öztoprak’ı yanına çağarak ‘Bu kaymakam çok kötü niyetli ve padişah yanlısı, vatansaverlerin düşmanıdır; bu yüzden Elbistan’dan gitmelidir... Bunu alın götürün, Sivas valisine teslim edin’ talimatını verir.

⁷⁷³Sayın Şahin Bekiştadoğlu’nun tarafıma gönderdiği bir mektuptan. Verdikleri bu bilgiden dolayı kendilerine teşekkür ederim.

⁷⁷⁴Sayın Şirahbil Ketizmen’le, 2012 yazında Ketizmen’deki bahçesinde yaptığımız söyleşiden. Verdikleri bu bilgiden dolayı kendilerine teşekkürü borç bilirim.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Halil Öztoprak ve beraberindeki üç kişi, kaymakamı Sivas'a götürürlerken, Kangal kazasına yakın bir yerde bir düğün alayına rastlarlar. Kaymakam, düğün alayındaki insanlardan 'Ben Elbistan kaymakamıyım; beni kaçırıyorlar, (ne olur) bana yardım edin!.. Beni kurtarın ve bir karakola haber verin' diye yardım ister. Bunun üzerine Öztoprak düğün alayındakilere 'Bu kardeşimdir, hastadır, kafayı yedi; bir çare arıyoruz. Kangal'da bir ocak varmış, oraya okutmaya götürüyoruz' der. Sonra da dönüp kaymakama 'Aman kardeşim, sağlıklı olup, evine çoban olaydın... Kaymakamlık neyimize; biz kim, kaymakamlık kim?!.' der.

Kaymakam Halis Bey, bu gençler tarafından sağ-sâlim götürülüp Sivas valiliğine teslim edilir. Kaymakamı Elbistan'dan Sivas'a götüren bu kişiler Aktıl köyünden 1885 doğumlu Halil Öztoprak; aynı köyden Kıya Hasan diye bilinen Hasan Yalnız; yine aynı köyden 1886 doğumlu Kırı Aktaş (Kırı Çantalı) ve Yalak köyünden 1895 doğumlu İbrahim Altun'dur (İbrahim Topel).⁷⁷⁵

7. Köyümüz olan Çiçek'te anlatılageldiğine göre de, kaymakamı Kangal'a götürüp bırakanlardan biri, aslen Gürünlü olup köyümüzde ikamet eden ve Maraş kurtuluş harbine de katıldığı söylenen Ali Seydi Çiçek'tir. Ali Seydi Çiçek, Halis Bey'i Sivas'ın Kangal ilçesine götürür ve ıssız bir araziye, bir daha dönmemesini tembihleyerek bırakıp geri döner.⁷⁷⁶

***

Elbistan halkı arasında dolaşan bir söylentiye göre de, kaymakamı, kendisiyle geçinemeyen Elbistan ağaları kaçirtmıştır.

1. Nitekim, olay, 1999'da yayımlanan *Binboğalı Son Kökçüler* isimli bir romana da, cumhuriyet sonrasında olmak üzere bu şekliyle konu olmuştur. Şöyle ki:

"Kurtuluş savaşından sonra ortalık durulur gibi olur. Koskoca imparatorluktan, onca güçlükler içerisinde yeni bir devlet kurulur. Yönetenle yönetilenlerde köklü bir değişiklik olmayışından, halkın yaşantısında da gözle görülür bir değişiklik olmaz. Gencecik devletin, ideallerle dolu cumhuriyet kaymakamlarından biri, Elbistan'da göreve başlar. Çok geçmez, ağaların çıkarlarıyla kaymakamın idealleri karşı karşıya gelir. Cumhuriyet kaymakamı, ideallerinden ödün vermemeye yeminlidir. Ağalar ve çıkar ilişkileri, genç cumhuriyet kanunlarının uygulanmasına olanak tanımaz. Kaymakam, bu çelişkileri idealleri yönünde gidermeye büyük bir gayret gösterir. Ağalar, vergi vermemekten başlayıp, akla hayale gelmedik davranışlarla, her sorunu kendi çıkarları doğrultusunda çözümlerler. Cumhuriyet kaymakamının, en çok zoruna giden şey, ağaların her işi bildikleri şekilde çözmeleridir. Bir de, karın tokluğuna çalışan insanların sesinin soluğunun çıkmaması...

Hemen her ağanın, çevre dağlarda eşkiya grupları vardır. Eşkiya-ağa ilişkisi öyle bir durumdadır ki, biri olmadan diğeri varlığını sürdüremez. Genç kaymakam, bir yıla yakın, ideallerinden ödün vermeden didinip durur. Ağalar

⁷⁷⁵Adnan Güllü, *Bir Kentin Hafızası-Elbistan Tarihi*, s. 395-396, Göçer Ofset, Elbistan, 2016.

⁷⁷⁶Babam Abdulvahap Özalp'tan alınan şifahi bilgi.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

rahatsız olmaya başlar. “Götü boklu” gördükleri birinin, işlerine köstek olması zorlarına gider. (Nihayet), eşkiyalarına haber gönderip kaymakamı korkutmalarını isterler. Evi kurşunlanır, gece yolu kesilir, halkla buluştuğu ortamlarda gürültü patırtı çıkararak gururuyla oynarlar. O yine bildiğinden şaşmaz. Değişen birşey olmayınca eşkiyalar, ağalara “Öldürmek gerek” diye haber gönderirler. Ağalar, işin bu noktaya gelmesini istemezler. Öldürmeden de, böyle nice baldırı çıplak devlet görevlisini saf dışı bıraktıklarını bilirler. Her güçlükten sonra da meydan, devlet memuruna değil kendilerine kalmıştır. Öldürüp de başlarına gereksiz bir bela almanın anlamı yoktur. Bu iş o kadar korkulacak, büyütülecek birşey de değildir.

Sonunda, ağalardan biri kararını verir. Bakar ki kaymakam inadından vaz geçmiyor. Kafasında epeydir kurduğu (bir) planı uygulamaya koyulur. Drej Ali'ye haber gönderir. O da iki adamıyla çıkıp gelir. Bir gece, Elbistan kaymakamı evinden alınıp götürülür. Halkın yaşantısında bu, zaten önemli bir olay olarak da görülmez. Nice akıl almaz olayların kahramanı ağaların, böyle götü boklu devlet memuruna meydanı bırakmayacaklarını çok görmüşlerdir. Kaymakam, bindirildiği atla, iki-üç gün bilmediği yerlerde yol alır. Dağda bayırda, geçtiği yollarda; köylülere, yolculara, çobanlara, oduna çikanlara yalvarır.

‘Ben, Elbistan kaymakamıyım. Bu adamlar beni kaçırıyor. Jandarmaya haber verin de kurtarsınlar beni n’oolur!’ der.

Kaymakamın yalvaran imdat (isteğini) şaşkın bakışlarla (dinleyen) köylüler, yanındaki insanlara da bir garip bakınırlar. Kaymakamın yanındakiler bozuntuya vermeyerek;

‘Bizim köylü. Zavallı çok hasta. (Okutmak üzere) hocaya, bir ocağa götürüyoruz’ derler.

Köylüler, bu açıklamalara çok acınır;

‘Yazzık! Zavallı, gafayı bozmuş da kendini gaymakam sanıyor’;

‘Yok arkadaş yok! İnsan, ne oldum dememeli. Ne olacaam demeli’ (gibi sözler söylerler).

Birkaç gün sonra, kaymakam, bir gece çırılçıplak, yakın bir vilayetin hükümet konağının bahçesine bırakılır. Ortalık aydınlanırken, nerede olduğunu anlamaya çalışır. Sabah işe gelen insanları boş gözlerle süzer. Herkes bildiği halde, sanki böyle bir olay hiç olmamış gibi gazetelerde bile yer almaz.⁷⁷⁷

2. 1950 öncesinde bir ara Malatya hapishanesinde yatan Kemal Tahir de benzer birşey anlatmaktadır:

‘Elbistan’ın Kurşun (Lorşun) köyünden Dilken (Dirgen) Ali Ağa; babası kurşunla gitmiş, dedesi kurşunla gitmiş, yalnız hükümetin bildiği 25 katilliği var. ‘Müddeiumumi, kaymakam, iyi adamlar, müslüman adamlar. Lakin benim işime gelmezler. Benim işime gelen adam, paramı almalı’ (der.) Bir Türkiye nüfusunun tercüme-i halini bilir, hangi ağa namuslu, hangi ağanın anası oynak ve kızı vardır. ‘Senin işine yarayacak şeyler bütün Elbistan’da. Geçen sene kaymakamı hırsızladılar. Evinin kapısında tuttular.

⁷⁷⁷Süleyman Çiltaş (Bathasica Hektor), *Binboğalı Son Kökçüler*, s. 339-341, Can Yayınları, İstanbul, 1999.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

'Korkma, hayatın müemmen (yani güvende)' dediler. Katıra bindirdiler. Çamlıbel'in ortasına keyif için bıraktılar...' (der).⁷⁷⁸

***

Sonuç itibariyle, Maraş kurtuluş harbine elinden gelen desteği veren Elbistan ve Elbistanlılar, sonu çok korkunç olabilecek bu vartayı, Anadolu hareketinin başarılı olması sayesinde, herhangi bir ceza almaksızın atlatırlar.

Son verirken, sempozyumu düzenleyen Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi ile Sütçü İmam Üniversitesi yetkililerine ve bendenizi sabırla dinlediğiniz için hepinize teşekkür ederim.

---

⁷⁷⁸Kemal Tahir, *Notlar-1950 Öncesi Cezaevi Notları*, yay. haz. Cengiz Yazoğlu, s. 158-159, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1991.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

MARAŞ VE ANTEP MİLLİ MÜCADELESİNİN KARŞILAŞTIRMALI BİR DEĞERLENDİRMESİ*

Yrd. Doç. Dr. Cengiz ŞAVKILI**

Arş. Gör. Tülay AYDIN***

Özet

İtilaf Devletleri, I. Dünya Savaşının ardından imzalanan Mondros Mütarekesi ile savaş sırasında imzaladıkları gizli anlaşmalar ışığında Osmanlı Devleti topraklarında işgallere başlamışlardı. Güney Doğu Anadolu ve Suriye Bölgesi üzerinde hassasiyet gösteren İngilizler, Maraş, Urfa, Antep ve Adana bölgelerini işgal ettiler. Bu işgal edilen yerler 15 Eylül 1919'da imzalanan Suriye İtilafnamesi uyarınca el değiştirmiş ve Fransa yeni işgalci statüsüne geçmiştir. Antep ve Maraş'ın bu işgaller ile başlayan kader birliği mücadelenin son safhasına kadar devam etmiştir. Bilhassa Ermenilerin işgal kuvvetleri ile olan ittifakı ve halkın manevi değerlerine saldırıları, bu şehirlerdeki halkın mücadele azmini ve maneviyatını yükseltmiştir. Birçok ortak nokta barındıran Antep ve Maraş Milli Mücadelesi, Kuva-yi Milliye bünyesinde çete ve şehir içi savaşları şeklinde ortaya çıkmış ve büyük bir mücadele örneği sergilenmiştir. Bu savaşlar sonunda her iki şehirde meclis tarafından ödüllendirilmiştir. Milli Mücadelenin de seyrini değiştiren bu savaşlar ülke kaderinde önemli bir rol oynayarak; halkın motivasyonunu artırmış ve işgal edilen bütün ülke topraklarının kurtarılmasına öncülük etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Maraş, Antep, Kuva-yi Milliye, Sütçü İmam, Şehit Kamil, Arslan Bey, Şahin Bey.

MARAŞ AND ANTEP NATIONAL STRUGGLE A COMPARATIVE EVALUATION

Abstract

Entente States had started occupations in the territory of the Ottoman State in the light of these secret agreements signed during the war with the Mondros Armistice, which was signed after the First World War. The British, who are sensitive on South East Anatolia and the Syrian Territories, occupied the territories of Maraş, Urfa, Antep and Adana. These occupied places changed hands in accordance with the Syria Agreements signed on September 15, 1919, and France became a new occupier. The fate of the unity that started with these occupations of Antep and Maraş continued until the last phase of the combat. In particular, the Armenians' alliance with the occupation forces and their attacks on the spiritual values of the people have increased the spirituality of the people in these cities. Antep and Maraş National Struggle, which have many common points, appeared in the form of gangs and city wars in Kuva-yi Milliye, and a great example of struggle was exhibited. These wars

*Bu bildiri TÜBİTAK tarafından desteklenmiştir.

** Yrd. Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Tel. 0533 737 4065, savkili67@ksu.edu.tr.

*** Ar. Gör., Phd, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Tel. 0536 293 8365, tlyaydn05@gmail.com.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

were eventually rewarded by parliament in both cities. These wars, which changed the course of the National Struggle, played an important role in the destiny of the country; Increased the motivation of the people and led to the liberation of the occupied lands.

Key Words: Maraş, Antep, Kuva-yi Milliye, Sütçü İmam, Şehit Kamil, Arslan Bey, Şahin Bey.

Giriş

I. Dünya Savaşı büyük yıkımların ardından yeni bir sürecin kapısını açmıştı. Bu yeni süreç Osmanlı Devleti açısından işgal evresi ve bu işgallere karşı bir hareketin ortaya çıktığı, oldukça sorunlu bir dönem olmuştur. 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından İtilaf Devletlerinin dayanak bulduğu maddeler ışığında Osmanlı topraklarını işgal ettiği bu devrede, işgale uğrayan bölgelerde yerel de başlayan mücadele genel bir kurtuluş hareketinin ateşini yakmıştır.

İtilaf Devletlerinin savaş sırasında kendi aralarında yapmış oldukları gizli anlaşmalar (1915-1917) çerçevesinde kendi çıkarları ve stratejik önemleri nispetinde değer verdikleri bölgeler üzerinde hâkimiyet kurma idealleri de bu süreçte yürürlüğe konulmuştur. Buna göre İngiltere için hayati önem arz eden Hindistan sömürgeleri ve buraya ulaşan yolların güvenliğini sağlamak stratejik olarak yeni bazı noktaların ele geçirilmesini gerektirmekteydi. Doğu Akdeniz ve Güney Doğu Anadolu Toroslarına kadar uzanan ve Suriye'yi içine alan bölge, İngiltere için hayati önem taşımaktaydı. Öte yandan bu bölgede yer alan petrolün kontrolünü sağlamakta İngiltere açısından önemli görülmüştür. Bu kapsamda Güney Doğu Anadolu, İngiliz kontrolünde olması gereken bir nokta idi. Fransa'ya karşı Antep, Maraş ve Urfa'yi pazarlık konusu olarak kullanma emelleri de söz konusuydu.⁷⁷⁹

Henüz I. Dünya Savaşı sırasında İngiltere ve Fransa arasında yapılan Sykes-Picot gizli paylaşım anlaşmasına göre Kilikya, Suriye, Musul, Filistin ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Fransa'ya verilirken; Hayfa ve Akka Limanları ile Irak ise İngiltere'ye bırakılıyordu.⁷⁸⁰ İngiltere ve Fransa, savaş sonrası imzalanan Mondros Mütarekesi ile bu anlaşmayı yürürlüğe koyma fırsatını bulmuştur. Keza bu devletler Mondros Mütarekesi'nin 5, 7, 10 ve 16. maddelerine dayalı olarak işgal sürecini başlatmışlardır. Özellikle 7. madde de güvenliklerini tehlikede gördükleri noktaları işgal edebilme yetkisini eline alan İngiltere, hızla uygulamaya geçmiştir. Sykes-Picot Antlaşmasına göre Fransa'ya verilmiş bulunan Antep, Urfa ve Maraş bölgesi İngilizler tarafından işgal edilmiştir. İngilizler, Osmanlı Devletine verdikleri nota ile Pozanti'ya kadar olan toprakları boşaltmalarını istemiştir. Bunun üzerine Erkan-ı Harbiye Riyasetinden gelen emir ile Türk ordusu tarafından boşaltılan bölge, mütarekenin 7. Maddesi uyarınca 17 Aralık'ta Antep, 22 Şubat 1919'da da Maraş'ın İngilizler tarafından işgal edilmesi ile

⁷⁷⁹ Yaşar Akbıyık, **Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s. 3.

⁷⁸⁰ Hale Şıvgın, "Güney Cephesinin Değerlendirilmesi", **Türk İstiklal Harbinde Kuvay-ı Milliye, Düzenli Ordu ve Cephele 16 Mayıs 2014**, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 2014, s. 14-15.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

sonuçlanmıştır.⁷⁸¹ İngilizler bölgedeki işgallerinin yasal bir temeli olmaması nedeni ile işgallerinin aslında ordularının beslenmesi için geçici bir durum teşkil ettiğini de ifade etmişlerdir.⁷⁸²

Nispeten sakin geçen İngiliz işgal döneminin ardından İngilizler, petrol politikası açısından da önem arz eden Musul bölgesine karşılık Antep, Urfa ve Maraş bölgesinden vazgeçerek buraları Fransa'ya devretmiştir. 15 Eylül 1919 tarihli Suriye İtilafnamesine göre İngilizler işgal ettikleri Güneydoğu Anadolu Bölgesinden çekilmiş ve bu bölge Fransızlar tarafından işgal edilmiştir.⁷⁸³ Buna göre Fransızlar, 30 Ekim 1919'da Maraş'ı, 5 Kasım 1919'da da Antep'i İngilizlerden devralarak işgal etmişlerdir.⁷⁸⁴ Halkın daha zor günler geçirdiği bu yeni işgal döneminde özellikle Fransızların sert tutumu ve Ermenilere karşı gösterdikleri tolerans halkı rahatsız etmiştir. Bu sebeple milli kuvvet ve cemiyetlerin kurulma süreci bu dönemde daha da hızlanmıştır.⁷⁸⁵ Keza her gün gelişen asayiş olayları ve zamanla manevi değerlere yönelik saldırıların artması, bu örgütlenmenin genişlemesi ve artık her an bir çatışma ortamı oluşabileceği için teyakkuzda bekleme durumu oluşturmuştu. Bu manevi saldırılar karşısında Heyet-i Temsiliye ve Mustafa Kemal ile irtibat halinde savaşa hazır noktaya gelen iki şehirde de Fransızlara karşı sert bir savaş başlatılmıştır. Fransızlara karşı başlayan savaşlar sonunda Milli Mücadele'nin de ilk zaferi olarak dikkat çeken Maraş'ta Kuvay-i Milliye örgütleri büyük bir başarı sağlamıştır. Şehir içinde 22 gün şehrin tamamında ise 72 gün süren savaş sonunda Maraş halkı, Fransızları şehirden atmayı başarmıştır.

Antep'te çok daha uzun ve sert geçen savaşlar bir savunma savaşı şeklini almıştır. Halk büyük zorluklara karşın, açlık ve yokluk ile mücadele sonunda merkezden yeterli yardımı alamaması, Fransız askerlerin nitelik ve nicelik olarak üstün durumda olması ve Ermenilerden destek almaları ile daha fazla direnemeyen Antep, 8 Şubat 1921'de teslim olmak durumunda kalmıştır. Bu iki şehrin üstün mücadelesi meclis tarafından ödüllendirilmiştir. Buna göre Antep'e Milli Savunma Bakanı Fevzi Çakmak'ın 6 Şubat 1921 tarihinde meclise sunduğu önerenin kabul edilmesi ile Gazi unvanı verilmiştir. Kararın 8 Şubat 1921 tarihli Resmi Gazete'de 93 sayılı Kanun olarak yer alması ile durum resmileşmiştir.⁷⁸⁶ Maraş ise bu sembol kahramanlığına binaen meclis tarafından 5 Nisan 1925 tarihinde İstiklal

---

⁷⁸¹ **Türk İstiklal Harbi IV Güney Cephesi**, Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara, 1966, s. 50.

⁷⁸² Akbıyık, **a.g.e.**, s. 5.

⁷⁸³ Biçe Yavuz, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994, s. 53.

⁷⁸⁴ Adnan Gül, "Türk Milli Bağımsızlık Savaşında Maraş Müdafaaasının Önemi", **Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, s. 191.

⁷⁸⁵ Şıvgın, **a.g.m.**, s. 19.

⁷⁸⁶ **Kavanin Mecmuası I**, Ankara 1341, s. 99.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Madalyası ile ödüllendirilmiştir.⁷⁸⁷ Şubat 1973 tarihinde ise şehre Kahramanunvanı verilmiştir.⁷⁸⁸

1.Maraş ve Antep Milli Mücadele'sinde İşgalci Güçler ve Tepkiler

30 Ekim 1919'da İngilizlerin Maraş'ı işgal edeceği haberini duyan Maraş halkı, İngiliz işgaline bir tepki olarak İngilizler şehre gelmeden işgal yolu üzerinde bulunan Aksu Köprüsünü yıkmıştır.⁷⁸⁹ Bu tepkiye rağmen işgallerine devam eden İngilizler, işgal döneminde Antep ve Maraş'ta ortak bazı uygulamalara girmişlerdir. İngilizler önce resmi makamları ele geçirme ve sonra iletişim ağlarına el koyma işlemini devreye sokmuştur. Hükümet Konağı ve telgrafhanenin basılması bu kapsamda değerlendirilecek işgal noktaları olmuştur. Özellikle kilise ve gayr-i müslimlere ait noktaları daha güvenli bulan İngilizler, Maraş'ta Abarabaşı Kilisesi, Ermeni ve Katolik Kiliseleri, Alman Çiftliği binalarına yerleşmişlerdir.⁷⁹⁰ Antep'te de durum çok farklı değildir. İngilizler telgrafhaneye ve dolayısı ile haberleşmeye el koymuş ve sansür uygulamasına geçmiştir. Tren istasyonları kontrol altına alınırken, Amerikan Koleji karargâh olarak kullanılmıştır. Öte yandan kolej etrafında bulunan Ermeni evleri de kışla ve karargâh olarak kullanılmıştır.⁷⁹¹

İngilizler, işgallerinin hemen ardından şehrin ileri gelenleri ile temas kurarak hâkimiyet sağlamaya çalışmıştır. Maraş'ı işgallerinin ardından İngilizler, halkın nabzını tutmak amacı ile ilk etapta Amerikan Kolejinde şehrin ileri gelen kişileri ile bir toplantı yapmışlardır. Bu toplantı da İngilizler, Ermenilerin gasp edilen mallarının iadesini isteyen ve bütün halka eşit ve adil bir muamele yapılacağını ifade eden bir beyanname ilan etmiştir. Bu beyannameye halkın bilfiil riayet etmesi de talep etmiştir.⁷⁹²

Aynı şekilde Antep'te de işgalin hemen ardından İşgal Kuvvetleri Komutanı General Mc Andrew, şehrin ileri gelenlerini karargâhına davet etmiştir. Oldukça sert bir üslupla ortaya çıkacak herhangi bir asiye sorununa müsaade edilmeyeceği ve kim olursa olsun cezalandırılacağı belirtilmiştir. Bu sert tutumun ardında işgalden sonra farklı yerlerden geri gelen Ermenilerin tahrikleri de etkili olmuştur. Şehre gelen 50 bin civarında Ermeni'nin güvenliğini ve isteklerini karşılamak amacı ile onların tahrikleri ile 8 Mart 1919 tarihinde Antep'te sıkıyönetim ilan edilmiştir. Halktan ellerinde bulunan bütün silahların teslim etmeleri istendi. Bundan tatmin olmayan İngilizler bir istihbarat üzerine 17 Mart'ta sokağa çıkma ve dükkân açma yasağı koydular. Halktan bıçaklarına kadar bütün silahları olası bir tepkiye karşı topladılar.⁷⁹³ Bu İngiliz baskısı Nisan ayı başlarından itibaren azalmış ve dükkânlar

⁷⁸⁷ **Maraş İl Yıllığı 1967**, Kahramanmaraş, 1967, s. 74; **TBMM Zabıt Ceridesi**, Doksan Dördüncü İltima, 05.04.1341.

⁷⁸⁸ **Resmi Gazete**, 12.07.1973, Sayı: 14456, Kanun No: 1657.

⁷⁸⁹ Gül, **a.g.m.**, s. 187.

⁷⁹⁰ Yaşar Akbıyık, **Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s. 9.

⁷⁹¹ Abadi, **Gaziantep Fedaileri**, İstanbul, 1970, s. 27.

⁷⁹² Akbıyık, **a.g.e.**, s. 20-21.

⁷⁹³ Ali Nadi Ünler, **Gaziantep Savunması**, Kardeş Mat., İstanbul, 1969, s. 14.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

tamamen açılmıştır. Hassas bir siyaset takip eden İngilizler, halkın tepkisini çekmemek üzere bilhassa işgalin son günlerine doğru uygulamalarını hafiflettiler.⁷⁹⁴ Osmanlı memurlarını yönetimde serbest bırakarak resmi dairelere Türk Bayrağı çekilmesine müsaade ettiler. İngilizlerin Antep'teki bu muamelelerine karşın Maraş'taki uygulamaları daha yumuşak olmuştur. Bu durum üzerinde Antep'e akın eden Ermeni nüfusun fazlalığı ve Maraş'taki İngiliz kuvvetleri içinde yer alan Hintli Müslüman askerlerin varlığının etkili olmuştur.

Öte yandan İngiliz kuvvetlerinin nitelik açısından da iki şehirde benzerlik gösterdiği belirlenmiştir. Buna göre Antep ve Maraş'taki İngiliz işgal kuvvetleri Hintli İngilizler ve diğer sömürgelerden getirilen askerlerden oluşmaktadır. Hintli Müslüman askerlerin varlığı uygulamaları yumuşatırken halkın tepkisini de engellemiştir. Öyle ki Hintli Müslüman askerler bazı noktalarda halka silah dağıtımında bulunarak yardım dahi etmişlerdir. Bu dağıtma faaliyetleri İngilizlerin şehri terk etmesine yakın daha da aleni hale gelmiştir.⁷⁹⁵

İşgaller sürecinde Ermenilerin tavırları ve uygulamaları halk nazarında infial oluşturmuştur. Maraşlı Ermeniler İngilizlerin şehre girişini Yaşasın İngilizler, Kahrolsun Türkler diye karşılarken, bir çok göç ettirilen Ermeni, şehre yeniden dönmüştür. Antep'te de durum bundan farklı değildir. Bilhassa işgalden sonra buralardan göç ettirilmiş olan Ermenilerin yeniden bölgeye gelmeleri ile tehcirden sorumlu tuttıkları kişileri yargılatma ve toprak ve mülklerini yeniden ele geçirme teşebbüslerine girdikleri görülmüştür. Maraş'ta tehcir sırasında mutasarrıf bulunan İsmail Kemal Bey hakkında İngiliz İşgal Komutanlığına Ermeniler tarafından yapılan 49 dilekçeli başvuru ile Sivas'ta bulunan mutasarrıf İsmail Kemal Bey, Maraş'a getirilerek tutuklanmış ancak yargılama da beraat etmesine karşın Halep'e sürülmekten kurtulamamıştır. Şikâyetler bununla sınırlı kalmamış Ermeniler, Maraş ileri gelenlerinden 22 kişi hakkında da dilekçeler vermekten çekinmemişlerdir.⁷⁹⁶ İngilizler, bu olaylar karşısında tutumlarını oldukça yumuşatmış, Ermenilerin aşırı hareketlerine müsaade etmeyerek Türk idaresindeki polis ve jandarmanın uygulamalarına müdahale etmediler. Serbest bir yönetim uygulamaya devam eden İngilizler, bilhassa işgallerinin son döneminde bu politikalarını daha da yumuşatmışlardır.⁷⁹⁷

Her iki şehirde de işgallere karşı tepkiler de ortak bir anlayış ve manevi bir birlik gözlenmiştir. Fransız işgalinin başlaması ve zaten hukuksuz bir uygulamanın devamı niteliğinde olan bu yeni işgal süreci de büyük bir tepki ile karşılanmıştır. Bu tepkilerin genel olarak hukuki eylemler niteliğinde olan miting ve protestolar mahiyetinde olması dikkat çekicidir. Mitingler yolu ile toplumun işgallere karşı sessiz kalmaması ve tepkisini ortaya koyması bizzat Mustafa Kemal tarafından istenmiştir. Keza toplumdaki dağınıklığı ve

⁷⁹⁴ Ayhan Öztürk, **Milli Mücadele'de Antep**, Geçit Yayınları, Kayseri, 1994, s. 33.

⁷⁹⁵ Yalçın Özalp, **Mustafa Kemal ve Milli Mücadele'nin İlk Zaferi**, Kahramanmaraş Belediyesi Kültür Yayınları, No: 1, Semih Ofset Matbaacılık, Ankara, s. 26.

⁷⁹⁶ Akbıyık, **a.g.e.**, 1999, s. 12.

⁷⁹⁷ Şıvgın, **a.g.m.**, s. 18.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

yılgınlığı ortadan kaldırmak ve halkı işgaller konusunda aydınlatmak için mitingler bir toplumsal silkelene yolu olarak görülmüştür.⁷⁹⁸

İlk etapta Antep'te Fransız işgaline karşı miting düzenlenmiş ve protesto telgrafları çekilmiştir. 25 Ekim 1919 tarihinde Antep'te çok büyük bir miting düzenlenmiştir. 30 bin kişinin katıldığı miting, Antep'linin işgallere karşı ilk ciddi tepkisi olmuştur. Mitingde alınan kararlarda haksız ve hukuksuz işgallere son verilerek, Wilson ilkeleri uyarınca bir Müslüman şehri olan Antep'te gerekli hukuki ortamın sağlanması istenmiştir.⁷⁹⁹ Maraş'ta da işgal haberi alındıktan hemen sonra Kadızadelerin konağında yapılan toplantıda bir protesto niteliği içeren bir telgraf kaleme alınmıştır. Dayızade Hoca Efendiden hazırlanacak olan telgrafın Ulu Cami'de toplanacak esnaf ileri gelenlerine imzalatılması istenmiştir. Ali Sezai Bey tarafından mühürlenmiş telgraf, Ulu Cami'de yine Ali Sezai Bey tarafından okunmuştur.⁸⁰⁰

Antep ve Maraş'ın işgal dönemine tekabül eden diğer bir ortak noktası her iki şehrin de bu süreçte Ermeniler ile mücadele etmek durumunda kalmış olmasıdır. Bilhassa Fransızlar tarafından desteklenen Ermeniler, Fransızlardan aldıkları yardımlarla işgal edilen noktalarda fazlası ile etkili olmuşlardır. Fransız işgal kuvvetleri içinde yer alan ve henüz I. Dünya Savaşı sırasında giriştikleri saldırılarda başarılı olamayan Ermeniler, Fransa Deniz Kuvvetleri tarafından Portsait'e (Mısır) götürülmüş ve burada silah verilerek eğitilmişlerdir. Kilikya bölgesi kendilerine vaad edilen Ermeniler, Şark Lejyonu adı ile Kıbrıs'ta oluşturulan bu lejyonda askerliğin yanı sıra sabotaj teknikleri, propaganda ve casusluk konularında eğitilerek⁸⁰¹ ve Suriye'deki Fransız birlikleri ile birleştirilerek Maraş, Antep ve Urfa'yı işgal etmişlerdir.⁸⁰²

İşgal gerçekleşmeden evvel Fransa Dışişleri Bakanı Picot tarafından Fransız Birliklerine gönderilen telgrafta da belirttiği üzere İngiliz kuvvetleri ayrılmadan Fransız birliklerinin Urfa, Maraş ve Antep'e gireceği ve böylece burada bulunan yaklaşık 11 bin Ermeni'nin Adana Bölgesine gitmesinin engelleneceği belirtilmiştir.⁸⁰³ Yerli Ermenilerinde dahil olduğu yeni kuvvetler, Antep ve Maraş için oldukça rahatsızlık vermişlerdir. Keza henüz Fransız işgali başlarken dahi Antep ve Maraş'ta geniş katımlı bir Ermeni grubu şehrin yeni işgalcilerini gösterişli bir şekilde coşku ile karşılamıştır. Fransız kuvvetlerinin şehre geleceği gün, caddenin iki tarafında bulunan Ermeni evleri Ermeni kadınları ile dolu şekilde Fransızları bayraklarla

---

⁷⁹⁸ Fahri Yetim, **Milli Mücadele Döneminde Mitingler (1918-1922)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 1994, s. 24-25.

⁷⁹⁹ Abadi, **Türk Verdünü Gazi Antep; Antep'in Dört Muhasarası, Gaziantep**, 1959, s. 27.

⁸⁰⁰ Akbıyık, **a.g.e.**, s. 66-67.

⁸⁰¹ Ulvi Keser, "Doğu Lejyonu ve Güney Bölgesindeki Ermeni Faaliyetleri (1918-1922)", **Milli Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2015, s. 101.

⁸⁰² Şıvgın, **a.g.m.**, s. 19.

⁸⁰³ Mevhibe Savaş, "Milli Mücadele'de Adana Cephesi", **Çukurova Üniversitesi Türkoloji Makale Bilgi Sistemi**, 2008, s. 9.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

karşılamaştır. Sloganlar oldukça manidar bir şekilde kahrolsun Türk padişahı, kahrolsun Türkler, yaşasın Fransızlar ve Ermeniler söylemleri ile dolmuştur.⁸⁰⁴Antep'te de durum farklı olmamıştır. Fransız birlikleri şehre girerken Ermenilerin yaşadığı şehrin Batı kesimi coşkulu bir halde iken Türklerin meskûn olduğu Doğu tarafında bir matem havası hâkim olmuştur. Bu durum üzerinde Fransız ordusu içinde yer alan Ermeni askerlerin var olması ve uygunsuz bir davranış içerisinde girmeleri oldukça etkili olmuştur.

2. Maraş ve Antep'te Kuvay-i Milliye Teşkilatlanması ve Öne Çıkan Mücadeleler

2.1.Maraş ve Antep Milli Mücadelesinde Kuva-yi Milliye Teşkilatlanması ve Din Adamları

Antep ve Maraş'ta doğal bir süreç içinde işgallere karşı Kuvay-i Milliye örgütleri ortaya çıkmıştır. İstanbul Hükümetinin yeterli bir etki yapamadığını gören ve adeta kendi kaderleri ile baş başa bırakılan halklar, kendi mücadeleleri için inisiyatif olarak harekete geçmişlerdir. Müdafai-i Hukuk Cemiyetleri kendi bölgelerinde daha işgale uğramadan ve o tarihteki kanunlar çerçevesinde hükümet yetkililerinden alınan resmi müsaadeler çerçevesinde kurulan siyasi örgütlerdir. Ancak Antep, Maraş gibi noktalarda kurulan bu örgütler gizli statüde ve bireysel temas ve çalışmalar sonunda kurulmuş örgütler niteliğindedir.⁸⁰⁵Aslında daha evvelden Antep'te yer alan ve İngiliz işgalinin ardından Antep ileri gelenlerinin oluşturduğu Cemiyet-i İslamiye, bu kuvvetlerin toplandığı temel bir merkez haline gelmiştir.⁸⁰⁶Yapıları ve oluşumları açısından ortak noktalar taşıyan her iki şehirdeki kuvvetler de işgallere karşı direnişin öncülüğünü yapmışlardır. Bu teşkilatlanmayı sağlamak üzere 30 Ekim 1919 tarihinde Heyet-i Temsiliye tarafından Maraş Bölgesi Kuva-yi Milliye Teşkilatı Reisliğine Üsteğmen Asaf Bey (Kılıç Ali) atanmıştır.⁸⁰⁷

Maraş'ta da halkı rahatsız eden bazı olayların meydana gelmesi bir teşkilatlanmaya gidilmesi düşüncesini daha da hızlandırmıştır. 31 Kasım gecesi mahallelerin temsilcileri Çiçekli Camiindeki Vezir Mehmet'in hücrelerinde ve kör bir kandil etrafında bir araya gelen kişiler bir teşkilat kurulması için yemin belgesi hazırladılar. Teşkilata katılacak olanlara Kur'an ve silah üzerine yemin ettirilmiştir.⁸⁰⁸Antep'tekine benzer içeriğe sahip olan yemin metni şu şekildedir: Milletinin ve vatanının selameti uğrunda canımı feda edeceğime, meşru ve millî teşkilatlanmamıza karşı hainlik edenlerin öz kardeşim dahi olsa idamına ve sır saklayacağıma vallahi ve billahi.⁸⁰⁹

⁸⁰⁴Akbıyık, a.g.e., s. 76.

⁸⁰⁵Orhan Doğan, "Millî Mücadele Döneminde Maraş'ta Müdafaa-i Hukuk Örgütlenmesi ve Kuva-yi Milliye'nin Kuruluş ve Faaliyetleri", **Millî Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2015, s. 166.

⁸⁰⁶Öztürk, a.g.e., s. 39.

⁸⁰⁷Yavuz, a.g.e., s. 57.

⁸⁰⁸Özalp, a.g.e., s. 80.

⁸⁰⁹**Türk İstiklal Harbi IV Güney Cephesi**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1966, s. 75.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Maraş'ın Kayabaşı ve Şekerli semtlerinde birbirinden bağımsız ve habersiz olarak kurulan birçok gizli örgüt bulunmaktaydı. Medrese veya ileri gelen şahısların evlerinde toplanan bu örgütler çoğu yaşlı, varlıklı ve sözü geçen kimselerden oluşmaktaydı.⁸¹⁰ Din âlimi sıfatı ile milli mücadelenin her safhasında yer alan din adamları, Maraş Milli Mücadelesi boyunca da Heyet-i Temsiliyye ve Mustafa Kemal'in yanında bir tavır sergilemişlerdir. Nitekim Müftü Hacı Mehmet Tevfik Efendi Ankara Hükümetinin ilan ettiği fetvayı tasdik ettiğini belirtmiştir.⁸¹¹ Din adamları ve eşraf öncülüğünde bu gizli heyetlerin birleşmesi ile Maraş'ta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur.

Fransız işgalinin başladığı günlerin hemen ardında Max Andriyo'nun şehrin ileri gelenleri ile Amerikan kolejinde toplanmaları isteği üzerine bu toplantıya katılanlar arasında birçok din adamının var olduğu görülmüştür. Bu kişilerden bazıları, Maraş Müftüsü Tekerekzade Hacı Mehmet Tevfik Efendi, Müderris Dayızade Hoca Mehmet Emin Efendi, Müderris İlyas Efendizade Hasan Refet Hoca, ulemadan Karaküçükzade Hacı Mehmet Efendi, şeyh Ali Sezai Efendi'dir.⁸¹² Bu din adamları arasında özellikle savaşın hemen her safhasında yer aldığı gözlenen Şeyh Ali Sezai Efendi ayrı bir öneme sahip olmuştur. Fransızlarla yapılan bütün görüşmelerde yer alarak, Fransız komutanlara açsözlü bir şekilde açıkça bütün tepkisini dile getirmekten kaçınmayan Ali Sezai Efendi, savaş sırasında da çeteleri tek tek gezerek onları savaş ve motivasyon konusunda telkin etmiştir.⁸¹³ Nitekim Ali Sezai Efendi Fransız Komutanın Bayrak Olayının ardından Maraş ileri gelenlerini yeniden görüşmek üzere çağırdığı toplantıda kumandanın bir bez parçası olarak nitelediği bayrak olayı üzerine gelişen olaylardan Türkleri sorumlu tutan konuşmaları üzerine söz alarak sert bir cevap vermiştir. Ali Sezai Efendi bu konuşmasında bayrağın bütün Müslümanların manen İslam hükümetine bağlı bulunması anlamına geldiğini ve Müslümanların öteden beri istiklallerinin bir alameti olarak kaleye Osmanlı bayrağı çektiklerini ve bayrağın dini bir simge olduğunu ifade etmiştir.⁸¹⁴

Cemiyetin Başkanı Arslan Bey, heyetin toplantı yeri olarak ise Ulu Cami seçilmiştir. Öte yandan şehir on bölgeye ayrılmış ve bölgelerin reis ve azaları belirlenmiştir.⁸¹⁵ Örgütlenme tipi açısından Antep ve Maraş şehirlerindeki yapılanma benzer niteliktedir. Her iki şehirde de teşkilatların kurucu ve önderlerinin genellikle şehrin ileri gelen eşraf ve mülki idarecileri ile din görevlilerinden oluştuğu görülmektedir. Her iki örgütlenmede de Heyet-i Temsiliyye'nin katkısı ve etkisi söz konusudur. Keza Kılıç Ali, teşkilatlanmanın ve hareketin sağlıklı yürümesi için Maraşlı ve Antepli üçer

⁸¹⁰ Doğan, a.g.m., s. 170.

⁸¹¹ Osman Cilacı, "Kahramanmaraş'ın Milli Mücadele'deki Yeri", **Kahramanmaraş Sempozyumu**, s. 690.

⁸¹² Recep Çelik, **Milli Mücadele'de Din Adamları-2**, Emre Yayınları, 2000, s. 80.

⁸¹³ Serdar Yakar, **Maraş Milli Mücadelesinde Şeyh Ali Sezai Efendi**, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş, 2012, s. 134.

⁸¹⁴ Çelik, a.g.e., s. 80.

⁸¹⁵ Serdar Yakar, a.g.e., s. 20.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

kişiden oluşan heyet kurduğunu ve yeni semt ve mahalle savunma teşkilatları ile şehrin savunma ve direnme gücü hakkında istişarede bulunduğunu ifade etmiştir.⁸¹⁶

Antep'te 1895 yılında kurulduğu bilinen Cemiyet-i İslamiye, İngiliz işgalinin ardından şehrin ileri gelenleri tarafından yeniden örgütlenmiştir. Fransız işgali döneminde daha aktif bir rol alan cemiyet, toplantılarını Nakşibendi tekkesinde yapmaya başlamıştır. Maraş'ta olduğu gibi Antep'te de başlıca üyeleri Bülbülzade Hacı Abdullah, Müftü Bulaşıkzade Arif, Hoca Fahreddin gibi eşraf ve din âlimleri oluşturmaktaydı. Din adamlarının burada da aktif rol alarak savaşın gidişatı da etki ettikleri görülmektedir. Bu dini şahsiyetlerden biri Molla Karayılan adıyla bilinen Molla Mehmet Efendi'dir. I. Dünya Savaşı sırasında Erzurum ve Kafkas cephelerinde savaşmış olan Molla Karayılan, Kürt kimliği ile Fransız ve İngiliz işgallerine karşı aşiretlerini toplayarak mücadele etmiştir. Bilhassa Antep-Maraş ve İslahiye-Maraş yolunda bulunan Fransız ikmal yollarını kesmek amacıyla çeteleri ile Karabıyıklı Köyüne yaptıkları baskında Fransız birliklerine kayıp verdirmişlerdir. Karayılan Kilis-Antep yolunda Fransızlarla yaptığı çarpışmada şehit olmuştur.⁸¹⁷

Antep'te kurulan Cemiyet-i İslamiye, Sivas Kongresini müteakip Antep'te de oluşturulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin kuruluşuna kadar aktif rol oynamıştır. Antep Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 23 Kasım 1919 tarihinde kurulmuş ve gizliliğini bir süre muhafaza etmiştir. Cemiyet, Fransız işgali ve artan Ermeni tecavüzleri ile silah ve cephaneye olaraktan örgütlenmeye başlamış ve çalışmalarını da artırmıştır. İdari mekanizması olan Heyet-i Merkeziye şehir içi savaşları için muhabere birlikleri oluşturmuş ve her yönden bir savaşa hazırlık dönemi başlatmıştır. Heyet tarafından 27 semt birliği oluşturulmuş, her semt için beş kişiden oluşan bir idare mekanizması oluşturulmuştur.⁸¹⁸ Öte yandan her semtte hocalardan kurulu yemin heyetleri teşkil edilmiş ve üyelere vatan, millet ve din uğruna savaşacaklarına, hiçbir fedakârlıktan kaçamayacaklarına ve bu gayeyi açıklamayacaklarına yemin ettirmişlerdir.⁸¹⁹ Aynı zamanda silahlı direniş için teşkilata giren herkesten fakir değilse silah satın alması istenmiştir.⁸²⁰ Antep, Heyet-i Merkeziyesi'nin yaptığı en önemli işlerden biri şüphesiz Antep-Kilis yolu üzerinde Fransız birliklerini durdurmak üzere Şahin Bey'i bu noktada görevlendirmek olmuştur.⁸²¹

---

⁸¹⁶ **Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları**, Der. Hulusi Turgut, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2015, s. 87.

⁸¹⁷ Çelik, a.g.e., s. 127.

⁸¹⁸ **Türk İstiklal Harbi IV Güney Cephesi**, Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, s. 77.

⁸¹⁹ Öztürk, a.g.e., s. 71.

⁸²⁰ Zeynep Kalyoncuoğlu, "Antep'te Kuva-yi Milliye'nin Oluşumu", **Milli Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2015, s. 779.

⁸²¹ Zekai Güner, "Antep Savunması ve Ali Şefik Özdemir Bey'in Faaliyetleri", **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 3, Sayı: 3, 2007, s. 56.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

2.2.Maraş ve Antep Milli Mücadelesinde Öne Çıkan Mücadeleler

Örgüt ve teşkilatların kurulmasının ardından teyakkuzda olan kuvvetler çatışmaya hazır beklemekteydi. Bu sıralarda Antep'e Maraş'ta şehir içi çatışmalarının başladığı ve Fransızların şehri boşalttığı yönünde sevindirici haberler gelmeye başlamıştır. Bu durum Antep mücadelesi için de teşvik edici bir haber olmuştur.⁸²² Maraş'ta 2 tabur, 150 süvari ve 1500 Kuva-yi Milliye süvarisine karşı 2 tabur Fransız askeri varken, Antep'te ki işgalci Fransız kuvvetleri 4 tabur piyade ve 2 tabur süvari birliğine karşı; 3 tabur, 500 piyade ve 70 Kuva-yi Milliye süvarisi bulunmaktaydı.⁸²³ Bu sırada Türk ordusunun büyük bir kısmının terhis edildiği ve III. Kolordunun kalan bir kısmının da bu sıralarda Sivas, Amasya, Tokat, Samsun, Kavak gibi noktalarda Pontus çetelerine karşı mücadele verdikleri⁸²⁴ dikkate alınırsa Antep ve Maraş'ta ortaya çıkan durumun, şehir halkına insiyatifi ele alma ve adeta Milli Mücadele'nin kaderini değiştirmek gibi bir misyon yüklediği görülecektir.

Kuva-yi Milliye örgütlenmeleri sonunda savaşa hazır bir şekilde bekleyen Maraş kuvvetleri, Fransızların Maraş mutasarrıfını ve şehrin ileri gelenlerini sebepsiz yere tutuklaması üzerine savaş başlatmıştır.⁸²⁵ Bu sıralarda Maraş Milli Mücadelesinin sembol kişilerinden olan Arslan Bey'in 5 Eylül 1919'da Maraş'a gelerek Maraş Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin başına geçtiği bilinmektedir.⁸²⁶ Maraş Milli Mücadelesinin kazanılmasında büyük bir etkiye sahip olan Arslan Bey'in birlikleri organize etme ve yönetme becerisi büyük önem taşımıştır. Arslan Bey, Teşkilatın başında görev dağılımı ve savaşın sevk ve idaresinde önemli bir çaba göstermiştir. Heyet-i Temsiliye tarafından görevlendirilen Kılıç Ali ile irtibat halinde Fransızlar ile başlayacak çatışmanın hazırlıklarına girişmiş ve teşkilata silah dağıtımında etkili olmuştur. Bir Türk jandarmanın atılan kurşun ile yaralanması üzerine birliklerine savaş emri veren Arslan Bey, bu emri şu cümlelerle ifade etmiştir: Arkadaşlar, Harp başlamıştır. Allahın inayeti, peygamberin ruhaniyeti din kardeşlerinin fedakârlığı ile her şey göze alınmıştır. Vatanımız tek bir kişi kalana kadar düşmana teslim olmayacaktır. Gayret bizden yardım Allah'tan...⁸²⁷ Bu emirle başlayan savaş Arslan Bey idaresinde Kuva-yi Milliye teşkilatının 22 gün süren mücadelesi zaferle sonuçlanmıştır. Büyük mücadele Maraş, Antep ve Cerablus İşgal Kuvvetleri Komutanı Querette ile Maraş İşgal Kuvvetleri Komutanı Normand arasında ki iletişim kopukluğu

⁸²² Aydın Efe, "Antep Savunması: Bir Albay'ın Hatıratı", **AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 53, Erzurum, 2015, s. 14.

⁸²³ Murat Günel Ataman, **Kurtuluş Savaşında Levazım İkmal Faaliyetleri**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s. 64.

⁸²⁴ Yaşar Akbıyık, "Maraş Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kuruluşu", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Cilt 6, Sayı: 1, 1991, s. 5.

⁸²⁵ Yavuz, a.g.e., s. 57.

⁸²⁶ Yakar, a.g.e., s. 20.

⁸²⁷ Ferhat Başdoğan, "Kahramanmaraş'ın Kurtuluş Savaşı, **Kahramanmaraş I. Kurtuluş Sempozyumu**, Ankara, 1987, s. 72.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

üzerine Normand'ın kuvvetlerine Maraş'ı boşaltma emri vermesi ile sonuçlanmıştır.⁸²⁸

Antep Milli mücadelesinin asıl kahramanlarından biri de asıl adı Mehmet Sait olan Şahin Bey'dir. Şahin Bey, teşkilat tarafından görevlendirildiği Antep-Kilis yolu üzerinde verdiği mücadele ile hafızalarda yer edinmiş bir kişiliktir. Trabuşgarp ve Balkan Savaşlarında önemli vazifeler almış bir asker olarak Şahin Bey, Antep bölgesi müdafaası için aranan tecrübeli bir asker arayışı sonunda bu başarı askeri kimliği ile görevlendirilmiştir. Fransızların Antep'e yardım göndermek üzere harekete geçtiği sıralarda Heyet-i Merkeziye tarafından Kilis Yolu Kuvay-i Milliye Komutanlığı görevinde bulunan Şahin Bey, bu bölgede Çapalı Köyüne kurduğu merkez dâhilinde Ulumesere Köyünü karargâh haline getirdi. Bu bölgede Fransızların Kilis ile olan her türlü bağıni keserek ve bu yoldan yardım geçişine engel oldu. Antep Garnizonuna erzak götüren, 2 süvari bölüğü, bir dağ bataryası, 3 piyade taburu, 1 seyyar hastane ve 400 nakliye arabasından oluşan yardım grubuna yapılan saldırı sırasında düşman ateşi sonunda Şahin Bey şehit olmuştur. Fransız birliği ağır kayıplar vererek Antep'e girerken bu mücadele azmi sonunda Şahin Bey'in de şehit olması şehir halkı için daha azimkâr bir vaziyet almıştır.⁸²⁹ 28-29 Nisan'da Bertiz ve Pazarcık kuvvetleri tarafından şehrin doğu ve batısında yer alan Fransız kuvvetlerine baskın yapılmasına rağmen bu son darbe, takviye Fransız kuvvetlerinin Kilis'ten gelmesi üzerine ve şehri saran açlığın hat safhaya varması ve Antep'in 8 Şubat 1921 tarihinde teslim olması ile sonuçlanmıştır.

İki şehrin savaş tertibatı aynı olmakla beraber Antep bir savunma savaşı niteliğinde olup bütün imkânsızlıklara karşın ölesiye bir mücadele yapmıştır. Öte yandan Maraş her gün gelişen asayiş olayları üzerine halkın Heyet-i Temsiliye tarafından gönderilen askeri liderler eşliğinde örgütlendiği ve Fransızları şehirden atmak üzere ortaya çıkan bir harekettir. Nitekim Maraş bir çeteşavaşları şeklinde tarihte yer almıştır. Her iki şehirde de şehir iç ve şehre ulaşım yolları üzerinde büyük bir mücadele verilmiştir. Maraş Savaşının önemli kişiliklerinden Arslan Bey'in ifadesine göre Antep savunmasının kahramanca direnişine karşın başarılı olamamasında bu dönemde Maraş birliklerinin zaferden sonra diğer zor durumdaki yerlere gönderilmesi etkili olmuştur. Öte yandan bu sıralarda Kuvay-i Milliye aleyhtarlarının faaliyetinde olması ve muhtemelen düzenli ordunun kurulması nedenleri ile de bu kuvvetler Antep'e gidememiştir.⁸³⁰

3. Maraş ve Antep Milli Mücadele'sinde Sembol Olaylar

Maraş ve Antep işgalleri boyunca vuku bulan olaylar ve milli ve manevi değerlerin saldırıya uğraması iki şehir nezdinde ortak bir tepki oluşturmuştur. Bilhassa önem atfedilen değerlerin açık bir tehlike altına girmesi ile halk nezdinde ciddi bir huzursuzluk baş göstermiştir. Bu huzursuzlukların başında gelen bazı ana saldırılar, bu işgallerinde seyrini

⁸²⁸ Yavuz, a.g.e., s. 58.

⁸²⁹ Öztürk, a.g.e.,s. 82-86.

⁸³⁰ Yakar, a.g.e., s. 106.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

değiştiren bir olaylar dizisi ortaya çıkarmıştır. Bu olaylar arasındaki benzerlikler hem işgal kuvvetlerinin uygulamalarında ki temel değerleri hem de işgal altında kalan bu şehirlerde ortaya çıkan tepki patlamasını göstermesi açısından önemli olmuştur. Olayların fitilini ateşleyen temel unsurlar, milli ve manevi değerlere işgalcilerin acımasızca saldırmalarıdır.

3.1. Sütçü İmam (Uzunluk)-Şehit Kamil Olayları

Maraş'ın Fransızlarca işgalinden sadece birkaç gün sonra meydana gelen “Uzunluk Olayı” olarak bilinen “Sütçü İmam Vakası”, sonraki olaylar dizisinin de kapısını aralayan bir önem taşımıştır. 31 Ekim 1919 Cuma günü Uzunluk hamamından çıkan Türk kadınlarına şehirde taşkınlık yapmaya başlayan ve sarhoş olan Ermeniler: “artık burası Türklerin değildir, Fransız memleketinde peçe ile gezilmez.” Diyerek kadıncağızın peçesine saldırdılar. Olayı Kel Hacı'nın kahvesinden gören Türkler, hemen dışarı çıktılar ve olay yerine geldiler. Ermenilere ihtarda bulunarak yollarına devam etmelerini söylediler ise de; Ermeniler kötü sözler sarf ederek silahla karşı koydular. Bu olaylar esnasında Çakmakçı Sait Ermenilerin kurşunları ile şehit düşmüştür. Gaffar Kabuloğlu Osman'da yaralanmıştır. Geçimini sütçülük yaparak sağlayan, bunun yanı sıra ücretsiz müezzinlik yapan Sütçü İmam, bu çirkin olayları gördüğü için hemen silahına sarılarak; Türk kadınının peçesine saldıran Ermeni askerlerini öldürmüştür. Sütçü İmam olay sonrasında Ahır Dağı'na doğru giderken Maraş'a gelmekte olan Fransız müfrezesi ile karşılaşmış ve ancak Fransızların olaydan haberdar olmamaları nedeni ile serbest bırakılmıştır.⁸³¹ Ancak Sütçü İmam'a ulaşamayan Ermeniler, Sütçü İmam'ın dayısının oğlu Tüyeklioğlu Kadir'i işkence ile öldürmüşlerdir. Öldürülen Ermeni askerinin defni bir manga eşliğinde olmuş ve üç gün boyunca çan çalınmıştır.⁸³² Bu olay Maraş için yeni bir kurtuluş kapısı açmış ve halk nezdinde büyük bir infial oluşturmuştur. Halkın manevi gücünü artıran bu olay, Ermeniler için yeni bir intikam dayanağı olarak Fransızlar nezdinde kullanılmıştır.

Benzeri bir olayın Antep'te meydana gelmiş olması işgalcilerin tutumları ve Ermenilere sağladıkları imtiyazlı tutumları açısından şaşırtıcı olmamıştır. Antep'de de Fransız işgali ile başlayan olayların hat safhaya ulaşmasına sebep olan vakalardan biri 12 yaşındaki oğlu ile İnönü Caddesi üzerindeki bir fırın önünden geçmekte olan kadına fırındaki sarhoş Fransız askerleri tarafından sarkıntılık edilmesi olayıdır. Annesini korumaya çalışan 12 yaşındaki Kamil adındaki çocuk, taşla askerlere hücum edince askerler tarafından süngülenerek şehit edildi. Olayı gören kişiler tarafından linç edilmek istenen askerler fırına kaçarak canlarını zor kurtarmıştır. Ancak bu olay sembol bir değer taşımış ve günlerce şehirdeki dükkanlar kapalı tutulmuş ve Kamil için büyük bir cenaze töreni düzenlenmiştir. Kamil'in babasına Fransız komutanı tarafından teklif edilen 200 altın baba Ökkeş Efendi tarafından milletim sağolsun onun intikamını milletim alacaktır sözleri ile reddedilmiştir. Bu olay Fransızlar nezdinde büyük bir korku ve telaş yaratmış

⁸³¹ Yaşar Akbıyık, **Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş**, s. 124-125.

⁸³² Özalp, **a.g.e.**, s. 45.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

ve Fransızlar gerilimi azaltacak yumuşak tonda söylemlerde bulunmaya başlamışlardır. Ancak bu durum artan gerilimi azaltmaya yetmemiştir.⁸³³

3.2. Maraş ve Antep'te Bayrak Olayı

Milli bir hassasiyet atfedilen bayrak olgusunun işgaller boyunca ve işgallere karşı dürtücü bir işlev görmesi de önemlidir. Her iki şehirde de bayrak algısı ve hassasiyeti bu işgal dönemlerinde daha fazla önem kazanmıştır. Fransız Askeri Valisi Andre, gelişen olaylar üzerine 27 Kasım 1919'da bir yazı göndererek, Maraş ileri gelenlerini Kadir Paşa Konağında konuşmak üzere davet etmiştir. Ancak Maraş ileri gelenleri bu toplantıya gitmenin millet ve memleket için zararlı olacağını düşünerek, Boğazkesen Camii'nde toplandılar ve konuyu görüştüler. Sonunda toplantıya gitmeme kararı alarak, şehir esnafına bildirdiler ve toplantıya gitmekte olanları da geri çevirdiler. Davetliler bu davete icabet etmeme kararı alınca, Andreyanında Agop Hırlakyan ve oğulları olmak üzere Kadir Paşanın konağına gitmiştir. Andre, aynı günün akşamında Hırlakyanların evinde verilen ziyafette ev sahibinin kızı Helena'yı dansa kaldırmak istemiştir. Ancak Helena: "Ne Fransız ne de Ermeni bayrağının bulunmadığı bir şehirde dans etmeyi sevmem" diye cevap verdi ve dans teklifini reddetti.⁸³⁴ Bu durum üzerine Andre, kale burçlarındaki Türk bayrağının indirilmesi emrini vermiş ve kaleye Fransız bayrağı çekilmiştir.⁸³⁵ Daha evvel de gündeme gelen ancak Mutasarrıf Ata Bey'in müdahalesi ile vazgeçilen bu uygulamanın sabahında kale burcunda dalgalanan bayrağı göremeyen Maraşlılar arasında büyük bir infial oluşmuştur. Halk, Mutasarrıf Ata Bey'in yanına giderek durumu sormuştur. Bunu üzerine Maraş ileri gelenlerinden Kısaküreklerden Avukat Mehmet Ali Bey, yedi adet beyanname yazarak oğlu Şahap vasıtası ile bu beyannameleri Ulu Camii, Sarayaltı ve Çarşıbaşı gibi şehrin belirli yerlerine astırılmıştır. Bu beyanname şöyleydi:

Alem-i İslama Hitap!

Ey milleti necibe-i İslamiyye! Vaktine hazır ol. Bintiç yüz senedir Allahını, peygamb-berini senden memnun ettiğin bir din ölüyor. Yani ecdadının, kanı pahasına fethettiği bir kalenin burnundaki Alsancağın bugün Fransızlar tarafından indiriliyor. Şimdi acaba bunu geri koyacak sende birkaç yüz İslam kanı ve gayreti hiç mi yok? İğtişaş arzu etmeyelim. Yalnız pürvekar ve azamet olarak sade alsancağımızı geri yerine koyalım. Tekrar keml-i azamet

⁸³³ Öztürk, a.g.e., s. 79.

⁸³⁴ Akbıyık, a.g.e., s. 135-136; Özalp, a.g.e., s. 53; Bazı kaynaklarda dansa kaldırılmak istenilen kızın Helena değil Virjini olduğu belirtilmektedir. Bkz. Adil Bağdatlılar, **Uzunluk İstiklal Harbinde Kahramanmaraş**, Toker Matbaası, 1974, s. 58.

⁸³⁵ Bazı tetkik eserlerinde Maraş Kalesi'ndeki Türk bayrağının indirildiği ve Fransız bayrağının çekildiği verilmiştir. Bazı eserlerde ise Kaledeki Türk bayrağının indirildikten sonra Fransızların buraya kendi bayraklarını çekemedikleri belirtilmektedir. Bkz. Hüsamettin Karadağ, **İstiklal Savaşında Maraş**, Mersin, 1943, s. 17.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

ve mehabetle yerlerimize avdet edelim. Korkma seni buradaki birkaç Fransız kuvveti, hatta bütün Fransız milleti kıramaz. Buna emin ol!⁸³⁶

Elden ele dolaşan, bazıları tarafından sureti alınan beyanname, gereken etkiyi yapmış, bayrağın tekrar yerine konulması için bütün gönülleri birleştirmişti. Cuma namazını kılmak için şehrin her tarafından insanlar Ulu Camiye akın akın gelmişti. Cemaat arasında “bayraksız namaz kılınmaz” şeklinde bir uğultu kopmuştu. Bu durum üzerine hutbeye çıkan Ulu Camii imamı Rıdvan Hoca cemaate şöyle seslendi: “hürriyeti olmayan bir milletin Cuma Namazı kılması caiz değildir.⁸³⁷” Bu yönde atılan sloganlar ile cemaat sancağı alarak kaleye doğru hücum etmiş ve halk içinde yer alan onbaşı Osman Erşan bayrağı kale burçlarına dikmiştir.⁸³⁸ Aslında bayrak ile ilgili Fransızların temel istekleri bu olaydan daha öncede ortaya çıkmıştır; Maraş’ta Fransız işgalinin başlaması ile birlikte, Türk jandarmasının Fransız komutanlığı emrine verilmesi üzerine hükümet merkezine gelen Fransız subayının kapıda asılı gördüğü bayrağa itiraz ederek, bayrağın kaldırılmasını istemiş ve bunu Fransız kumandanına belirtmiştir. Bunun üzerine Fransız kumandanı Mutasarrıf Ata Bey’e hükümet ve kaledeki bayrakların indirilmesini tebliğ etmiştir. Ancak Ata Bey, halkın bayraklarına bağlı olduğu ve bu durumun fena neticeler doğuracağı belirtmiş ancak Fransız kumandanın ısrarı üzerine bayrak indirilmiştir.⁸³⁹

Benzer bir olayın Antep’te görülmesi ortak hassasiyetlerin varlığı açısından önemli bir gösterge olmuştur. Fransız işgali sebebiyle şehirde artan tansiyon, yaşanan bir bayrak krizi ile daha da artmıştır. Cuma günleri bir gelenek olarak polis karakollarına bayrak çekilmesi uygulaması İngiliz işgali zamanında problemsiz devam ederken, 5 Kasım 1919 Cuma günü yapılacak uygulamanın Fransızlar tarafından engellenmesi ile karşılaşmıştır. Akyol karakoluna bayrak çekilmesi ile Fransız ve Ermeni askerleri burada görevli olan Hayri isimdeki polise bayrağı zorla indirmişlerdir. Olayı gören ve duyan halk, bayrağı yeniden yerine astırarak olay karşısında tepkisiz kalmamıştır. Fransız komutanın ricasına rağmen Hayri isimli polis görevden alınmıştır. Bu durum Fransızlar nezdinde de şiddetli bir şekilde protesto edilmiştir. Olay Erkan-ı Harbiye tarafından da Fransızlara mahalli idarelere karışılmayacağı yolundaki taahhütleri hatırlatılarak protesto edilmiştir.⁸⁴⁰ Bazı kaynaklarda Antep’te Cuma günü Akyol Camii üzerinde çekili olan bayrağın, Ermeni gençler tarafından indirme olayının gerçekleştiği

---

⁸³⁶R. Arifioğlu “Maraş İşgali ve Kurtuluş Mücadelesinin Ana Hatları-II”, **Maraş**, Sayı 586, 3 Şubat 1945, s. 2; Ferhat Başdoğan, “Kahramanmaraş’ın Kurtuluş Savaşı”, **Kahramanmaraş I. Kurtuluş Sempozyumu, Kahramanmaraş Sempozyumu**, 10-11 Şubat 1986, s. 70.

⁸³⁷ Kahramanmaraş İl Yıllığı, Kemal Matbaası, 1974, s. 37;

⁸³⁸ Akbıyık, **Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş**, s. 136-140.

⁸³⁹ Özalp, a.g.e., s. 51.

⁸⁴⁰ **Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri (1918-1919)**, C. II, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı arşivi Daire Başkanlığı, Nu: 61, Ankara, 2002, s. 207-208, 217; C. III, s. 209-210, 545.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

belirtilmektedir.⁸⁴¹ Bu durum ya hem Akyol Karakolunda hem de Akyol Camiinde bayrak olaylarının olduğunu, ya da bilgilerde bir karışıklık olduğunu akla getirirse de; belgelerde Akyol Karakolu'nun geçmesi, Antep'te bayrak olayının geçtiği yerin Akyol Karakolu olduğunu güçlendirmektedir.

3.3. Maraş ve Antep'te Türk Kadınlarının Kahramanlıkları

Millî Mücadele döneminin sembol karakterlerinden olan kadınlar da, savaşta azim ve kararlılıkları ile ön plana çıkmayı başarmışlardır. Yurdun hemen her noktasında olduğu gibi Antep ve Maraş'ta da örnek bir mücadele gösteren Türk kadınının bu savaşlarda gösterdiği faaliyetler topyekûn bir savaşın güzel bir emaresini oluşturmuştur. Antep'in Fransızlar tarafından işgali sırasında bir Fransız Nakliye Kolunun hareket edeceği haberini alması üzerine yola çıkan çete teşkilatına katılan Yirik Fatma bu konuda güzel bir örnektir. Yirik Fatma, bu durumu engellemek isteyen çetecilere "Benim kanım sizinkinden daha mı şirindir? Kadanızıalayım" diyerek karşı çıkmış ve iki gece düşmanı bekleyen çete içinde yer alarak gece nöbet tutmuş ancak düşman askerinin gelmemesi üzerine savaşmadan geri dönmüştür.⁸⁴² Türk kadınının yılmaz mücadelesinin bir örneğini de Maraş'ta görmekteyiz. Maraş'ın kurtuluş mücadelesinde Bitlis Defterdarı Hakkı Bey'in eşi Merzuka Selcanoğlu'un Maraş'taki Türk-Ermeni vuruşmalarında cesaretle ortaya atılması, Türk kamuoyunda büyük bir yankı yapmış ve halkın moralini yükseltmiştir. Maraş'ın Kayabaşı mahallesinde oturan bu yiğit kadın, Fransızlarla birlikte Ermenilerin yaptıkları taşkınlıklara daha fazla dayanamayarak mücadelede aktif olarak yer almıştır.⁸⁴³ Heyet-i Temsiliye ve Mustafa Kemal'in yazışmalarında da yer verilen Bitlis Defterdarının Eşi, Maraş'ın işgali sırasında evinde açtığı mazgaldan tüfeği ile 8 düşman askerini öldürmüş ve gece de erkek kıyafeti giyerek mücadeleye katılmıştır.⁸⁴⁴ Bu büyük mücadele karşısında Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti

---

⁸⁴¹ Abadi, **Gaziantep Fedaileri**, s. 24; Abadi, **Türk Verdünü Gaziantep**, s. 34; Sadettin Gömeç, **Millî Mücadelede Gaziantep**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989, s. 24.

⁸⁴² Fevziye Abdullah Tansel, **İstiklal Harbinde Mücahit Kadınlarımız**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı: 21, Ankara, 1991, s. 50.

⁸⁴³ 1940'ların sonundaki kurtuluş şenliklerine iştirak edip Maraşlılar tarafından alkışlanan Maraş'ta ilk ateşi açan Bayan Merzuka Selcanoğlu (bazı belgelerde Selcen olarak da geçmektedir) Bitlis defterdarı Hakkı Bey'in eşiydi. Hakkı Bey, Bitlis defterdarlığı yanı sıra Kayseri Defterdarlığı da yapmıştı. Hakkı Bey'in üç çocuğu vardı: Rasih, Fahim Selcanoğlu ile Mükrimine Seler. Rasih Bey, Ankara Sanayi Odası Meclis Başkanlığı yapmıştı. Hakkı Bey 1950 öncesinde, Merzuka Hanım 1973'te, oğlu Rasih Bey ise 1975'te vefat etmişti. Bkz. Murat Küçükuşurlu, "Cumhuriyet Döneminde Yapılan Maraş Kurtuluş Şenlikleri", **Millî Mücadele Döneminde Maraş Sempozyumu**, Bildiri Metni, 4 Şubat 2017.

⁸⁴⁴ Tansel, **a.g.e.**, s. 41; Erhan Alpaslan, "Millî Mücadele Dönemi'nde Anadolu'da Kurulmuş Olan Kadın Derneklerinin Maraş Millî Mücadelesine Destekleri", **Millî Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu**, Atatürk araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 20.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

tarafından Melek Reşit ve Şefika Kemal imzaları ile 13 Şubat 1920 tarihinde Maraş Defterdarının Eşine bir tebrik ve teşekkür telgrafı çekilmiştir.⁸⁴⁵

Maraş Vilayet Gazetesinin 17 Şubat 1938 tarihli 227. sayısında yer alan “Maraş’ın Kurtuluşu” başlıklı yazıda, Gaziantep Saylavı Kılıç Ali Bey, Türk kadınının savaşta gösterdiği kahramanlığı şu sözlerle anlatıyor: “Maraş’ın Şekerli Camii civarında çetin bir sokak muharebesi yapıyorduk. Bir anlık yanımda bir kadın peyda oldu. Bir eliyle bir gaz tenekesi taşıyor, diğer elinde birkaç madeni altın tutuyordu. Halinde büyük bir telaş ve heyecan vardı. Yalvarır bir sesle:Aman Paşam, diyordu. Evimin üstündeki evde Fransızlar ve Ermeni kuvvetleri var. Oradan size ateş ediyorlar. İşte bir teneke gaz getirdim; benim evimi yakınız ki onların barındığı ev de yanmış olsun. Bu paraları da evimi yakan yiğide mükâfat veriniz. Hadisenin bu belagati karşısında şu kadının yurtseverlik, fedakârlık ve kahramanlık hasletlerini ifade için benim daha fazla mütalaa beyan etmeme hacet var mı? Gene Maraş’ın meşhur Abarabaşı Kilisesi civarında bir sokağa yardımcı kuvvetlerimiz gelinceye kadar kendi kendine müdafaa eden ve düşmana bir hayli zayıf verdiren Türk kadınlarının hayallerini şimdi karşımda görüyorum.”⁸⁴⁶

Yine Maraş Vilayet Gazetesinin 10 Mart 1945 tarihli 591. sayısında R. Arıfioğlu da “Maraş İşgali ve Kurtuluş Mücadelesinin Ana Hatları” başlığını taşıyan yazısında savaş hadiselerini anlatırken diğer bir Türk kadınının cesaret ve kahramanlığını şu şekilde ifade ediyor: “Mücadelenin bu safhasında Maraş’a bir bakacak olursak Maraş bir ocak manzarası gösterir. Her tarafta dumanlar, alevler yükseliyor. Şimdi Maraş cayır cayır yanıyor. On beşinci gün, mücadelenin en şiddetli bir safhası Kümbet’teyiz. Ermeniler eytamhaneden ateş yağdırıyorlar. Sokak arasında bunlara mukabele eden kahramanlar ve küçük evin penceresinden kocasını pürdikkat seyreden genç bir Türk kadını görüyoruz. Bir kurşun... Koca bir kahraman yere seriliyor. Evet, yine tam bu anda pencerenin önünden kopan bir şimşek bir yıldırım olarak şehidin yanına düşüyor. Yerdeki tüfeği almış kocasını tüfeğine destek yapmış, ateşine devam ediyor. Kendisine ne yaptığını soranlara “Kocamın vazifesine devam ediyorum” diyor. “Beşiği sallayan eller, dünyaya hükmeder” derler. Senemin Ayşe gibi yetiştirdiği annelerin yetiştirdiği evlatların birleşmesinden husule gelen çelik bir kütle yenilir mi hiç? Senemin Ayşe burada, bu gibi hadiseler karşısında bütün Türk kadınlarının yapacağı bir kahramanlığı yapıyor. Senemin Ayşe, bütün Türk kadınlığının bir sembolüdür.”⁸⁴⁷

---

⁸⁴⁵ Bekir Sıtkı Baykal, **Milli Mücadele’de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk ve Atatürkçülük Dizisi: 2, Ankara, 1996, s. 63.

⁸⁴⁶ Ali Kılıç, “Maraş’ın Kurtuluşu (Ulustan)” **Maraş**, Sayı 227-88, 17 Şubat 1938, s. 2-6.

⁸⁴⁷ R. Arıfioğlu “Maraş İşgali ve Kurtuluş Mücadelesinin Ana Hatları-VII-”, **Maraş**, Sayı 591, 10 Mart 1945, s. 2.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Sonuç

Millî Mücadele döneminin mikro alanda öncü bir zafer örneği olarak ortaya çıkan Maraş ve Antep Millî Mücadeleleri, yıllardır ezilen, dışlanan ve Batı karşısında geri kalmışlık psikolojisi yaşayan toplum açısından bir silkelenme ve direnme hareketi olarak tarihsel bir öneme sahiptir. Büyük Savaşın ardından işgal olgusu ve mantalitesi ile karşılaşan halk beklediği dürtücü gücü bu güçlü savaşıma azmi ile yeniden bulabilmiştir. Bir çete ve sokak savaşları şeklinde gerçekleşen bu savaşlar ile bölge halkı, dış güçler ile beraber yıllardır sürekli tahrik hareketi içinde bulunan yerli bazı unsurlara karşı da ortak bir irade göstermiştir.

Antep ve Maraş mücadelelerinde ortaya çıkan üst akıl, yerelde gerçekleşen saldırgan tutum ve tavırlar sonucu oluşmuştur. Bu durum ortak hassasiyetlerin tehlikeye girmesi ve saldırıya uğraması ile işlerlik kazanmıştır. Örgütlenme kapasitesi ve lider kişilikler etrafında birleşebilme ilkesi bu iki şehirde de mücadele azmini ortaya çıkaran temel noktadır. İlk etapta demokratik yollar ile varlık gösteren tepkiler savaşı son çare olarak düşünmüş ve haksız işgallere bir son vermek üzere harekete geçmiştir. Bu noktada merkez ile irtibat kurulması ve bireysel inisiyatif alabilme durumu şehirlerin kaderini de belirlemiş görünmektedir.

Bu iki mücadelenin gücü ve etkisi, ulusal çapta millî mücadelenin de seyri değiştirmiş ve yeni bir mücadele azmi ile işgallere son verilmiştir. Antep ve Maraş mücadelelerinin başarısız olmaları durumunda özellikle Ankara ve İç Anadolu'nun tehlikeye düşmesi ihtimali bu mücadelelerin önemini daha da artırmıştır. Bir savunma hattı ile bu bölgenin korunması ve güvenliğinin sağlanmış olması bundan sonraki evrelerde Batı Cephesinde verilecek mücadelenin de önünü açmış ve bir anlamda merkezin yükünü azaltmıştır. Her açıdan önemli olan bu savaşlar ile diğer cephelere takviye sağlanabilmiş ve kurtuluş azmi ve isteği kuvvetlenmiştir.

KAYNAKÇA

ABADİ, **Gaziantep Fedaileri**, İstanbul, 1970.

ABADİ, **Türk Verdünü Gazi Antep; Antep'in Dört Muhasarası**, Gaziantep, 1959.

AKBIYIK, Yaşar, “Maraş Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kuruluşu”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Cilt 6, Sayı: 1, 1991.

AKBIYIK, Yaşar, **Millî Mücadelede Güney Cephesi Maraş**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999.

ALPASLAN, Erhan, “Millî Mücadele Dönemi'nde Anadolu'da Kurulmuş Olan Kadın Derneklerinin Maraş Millî Mücadelesine Destekleri”, **Millî Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu**, Atatürk araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015.

ARİFİOĞLU, R., “Maraş İşgali ve Kurtuluş Mücadelesinin Ana Hatları-II”, **Maraş**, Sayı 586, 3 Şubat 1945.

ATAMAN, Murat Günal, **Kurtuluş Savaşında Levazım İkmal Faaliyetleri**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

- Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları**, Der. Hulusi Turgut, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2015.
- BAĞDATLILAR, Adil, **Uzunoluk İstiklal Harbinde Kahramanmaraş**, Toker Matbaası, 1974
- BAŞDOĞAN, Ferhat, “Kahramanmaraş'ın Kurtuluş Savaşı”, **Kahramanmaraş I. Kurtuluş Sempozyumu, Kahramanmaraş Sempozyumu**, 10-11 Şubat 1986.
- BAYKAL, Bekir Sıtkı, **Milli Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk ve Atatürkçülük Dizisi: 2, Ankara, 1996.
- CİLACI, Osman, “Kahramanmaraş'ın Millî Mücadele'deki Yeri”, **Kahramanmaraş Sempozyumu**.
- ÇELİK, Recep, **Milli Mücadele'de Din Adamları-2**, Emre Yayınları, 2000.
- DOĞAN, Orhan, “Milli Mücadele Döneminde Maraş'ta Müdafaa-i Hukuk Örgütlenmesi ve Kuva-yi Milliye'nin Kuruluş ve Faaliyetleri”, **Milli Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2015.
- EFE, Aydın, “Antep Savunması: Bir Albay'ın Hatıratı”, **AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 53, Erzurum, 2015.
- GÖMEÇ, Sadettin, **Millî Mücadelede Gaziantep**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989.
- GÜL, Adnan, “Türk Millî Bağımsızlık Savaşında Maraş Müdafasının Önemi”, **Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**.
- GÜNER, Zekai, “Antep Savunması ve Ali Şefik Özdemir Bey'in Faaliyetleri”, **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 3, Sayı: 3, 2007.
- Kahramanmaraş İl Yılığ 1967**, Kahramanmaraş, 1967.
- Kahramanmaraş İl Yılığ 1**, Kemal Matbaası, Kahramanmaraş.
- KALYONCUOĞLU, Zeynep, “Antep'te Kuva-yi Milliye'nin Oluşumu”, **Milli Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2015.
- KARADAĞ, Hüsamettin **İstiklal Savaşında Maraş**, Mersin, 1943.
- Kavanin Mecmuası I**, Ankara 1341.
- KESER, Ulvi, “Doğu Lejyonu ve Güney Bölgesindeki Ermeni Faaliyetleri (1918-1922)”, **Milli Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2015.
- KILIÇ, Ali, “Maraş'ın Kurtuluşu (Ulustan)” **Maraş**, Sayı 227-88, 17 Şubat 1938.
- KÜÇÜKÜĞURLU, Murat, “Cumhuriyet Döneminde Yapılan Maraş Kurtuluş Şenlikleri”, **Millî Mücadele Döneminde Maraş Sempozyumu**, Bildiri Metni, 4 Şubat 2017.
- Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri (1918-1919)**, C. II, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı arşivi Daire Başkanlığı, Nu: 61, C. II-III, Ankara, 2002.
- ÖZALP, Yalçın, **Mustafa Kemal ve Milli Mücadele'nin İlk Zaferi**, Kahramanmaraş Belediyesi Kültür Yayınları, NO: 1.
- ÖZTÜRK, Ayhan, **Milli Mücadele'de Gaziantep**, Geçit Yayınları, Kayseri, 1994.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Resmi Gazete, 12.07.1973, Sayı: 14456, Kanun No: 1657.

Resmi Gazete, 12.07.1973, Sayı: 14456, Kanun No: 1657.

SAVAŞ, Mevhibe, “Millî Mücadele’de Adana Cephesi”, Çukurova Üniversitesi Türkoloji Makale Bilgi Sistemi, 2008.

ŞIVGIN, Hale, “Güney Cephesinin Değerlendirilmesi”, **Türk İstiklal Harbinde Kuvay-ı Milliye, Düzenli Ordu ve Cepheler 16 Mayıs 2014**, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 2014.

TANSEL, Fevziye Abdullah, **İstiklal Harbinde Mücahit Kadınlarımız**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı: 21, Ankara, 1991.

TBMM Zabıt Ceridesi, Doksan Dördüncü İçtima, 05.04.1341.

Türk İstiklal Harbi IV. Cilt-Güney Cephesi, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1966.

ÜNLER, Ali Nadi, **Gaziantep Savunması**, Kardeş Mat., İstanbul, 1969.

YAKAR, Serdar, **Maraş Milli Mücadelesinde Arslan Bey**, Kahramanmaraş Belediyesi, Kahramanmaraş, 2014.

YAVUZ, Bige, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994.

YETİM, Fahri, **Milli Mücadele Döneminde Mitingler (1918-1922)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 1994.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

MİLLİ MÜCADELE' DE MARAŞ-HATAY KUVAYI MİLLİYE DAYANIŞMASI

Yrd. Doç. Dr. Süleyman HATİPOĞLU*

ÖZET

Mondros Mütarekesine göre Anadolu'da işgaller başlamıştı. Bu işgalden Hatay mıntıkasında payına düşeni almıştı. Fakat diğer bölgelerde başlayan direnişlerden önce Hatay bölgesinde işgal direnmeler başlamış ve 19 Aralık 1918 günü ülke genelinde de işgalci düşmanlara karşı ilk kurşun da atılmıştı.

Hatay mıntıkasındaki direnişler 3 bölgeye ayrılmış ama tek kısmen de olsa tek elden idare edilmeye başlanmıştı. Zaman zaman Hatay milliyetçileri Maraş'taki II. Kolordudan Destek almış ara sırada Halep'ten de destek alınmıştı. Ne var ki Fransızlar 23 Temmuz 1920 tarihinde Halep'i işgal etmişlerdi. Bunun üzerine bölgedeki Araplar tutumları değiştirerek işgali kabullenmişler ve silahlarını bırakmışlardı. Bundan sonrada bölgedeki Kuvayı milliyede belirsizlik oluşmuştu. Bunu fark eden bölgenin ileri gelenleri 1920 yılının Temmuz ayının sonlarında bölgede Kuseyr Kongresi toplayarak Türklerin toparlanması, artık bundan sonra yönlerini Maraş üzerinden Ankara'ya çevirmelerine neden olacaktı.

Bu bildirimizde Milli Mücadele Döneminde Hatay'daki Kuva-yı Milliyecilere Maraş'tan düzenli bir şekilde savaş malzemesi ve üst düzey kurmay subay gönderilme konusunu işlemeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Maraş, Hatay, Kuseyr Kongresi, II. Kolordu, Kuvayı Milliye

GİRİŞ

1918 yılının Ekim ayı sonunda Halep'i işgal eden İngiliz kuvvetleri komutanı General Allenby ve Fransız askerî yetkilileri, Mondros Mütarekesi'nin hemen sonrasında, müşterek bir harekâtle İskenderun Limanı'nın işgaline karar verdiler. Bu sırada bir İngiliz birliği Halep'ten Antakya'ya gelmiş, ancak birkaç gün sonra geri çekilmişti. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından dört gün sonra, yani 3 Kasım 1918 tarihinde İskenderun Limanı açıklarına gelen bir Fransız mayın tarama gemisi, liman girişindeki mayınları temizleyerek çekilip gitmişti. Bundan sonra Fransa, İskenderun Limanı'ndan faydalanmak için Osmanlı Hükümeti'nden izin istedi. İstenilen izin gelmeden 9 Kasım 1918 günü İngilizler; 10 Kasım 1918 günü de Fransızlar İskenderun'a asker çıkardılar. Coutelas adlı Fransız savaş gemisinden çıkan ilk Fransız garnizonu İskenderun'a girdi.⁸⁴⁸ Bu olaydan hemen sonra, Fransız işgal makamları kendilerine mukavemet eden İskenderun kaymakamını aynı gün Payas'a sürgün ettiler. Bu ilk kuvvetleri, 14 Kasım 1918 tarihinde asıl Fransız işgal kuvvetleri izleyecekti. Fransızlar

---

* Mustafa Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi
shatip@mku.edu.tr Antakya/HATAY

⁸⁴⁸ Kadir Aslan, **Milli Mücadelede Dörtüyl**, Hatay, 1991, s.19 vd.; Süleyman Hatipoğlu, **Filistin Cephesi'nden Adana'ya Mustafa Kemal Paşa**, İstanbul, 2009, s. 94; Erol Seyfeli, "Milli Mücadele'nin İlk Kurşunu", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, c. XII, S.35(Temmuz, 1996), Ankara, 1996, s.399

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

İskenderun’u işgal ettikten birkaç gün sonra bir bildiri yayınlarak; “İskenderun’dan Halep’e uzanan yolun İtilaf Devletleri’nin işgali altına girdiğini” ilan etmişlerdi.⁸⁴⁹ Artık bundan sonra Fransızlar İskenderun Limanı’ndan devamlı bir şekilde asker çıkararak, Adana ve Halep dolaylarına sevk etmeye başlamışlardı. Fransızların bu kuvvetleri arkasında, gönüllü Ermeni birlikleri de bulunmaktaydı.⁸⁵⁰

Dörtüyl Yöresindeki Mücadele ve İlk Kurşun

İtilaf Devletlerinin İskenderun Limanı’na askerî kuvvetler çıkarmasından sonra, 11 Aralık 1918 günü, o sırada Adana Vilayetine bağlı bir kaza merkezi olan Dörtüyl’da Fransız işgaline girmişti. 19 Aralık 1918 günü Hassa’nın işgal edilmesinden sonra da, Hatay yöresinde Fransızlar tarafından işgal edilmemiş kasaba kalmamıştı. Ayrıca Fransızlar Dörtüyl’u işgal ederken 400 kişilik Ermeni birliğinden oluşan bir Fransız taburundan da faydalanmışlardı.⁸⁵¹

Böylece Fransa, Çukurova üzerindeki emellerini gerçekleştirmek üzere, daha önce bölgeye sevk etmiş oldukları Ermeniler vasıtasıyla bölgedeki ve Dörtüyl civarındaki köylere bir dizi baskınlar yaparak, yağma etmeye başlamışlardı. Bu olayları müteakiben Dörtüyl’un hemen güneyinde bulunan Özerli köyüne Ermeniler ile Fransızlar yeni bir saldırı yaparak halka zulüm ve işkence yapmaya devam etmişlerdi. Örnek vermek gerekirse, Özerli köyü İhtiyar Heyeti’nden Muhtar Şeyh Musa zade Mehmet Ağa ile Abdülkadir Ağa zade Yusuf Ağa’yı ellerini bağlayarak Fransız işgal komutanının kapısı önünde süngüleyerek şehit etmişlerdi.⁸⁵² Bununla da kalmıyarak Özerli köyünde Ermeniler, Türklere ait olan hayvanlara sahip çıkarak zorla alıp götürmek istemişlerdi. Bu haksızlığa tahammül edemeyen Ömer Hoca’nın oğlu Mehmet (Kara) Ermenilerle kavga yapmış ve bu sırada iki Ermeni’yi vurmuştu. Bu hadiseden hemen sonra Karakese köyüne kaçarak kurtulmuştu.⁸⁵³

Ermeniler, Fransız askerlerine bu olayı ihbar etmişler ve daha sonra sayıca fazla bir müfreze ile Özerli köyüne yapılan savunmasız ve acımasız saldırılardan sonra; Karekese köyüne de aynı şekilde ve aynı amaçla olmak üzere bir baskın yapmışlardı. Bu durum karşısında yöre ahali kendilerini

⁸⁴⁹ “Hatay”, **Yurt Ansiklopedisi**, c.5, s.3403.

⁸⁵⁰ Ahmet Cevdet Çamurdan, **Kurtuluş Savaşında Doğu Kilikya Olayları**, Adana, 1969, s.258; Kadir Aslan, a.g.e., s.19 vd.

⁸⁵¹ Ahmet Cevdet Çamurdan, a.g.e., s.158; Kadir Aslan, a.g.e. s.29 vd.; **Geçmişten 2000’li Yıllara Hassa**, Erdemli, 2001, s.48-49

⁸⁵² Kamil Erdeha, **Milli Mücadele’de Vilayetler ve Valiler**, İstanbul, 1975, s.305-306; A.Cevdet Çamurdan,

a.g.e., s.158; ATASE, **Türk İstiklal Harbi,Güney Cephesi**, c.4, Ankara, 1966, s.55-56; Doğan Avcıoğlu

Milli Kurtuluş Tarihi, c.3, İstanbul, 1986, s.1267.

⁸⁵³ Kadir Aslan, a.g.e., s.24 vd.; Erol Seyfeli. a.g.m., s.400-401; Kemal Çelik,” Milli Mücadele’de İlk Kurşun ve

Dörtüyl’un Düşman İşgalinden Kurtuluşu”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, c.XIV, S.41 (Temmuz,

1998), s.482

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

müdafa etmek üzere Dörtöl'a giden bütün yollara taştan engeller yaparak barikatlar oluşturmuşlar ve Fransızlara karşı koymuşlardır. 19 Aralık 1918 günü meydana gelen bu direnme esnasında ilk kurşunu, Ömer Hoca'nın oğlu Mehmet (Kara) patlatarak, ateş emrini vermiştir.⁸⁵⁴ İşte Milli Mücadelemizin ilk kurşunu burada atılmıştır. 19 Aralık 1918 tarihinde gerçekleşen bu çarpışma, Dörtöl civarında ve hatta bütün Türkiye'de müstevli düşmanlara karşı ilk mukavemet ve ilk patlatılan silah olmuştur.⁸⁵⁵ Bu tarihi hakikat karşısında Dörtöllular ne kadar övünseler haklıdır. Zalim ve kahir düşman karşısında gösterilen bu hareket, cesaret ve şecaatin ve vatanperverliğin şaheseridir.⁸⁵⁶ 19 Aralık 1918 tarihinde yapılan bu çarpışma Türk milletinin müteceviz düşmana karşı ilk ayaklanması ve direnmesidir.

Bu olaydan sonra Fransız askerleri Osman oğlu Mustafa adında bir Türk gencini Kurtkulağı denilen yerde şehit etmişlerdi. Bunun üzerine Mustafa'nın kardeşi Kara Hasan adındaki Türk delikanlısı da kardeşinin intikamını almak için Dörtöl ve köylerinde teşkilat oluşturarak, milli direnişe hazırlık yapmaya başlamıştır. Bunun sonucunda etrafında topladığı gençler sayesinde 300 kişilik milli bir çete teşkilatı kurmuştu. Kara Hasan Nur Dağlarını mesken tutarak, Dörtöl, Erzin, Payas, Hassa ve Osmaniye yörelerindeki Fransız ve Ermeni güçlerine yaptığı baskınlarla hiç rahat

---

⁸⁵⁴ Kadir Aslan, a.g.e., s.25; Süleyman Hatipoğlu, "Milli Mücadele'de Dörtöl ve İlk Kurşun", **Sosyal**

Bilimlerde Araştırmalar, c.1, S.5 (Mart, 1992), Ankara, 1992, s.9; Kemal Çelik, "Milli Mücadele'de İlk

Kurşun ve Dörtöl'un Düşman İşgalinden Kurtuluşu", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, c.XIV,

S.41(Temmuz, 1998),s.483

⁸⁵⁵Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, c.1, Ankara, 1977, s.220'de:

Bu olay, Türk milletinin, saldıran düşmana karşı ilk direnmesi olarak kaydedilmiştir; Erol Seyfeli, a.g.m., s.401-402; Kemal Çelik,

a.g.m., s.483; Kamil Erdeha, a.g.e., s.305-306; A. Cevdet Çamurdan, a.g.e., s.87-158;

ATASE, Türk İstiklal

Harbi, c.4, s.55-56; Nejat Göyünç, **Atatürk ve Milli Mücadele**, İstanbul, 1984, s.39-40'da "Çukurova'da

Fransız işgali 17 Aralık 1918'de Mersin limanına Fransız birliklerinin çıkartılarak Tarsus, Adana, Ceyhan, Misis ve Toprakkale'yi ele geçirmeleriyle başlar, Fransız birlikleri içerisinde Ermeniler de vardır. İki gün

sonra, yani 19 Aralık 1918'de Dörtöl'da Fransız birlikleri ile milli kuvvetler arasındaki ilk çatışma meydana

gelir. 15 Fransız askeri öldürülür. 21 Aralık 1918'de Yarbay Romieu yönetimindeki bir birliği ikinci vakti

Adana'yı işgal eder. Bu birlik içerisinde de Ermeniler vardır..." diyerek konuya açıklık getirmektedir.

⁸⁵⁶ Süleyman Hatipoğlu, "Milli Mücadele'de Dörtöl ve İlk Kurşun", **Sosyal Bilimlerde Araştırmalar**, c.1, S.5 (Mart, 1992), Ankara, 1992, s.9; İlk Kurşun için bkz., Ekler, Belge-1

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

bırakmamıştı. Kara Hasan milis kuvvetleri 1919-1921 yılları arasında Türkler arasında nam salmış ve bölge halkı kendisine Kara Hasan Paşa demişti.⁸⁵⁷

Diğer taraftan Belen merkez olmak üzere Kırıkhan ve Hassa yöresinde ün salan Türk çete reisi Dedebeý zade Hakkı Bey de Nur Dağlarında, Fransızlara ve ortakları Ermeni güçlerine karşı mücadele emiştii. Ayrıca Amik ovası ve Kürt Dağı yöresinde de Tayfur (Sökmen) Bey milis kuvvetleri düşmana karşı mukavemet ederek bölge halkının direnişine önder olmuştu.⁸⁵⁸Bu mücadelelerin haricinde Antakya ve Kuseyr yöresinde de bölge halkının yardımı ve katkısı ile Yüzbaşı Asım Bey ve Dedebeý zade Hakkı Bey de çete savaşlarıyla mücadeleye devam etmişlerdir.⁸⁵⁹

Diğer taraftan, 1920 yılının Temmuz ayına gelindiğinde Antakya, Kuseyr, Dörtüol ve Amik mıntıklarının siyasal tablosunda önemli bir değişiklik olmuştu. İskenderun Limanı'ndan sürekli asker çıkaran Fransızlar, yığınak yaparak öteden beri kendi nüfuz bölgeleri olarak gördükleri Halep üzerine yürüyerek 24 Temmuz 1920 günü Halep'i işgal etmişlerdi.⁸⁶⁰

Kuseyr Kongresi (Temmuz, 1920)

1920 yılının Temmuz ayından itibaren bölgedeki milli direnişler daha düzenli hale girmiştir. Bundan sonra Hatay Türk halkının artık milli gayeyi anlayarak harekete geçmesi⁸⁶¹ zamanının geldiğini fark etmiştir. Bu sıralarda 23 Temmuz 1920 tarihinde Fransızların Halep'i işgal etmesine karşı Faysal Hükümeti hiçbir direniş göstermeden Fransız kuvvetlerine teslim olmuştu. Bu durum Antakya ve Kuseyr bölgesindeki Arap yandaşı esnafın tutumunu değiştirmişti. Olayların bu şekilde gelişmesi üzerine; bölgedeki Faysal yanlıları bu durum karşısında yapılacak çalışmalarını belirlemek üzere Kuseyr havalisindeki Türk ve Arap ileri gelenlerini Kuseyr'in Ziyaret köyünde yapılacak olan kongreye davet etti. Bu davetin ertesi günü yapılan kongrede çatışmaların durdurulması yönünde görüşlerini bildiren Faysal yanlıları, çetelerin silahlarını da Fransızlara teslim etmelerini istemişlerdi. Bu olumsuz düşünce kongreye katılan kişilerin çoğunluğu tarafından tepki ile karşılanmıştı. Nitekim bu tepkiyi değerlendiren yedek subay Cevat Bey kongreye katılanlara hitaben şöyle bir konuşma yaptı:

“Ağalar, eğer Halep süküt ettiyse bize ne, zaten Halep'in bize bir yardımı mı dokunuyordu? Silah ve cephanelerimizi kendi paramızla bize sattıklarımızı cümlemiz biliyoruz. İşte, soydaşlarımız Türkler, Maraş'ta Milli Kuvvetler teşkil edip Hassa'ya kadar ilerlemişlerdir. Biz esasen Türk gayesi için çalışıyorduk. Halep'e arka vermeliğimiz silah ve cephane temin etmek içindi. Kuvvetlerimizi dağıtıp maneviyatımızı bozmadan Maraş'a bir heyet gönderelim ve Mustafa Kemal Paşa'nın zabitlerinden talimat alalım” sözlerinden sonra da Cevat Bey Halep'in Fransızların eline geçmesinin Antakya, Kuseyr ve Amik mıntıklarında sürdürülen mücadele açısından

⁸⁵⁷ Süleyman Hatipoğlu, **Milli Mücadele ve Anavatana Katılım Sürecinde Hatay**, Ankara, 2012, s.18

⁸⁵⁸ Süleyman Hatipoğlu, a.g.e., s.20-25

⁸⁵⁹ S.Hatipoğlu, a.g.e., s.28

⁸⁶⁰ S.Hatipoğlu, a.g.e., s.30

⁸⁶¹ Ahmet Faik Türkmen, **Hatay Tarihi**, c. 4, İstanbul, 1939, s. 944

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

hiçbir değişiklik yaratmayacağını, asıl desteğin gittikçe güçlenen Maraş Kuva-yı Milliyesi'nden alınması gerektiğini de vurgulamıştı.⁸⁶²

Gerçekten de Antakya, Kuseyr ve Amik Kuva-yı Milliyecilerinin geleceği açısından Cevat Bey'in konuşmasına dayanıp, Maraş'taki II. Kolordu ile temasa geçerek, yöredeki milli kuvvetleri alınacak tedbirlere göre düzenlemekten başkaca çıkar yol görünmüyordu. Cevat Bey'in yaptığı bu konuşma orada bulunanlar üzerinde olumlu bir etki yapmış ve heyecanı daha da artırarak "Yaşasın Mustafa Kemal, Yaşasın Türklük!.." nidaları Kuseyr yaylasından yükselmeye başlamıştı. Kongreye katılan büyük çoğunluk milli direnişin bundan sonra Maraş Kuvayı Milliyesine bağlı olarak yürütülmesinde görüş birliğine vararak bunu karara bağlamışlardı. Hemen 10 kişilik bir heyet oluşturularak Maraş'a gönderilmesi kararlaştırılmıştı. Kongreye katılan Arap yanlıları bu tutumu desteklemeyince Antakya, Kuseyr ve Amik Kuva-yı Milliyesi içinde Arap etkisi sona ermişti.⁸⁶³Kuseyr Kongresi'ndeki bu gelişmeler bölgedeki Kuva-yı Milliyenin Arap tesirinden çıkarak Maraş vasıtasıyla Ankara Hükümeti etkisine girmesinin başlangıcı olmuştur. Böylece bölgedeki Türk Kuva-yı Milliyesi üzerinde TBMM Hükümeti etkisini hissettirerek, kontrolün tamamen Ankara'nın eline geçmesine zemin hazırlanmıştı. Bundan sonrada bölgede Türk Kuva-yı Milliyesi hızlı bir şekilde yeniden bir teşkilatlanmaya gitmişti.⁸⁶⁴

Bölgedeki Türk Kuva-yı Milliyesiyle ilgilenen Maraş'taki II. Kolordu Komutanı Selahattin Adil Bey bölgenin takviye edilmesini ve maddi destek yapılmasının gerekliliğini TBMM Hükümeti'ne bildirmişti. TBMM Hükümeti de gönderdiği cevapta Antakya ve Kuseyr yöresinde yürütülen mücadelenin kendileri tarafından da yakından ilgi ile izlendiğini ve buradaki kuvvetleri idare etmek üzere Yüzbaşı Bedri Bey'in bölgeye gönderildiğini bildirdi.⁸⁶⁵ Böylelikle kongreden hemen sonra bölgedeki Kuva-yı Milliyeye tamamen Ankara'nın yürüncesine girerek yeni bir örgütlenmeye gitmişti.⁸⁶⁶

Birinci Boklukaya Muharebesi (21–30 Eylül 1920)

Diğer taraftan son gelişmelere göre Fransız kuvvetleri 1920 yılının Temmuz ayında taarruza geçerek, Halep'i işgal etmişlerdi. Bu hadise ile beraber Amik ovasındaki durum önem kazanmıştı. Fransızların bu olaydaki amaçları İskenderun-Halep şosesinin geçtiği bu mıntıkeyi ele geçirmektir. Bundan dolayı Fransızların tek geçit yeri olan Belen'in, Türk kuvvetleri tarafından elde tutulması ve iyi muhafaza edilmesi lazımdı. Belen geçidinin elde tutulması aynı zamanda Antep'teki milli kuvvetlere ve buradaki milli direnişe büyük katkı sağlayacaktı. Amik ve Gâvurdağı çeteleri, 50 kişilik

⁸⁶² Güney Nur, **Özdemir Bey'in Hatay ve Musul Harekati**, Antakya, 2008, s. 100; ; Erol Seyfeli, **Hatay'da Milli Mücadele**, Kırşehir, 1996, s.123;Stefanos Yerasimos, **Milliyetler ve Sınırlar**, İstanbul, 1994, s. 184; "Hatay", **YurtAnsiklopedisi,c.V**, İstanbul, 1982, s. 3405

⁸⁶³ Güney Nur, **a.g.e.**,s. 100;S. Yerasimos, **a.g.e.**, s. 184

⁸⁶⁴ Ahmet Faik Türkmen, **a.g.e.**,c. IV, s. 938, "Hatay", **Yurt Ansiklopedisi**, c. V, İstanbul, 1982, s. 3404-3405

⁸⁶⁵ Güney Nur, **a.g.e.**,s. 101;Ahmet Faik Türkmen,a.g.e., CIV, s. 1010

⁸⁶⁶ Güney Nur, **a.g.e.**, s. 102

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Antakya müfrezesi ve Maraş'taki II. Kolordu Komutanlığı'nın gönderdiği kuvvetlerle ortaklaşa Belen Cephesi'ni oluşturmuşlardı. Belen'de meydana getirilen bu müfrezenin görevi Anadolu'nun Kuzey Suriye'ye açılan kapısı Belen'de konuşlanan Fransız kuvvetlerine baskın yapmak ve bu civardaki önemli geçit yeri olan Derindere Köprüsü'nü havaya uçurmaktı.⁸⁶⁷

Fransız işgaline karşı bölge halkı da; işgalcilere karşı örgütlenerek bölgedeki çetelere katılmışlardı. Böylelikle güçlenen Bölgedeki Kuva-yı Milliyeciler, Belen Cephesi'nin önemini anladılar ve bu durumu da dikkate alarak, cepheyi oluşturmak üzere Gâvurdağının doğusundaki Demrekköyünü merkez olarak seçmişlerdi. Hatay mıntıkasındaki teşkilatlanmayı Maraş'taki II. Kolordu organize ediyordu. Kuvvetler arasındaki İhtiyat Subayı Antakyalı Nuri Aydın bir müfrezeye köye geldi. Amik beylerinden Tayfur Mürsel, İnyet, Kadri, Abdullah ve Abdurrahman Beyler, Saylak'dan Kara Mehmet Andı, Eşmişek, Delibekirli, Alaybeyli Ağaları da köyde toplandılar. Milli Kuvvetlere Belen Kaymakamı İhsan Bey destek veriyordu. Teşkilâtın güçlenmesi üzerine, karargâh Ceylanlı köyüne taşındı ve yardım için Kuseyr çetelerinden Asım Bey davet edildi. Ceylanlı köyünde toplanan kuvvetler henüz büyük bir yekûn oluşturmamıştı. Bu sırada Dörtlyol'dan Çaylı Hacı, Payas'tan Papanın oğlu Mustafa Ceylanlı Karargâhına katıldı. Kılıç oğullarından Haydar Kılıç ve kardeşi Lütfi, Çoşlu'dan Kürt İbrahim kuvvetleriyle, Paşabeyzâde Halil Ağa kuvvetleri de toplanan kuvvetler arasındaydı.⁸⁶⁸ Burada toplanan halkın ileri gelenleri ve çete reisleri kendi aralarında görüşüp fikir alış-verişinde bulunarak durum tespiti yapmışlardı. Bu durum tespitinden sonra Belen'e baskına karar verdiler. Milli kuvvetler önce Belen'in doğusundaki Apışkaya mevkiinde mevzilendi. İlk saldırı Atık köyü ile Fransızların Belen'deki çadırlarına yapıldı. Atık köyü teslim alındı, ancak ertesi gün Fransızların Gezbeli'yi kuşatacağı haberi alınınca, kuvvetler o yöne kaydırıldı. Kırıkhan'dan bir Fransız kuvvetinin, çeteleri arkadan çevireceği haberi geldi. Gezbeli mevkiinde Sakıt deresinde çarpışma oldu. Bu çarpışmada on beş kadar Fransız askeri öldürüldü. Cephaneleri azalan kuvvetler, arkadan çevrilme tehlikesini de dikkate alarak geri çekilme kararı aldı ve ikinci kez, kuvvetler Delibekirli köyüne geldiler.⁸⁶⁹ Ertesi sabah, Fransızlar Kırıkhan'dan Delibekirli köyüne doğru yürüdüler. Kuvvetler cephaneye azlığından çarpışmayı kabul etmeyerek Ceylanlı'ya kadar kaydırıldı ve burada Maraş'tan gelen cephaneyi teslim aldı. Savaş, Ceylanlı'yla Gümüşoluk arasındaki mevkiye yapıldı. Payaslı Cerrah Uşağı Müfrezesinin ihaneti üzerine, kuvvetler sağ taraftan yara aldı ve Hayma Çınar-Demrek

---

⁸⁶⁷ Güney Nur, **Özdemir Bey'in Hatay ve Musul Harekatı**, Antakya, 2008, s. 60-61; Ahmet Faik Türkmen,

a.g.e.,c.IV, s. 1002

⁸⁶⁸ Ahmet Faik Türkmen, **a.g.e.**, s.1004 vd.

⁸⁶⁹ A.Faik Türkmen, **a.g.e.**, s. 1004-1009; Erol Seyfeli, **Hatay'da Millî Mücadele**, s.132; Hasan Ayparlar, **Bazı Yönleriyle Kırıkhan**, Kırıkhan, 2002, s. 28

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Boğazı yoluyla Hassa'ya kadar geri çekildi. Hassa istikametine çekilen milli kuvvetler bozgun havasından kurtularak derlenip toparlanmışlardır.⁸⁷⁰

Belen baskınından sonra, Fransızlar Belen Gediğinden Hassa'ya kadar otuza yakın köyü baştan sona yaktılar. Bu olay üzerine yöre halkı dağlara kaçmıştı. Fransızlar Hassa'ya doğru ilerlerken, Boklukaya mevkiinde Fransız kuvvetleri Türk kuvvetlerinin direnişi ile karşılaştılar. Türk kuvvetleri arazinin durumu elverişli olduğu için burada mevzilenmişlerdi. Bu direniş sonucunda milli kuvvetler büyük bir zafer kazanmışlar ve Fransızları geri çekilmeye mecbur etmişlerdi. 1920 yılının Eylül ayında, Hatay silahlı mücadelesinde önemli yer tutan Boklukaya harbi burada yapıldı. Cephe, Doğuda Narlıhöbür, Batıda Gürcü ve Gümeni olmak üzere beş kilometrelik bir alandan oluşmuş ve savaşta şiddetli bir şekilde cereyan etmişti. Fransızların Alay Komutanı dâhil, birçok subay ve yüz kadar asker zayıtı olmuştu. Bu savaştan sonra Türk çeteleri çok sayıda silah ve cephane ele geçirmişti. Tarihe Birinci Boklukaya Zaferi olarak geçen bu zafer Antakya, Hassa, İslâhiye, Kırıkhan ve Reyhanlılıkların ortak bir zaferi olmuştur. Bu muharebede Hassalı kadınların gösterdikleri fedakârlıklarda asla erkeklerden aşağı değildi. O kadınlar cepheye mütemadiyen su, yemek, ayran taşıyarak çeteleri beslemişlerdi.⁸⁷¹ Boklukaya yenilgisi Fransızları öfkelen-dirmişti. Daha sonra Fransızlar çok daha üstün kuvvetlerle buraları işgal ederek, bölgenin ileri gelenlerini tutukladılar ve Hassa'ya kadar bütün bölgeyi işgal ettiler.⁸⁷²

Hatay Kuvayı Milliyecilerinin Maraş'la İrtibat Kurmaya Çalışması

Boklukaya zaferinde sonra Antakya Müdafaayı Hukuk Cemiyeti reisi Ahmet Türkmen de Maraş'a gitmişti. Hatay mücahitleri Maraş'ta çok büyük bir samimiyet ve muhabbet havası içinde karşılanmışlardı. Bu heyetle Boklukaya muharebesini idare eden ve kazanan Binbaşı Kadri Beyde Maraş'a gidenler arasındaydı. II. Kolordu Kumandanı Selahattin Adil Bey Hatay'dan gelen bu heyetle özel olarak ilgilenmişti. Hatay mücahitleri 40 gün kadar kumandanlığın misafiri olmuştu. Kolordu merkezi böylece Hatay mıntıkası hakkında malumat alıp tetkikat yaptıktan sonra Hatay kuvvetlerini esaslı bir suretle silah temin ederek, büyük miktarda yardım etmek için Ankara'danyetki ve müsaade istemişti. Gelen cevapta bu hususta Selahattin Adil Bey'e müspetemir verilmişti. Hatta Hatay kuvvetlerinin başına geçmek üzere Ankara'dan Bedri adlı bir yüzbaşı da gönderilmiştir. Ankara'nın gönderdiği bu yardım ve himayeden cesaretleri bir kat daha artan Hataylılar 1920 yılının Kasım ayında Maraş'tan hareketle güneye doğru giderek, o

⁸⁷⁰A.Faik Türkmen, **a.g.e.**, s.1004-1009; Erol Seyfeli, **a.g.e.**, s.132; Güney Nur, **a.g.e.**, s.61; Hasan Ayparlar, **a.g.e.**, s.28; "Hatay", **Yurt Ansiklopedisi**, c. V, İstanbul, 1982, s.3405

⁸⁷¹Nuri Aydın Konuralp, **a.g.e.**, s. 70-71; Güney Nur, **a.g.e.**, s. 62; "Hatay", **Yurt Ansiklopedisi**, c. V, İstanbul, 1982, s. 3405; Hasan Ayparlar, **Bazı Yönleriyle Kırıkhan**, Kırıkhan, 2002, s.28 vd.

⁸⁷²Hasan Ayparlar, **Bazı Yönleriyle Kırıkhan**, Kırıkhan, 2002, s. 29; A.Faik Türkmen, **a.g.e.**, s.1004-1009

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

sırada Kilis'e bağlı Cengin Köyü güneydeki Türk Kuvvetlerinin merkezi idi. Bu münasebetle Maraş'tan güney istikametine Hareket eden Hataylılar önce Cengin Köyüne uğrayarak bir müddet burada kaldılar. Cengin karargâhından bazı talimat aldıktan sonra 1920 yılının Kasım ayında buradan ayrılarak Kuseyr mıntikasına geri dönmüşlerdi.⁸⁷³

Bundan sonra artık Hatay milli kuvvetlerini Maraş Kolordusunun bir kolu olarak kabul etmek mümkündür. Çünkü yukarıda zikrettiğimiz gibi bu hususta Ankara'dan gelen emir üzerine bundan böyle Hatay çetelerinin subayları ve silahları Maraş Kolordusunca temin edilmeye başlanmıştı. Bunun üzerine Hatay kuvvetlerini düzene koymak ve idare etmek için Yüzbaşı Bedri (Bey) Hatay mıntikasına gönderilmişti. Tayfur Mürsel Bey ilk iş olarak bir İdare Heyeti kurmuştu. Bu sırada Antakya'nın Müdafaa Hukuk Cemiyetinde Büyükburç karargâhıyla muhabereye başlamıştı. Bu itibarla Hatay silahlı mücadele tarihi yeni bir döneme girmişti. Bundan sonra Yüzbaşı Bedri Bey ve yaveri Asteğmen Hidayet ile birlikte Tayfur Mürsel'le de istişareler ederek çete efradını askeri sisteme göre düzene koymaya başlamışlardı.

Yapılan bu düzenlemeye göre; eliadet tüfek, dört subay, üç çavuş mevcutlu Antakya müfrezesi ve Maraş Kolordusu tarafından yapılan takviye üzerine kırk tüfek, bir İngiliz otomatığı, bir subay ve dört çavuş mevcutlu Yüzbaşı Bedri Bey müfrezesi ayrıca Gavur dağlılarından müteşekkil seksen mevcutlu Dedebey zade Hakkı Bey müfrezesinden başka yüze yakın kuvvetli Tayfur Bey müfrezesi ve yüz altına satın alınmış bir de mitralyöz vardı. Kuseyr ağalarının her birinin maiyetinde 15-20 atlı mevcut olup, bu suretle bütün düzenli milli kuvvetler 500'ü buluyordu. Hatay cephesinde düzene konulan Türk kuvvetlerine; Maraş kolordusu tarafından verilen bir de Mantelli top mevcuttu.⁸⁷⁴

Bölgedeki olayların böyle gelişmesi üzerine Hatay Kuvayı Milliyesi; Maraş'taki II. Kolordu Komutanı Selahattin Adil Bey vasıtasıyla daha fazla destek bulmuştur. Hatay cephesine Yüzbaşı Bedri Bey'in de gelmesinden sonra ise, artık Antakya, Kuseyr ve Amik bölgesindeki milli kuvvetler Maraş Kuvayı Milliyesi'nin bir kolu haline gelmişti.⁸⁷⁵

Bedri Bey'in Bölgeye Gelişi ve Faaliyetleri

Kuseyr Kongresi'nden sonra Maraş'tan bölgeye gelen Yüzbaşı Bedri Bey 21 Aralık 1920 günü Kuseyr taraflarına geçerek, hareket merkezi olan Büyükburç'ta yapacağı teşkilatın esaslarını belirleyerek işe koyulmuştu. Bölgede oluşturulan bu teşkilatlanmada Nuri Aydın (Konuralp) Bey, Ahmet Türkmen ve Dedebezzade Hakkı Bey fiilen görev üstlenmişlerdi. Bölgede oluşturulan bu milli kuvvetlerin sayısı 500 kişiyi aşmıştı. Maraş'tan

⁸⁷³ Ahmet Faik Türkmen, **Hatay Tarihi**, C.4, İstanbul, 1939, s.1010

⁸⁷⁴ Ahmet Faik Türkmen, a.g.e., C.4, s.1011-1012

⁸⁷⁵ Güney Nur, a.g.e., s. 62, Ahmet Faik Türkmen, a.g.e., c. IV, s. 1010; Nuri Aydın Konuralp, a.g.e., s.70-71; Hasan Ayparlar, a.g.e., s. 28 vd.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

YüzbaşıBedri Bey'in bizzat bölgeye gelerek yeniden bir teşkilatlanmaya girmesi Hatay Kuva-yı Milliyesine güç katmıştı.⁸⁷⁶

Küncülü Boğazı Muharebesi

Bedri Bey'in bölgedeki Türk Kuvayı Milliyesini örgütleyip düzene sokarak güçlendirmesi üzerine; Fransızlar bölgedeki kuvvetlerini Kışla, Rüştüye Mektebi ve Cebrail Tepesi'nde mevziledirerek takviye etmişlerdi. Ayrıca Fransızların Harim Kasabası, Hamam Nahiyesi ve Kırıkhan'da da iki piyade ve bir süvari bölüğü vardı. Bunların dışında Fransızların bölgede teşkil ettikleri jandarma, polis ve milis güçleri de bulunmaktaydı.⁸⁷⁷

Fransızlar bölgede tam bir hâkimiyet kurmak için yaptıkları her saldırıda karşılarında hep Kuseyr'de konuşlanan Türk milli kuvvetlerini buluyorlardı. Kuseyr'i ele geçirmeden Antakya'ya bütünüyle hâkim olamayacaklarını anlayan Fransızlar, 1921 yılının kışıyla birlikte Kuseyr yönündeki saldırılarını arttırmaya başlamışlardı. Bu sırada Tayfur Bey'e bağlı kuvvetlerin Belen'e yaptığı taarruzun başarısızlıkla sonuçlanması üzerine de önelerini boş bulan Fransızlar İskenderun'dan Antakya'ya epeyce kuvvet sevk etmişlerdi. Artık Fransızlar Kuseyr'e karşı taarruza geçebilirlerdi. Böylece Fransızlar Kışla ve Cebrail Tepesi'nden sevk ettikleri kuvvetlerle Antakya'nın yakınındaki Habib-i Neccar Dağı'nı tutmayı, buradaki çeteleri sürdükten sonra da Kuseyr'i ele geçirmeyi planlamışlardı. Buna karşın Türk kuvvetleri Fransızların geçmeye mecbur oldukları Küncülü Boğazı'nın hakim noktalarını tutmuşlardı. Fransızlar yapmış oldukları plana dayanarak, Küncülü Boğazı'na saldırıya geçmeleri üzerine, burada şiddetli bir dağ harbi başlamıştı. 24 saat boyunca devam eden bu savaşta Türk milli güçleri büyük bir zafer kazanarak, Fransızları geri çekilmeye mecbur etmişlerdi. Türk milli kuvvetlerinin tamamının Küncülü Boğazı'nda toplanacağını fark eden Fransız kuvvetleri Antakya'da bazı Türk mahallelerine girmişlerdi.⁸⁷⁸

Fransızların Cisir-i Hadit Baskını ve Derküş Muharebesi (7 Ocak 1921)

Cebel-i Zaviye bölgesinde, Kuryeli Karagözzâde Abdülğani Efendi, Hafız Selahattin ve Reyhanlılı Ebu Tahir Fransızlar aleyhine örgütlenmeye başlamışlardı. Bu durumdan rahatsız olan Fransızlar bunun üzerine General Debievre komutasındaki birliklerini Reyha kasabasından Cebel-i Zaviye bölgesine sevk ettiler. Tam teçhizatlı Fransız kuvvetleri 20 Aralık 1920 tarihinde Etalp denilen yerde milli kuvvetleri yenerek geri çekilmeye mecbur etmişlerdir.⁸⁷⁹

⁸⁷⁶ Güney Nur, **a.g.e.**, s. 102-103; Bedri Bey'in bölgede oluşturduğu bu teşkilat hakkında bkz; Nuri Aydın Konuralp, **a.g.e.**, s. 88-89 ve A. Faik Türkmen, **a.g.e.**, c. IV, s. 1011-1012

⁸⁷⁷ Güney Nur, **a.g.e.**, s. 104; "Hatay", **Yurt Ansiklopedisi**, c.V, İstanbul, 1982, s. 3405

⁸⁷⁸ Güney Nur, **a.g.e.**, s. 105; Ahmet Faik Türkmen, **a.g.e.**, c. IV, s. 1015; "Hatay", **Yurt Ansiklopedisi**, c. V, s. 3405

⁸⁷⁹ Güney Nur, **a.g.e.**, s. 107

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Diğer taraftan Fransızlar Habib-i Neccar Dağı (Küncülü Boğaz Muharebesi) yenilgisinin ardından saldırılarına devam ederek bu sefer Cisir-i Hadit yolunu denediler. Bunun için General Goubeau komutasındaki Fransız kuvvetleri Cisir-i Şuğur'dan Karbeyaz'a doğru harekete geçerek Cisir-i Hadit civarına saldırdı. Burası Cevat Bey komutasındaki 20 kişilik bir milli kuvvet tarafından savunuluyordu.⁸⁸⁰ Burada yapılan şiddetli savaştan sonra Cevat Bey kuvvetleri tutunamayarak geri çekilmeye başlamış ve bu suretlede Cisir-i Hadit yöresi Fransızların eline geçmişti. Bu bölgede milli kuvvetlerin elinde kalan tek geçit Derküş Boğazı'dır.⁸⁸¹

Fransız kuvvetlerin Derküş Boğazı'nı ele geçirmesi, buradaki Milli kuvvetlerin sonunun gelmesi ve buradaki mücadelenin bitmesi demektir. Bölgedeki Türk çetelerinin bir şeyler yaparak Fransızların bu planını bozmaları gerekmektedir. Bunun için Bedri Bey hemen savunma tertibatı almaya başlamıştı. Buna göre İbrahim Henano ve Necip Üveyd, Gaffar bölgesine gönderilerek herhangi bir saldırı esnasında Fransız kuvvetlerini arkadan vurabilecek konuma getirilmişti. Asi nehrinin doğusundaki geçitlere bir mitralyöz yerleştirildi. Mitralyözün hemen yanına 20 neferle ihtiyat zabiti Nuri Aydın'ın kardeşi İzzettin Çavuş getirilmişti.⁸⁸² Hamit Çavuşun 25 kişilik kuvveti herhangi bir duruma kadar geride bırakılmışti.⁸⁸³ Tayfur Bey de kendi müfrezesiyle Derküş'ün güneyini tutmuş boğazın doğusundaki yamaçlara da gönüllüleri yerleştirmişti. Bu arada Nuri Aydın, Dedebezyâde Hakkı ve Osman çavuşlarla keşfe çıkmışlardı.⁸⁸⁴ Sonuçta 7 Ocak 1921 tarihinde Fransızların Derküş üzerinde yaptıkları bu saldırıda Fransız kuvvetleri ağır kayıplar vererek geri çekilmişti.⁸⁸⁵ Derküş'te yenilen Fransızlar geri çekilerek İdlip'te konuşlanmışti. Ancak Türklerin Derküş zafer sevinci henüz bitmeden Lazkiye tarafından General Goubeau komutasındaki bir fırkanın kuzeye doğru gelmekte olduğu haberi alınmışti. Bunun üzerine Bedri Bey kuvvetleriyle Goubeau'nun kuvvetlerinin saldırısını önlemek amacıyla Kuseyr mıntkasının doğusundaki Karbeyaz mevkiini tutmuş fakat burada meydana gelen muharebe sonucunda Türk kuvvetleri kuzeye çekilmek durumunda kalmıştir.⁸⁸⁶

---

⁸⁸⁰ Remzi Siliöz, **Hatay İli ve Milli Mücadele Yılları**, Bursa, 1937, s.59

⁸⁸¹ Derküş Boğazı iki dağın birleştiği derin bir boğaz olup, Halep arazisi ile Kuseyr yaylası arasında ve Antakya

topraklarının sonunda bulunan önemli bir geçit yeri idi. Asi nehri de bu boğaz üzerinden geçmektedir. Bkz; Güney Nur, **a.g.e.**, s. 106

⁸⁸² Ahmet Faik Türkmen, **a.g.e.**, c. IV, s. 1014 vd.; Güney Nur, **a.g.e.**, s.106

⁸⁸³ Konuralp, **a.g.e.**, s. 96; Güney Nur, **a.g.e.**, s. 106

⁸⁸⁴ Osman Çavuş'un yapmış olduğu keşifte Fransızların bir taburu ile iki yüzü aşkın cephane ve ekmeğe yüklü

deveden ibaret olduğu anlaşılmışti. Bkz; N. Aydın Konuralp, **a.g.e.**, s. 96

⁸⁸⁵ Güney Nur, **a.g.e.**, s. 106; Bu savaşta Fransızların zayıtı 13 ölü ve 12 ağır yaralıdan ibaretti. Ayrıca 3

otomatik tüfek, bir dürbün, 22 piyade tüfeği ve 228 deve yükleriyle beraber ele geçirildi. Bkz; Nuri Aydın

Konuralp, **a.g.e.**, s. 97

⁸⁸⁶ Ahmet Faik Türkmen, **a.g.e.**, c. IV, s. 1021; Güney Nur, **a.g.e.**, s. 107

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Fransızlar bu başarıları üzerine, bölgedeki Milli kuvvetlerin direnişini kırmak için yeni operasyonlar yapacağı yönündeki haberler de artmaktaydı. Hatay Milli Kuvvetleri de yürüttükleri mücadelede sürekli bir şekilde silah ve malzeme eksikliğinden sıkıntıya düşüyorlardı. Milli kuvvetlerin bu durumunu düzeltmek için Tayfur Bey acele bir şekilde Maraş'a giderek sıkıntıyı gidermenin bir yolunu aramaya başlamıştı. Bu arada Suriye'deki Arap reisleri İbrahim Henano ve Necip Üveyd Maraş'a gitmişlerdi. Zaten Yüzbaşı Asım ile Antakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Ahmet Türkmen de Maraş'ta bulunmaktaydı. Fransızların Antep'i işgalinden bir gün önce Mehmet Çavuş, Elbistanlı Hoca, hükümet erkânı ve 200 kişilik kuvvetle Özdemir Bey yeni bilgi ve talimatlar almak üzere Maraş'a hareket etmişlerdi.⁸⁸⁷ II. Kolordu Komutanlığı da Hatay Kuvayı Milliye komutanlarıyla Maraş'ta görüşerek Suriye ve Hatay yöresindeki Kuvayı Milliye'nin yeniden yapılanmasını gerçekleştirmek niyetindeydi.⁸⁸⁸

1921 yılının bahar aylarında Ankara İtilafnamesi'ne imzalandığı 20 Ekim 1921 tarihine kadar Hatay'daki silahlı mücadelenin niteliğinde bir değişiklik olmamakla birlikte çatışmalar giderek seyrekleşti. Fransızlar özellikle Kuvayı Milliye çeteleriyle karşı karşıya gelmemeye dikkat etmişlerdi. Bu aylarda hatırlanmaya değer iki önemli gelişme olmuştu: Bunlardan biri Antep Kuvayı Milliye komutanı Özdemir Bey'in Hatay Kuvayı Milliyesinin önderi olarak görevlendirilmesi; ikincisi ise yörenin eski Kuvayı Milliye komutanlarından Yüzbaşı Asım Bey'in bir iç çatışma esnasında öldürülmesiydi.⁸⁸⁹

İkinci Boklukaya Muharebesi (13–17 Ocak 1921)

Birinci Boklukaya zaferi civar kasabalardaki Türklerin maneviyatını çok yükseltmişti. Bu arada Hamit ve Faruk adlarında iki gencin teşkil ettikleri süvari kuvvetleri Fransız karakollarına durmadan baskın yapmaları üzerine Fransızlar da Türk halkına karşı zulümlerini arttırıyordu. Hamit, Faruk ve Çerkez Mehmet Beylerin Fransız karakollarına icra ettikleri baskınlar neticesinde elde ettikleri silahlarla da kuvvetlerini arttırmışlardı. Bundan sonra da Fransızlar, Hamam ve Reyhanlı'da adeta barınamaz hale gelmişti. Tayfur Sökmen'in emrinde çalışmakta olan bu milli kuvvetlere karşı düşman bir şey yapamayınca hincını ahaliden alıyordu. Bu üç kahraman müchahidin hareketini durdurmak için Fransızlar bazı Amik bey ve ağalarının aile efratlarını tutsak ederek hapsedtiler. İnalet Mürseloğlu ile Abdurrahman Mürseloğlu'nu İrvad adasına sürdüler. Abdurrahman Mürseloğlu yolda bir fırsatını bulup firar etti ise de, İnalet Mürseloğlu ve arkadaşları İrvad adasına sürüldüler. Bu esirler, Ankara İtilafnamesi'nin akdine kadar İrvad adasında kaldılar. Fransızların, Amik ovasındaki bey ve ağalara icra ettikleri zulüm yüzünden bunlar birer ikişer Maraş'a iltica ettiler. Abdullah ve Abdurrahman Mürseloğlu ile Mahmut Gümüloğlu da Maraş'a iltica edenler arasında idiler. Hassa düşüktükten sonra da Emin Arifi Bey ile Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

⁸⁸⁷ Sadettin Gömeç, **Milli Mücadelede Gaziantep**, Ankara, 1989, s. 94

⁸⁸⁸ Güney Nur, **a.g.e.**, s. 108

⁸⁸⁹ "Hatay", **Yurt Ansiklopedisi**, c.V, İstanbul, 1982, s. 3405

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Başkanı Türkmen zade Ahmet Ağa'nın, Selim Murat takma adıyla yazdığı mektubun Fransızların eline geçmiş olması üzerine o da Maraş'a sığınmak mecburiyetini duyarak, Maraş'a gelmişti. Çelenk zade Murat Efendi Fransızlar tarafından isim benzerliği dolayısıyla Ahmet Türkmen'in yerine bir müddet hapsedilmiş ise de o da, Fransızlara epeyce para vererek hapisten kurtulmuştu.⁸⁹⁰

Ocak ayının ortalarına doğru Fransızlar Birinci Boklukaya mağlubiyetinin acısını çıkarmak üzere, kış mevsiminin gelmesini dört gözle beklemişti. Fransızlar gene bir takviyeli Fransız alayı ile Hassa üzerine yürüdüler. Birinci Boklukaya muharebesinde olduğu gibi Kırıkhan'dan Maraş civarına kadar olan vadinin her iki tarafındaki köylerin silahlıları Boklukaya mevkiinde yerlerini almaya başladılar. Fransızlar topları ve makinalı tüfekleriyle cephenin her tarafını şiddetli ateş altına aldılar. Fakat bir türlü mücahitleri yerlerinden sökemediler. Harp gene 4 gün kadar sürdü. Bir taraftan şiddetli soğuklar ve diğer taraftan da cephane yokluğu yüzünden mücahitler arasında çözümler başlamıştı. Bunu gören Emin Arifi Bey, cephanesi bol olan mücahitlerden topladığı bir miktar cephaneyi fişegi bitenlere dağıtarak bir müddet daha Fransızların üstün kuvvetleri karşısında mukavemete muvaffak olmuş ise de artık cephanenin bütün efratta tükenmesi sebebiyle zaruri olarak geriye çekilmişler ve bu surette Hassa ikinci defa olarak Fransızlar tarafından işgal edilmiş ve bu işgal Ankara İtilafnamesi gereğince vukubulan hudut tahdidine kadar devam etmiştir.⁸⁹¹

Özdemir Bey'in Bölgeye Gönderilişi ve Hatay Savunmasını Yeniden Örgütlemesi

Suriye Teşkilat-ı Milliyesine memur edilmiş olan Özdemir Bey'le⁸⁹² Halep Heyet-i Merkezi Reisi Hilal Bey ve maiyetindeki yaklaşık 100 kişilik müfrezenin ihtiyacı karşılanarak 16 Nisan 1921'de Nizip'e hareket ettirilmiştir. Suriye'ye ayrıca Cenup Akıncıları adı altında çeşitli müfrezelerde gönderilmişti. Bunlardan başka 50–60 kişilik bir müfreme de Cebel-i Zaviye bölgesine gönderilmişti. Cenup Akıncıları, Fransız kuvvetlerini durdurmak ve Arap milli ayaklanmasını teşvik etmek, ayrıca Misak-ı Milli sınırları içinde bulunan Antakya ve İskenderun'un Türkiye topraklarına katılması yönünde faaliyet göstereceklerdi.⁸⁹³

Bu açıklamalarımızdan anlaşılacağı gibi TBMM Hükümeti, Hatay mıntkasının milli hudutlar içerisinde addedildiğini ve vatanın Türklerle meskûn bir mıntkasının yabancı işgalinden kurtarılmasının milli bir gaye

⁸⁹⁰ N. Aydın Konuralp, **a.g.e.**, s. 89; Erol Seyfeli, **Hatay'da Milli Mücadele**, Kırşehir, 1996, s.143; Hasan Ayparlar, **a.g.e.**, s.28 vd.

⁸⁹¹ N. Aydın Konuralp, **a.g.e.**, s. 90; Hasan Ayparlar, **a.g.e.**, s. 28 vd.

⁸⁹² Özdemir Bey, "Ayıntab Müdafilerinden Özdemir'in Hatıraları" **Cumhuriyet Gazetesi(12-16 Ocak 1937)**, İstanbul, 1937

⁸⁹³ Güney Nur, **a.g.e.**, s. 112; Özdemir Bey:Asıl adı Ali Şefik Bey'dir. İstanbul'da yedek subay olarak Orduya katıldı. Hatay mıntkasına Kuva-yı Milliyecileri örgütlemesi amacıyla Mustafa Kemal Paşa tarafından milis Yarbayı olarak Özdemir adıyla görevlendirilerek gönderilmiştir. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.,Güney Nur, **Özdemir Bey'in Hatay ve Musul Harekatı**, Antakya, 2008, s.212

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

olduğunu her fırsatta dile getirmiş, bu amaçla tahsisat ayırmış, dolayısıyla da bu yerlerin Fransız işgalinden kurtarılması için her türlü fedakârlığı yapmaktan çekinmemiştir. Bu hususta bölgede görevlendirilen Özdemiş Bey'e çeşitli yardımlarda yapılmıştır.⁸⁹⁴ Özdemiş Bey Hatay'a geldikten sonra burada yaptığı ilk iş, hareketin merkezini Kuseyr olarak belirlemesi olmuştur. Maraş'taki II. Kolordu Komutanlığı bölgeye Özdemiş Bey'le birlikte Şamlı Bedri Bey'le Sakallı veya Akıncı Bedri Bey adlı iki yüzbaşıda göndermişti. Yüzbaşı Asım Bey ise Cebel-i Zaviye bölgesinde görevlendirilmişti.⁸⁹⁵ Özdemiş Bey oluşturduğu teşkilatla milli kuvvetleri idaresine alacak Şamlı Bedri Bey bu kuvvetleri düzenli asker haline getirecek ve Sakallı Bedri Bey de 200 kadar süvarisiyle Fransızlara şaşırtıcı akınlar yapacaktı. Bu hareket tasarısında Özdemiş Bey ilk aşamada maiyetindeki seyyar kuvvetlerle Bab ve Münbiç taraflarında harekette bulunmuş, Şamlı Bedri Bey kendisine merkez yaptığı Büyükburç köyünde çalışmalarına hız vermişti. Sakallı Bedri Bey de bir yerde durmuyor Fransızlara karşı şaşırtıcı akınlar yapıyordu.⁸⁹⁶

Özdemiş Bey'in Bölgedeki Faaliyetleri

Maraş'ta konuşlanan II. Kolordu Komutanlığı tarafından Hatay Bölgesine gönderilen asıl adı Ali Şefik olan Özdemiş Bey'in Hatay'a gelmesiyle bölgede eskiye nazaran daha ölçülü ve düzenli bir hareket başlamıştı. Hatay milli kuvvetlerinin mevkiinin müsait olması dolayısıyla teşkilat merkezini Kuseyr olarak belirlemiş ve hatta burayı müstakil bir hâkimiyet merkezi haline de getirmişti. Bölgede Kuseyr ve Sahyun ilçelerine tabi olmak üzere Aşağı ve Yukarı Kuseyr, Ordu, Bayır-Bucak, Cebel-i Ektrat, Sahyun ve Cenudiye teşkilatları oluşturulmuştu. Bundan başka Kuseyr askeri teşkilatına bağlı olarak Cebel-i Ektrat grubu ve her grupta faaliyet gösterecekleri mevkie göre bir zabıt komutasında 20'şer kişilik bir nokta komutanlıklar oluşturulmuştu. Hatta 1890-1896 doğumlularda silâh altına alınarak Kuseyr yöresinde iki tabur asker teşkil edilmişti.⁸⁹⁷

Bundan başka Cebel-i Zaviye Maarratü'n Numan, İdlip, Cebeliseman çevrelerinde teşkilat yapmak üzere Kaymakam Seyfullah, Erkân-ı Harp Binbaşısı Natık, Yüzbaşı Haşim, Mehmet Ali ve Ömer Zeki Beyler buralara gönderilmişti. Bunlardan İbrahim Henano ve Haşim Beyler buralardaki teşkilatı yüz üstü bırakıp, Ürdün Emiri Şerif Abdullah kuvvetlerine katılmak için bölgeden ayrılmışlardı.⁸⁹⁸

Antep kahramanı Özdemiş Bey komutasındaki Türk birliği, Kuseyr'e gelerek buradaki Türk çetelerine katılmıştı. Özdemiş Bey'in bölgeye

⁸⁹⁴ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz., Güney Nur, **a.g.e.**, s. 112 vd.

⁸⁹⁵ Güney Nur, **a.g.e.**, s. 122; Ayrıca Yüzbaşı Asım Bey'in Cebel-i Zaviye bölgesindeki faaliyetleri hakkında daha geniş bilgi için bkz., Ahmet Faik Türkmen, **a.g.e.**, c. IV, s. 1077 vd.

⁸⁹⁶ Güney Nur, **a.g.e.**, s. 122-123; Remzi Siliöz, **Hatay İli ve Milli Mücadele Yılları**, Bursa, 1937, s.60-61

⁸⁹⁷ Güney Nur, **a.g.e.**, s. 123; A. Faik Türkmen, **a.g.e.**, c. IV, s. 1101

⁸⁹⁸ Güney Nur, **a.g.e.**, s. 123; Sahir Uzel, **Gaziantep Savaşının İç Yüzü**, Ankara, 1952, s.330-331

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

gelmesi üzerine Fransız Komutanlığınca yapılan istihbarat çalışmasına göre, Kuseyr bölgesindeki Türk birliğinin mevcut gücü 400 tüfek ve 20 kadar da otomatik tüfeğe ulaşmıştı. Çetelerin mevcudu ise binin üzerindeydi.⁸⁹⁹ Yöredeki yeni yapılanmadan başka Özdemir Bey Kuseyr bölgesinde Şeyhköylü Abdüsselam Ağa ile de işbirliğine girmişti.⁹⁰⁰ Özdemir Bey'in asıl amacı ağaları yanına çekerek, halkı bütünleştirmeyi ve geri kalan asileri de yok etmek istiyordu. Böylelikle Özdemir Bey köylere temsilci göndererek ileri gelen kişilerle irtibat sağlamıştı. Özdemir Bey'in takip ettiği bu siyaset halkın üzerinde oldukça etkili olmuş ve kısa zamanda nüfuzlu kişiler milli kuvvetlere yaklaşmıştı.⁹⁰¹

Özdemir Bey'in bölgeye geldiğini öğrenen Fransızlar buradaki kuvvetlerini takviye ederek güçlendirmişlerdi. Bu sırada Fransızların Derküş üzerinden Kuseyr'e yaptıkları saldırılar da geri püskürtülmüştü. Fransızlar bu yenilgi üzerine bütün askeri kuvvetlerini Lazkiye, Cısr-i Şuğur ve Antakya taraflarına yığmaya başlamışlardı. Ayrıca Fransız komutanlığı Hassa'da Boklukaya mevkiinde bulunan ve haberleşmeyle ilgilenen askeri birliği dahi Antakya, Kuseyr ve Amik'teki milli kuvvetleri etkisiz hale getirmek için sevk etmişlerdi.⁹⁰²

Fransızların bölgeye yaptıkları bu yığınak sırasında Hatay Milli Kuvvetleri şu şekilde konuşlanmıştı: Bedri Bey 500–600 kişilik bir kuvvetle Karbeyaz köyünde, Özdemir Bey Ordu taraflarında, Karsulu Kamil Ağa ve Nuri Aydın (Konuralp) Bey kuvvetleri Aşağı Kuseyr'de, Tayfur Bey'in kuvvetleri Amik'te ve İhsan Bey'in kuvvetleri de Belen'de mevzilenmişti.⁹⁰³

Fransızların bölgedeki bu davranışları üzerine Özdemir Bey 1921 yılının Mayıs ayında emrindeki müfreze ile Halep'e doğru bir operasyon yapmak istiyordu. Özdemir Bey emrindeki müfrezenin güvenliğini sağlamak ve Fransızlara karşı nümayişte bulunmak üzere, Antep istikametinde 16 Mayıs 1921 günü II. Kolordu Komutanlığı tarafından bir müfreze ile 5. Ordu kışaatından bir tabur askeri ve bir topu bölgeye sevk ettirmişti. Bu harekete

⁸⁹⁹ Mehmet Tekin, **Hatay Tarihi**, s. 111

⁹⁰⁰ Abdüsselam Ağa Kuseyr'in Şeyhköyü'nde nüfuz sahibi ve bölgenin etkin kişilerindendi. Fransızlara karşı

mücadele eden Abdüsselam bu havalideki Kuva-yı Milliye teşkilatının oluşumunda büyük rolü olmuştu. Hatay halkının Fransızlara karşı girişmiş olduğu mücadele Şeyhköy ve havalisinde oluşturulan silahlı gücün çekirdeğini meydana getirmiş ve bu gücün başına geçmiştir. Özdemir Bey'in bölgeye gelişiyle onunla

işbirliği yapmış ve bölgede aktif bir siyaset izlemişti. Bu işbirliği doğrultusunda asker kaydı yapmışlar ve

harçları da kaldırmışlardı. Şeyhköy'ü bugünkü Şenköy'dür. Şeyhköy'de kurulan idarenin askeri kanadını Nuri Aydın (Konuralp) Bey organize etmiş ve Özdemir Bey gelinceye kadar komutanlık görevini de yürütmüştür. Bu konuda bkz., Nuri Aydın Konuralp, **a.g.e.**, s. 133; Mehmet Tekin, **Türk Kurtuluş Savaşı'nda Yayladağı**, Antakya, 1995, s. 14; Güney Nur, **a.g.e.**, s. 124

⁹⁰¹ Güney Nur, **a.g.e.**, s. 124 ; Mehmet Tekin, **Türk Kurtuluş Savaşı'nda Yayladağı**, Antakya, 1995, s. 44

⁹⁰² Güney Nur, **a.g.e.**, s. 124

⁹⁰³ Remzi Siliöz, **a.g.e.**, s.64; G. Nur, **a.g.e.**, s. 126

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

destek olmak üzere El Cezire Cephesi Komutanlığı'na Münbiç ve Bab istikametine bir müfreze sevk ederek Fransızların dikkatini buraya çekmeye çalışmıştı. Özdemir Bey emrindeki Suriye müfrezesi ile Mayıs 1921'de Fransızlara karşı yaptığı çarpışmalarda başarılı olamayarak, Fırat'ın doğusunda bulunan Tel Ahmer mevkiine çekilmişti. Maraş'taki II. Kolordu Komutanlığı tarafından tertip edilmiş olan ve Özdemir Bey'in Suriye müfrezesine destek olmak üzere gönderilen müfrezede Katma şimendifer hattının güneyine geçerek, Fransızlar tarafından yaptırılan Kurtkolan köprüsünü tahrip etmiştir. Bu kuvvet ayrıca Müslimiye taraflarında bir operasyon yapmayı planlamıştı. Girdiği muharebede yenilmiş olmasına rağmen; Özdemir Bey Doğu Arap bölgesi ile Cebel-i Akra havalisindeki milli teşkilata canlılık kazandırmıştı.⁹⁰⁴

Fransızlar aldıkları bu galibiyetten sonra bütün kuvvetlerini bölgeye yerleştirerek buralarda operasyonlara girişmiş ve bu operasyonları özellikle Kuseyr bölgesinde yoğunlaştırmıştı. Bunun nedeni ise Fransız kuvvetlerinin tüm Antakya'ya hâkim olabilmeleri için Kuseyr'i ele geçirmelerinin gerekliliğiydi. Fransızlar tüm güçleri ile Şeyhköy, Karbeyaz ve Cenudiye nahiyelerine yükleniyorlardı. Fransız komutanlığı bunun için "Seyyar Kuseyr Grubu"nu oluşturmuş ve bu üs merkezindeki müstahkem mevkilere seyyar bir tabur da yerleştirmişti.⁹⁰⁵

Fransızlar yaptıkları plan üzerine hareket ederek, 7 Haziran 1921 günü Antakya'nın batısından Beytülma (Harbiye) Boğazı'na doğru taarruza başlamıştı. Fransızların yaptığı taarruz sonucunda milli kuvvetler yenilmiş ve Asi nehrinin kenarına kadar çekilmişlerdi. 1200 kişilik bir kuvvetle 15 Haziran 1921 günü Cisir-i Şuğur'dan taarruza geçen Fransız ordusu, Cenudiye Nahiyesi'ne gelince milli kuvvetlerin direnişiyle karşılaşmışlar ve Cisir-i Şuğur'a geri çekilmek mecburiyetinde kalmışlardır. Fransızlar denizden 1200 kişilik ve Kesep Ermenilerinden de 500 kişilik silahlı bir kuvveti takviye almışlar ve Bezge Köyü'nü yakarak burayı merkez haline getirmişlerdi. Ayrıca Karbeyaz'a da operasyon yapan Fransız kuvvetlerine karşı Teğmen

---

⁹⁰⁴ Güney Nur, **a.g.e.**, s. 125

⁹⁰⁵ Güney Nur, **a.g.e.**, s. 126; Kuseyr bölgesi kuzeyden güneye doğru gidildikçe yükselen Lazkiye'den Bayırbcak dağlarına kadar uzanan, doğu ve güneybatısı Asi nehrinin yaptığı bir kavis ile çevrilmiş dağlık bir bölgedir. Kuseyr bölgesiyle ulaşım Asi nehri üzerindeki Antakya, Cisir-i Hadit, Derküş ve Cisir-i Şuğur köprüleri vasıtasıyla sağlanır. Bu köprülerden Cisir-i Hadit ve Derküş köprüleri milli kuvvetlerin elinde bulunuyordu. Kuseyr milli kuvvetlerin hareket merkeziydi. Bundan dolayı Fransızlar Cisir-i Hadit ve Derküş köprüsünü işgal edip Kuseyr'e giden yolları tutmayı ve oradaki çetelerin işlerinin sağlanmasını engellemek niyetiydiler. Bu konuda bkz, N. Aydın Konuralp, **a.g.e.**, s. 91-92; Mehmet Tekin, **Türk Kurtuluş Savaşında Yayladağı**, s. 13

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Mahmut Refik (Ülkümen)in almış olduğu tedbir ve şiddetli ateşi ile köy halkı ve askeri esir olmaktan son anda kurtarmıştır.⁹⁰⁶

Diğer taraftan 20 Haziran 1921 günü General Bolyo komutasındaki Clement-Grandcourt Grubu Ordu mıntikasına girdikten sonra buradaki Mustafa Bey kuvvetleri Fransızlara 3 saat karşı koyabilmiş, ancak cephane azlığı yüzünden geri çekilmiş ve Fransızların Ordu kasabasına girmesine engel olamamıştı. Fransızlar burada da Ermenileri kullanmışlardı. Ordu kasabasına giren Fransız kuvvetleri 400 hanelik bu yerleşim yerini de ateşe vermişlerdi.⁹⁰⁷

Bunlardan başka ayrıca General Goubeau bir alay oluşturmaya çalışarak Antakya'dan hareket edecekti. General Goubeau Antakya'dan hareket edecek olan bu alayla Lazkiye'den gelen ve 20 Temmuz 1921'den beri Ordu'da bekleyen alayla birleşmek istiyordu. Abadi'nin emrindeki Kuseyr alayı 2 tabur, 65 kişilik batarya ve atlı milislerden oluşmaktaydı. Bunlardan başka Cısr-ı Şuğur'dan hareket eden bir alay Karbeyaz'ı saracak, Antakya'dan Beytulma Boğazı (Harbiye) üzerinden bir alay çıkarılacak ve Cısr-ı Hadit'ten ilerleyerek aşağı Kuseyr taraflarını tutacaktı.⁹⁰⁸

Öte yandan, Özdemir Bey'in bölgede oluşturduğu teşkilat, gelişmekte olduğu süre içerisinde 22 Temmuz 1921'de Süleyman Bey vasıtasıyla Maraş'taki II. Kolordu'dan gelen bir emir bu çalışmalarını yarıda bırakmıştı. Bu sırada gelen emirde bütün müfrezelerin şimdilik hareketten vazgeçerek derhal Kilis'in Siptiroz Köyü'ne çekilmeleri bildirilmişti. Bu emir üzerine Özdemir Bey ve Bedri Bey'in düzenli kuvvetleri Kuseyr'i terk ederek 23-24 Temmuz 1921'de kuzeye doğru yola çıkmışlardı. Sakallı Bedri Bey de Selkin Köyü civarında müfrezenin geçişini temin etmek üzere gerekli tertibatı almıştı. Daha sonra anlaşılacağı üzere milli kuvvetlerin çekilmesinin istenmesi Fransa ile Ankara Hükümeti arasında Ankara İtilafnamesi müzakerelerine başlanılmış olmasıydı.⁹⁰⁹

23-24 Temmuz 1921 tarihlerinde Kuseyr'i terk eden Özdemir Bey ve Şamlı Bedri Bey'in düzenli birlikleri Fransız kuvvetleri tarafından imha edilmek üzere takip edilmişlerdi. Ancak Fransız Albay Abadi Türk kuvvetlerine yetişemeyince 11 Ağustos 1921'de Antakya'ya geri dönmüştü. Bundan dolayı Albay Abadi Fransız Komutanlığı'na Türk çetelerinin bölgedeki etkinliklerinin bittiğini ve politik faaliyetlerin başladığını bildirmişti.⁹¹⁰

1921 yılının Ağustos ayından itibaren bölgedeki durum Fransızların lehine dönmeye başlamıştı. Çünkü Yüzbaşı Asım Bey öldürülmüş⁹¹¹ Henano

⁹⁰⁶ Güney Nur, **a.g.e.**, s. 127; Mehmet Tekin, **Hatay Tarihi**, s.111-112; Remzi Siliöz, **a.g.e.**, s.64

⁹⁰⁷ Güney Nur, **a.g.e.**, s. 127; Sahir Uzel, **a.g.e.**, s.331

⁹⁰⁸ Güney Nur, **a.g.e.**, s. 126; Remzi Siliöz, **a.g.e.**, s.64

⁹⁰⁹ Güney Nur, **a.g.e.**, s. 128; Sahir Uzel, **a.g.e.**, s.331

⁹¹⁰ Güney Nur, **a.g.e.**, s. 128

⁹¹¹ Osmanlı Ordusundan emekli Antakyalı bir yüzbaşı olan Asım Bey ilk başlarda Halep'teki Faysal Hükümetiyle bağlantılı çalışıyordu. Halep'in Fransızlarca işgali ile birlikte oradan kaçarak Maraş'a gelmiş, Özdemir Bey Hatay mıntikasına gelirken onu da yanında getirmişti. Fakat son zamanlarda tutarsız ve sorumsuz davranışları

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

ile Türk güçleri arasındaki ittifak dağılmış⁹¹² Osman Çavuş 30 adamıyla beraber etkisiz hale getirilmişti. Bu günlerde de Fransızlarla Ankara Hükümeti arasında görüşmeler başlamış ve durum Özdemir Bey'e bildirilmiştir. Özdemir Bey'e verilen emirde Ankara İtilafnamesinin imzalandığı ve bölgenin bütün haklarının güvence altına alındığı ve bundan sonra mücadeleden vazgeçilerek Kilis'e geri çekilmesi gerektiği tebliğ edilmişti. Şamlı Bedri Bey süratle Kilis'e geri çekilirken bütün köylerde vaziyeti halka bildiriyor ve silah kullanmamalarını istiyordu.⁹¹³

Ankara İtilafnamesi'nin imzalanmasından sonra Milli Kuvvetlerin bölgeden çekilmesinden sonra Fransız kuvvetleri birkaç gün içerisinde Kuseyr'i dolaşarak Türkmen Mezrası mevkiinde bazı köyleri yakmış ve yakaladıkları köy ileri gelenlerini önlerine katarak muzaffer Fransız ordusu sesleri arasında Antakya'ya getirmiş ve bölgede zulmün en şiddetlisini uygulamaya başlamıştı.⁹¹⁴

Ayrıca Fransızlar Kuseyr köylerindeki halktan 1000 tüfek, 4000 Osmanlı altını, 1000 beygir ve 50.000 okka urgan istemişler, hissesine düşen silah, para vsi. veremeyen kişilerin köylerinin yakılacağını ve ellerinde bulunan köy ileri gelenlerinin idam edileceğini yaymışlardı. Halk bu durumda ister istemez Fransız isteklerini yerine getirmiş ve kurtuluşa kadar her türlü işkence ve eziyete katlanmak zorunda kalmıştır.⁹¹⁵

Öte yandan Fransızlar yaptıkları propagandalar sonucunda Kuseyr bölgesindeki Abdüsselam Ağa, onlarla işbirliği yaparak bu hususta diğer ağaları da beraberinde sürüklemeye başlamıştı. Fransızların oluşturduğu Seyyar Kuseyr Grubu 14 Eylül 1921'de Kuseyr yöresine gelerek aynı zamanda Abdüsselam Ağa'nın köyü olan Şeyhköy'ü merkez yapmıştı. Seyyar Kuseyr Grubu 16 Eylül'de Keskincik-Ziyaret bölgesinde kendilerine karşı faaliyette bulunan Şeyh Yusuf'a operasyon düzenledi ama yakalayamadı. 11 Ekim'de Sayhun'lu çete reisleri Hayro Kasap ve Suphi Latıkani Fransızlara teslim oldular. 22 Kasım 1921 tarihinde de Albay Beaulieu Keseb'e gelerek,

---

rahatsızlık yaratmıştı. Nihayetinde Asım Bey bölgede Fransızlara karşı milli kuvvetlerle beraber hareket ederken İbrahim Henano'nun kurduğu bir pusuda öldürülmüştür. Bkz., Konuralp, **a.g.e.**, s. 126; Abdurrahman Melek, **Hatay Nasıl Kurtuldu**, Ankara, 1999, s. 4-5, Birinci Akıncı Müfrezesi Komutanı Yüzbaşı Ali Bedri Bey 9 Temmuz 1921'de II. Kolordu Komutanı Selahattin Adil Paşa'ya gönderdiği bir yazıda Asım Bey'in ölümünden Özdemir Bey'in sorumlu olduğunu belirtmiştir. Bkz., A. Faik Türkmen, **a.g.e.**, c. IV, s. 1107

⁹¹² Bir Arap milliyetçisi olarak Henano Türklerden destek alarak Arap bağımsızlığı için çalışıyordu. Bu durum Türklerde memnuniyetsizlik yaratmıştı. Bunun üzerine Henano Hiş bölgesinde ayrılarak Ürdün emiri Abdullah'a sığınmıştı. 2 Eylül 1921'de Henano İngilizlerce yakalanarak 19 Eylül 1921'de Halep'e getirilmişti ve burada da yargılanmıştı. Türk Genelkurmayı hesabına çalıştığı söylenmesi ve talep üzerine bunu gösteren belgenin gönderilmesiyle serbest bırakıldı. Henano'nun Türk Hükümeti'nce kurtarılması Antakya'da Türk bayrağına karşı gösterdiği kadirşinaslığının büyük rolü olmuştur. Bkz., Konuralp, **a.g.e.**, s. 130

⁹¹³ Güney Nur, **a.g.e.**, s. 129

⁹¹⁴ Güney Nur, **a.g.e.**, s. 129; Remzi Siliöz, **Hatay İli ve Milli Mücadele Yılları**, Bursa, 1937, s. 65

⁹¹⁵ Güney Nur, **a.g.e.**, s. 129-130

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

çete reislerini tutuklayıp silahlarına da el koydu. Böylece İskenderun Sancağındaki silahlı direniş dönemi sona ermiş oldu.⁹¹⁶

Hatay Savunmasının Sonu ve Ankara İtilafnamesi

Bundan sonra Fransa Hükümeti tarafından Ankara'ya gönderilen Franklin Bouillon ile 9 Haziran 1921'de yani Sakarya muharebesinden önce, hazırlık konuşmaları yapılmıştı. 13 Haziran'da bu temaslar resmi şekil almıştı. Fakat anlaşmaya ancak Sakarya zaferinden sonra varılabildi.⁹¹⁷ Daha önceleri 1920 yılının Mayıs ayında geçici bir bölgesel mütareke⁹¹⁸ yapılmış olmakla beraber, Fransa Hükümeti'yle Londra Konferansı'ndan⁹¹⁹ sonra siyasi ilişki kurulamamıştı. Ancak savaşların gelişmesi özellikle Türk ordusunun Anadolu'daki varlığını göstermesi ve 16 Mart 1921 tarihinde Sovyet Rusya ile Türkiye arasında Moskova Anlaşması'nın imzalanmasından sonra, Fransa da Türkiye ile ısrarlı bir şekilde anlaşmanın yollarını arar olmuştur.⁹²⁰

Öte yandan 1921 yılına girildiği günlerde milli kuvvetlerin bölgedeki kahramanca direnişleri Fransızların bölgedeki bütün ümitlerini bitirmişti. Bunun nedenlerini şöyle özetleyebiliriz: Fransızlar bölgedeki verimli (Çukurova) topraklardan faydalanmak ve Güney Anadolu'daki madenleri işletmek imkânını bulamamışlardı. Ayrıca bölgedeki Türk halkı, Fransız yönetimini istemediklerini kesinlikle belli etmişler, yaptıkları çete savaşlarıyla Fransızları zor durumda bırakmışlardı. Başka bir hususta Çukurova'daki Fransız ordusunu beslemek Fransa bütçesine ağır yükler getirmişti.⁹²¹ Bundan dolayı Fransa meclisinde şiddetli tenkitler yapılmakta idi. Kısacası Fransızların güney bölgesinde kalması onlara pahalıya mal

⁹¹⁶ Güney Nur, **a.g.e.**, s. 130

⁹¹⁷ Süleyman Hatipoğlu, **a.g.e.**, s.165; Kemal Çelik, a.g.m., s.485

⁹¹⁸ Türk-Fransız Görüşmeleri ve 30 Mayıs 1920'de imzalanan 20 günlük mütareke için bkz., Süleyman Hatipoğlu, **Fransa'nın Çukurova'yı İşgali ve Pozantı Kongresi**, Ankara, 1989, s. 49 vd.

⁹¹⁹ Fransız Başbakanı Briand ve TBMM Temsilcisi Bekir Sami Bey arasında Londra Konferansı sonrasında 11 Mart 1921 tarihinde imzalanan sözleşme ile Güney Cephesi'nde çatışmaya son verilmişti. Zabta kuvvetlerinde bazı düzenlemeler ile bir takım ekonomik çıkarlar karşılığında Fransızlar bölgeyi boşaltmayı

kabul ediyorlardı. Adı geçen sözleşme Mustafa Kemal tarafından büyük tepki ile karşılandı. Çünkü bu

anlaşma Misak-ı Milli'nin "Ekonomik imtiyazları" reddeden maddesine ters düşüyordu. Ayrıca TBMM'de

bu anlaşmayı onaylamamıştı. Sonuç olarak Bekir Sami Bey'in Dışişleri Bakanlığı'ndan istifa etmesine sebep

olmuştu. Bu konuda bkz., **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, c. 2, Ankara, 1985, s. 311-312; Mehmet Gönlübol,

Cem Sar vd., **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Ankara, 1987, s. 33

⁹²⁰ Süleyman Hatipoğlu, **Türk-Fransız Mücadelesi (Orta Toros Geçitleri 1915–1921)**, Ankara, 2001, s. 117

⁹²¹ Süleyman Hatipoğlu, **Filistin Cephesi'nden Adana'ya Mustafa Kemal Paşa**, s.102

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

oluyordu.⁹²² Bunun yanında Fransa'yı Ankara Hükümeti'yle yakınlaşmaya iten bir başka konu da büyük bir öneme sahip olan Anadolu coğrafyasının İngiltere ile aralarında yapılan paylaşımında ikinci plana düşmesiydi.⁹²³

İngiltere'nin Ortadoğu'da güçlenmesi, Türkiye'yi en büyük sömürgesi Hindistan yolu üzerinde kale gibi engel görmesi ve bu doğrultuda Yunanistan'la işbirliği yapması Fransa'yı rahatsız etmişti. Ayrıca Fransa kendilerini Ortadoğu'dan çıkaracak bir İngiliz planından şüpheleniyordu. İşte bütün bu sebeplerden dolayı Fransa'nın bölgedeki İngiliz yayılmacılığını önlemek için Ankara ile işbirliği yapmaktan başka yolu kalmamıştı.⁹²⁴

Ankara Hükümeti de Fransa'nın bu yakınlaşmasından faydalanmak istiyordu. Türkiye için acil önemli olan mesele güney sorununu barış yoluyla çözümlenmek ve buraları barışçı yollardan işgalden kurtarmaktı. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa dış politikada takip ettiği diplomasi gereği Fransa'yı İngiltere'den ayırarak kendi yanına çekmeye çalışıyordu. Böylece Türkiye, İtilaf Devletlerinin arasını açarak karşısındaki düşman sayısını azaltmak ve Güney Cephesi'ndeki birliklerimizi de Batı Cephesi'ne kaydırarak Büyük Taarruzu başlatmak niyetindeydi.⁹²⁵ Bu doğrultuda hareket eden Ankara, Fransız temsilcisi Franklin Bouillon ile çok uzun süren ve çetin geçen görüşmelerden sonra 20 Ekim 1921 tarihinde kesin olarak Ankara İtilafnamesi'ni imzalamıştı.⁹²⁶ İtilafnamenin imzalanması ile beraber Güney Cephesi'nde işgal altında bulunan yerler Fransız nüfuzundan kurtarılmış ve buradaki kuvvetlerde Batı Cephesine sevk edilmişti.

SONUÇ

Ankara İtilafnamesi'nden hemen sonra, Fransa ile Türkiye'nin anlaşmışları ve bu anlaşmaya göre; Çukurova'nın Türklerde kalması haberi hızlı bir şekilde bölgede yayılmıştı. Böylelikle, Fransızlarla müşterek hareket eden Ermeniler telaşa kapılmışlardı. Bunun üzerine Ermeniler, Ankara Hükümeti tarafından garanti verilmesine rağmen, yaptıklarının hesabı sorulur endişesi ile bölgeyi Fransızlardan önce tahliye etmişlerdi. İşte bu kaçış esnasında Adana ve Mersin civarında olduğu gibi, Dörtöyl yöresinde de 7.000 kadar Ermeni'nin bölgeyi terk ettiği tespit edilmiştir.⁹²⁷

Böylece Fransız ve Ermenilerin tahliye ettikleri yerleşim merkezlerine, Türk kuvvetleri büyük sevgi gösterileriyle girmişlerdi. Yani Antep, Mersin, Tarsus ve Adana dolayları Fransızlar tarafından tahliye edilerek kurtulmuşlardı. Bundan hemen sonra 8 Ocak 1922'de Erzincan ve 9 Ocak 1922 tarihinde de Dörtöyl Fransızların tahliye etmesiyle düşman işgalinden tamamen kurtulmuştu.⁹²⁸ Ayrıca Ankara İtilafnamesi'ne göre Türkiye'nin

⁹²² Süleyman Hatipoğlu, **Türk-Fransız Mücadelesi**, s. 117–118

⁹²³ Biçe Yavuz, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri**, Ankara, 1994, s.168

⁹²⁴ Güney Nur, **a.g.e.**, s. 131

⁹²⁵ Süleyman Hatipoğlu, **Türk-Fransız Mücadelesi (Orta Toros Geçitleri 1915–1921)**, s. 118

⁹²⁶ Kemal Atatürk, **Nutuk**, c.2, İstanbul, 1982, s. 625

⁹²⁷ Kadir Aslan, **a.g.e.**, s.106.

⁹²⁸ Kadir Aslan, **a.g.e.**, s.106.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

güneydoğu sınırı ise, Payas'ın hemen güneyinden başlayarak Meydan-ı Ekbez'e uzanıyor, oradan güneydoğuya yönelerek Kilis'i de içine alıyor ve Çobanbey İstasyonunda demiryoluna katılıyordu. Bundan sonra Bağdat demiryolunu izleyecek ve demiryolu Nusaybin'e kadar Türk topraklarında kalacaktı. Nusaybin ile Cezine-i İbn Ömer arasındaki eski yol Türklerde kalarak Dicle'ye varacaktı. Daha güneyde kalan bölgeler ise Fransız mandası altındaki Suriye'ye bırakılıyordu.⁹²⁹

Diğer taraftan Ankara İtilafnamesi, Birinci Dünya Savaşı öncesi kurulmuş olan İtilaf Devletlerinin bloğunun parçalanması ve Fransa gibi büyük bir Avrupa Devleti'nin Türkiye'yi ve Misak-ı Milli'yi tanıması bakımından önemli olmuştur. Bu İtilafnamenin Antakya ve İskenderun'u Misak-ı Milli sınırları dışında bırakan maddesi hariç diğer maddeler Misak-ı Milli ilkelerine uyuyordu. Anlaşmanın 7. maddesi ile İskenderun Sancağı'na özel bir statü tanınmış ve buradaki Türklerin kültürlerinin gelişmesi için her türlü teşkilattan faydalanacağı ve Türkçenin resmi dil olacağı kabul edilmiştir.⁹³⁰ Anlaşmanın 8. maddesi ile de Türkiye ile Suriye arasındaki sınır çiziliyordu. Misak-ı Milli sınırları içinde olan Antakya-İskenderun yöresi Fransa ile görüşmeleri sonuçlandırıp bir anlaşma imzalamak, böylece bu cepheyi kapatabilmek için Suriye içinde bırakılmıştı. Bu durum büyük bir kayıptı ve hiç kimsenin içine sinmemişti.⁹³¹ Ancak Hatay davası bitmeyecek ve sırası geldiğinde halledilecekti. Nitekim Mustafa Kemal Paşa bu konuda 1923 yılında Adana'ya yapmış olduğu bir seyahat esnasında: "Kırk Asırlık Türk Yurdu Düşman Elinde Esir Kalamaz" demiş, kurtuluş için söz vermiş ve bu sözünü de 15 yıl sonra gerçekleştirmişti.⁹³²

Maraş'ın Hatay Milli Mücadelesine ve Kuvayı Milliyesine Selahattin Adil Beyin II. Kolordusu vasıtasıyla yapmış olduğu silah ve cephaneninyanı sıra bölgeye çok değerli subaylar göndermesine ayrıca önemli bir husustur. Maraş'taki II. Kolordu tarafından görevlendirilen Bedri ve Özdemir Beylerin Hatay Kuvayı Milliyesini teşkilatlaması üzerine görevlendirilmesi de ayrı bir önem taşımaktadır.

Böylece 19 Aralık 1918 tarihinde işgalci güçlere karşı atılan ilk kurşunun Hatay ilinin Dörtöl ilçesinde atılması ne kadar önemliyse; 12 Şubat 1920 tarihinde Kahramanmaraş'ın düşman işgalinden ilk kurtulan Anadolu şehri olması da Milli Mücadele tarihimizde o kadar önemlidir.

KAYNAKÇA

Aslan, Kadir, **Milli Mücadelede Dörtöl**, Hatay, 1991

ATASE, **Türk İstiklal Harbi**, c.4

ATASE, **Türk İstiklal Harbi, Güney Cephesi**, c.4, Ankara, 1966

Atatürk, Kemal, **Nutuk**, c.2, İstanbul, 1982,

⁹²⁹ Ergün Aybars, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, I, İzmir, 1984, s.21.

⁹³⁰ Süleyman Tüzün, **İki Büyük Savaş Arası Dönemde Hatay Tarihi (1918-1939)**, Ankara, 1989, s.69(Hacettepe Üniv. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)

⁹³¹ Güney Nur, **a.g.e.**, s. 135

⁹³² Süleyman Hatipoğlu, "Atatürk, Ayşe Fitnat ve Hatay", **Güney Rüzgârı**, S. 3 (Şubat, 1997), Antakya, 1997

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

- Avcıoğlu, Doğan, **Milli Kurtuluş Tarihi**, c.3, İstanbul, 1986
- Aybars, Ergün, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, c.1, İzmir, 1984
- Ayparlar, Hasan, **Bazı Yönleriyle Kırıkhan**, Kırıkhan, 2002
- Çamurdan, Ahmet Cevdet, **Kurtuluş Savaşında Doğu Kilikya Olayları**, Adana, 1969
- Çelik, Kemal, "Milli Mücadele'de İlk Kurşun ve Dörtöl'ün Düşman İşgalinden Kurtuluşu", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, c.XIV, 1998
- Erdeha, Kamil, **Milli Mücadele'de Vilayetler ve Valiler**, İstanbul, 1975
- Gömeç, Sadettin, **Milli Mücadelede Gaziantep**, Ankara, 1989
- Göyünç, Nejat, **Atatürk ve Milli Mücadele**, İstanbul, 1984
- Hatay", **Yurt Ansiklopedisi**, c.V, İstanbul, 1982
- Hatipoğlu, Süleyman, "Milli Mücadele'de Dörtöl ve İlk Kurşun", **Sosyal Bilimlerde Araştırmalar**, c.1, S.5, Ankara, 1992
- Hatipoğlu, Süleyman, "Atatürk, Ayşe Fitnat ve Hatay", **Güney Rüzgârı**, S. 3, Antakya, 1997
- Hatipoğlu, Süleyman, **Filistin Cephesi'nden Adana'ya Mustafa Kemal Paşa**, İstanbul, 2009
- Hatipoğlu, Süleyman, **Fransa'nın Çukurova'yı İşgali ve Pozantı Kongresi**, Ankara, 1989
- Hatipoğlu, Süleyman **Türk-Fransız Mücadelesi (Orta Toros Geçitleri 1915–1921)**, Ankara, 2001
- Hatipoğlu, Süleyman, **Milli Mücadele ve Anavatana Katılım Sürecinde Hatay**, Ankara, 2012
- Nur, Güney, **Özdemir Bey'in Hatay ve Musul Harekâtı**, Antakya, 2008
- Özdemir Bey, "Ayıntab Müdafilerinden Özdemir'in Hatıraları" **Cumhuriyet Gazetesi(12-16 Ocak 1937)**, İstanbul, 1937
- Seyfeli, Erol, "Milli Mücadele'nin İlk Kurşunu", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, c. XII, Ankara, 1996
- Seyfeli, Erol, **Hatay'da Milli Mücadele**, Kırşehir, 1996
- Siliöz, Remzi, **Hatay İli ve Milli Mücadele Yılları**, Bursa, 1937
- Tansel, Selahattin, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, c.1, Ankara, 1977
- Tekin, Mehmet, **Türk Kurtuluş Savaşı'nda Yayladağı**, Antakya, 1995
- Türkmen, Ahmet Faik, **Hatay Tarihi**, c. 4, İstanbul, 1939
- Tüzün, Süleyman, **İki Büyük Savaş Arası Dönemde Hatay Tarihi (1918-1939)**, (Hacettepe Üniv. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara, 1989
- Uzel, Sahir, **Gaziantep Savaşının İç Yüzü**, Ankara, 1952
- Yavuz, Bige, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri**, Ankara, 1994
- Yerasimos, Stefanos, **Milliyetler ve Sınırlar**, İstanbul, 1994

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

MARAŞ MİLLİ MÜCADELESİNİN KURTULUŞ SAVAŞINA TESİRİ Mehmet İŞİK⁹³³

Özet

Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan kısa bir süre sonra, ateşkesin hükümleri çerçevesinde Anadolu'nun birçok yeri gibi Maraş şehri de İtilaf kuvvetleri tarafından işgal edilmiştir. İtilaf Devletleri arasında yapılan gizli antlaşmaların neticesinde (Skeys-Picot Antlaşması) ilk olarak bölge İngiltere tarafından işgal edilmiş, bir süre sonrada Fransız askerleri Maraş'a giderek işgali sürdürmüşlerdir. Bu değişikliğin akabinde Fransa'nın desteğiyle bölgede bir "Ermeni Devleti" kurma fikriyatında olan Ermeniler, Fransız desteğiyle Müslüman Türk halka karşı tehdit ve tecavüzlerde bulunmaya başlayınca Maraş halkı, istiklallerini kazanmak adına harekete geçmişlerdir. Çetin çatışmaların akabinde 12 Şubat 1920'de Fransız işgal kuvvetleri şehri terk etmek zorunda kalmıştır. Ermeniler, bu başarısızlığın akabinde Maraş'tan ayrılmak mecburiyetinde kalmışlardır. Maraş'ta Fransız işgal kuvvetlerine ve Ermeni çetelerine karşı kazanılan bu başarı, Anadolu'da milli mücadelenin başarıya ulaşabileceğini göstermiş, ilk başarı olması nedeniyle de Anadolu halkına örnek olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Maraş, Milli Mücadele, İşgal Kuvvetleri, Ermeni Çeteler, Kurtuluş Savaşı.

Abstract:

A short while after the Treaty of Mondros, like many places of Anatolia, the city of Maraş was occupied by the Allies within the judgments of the treaty as well. As a result of these treaties (Skeys-Picot) made between Allies, there was first occupied by the English forces and later by the French forces. When the Armenians, with the aim of building up an Armenian State in there with the support of the French forces, began to threaten and go against the Muslim, Turkish community, the community took action to win their freedom. After the tough fights, The French forces were forced to leave the city on 12th February 1920. After this failure, the Armenians had to leave the city as well. This success that was won against the French forces and the Armenians, showed that the Turkish National Struggle for Independence might be successful in Anatolia and as it was the first success, it turned to be an example for the Anatolian community.

Key Words: Maraş, National Struggle, Occupying Forces, Armenians, War of Independence

Giriş

Osmanlı Devleti'nin son asrında Halep Vilayetine bağlı olan Maraş, coğrafi yapısı ve jeopolitik konumu nedeniyle tarih boyunca önemli bir yerleşim merkezi olmuştur. Arkeolojik kazılarda elde edilen bilgiler, Maraş ve çevresinin yazılı tarih öncesinde de önemli bir yerleşim merkezi olduğunu göstermektedir. Hititler, Romalılar ve Bizanslılar döneminde de merkezi bir konuma sahip olan Maraş, Müslümanların bölgeye gelmesi ve İslamiyet'i

---

⁹³³ Tarihçi-Yazar.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

yaymasıyla bir İslam beldesine dönüşmüştür. Malazgirt Meydan Savaşı (1071) sonrasında Anadolu'nun kapıları Türklere açılmış ve kısa sürede birçok bölge fethedilmiştir. Maraş'ın fethinden sonra bölgeye yerleşen ve Selçuklulara bağlı olan Oğuz boyları, Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından ardından, Dulkadiroğlu Beyliği çatısı altında toplanmışlardır.

Elbistan merkezli kurulan Dulkadiroğlu Beyliği, Elazığ ve Halep hattını içine alan şehirler üzerinde hâkimiyet kurmuştur.⁹³⁴ Dulkadiroğlu Beyliği, çevresindeki güçlü Türk devletleriyle mücadele içerisinde olmuş ve varlığını sürdürmeye çalışmıştır. Güneyde Memlükler, doğuda Safeviler ve batıda Osmanlılar olmak üzere, üç büyük Türk devletinin arasında sıkışmış durumda olan Dulkadiroğlu Beyliği, zaman zaman denge politikası gütmüş, giriştiği askeri mücadelelerde ise bir diğer Türk devletinin yardımına başvurmuştur. Yavuz Sultan Selim'in, Şah İsmail'e karşı kazandığı Çaldıran Savaşı (1514) sonrasında Dulkadiroğlu Beyliği üzerine yürümüş ve Elbistan'da yapılan savaşı kazanmıştır. Böylece Dulkadiroğlu Beyliği tarih sahnesinden çekilmiş, Maraş ve çevresi Osmanlı Devleti topraklarına katılmıştır (Turnadağ Savaşı-1515).⁹³⁵

I.Dünya Savaşı başladığı dönemde Maraş, Türklerin, Ermenilerin ve az sayıda Yahudi'nin yaşadığı küçük bir şehir durumundaydı. Türklerden sonra en kalabalık nüfus Ermenilerden oluşmaktaydı.⁹³⁶ Şehir merkezinde ve Elbistan'da halk ticaret ve zanaat ile meşguldü. Kazalarda ve köylerde ise genel olarak tarım ve hayvancılıkla uğraşırlar ve geçimlerini bu yolla sağlardı. Maraş Ovası ve Elbistan Ovası gibi tarıma elverişli arazilerin yanında bölgenin büyük bir bölümü Toros Dağlarının kollarını oluşturan dağlardan meydana gelmekteydi. Bitki çeşitliği ve su kaynakları bakımından zengindi.

Maraş ve Ermeniler

Maraş'ın etnik yapısı, jeopolitik konumu, yer altı ve yer üstü zenginlikleri 19. Yüzyılın başından itibaren başta İngiltere olmak üzere Fransa, Almanya ve Rusya gibi büyük devletlerin dikkatini çekmiştir. Özellikle Fransa ve Rusya'nın bölgedeki Ermeni nüfusunu çıkarlarına uygun görmeleri ve komitacılık faaliyetlerine destek olmaları, bölgenin gündeme gelmesine neden olmuştur. Amerikalı misyonerlerin de destekleriyle Ermeni nüfusunun yoğun olarak yaşadığı Zeytun bölgesinde komitacılık faaliyetleri hızlanmış ve Ermeniler ile Türkler arasındaki tarihi dostluk bozulmaya yüz tutmuştur. 17. Ve 18. Yüzyılda meydana gelen küçük çaplı Ermeni İsyanlarının temelinde adi vakalar yer almaktaydı. İlk dönem Ermeni isyanların temelinde, vergi vermemeleri yahut ödedikleri vergilerin yüksek olmasını bahane etmeleri gibi sebepler yatarken, 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren isyanların nedenleri değişmiştir. Fransa ve Rusya'nın

⁹³⁴Mehmet Yetişkin, "Osmanlı'nın Son Döneminde Maraş", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, S. 67-68-69,C.XXII, Mart-Temmuz-Kasım 2007.

⁹³⁵Tufan Gündüz, "Kahramanmaraş", DİA, C.24, Ankara 2001, s. 192-196.

⁹³⁶1908 Halep Vilayet Salnamesine göre Maraş merkez nüfusu 67.974 kişiydi. Bunların 46.557'si Müslüman, 11.180 Gregoryen Ermeni ve 3.567'si de Katoliklerden oluşuyordu. Bkz. Ahmet Eyicil, "*I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Mücadelesi Sırasında Maraş'ta Ermeni Mezalimi*", **Bellekten**, LXVII, 2003, s.911-947.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

bölgeyle yakından ilgilenmeleri ve başta Amerikalı misyonerler olmak üzere Batılı misyonerlerin özellikle Ermeniler ile temasa geçmesinin ardında Ermeni İsyancıları milliyetçilik çizgisine kaymıştır.

Maraş özelinde, çoğunluğu Zeyton Kazası'nda yaşayan Ermeniler, 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın akabinde imzalanan Berlin Antlaşması'ndan sonra, Osmanlı Devleti için sorun olmaya başlamışlardır. Rusya ve Fransa'nın desteğiyle Ermeniler tarafından kurulan Hınçak ve Taşnak komiteleri Osmanlı topraklarında kanlı eylemler gerçekleştirmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesinin ardından, Hınçak ve Taşnak komitelerinin cinayet şebekeleri, terör faaliyetlerini arttırmıştır. Cephe gerisinde kalan Müslüman ahaliye karşı başlattıkları saldırılar, kanlı katliamlara dönüşmüştür. Doğu Anadolu illerinde başlayan Ermeni İsyanı, çok kısa bir sürede yurt genelinde, özellikle Ermeni nüfusunun yoğun olduğu şehirlere sıçramıştır. Ermenilerin yoğun olarak yaşadıkları Maraş'ta da durum aynı olmuş ve Zeyton merkezli Ermeni İsyanı kısa sürede şehir merkezinde, çevre kazalarda ve köylerde de karşılık bulmuştur.⁹³⁷ Osmanlı Devleti'nin birçok cephede savaştığı sırada çıkan Ermeni İsyancıları, tedbir alınmasını zorunlu kılmış ve Tehcir Kanunu yürürlüğe girmiştir. Maraş bölgesinde isyan çıkaranlar da tehciye tabi tutulmuş ancak isyana karışmayanlar ve ticaretle uğraşanlar şehrin ileri gelenlerinin referansıya yerlerinde bırakılmışlardır.⁹³⁸

Milli Mücadele Dönemi Maraş ve Ermeniler

I. Dünya Savaşı'nın İttifak Devletleri'nin aleyhine sonuçlanması, Ermenilerin tarihi emellerinin yeniden canlanmasına neden olmuştur. 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşmasının özellikle 7. ve 24. maddeleri ile Wilson Prensiplerinin muhtelif maddelerini lehlerine çevirmeye çalışan Ermeniler, İtilaf Devletlerinin desteğiyle büyük bir Ermeni Devleti kurabileceklerine inanmış ve yeniden Müslüman halka karşı harekete geçmişlerdir. Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 24. Maddesinde, Doğu'daki 6 ilde bir karışıklık çıkarsa bölgenin işgal edileceğinin belirtilmesi, Ermenileri heyecanlandırmıştır. Kilikya bölgesinin de Ermeni yurdu olduğunu göstermek yahut bölgede yaşayan Ermenilerinde can güvenliklerinin olmadığına büyük devletleri ikna etmek için türlü hilelere başvurmuşlardır. Diğer taraftan Skeys-Picot Antlaşmasıyla Osmanlı topraklarının taksiminde antlaşmaya varan Fransa ve İngiltere, Ermeni yalanlarını kendi çıkarlarına uygun görmüşlerdir. Önce İngilizler daha sonra Fransızlar bölgeyi işgal etmiştir.⁹³⁹ Tehcir Kanunu ile Suriye topraklarına göç ettirilmiş olan Ermeniler, kısa bir süre sonra Adana, Mersin, Maraş, Antep ve Urfa gibi şehirlere dönmeye başlamışlardır. Kilikya bölgesinde nüfus dengesini lehlerine döndürmek için çalışmalara başlayan Ermeniler, önce

⁹³⁷ Kamuran Gürün, **Ermeni Dosyası**, Ankara, TTK, Ankara, 1985, s.128.

⁹³⁸ Yusuf Sarınoy, "Ermeni Tehciri ve Yargılamalar", **Türk-Ermeni İlişkilerinin Gelişimi ve 1915 Olayları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri**, Haz. Hale Şıvın, Ankara, 2006, s. 258.

⁹³⁹ Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, Başbakanlık Kültür Müşavirliği Yayınları, C.II, Ankara, 1973, s. 209.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

İngilizlerin daha sonra da Fransızların Mondros Ateşkes Antlaşması'na aykırı olarak işgal ettikleri Adana, Maraş, Antep ve Urfa'da Müslümanları katletmeye başlamışlardır.⁹⁴⁰ Planlı göç ve etnik katliam politikasıyla Kilikya bölgesindeki demografik yapıyı değiştirmeye çalışmışlardır.

I. Dünya Savaşı sonrasında İngilizlerin akabinde Fransızların Maraş'ı işgali, Ermenilerin Müslüman halka zulümlerini arttırmıştır.⁹⁴¹ Maraş halkının milli ve manevi değerlerine karşı fütursuzca hakaretlerde bulunan Ermeniler, Müslüman halka karşı taciz, tecavüz ve katliamlarında sınır tanımaz hale gelmişlerdir.⁹⁴² Maraş halkı, Ermenilere ve destekçileri Fransızlara karşı "Ya istiklal ya ölüm!" parolasıyla başkaldırmış, kahramanca mücadele etmiş ve 12 Şubat 1920'de haklı bir zafer kazanarak adını tarihin sayfalarına altın harflerle yazdırmıştır.

Maraş'ın bağımsızlık mücadelesi, mazlum milletlere örnek teşkil etmiştir. Bu mücadelenin aşamaları ve neticesi yerli ve yabancı araştırmacıların merakını celp etmiştir. Maraş'ın kurtuluş mücadelesi üzerine tezler hazırlanmış ve çok sayıda kitap yayımlanmıştır.⁹⁴³ Arşiv vesikaları, sözlü ve yazılı hatıratlar, telgraf metinleri ve gazete haberleri⁹⁴⁴, Maraşlının kahramanlık hikâyelerini ve şanlı istiklal mücadelesinin evrelerini anlatmaktadır. Bununla birlikte 1925 yılında TBMM tarafından tüm şehre verilen "İstiklal Madalyası", kahramanlık destanının mührü olmuştur.

Maraş halkının milli mücadelede gösterdiği kahramanlık ve kazandığı zafer, Anadolu'da, İslam coğrafyasında ve Batı dünyasında büyük yankı uyandırmış ve örnek bir vakıa olarak tarihteki yerini almıştır.

---

⁹⁴⁰ Yahya Akyüz, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)**, TTK, Ankara, 1988, s.180-181.

⁹⁴¹ Maraş'ın düşman işgali altında uğradığı zulmü anlatan arşiv vesikaları, Bkz. BOA. HR. SYS. 2544-4/7, BOA. BEO. SYS. 345945, BOA. HR. SYS. 2543-5/27, 28, vd.

⁹⁴² Ermenilerin Maraş bölgesinde yaptıkları katliamlar için; Bkz; Nejla Günay, **Maraş'ta Ermeniler ve Zeytin İsyanları**, İstanbul, IQ Yay., 2007, s.263-279.

⁹⁴³ Maraş'ın Milli Mücadele dönemini anlatan kıymetli eserler kaleme alınmıştır. Ermenilerin isyanları, Sütçü İmam Olayı, Bayrak Olayı, Fransızlar ve Ermenilerle yapılan savaşlarla ilgili önemli kitaplar yazılmıştır. Bkz. *Besim Atalay, Maraş Tarihi ve Coğrafyası, Yaşar Alparslan-Serdar Yakar, Maraş Fransız Harbi, İstiklal Savaşı'nda Maraş, Serdar Yakar, Bayrak Olayı ve Aşkoğlu Hüseyin, Hacı Ali Özturan, Kahramanmaraş'ın Kurtuluş Öyküleri, Şevki Karabekiroğlu, Şubat 1920, Nejla Günay, XX. Yüzyılda Maraş, 100.Yılında 1909 Maraş'ta Ermeni Olayları, Mehmet Alperen, Kurtuluşun Manevi Mimarları, A.Latif Dinçaslan, Zeytin ve Çevresinde Ermeniler, İlyas Gökhan, Başlangıçtan Kurtuluş Harbine Maraş Tarihi, Ahmet Eyicil, Yakınçağda Kahramanmaraş, Yalçın Özalp, Dost Deddiğiniz, Dost Bildiğiniz Devletler ve Ermeni soykırımı Yalanı*, adlı eserlerde Maraş'ın Milli Mücadele dönemi tarihi ile ilgili ayrıntılı bilgiler yer almaktadır. Bu yüzden makalemizde tekrar durumu olmaması için savaşın evreleri ve yaşanan olaylardan ziyade Maraş halkının yazdığı kahramanlık destanının Türk ve Dünya tarihinin seyrindeki etkilerini ele almaya çalıştık.

⁹⁴⁴ Yerli ve yabancı basının Maraş işgali ile ilgili yaptıkları haberler üzerine, Bkz. Hatice Başkan, "Türk Basının Fransız İşgali Altındaki Maraş'ı İşlemesi", Kahramanmaraş sütçü İmam Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eylül, 2006.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Maraşlının kahramanlık destanı, yurt sathını aşmış ve sömürge durumundaki milletlere örnek olmuştur.

Maraş Milli Mücadelesi Nasıl Okunmalıdır?

Maraş halkının, Ermenilere ve Fransızlara karşı başlattığı ve başarıyla sonuçlandığı istiklal mücadelesini, yerel bir başarı olarak okumak ve değerlendirmek doğru değildir. Bu mücadele, şehrin sakinleri arasında yaşanan bir iç savaşın ziyade, devrin en güçlü devletlerinden Fransa'ya ve devrin büyük devletleri tarafından desteklenen, Ermenilerin temsilcisi olarak kabul edilen, Hınçak ve Taşnak Komitelerine karşı kazanılmış büyük bir zaferdir. Dolayısıyla tarafların uluslararası tanınırlığı ve istiklal mücadelesinin dünya kamuoyundaki yansımaları, Maraş Milli Mücadelesini yerellikten çıkarıp evrenselliğe taşımıştır. Bundan dolayı yerel bir tarihvakia gibi değerlendirilmemeli, sömürgeciliğe ve etnik milliyetçiliğe dayalı politikanın başarısızlığa uğradığı, örnek bir olay olarak okunmalıdır.

Maraş halkının verdiği istiklal mücadelesi, ezan ve bayrak davasıdır. Asırlardır cami minarelerinden yankılanan “Ezan-ı Muhammediyeyi”, susturmaya çalışan hile ve desiselerin geri çevrilmesidir. Maraş halkının gösterdiği kahramanlık, sömürge durumundaki İslam beldelerine emsal teşkil etmiştir. Kurtuluş Savaşı döneminde Anadolu'da ve daha sonraki tarihlerde Kuzey Afrika'da, İngiliz, Fransız ve İtalyan işgaline karşı, ümmetin cesaretini artıran örnek bir mücadele olmuştur.

Maraş Kalesi'nde Ermeni kışkırtmalarının neticesi indirilen Türk bayrağının, yeniden dalgalanması, birlik ve beraberliğin simgesi olmuş, Türk milletinin bağımsızlığa olan inancını ortaya koymuştur. Diğer taraftan Maraş Kalesi'nde dalgalanan bu bayrak, İnönü'de, Sakarya'da, Afyon'da dalgalanacak olan Türk bayrağının ilk işaretçisi olmuştur. Maraş Kalesi'ndeki bayrağı yeniden ayağa kaldıran sağlam ve onurlu duruş, Anadolu'nun her yanına dağılmış ve işgalci güç durumundaki düşmana şaşkınlıkla beraber korku salarken, bir umut ışığı bekleyen hamiyetperver Anadolu halkı için silkinme ve kendine gelme işareti olmuştur.

Milli Mücadelenin zaferle sonuçlanabileceği umudunu perçinlemiş, en başta civar illerde daha sonra tüm Anadolu'da silkinip ayağa kalkma zamanının geldiği mesajını vermiş, öncü olmuştur. Zor şartlar altında gerçekleştirilen başarıların, toplumsal birliğin sağlanmasında, umutların tükenmek üzere olduğu bir evrede, yeniden silkinişe ve psikolojik üstünlüğün ele geçirilmesine olan katkısı çok önemlidir. Dolayısıyla Maraş Kalesi'ne dikilen Türk bayrağı, umutsuzluğa sürüklenmekte olan Türk ve İslam dünyası için, yön gösteren bir yıldız misali parlamış, Anadolu halkına umut aşılamış, düşmanın yenilebileceği düşüncesini ateşlemiştir. Netice itibariyle dünyanın en güçlü devletlerinden biri olan Fransa'ya karşı kazanılan başarının, bir mahalle kavgasından ibaret olmadığını idrak sahiplerinin anlaması güç olmamıştır.

Çanakkale Destanını yazan kahraman askerlerle Maraş halkı kader birlikteliği yaşamıştır. Maraş'tan Çanakkale'ye gidip şehit olan askerlerin anneleri, babaları, eşleri ve çocukları aynı tarihte içeride Ermenilerle savaşmak zorunda kalmış, birçoğu şehit düşmüştür. 18 Mart 1915'te İtilaf

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Donanması Çanakkale Boğazı'na saldırdığı vakitte, İngiliz ve Fransız Doğu Akdeniz Ordu kumandanları da Maraş, Adana, Dörtüyl ve Urfa'daki Ermenilerin isyan çıkarmalarını emretmişlerdi. Amerikan Milli Ermeni Savunma Komitesi Başkanı Miran Seraslan hazırlığıyla çıkan isyan neticesinde, çok sayıda şehit verilmiştir. Zeytun Ermenileri, Maraş halkına karşı kanlı bir katliam hareketine girişmiştir. Çanakkale'de evlatları şehit düşen Maraş halkı, aynı günlerde Çanakkale ile sırt sırta verip ezan ve bayrak mücadelesinde bulunmuş ve şehit düşmüştür.⁹⁴⁵ İtilaf Devletleri'nin Çanakkale Boğazı önündeki komutanları ile Doğu Akdeniz ordu komutanları, payitahtın işgalini kolaylaştırmak için aynı anda harekete geçmişlerdir. İtilaf kuvvetlerinin Çanakkale'den geçmesine izin vermeyen Türk ordusu ile Kilikya bölgesindeki Müslüman halk birbirlerinden habersiz vatanları için şehit olmuşlardır.

“Yenilmez Armada” olarak dünyaya nam salmış olan İtilaf Donanması, Çanakkale Boğazı'nda büyük bir bozgun yaşamış ve akabinde İtilaf Devletleri kara harekâtı başlatmıştı. Bir yıl süren Çanakkale kara savaşlarının neticesinde İtilaf orduları yenilmişti. Bu büyük zafer tüm dünyada şaşkınlıkla karşılanmıştı. İtilaf Devletlerinin yenilemeyeceği algısı değişmiş, Batının teknik üstünlüğünden çekinen Müslümanların cesaretini artırmış ve özgüvenini yükseltmişti. Fakat Mondros Ateşkes Antlaşması sonrası İtilaf devletlerinin gemilerinin Çanakkale'yi geçmesi ve İstanbul'a gelmesi büyük bir üzüntüye neden olmuştu. Bu olaydan yaklaşık 5 yıl sonra Maraş halkının içeriden Ermenilere dışardan da İtilaf Devletlerinin en önemli güçlerinden biri olan Fransa'ya karşı istiklalini kazanması, Türk İslam dünyasında yeniden bir umut ışığı olmuştur. Başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere yüreği bağımsızlık için çarpan Anadolu halkı, Maraş mülki amirlerine çektikleri tebrik telgraflarıyla mutluluklarını dile getirmişlerdir.

Osmanlı Devleti, İtilaf Devletlerinin dayattığı Mondros Ateşkes Antlaşmasını imzalayarak yenilgiyi kabul etmiştir. İtilaf Devletleri ve azınlıklar imzalanan ateşkes hükümlerinin dışında keyfi uygulamalarla Müslüman halkı rencide etmiş, zaten ağır olan antlaşma maddelerini istedikleri gibi yorumlamışlardır. Haksız işgallere karşı yurt genelinde protesto mitingleri düzenlenmiş ve ilgili devletlerin temsilciliklerine protesto mahiyetinde telgraflar çekilmiş, tepki gösterilmiştir. Maraş halkı, işgallere karşı benzer tepkileri göstermesine rağmen, Ermenilerin ve Fransızların keyfi uygulamalarına, taciz ve tecavüzlerine daha fazla sukut etmemiş vesilelerle karşılık vermiştir. Çok geçmeden de Fransız kuvvetlerine ve Ermeni Lejyoner birliklerine karşı üstünlüğü elde etmeyi bilmiştir. Bu durum, satırlarda aktarıldığı kadar basit olmadığı gibi Ulusal Kurtuluş Savaşı'na tesiri açısından da basit bir durum değildir.

İtilaf Devletleri'nin, Osmanlı Devleti'ne dikte ettirdiği Mondros Ateşkes Antlaşması'nın hükümlerine ilk ve kesin tepki Maraş'ta gösterilmiş, şanlı bir istiklal mücadelesi başlatılmış ve başarılı olmuştur. Başlattığı istiklal mücadelesi kısa sürede Antep ve Urfa'ya daha sonra da yurt sathına

⁹⁴⁵Bkz. *Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915-1920)*, Başbakanlık Devlet arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşiv Dairesi Başkanlığı, Yayın nu.14, Ankara, 1994, s.28.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

yayılmıştır. Böylece Mondros Ateşkes Antlaşması'nın maddelerine bağlı olmayacağını ve antlaşmayı tanımadığını göstermiştir. Buradan hareketle "Mondros Ateşkes Antlaşması henüz bir yılını doldurmuşken Maraş halkının kahramanlığı karşısında işlevini yitirmiş, bağlayıcılığını ve saygınlığını kaybetmiştir." diyebiliriz.

Maraş Milli Mücadelesinin zaferle neticelenmesi, Kilikya Ermeni Devleti'ni kurma hayallerini bitirmiş, Büyük Ermenistan iddiası da tamamen çökertmiştir. Devrin en güçlü devletlerinden biri olan Fransa, itibar kaybetmiştir. Ulusal basında ve Fransa basınında ciddi tenkitlere maruz kalmıştır. Başta Ermeniler olmak üzere diğer azınlıklar hayal kırıklığına uğramış ve umduklarını bulamamanın hüznüyle, asırlardır yaşadıkları yurtlarını terk etmek zorunda kalmışlardır.

Ermenilerin, Doğu Akdeniz'de hatırı sayılır bir nüfusa sahip olduğunu bilen, 93.Harbi sonrasında sürekli bölgeyi çıkarları doğrultusunda karıştıran Rusya'nın, Ermenileri kullanarak Kafkaslar-Doğu Anadolu ve İskenderun hattından Doğu Akdeniz'e inme planları son bulmuştur. Maraş'ın bu hat üzerindeki en kalabalık Ermeni nüfusuna sahip şehirlerden biri olduğu ve İskenderun'a giden hattın çok önemli bir noktasında yer aldığı düşünüldüğünde, Maraş Milli Mücadelesinin sadece bir şehir müdafaası olmadığı anlaşılacaktır.

Maraş, Akdeniz, İç Anadolu, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin kesiştiği ve Toroslardan iç bölgelere geçişin uygun olduğu stratejik bir konuma sahiptir. Fransa, Maraş üzerinden hareketle Sivas'a ulaşıp Mustafa Kemal'in başlatmış olduğu Milli Mücadele Harekâtını, hemen ilk aşamasında ortadan kaldırmayı planlamıştır. Bu doğrultuda Sivas Kongresi'nin yapılmaması için mücadele vermiştir. Fransa, Maraş'ı işgalinin akabinde Sivas, Erzurum, Elazığ, Diyarbakır ve Malatya bölgelerinde yaşayan Ermeniler vasıtasıyla Sivas'ın işgal edileceği haberini yaymıştır. İşgal tehdidi altında toplanan Sivas Kongresi'nden birkaç ay sonra Maraş halkı başlatmış olduğu bağımsızlık savaşı ve neticesinde kazanılan zafer, Fransa'nın bölgedeki güç durumunu açık etmiş ve tehditlerinin inandırıcılığı kalmamıştır. Maraş Milli Mücadelesi, Anadolu'nun iç kesimleri için tampon bölge görevi görmüş ve iç bölgelere doğru gerçekleşmesi muhtemel işgallerin ilerlemesini durdurmuştur.

Maraş, Antep ve Urfa'nın ihanet içindeki Ermenilere ve Fransızlara karşı kazandıkları zafer, Batı Anadolu şehirlerine örnek olmuş, Kuvay-ı Milliye birliklerini yüreklendirmiştir. Henüz Milli Mücadele'nin ilk döneminde Mustafa Kemal ve silah arkadaşlarının temsil ettiği ve İtilaf kuvvetleri tarafından "bir grup milliyetçi Türk" ifadesiyle itibarsızlaştırılmaya çalışılan, Damat Ferit Hükümeti tarafından haklarında idam kararları çıkarılmış olan ve Şeyhülislam Dürriyade Abdullah tarafından da dinsizlikle suçlanan Milli Mücadele ekibine karşı umutların zayıfladığı bir anda Maraş'ta önemli bir zafer kazanılmıştır. Aslan Bey, Şahin Bey ve Kılıç Ali Bey gibi Maraş ve Antep müdafaasındaki Kuvay-ı Milliye reisleri, bir nevi Kurtuluş Savaşı'nın ilk cephesini burada başlatmışlardır.

Henüz TBMM dahi açılmamış iken, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının Havza, Amasya, Erzurum ve Sivas hamleleriyle örgütlenmeye,

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Milli Mücadele'nin fikri anlamda temellerinin atılmaya çalışıldığı bir dönemde Maraş halkı, istiklal meşalesini yakmıştır. Burada bir şey daha gözden kaçırılmamalıdır. Maraş halkının bu başarısı saman alevi gibi gelip geçmemiştir. Aksine kalıcı bir başarı kazanılmış, Sakarya Savaşı sonrasında TBMM ile Fransa arasında imzalanan Ankara Antlaşması belirleyici bir faktör olmuştur. Henüz Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin varlığı dahi meçhul iken Avrupalı büyük bir devlet olan Fransa, TBMM'yi resmen tanımıştır. Maraş akabinde Antep ve Urfa'da kazanılan başarılar bölgenin geleceğini tayin etmekten çok daha ileride TBMM'nin uluslararası tanınırlığı ve resmiyeti açısından da etkili olmuştur. Maraş'ta yakılan istiklal ateşi adım adım yayılarak tüm yurdu sarmış ve başarıyla sonuçlanmıştır.

Maraş, hiçbir destek almadan içeriden Ermeni ihanetine karşı, dışarıdan gelen Fransız işgaline karşı kahramanca mücadele etmiş ve zafer kazanmıştır. Dünyada sömürgeciliğe, taciz ve tecavüzlere, katliamlara karşı koyup bağımsızlığını kazanma şerefine ulaşmış, İstiklal Madalyalı tek şehir olarak adını Türk ve Dünya tarihine altın harflerle yazdırmıştır.

Sonuç

Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan kısa bir süre sonra, ateşkesin hükümleri çerçevesinde Anadolu'nun birçok yeri gibi Maraş şehri de İtilaf kuvvetleri tarafından işgal edilmiştir. İtilaf Devletleri arasında yapılan gizli antlaşmaların neticesinde (Skeys-Picot Antlaşması) ilk olarak bölge İngiltere tarafından işgal edilmiş, bir süre sonrada Fransız askerleri Maraş'a girerek işgali sürdürmüşlerdir. Bu değişikliğin akabinde Fransa'nın desteğiyle bölgede bir "Ermeni Devleti" kurma fikriyatında olan Ermeniler, Fransız desteğiyle Müslüman Türk halka karşı tehdit ve tecavüzlerde bulunmaya başlayınca Maraş halkı, istiklallerini kazanmak adına harekete geçmişlerdir.

Çetin çatışmaların akabinde 12 Şubat 1920'de Fransız işgal kuvvetleri şehri terk etmek zorunda kalmıştır. Ermeniler, bu başarısızlığın akabinde Maraş'tan ayrılmak mecburiyetinde kalmışlardır. Maraş'ta Fransız işgal kuvvetlerine ve Ermeni çetelerine karşı kazanılan bu başarı, Anadolu'da milli mücadelenin başarıya ulaşabileceği ümitlerini arttırmış, Kuvay-ı Milliye'nin ilk başarısı olması nedeniyle de Anadolu halkına istiklal mücadelesinde örnek olmuştur.

20. Yüzyılın başında I. Dünya Savaşı'ndan zaferle çıkmış iki güçlü devletten biri olan Fransa, Ermenilerle birlikte işgale kalkıştıkları Maraş, Antep ve Urfa'da hiç beklemedikleri bir direnişle karşı karşıya kalmışlardır. Bu direnişin Türkler lehine sonuçlanması, sömürgeciliğe karşı kazanılan bir başarı olarak dünyada ses getirmiştir. Diğer taraftan Ermenilerin bölgede etnik milliyetçiliğe dayalı politikalarının başarısızlıkla sonuçlanması, Ermeni Meselesi'nin seyrini değiştirmiştir. Diğer taraftan Ermenilerin bölgede yaklaşık yarım asırdır sürdürdükleri şımarık politikanın da sonunu getirmiştir.

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın hükümleri gerekçe gösterilerek yapılan haksız işgallere karşı ilk ve kesin cevabın verildiği Maraş Milli Mücadelesi, kronolojik olarak Anadolu'da daha sonra başlayacak olan Kurtuluş Savaşı'ndan çok öncedir. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının Amasya, Havza, Erzurum, Sivas gibi şehirlerde yaptıkları kongreler ve

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

yayımlanan tamimler ile Milli Mücadele'nin fikri alt yapısı oluşturulmaya çalışılırken ve henüz TBMM dahi açılmamış iken Maraş halk verdiği İstiklal Mücadelesi ile Anadolu halkına, sömürülen milletlere öncülük etmiştir. Temsil Heyeti ve Anadolu harekâtının cesaretini arttırmıştır. Burada doğan ümit Anadolu'daki milli Mücadele'ye olumlu yönde tesir etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

Arşiv Vesikaları

BOA. HR. SYS. 2544-4/7,
BOA. BEO. SYS. 345945,
BOA. HR. SYS. 2543-5/27, 28,

Kaynaklar

AKBIYIK Yaşar, **Milli Mücadelede Güney Cephesi (Maraş)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.
AKYÜZ Yahya, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)**, TTK, Ankara, 1988.
ATALAY Besim, **Maraş Tarihi ve Coğrafyası**, Yay. Haz. İlyas Gökhan, Mehmet Karataş, Kahramanmaraş, 2008.
BAĞDATLI Ali, **Uzunluk: İstiklal Harbinde Kahramanmaraş**, Kervan Yayınları, 1974.
BAŞKAN Hatice, “Türk Basınının Fransız İşgali Altındaki Maraş'ı İşlemesi”, Kahramanmaraş sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Eylül, 2006.
EYİCİL Ahmet, “*I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Mücadelesi Sırasında Maraş'ta Ermeni Mezalimi*”, **Bellekten**, LXVII, 2003.
GÖKHAN İlyas- KOÇ Kemalettin, **Tarihi Coğrafyası Ve Kültürü ile Türkoğlu**, Öncü Basımevi, Ankara, 2009.
GÜNAY Nejla, **Maraş'ta Ermeniler ve Zeytun İsyanları**, İstanbul, IQ Yay., 2007.
GÜNAY Nejla, **1909'da Maraş'ta Ermeni Olayları**, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş, 2009.
GÜNDÜZ Tufan, “Kahramanmaraş”, **DİA**, C.24, Ankara 2001.
GÜRÜN Kamuran, **Ermeni Dosyası**, Ankara, TTK, Ankara, 1985.
IŞIK Mehmet, **Türkiye'nin Derin Tarihi**, Yediveren Yayınları, İstanbul, 2013.
KARADAĞ Hüsameddin, **İstiklal Savaşında Kahramanmaraş**, Kahramanmaraş Kurtuluş Müzesi Kurma ve Yaşatma Derneği, 1994.
Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915-1920), Başbakanlık Devlet arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşiv Dairesi Başkanlığı, Yayın nu.14, Ankara, 1994.
ÖZALP Yalçın, **Ermeni İntikam Alayı Maraş'ta (Vesikalar 1919-1920)**, Kahramanmaraş, 2005.
SARINAY Yusuf, “Ermeni Tehciri ve Yargılamalar”, **Türk-Ermeni İlişkilerinin Gelişimi ve 1915 Olayları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri**, Haz. Hale Şivgin, Ankara, 2006.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

TANSEL Selahattin, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, Başbakanlık Kültür Müşavirliği Yayınları, C.II, Ankara, 1973.

YETİŞKİN Mehmet, “Osmanlının Son Döneminde Maraş”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, S. 67-68-69,C.XXII, Mart-Temmuz-Kasım 2007.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

MARAŞ MİLLİ MÜCADELESİNİN MANEVİ MİMARLARI

Recep Şükrü GÜNGÖR

ÖZET

Dünyada topyekün halkıyla savunulup kazanılan tek savaş vardır: Maraş Kurtuluş Savaşı. Malta adasının kuşatılması ve savunulması Maraş savunmasına benzetilmeye çalışılır ama Malta savunması sadece şehri kuşatanlara karşı savunmadır. Maraş ise bütün halkın sipere girmesiyle, savaşması, gazi yahut şehit olmasıyla sonuçlanan çetin bir mücadeledir. Milli ve manevi değerleri zarar görünceye kadar şehir halkı devletin umumi ahvaline bakarak işgale, hoşlanmasa da ses çıkarmamıştır. Kaledeki Türk bayrağının yerine Fransız bayrağı asılınca, Uzunoluk Caddesinde kadınlarımızın peçelerine Fransız askerinin haram eli uzanınca halkın içten içe hoşnutsuzluğu galeyana gelmiş ve taşmaya başlamıştır. Halk, “Maraş bize mezar olmadan size gülzar olmaz” diyerek tepkisini dile getirmiştir. Sütçü İmam’ın ilk kurşunuyla savaş başlamış ve on bir Şubat gecesine kadar sürmüştür. Bütün ümidimizin bittiği, artık şehri savunma gücümüzün kalmadığı on bir Şubat sabahı Fransızlar atlarının ayaklarına keçe bağlayarak kar, fırtına ve aşırı soğuk bir havada şehri terk etmişlerdir. Bu süreçte ahaliyi mücadeleye ikna eden, savaş süresince ümidini yitirenleri motive eden, iman gücüyle savaşçı çetelere mücadele cehti aşıl原因an maneviyat önderleri olmuştur. Onların kavi imanları çetelerin kavi durmalarını sağlamıştır. Müslüman yurdunu Müslümansız bırakmamak için canlarını vermişler ama Hazret-i Ömer zamanında İslamla tanışan şu mübarek Müslüman yurdu Maraş’ı düşmana vermemişlerdir. Tıpkı 15 Temmuz 2016 gecesinde ayağa kalkan bütün Türkiye gibi. On beş Temmuz gecesi memleketi yerli hainlerin işbirliği ile ele geçirmeye çalışanlarla 1919’da Maraş’ı yine yerli hainlerle işbirliği yaparak ele geçirmeye çalışanlar aynı zihniyetin ürünüdür. Böyleyken on beş Temmuz’da ülkeyi korumak için canını tankların, uçakların, düzenli askeri birliklerin karşısında hiçe sayanlarla seksen sekiz yıl önce elinde saçmalı tüfekte düzenli Fransız ordusunun karşısına dikilen Maraş çetesi de aynı millî zihniyetin yolcusudur.

Bu çalışmada Kahramanmaraş’ın kurtuluş savaşında düşman işgalinden kurtulması için verilen mücadelede din ve vatan duygusunu manevi güç olarak değerlendirip halkı cesaretlendiren, bizzat savaşan, halk birliklerini idare eden maneviyat önderleri anlatılmıştır. Bütün maneviyat önderlerini anlatmak bu makalenin sınırlarını aşacağı için belli başlı isimler ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Maraş Milli Mücadelesi, maneviyat önderleri, kurtuluş, işgal, hürriyet.

ABSTRACT

There is only one war in the world defended and won by the totalitarian people: Maraş War of Independence. Maltese defenses and defenses are tried to be likened to Maraş defenses, but Malta defenses are only defended against those surrounding the city. Maraş is a tough fight that results in the fighting, veteran or martyrdom of all the people entering the order. Until the national and spiritual values are seen as harm, the people of

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

the city did not make an appeal to the occupation by looking at the public artillery. In place of the Turkish flag in Kaledik, the French flag hung, in the streets of Uzunoluk, the disgust of the French soldiers reaching to the veil of the people and the dissatisfaction of the people in the streets reached the gall. The people have expressed their reaction by saying "Maras will not give you a smile without a grave." With the first bullet of the Sütçü İmam, the war began and lasted until the 11th of February. On the eleventh of February, when all our hopes were over, the city did not have the power to defend itself, and the French broke into the feet of their horses, leaving the city in snow storms and extremely cold air. In this process it has been the spiritual leaders who persuaded the ahaliy fighting, motivated those who lost their hope during the war, and fighting warlike gangs with faith. Their covenant beliefs kept the gangs from being blue. Muslims gave their lives to leave Muslims without Muslims, but they did not give the blessed Muslim homeland Marash, who met Islam in the time of Hazrat Umar, to the enemy. Just like Turkey, which stood on July 15, 2016. Fifteen-July-July is the same mindset that tried to seize Marash in 1919, in cooperation with indigenous traitors, in cooperation with local traitors. Thus, in order to protect the country in fifteen July, the Marash gang, which stood in front of the regular French army with eighty-eight years ago in the presence of tanks, planes, regular army troops, is the same national mentality.

In this study Kahramanmaras explained the spiritual leaders who have fought the people, encouraged the people and managed the people's troops as the spiritual power in the fight for liberation from enemy invasion in the liberation war. The names of all the spiritual leaders have been dealt with in order to explain the limits of this article.

Keywords: Maraş National Struggle, spiritual leaders, liberation, occupation, independence.

1.GENEL DURUM

Maraş halkına mücadele fikrini aşıl原因anlar din adamları olmuştur. Maraş Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurucularından Vezir Hoca olarak bilinen Mehmet Alparıslan, Hasan Rafet Seçkin ve Ali Sezai Kurtaran ilk akla gelenlerindendir. Maraş'ta olduğu gibi diğer illerde de din adamları en önde yer almışlardır. Adana'da Müftü Hüsnü, Müderris Abdullah Faik Çopuroğlu. Antep'te; Müftü Rifat Efendi, Urfa'da; Müftü Hasan Hüsnü, Şeyh Saffet (Yetkin), Müderris Âlim Asım Efendiler. Maraş Müdafaasında örneği daha önce görölmemiş kahramanlık destanı yazılmıştır. Maraş halkının Ermeni çeteleriyle Fransız askerlerine karşı koymasında, "İslâm hâkimiyetinin bulunmadığı bir yerde Cuma namazı kılınmaz" fetvası etkili olmuştur. (Sarıkoyuncu, 2012: 24)

Maraş'ı önce İngilizler sonra Fransızlar işgal etti. İşgal gerekçesi de Mondros Mütareke'sinde bulunan şehrin güvenliği ile ilgili maddelerdir. Şehri savunmak amacıyla Maraş Müdafa-yı Hukuk Cemiyeti kuruldu ve başkanlığına Arslan Bey getirildi. Merkez Heyeti'ne bağlı on bölgede teşkilat kuruldu ve her bölgenin başkanları belirlendi. Bölge başkanları işgalcilere karşı direnme hususunda ortak karara vardılar. Bütün bu faaliyetlerin başında

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

şehrin manevi önderi Şeyh Ali Sezai Efendi vardı. (Karabekiroğlu, 2013: 56) Ülkemizin birçok şehrinde yardım toplanıyor Maraş için. Bir de dünyanın bir çok yerinde yardım toplanıyor Maraş Ermenilerinin başarısı için. (Yakar, 2000: 178)

Şubat 1919'da Maraş'a gelen İngilizler 29 Ekim 1919 günü şehri Fransızlara teslim ettiler. İngilizlerin kaldığı dönemlerde bazı olaylar oldu ise de şehir halkının maneviyatını rencide edici bir hadise yaşanmadı. İngiliz işgal güçleri şehir yönetimini almak istediler, şehrin ileri gelenlerinin kararlı duruşları karşısında tutumlarını değiştirip ılıman bir politika izlemeye başladılar. Böyle sekiz ay geçti. Bu süreçte İngiliz ordusunda asker olarak görev yapan Hintli Müslümanlar Ermenilere karşı Müslüman Türkleri korudular. (Çelik, 2005: 722) Özellikle de yüzbaşı Hasan Rufai bu işin önderliğini yaptı. Hasan Rufai, Ali Sezai Efendi ile tanıştıktan sonra ondan ders almaya başladı ve bundan sonra iş yerli Ermeni hainlerinin aleyhine döndü. Çünkü Hasan Rufai, Müslümanlara el altından silah sağlıyor, temkinli ve hazırlıklı olmaları gerektiğini söylüyordu. İngiliz işgal güçleri çekilince o da Ali Sezai Efendi ve Maraşlılarla vedalaşıp ayrıldı. İşlerin her gün kötüye gittiğini gören Ali Sezai Efendi ve şehrin diğer ileri gelenleri toplantılar yaparak on farklı bölgede Kuva-yı Milliye şubesi açtılar. Kafile kafile insanları toplayıp namus sözü aldılar. Kendi aralarında aldıkları kararları da yazılı hale getirdiler. Divanlı, Kayabaşı, Alemlî, Kumarlı, Çomaklı, İsadivanlı, Şekerli, Hatuniye ve Duraklı mahalleleri Heyet-i Milliyesi aralarında şu ortak kararları aldılar:

1. Hiç kimse düşmandan kesinlikle kaçmayacak ve evlerini bekleyecek. Evlerini terk ederek uzaklaşırsa bu durumdan mücahitler olumsuz yönde etkilenecek. Ayrıca boş bırakılan Müslüman evlerine düşman yerleşecek ve önemli noktaları ele geçirmiş olacak. Kesinlikle hiç kimse kendi bulunduğu yer ve evinden başka yere gitmeyecek.

2. Halkın belirlenen kurallara uymalarını sağlamak için görevliler tayin edilecek. Aralıklarla gezen devriye yakaladıkları insanları buldukları noktalara dönmeye ve burada kalmaya mecbur edecek. Alınan kararlara uymayanlar en sert şekilde cezalandırılacak.

3. Mahallelerde bulunan ve karakollara katılmayan silahsız başı bozuklar tutuklanarak bölge dışına çıkarılacak. Herkes kesinlikle karakol emrine uyacak. Evlerine çete alan veya bunları misafir edenlerin evleri yakılacak ve ev sahibine gerekli ceza verilecek. Bu talimata uymanın mecburi ve gerekli olduğu, Müslümanlara kesin bir dille anlatılacak. Müslümanların düşman işgalinden kurtulmaları için, birlik ve beraberlik içinde bulunmalarının önemi idrak ettirilecek.

4. Yağma kesinlikle yasaktır. Alınan eşya veya iaşe merkeze gönderilecek. Eşyaları yağmalayıp saklayanlar ağır cezaya çarptırılacak.

5. Mahallelerde bulunun ve karakollarda görev yapamayacak durumda bulunan mazeretli şahıslar, ellerinde bulunan özel veya devlete ait silahları en yakın ihtiyar heyetine teslim edecek. Bu silahlar ihtiyar heyetinin belirlediği şahıslara verilecek. (Eyicil, 2017: 52)

İtilâf Devletleri işgal ettikleri Adana, Maraş ve Antep çevresinde himayeleri altında bir Ermeni devleti kurmak istiyorlardı. Fransız işgalinin

ULUSLARARASI MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

daha ikinci günü Fransız asker elbisesi giyen Ermeniler, burası Ermeni yurdu, burada peçe ile gezemezsiniz diyerek Müslüman hanımları taciz etmeye başladılar. Bunun üzerine Sütçü İmam hadisesi meydana geldi. 29 Kasım 1919 günü Maraş Kalesi'nden Türk bayrağı indirilince halk harekete geçerek 30 Kasım günü Cuma namazından önce bayrağı tekrar Kalenin burcuna dikti. Ermeni askerlerinin zulmüne daha fazla dayanamayan Maraş halkı 20 Ocak 1920'de savunma savaşına başladı. 22 gün süren savaştan sonra Fransızlar, 11 Şubat 1920'de Maraş'tan çekilmeye mecbur oldular. Onlara yardım eden Ermenilerin bir kısmı Fransızlarla şehri terk etti. (Eyicil, 2017: 58)

2.MARAŞ MİLLÎ MÜCADELESİNDE MANEVÎ ROL OYNAYAN ÖNDERLER

2.1.ALİ SEZAI EFENDİ

Şeyh Ali Sezai Efendi, Kahramanmaraş'ın düşman işgalinden kurtulmasında büyük payı vardır. Kurtuluş mücadelesinde manevi komutanlık yapmıştır. Ali Sezai Hoca ya da Şih Ali Efendi olarak tanınan Şeyh Ali Sezai Efendi, şecere yönünden de Hazreti Hüseyin'in (r.a.) soyundan geldiği için seyyittir. İlk dedesi Emir Abdülcemil'dir. Onun oğlu Veli Mehmet, onun da oğlu Hacı Ahmet'tir. Şeyh Ali Sezai Efendi, Hacı Ahmet Efendi'nin oğludur. 1867'de Şekerli mahallesinde dünyaya gelmiştir. Kendisi beş yaşında iken babası ölmüş ve kız kardeşi Ayşe ile öksüz kalmışlardır. Eniştesi Saraç İbrahim efendinin bir ara Hatay'ın Akbez kasabasına göçmesiyle kendisi de birlikte götürülerek oradaki Fransız okuluna bir müddet devam ettirildiği için Fransızca'yı öğrenmiştir. On yedi yaşında iken halkın saygı duyduğu Rufai Şeyhi Şakir Efendi'nin müridi olarak Şeyhin Tekkesine devam etmiştir. Kadiri-Rufâî Şeyhi Şakir Efendi'nin görevi Hatuniye Mahallesindedir. Ali Sezai Efendi 24 yaşına geldiğinde şeyhliği ilan edilmiştir.

Şeyh Ali Sezai Efendi, dört ayrı müderristen, dört ayrı diploma almıştır: 1. İcazete fâil olarak Şakir Efendi'den diplomasını almıştır. 2. 1892'de Nakşibendi şeyhi Darendeli Hacı Mehmet Efendi'den Nakşibendi şeyhliği icazeti almıştır. 3. 1893'te Urfalı Şeyh Mustafa Efendi'den ikinci defa Nakşibendi şeyhliği icazeti almıştır. 4. 1896'da İmam-zâde Hacı Osman Efendi'den Kadiri ve Halep Nakibi Mehmet Ebülhüdâ Efendi'den ikinci bir Rufai şeyhliği icazeti almıştır. (Moroglu, 2015: 65)

Hatuniye Camii civarındaki Alaüddeve Vakıflarından olan Çiftli Zâviyeyi yöneten zâviyedarların ölümünden sonra, 1862'den beri zâviyedarlığı kimseye verilmediği için bakımsız kalmıştır. Zamanla harabeye dönen bu zâviye ve müştemilatının bakımını ve onarımını üstlenen Şeyh Ali Sezai Efendi, 1894'ten itibaren zâviyeyi beş vakit ezan okunan, namaz kılınan bir mekan haline getirmiştir. Haftanın belirli günlerinde yapılan Rufai Zikirlerini de yönetmiştir. 1912'de Evkaf Nazırlığının beratı ile Zâviye ve oraya ait üç dükkan ve diğer müştemilatın bakım, onarımından sorumlu olmak şartıyla Zâviyedarlık görevi Şeyh Ali Sezai Efendiye verilmiştir. Zâviyede cemaatla namaz kılınmış, zikir âyinleri yapılmış, bununla beraber çocuklara din dersleri verilmiştir. Anlaşmazlıklar giderilmiş ve küskünler barıştırılmıştır. Çiftli Zâviye, içindeki geniş kapsamlı kütüphanesi de dahil olmak üzere bütün eşyaları ile yanmıştır. Kurtuluş Savaşının o karışıklığında,

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Ali Sezai'nin Şekerli Mahallesindeki evi ile Zâviye bitişiğindeki kaldığı ev de yanmıştır. Zâviyede çocuklara yönelik din dersleri, güzel yazı yazma ve diğer genel bilgilerden istifade etmek isteyen bazı Yahudi aileler de çocuklarını zaman zaman buraya göndermişlerdir. Tekke ve zâviyelerin Kanunla yasaklanmasıyla Türkiye genelindeki tekke ve zâviyelerle birlikte Çiftli Zâviye de kapatılmıştır.

29 Kasım 1919 Cumartesi günü Governör Andre tarafından yapılan toplantıya şehrin ileri gelenleri, ilim adamları, daire müdürleri, hâkimler, komiser ve jandarma komutanı katılmıştır. Governör kısa bir konuşma yapmıştır: "Ben memleketin onarımına, halkın refah ve mutluluğuna çalışıp hakkınızda iyilikle davranacaktım. Dün kuvve-i işgaliyem aleyhine ayaklandınız. Ben isteseydim, bayrak için kaleye hücum eden halkı makineli tüfek ateşine tuttururdum. Binlerce adam ölür ve yaralanırdı." Önce sağ, daha sonra sol kolunu kaldırarak:

"Şu kolum kuvvettir, şu kolum da lütuf, hangisine sarılmak istiyorsunuz? Yani amacınız harp yapmak mı, yoksa af ve lütuf dilemek midir? Söleyiniz." Dedikten sonra orada bulunan Şeyh Ali Sezai Efendi tercümana dönerek: "İyice dinle ve tamam söyle." diye söze başlamıştır:

"Dört yüz küsur sene evvel Kanuni Sultan Süleyman'ın Fransa Devleti ve Milleti hakkındaki iyi niyet ve himayeleri tarihi bir hakikattir. Devletlerarasında adil, medeni ve dost olarak tanıdığımız Fransızların dili de Osmanlı okullarında okutulmaktadır. Sizden evvel İngilizler buradayken kumandanları hükümetimizin işlerine karışmamıştı, dini ve millî sembolümüz olan sancağımıza el uzatmamıştı. Fransız işgal kuvvetlerinin tarafsız hareket edeceğine, hükümet işlerine karışmayacağına dair yayınlanan beyannamenin aksine hareket edildiğinden Ermeniler Türklere karşı hunharca cinayetlere başlamışlardır. Dünkü gün de sancağımıza tecavüz edilmesi, halkın heyecan ve galeyanını doğurmuştur."

Governör, Mutasarrıf'a dönerek hiddetle "Milletin galeyanına sebep sensin." deyince Ali Sezai Efendi "Galeyana asıl sebep sizsiniz, Mutasarrıf Bey değil." diyerek, hür olan bütün İslâm ülkelerinde senede iki bayram ve haftada bir Cuma namazı kılındığını, milletimizin istiklâl ve hâkimiyet şerefının alameti olan ay yıldızlı sancağın'ın öteden beri kaleye çekildiğini, sancağa el uzatıldığını gören halkın Cuma namazını kılamayacağından galeyan doğurduğunu ve meşru hakkı olan sancağını yerine diktikten sonra dağıldığını, bunun işgal kuvvetlerine yapılan bir ayaklanma olmadığını sert bir dille anlatmıştır. Bu konuşma üzerine Governör:

"Sancağın dini inançlarınızdan olduğunu bilmiyordum. Bilseydim kaleye asker koymaz ve onu kaldırmazdım." diyerek hatasını kabul etmiştir. Daha sonra Ermenilerin Türklere karşı yaptıkları katliam, vahşet ve cinayetler delilleriyle ortaya konarak tartışılmış ve iki saat kadar süren toplantıdan bir sonuç çıkmamıştır. 30 Kasım 1919 günü Governör Andre Maraş'ta tutunamayacağını anlayıp Antep'e gitmiştir.

1919'da başlayan Maraş harbinin bitimine kadar, müridleri ve Maraş halkı ile beraber cihadını sürdürmüştür. Maraş'ın kurtuluşundan sonra Türkiye Millî Mücadelesinin başarısı için Maraş'ta yeni yeni yapılandırılan askerî birliklerin bilgilendirilmesi ve moral kazandırılmasında Şeyh Ali Sezai

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Efendi görevlendirilmiştir. 1924'te gezici öğretmenlik görevi verildiği için Pazarcık ilçesi ve köylerindeki halka hitap ederek onların devlete olan bağlılığını ve itaatlerini arttırmıştır. Fransız ve İngiliz ajanların bu köylerdeki insanlarımıza yönelik propagandaları etkisiz olmuştur. Gezici öğretmenlik görevi 1926'ya kadar sürmüştür. 1926'da Maraş merkez vaizliğine tayin edilmiştir. Ulu Camideki vaizlik görevini vefatına kadar sürdürmüştür. Soyadı kanunu çıkınca Maraş'ın kurtuluşuna önderlik etmesine ithafen ona Kurtaran soyadı verilir.

Şeyh Ali Sezai Efendi, heybetli görünüşe sahiptir. Aynı zamanda alçak gönüllü ve güler yüzlüdür. Maraş'taki Hıristiyan ve Yahudi din adamları ile iyi diyalog içindeydi. İyi bir hatip olduğu için millî bayramlarda konuşma görevi ona verilmiştir. Okulda öğretmen, mahallede herhangi bir insan, evinde şefkatli bir eş ve baba, Maraş mücadelesinde milleti örgütleyen manevi komutandır. 11 Haziran 1937'de Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur. (Alparslan ve Yakar, 2009, 200)

2.2.REFET EFENDİ

1864'te Maraş'ta doğmuştur. Asıl adı Hasan Refet'tir. Babası Ulu Cami imamı Müderris İlyas Efendi, annesi Bursalı Fatma Pembe Hanım'dır. İlköğrenimini Sıbyan mektebinde tamamladıktan sonra babası Müderris İlyas Efendi'den, Müftü Kanadıkırık Mustafa Efendi'den, Müderris İsmail Efendi'den ders almıştır. İcazetini ise Kanadıkırık Mustafa Efendi'den almıştır. Bunun haricinde Nebeviye Medresesinde eğitim görerek çeşitli dallarda icazet almıştır. Arapça ve Farsça öğrenmiştir. İttihat ve Terakki Partisi'nin 1908'de Maraş şubesini açarak başkanlığını yapmıştır. Maraş Evkaf Müdürlüğü, İl Genel Meclis Üyeliği görevlerinde bulunmuştur. 1910'da Eytam Müdürlüğüne atanmıştır. (Yakar, 2014: 190)

Maraş'ın düşman işgaline uğramasının ardından kurulan Müdafaa-i Hukuk Teşkilatının 2. başkanı olarak milli mücadelede görev almıştır. (Yakar, 2013: 296) Maraş'ın düşman işgalinden kurtuluşunun ardından Antep savunmasına da katılmıştır. Maraş Eytam müdürlüğü görevinde iken TBMM'nin Birinci Dönemi için yapılan seçimde Maraş milletvekili seçilmiş ve 23 Nisan 1920'de Ankara'da Meclis'in açılışında hazır bulunmuştur. (Alparslan ve Yakar, 2011: 87).

Meclis'te Şer'îye-Evkaf, İrşad, Adalet, Milli Eğitim ve PTT Komisyonlarında çalışmıştır. 8 Nisan 1922'de Rusya'dan gelecek yetim çocukların yerleştirilmesi ve bakımı için kurulan komisyonda görevlendirilmiştir. Bir yıl mebusluk yaptıktan sonra istifa ederek kendi isteği ile 19 Nisan 1922'de Maraş merkez müftülüğüne atanmıştır. Soyadı kanunu ile Seçkin soyadını almış ve 7 Haziran 1929'da vefat etmiştir. (Yakar, 2014: 191)

Arslan Bey hatıralarında General Keret ile Refet Hoca arasında geçen konuşmayı şöyle anlatır: "15 Kanun-i Evvel 1919 tarihinde Mıntıka-i Şarkıye Kumandanlığı'na tayin edilen General Keret Maraş'a geldi. Memleketin ileri gelenleri ile hükümet memurlarını karargâha çağırıp, memleketin himayesinin uhdesine verildiği cihetle asayiş bozanları ve kuvve-i işgaliye aleyhindeki hareketleri men edeceğini ve Pazarcık'taki Kılıç Ali avanelerini tutup hapis

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

edeceği gibi sözler sarfetmiştir. Refet Hoca'nın da "Fransız medeniyetinden bahsediliyor, hâlbuki Fransız işgali üzerine enva-i fenalıklar oluyor, Ermeniler silahlandırılıyor. Kadınlara, ihtiyarlara tecavüz vaki oluyor, buna ne demeli?" demesi üzerine ertesi akşam Çukuroba Camii'ne bomba atılmıştır." (Özalp, Tarihsiz: 39-40).

Tercüme-i hal kâğıdında İstiklal Madalyası aldığı ifade edilen Hasan Refet Efendi, ilim, şiir ve edebiyata düşkünlüğü ile bilinen Maraş ve civar memleketlere büyük hizmetleri dokunan, çok zeki ve çalışkan birisidir. (Şavklı, 2000: 173) Çok zeki ve gözü pek olan bu zat sözünü esirgemez, nerede olursa olsun fikrini yürütmek için ikna vasıtası olan temsillerden ve atasözlerinden istifadeye çalışır ve biraz inatçı hallerde bulunurdu. Onun Maraş'tan ayrılması ile işlerin en ağırlarının fakirlere yüklenmesine karşı koyan hiç kimse kalmamış gibidir. (Bağdatlı, 1974: 117).

2.3.RİDVAN HOCA

1867'de Maraş'ta doğmuştur. Baba adı Rızvan, Anne adı Hatice'dir. Kuran'ı hıfz ederek "Hafız" ünvanını almıştır. Osmanlı Meclis-i Mebusan üyesi Beyazıt oğlu Şükrü Bey'in konak imamlığı ve Ulu Camii müezzinliği görevlerini yapmıştır. Öğrenci yetiştirmiştir. (Yakar, 2014: 193-194). Asıl adı Rızvan-zâde Mehmet Efendi'dir. Sesinin güzelliği Darendeli Mahmut Nedim Hoca Efendi'nin dikkatini çektiğinden onu öğrencileri arasına almıştır. Osman Sandaloğlu ve Darendeli Abdullah Efendi okuma arkadaşlarıdır. (Yakar, 2013: 117).

Bayrak Olayı dendiğinde akla gelen ilk kahramanlarından biridir. İşgalcilerin kaleden Türk bayrağını indirmesinin ardından cemaat Cuma namazı için toplanmıştır. Ulu Camii imamı Rıdvan Hoca minbere çıkarak hutbeye başladığı sırada dışarıda bir gürültü kopmuştur. Şerbetçioğlu Mehmet "Sancağı çıkarın" diye bağırırken gürültü içeriden duyulmuştur. İçeride de "Bayraksız namaz kılınmaz!" nidaları işitilmiştir. Buna Rıdvan Hoca'nın "Hürriyeti olmayan bir milletin Cuma namazı kılması caiz değildir." fetvası eklenince, cemaat minberdeki sancağı alarak dışarı çıkmıştır. Bu azim ve bayrak aşkıyla kaleye akın eden halk Türk bayrağını ait olduğu yere asarak, bağımsızlığın Türk milleti için ne ifade ettiğini işgal güçlerine göstermiştir. Rıdvan Hoca ismi ise bu tarihi onur verici hadise ile ölümsüzleşmiştir. (Eyicil, 2009: 55)

Maraş Millî Mücadelesinin baş kahramanlarından Rıdvan Hoca, adı şapka olaylarına karıştığı için bir süre ceza evinde kalmıştır. Daha sonra da Tuzhan'da bakkallık yapmıştır. Soyadı kanunu ile "Kandeğer" soyadını almış ve 5 Mart 1953'te vefat etmiştir. (Yakar, 2014: 193). 1928 doğumlu torunu Hayriye hanım kendisi ile yapılan söyleşide dedesi hakkında hatırladıklarını anlatmıştır:

"Onun gibi şahsiyetler bir daha gelmedi evlat. O benim hem dedem hem de babamdı. Rıdvan Hoca'nın asıl adı Mehmet'tir, babasının adı Rıdvan olduğundan kendisine de Mehmet Rıdvan derlerdi. Annesi Hatice hanım'dır. Doğum tarihi kesin olmamakla birlikte, dedem 96 yaşında vefat etti. İlmi birikimi maşallah çok iyi idi. Tahsil için çok gurbete çıkmış. İlk dini tahsilini Duraklı camii müezzini olan babası Rıdvan Hoca'dan almış, küçük yaşta

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Kuran-ı Kerim'i hatmettiğini, sonra da hıfzettiğini söyledi. Birçok hocadan Arapça, Farsça, Sarf ve Nahiv dersleri almış. Şu hatıratını yine kendisinden dinlemiştim. Urfa'ya ilmi tahsilini artırmak için bir grupla gittiklerini, oraya vardıklarında dedem oranın komutanı tarafından Kuran okutturulup dinlenir. Orada bulunanlar bundan çok etkilenirler. Oranın Komutanı, "Hoca sen eğitimi bırak burada bizim yanımızda kal sesin çok güzelmiş." dediğinde Mehmet Rıdvan Hoca, "Olmaz komutan, ben babama, beni buraya yollayanlara ne derim. Buraya ilmi tahsil için geldim, eğitimimi tamamlayıp Maraş'a dönmeliyim." diyerek komutanın teklifini güzelce reddeder. Dedemin en yakın dostu ahababı Hafız Ali Efendi idi, birbirlerini dinlediklerine çok şahit oldum. Duraklı Mahallesinde etrafı dut ağaçları ile çevrili bir bahçesi vardı. Oraya sebze eker, biçer nafakasını teminle birlikte ürünlerini ihtiyaç sahiplerine dağıtırdı. Mahalleliden "Hocam benim ekonomik sıkıntılarım var, paraya ihtiyacım var." diyene "Bahçeden bir bölümü ayırır burayı ek biç sat nafakamı temin et." derdi. Tuz hanındaki bakkal dükkânı bakkallıktan çok Maraş'ın ileri gelen din adamlarının uğrak yeri İslami istişarelerin yapıldığı hararetili mülhazaların olduğu bir mekândı. Ben Onu en çok Hafız Ali Efendi ile görürdüm. Ömrünün son zamanlarında bizleri toplar ve "Evlatlarım size vasiyetimdir. Eğer ben Hafız Ali Efendi'den önce ölürsem benim cenaze namazımı Hafız Ali Efendi kıldırın." demişti. Maalesef öldüğünde Hafız Ali Efendinin de ayağı kırılmış cenazesine katılamamıştı.

Rahmetli Dedem Ata binmeyi severdi. Kendisi de en çok sevdiğim şey Kuran okumak ve okutmak derdi. Harama ve helale çok dikkat ederdi. Yine bir gün bizi, evlatlarını topladı ahırda duran bakır bir teşt için bize vasiyette bulundu. "Evlatlarım şu gördüğünüz bakır teşt bizim değil savaş zamanı komşumuz olan Ermenilerden kaldı, olur ki gelir alırlar diye beklettik, bunun içinde çetelere pilav pişerdi, onlar kaçıp gittiler, geri gelmediler. Ölüm bana sizden evvel gelirse benden sonra bu teştı benim sanıp aranızda pay etmeye kalkmayın, ihtiyaç sahibine verelim." deyip daha sonra teştı eliyle götürüp bir fakire vermişti.

Savaş yılları ile ilgili anlattıkları: Bizim duvar komşumuz Ermenilerdi, derdi. İyi de ilişkilerimiz vardı, yurdun her yerini işgal eden İngiliz ve Fransızlar Maraş'a da gelmişlerdi. Bunlar gelmeden iyi ilişkiler içerisinde olan komşumuz Ermenilerle her şeyi paylaşırdık, taki yabancıların şehrimize gelmesiyle durum değişti, sanki önceki komşularımız gitmiş yerlerine hiç tanımadığımız insanlar gelmişti. Yer yer taşkınlıklar yapmaya, sözlü satışmalarla birlikte kindar gözlerle etrafı rahatsız etmeye başladılar. Önceden mukaddesatımıza, kutsal değerlere saygısızlık etmeyen Ermeniler Fransız askerlerden cesaret alarak her şeye saldırmaya, işi kadınların taciz edilmesine kadar ilerlettiler. O zamanlar ben Ulu Camiye iki bayram ve Cuma namazlarını kıldırarak için inerdim. Yine günlerden 28 Kasım 1919 Cuma öncesi kaledeki Türk bayrağı yerinden indirilmişti. Bu olay onların sonunun da sanki işareti oldu. Cuma için bütün köy kent Maraş'taydı. Zaten olayı gören insanlar yeteri kadar gerilmiş, bu hadiseye dikkat çekmişlerdi. Kısakürek-zâdelerden avukat Mehmet Ali bey eliyle bir bildiri yazarak merkez camilere göndermiş. Bununla halkın dikkatlerini kaledeki olaya

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

çekmiştir. O gün Cuma namazını camide kılamadık, halk huzursuzdu ben minbere çıktığımda hutbeyi irat edemedim. Bayrak bizim için özgürlüğümüzün, hürriyetimizin temsili anlamındaydı. Onun Fransızlar tarafından indirilişi tüm halkı derinden incitmişti. Sadece Hürriyeti olmayan bir milletin Cuma namazı kılması caiz değildir, diyebildim. Halk hep birlikte minberdeki bayrağı alarak kaleye hücum ettik. Çeteler biz varmadan bayrağı hiçbir çatışma olmadan yerine çekmişler ve tekbir sesleri getiriyorlardı. Cuma namazını orada, kalede kıldık. Zaten ondan sonra da bu taşkınlıklar yer yer çatışmaya dönüştü.

Dedem savaşın şiddeti artmadan her Maraşlının yaptığı gibi bir fırsatını bulur ailesini daha emniyetli olacağını düşündüğü Gaffarlı köyüne akrabalarının yanına götürür. Hayvan ağıllarının bulunduğu alt katta bir odaya eşi çocukları ve annesi Hatice ninemde yanlarında olmak üzere oraya yerleştirir, helalleşmenin ardından kendisi şehre savaşa katılmaya gelir. Artık gözü arkada değildir. Maraş'ın ileri gelenleri ile toplantılarına katılır. Hoca, mahallede oluşan çete grubunun doğal lideridir. Duraklıdaki evini çete karargâhı yapar. Oluşturulan mahalle çeteleri ile nerede bir çatışma var grup oraya kendisi de birlikte yardıma giderler. Savaş bitene kadar dedemlerin evi çetelerin aynı zamanda yatıp kalktığı yerdir. On beş gün sonra çocuklarını merak eder ve Gaffarlı köyüne gider. Oradaki manzara içler acısıdır. Yiyecek bittiğinden kıtlık baş göstermiştir. Çocuklar açlıktan ve ağlamaktan bitap düşmüşlerdir. Bütün köyü dolaşır biraz bulgur, mercimek ne bulursa bakliyat olarak toplar, içine bırakacak yağ bulunmaz, toplanan malzemeyi çorba pişirirler. Pişen çorbadan elleriyle çocuklara yedirir. Rahmetli Bekir amcam anlatırdı, ömrümde yediğim yağsız olmasına rağmen en lezzetli çorbayı derdi. Savaş sonrasında çocukları ve eşini Maraş'a getirir. Rahmetli nenem anlatmıştı: "Maraş'a geldiğimizde evde ağızımıza koyacağımız bir lokma zahire kalmamıştı yavrum." demişti. Yani o dönem hiçbir yerde yiyecek yoktu. Hoca yer yer tahrip olmuş eski evini yeniden tamir eder ve Duraklı mahallesinde hayatını sürdürür. (Ridvanhocavakfi, 2017)

2.4.SÜTÇÜ İMAM

Mücadelemizin timsali olan İmam, Maraş'ın Feyzi Paşa Mahallesi, (bektutiye) Hane 112, Cilt 9/1, Sahife 177'de kayıtlıdır (Özalp, 1985: 70). Babası Kireççi-zâde Ömer Efendi, annesi Tiyeklioğullarından Emine hanımdır. 1878'de doğan kahramanımızın asıl adı İmam'dır. Hacı İmam diye tanınmıştır. Uzunlukta küçük bir dükkânda süt satarak geçimini sağladığı ve Uzunluk camiinde fahri imamlık yaptığı için Sütçü İmam diye de bilinir. (Alparslan ve Yakar, 2009: 189). Maraş Milli mücadelesinde ilk kurşunu atan ve bu mücadeleyi ateşleyen kıvılcımın kahramanıdır. (Moroğlu, 2015: 84) Müslüman kadınların namusuna tecavüz hadisesinde gösterdiği cesaret ve tavırdan dolayı simge kahramandır. Maraşın Bektutiye (Fevzi Paşa) mahallesindedir. Uzunluk'ta küçük bir dükkânda süt satarak geçimini sağladığı için Sütçü İmam diye de ünlenmiştir. (Yakar, 2014: 56)

31 Ekim 1919 Perşembe günü Fransız işgal kuvvetlerine bağlı Ermeni askerleri üçer, dörder kişilik gruplar halinde silahlı olarak çarşı ve sokaklarda dolaşmaktadırlar. Bunlardan bir grup akşama doğru Uzunluk Hamamı

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

önünde yarı sarhoş halde hamamdan çıkan Müslüman kadınlarına sarkıntılığa yeltenip el ve dil uzatmaya, peçe ve çarşaflarını çekip parçalamaya başlamışlardır. Kadın ve çocukların feryadı üzerine olayı işiten ve gören Türkler, hemen dışarı fırlayıp olay yerine yetişmişlerdir. Ermenilere buradan hemen uzaklaşmaları için uyarıda bulunmuşlarsa da Ermeniler, kötü sözlerle karşılık vererek silaha davranmışlardır. Bu sırada olaya engel olmak isteyen Çakmakçı Sait, Darülmuallimin öğrencisi Taha ve Gaffar Kabuloğlu Osman Efendiler ileri atılmışlardır. Açılan ateş sonucu bunlardan yaralanan Çakmakçı Sait sonra şehit olmuş, diğer yaralı Osman Efendi tedavi sonu kurtulmuştur. Bu sırada olayı öğrenen Sütçü Hacı İmam tabancası ile olay yerine yetişmiş ve saldırganlardan birine ateş ederek oradan uzaklaşmıştır. Yaraladığı Ermeni daha sonra tedavi olunmakta iken ölmüştür. (Yakar, 2014: 57)

Uzunoluk'ta bu olaylar meydana gelirken henüz şehri terk etmemiş olan bir İngiliz devriyesi olay yerine gelip durumu öğrenmiştir. Saldırgan Ermenileri önlerine katıp karargâha götürerek olayın büyümesini önlemiştir. Biraz sonra bir Fransız subay, bir manga kadar asker ile karakola vararak Sütçü İmam'ın derhal yakalanmasını istemiştir. Sütçü İmam Fransız ve Ermeniler tarafından çok aranmış ve yakalanması için hükümetin de sıkıştırmasına rağmen izine rastlanamamıştır. Sütçü İmam çoktan Ahırdağı'nı aşip Ağabeyli köyüne ulaşmıştır. Millî mücadelede sıkıldığı ilk kurşunla Müslüman Türkün namusunu koruyan, İstiklal Savaşının müjdecisi olan yiğit kahraman gazisine savaş sonrası Belediyede görev verilmiştir. Abdülmecit Efendinin halife olduğu gün 101 pare top atışı yaparken topun ısınıp patlaması neticesi yaralanmıştır. Kaldırıldığı hastanede 25 Kasım 1922'de vefat etmiştir. Fahri imamlığını yaptığı Çınarlı Camiinin mezarlığına defnedilmiştir. Uzunoluk hadisesinin gerçekleştiği yere 1936'da bir anıt çeşme yaptırılarak şehrin merkezi konumunda olan Kıbrıs Meydanı'na da 1977'de Kurtuluş Anıtı yaptırılmıştır. Çınarlı Camiindeki mezarı ise 1980 sonrası Sıkıyönetim Komutanlığınca anıt mezar haline getirilmiştir. (Yakar, 2014: 58)

2.5.EVLİYA EFENDİ

Maraş Millî Mücadele tarihinin en büyük kahramanlarından. Maraş'ta 1881'de doğmuştur. Babası Defter-i Hakani memuru Mustafa Bey, annesi Elife Hatundur. (Özalp, 1985: 72) Muhtemelen Cerit aşiretinden olan ailenin ilk büyüğü bir Şeyh Efendidir. Dulkadirli beyleri bu şeyh efendi için bir tekke-zâviye yaptırmıştır. Acemli cami merkezli bir mahalle oluşturan ailenin "Evliya" lakabı alışı da bu tarikat şeyhinden dolaydır. Evliya Efendi henüz beş yaşında iken Kuran-ı Kerim'i hatmeder. Rüştüye mektebini 1895'de bitirerek Bektutiye medresesi müderrisi Mehmet Mümtaz Efendi'den Arapça dersleri alır. 1900'de İstanbul'a giderek Fatih medresesine devam eder. Bu arada hukuk eğitimi de alarak Evkaf mektebini bitirir. 1912'de Maraş Evkaf (vakıf) memurluğuna atanır. Sütçü İmam olayının ardından bayrak olayı meydana gelince Fransızların gerçek niyetleri ortaya çıkmıştır. Her Maraşlı gibi bu durumu kabullenemeyen Evliya Efendi bir protesto metni hazırlayarak 447 kişiye imzalatmıştır. Protesto metni aynen şu şekildedir:

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

“Mütareke şartlarına aykırı olarak Maraş’ı işgal eden İngiliz kuvvetlerinin yerine Fransız kuvvetleri gelmiştir. Her iki kuvvetin de vazife ve yetki itibarı ile idareye müdahale hakkı yoktur. Yüzbaşı Andre sivil Vali olarak Maraş’a tayin edildiğinde kendisine hükümet binasından oda ayrılmıştır. Cuma günü kaleden Türk bayrağını indirerek halkın galeyana gelmesine sebep olmuştur. Birkaç gün evvel Maraş’a gelen General Keret kuvvetlerini fazlalaştırmıştır. Tayyareler, toplar getirerek şehri tahkim edeceğini bazı kişileri cezalandıracağını söylemiştir. Mahalli asayişle ilgili hiçbir olay olmadığı halde asker ve cephane sevk edilerek kiliselere yerleştirilmektedir. Şehir savaş sahası haline sokulmuştur. Altı buçuk asırlık tarihe sahip yüce devletin kıymetli bir parçası olan ve yüzde doksanını Türklerin teşkil ettiği vilayetimizi Anavatandan ayırmak maksadı güdüldüğü anlaşılmıştır. Bu durum barış için yegâne düstur olarak görünen ve İtilaf devletlerince de kabul edilen Wilson Prensiplerinin 12. maddesine de aykırıdır. Türk milletinin kalbinde büyük bir heyecan uyandıran bu hareketi ve lüzumsuz yere askeri kuvvetler getirilmesini şiddetle protesto ederiz. Mütareke hükümlerine ve Wilson Prensiplerinin 12. maddesine riayet edilmesini, idareye müdahale edilmemesini, aksi takdirde sorumluluk kabul edilmeyeceğini arz ederiz.” (Yakar, 2014: 16)

Bu protesto metni 17 Aralık’ta Maraş Mutasarrıflığına verilir. Mutasarrıflık ise 21 Aralık’ta General Keret’e gönderir. Protestodan bir sonuç alınmadığı gibi Fransızlar tarafından Ermenilerin silahlandırılmasına daha bir hız verilmeye başlanılır. Maraş’ın işgalini içi kan ağlayarak görmüş, durmanın zamanı olmadığını anlayarak, Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti nizamnamesini esas alarak bir tüzük hazırlamış ve Maraş’ta açılan şubesinin merkez idare heyeti azası olmuştur (Özalp, 1985: 72). Evliya Efendi Maraş Müdafa-i Hukuk Cemiyetinin kurucuları arasında yer alarak kendi mahallesi olan Acemli semt başkanlığına seçilir. Şehri on bölgeye ayıran Maraş Müdafa-i Hukuk Cemiyetinin başkanlığına ise Arslan Bey seçilmiştir. Her bölge için ayrı bir yönetim kurulu oluşturulmuş ve yakın köylerin de bu yönetim kurulları tarafından sevk ve idare edilmesine karar verilmiştir. General Keret 21 Ocak 1920 günü şehrin ileri gelenlerini karargâhında toplamış ve yapılan görüşmelerin ardından bunlardan bir kısmını serbest bırakırken Mutasarrıf Vekili Cevdet Bey, Belediye Reisi Bekir Sıtkı, Jandarma Kumandanı İsmail Hakkı başta olmak üzere bazılarını da tutsak olarak karargâhta alıkoymuştur. Kendince Maraşlıya gözdağı vermiştir. Haber şehirde duyulduğunda havaya ateş açılarak beklenen işaret verilmiştir. Artık geriye dönüşü olmayan bir mücadeleye girilmiştir. İşareti alan Evliya Efendi hiç vakit kaybetmeden çetelerinin başına geçmiştir. İlk iş olarak da kalenin arkasındaki küçük bir vadi içerisindeki Saint George kilisesine saldırmıştır. Karşı komşusu Avedis Seferyan’ın emrindeki Ermeni lejyonerleri tarafından evi ateşe verilip yakılan Evliya Efendi çatışmalarda en başta yer alarak emri altındaki çetelere örnek olmuştur. Yakın köylerden Maraş’a yardıma gelen çeteler Evliya Efendinin kahramanlığına hayran olmuş ve onun emrinde çatışmalara katılmak için can atmıştır. Köylerden gelen bu takviye kuvvetlerle Şekerdere’deki Fransız karakoluna ve Şekerdere kilisesine karşı harekete geçilmiştir. Ermeni lejyonerlerinin karargâh olarak

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

kullandıkları Avedis Seferyan'ın da evine bir baskın vererek Avedis kuvvetlerine büyük zayıat verdirmiştir. Bu baskında Avedis ağır şekilde yaralanmış ve götürüldüğü Taşhan'da ölmüştür. Savaşın yedinci günü 27 Ocak Salı günü Kanlıdere'den kışlaya çıkan yol üzerindeki Ermeni evleri Evliya Efendi kuvvetleri tarafından tamamen ateşe verilmiştir. Abarabaşı, Şekerdere ve Zimyan mahallelerindeki Ermeni evleri de bu yangında yanmıştır.

Savaşın sekiz ve dokuzuncu günlerinde Evliya Efendi kuvvetleri düşmana soluk aldırmaksızın çarpışmalara devam ederek bölgede Türkler üzerine ateş açılan ne kadar Ermeni evi ve kilisesi varsa ateşe verip yakmışlardır. Zaman zaman kendi bölgelerinden çıkıp kümbette zor durumda olan arkadaşlarına yardıma koşmuşlardır. 30 Ocak 1920 Cuma günü stratejik açıdan oldukça önemli olan Tekke kilisesi ele geçirilmiştir. Savaşın on ikinci günü Kırklar kilisesi içindeki düşman kuvvetleri imha edilerek tamamen yakılmıştır. Arasa yönüne kaçan düşman kuvvetlerini takip eden çeteler Şihmat hanına kadar onları takip etmişlerdir. Yılkıran hanı civarında şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. Evliya Efendi kuvvetleri çatışarak Bedestene kadar gelip dayanmıştır. Evliya Efendi kuvvetlerinin gayretleri ile başta kale olmak üzere şehrin batı kesimi tamamen Türklerin hâkimiyetine geçmiştir.

Savaşın on beşinci günü Bedesten etrafına mevzilenen Evliya Efendi çeteleri Taşhan'a yüklenmişlerdir. Taşhan'daki düşman kuvvetleri sıkışmış ve canlarının derdine düşmüşlerdir. Düşman kuvvetleri içerisinde yer alan Cezayirli bir asker "ene Müslim, ene Müslim" diye bağırıştır. Bunun üzerine bulunduğu mevziden ayağa kalkan Evliya Efendi Ermeni kurşunlarından kendini koruyamamış ve orada şehit olmuştur. Evliya Efendi'nin şehadeti esnasında yanında bulunan Akçakoyunlu mahallesinden Yusuf Kebapçı olayı şu şekilde anlatıyor:

"Ben onun yanındaydım. Çarşıya inmiş Kuyumcular çarşısında savaşa tutuşmuşuk. Bu arada iki taraf arasında bir Fransız askeri vuruldu. Vurulan bu asker Cezayirli bir Müslümanmış. Arapça 'ene Müslim, ismüke Hasan' diye inliyor ve kendisini kurtarmamızı istiyordu. Ama az önce bize kurşun attığı da ortada idi. Buna rağmen Evliya Efendi onu kurtarmak istedi. İyi Arapça bilirdi. "Gel" diye seslendi. Ama yaralı asker yerinden kımlıdayamıyordu. O zaman Evliya Efendi onu çekip bizim siperlere almak için uzandığında uğursuz bir kurşunla vurulup şehit oldu."

Bu olay üzerine Maraş'tan şu rapor yazıldı: "Heyet-i Merkeziyeden Evliya Efendi kuvvetleri Ermenilerin mahsur bulunduğu dört beş noktayı muhasara ederek muvaffakiyetle taarruz harekâtına devam eden kendisi ve fedakâr arkadaşlarından birkaçının şehit olması harekâtı sekteye uğrattı. Geri alınan mevziler terk edildiğinden Ermeniler tarafından tekrar zapt edildi. Evliya Efendi'nin şehadeti büyük bir kayıptır. Maalesef Maraş'ın ikinci bir Evliyası yoktur."

Şehit Evliya'nın oğlu Hasan Fehmi Evliya da o günleri şu cümlelerle anlatıyor: "Savaş başlayınca babam silahını kuşanmış. Annem ona itiraz etmiş: Efendi hep önde gidersen. Başına bir kaza gelirse ben iki çocukla ne yaparım? Bu itiraza babam kızarak şu karşılığı vermiş: Hanım hanım, bana bak! Bu çete harbidir. Nizami asker harbi değildir. Yiğitlik göstermez, önde

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

gitmezsem arkama kimse düşmez. Ben çalışmam öteki çalışmazsa bu vatan kurtulmaz. Bugün Maraş kurtulmuş iki çocuğunu kurban et deseler, onları kurban etmekten çekinmem. Onları canım kadar severim, fakat vatanımı daha çok severim. Babam vatanın kurtuluşu için çete arkadaşları ile birlikte Maraş'ın hemen hemen yarısını düşmandan temizler. Çetesi nereye varsa düşmanı bozguna uğratar. Harbin 16. gününde şehit düşer. Böylece Babam şehit olurken annem on sekiz yaşında dul kalır. Ablam iki buçuk yaşında, ben de altı aylık yetim kalmışız. Babamın sağlığında evimizin karşısında Dedem'in evi yanarken bizim ev de yanmış. Oturacak bir yerimiz olmadığından bir akrabanın evine sığınmışız. Bu harbin kahramanları olan birçok hemşerimiz gibi. O zaman harpte evi yananlara ev verirlenmiş. Harpten sonra bizim kimsemiz olmadığı, yol gösterenimiz de bulunmadığı için bize verecek ev kalmamış. Biz de kendi yurdumuzda muhacir olmuşuz.” (Yakar, 2014: 20-21)

Kahraman kişiliğinin yanı sıra ilim adamı da olan Evliya Efendinin şehadeti çeteler arasında gerçek bir moral bozukluğuna sebebiyet vermiş ve elde edilen müstahkem mevkiiler geri kaybedilmiş olduğu gibi savaşın kazanılacağına dair ümitleri de kırmıştır. Cenazesi Acemli Camii bahçesine defnedilmiş, mezar taşına şu ibareler nakşedilmiştir: “Ey zair, gayret ve şehameti milliyenin bir timsal-i ülvisi huzurunda bulunuyorsunuz. Maraş harekât ve mücahedat-ı milliyesinin esasını kuran ve sine-i hamiyet ve celadetini namus-ı din ve vatanın halâsı uğrunda siper ederek nihayet rütbei şehadetle kâmyab olan şehid-i muhterem mücahid-i muazzez Evliya Efendi merhumun merkadi mutahhareleridir. Mevcudiyet-i maneviyesine karşı daimî bir hiss-i hürmet taşımak her Müslüman için bir vazife-i mukaddesdir. Şubat-336.” 4 Şubat 1920 günü şehit olmasına rağmen nüfus kaydına vefat tarihi 14 Şubat 1920 olarak yazılmıştır. (Yakar, 2014: 22)

2.6.VEZİR HOCA (MEHMET ALPARSLAN)

Vezir Hoca, 1883'te Maraş'ta doğdu. Aslen Cerit aşiretinden olup, ailesine Maraş'ta Vezirler denir. (Alparslan ve Yakar, 2009: 214). Asıl adı Mehmet Alparslan'dır. Babası İlmiye sınıfından Mehmet Eşref Efendi, annesi Zehra hanımdır (Yakar, 2013: 102). Ailesi Maraş' a gelince kayabaşı mahallesine yerleşmişlerdir (Özalp, 1985: 78). Aşireti II. Abdülhamid zamanında Çukurova'nın muhtelif yerlerine iskân edilmiştir. (Moroğlu, 2015: 88)

Vezir Hoca Rüştüeyi Maraş'ta okumuştur. Bektutiyye Medresesi müderrisi Mehmet Efendi'den dini ilimler tahsil etmiştir. Daha sonra tahsilini ilerletmek için Haleb'e gitmiştir. Daha sonra İstanbul'a gitmiştir. Hacı Eyüp Efendi'nin ders halkasına dâhil olmuştur. 1328'de bu zattan icazet almıştır. Umumi harp çıkınca mektep kapatılmış ve o da memleketine dönmüştür. Burada Darülhilafe müderrisliğine başlamıştır. Otuzbin kıt'a şii ezberine almıştır. Elmalılı Hamdi Yazır'dan da ders görmüştür. Mehmet Akif'le de çok yakın arkadaşlıkları vardır. Maraş harbi öncesi savaş hazırlığını başlatır. (Alparslan ve Yakar, 2009: 214). Vezir Hoca Fatmalı oğlu Derviş Efendi ile beraber şehir ve köy teşkilatlarının silah ve cephane dağıtımlarını yapmışlardır. Kasap Başı mahallesinin çete reisliğini de üstlenmiştir. (Özalp,

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

1985: 78).

Bayrak olayının üçüncü günü gecesinde kapıya gelen Hacı Yasin Hasan Efendi cemiye gelmesi gerektiğini söylemiştir. Camide bekleyenler Vezir Hoca'ya meydana gelen olaylar karşısında ne yapılması gerektiğini sormuşlardır. Vezir Hoca Fransızların "Bayrak olayı"nın intikamını almak isteyeceklerini, birlik olunması ve hazırlıklı bulunulması gerektiğini anlatmıştır. Bir tepsi ve Kuran-ı Kerim isteyerek ortaya koymuştur. Kuran üzerine yemin ederek oradakilerin de yemin etmesini istemiştir. Böylece cemiyetin ilk nüvesi atılmıştır. Bu ilk toplantıdan itibaren her gece ayrı bir yerde toplanarak yemin edilmiştir. Kayabaşı'nda Vezir Hoca öncülüğünde kurulan teşkilatla, Şekerli teşkilatı, Şeyh Ali Sezai Efendinin teklifi ile birleşir ve Arslan Bey bu teşkilatın başına getirilir. Vezir Hoca, Fatmalı Derviş ve Mazman Mustafa ile birlikte güney köylerinde Bababurnu tarafında görevlendirilir (Yakar, 2013: 103-104). Harp çıktığında kurduğu çetelerle beraber Kayabaşı'nda çarpışır. Maraş harbi sonrası başta Antep olmak üzere civar illerin kurtuluş harplerine katılır. (Alparslan ve Yakar, 2009: 214). 11 Şubat gecesini düşmanın kaçması ile şehirde Ermenilerin silahlarının toplanması için oluşturulan heyette görev alır. (Yakar, 2013: 104). Antep harbinde daha sonra Cumhurbaşkanı olan Cevdet Sunay emrinde çalışır. Savaşlardaki ünü Ankara'ya kadar ulaşır. Savaş sonrası Ankara'ya çağrılır ve kabul görür. Hem iyi bir hoca, hem de soydan gelme kahraman bir insandır. (Alparslan ve Yakar, 2009: 214). Ankara ziyareti sırasında bir dostu ile birlikte Sebilürreşad Gazetesi'ni ziyaret ederek Eşref Edip (Fergan) ile görüşür:

"-Nereden teşrif ediyorsunuz efendim?

-Maraş'tan

-Maşallah siz Maraş'ın mücâhidlerindensiniz demek. İslâm tarihine pek parlak bir sahife yazan Maraş mücâhidleriyle teşrifimizden dolayı pek memnun olduk. Dillerde dasitan olan Maraş vekâyi'ni bizzat o vekayi'in içinde bulunanlardan dinlemeyi pek arzu ederdik. Maraş Müslümanlarının gösterdikleri harika-i celâdeti mümkün mertebe tafsilâtıyla bu tür Müslüman kalblerine nakş etmek Sebil'ür-Reşâd için en müfehham bir vazifedir.

-Biz bir şeyi yapmadık, din ve vatan uğrunda hepimiz ölmeye azm ederek cihada başladık, Allah tevfikini ihsan etdi. Düşman perişan oldu.

-Çünkü efendiler sizin gazanız öyle bir harikadır ki Müslümanlığın ilk te'sisi zamanlarında mücâhidîn-i İslâmın gösterdikleri besalet ve fedakârlığı andırıyor. Bu vekâyi nasıl başladı nasıl cereyân etti. Bu hususta bize biraz ma'lûmat lütf buyrulmasını istirham ederiz."

Bu ısrarlı istek üzerine Vezir Hoca anlatır, Eşref Edip Bey anlatılanları kaydeder. Yapılan bu mülakat Maraş ve Antep harbinin birinci ağızdan ilk kez yayımlanıyor olması bakımından önemlidir. (Doğan, 2011: 1449). Uzun bir metin olan bu mülakat Sebilürreşat'ta 3 Şubat 1921'de yayınlanmıştır. Vezir Hoca savaş sonrasında Çiçekli Camiinde fahri imamlık yapmıştır. Göksun müftüsü iken buradan emekli olmuştur. 15 Mart 1972'de doksan yaşında vefat etmiştir. (Yakar, 2014: 110)

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

2.7.HAFIZ ALİ EFENDİ (GÖRGEL)

1881'de Maraş'ın Şekerli Mahallesinde doğmuştur. Babası Nalbant Ökkeş Efendi'dir. İlk eğitimine hafızlık okulunda başlamıştır. Tiyeklioğlu Veysel Efendi'de hıfzını tamamladıktan sonra, Andırınlı Hacı Osman ve Hocazade Mehmet efendiye devam etmiştir. Tahsilini ilerletmek için önce Kayseri'ye sonra Konya üzerinden İstanbul'a geçmiştir. Sultan Ahmet medreselerine devam etmiştir. Bu arada hıfzını da ilerleterek hafız-ı kurra olmuştur. Buradan icazet alarak Maraş'a dönmüştür. Kurtuluş harbinde Çarşbaşı civarında görev almıştır. Görüşmelerde de yer almıştır. O yıllarda Anadolu'yu adım adım gezerek halkı kurtuluşa teşvik eden Şeyh Sünusi Efendi Maraş'a da uğramış ve misafiri ve ziyaretçisi olmuştur. Az yiyen, az uyuyan, kahkaha ile gülmeyen, gülmeyi de hoş karşılanmayan bir şahsiyettir. Sabah namazından sonra uyumaz, aldığı virdleri yapar, iki rekat duhadan sonra virdini tamamlar. 1929'da Müftü H. Rafet Seçkin hocanın vefatı ile boşalan müftülüğe getirilmiştir. Müftülük görevi ile birlikte Çarşbaşı Camii İmam ve hatipliğini de yürütmüştür. Görevler ayrılınca sadece müftülük yapmıştır. 1964 yılında emekliye ayrılmış, 25 Mayıs 1967'de Hakkın rahmetine kavuşmuştur. (Yakar, 2015: 58)

2.8.HACI HASAN EFENDİ (KARAMANLI FAKISI)

Maraş'ta 1868'de doğmuştur. Babası İlyas Efendi, annesi Şerife Hatundur. Ailesi beylikler döneminde Konya Karaman'dan gelerek Maraş'a yerleşmiş ve Karamanlı mahallesini oluşturmuştur. Ailenin bir kolu da Bertiz yaylasına yerleşerek Karamanlı köyünü kurmuştur. Medrese eğitimini Şam'da almıştır. "Karamanlı Fakısı" diye meşhur olmuştur. Şehrin işgal edilmesi üzerine öğrencilerinden ve çevresinden oluşturduğu çetelerle mücadelede yer almıştır. Kızı Fatma çatışmalarda şehit olmuştur. Önemli bir mevzi olan Karamanlı câmisini harb süresince terk etmemiştir. Celâdeti, şecaatı ile herkesi kendine hayran bırakmıştır. Savaşdaki hizmetlerini her zaman gizlemiş, kimseye anlatmamıştır. Maraş'ın düşman işgalinden kurtuluşunun ardından çeteleriyle Antep savunmasına da katılmıştır. Tek Parti döneminde çocuklara Kuran dersi verdiği için gözaltına alınmış, sorgulanmış ama o yılmadan hizmetini devam ettirmiştir. 3 Eylül 1961'de vefat etmiştir. (Yakar, 2014: 174)

2.9.SANDAL-ZÂDE HAFIZ OSMAN EFENDİ

1883'de Maraş'ta doğmuştur. Babası imam Mustafa Efendi, annesi Şerife hanımdır. Darendeli Mahmud Nedim Hocaefendi'den Kur'an dersleri alarak "Hafız" olmuştur. Seyyid Muhammed Avni ve Adil İbrahim Efendilerin de arasında bulunduğu medrese hocalarından dersler alarak iyi derece ile diplomasını almıştır. Sarf, nahiv, mantık, fıkıh, edeb ve kelim ilmine vakıftır. Arapça ve Farsça öğrenmiştir. Bektutiye Medresesi'nde eğitimini tamamlamış olan Hafız Osman Efendi Numune-i İrfan Mektebinde öğretmen olarak göreve başlamıştır. 1907'de başladığı bu görevini 1926'ya kadar devam ettirmiştir. Bu arada Çukuroba Camiinin de fahri imam hatipliğini yapmıştır. Şehrin işgal edilmesi ve Bayrak olayından sonra başlayan teşkilatlanma çalışmalarında Arslan Bey ve Evliya Efendinin hemen

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

yanında yer almıştır. Görev yaptığı Çukuroba Camiini cephanelik gibi kullanıp silah sevkiyatını da buradan yapmıştır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile birlikte diğer bir çok medrese kökenli hocalar gibi Hafız Osman Efendi de Numune-i İrfan Mektebindeki öğretmenlik görevinden istifa ederek ayrılmıştır. Belediyede evlendirme memuru olarak görev yapmış, bu görevinin yanı sıra belediye mezbahanesinde de kesimlerin usullere uygun olarak gerçekleşmesi için gözetmenlikte bulunur. Yıkılacak vaziyette olan Çukuroba Camiini 1939'da inşa ettirmiştir. Soyadı kanunu ile Sandaloğlu soyadını almıştır. Bu sebeple “Sandal Hoca” diye bilinmektedir. 1948'de emekliye ayrılmıştır. Bununla birlikte 1951'de Türkiye genelinde kurulması kararlaştırılan yedi İmam Hatip okulunun birinin de Maraş'ta açılacağı kesinlik kazanmıştır. Dostlarının teklifi ile Hafız Osman Efendi Maraş İmam Hatip Lisesinin kurucu müdürü olarak atanmıştır. Sandal Hoca müdürlük görevinin yanı sıra din dersleri ve Kur'an-ı Kerim derslerinde de öğretmenlik yapmıştır. İmam Hatip Lisesi idarecilik ve öğretmenlik günleri Sandal Hoca'nın hayatına yeni bir anlam katmıştır. Gençlerin eğitimi onun birinci önceliğidir. Yüzlerce öğrencinin elinden tutmuş, onlara okuma sevgisi aşılamıştır. Bir taraftan da eserler kaleme almıştır. “Maraş'ta Saçaklızâdeler ve Eski Maraş Alimleri”ni kitaplaştırmıştır. İmam Hatip Lisesi öğrencileri için Arapça yardımcı ders kitabı hazırlamıştır. “Demokrasiye Hizmet” gazetesinde günlük yazılar kaleme almıştır. Milli mücadelede yaşananları not etmiştir. Kuran-ı Kerim derslerine ayrı bir önem vererek dersleri zayıf olan öğrencilere sabah namazı sonrası özel dersler vermiştir. 08 Mart 1962'de vefat etmiştir.

2.10. YAHYA HOCA

Aslen Çerkez olan Yahya Hoca, Milli Mücadelenin başladığı yıllarda Keşifli Camiinde imamlık yapmıştır. Kafkas göçmenidir. Yurt kaybetmenin ne demek olduğunu çok iyi bilmektedir. Maraş'ın kurtuluş mücadelesinde bölge sorumlusu olarak Arslan Bey'in emrinde çalışmıştır. Arslan Bey'in anlattığına göre çatışmanın daha ilk günlerinde elinde silahla hem nöbet tutar, hem camide görevini ifa eder, hem de bölge hakkında Arslan Bey'e rapor sunar. Hoca'nın vazifeli olduğu cami bölgenin en kritik yerindedir. Bir taraftan Boğazkesen ve Uzunluk yollarını kontrol ediyor, diğer taraftan da Kayabaşı mahallesi ile irtibatın sağlanmasında önemli bir kapı oluyordu. Bu açıdan Keşifli'nin düşman eline geçmesi demek şehrin düşmana teslim olması demektir. Yahya Hoca, yanındaki mücahitleri bu şuurla idare etmiştir. Diğer taraftan Arslan Bey, bu cepheyi sık kontrol etmiş ve şehit düşen çetelerin yerine yenilerini takviye etmiştir. Evliya Efendi'nin şehit düştüğü, Kılıç Ali cephesinin çöktüğü günlerde ümitsizlik baş göstermiştir. Bu ortamda Yahya Hoca, Arslan Bey'in karargahına gitmiş ve Doktor Mustafa'nın Fransızlarla görüşmeye gittiğini öğrenmiştir. Yer yer ümitsizliğe kapılan çete liderlerine yaptığı konuşmada, Doktor Mustafa bizi bilgilendirmeden gitmez, bu bir fitne yaygarasıdır, diyerek onların ümitlerini kavi tutmasını sağlamıştır. Çete liderleri sonuna kadar direnmeye devam kararı almışlar ve savaşmaya devam etmişlerdir. Kısa bir zaman sonra da düşman şehri terk etmiştir. İlmî ve dînî konulardaki bilgileri ve savaştaki

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

kahramanlığı hala dillerde dolaşan Yahya Hoca'nın doğum ve vefat tarihi hakkında bir kayıt bulunamamıştır. (Yakar, 2015: 91)

SONUÇ

Yurdumuzun düşman işgallerinden kurtarılmasında ve milletin bağımsızlığını kazanmasında din adamlarının büyük hizmetleri olmuştur. "...O gayr-i müsait ahvâl ve şerait içinde muhterem ulemamız öne geçmişler münhasıran telkin ve irşâd ile iktifa etmemişler, milli kuvvetlerin başında çarpışmışlardır." Bütün Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri içinde veya başında muhakkak bir din adamı bulunmuştur. TBMM, bu kuruluşların üzerine bina edilmiştir. 9 Mayıs 1919'da Anadolu topraklarında başlayan mücadelenin başında yine din adamları ön safta yer almıştır. (Sarıkoynucu, 2012: 212) Milli mücadelede vatan savunması için fetva vermişler ve halkla birlikte savunmaya katılmışlardır. Bir müftünün şu sözleri manidardır: "Vali Bey... bu sakalim kanımla kızarabilir ama bu alına Yunan alçağını sükûnetle selâmlamış olmanın kirasını sürerek Huzur-u İlahiye çıkamam." (Sarıkoynucu, 2012: 213)

Milli mücadele önderleri "Bu felaketten kurtulmak icabederse vatanın son ferdine kadar ölmeyi göze almak lazımdır. "Ya istiklâl, ya ölüm" ilkesi etrafında birleşmişlerdir. Yoktan ordu meydana getirmişlerdir. Kadınıyla, erkeğiyle, genciyle, yaşlısıyla topyekûn bir millet vazifeye koşmuştur. Hanımlarımız cephelere mermi taşımış, çocuk denecek kadar küçük erkekler büyüklerin yanında savaşa katılmıştır. Türk Milleti, İstiklâl Marşımızın "Şühedâ fışkırarak toprağı sıksan, şühedâ/ Cânı cananı alsın da hüda etmesin tek vatanımdan cüdâ" dizelerinde manasını bulan bir mücadelenin sonunda 11 Şubat sabahı Maraş'ta hürriyete kavuşmuş ve işgalcileri vatan toprağından kovmaya başlamıştır. Bu zaferle batı dünyasının, bizleri Anadolu'dan atma gayesi suya düşmüştür. Milli mücadelenin isimsiz kahramanları içine başı sarıklı din adamlarını, imam ve müezzinlerini, kürsü vaizlerini, tekke mensuplarını, medrese hocalarını dahil etmek mecburiyetindeyiz. Bu kahramanlar Milli Mücadele'nin başarıya ulaşması için canla başla çalışmışlar, vaazlarıyla, sohbetleriyle, nasihatlarıyla, fetvalarıyla ve dini heyecanı galeyana getirme çabalarıyla takdire şayan işler yapmışlardır. (Ertürk, 2957: 520-521)

Şunu belirtelim ki milli mücadele hiç hürriyet görmemiş bir milletin hürriyete kavuşma mücadelesi, hiç devlet kurmamış bir milletin devlet kurma mücadelesi değildir. Bu bir işgali sonlandırma mücadelesidir. Maraş Milli Mücadelesi bu mukaddes cihadın en muhteşem örneğidir. 12 Şubat 1920'de Ankara'da henüz meclisin açılmadığı ve düzenli orduya geçilmediği dikkate alınırsa elde edilen başarının önemi daha iyi anlaşılacaktır. Maraş'ta kazanılan zaferde Maraş Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'nin yönlendirdiği şehir halkının, büyük bir rolü olmuştur. Maraş'ta kazanılan bu zafer içte ve dışta büyük yankılar uyandırmış ve diğer işgal altındaki bölgelere örnek olmuştur. Maraş'ta kazanılan zafer Milli Mücadele'nin ilk kıvılcımıdır. Bu kıvılcımı oluşturanların başını Ali Sezai Efendi, Vezir Hoca, Hafız Ali Efendi, Rafet Hoca, Rıdvan Hoca, Sütçü İmam gibi maneviyat önderleri çekmiştir. Bütün bunların başında Maraş mücadelesini yöneten Aslan Bey'in büyük bir

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

maneviyata sahip olduğu göz ardı edilmemelidir. Şehit edilceğini bildiği halde ezan okumayı terk etmeyen meçhul müezzinler, camisinin bombalanacağını bildiği halde camisini terk etmeyen imamlar Maraş milli mücadelsinin maneviyat önderleridir.

Son olarak Maraş milli mücadelesinde maneviyatı güçlü halk nasıl mücadele etti ise on beş temmuz gecesi de aynı manevi güçle Müslüman Türk halkı sokağa dökülmüş ve vatanını işgalci güçlerden canı pahasına korumuştur. Bu ruh ve bu maneviyatın oluşmasında asrın başında bütün dünyaya örnek olan Maraş, on beş temmuz gecesi için de bütün Türkiye'ye örnek olmuştur.

KAYNAKÇA

- Akbıyık, Y. (1990). Milli Mücadele'de Güney Cephesi (Maraş). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Akın, G. (2010). Maraş'ın ve Ökkeş'in Destanı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Alparslan, Y. Yakar S. (2012). Maraş-Fransız Harbi (Belgeler-Hatıralar). Kahramanmaraş: Ukde Yayınları.
- Alpaslan, Y., Yakar, S. (2011). Eski Maraş'ta Âlim Çıkarmış Aileler. Kahramanmaraş: Ukde yayınları.
- Alpaslan, Y., Yakar, S. (2009). Maraş Meşhurları. Kahramanmaraş: K.Maraş İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü yayınları.
- Aperen, M. (1998). Kurtuluşun Manevi Mimarları. Kahramanmaraş: Ukde Yayınları.
- Bağdatlı, A. (1974). Uzunoluk. Ankara: Kervan Yayınları.
- Çelik, R. (2005). I.Kahramanmaraş Sempozyumu (C.II). K.Maraş: K.Maraş Belediyesi Yayınları.
- Doğan, O. (2011). "Milli Mücadelede Sebîl'ür- Reşâd Dergisi Ve Eşref Edib'in "Maraş Ve Ayntablıların Kahramanlıkları" İsimli Makalesi", Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2011 10(4):1439 -1474
- Ertürk H. (1957). İlk Devrin Perde Arkası. İstanbul.
- Eyicil, A. (2009). Yakınçağda Kahramanmaraş. K. Maraş: Ukde Yayınları.
- Eyicil, A. (2017). Erişim Tarihi 17.01. 2017. <http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/Ahmet-EY%C4%B0C%C4%B0L-Mara%C5%9F-Savunmas%C4%B1.pdf>
- Günay N. (2012). XX. Yüzyılda Maraş (Ermeniler, Türkler, Müslümanlar). Kahramanmaraş: Ukde Yayınları.
- Karabekiroğlu, Ş. (2013). Şubat 1920. Kahramanmaraş: K. Maraş Valiliği.
- Moroğlu, E. Z. (2015). Milli Mücadelede Maraş'ta İz Bırakan Şahsiyetler. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. K.Maraş: Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Özalp, Y. (1985). Gazilerin Dilinden Milli Mücadelemiz: Ankara: Kahramanmaraş Belediyesi yayınları.
- Özalp, Y. (Tarihsiz). Maraş Direnişinin Başındaki Ser komiser Ali Bey. Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Yayınları.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Rıdvanhocavakfi. (2017). Erişim Tarihi 14.01.2017.
http://www.ridvanhocavakfi.org/hakkimizda/ridvan_hoca_kimdir

Sarıkoynu, A. (2012). Milli Mücadelede Din Adamları (6. Baskı).
Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Şahingöz, M. (1986). İzmir Maraş ve İstanbul'un İşgali Üzerine
Yapılan Protetolar ve Mitingler. Basılmamış Doktora Tezi. Ankara: A. Ü.
Türk İnkilap Tarihi Enstitüsü.

Yakar S. (2002). Kurtuluşa Dair Üç Eser. Kahramanmaraş:
Kahramanmaraş Belediyesi.

Yakar S. (2014). Maraş Milli Mücadelesinde Önden Gidenler.
Kahramanmaraş: Ukde Yayınları.

Yakar S. (2015). Milli Mücadele Kahramanlarımız. Kahramanmaraş:
Ukde Yayınları.

Yakar, S. (2012). Maraş Milli Mücadelesinde Şeyh Ali Sezai Efendi.
Kahramanmaraş: Ukde Yayınları.

Yakar, S. (2013). Kahramanmaraş'ın Öyküsü, Kahramanmaraş:
Kahramanmaraş Belediyesi yayınları.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

XX. YÜZYILIN İLK ÇEYREĞİNDE MARAŞ'IN İDARİ VE NÜFUS YAPISI

İbrahim SOLAK*

Özet

Maraş ve çevresi 1085 tarihinde Türkler tarafından fethedildikten sonra tarihi süreç içerisinde idari ve nüfus yapısı olarak değişikliklere uğrar. Selçuklu, Dulkadirli, Osmanlı Devleti yönetimi altında bazen eyalet merkezi, bazen de müstakil sancak olarak yönetilir. Osmanlı'ya ilhak edildikten sonra XIX. Yüzyıla kadar Dulkadirli Eyaletinin merkezi olan Maraş, 1853-54 tarihinde müstakil bir sancak haline getirilir. Sancak bu yapısını 1866-67 tarihine kadar sürdürür, bu tarihten itibaren ise Halep Vilâyetine bağlanır. Maraş Sancağı 1872 tarihinde Halep Vilayetinden ayrılarak, Maraş Vilayeti adını alır. 1881 yılında yapılan idari düzenleme ile Maraş tekrar müstakil vilayet haline getirilir ve sancağa 1867-1881 tarihleri arasında Elbistan, Zeyton, Andırın, Pazarcık, İslahiye, Bulanık ve Hassa kazaları bağlanır. 1882-1908 tarihleri arasında ise Maraş Sancağının kazaları Elbistan, Pazarcık, Zeyton ve Andırın'dan oluşmaktadır. Maraş 1915 tarihinde tekrar müstakil bir sancağa dönüştürülür. 1920 tarihinde ise Andırın, Göksun, Elbistan ve Pazarcık ilçelerinden oluşan bir il haline getirilir. İdari yapılanmadaki bu değişiklikler doğal olarak nüfus yapısına da etki eder. Bu tebliğde XX. Yüzyılın başlarında Maraş'ın idari ve nüfus durumu ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler, Maraş, sancak, kaza, idari yapı, nüfus.

Giriş

Tarihi Hititlere kadar uzanan ve Gurgum Krallığına başkentlik yapan Maraş, Asur, Pers, Roma ve Bizans Devletlerinin hükümlerine altına girmiş, 637 tarihinde Halid bin Velid tarafından Bizanslılardan alınmış, 1085 tarihinde ise Türkler tarafından fethedilerek bundan sonra Türk-İslam yurdu haline getirilmiştir⁹⁴⁶. Maraş ve civarı XIII. Yüzyılın ikinci yarısına kadar Emir Hüsametdin Hasan soyundan gelen valiler tarafından yönetilir. Bu zaman diliminde Türkmenler bölgeye yoğun olarak yerleşirler. Henüz konar-göçer olarak yaşayan Türkmenler 1240 yılında çıkan Babaî İsyanına katılırlar⁹⁴⁷. İsyân, Maraş ve çevresinde birçok karışıklığa sebep olur, bu karışıklıktan faydalanan Moğollar, 1243 yılında Selçuklulara ağır darbe vururlar. Selçukluların zayıflamasıyla bölgedeki Ağaç-eri Türkmenleri, Maraş ve civarında karışıklığa sebep olurlar, bunun üzerine 1257 yılında üzerlerine gönderilen orduya yenilirler ve bölgede yeniden huzur sağlanır⁹⁴⁸.XIV.

*Prof. Dr., KSÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

⁹⁴⁶ M. H. Yinanç, "Maraş Emirleri" *TTEM*, No.5 (83), İstanbul 1340, s.281; İlyas Gökhan, "Selçuklular Zamanında Maraş Emiri Nusretüddin Hasan Bey", *I. Uluslar Arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler I*, Konya 2001, s.335-346.

⁹⁴⁷ Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı Aleviliğin Tarihsel Alt Yapısı*, İstanbul 1996, s.124; M. H. Yinanç, "Emirler", s.93.

⁹⁴⁸ Faruk Sümer, "Ağaç-Eriler", *Belleten XXVI/103*, Ankara 1962, s.522; M. H. Yinanç, "Emirler" s.95.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

yüzyılın ikinci yarısından itibaren yoğun Türkmen aşiretleri tarafından yurt edilen Maraş ve çevresi, Dulkadirli Beyliği'nin kuruluşuna kadar Halep valilerine bağlı Türkmen beyleri tarafından idare edilir⁹⁴⁹. 1337 yılından itibaren ise Zeyneddin Karacabey öncülüğünde Dulkadirli Beyliği kurulur. Beylik üzerinde nüfuz kurabilme mücadelesi Osmanlı, Memluklu ve Safevi devletleri arasında büyük çekişmelere sahne olur. Bu amaçla 1508 yılında bölgeye bir sefer düzenleyen Şah İsmail, Elbistan ve Maraş'ta büyük tahribat yapar⁹⁵⁰. Kanuni Sultan Süleyman zamanında Dulkadirli Beyi Şehsuvaroğlu AlıBeyin öldürülmesiyle (1522) Maraş ve çevresi tamamen Osmanlı Devleti tarafından ilhak edilir.

İdari Yapı

Osmanlı Devleti tarafından ilhak edilen Dulkadirli Beyliği, önce kısa bir süre Rum Eyaleti'ne bağlanır. Maraş ve çevresi 1523 yılında Rum Eyaleti'nden ayrılarak Karaman Eyaleti'ne bağlanır, 1531 yılında ise Maraş merkez olmak üzere Dulkadirli Eyaleti kurulur. Bu eyaletin idari yapısı içerisinde Bozok, Sis, Ayntab ve Maraş Sancağı yer alır, Maraş Sancağının idari yapısı içerisinde ise Maraş Kazası müstakil bir kaza statüsündedir. XVI. Yüzyıl içerisinde meydana gelen değişiklikler, bazı idari düzenlemelere göre kazanın idari yapısı Tablo I'de görüldüğü gibi şekillenir. Buna göre Kazaya 6 ile 14 arası nâhiye bağlanır ve yüzyılın sonunda kazanın idari yapısı oturur.

Tablo I: XVI. Yüzyıl Maraş Kazası İdarî Taksimatı

	1523	1526-27	1563
1	Nâhiye-i Maraş	Nâhiye-i Maraş	Nâhiye-i Maraş
2	Nâhiye-i Keferdiz	Nâhiye-i Kemer	Nâhiye-iCamustil
3	Nâhiye-i Pazarcık	Nâhiye-iKeferdiz	Nâhiye-i Kuru Pınar
4	Nâhiye-iGügercinlik	Nâhiye-i Kara Hayıt	Nâhiye-i Kemer
5	Nâhiye-i Tekak (Tiyek)	Nâhiye-i Aladinek-Araban	Nâhiye-iKeferdiz
6	Nâhiye-iKargılık	Nâhiye-i Pazarcık	Nâhiye-i Kara Hayıt
7		Nâhiye-iGügercinlik	Nâhiye-i Pazarcık
8		Nâhiye-i Göynük	Nâhiye-iAladinek
9		Nâhiye-iTekak (Tiyek)	Nâhiye-i Göynük
10		Nâhiye-iKargılık	Nâhiye-iBertiz
11		Nâhiye-iHaruniye	Nâhiye-iZeytun
12		Nâhiye-i Andırın	Nâhiye-i Yenice Kale
13		Nâhiye-iZeytun-Firnos	
14		Nâhiye-i Bayındır	

⁹⁴⁹ M. H. Yinanç, "Emirler" s.100; R.Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, Ankara 1989, s.4-5.

⁹⁵⁰İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osmân VIII. Defter*, (Haz: Prof. Dr. Ahmet Uğur), Ankara 1997,s.254; Hoca Sadettin, *Tacü't-Tevârih* C. III, Ankara 1999,s.350.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Dulkadirli Eyaleti idari yapısının XVII-XVIII. Yüzyılda da değişiklik göstermeden devam ettiği, eyalete Maraş, Malatya, Ayntab, Kars-ı Maraş, Üzeyir ve Samsad sancaklarının bağlı olduğubililmektedir. XIX. Yüzyıl'ın başlarında, 1831 tarihinden itibaren eyaletin ismiMaraş Eyaleti olarak değiştirilir, Maraş, Malatya, Samsad ve Gerger eyaletin sancaklarını oluşturur⁹⁵¹. Yüzyılın ortalarında 1848 tarihinde, Maraş Eyaletilağvedilir ve Maraş Sancağı, Adana Eyaletine bağlanır. Maraş Sancağının 1850 tarihindeki idari yapısı tablo II de görüldüğü gibi şekillenir⁹⁵².

Maraş, 1853-54 tarihinde müstakil bir sancak haline getirilir. Sancak bu yapısını 1866-67 tarihine kadar sürdürür, bu tarihten itibaren ise Haleb Vilâyetine bağlanır (Bakınız tablo II)⁹⁵³.

Maraş Sancağı 1872 tarihinde Haleb Vilayetinden ayrılarak, Maraş Vilayeti adını alır. Ahmed Cevdet Paşa buraya vali olarak atanır, valiliği 18 gün süren paşanın görevden alınmasıyla birlikte sancak yeniden Haleb'e baęlanır⁹⁵⁴. 1881 yılında yapılan idari düzenleme ile Maraş tekrar müstakil vilayet haline getirilir ve sancağa 1867-1881 tarihleri arasında Elbistan, Zeytun, Andırın, Pazarcık, İslahiye, Bulanık ve Hassa kazaları bağlanır. 1882-1908 tarihleri arasında ise Maraş Sancağının kazaları Elbistan, Pazarcık, Zeytun ve Andırın'dan oluşmaktadır⁹⁵⁵. 1915 tarihinde tekrar müstakil bir sancağa dönüştürülen Maraş, 1920 tarihinde Andırın, Göksun, Elbistan ve Pazarcık ilçelerinden müteşekkil bil il haline getirilmiştirBakınız tablo II)⁹⁵⁶.

Tablo II: XIX-XX. Yüzyıl Maraş Sancağı İdarî Taksimatı

1850	1867-69	1882-1909	1920
Nâhiye-i Haruniye	Kaza-i Maraş	Kaza-i Maraş	Kaza-i Maraş
Nâhiye-i Bertiz	Kaza-i Pazarcık	Kaza-i Pazarcık	Kaza-i Pazarcık
Nâhiye-i Zeytun	Kaza-i İslahiyye	Kaza-i Elbistan	Kaza-i Elbistan
Nâhiye-i Fırnus	Kaza-i Bulanık	Kaza-i Andırın	Kaza-i Andırın
Nâhiye-i Andırın	Kaza-i Elbistan	Kaza-i Zeytun	Kaza-i Zeytun
Nâhiye-i Peşlu	Kaza-i Zeytun		

⁹⁵¹ Ayhan Doğan, *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Maraş*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi)SÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Konya 2001, s.12-13; Nejla Günay, *Maraş'ta Ermeniler ve Zeytun İsyanları*, İstanbul 2007, s.52.

⁹⁵² A. Doğan, *Maraş*, s.12-13.

⁹⁵³ A. Doğan, *Maraş*, s.14-15; İ. Gökhan, *Başlangıçtan Kurtuluş Harbine Kadar Maraş Tarihi*, Kahramanmaraş 2011, s.26-27.

⁹⁵⁴ A. Doğan, *Maraş*, s.15.

⁹⁵⁵ *Osmanlı Salnamelerinde Maraş Sancağı 1284-1326/1867-1908*(Haz. Said Öztürk), C.I, s.1-399, C.II s.1-821, K.Maraş 2006.

⁹⁵⁶ Memet Yetişgin, "Osmanlı'nın Son Döneminde Maraş", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S.67-68, C.XXIII, Mart-Temmuz-Kasım 2007, Ankara, s.3.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Nâhiye-i Gügercinlik	Kaza-i Andırın		
Nâhiye-i Belas	Kaza-i Hassa		
Nâhiye-i Kars-ı Zülkadriye			
Nâhiye-i Göksun			
Nâhiye-i Gökdaşlı			
Nâhiye-i Elbistan			
Nâhiye-i Yarpuz			
Nâhiye-i Haçın			
Nâhiye-i Yenice Kal'a			
Nâhiye-i Pazarcık			
Nâhiye-i Camustil			
Nâhiye-i Bulanık			
Nâhiye-i Börkan			
Nâhiye-i Sögütlü			
Nâhiye-i Minarelü			
Nâhiye-i KuşcuCeridi			
Nâhiye-i Dağlı			
Nâhiye-i Cebel-i Kozan			

Nüfus Yapısı

Osmanlı Devleti'nde günümüz modern nüfus sayımı gibi sayımlar yapılmamıştır. Osmanlı Klasik dönemi diye adlandırdığımız dönemlerde (bu bazı tarihçilere göre 1300-1600, bazı tarihçilere göre ise 1300-1700 tarihleri arasını kapsar) ise tahrirlerin yapıldığı, tahrirlerdeki nüfus verilerinin ise vergiye esas nüfus olduğu bilinmektedir. Son dönemlerde ise 1831 tarihinden itibaren bazı bölgesel sayımların yapıldığı, bunların da günümüz sayımları gibi olmadığı kabul edilmektedir.

XVI. yüzyılda Maraş kazası tahmini toplam nüfusu 1526'da 58915, 1563 tarihinde ise 62104 kişidir. Muhtemelen bu nüfus rakamları daha sonraki XVII. yüzyıl ile XIX. Yüzyılda da devam etmiştir. Adı geçen bu yüzyıllarda Maraş'ın nüfusu ile ilgili elimize ulaşan herhangi bir veri olmadığı, bulunmadığı için bu dönem nüfus durumu ile ilgili bilgi verilememektedir.

XIX. yüzyılda, 1850 tarihinde Maraş Kazasının tahmini toplam nüfusu 62120 kişidir. Bunların 50600'ü (% 81) Müslim, 11510'u (% 19) ise gayri müslimdir. Toplam nüfusun %29'u (18275) şehirde, %71'i ise (43845) kırsalda yaşamaktadır. 1895 tarihinde toplam nüfus 56076 olarak tahmin

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

edilmektedir. Bu rakamın 40029'unu müslümanlardan, 16047'si ise gayri müslimlerden meydana gelmektedir⁹⁵⁷.

XX. yüzyılın başına gelindiğinde nüfus durumu şu şekilde seyretmiştir. 1900 tarihinde Maraş Kazasının toplam nüfusu 58219, bunun 41563'ü müslim, 16656'sı ise gayri müslimdir⁹⁵⁸.1902-1903 tarihinde toplam 60292, müslim 43728, gayri müslim 16564, 1904'te 62491 (Yahudi 212, Hristiyan 16505, Müslüman 45774), 1905'te 64964 (Yahudi 211, Hristiyan 18400, Müslüman 46353), 1906 tarihinde toplam 64980, (Yahudi 211, Hristiyan 18409, Müslüman 46360), 1907'de 68023 (Yahudi 213, Hristiyan 19733, Müslüman 46636), 1909'da 67974 (Yahudi 213, Hristiyan 19694, Müslüman 46557, ecnebi 1510).1914 tarihinde 73873, Müslim 50356, gayri Müslim 23517⁹⁵⁹. 1914 tarihindeki nüfus verileri başka bir kaynakta ise 70579 olarak verilmektedir. Bunların 36428'i erkek, 34161 kadın, 31646'sı evli, 38289'u bekar ve 543'ü de dul olarak kaydedilmiştir⁹⁶⁰.

Tablo III: Maraş Kazası Nüfus Durumu (XX. Yüzyıl)

	1900	1902-03	1904	1905	1906	1907	1909	1914
Toplam Nüfus	58219	60292	62491	64964	64980	68023	67974	73873
Müslim	41563	43728	45774	46353	46360	46636	46557	50356
G.Müslim	16656	16564	16717	18611	18620	19946	21417	23517

Sonuç

Maraş ve çevresi Türkler tarafından fethedildikten sonra idari ve nüfus yapısı olarak değişikliklere uğrar. Selçuklu, Dulkadirli, Osmanlı yönetimi içerisinde bazen eyalet merkezi, bazen de müstakil sancak olarak yönetilir. Nüfus yapısı ise bu tarihi seyir içerisinde orta halli bir Anadolu şehri görünümünü korumuştur.

KAYNAKLAR

- 1-M. H. Yinanç, "Maraş Emirleri" *TTEM*, No.5 (83), İstanbul 1340.
- 2-İlyas Gökhan, "Selçuklular Zamanında Maraş Emiri Nusretüddin Hasan Bey", *I. Uluslar Arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler I*, Konya 2001.
- 3- İ. Gökhan, *Başlangıçtan Kurtuluş Harbine Kadar Maraş Tarihi*, Kahramanmaraş 2011.
- 4-Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı Aleviliğin Tarihsel Alt Yapısı*, İstanbul 1996.
- 5-Faruk Sümer, "Ağaç-Eriler", *Belleten XXVI/103*, Ankara 1962.
- 6-Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, Ankara 1989.

⁹⁵⁷A.Doğan, *Maraş*, s.179-187.

⁹⁵⁸A.Doğan, *Maraş*, s.188.

⁹⁵⁹Harun Şahin, *XX. Yüzyılın Başlarında Maraş Sancağının İktisadi, Mali ve Sosyal Durumu*, K.Maraş 2015, s.53-57.

⁹⁶⁰Y.Alparslan-E.Toroğlu, *1914 Yılı Maraş Kazası*, K.Maraş 2015, s.52.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

- 7-İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osmân VIII. Defter*, (Haz: Prof. Dr. Ahmet Uğur), Ankara 1997.
- 8-Hoca Sadettin, *Tacü't-Tevârih* C. III, Ankara 1999.
- 9-Ayhan Doğan, *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Maraş*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi)SÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Konya 2001.
- 10-Nejla Günay, *Maraş'ta Ermeniler ve Zeytin İsyanları*, İstanbul 2007.
- 11-*Osmanlı Salnamelerinde Maraş Sancağı 1284-1326/1867-1908*(Haz. Said Öztürk), C.I-II K.Maraş 2006.
- 12-Memet Yetişgin, "Osmanlının Son Döneminde Maraş", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S.67-68, C.XXIII, Mart-Temmuz-Kasım 2007, Ankara.
- 13-Harun Şahin, *XX. Yüzyılın Başlarında Maraş Sancağının İktisadi, Mali ve Sosyal Durumu*, K.Maraş 2015.
- 14-Y.Alparslan-E.Toroğlu, *1914 Yılı Maraş Kazası*, K.Maraş 2015.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

SEBİL'ÜR- REŞÂD DERGİSİ'NİN MİLLİ MÜCADELEDEKİ YERİ VE EŞREF EDİB'İN “MARAŞ VE AYNTABLILARIN KAHRAMANLIKLARI” İSİMLİ MAKALESİ

Prof. Dr. Orhan DOĞAN*

Özet

Bu tebliğde Eşref Edib'in, Sebîl'ür-Reşâd'ta yazdığı “*Maraş ve Ayntabluların Kahramanlıkları*” isimli Osmanlı Türkçesi ile yazılmış makale, günümüz Türkçesine aktarılmıştır. Tebliğin giriş kısmında öncelikle Milli Mücadelede Maraş ve Antep'in işgal süreci ele alınmıştır. Ayrıca Milli Mücadele yıllarında İstiklal Şairimiz Mehmet Akif Ersoy ve yakın dostu Eşref Edib'le özdeşleşmiş olan Sebîl'ür-Reşâd Dergisi ve bu derginin Millî Mücadele'ye katkısı da ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir; Mondros Mütarekesi'nden sonra vatanın işgal tehlikesi ile karşı karşıya kalması üzerine Sebîl'ür-Reşâd Dergisinde yazılan makaleler gerek Batı Anadolu ve gerekse İç Anadolu bölgelerinde verilen mücadeleyi destekleyen muhteiyattır. Bu makaleler, Türk milletinde millî şuuru uyandırmış ve bu şuurun verdiği ilham ve manevi güçle özellikle Batı Anadolu Bölgemizde Yunanlılara karşı başarılı bir mücadelenin verilmesine katkı sağlamıştır.

Millî Mücadele yıllarında Sebîl'ür-Reşâd Dergisi, Güneydoğu Anadolu bölgesindeki iki önemli şehrin düşman işgaline karşı vermiş olduğu mücadeleyi, “*Maraş ve Ayntabluların Kahramanlıkları*” isimli makaleyle gündeme getirmiş ve Anadolu'nun genelinde verilen mücadelenin de bir nevi sesi olmuştur. Bu tebliğde Sebîl'ür-Reşâd'ta yayınlanan bu makale, konuyla ilgili yapılan diğer araştırmalarla desteklenerek değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Millî Mücadele, Sebîl'ür-Reşâd, Mehmet Akif, Eşref Edib, Maraş, Antep (Ayntâb).

JOURNAL OF SEBİL'ÜR- REŞÂD IN THE NATIONAL STRUGGLE AND EŞREF EDİB'S ARTICLE OF “HEROİSM OF MARASH AND AYNTAB PEOPLE

Abstract

In this paper, the article written by Eşref Edib with the Ottoman Turkish was transferred to today's Turkish. Article's name was "Heroism of Marash and Aintab People" which was written in Sebîl'ür-Reşâd.

In the introduction part of the article, first of all, the occupation process of Marash and Ayntab during the National Struggle was dealt with. In addition, Sebîl'ür-Resad Magazine, which was identified with our Independent Poet Mehmet Akif Ersoy and his close friend Eşref Edib, in the years of the National Struggle, this magazine's contributions to the National Struggle have been evaluated in detail. After the Mondros Armistice, on the confrontation with the danger of occupation of the country, contents of the

---

* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı öğretim Üyesi.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

articles written in the Journal of Sebîl'ür-Reşâd were supporting the struggle both in Western Anatolia and in Central Anatolia.

These articles have aroused the national consciousness of the Turkish nation and with the inspiration and spiritual power of this consciousness, successful struggle were given against the Greeks, especially in the Western Anatolian Region,

In the years of the National Struggle, Sebîl'ür-Reşâd Magazine brought up the struggle of two major cities from the Southeastern Anatolia region, against the enemy occupation, with the title of "Heroism Of Marash And Ayntab People." Thus, the magazine became a kind of spokesmen of the struggle given throughout Anatolia. In this paper, this article published in Sebîl'ür-Reşâd, was also supported by other researches on the subject and has been tried to be evaluated.

Key words: National Struggle, Sebîl'ür-Reşâd, Mehmet Akif, Eşref Edib, Marash, Ayntâb.

SEBİL'ÜR- REŞÂD DERGİSİ'NİN MİLLİ MÜCADELEDEKİ YERİ VE EŞREF EDİP'İN "MARAŞ VE AYNTABLILARIN KAHRAMANLIKLARI" İSİMLİ MAKALESİ*

Prof. Dr. Orhan DOĞAN*

Eşref Edib'in Sebîl'ür-Reşâd'ta "*Maraş ve Ayntabluların Kahramanlıkları*"⁹⁶¹ ile ilgili yazdığı makalesinde, Maraşlı Hoca Efendilerden Antep Müdâfa-i Hukuk Re'isi Kuşçuzâde Hamdi Efendi ve Maraş Medresesi Müderrisi Cerîdizâde Muhammed Emin Efendi ile yapılan konuşmalar yer almaktadır. Bu konuşmanın daha ilk başında, Hoca efendilerin ağzından şu ifadeler nakledilmektedir: "*Biz sizi burada bulduğumuzdan dolayı ne kadar memnunuz ki... Sebîl'ür-Reşâd'ın Kastamonu'da intişarını yolda haber aldık. Ve Anadolu'da çıkan ilk nüshasını Pozanti'da okuduk. Bilhassa Üstad'ın mev'izası bizi pek müteessir etti. Elden ele geçen bu mev'ize camilerde okunmaktadır*".⁹⁶² Bu ifadeler, Sebîl'ür-Reşâd'ın Millî Mücadele yıllarında Anadolu'nun şehirlerine kadar ulaştığının bir teyidi olmakla birlikte Üstat Mehmet Akif (Ersoy)'in Millî Mücadele yıllarında Türk halkını irşat etme hususundaki çalışmalarına dikkat çekmesi bakımından da önem taşımaktadır.

---

* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı öğretim Üyesi.

*Bu tebliğ, "Millî Mücadelede Sebîl'ür-Reşâd Dergisi Ve Eşref Edib'in, "Maraş Ve Ayntabluların Kahramanlıkları" İsimli Makalesi" başlığı ile Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:10, Sayı:4, 2011, ss. 1439-1474'te yayınlanmış olan çalışmanın kısmen değiştirilmiş ve yeniden değerlendirilmiş halidir. Ayrıca bu tebliğde Osmanlıca yazılmış olan makalenin orijinali yer almamıştır.

⁹⁶¹ Eşref Edib, **Sebîl'ür-Reşâd**, "Maraş ve Ayntabluların Kahramanlıkları", H. 24 Cemaziye'l-Evvel 1339 Perşembe, (Miladi 3 Şubat 1921), Rumi 3 Şubat 1337, (M. 3 Şubat 1921), Sayı 467, Cilt 18, ss.296-304.

⁹⁶²Eşref Edib, **Sebîl'ür-Reşâd**, "Maraş ve Ayntabluların Kahramanlıkları", s. 304; Sarıhan, **Mehmet Akif**, s. 131.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Bilindiği gibi Osmanlı Devletinin, Birinci Dünya Savaşı sonrası mağlup devlet olarak kabul edilmesiyle birlikte İtilaf Devletleri, 30 Ekim 1918'de Osmanlı Devletine Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imza ettirmişlerdir. Bunu fırsata dönüştüren İngiltere ve diğer müttefikler, antlaşmada işgale hak tanıyan açık bir hüküm olmamasına rağmen 7. maddeyi ileri sürerek⁹⁶³ işgale başladılar. Nitekim İngiltere, 3 Kasım 1918'de Musul'u, 1 Ocak 1919'da Antep'i*, bir süre sonra da 22 Şubat 1919'da Maraş'ı işgal etti.⁹⁶⁴ 15 Eylül 1919 tarihinde İngiltere ile Fransa arasında imzalanan Suriye İtilafnamesi ile Fransa, Musul'daki petrol haklarını İngiltere'ye bırakmak üzere; Urfa, Antep ve Maraş sancaklarını işgal etmiş⁹⁶⁵, İngiltere ise bu bölgelerden çekilmiştir. Fransız askerlerinin, 29-30 Ekim 1919'da Maraş'ı işgalinden hemen sonra şehirde olaylar başlamış, Fransız askerleri ile birlikte şehre gelen Fransız üniforması giymiş Ermenilerin, Maraşlı yerli Ermenilerle birlikte şehirde Müslüman halka yönelik taşkınlıkları gün geçtikçe artmıştı. Bu gelişmeler üzerine Kasım 1919 tarihli bir telgraf emri ile Yüzbaşı Andrea Osmaniye'deki görevine ek olarak Maraş Sancağına görevlendirilmişti.⁹⁶⁶ Andrea'nın Maraş'a gönderilmesi, olayların yatıştırılmasına yönelik bir görevlendirmeydi. Ancak tam tersi oldu. Andrea, Maraş'taki uygulamalarıyla Maraş halkının tepkisine yol açtı. Özellikle Bayrak hadisesinin çıkmasında önemli rol oynamıştır.

31 Ekim 1919 tarihindeki Sütçü İmam olayı, Maraşlılar açısından işgalin dönüm noktası olmakla birlikte yaklaşık bir ay sonra 28 Kasım'da Kaledeki Türk Bayrağının Fransız askerleri tarafından indirilmesi hadisesi ile birlikte Maraşlıların işgalcilere karşı nefretleri daha da artmıştı⁹⁶⁷ Bayrak hadisesini takiben Aslan Beyin reisliği altında Maraş'ta Müdafaa-yı Hukuk Teşkilatı kurulmuş ve böylece Maraş Milli mücadelesi başlamıştı. 23 Ocak'ta yoğun bir şekilde şehir içi savaşına dönüşen bu mücadele, 11 Şubat 1920 gününe kadar devam etti. Neticede 10-11 Şubat gecesi Fransızlar 22 gün kendileriyle kahramanca çarpışan Maraşlıların karşısında daha fazla

---

⁹⁶³ Kemal Çelik, **Milli Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922)**, TTK, Ankara, 1999, s. 53.

* İngilizlerin Antep'e gelmeleri 17 Aralık 1918'dir. Ancak resmi işgal 1 Ocak 1919'dur.

⁹⁶⁴ Salahi R. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, C. I, Ankara, 1987, s.17; Yaşar Akbıyık, **Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s. 6,9; Bilgehan Pamuk, **Bir Şehrin Direnişi Antep Savunması**, İstanbul, 2009, s.76; Çelik, **Milli Mücadele'de Adana...**, s. 9.

⁹⁶⁵ Akbıyık, Yaşar, "Maraş'ın Düşman İşgalinden Kurtulmasında Atatürk'ün Rolü", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.V., S.X, Mart 1987; Özalp, **Mustafa Kemal ve...**, s. 40.

⁹⁶⁶ Çelik, **Milli Mücadele'de Adana...**, s. 119; Kerr, Stanley E., **The Lions of Marash**, Albany, 1973, s.104.

⁹⁶⁷ Yaşar Türkköçür, "Tarihte Kahramanmaraş", **Dünyada Madalyalı Tek Şehir, (64.Özel Sayı)**, Ankara, tarihsiz, s. 11; Cengiz Gönen, **Ulusal Kurtuluş Savaşının İlk Kahramanı MARAŞ**, Ankara, 2005, s.108-109; Mehmet Yusuf Özbaşı, **DÂVA 1920 MARAŞLI-FRANSIZ HARBİ**, (Tarihsiz), s. 202, 209-220.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

dayanamayarak İslâhiye'ye doğru çekilmek zorunda kalmışlar ve böylece Maraş işgalden kurtulmuştu.⁹⁶⁸

1 Ocak 1919'da Antep'i işgal eden İngilizler, Maraş'ta olduğu gibi yaklaşık on ay sonra 29 Ekim'de Antep'i Fransız işgaline terk ettiler. 5 Kasım 1919'da Ermeni gönüllülerinden oluşan Fransız Birlikleri Antep'e girdiler.⁹⁶⁹ Fransızların işgalinin ardından Antep'te, gerek köylerde ve gerekse şehir merkezinde Fransızların taşkınlıkları gün geçtikçe artmıştı. Bilhassa Ermeni ve Fransız askerlerine güvenen yerli Ermeniler, rastladıkları Türkleri tehdit ederek huzursuz etmekteydiler. Bu gelişmeler üzerine Cemiyet-i İslâmiye, Antep'in Fransızlar tarafından işgalini protesto etti.⁹⁷⁰ 21 Ocak 1920'de on iki yaşındaki Mehmet Kamil'in Fransız askerlerince şehit edilmesi, 28 Mart'ta Şahin Bey'in şehadeti Antep'lilerin sabrını taşırdı.⁹⁷¹ 1 Nisan'da, Antep'te Türklerle Fransız ve Ermeniler arasında korkunç bir savaş başladı. Fransızlar Antep'i insafsızca top ateşi altına almışlardı. Hafif silâhlarla donatılan Türk milli kuvvetleri ile düşman kuvvetleri arasında sayı ve silâh bakımından büyük bir dengesizlik vardı.⁹⁷² Ayrıca Ocak 1921'in başı itibarıyla Antep, erzak bakımından büyük sıkıntı içine girmişti. Dışarıyla irtibatı kesilen ve yardım alamayan Antep halkı, onbir aylık direnişin sonunda onurlarını korumanın teminatını almak suretiyle şehri teslim etmek zorunda kalmışlardır. Böylece Fransızlar, 8 Şubat 1921'de Antep şehrini tamamen ele geçirmiş ve 9 Şubat'ta 11 maddelik teslim antlaşması imzalanmıştı.⁹⁷³ Antep'in düşman eline geçmesi, vatanın her tarafında çok büyük üzüntü ile karşılandı. 20 Ekim 1921'de Fransızlarla yapılan Ankara Antlaşmasının imzalanması sonucunda⁹⁷⁴ 25 Aralık 1921'de Fransızlar şehri terk ettiler.

Yukarıda vermiş olduğumuz bilgilerde Güneydoğu Anadolu Bölgesinde İngiliz ve Fransız işgali ve bu işgale yönelik bölge halkının verdiği mücadeleye dikkat çekilmiştir. Bu kapsamda Milli Mücadele yıllarında Batı Anadolu ve İç Anadolu'nun muhtelif yerlerinde ise Yunanlıların işgaline yönelik bölge halkının Mehmet Akif'in öncülüğünde milli direniş hareketini gerçekleştirdikleri bilinmektedir. Akif, Anadolu'daki milli mücadelenin manevî öncülerinden biri olarak Türk milletini irşat etmekle üzerine düşen tarihi sorumluluğu layıkıyla yerine getirmiştir. Akif,

---

⁹⁶⁸ Orhan DOĞAN, "İngiliz ve Fransız İşgali Altındaki Maraş'ın Kurtuluş Mücadelesi (Önemli Olaylar-Öne Çıkan İsimler)", **Kahramanmaraş Tarihi ve Sanatı Üzerine, KSÜ Yayınları**, Kahramanmaraş, 2008, s.251-274; DOĞAN, Orhan, "Milli Mücadele'de Maraş Ve Mustafa Kemal", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Dergisi, S.42, İstanbul, 2007.**

⁹⁶⁹ Pamuk, **Bir Şehrin Direnişi...**, s.76, 94-101.

⁹⁷⁰ Pamuk, **Bir Şehrin Direnişi...**, s. 128,142; 1895 yılında Antep'te kurulan Maarif-i Mahalliye Cemiyeti, Antep savunmasının başladığı dönemde Cemiyet-i İslâmiye ismi altında faaliyet göstermiştir. Daha sonra Heyet-i Merkeziye adını alan Cemiyet, ilk açık toplantısını yaparak savaşın yönetimini eline aldı. Bkz. Pamuk, **Bir Şehrin Direnişi...**, s.142.

⁹⁷¹ Pamuk, **Bir Şehrin Direnişi...**, s. 133, 184-185.

⁹⁷² Pamuk, **Bir Şehrin Direnişi...**, s.192-193.

⁹⁷³ Pamuk, **Bir Şehrin Direnişi...**, s.280-281.

⁹⁷⁴ Pamuk, **Bir Şehrin Direnişi...**, s.310.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

milli mücadelenin başarıya ulaşması noktasında adeta cami ile cephe arasında köprü vazifesi görmüştür. Akif, Sebül'ür-Reşad Dergisinde yayımladığı makalelerinde, Anadolu halkının azimli ve kahramanca direnişini desteklemiştir. Akif, 1920 yılının Ocak ayı sonunda Eşref Edib'le birlikte düşman işgali altındaki İstanbul'dan "*Harekât-ı Millîye'nin başladığı cepheye*", Balıkesir'e gitti. Edip'in ifadesiyle "*O taraflarda bir avuç kahramanını müdafaası, bu güzel topraklar için canlarını siper etmesi Akif üzerinde büyük bir tesir husule getirmiştir.*"⁹⁷⁵ Akif, 6 Şubat 1920 tarihinde Balıkesir Zağanos Paşa Camii kürsüsünde, Millî Mücadele lehinde vaaz vermiştir.⁹⁷⁶ Vaazında halkı birlik ve beraberliğe, işgalcilere karşı direnişe çağırmıştır. Eşref Edib⁹⁷⁷ ise Akif'in ağzından çıkan her kelimeyi not etmektedir. Bu notlar, ilk olarak Balıkesir'de çıkan İzmir'e Doğru gazetesinin 1 Şubat 1920 tarihli 24. sayısında, akabinde de Sebül'ür-Reşad'ın 12 Şubat 1336/1920 tarihli 458. nüshasında yayımlanmıştır.⁹⁷⁸

Mehmet Akif, Balıkesir'de görevini tamamlayıp İstanbul'a dönmüş ve bir süre sonra da Mustafa Kemal Paşa'nın daveti üzerine⁹⁷⁹ İstanbul'da kalmanın millî birlik ve beraberliğe yarar sağlamayacağını düşünerek Ankara'ya gitmeye karar vermiştir. 1920 yılının Nisan ayı başından itibaren İstanbul'dan ayrılırken Eşref Edib'e; Millî Mücadele konusunda halkın doğru bir şekilde bilgilendirilmesi gerektiği ve bu konuda kendisine büyük görevler düştüğü zira İstanbul'da durmanın bir fayda sağlamayacağını, bu sebeple Anadolu'ya gidip çalışmalar yapmak gerektiğini ifade etmiştir. Bu sebeple vakit kaybetmeden Ankara'ya hareket edeceğini belirttikten sonra Sebül'ür-Reşad'ın klişesini alıp, kendisinin de hemen gelmesi gerektiğini⁹⁸⁰ söylemiştir. Akif, Eşref Edib'e, Meşihattakilerle de görüşüp Millî Mücadele Harekâtı aleyhinde yanlış tavır sergilememeleri gerektiği uyarısını da yapmış⁹⁸¹ meclisin açılışından bir gün sonra 24 Nisan 1920'de Ankara'ya

---

⁹⁷⁵“Sırat-ı Müstakim ve Sebül'ür-Reşad Dergileri Bağlamında Mehmet Akif-Eşref Edib Dostluğu”,

<http://www.mehmetakifarastirmalari.com/index.php?option=com...>Fad-dergileri... , 21.05.2011.

⁹⁷⁶ Ahmet Kabaklı, **Mehmet Akif**, İstanbul, 1984, s. 31.

⁹⁷⁷ İstiklal Marşımızın yazarı Mehmet Akif Ersoy'un yakın dostu ve Sebül'ür-Reşad Dergisinin sahibi.

⁹⁷⁸“Sırat-ı Müstakim ve Sebül'ür-Reşad Dergileri Bağlamında Mehmet Akif-Eşref Edib Dostluğu”,

<http://www.mehmetakifarastirmalari.com/index.php?option=com...>Fad-dergileri... , 21.05.2011.

⁹⁷⁹ Mustafa Kemal Paşa'nın Sebül'ür-Reşad'ın Ankara'da neşredilmesi gerektiği yönündeki arzusu üzerine Akif'in Ankara'ya davet edildiği anlaşılmaktadır. Davetin, İstanbul'a gönderilen hatırlı kişiler aracılığıyla gerçekleştiğini düşünebiliriz. Bkz., Kadir Mısırlıoğlu, **Ali Şükrü Bey**, İstanbul 1978; Feridun Kandemir, **Cumhuriyet Devrinde Siyasî Cinayetler**, İstanbul 1955, s.3-57; Mahir İz, **Yılların İzi**, (2.Baskı), İstanbul 1996, s.89-94; Sebül'ür-Reşad, S.237, C. 10, Ocak 1957, s.184; M. Emin Erişirgil, **Mehmet Akif- İslamcı Bir Şairin Romanı**, Ankara 1956, s.409.

⁹⁸⁰ M.Ertuğrul Düzdag, **Safahat**, İstanbul, 1987, s. 37; Eşref Edib Fergan, **Mehmed Akif, Hayatı ve Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları**, C.1, İstanbul 1938. s.139.

⁹⁸¹ Eşref Edib, **Mehmed Akif...**, s.139.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

ulaşmıştır.⁹⁸² Eşref Edib, Akif'in uyarısını dikkate alarak Sebîl'ür-Reşâd'ın⁹⁸³ İstanbul'da yayın faaliyetini sürdürmeyeceğini düşünmüş ve 1920 yılının Temmuz ayı ortalarında Kastamonu'ya gitmiş⁹⁸⁴ ve burada Mehmet Akif'le buluşmuştur.

Kastamonu'da yayınlanan Açıksöz Gazetesi'nin, 22 Teşrinisani 1336 (22 Kasım 1920) tarihli nüshasında, Sebîl'ür-Reşâd'ın ilk nüshasını burada neşredeceği yönünde haber vermiş ve iki gün sonra 24 Teşrinisani 1336'da Sebîl'ür-Reşâd neşredilmiştir. Derginin, 464 numaralı ilk nüshasında Eşref Edib, *İngilizlerin İstanbul'u işgal ederek zulüm ve tazyiklerini artırdıklarını, maddî, manevî bütün hürriyet-i islâmiyeyi selb ettiklerini, her şeyi tahakküm ve iradeleri altına aldıklarını* ifade etmiş, *bunun üzerine Müslümanlığı ve Müslümanların hukukunu müdafaa hususunda hiçbir tesir altında kalmayarak daima istiklâlî efkârını muhafaza etmiş bulunan Sebîl'ür-Reşâd'ın İstanbul'da intişarına imkân kalmadığını... bu sebeple Kastamonu'da kaldıkları müddetçe Sebîl'ür-Reşâd'ın burada intişar edeceğini*⁹⁸⁵ açıklamıştır.

Mehmet Akif, Ankara'ya yerleştikten sonra Milli Mücadele Harekâtını canlı tutmak ve halkta birlik, beraberlik ve dayanışma ruhunu perçinlemek için Eskişehir, Burdur, Sandıklı, Dinar, Antalya, Afyon, Konya ve Kastamonu'ya giderek vaazlar vermişti.⁹⁸⁶ Mehmet Akif'in Kastamonu Nasrullah Camii'ndeki 19 Kasım 1920 tarihinde irad ettiği vaazının özeti, Sebîl'ür-Reşâd'ın 464 numaralı sayısında on bir sayfa olarak neşredildi.⁹⁸⁷

⁹⁸² Düzdağ, **Safahat**, s.80, 90-93.

⁹⁸³ Eşref Edib ve **Mehmet Akif Ersoy**'un birlikte çıkardıkları dergidir. 1908 yılından başlayarak 1966'ya kadar çeşitli aralarla 58 yıl boyunca 1107 sayı yayımlanmıştır. **Kurtuluş Savaşı** sırasında milli mücadele hareketini desteklemiştir. Memleket meselelerine duyarlı yayıncılık felsefesi izleyen dergi, ara ara kapatılmalara maruz kalmıştır. Derginin en büyük özelliklerinden birisi de **Safahat**'ın tamamına yakınının burada yayımlanmasıdır.

⁹⁸⁴ Hüsnü, Açıksöz, **İstiklâl Harbinde Kastamonu**, Kastamonu Vilâyet Matbaası 1933, s.97-100; Ayrıca Bkz., Zeki Sarıhan, **Mehmet Akif**, Kaynak Yay. İstanbul 1996, s. 116; Ayrıca Bkz., "Sırat-ı Müstakim ve Sebîl'ür-Reşâd Dergileri Bağlamında Mehmet Akif-Eşref Edib Dostluğu", <http://www.mehmetakifarastirmalari.com/index.php?option=com...Fad-dergileri...>, 21.05.2011.

⁹⁸⁵ **Sebîl'ür-Reşâd**, No.464, 25 Teşrinisani 1336 (25 Kasım 1920)'dan naklen Eşref Edib, **Mehmed Akif...**, s. 141-142.

⁹⁸⁶ M.Ertuğrul Düzdağ, **Safahat**, s. 37.

⁹⁸⁷ Mehmet Akif, **İstiklâl Savaşı Hitabeleri**-Manastırlı İsmail Hakkı, **Vaizler**, (Neşreden: Bahar Yayınevi), İstanbul 1983, s.488-519; Hasan Boşnakoğlu, **İstiklâl Marşı Şairimizin İstiklâl Harbindeki Vaazları**, İstanbul 1981, s.38-64; Mehmet Akif Ersoy, **Kur'ân-ı Kerim'den Âyetler, mev'izeler**, (Der. Suat Zühtü Özalp), Sevinç Mat. Ankara 1968, s. 168-195; Abdülkerim Abdülkadiroğlu-Nuran Abdülkadiroğlu, **Mehmet Akif'in Kur'an-ı Kerim Tefsiri Mev'ize ve Hutbeleri**, Diyanet İşleri Bşk. Yay., Ankara 1992, s.137-160; Mehmet Kaplan-İnci Enginün-Birol Emil vd., **Devrin Yazarlarının Kalemiyle Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal**, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1992, s.359-390; Derginin 464-466. sayıları Kastamonu'da yayımlandı, bahse konu olan 464. sayı o kadar ilgi gördü ki birkaç kere basılıp Anadolu'ya ve askere dağıtıldı. 467. sayıdan itibaren yayıma Ankara'da devam

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Akif'in, Nasrullah Camii'ndeki vaazının basıldığı Sebîl'ür-Reşâd sayıları Anadolu'nun bütün illeri ile sancak ve kazalarındaki valilere, mutasarrıflara, kaymakamlara ve müftülere gönderildi. Sebîl'ür-Reşâd'ın bahse konu olan bu sayısının ulaştığı her yerde büyük heyecan uyandırdığı ve Akif'in bu vaazına olumlu tepkiler geldiği anlaşılmaktadır. Bu vaaza ilk olumlu tepki de merkezi Diyarbakır'da olan el-Cezire cephesi komutanı Nihat Paşa'dan gelmiştir. El-Cezire kumandanı Nihat Paşa, bu vaazıyla ilgili olarak Akif'e çektiği telgrafta şunları söylemiştir: *"Nasrullah Cami-i şerifi'nde irat buyurduğunuz mev'izenin bulunduğu mecmuanın ancak bir nüshası elde edilebilmiştir. Diyarbakir Cami-i Kebiri'nde müminlere okunmuştur. Fakat bu istifade pek mahdut kalacağından cephe mıntukasını teşkil eden Elaziz, Diyarbakir, Bitlis, Van vilayetleriyle civar müstakil mutasarrıflık (o günkü idari taksimatta idari birim) ' lar halkı da nasibedâr edilmek ve şerefiyle, hukuku doğrudan doğruya zat-ı âlinize ait olmak üzere Diyarbakir vilayet matbaasında tab' ve teksir edilerek bütün cepheye dağıtılmıştır. Cenab-ı Hak'kın vatanperver ve dinî gayretlerinizi meşkûr eylemesi temennisiyle hürmetlerini takdim ederim."*⁹⁸⁸ Nihat Paşa'nın bu ifadelerinin karşılığında Mehmet Akif de Nihat Paşa'ya teşekkürlerini telgrafla bildirmiştir.

Mehmet Akif, yaklaşık iki ay kadar Kastamonu'da kaldıktan sonra 25 Aralık 1920 günü Eşref Edib'le birlikte Sebîl'ür-Reşâd'ın başlık klışesini de alarak Ankara'ya gitti.⁹⁸⁹ Ankara'ya geldiğinde Mustafa Kemal Paşa, Akif ile görüşmüş, İstanbul'da iken Millî Mücadele lehine yazmış olduğu yazılardan dolayı takdirlerine mazhar olmuş ve özellikle Kastamonu'da yaptığı konuşmalar için *"Sevr muahedesinin memleket için ne kadar fecî bir idam hükmü olduğunu Sebîl'ür-Reşad kadar hiçbir gazete memlekette neşredemedi. Manevî cephemizin kuvvetlenmesine Sebîl'ür- Reşad'ın büyük himmeti oldu. Her ikinize de (Akif ve Eşref Edib) bilhassa teşekkür ederim."*⁹⁹⁰ diyerek, Mehmet Akif ve Eşref Edib'i çalışmalarından dolayı kutlamıştır.

Yunan ordularının Ankara'ya doğru ilerlemesi Ankara'yı telaşlandırmış, daha güvenli olan bölgelere bilhassa Kastamonu ve Kayseri'ye çekilmek durumu ortaya çıkmıştı. Bu gelişme üzerine hükümet, hazineyi ve önemli resmi evrakı Kayseri'ye nakletmiş, hatta hükümet ve Meclisin de buraya nakli düşünülmüştü. Akif'in, Meclisin Kayseri'ye

---

edildi. Derginin etkisi o kadar büyüktü ki, yaydığı yoğun duyguların, hâkimiyetindeki Türk halklarını etkilenmesinden korkan Rusya, gazetenin ülkeye girişini yasaklamıştır. Bkz., <http://www.harbiforum.org/turkivemiz/127131-mehmet-akif-ersov-havati-resimli.html>, 21.05.2011; "Sırat-ı Müstakim ve Sebîl'ür-Reşâd Dergileri Bağlamında Mehmet Akif-Eşref Edib Dostluğu", <http://www.mehmetakifarastirmalari.com/index.php?option=com...Fad-dergileri...>, 21.05.2011.

⁹⁸⁸ Ahmet Kabaklı, **Mehmet Âkif**, İstanbul, 1984, s.34; **Sebîl'ür-Reşâd**, S.468, C.18, 17 Şubat 1337 (17 Şubat 1921), s.315; **Sebîl'ür-Reşâd**, S.469, C.19, 24 Şubat 1337 (24 Şubat 1921), s.4-5; Der. Ömer Rıza Doğrul, Kur'andan Ayetler ve Nesirler, Yüksel Yayınevi, İstanbul 1944, s.320-321; M.Ertuğrul, Düzdağ, Mehmed Akif Ersoy, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996, s. 103.

⁹⁸⁹ Eşref Edib, **Mehmed Akif...**, 1960, s.151.

⁹⁹⁰ M.Ertuğrul Düzdağ, **Safahat**, İstanbul, 1987, s.39.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

taşınması tartışmaları sırasında⁹⁹¹ Eşref Edib'e "Sen kışeyi al, Kayseri'ye git. Sebîl'ür-Reşâd'ı orada çıkar. Arkamızdaki Müslümanlar yeise ümitsizliğe düşmesinler. Sakarya inşaallah düşmana mezar olacak",⁹⁹² ifadelerinin arkasından Eşref Edib, Kayseri'ye gitmiş ve bir süre orada kalmıştır. Sebîl'ür-Reşâd, bundan sonra Kayseri'de yayına başlamış, burada 24 Eylül 1921'de sadece bir sayısı (490.sayı) yayımlanmıştır.⁹⁹³

30 Ağustos 1922'de Büyük zafer kazanılmış ve 9 Eylül 1922 tarihinde Türk ordusu İzmir'e girmiştir. Bu olumlu gelişmelerden sonra Sebîl'ür-Reşâd'ta 30 Ağustos zaferiyle ilgili müellifinin adı belirtilmeyen ilk makale 31 Ağustos 1922 tarihinde "Allahüekber" başlığı adı altında yayımlanmıştır.⁹⁹⁴ 7 Eylül 1922 tarihli sayısında ise "İslâm'ın Büyük Zaferi" başlığını taşıyan, zafer ile ilgili ikinci makale yayınlanır.⁹⁹⁵ Derginin 21 Eylül 1338 (1922) tarihli sayısında da Mustafa Kemal Paşa'nın zaferle ilgili 13 Eylül 1338 (1922) tarihli "Büyük ve Asıl Türk Milleti" diye başlayan ve zaferi anlatan beyanamesine yer verilmiştir.⁹⁹⁶

12 Nisan 1923'te Sebîl'ür-Reşâd'ın Ankara'da son sayısı çıktı. Bu sırada tarihi görevini tamamlamış olan I. Meclis, 1 Nisan 1923'de seçim kararı almıştır. Yeniden aday olmayı düşünmeyen Akif, Eşref Edib'le birlikte Mayıs 1923'te İstanbul'a dönmüştür. Bu tarihten sonra Sebîl'ür-Reşâd'ın İstanbul'da yayımlandığı anlaşılmaktadır.⁹⁹⁷

Sebîl'ür-Reşâd Dergisi, yukarıda da ifade etmiş olduğumuz üzere Milli Mücadele sürecinde, gerek batı Anadolu gerekse İç Anadolu bölgelerinde verilen mücadeleyi yazılarıyla desteklemiştir. Ayrıca Güney Cephesindeki iki önemli şehrin düşman işgalinde verdiği mücadeleyi, "Maraş ve Ayntâblıların Kahramanlıkları" isimli makaleyle gündeme getirerek kamuoyuna duyurmuştur.

Bu tebliğde Eşref Edib'in yukarıda belirtilen makalesinden hareketle Birinci Dünya Savaşı sonrası başlayan Anadolu'da başlayan Milli Mücadele hareketi çerçevesinde Maraş ve Antep bölgesindeki mücadeleyi, konuyla ilgili yapılmış olan diğer araştırmalarla destekleyerek değerlendirmeye çalıştık.

Eşref Edib'in "Maraş ve Ayntâblıların Kahramanlıkları" isimli makalesinde Maraş ve Antep halkının İngiliz ve özellikle de Fransız işgal güçleri karşısındaki kahramanca yaptıkları onurlu mücadelesi yer almıştır. Bu

⁹⁹¹Mehmet Akif, Meclisin Kayseri'ye taşınması yönündeki düşüncelere şiddetle karşı çıkmış, Ankara'nın tahliye edilmemesi gerektiği hususunda mecliste ikna edici uyarılarda bulunmuştur. Bkz., Eşref Edib, **Mehmed Akif...**, 1960, s.182-183.

⁹⁹²Eşref Edib, **Mehmed Akif...**, 1960, s. 163.

⁹⁹³"Sırat-ı Müstakim ve Sebîlürreşad Dergileri Bağlamında Mehmet Akif-Eşref Edib Dostluğu",<http://www.mehmetakifaraştirmalari.com/index.php?option=com...>Fad-dergileri... , 21.05.2011.

⁹⁹⁴ **Sebîl'ür-Reşâd**, S.515, 31 Ağustos 1338 (1922)

⁹⁹⁵ **Sebîl'ür-Reşâd**, S.516, 7 Eylül 1338 (1922); Sarıhan, **Mehmet Akif**, s. 177-178.

⁹⁹⁶ **Sebîl'ür-Reşâd**, S.518, 21 Eylül 1338 (1922); Bu beyanname için ayrıca bkz, **Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyanmeleri, IV**, Ankara, 1991, s.482-483.

⁹⁹⁷"Sırat-ı Müstakim ve Sebîl'ür-Reşâd, Dergileri Bağlamında Mehmet Akif-Eşref Edib Dostluğu",<http://www.mehmetakifaraştirmalari.com/index.php?option=com...>Fad-dergileri... , 21.05.2011.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

makalede, Sebîl'ür-Reşâd'ı ziyarete gelen ve Maraş ve Antep mücadelesi ile ilgili izahat vermek lütfunda bulunan Maraşlı Hoca Efendilerden birisi Antep Müdâfa-i Hukuk Re'isi Kuşuczâde Hamdi Efendi, diğeri de Maraş Medresesi Müderrisi Cerîdizâde Muhammed Emin Efendi'dir. Bu kişiler tarafından Maraş ve Antep'in önce İngiliz, sonra Fransız işgal süreci boyunca (Kahraman) Maraşlı ve (Gazi) Antep'liler tarafından nasıl düşmana karşı savunulduğu anlatılmıştır. Tebliğimizde, Eşref Edib'le, Maraş'tan gelen ziyaretçiler arasında geçen konuşmalarda Fransız işgali sırasında Maraş'ta yaşanan elim hadiseler anlatılırken, konuşmalar makalede geçtiği gibi verilmiş, makalede yöresel dil kullanılarak hikâyemsi üslupla kaleme alınmıştır. Bu hikâye, aslında hem hüznün hem de sevincin hikâyesidir. Hüznün hikâyesidir, çünkü hikâyede, özellikle Fransız işgali süresince Maraşlı ve Antep'lilerin yaşamla ölüm arası gidip geldiği, açlığa ve yokluğa rağmen çok soğuk kış şartlarında bütün olumsuzluklara karşı verilmiş olan kahramanca mücadelenin yaşandığı bir süreç anlatılmıştır. Bu mücadele, Sütçü İmamların, Şahin Beylerin, Şehit Kamillerin, Arslan Beylerin, Senem Aşşelerin, Muallim Hayrullahların, Milliş Nurilerin, Karayılanların, Dr. Lütfi Kökerlerin, Rıdvan Hocaların, Şeyh Ali Sezai Efendilerin ve nice kahramanların düşman karşısındaki inançlı, azimli ve dirençli duruşlarına sahne olmuştur. Sevincin hikâyesidir, çünkü bu iki şehrin insanların kahramanca verdikleri mücadele sonucunda başarıya ulaşılmış, düşmana, Müslüman Türk halkının vatanı ve milleti uğruna her şeylerini feda edebilecekleri gösterilmiştir. Neticede Antep ve Maraş halkı milli bağımsızlıklarını kurtararak işgal ve esarete son vermişlerdir. Bu kutlu gün, bu şehirlerin halkı için kurtuluş günleri ve bayram günleri ilan edilmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi de bu iki güzide şehrimizin verdiği mücadeleyi takdir ederek Kahraman ve Gazi unvanlarının yanı sıra İstiklal Madalyaları ile ödüllendirmiştir.

MARAŞ VE AYNTÂBLILARIN KAHRAMANLIKLARI⁹⁹⁸

[s. 296] Geçen gün yanımıza iki hoca efendi geldi. Selam verilip alındıktan sonra birkaç günden beri Sebîl'ür- Reşâd'ı aramakda olduklarını söylediler.

-Büyük hoca efendiler sefa geldiniz. Biz de Ankara'ya yeni geldik henüz yerleşemedik. Ma' teessüf size zahmet vermiş olduk.

-Estağfurullah zahmet ne demek, biz sizi burada bulduğumuzdan dolayı o kadar memnunuz ki... Sebîl'ür- Reşâd'ın Kastamonu'da intişarını yolda haber aldık ve Anadolu'da çıkan ilk nüshâsını Pozantı'da okuduk. Bilhassa üstâdın mev'izası bizi pek müte'essir etdi. Elden ele gezen bu mev'iza camilerde okunmaktadır.

-Nereden teşrif ediyorsunuz efendim?

-Maraş'dan

⁹⁹⁸ Eşref Edib, **Sebîl'ür-Reşâd**, "Maraş ve Ayntabluların Kahramanlıkları", H. 24 Cemaziye'l-Evvel 1339 Perşembe, (M. 3 Şubat 1921), R. 3 Şubat 1337, (M. 3 Şubat 1921), Sayı 467, Cilt 18, ss.296-304.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

-Maşallah siz Maraş'ın mücâhidlerindensiniz demek. İslâm tarihine pek parlak bir sahife yazan Kahramanmaraş mücâhidleriyle teşrifimizden dolayı pek memnun olduk. Dillerde dasitan olan Maraş vekâyi'ni bizzat o vekâyiin içinde bulunanlardan dinlemeyi pek arzu ederdik. Maraş Müslümanlarının gösterdikleri harika-i celâdeti mümkün mertebe tafsilâtıyla bu tür Müslüman kalblerine nakş etmek Sebîl'ür- Reşâd için en müfehham bir vazifedir.

-Biz bir şeyi yapmadık, din ve vatan uğrunda hepimiz ölmeye azm ederek cihada başladık, Allah tevfikini ihsan etti. Düşman perişan oldu.

-Çünkü efendiler sizin gazanız öyle bir harikadır ki Müslümanlığın ilk te'sisi zamanlarında mücâhidin-i İslâmın gösterdikleri besalet ve fedakarlığı andırıyor. Bu vekâyi' nasıl başladı nasıl cereyân etti. Bu hususda bize biraz ma'lûmat lütuf buyrulmasını istirham ederiz.

-Efendim mes'elenin birinci safhâsı İngiliz işgâlidir. Mütarekeden bir müddet sonra İngilizler geldiler. Umûr-ı hükûmete müdahalede bulunmayub düvel-i mu'azzama karârıyla yalnız sulh zamânına kadar işgâl-i askerîde bulunacaklarını söylediler. Kışla civarına birkaç tabur asker ikame etdiler. Yavaş yavaş Ermeniler avdete başladı. Kafîle kâfile Ermeniler geldikçe büyük bir ihtimâm ve şefkat ile onları yerleşdirdiler. Yedirdiler giydirdiler. Müslümanların bulunduğu birçok evler tahliye edildi. Ermeni eşyasıdır diye Müslümanların eşyaları alınub Ermenilere verildi. O sıralarda hükümet şaşırmış, aciz ve meskenet içinde kalmıştı. İngilizlerin her emrine "Eyvallah" demeyi maslahat-ı siyaset! 'addediordu. İngilizler hükûmetin bu zaafını gördükçe her şeye burunlarını sokmaya başladılar. Vâkı'a zahirde doğrudan doğruya umur-ı hükûmete müdahale etmiyorlardı. Bizim mutasarrıfımız makamında oturuyor. Bir takım kağıdlar havale edüb duruyordu. Fakat bir korkuluktan başka bir şey değildi. Ermeni iki yalancı şahit bularak "şu eşya benimdir" dedi mi artık onun hilafına söz söylenemiyordu. Derhal müslümanın elinden eşyası alınır Ermeniyeye teslim edilirdi. Bir müddet sonra İngiliz devriyeleri sokaklarda gezmeye başladı. Mızraklı süvariler şehirde dolaşüyor, Müslümanların ellerinde rastgeldikleri silahları alıyorlardı. Artık emir ve ferman İngilizin idi. Fakat yine umur-ı hükûmete müdahale etmiş olmuyordu. Her ne vakit müdahale mes'alesi mevzu'-ı bahis olsa;

-Biz kat'iyen umûr-ı hükûmete müdahale etmeyiz. Mütareke mûcebince biz yalnız [s. 297] tehcir edilen Ermenileri yerleşdirmek bir de asker tecemmi'ne meydan vermemekle mükellefiz. Sokaklardaki devriyeler de kendi askerlerimiz içündür. Sulh akd edilir edilmez hemen çekileceğiz... derler.

Diğer taraftan alabildiğine memletde hâkim olmak prensibini ta'kib ediyorlardı. İngiliz askerini Maraş'da gören Ermeniler şımarub taşkınlık gösterdikçe İngilizler onları çağırıyor, nasihat ediyor; -Taşkınlığa hacet yok. Böyle yapmakla Müslümanları galeyana götürüb işimizi bozmak doğru değildir. Görüyorsunuz ya, işte her istediğinizi yaptırıyoruz, arzunuz varsa yerine getirtmek elimizdedir...

Fakat Ermeniler dinler mi? Onlar istiyordu ki, Maraş'da hiçbir Müslüman kalmasın bütün ırzlar gayr-ı mal edilsin, bütün camiler yıkılsın,

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

bütün Müslümanlar mezara sokulsun, en ehemmiyetsiz bir şeyi azam ederek mesele çıkartmak isterler. Müslümanları galeyana getirüb de İngilizlerle tutuşdurmak için ellerinden gelen her mel'aneti irtikâb etmekden geri durmazlardı. Hatta bir def'a ihtilâl olacak diye İngilizleri de iğfal ettiler. Bunun üzerine İngilizler Müslümanların silahlarını toplamak teşebbüsünde bulundular, biz dedik ki:

Bizim toplanacak silahımız yoktur. Vukû'at çıkarsa mes'ûliyet bize aittir. Ermenilerin tezviratına kapılıb da bizi öldürmek mi istiyorsunuz?

Müslümanların infî'alını sezen İngilizler pek ileri gitmediler. Böyle bir teminatla iktifa ederek cebr-i silâh toplamaya cür'et etmediler.

-İngiliz askerleri meyânında Hindliler de var mıydı?

-Tabî'i değil mi? Boyundurukları altında tuttukları Hindliler vesâ'ir milletler her zaman ve her yerde İngiliz menfâ'atine hizmet etmekle mükellefdir. İngilizlerin saltanat ve kuvveti hep böyle mahkûm milletlerin omuzları, başları üzerine kurulmuştur. Asya'dan, Afrika'dan ve daha diğer kıt'alardan hayvan gibi insanlar topluyor, onları öyle bir teşkilat ile bağlıyor, ruhlarını öyle bir efsun ile meşhur ediyor ki, artık onlar her yerde hissiz bir hayvan, idraksiz bir makine gibi İngiliz hesabına işleyor. Ne gitdikleri yolun müntehasını görebiliyorlar,, ne yaptıkları şeyin manasını idrak edebiliyorlar. Tabî ki bir sürü gibi sevk olunan tarafa gidiyorlar. Hatta arkadaşı hatta dindaşı olsa yine fark edemeyecek hale geliyor. Desiseler müveccidi İngilizler o hususda da bu biçareleri bir suretle iğfal ederek kendi kardaşlarına karşı saldırub duruyor. Zavallılar, başlarını ezen, mevcudiyetlerini kemiren düşmanlarının menfaati uğrunda ölüp gidiyorlar. Ne feci ne acılı ölüm! Ne kendi milleti için ölüyor ne kendi vatani için ne de kendi şanı için, bil'akis milletini esir eden, vatanını istilâ eden şeref ve şanını bitiren düşmanı için ölüyor. Bunlara acınmaz mı? Her ne zaman, yaptığı işin manasını biraz düşünmek istese derhal kafasına İngiliz darbesi iner; İngiliz esareti altındaki diğer bir milleti ona musallat eder. Onunla onun serkeşliğini izale eyler. Artık öyle bir vaziyet ki kurtulmanın imkânı yok.

-Siz bu adamlarla temas edüb de onları irşâda çalışmadınız mı?

-Çalışmamak olur mu? Bizim bu hususda sarf ettiğimiz mesaiyi bilseniz..... neler yapmadık, evlerimize da'vet etdik. Her rast geldikçe kendilerine selam veriyorduk, dillerinden anlamadığımız halde lisan-ı hâl ile kendilerine hakikati anlatmaya çalıştık. Bilahare kendileriyle konuşabilecek vasıtalar da bulduk. Bir gün yine bir evde bir tercüman vasıtasıyla birkaç Hintli Müslümanla konuşuyorduk.

-Ey Müslüman kardeşler dedik! Biliyor musunuz, bu yaydığınız iş dine karşı ne büyük bir cinâyetdir. İslâmiyete karşı ne büyük bir hiyânetdir! Siz memleketinizi, çocuklarınızı terk ederek İslâmiyet üzerine küffârın hâkimiyetini te'min için kanlarınızı döküyorsunuz, biz sizin düşmanınız mıyız ki bize silah atdınız? İngilizin galibiyetine vasıta oldunuz. Bakınız işte bizim de sizin gibi camilerimiz var. Sizin minarelerinizde okunan ezan-ı Muhammedi bizim minarelerimizde de aynen okunuyor. Sizin teveccüh ettiğiniz kıbleye biz de müteveccih bulunuyoruz. Sizin dest-i ihtiramda tutduğunuz Kur'anı biz de başımız üstünde tutuyoruz. Yüzlerce senedir biz bütün bir cihan-ı küfre karşı İslâmiyeti müdâfa'a ile uğraşıyoruz. Bu uğurda

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

feda ettiğimiz nüfusun, servetin haddi hesabı yoktur. Bu yüzden memleketimizin ne kadar acınacak hale geldiğini işte gözlemlerinizle görüyorsunuz. Nasıl oluyor da siz silahlarınızı biz Müslüman kardeşlerimizle çevirüb küffarın galibiyetine zahir oldunuz?...

Biz bunları söylerken Hindliler hüngür hüngür ağlıyorlardı. Keffâretü’z-zünûb olarak döktükleri yaşlar bellerindeki İngiliz palaskaları üzerine düşüyordu. İçlerinden birisi silah kullana kullana nasırlanmış eliyle İngiliz zulm ve esareti altında kavrulmuş yüzündeki yaşları silerek dedi ki:

-Rica ederim bizi insan yerine koyub da bize ‘itâb itmeyiniz. [s. 298]

Bizim hayvandan hiç farkımız yoktur. Bizim hâlimiz sizden de yamandır. O gaddar İngiliz başımıza birer yular takmış istediği yere bizi sürüklüyor. Bize dedi ki: (Almanlar, halifenizin düşmanıdır. Halifeniz bizimle beraberdir. Halifeyi kurtarmak için Almanlarla harb edeceksiniz.) Biz de Almanlarla harb ettik biliyoruz. Şimdi hakikati görüyoruz ve anlıyoruz. Fakat ne faide? Bir def’a bu büyük günahı işledik. Şimdi diğer bir fırsat bekliyoruz. İslâmiyete karşı itikab ettiğimiz bu hıyaneti elbette bir gün gelir biz yine kanımızla temizleriz...

Hindli Müslümanların bizimle böyle münasebette bulunmaları İngilizlerin pek canını sıkımişti. Fakat açıktan açığa men’ etmek istemiyordu. Bunların bizimle temas etmemeleri için bin türlü mevânî’ ihdas ediyordu. Biz Hindli Müslümanlarla münasebatı o kadar ileri götürmüştük ki bayramda hepsine tepsilerde baklavalar yedirdik. Hani İngilizler zamanında Ermenilerle aramızda bir mes’ele tahaddüs etmiş olaydı mutlaka Hindli Müslümanlar bizim saflarımıza geçecekti. İngilizler bunu sezdiği için idi ki silah toplamak teşebbüsüne karşı biz biraz dayandıkça ileri gitmediler, derhal vazgeçtiler.

İngiliz işgal askerine karşı biz bu suretle bir takım tedâbir-i siyâsetkarânede bulunurken bir gün “İngilizler gidiyor, yerine Fransızlar geliyor” diye bir haber memelekete yayıldı. Buraları Fransız muntika-yi nüfuzu olmuş muvakkat zan ettiğimiz işgal daimi oluyormuş. Bu haber herkesin efkârını alt üst etti. Derhal ahaliyi camiye topladık, onlara hakikat-i hâli anlattık.

-Ey Müslümanlar! dedik. Bu memleketler Fransızlara verilmiş, buralarını daimî suretde işgal için yola çıkmışlar, geliyorlar. Ecnebi işgali ne demek olduğunu gözlemlerinizle gördünüz. Ecnebilerin esaretleri altına aldıkları milletlerin hâl-i zilletini de Allah size gösterdi. Şimdi artık hareket zamanı geldi. Felâketli günler takarrüb ediyor. Fransızlar bir defa yerleşirse onları buradan çıkarmak bir daha kabil olmaz. Onun için ne yapacaksak şimdiden karar verüb harekete başlayalım.

Hükûmet şaşırmış, acz-ı fütur içinde kalmıştı. Bize nasihat vermeye kalkıştı:

-Ne yapalım kader böyle imiş. Fransızların buraya gelmesi mukarreresine siz nasıl mani olabilirsiniz? Dur bakalım, ne olacak!... dedi. Bu nasihat bizim hoşumuza gitmedi.

-Hele sen bize müsaade et dedik. Biz bu esaret boyunduruğuna girmeyeceğiz, elimizden geldiği mertebe uğraşacağız, muvaffak olursak ne âlâ, olamazsak Fransızlar bizim mezarlarımız üzerine saltanatlarını kursunlar.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Gayet acı bir lisanla bir protesto yazdık. Düvel-i mu'azzamaya tebliğ edilmek üzere İstanbul'daki itilaf mümessillerine gönderdik. Sadarete, Hariciye Nezareti'ne de yolladık. Zannetdik ki feryadlarımızın bir te'siri olacak. Memleketimizi Fransızların çiğnemesine düvel-i mütemeddinenin vicdanlar(!) kail olmayacak! Heyhat! Sözle olsun cevab viren bile olmadı. Müslümanın yeryüzünde hakk-ı hayatı tanıyıyormu ki, bizim feryadlarımızı işiden bulunsun! Avrupalılardan yâhud onların mahmiyetleri olan Hıristiyanlardan birisinin burnu kanasa kıyametler kopar. Bütün âlem-i küffar harekete gelir. Biri de koca koca Müslüman kıt'aları milyonlarca Müslüman hey'et-i içtimâ'iyeleri zulm ve gadr ile çiğnenir de insanlık namına olsun bir sadây-ı itiraz yükselten bulunmaz.

Birkaç gün geçti; (30 Teşrin-i Sani 335)⁹⁹⁹ bir de baktık ki, Fransızlar akın akın gelmeye başladı. Ermeniler Fransızları görünce kıyametler kopardılar. Çoluk çocuk sokaklara döküldüler. Kızlarını süslediler. Kendileri gitdiler müzikalar düzdüler. Ta şehir haricine kadar karşıcı çıktılar. "Yaşasun Fransızlar, kahrolsun Türkler!" diye bağıra bağıra Fransız askerlerini kışlaya getirdiler. İngilizler Fransızlara devr ve teslim yapıyor. Bir Fransız taburu geliyor, bir İngiliz taburu gidiyor. Hâlbuki Fransızlar gelmeden evvel İngilizler, bize demişti ki:

-Fransızlar buraya gelecek, daimi sûretde burada yerleşecekler, onları buraya sokmamağa bütün kuvvetinizle çalışınız.

Bir taraftan böyle söylüyor diğer taraftan devir ve teslim ediyordu. Biz protestolarla feryâd ve istirahatlarla meşgul olurken bir emr-i vaki'den diğer emr-i vaki'e düşüktük. İngiliz gitti. Fransız geldi. Şimdi ne yapacaktık? Hiçbir taraftan talimat alamıyorduk. O sırada Sivas'ta kongre toplanıyor. Müdâfa-yı Hukuk talimatı kaleme alınıyordu. Fakat bize hiçbir şey gelmemişti.

Biz bu vaziyet-i elime karşısında ittihaz edeceğimiz hatt-ı hareketi kendimiz kararlaşdırmak mecburiyetinde idik. Bu hâdisе önünde elimiz kolumuzu bağlayarak oturmak kabil olamazdı. Çünkü Ermeniler ellerinden gelen her türlü fenalığı ika edeceklerdi. Gözümüzün önünde silâhlanıyorlar, intikam alayları teşkil ediyorlardı. Erzurumlu, Vanlı, Maraşlı bir [s. 299] çok komiteci Ermeniler, muttasıl Ermeniler arasında teşkilat yapıyor, Maraş'taki bütün Müslümanları mahvetmek üzere hazırlanıyordu. Hem bunu gizlemeye de lüzum görmüyorlardı. Açıkdan açığa bağırıyorlardı:

-İngilizler istediğimiz derecede yapmadılar. Fakat Fransızlar sizden intikamımızı alacaklar. Artık sizin için hakk-ı hayat yoktur. Hepinizi tavuk gibi keseceğiz.

Müslümanların vaziyeti hakikaten pek nazikleşmişti. Derhal tedâbir-i ciddiye ittihaz etmek zarurî idi. Biz artık işi gücü bırakarak mütemadiyen evlerde gizli gizli toplanıyorduk, ne yapabileceğimizi düşünüyor, müdâfa'a tertibatı için hazırlanıyorduk. Silahımızı, mühimmatımızı nazar-ı dikkate alarak ne kadar muharib çıkarabileceğimizi hesap ediyorduk. Takımlar, bölükler teşkil ederek bir vakı'a hadvesinde içtima' noktalarını kararlaşdırıyorduk. İhtiyarlar için, çocuklar, kadınlar için de ayrı ayrı

---

⁹⁹⁹ 30 Kasım 1919.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

vazifeler tahsis etdik, artık her şeyi göze almışdık. Ölüm korkusu hiç birimizin azmine karşı gelemiyordu. Çünkü Fransız zulmü Ermeni kahır altında yaşamanın imkânı olmadığını pekâlâ takdir ediyorduk. Gidecek yerimiz de yokdu, asırlardan beri üzerinde yaşadığımız bu Müslüman topraklarını küffara bırakub gitmek bizce zilletlerin en fecî idi. Her gün tevhid-i ilâhiyi terennüm eden minarelerimize hepimiz ölmeden çanlar asdırmak biz Müslümanlara yakışır mıydı? İhtimal ki küffara galebe çalamayacaktık. İhtimal ki onların bin türlü vesait-i harbiyesine karşı duramayacaktık. Fakat her birimiz hiç olmazsa on düşman, yirmi düşman öldürmeden ölmeyecektik. Taş taş üstüne bırakmayacaktık. Bütün memleketi kendi ellerimizle ateşe verecektik. Ne kendimizden ne onlardan tek bir can bırakmayacaktık. Belki Maraş Fransızların eline geçecekti. Fakat bir kül yığınından başka bir şey bulamayacaklardı. Artık Fransızlar başka yerlerden getirecekleri Ermenilerle beraber bizim mezarlarımız üzerinde baykuşlar gibi ötsünler. Yirminci asrın tarih-i medeniyetini yazsunlar... dedik.

Bu suretle kararımızı verdik ve bu kararı kadınlarımıza da tebliğ etdik, hiç telaş göstermediler:

Maraş erkekleri kadar Maraş'ın kadınları da ölmekten korkmaz dediler. Hayatda da beraber, mematta da beraber, saadetde de beraber, felâkette de beraber...

Hâsılı biz erkek, kadın, çoluk çocuk son nefese kadar müdaafa'â edecektik. Fransızları Maraş'ta gören Ermeniler sevinçlerinden çıldıracak derecelere gelmişlerdi. O kadar şımarmışlardı ki ne yapacaklarını bilemiyorlardı. Muttasıl Müslümanlara çatarlar, bir vakı'a çıkartmak için Müslümanların hissiyatını alabildiğine rencide ederlerdi; fakat biz mümkün mertebe yine i'tidalimizi muhafaza eder, olur olmaz sözlere ehemmiyet vermezdik. Sözle bir şey çıkaramayacaklarını anlayan Ermeniler fiilen mesele ihdasına teşebbüs etdiler: Fransızların Maraş'a geldiklerinin dördüncü günü idi. Erzurumlu bir Ermeni hamamdan avdet eden bir Müslüman kadının peçesini çeküb yırttı ve Müslümanların tam can damarına dokundu:

-Artık buraları Fransız ve Ermeni memleketi oldu. Tesettür kalkacak, bütün kadınlar yüzlerini açacak! Kim peçesini açmazsa parça parça edüb işte böyle yapacağız!... diye bağırdı. O sırada oradan geçen Hacı İmam namında dinî bütün bir Müslüman derhal eve koşarak silahını aldı. Yetişerek Ermeninin göğsüne boşalttı.

-Al bakalım nâmusa ta'arruzun cezâsını!... dedi.

Ermeni topraklara yuvarlanub gitti. Bu kahraman Müslüman da silahı omuzlayarak şehir haricine çekildi.

Bu hâdise üzerine Ermeniler şaşırıldılar, Fransızlar da ne yapacaklarını kesdiremediler. Çünkü henüz tertibatlarını ikmal etmemişlerdi. Fransızlar böyle birden bire müsademeye tutuşmak istemiyorlardı. Hulûl-i müslihane ile Maraş'a temellük etmek tecrübeleri henüz yapılmamışdı. Dost görünerek memleketi pençesi altında almak çarelerine tevessül etmeden şiddet göstermek, Fransızlar gibi bir çok Müslüman milletleri boyundurukları altına alan müstemlekeci bir devlet için elbette siyasetsizlikti. Onun için bu hadiseyi a'zâm etmeyerek kapatdılar.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Beş on gün geçti. Adana'dan ta'yin olunan bir Fransız guvârî (ya'ni mutasarrıfı) Maraş'a geldi. Bir hafta sonra da Yüzbaşı Said Beg'in kumandasında üç yüz kadar jandarma geldi. Bu jandarmalar fazla fazla ücretlerle Fransız hizmetine alınmış ve kendilerine Fransız elbiseleri giydirilmişti. Fransızlara satılan bu yüzbaşının yanında (Vahan) namında bir de tercüman vardı. Fransızlar, Sıdkı Beg'e Osmaniye esnaf ve ulemasından birkaç kişiyi de terfîk etmişlerdi. Bunlar bize nasihat edecekler, Fransız medeniyetinden, Fransız adaletinden bahsedeceklerdi. Fransız boyunduruğunun zevkini bize anlatacaklardı.

Bu heyet şehre girerken bize tesadüf etdi. Yüzbaşı bir şeyler söyledi, duymamazlığa geldik. Bir Ermeni tercümanı seslendi:

-Hoca Efendi! Size söylüyor.

-Ne istersiniz?

[s. 300] -Bir şey istediğimiz yok. Nereden geliyorsunuz?

-Medreseden geliyoruz.

-Hırlak'ın evine geliniz de görüşelim.

Bu Hırlak, Maraş'ın en zengin Ermenisiydi. Mebus olmuşdu. Maraş'ın bütün piyasası bu Hırlak Agob'un elinde idi. Memleketin iktisâdiyatına yegâne hâkim olan Hırlak'dı. Onun evine bizi çağırıyordu. Gittik, Guvanôr köşede, Sıtkı Beg karşısında oturuyordu. Osmaniye eşrafı da başlarını önlerine eğmiş tefekküre dalmışlardı. Guvanôr:

-Hoca Efendiler! Bakınız bu zabıt sizdendir Türkdür, Fransızların ne kadar adaletle mu'amele ettiğini sorunuz da size söylesün. Biz himayemiz altına giren milletlere tecavüz etmeyiz. Sıtkı Beg'in kolunda Fransız nişanı görüyorsunuz. O bir şey değildir. Almanlığını gidermek üzere yalnız nişanı değiştirilmiştir. Bir şikâyetiniz, bir arzunuz varsa söyleyiniz. Adana'da baş administrator (Breyeman)'a arz edeyim, derhal is'af olunur.

Herif bizi bu suretle iğfal etmek, kendi arzumuzla boyunduruk altına sokmak istiyordu.

-Bizim sizinle hiçbir münasebetimiz yoktur dedik. Bizim hükümetimiz var, biz başka bir şey bilmiyoruz.

Çocuk aldatır gibi daha bir takım masallar okudular. Biz cevap bile vermeye lüzum görmedik. Yanlarından ayrıldık. Sıtkı Beg'in hâline de teessüf etdik. Bu satılan adam şimdi Osmaniye'de Fransız hizmetinde bulunuyor, Fransızlar onu binbaşı yaptılar. Osmaniye'de jandarma kumandanlığı ediyor. Tamamıyla Fransızların bir bendesidir.

Fransızlar beş on gün kadar da böyle müslihâne bir sûrette hulûl etmek, ahaliyi iğfal eylemek siyasetini takip etdiler. Müslümanlardan kendilerine hiç taraftar bulamayınca hayret etdiler. Canları sıkıldı. Politikalarını değiştirdiler, teşrin-i sâninin 28'inci günü idi. Cuma günleri kaleye çekilmekte olan Osmanlı bayrağı yerine kendi bayraklarını çekdiler. Müslüman ahali bunu görünce birden bire müdhiş galeyana geldi. Zaten halk mütehasıs, müteheyic bir halde bulunuyordu. Bayrağımız da indirilince demek ki artık bu diyarda Osmanlı hâkimiyetine, Müslüman hâkimiyetine hitam veriliyordu. Derhal bütün Müslümanlar Cami'-i Kebir'e toplandılar:

-Mâdem ki hâkimiyet-i İslâmiyenin alâmeti olan sancağımız küffâr tarafından indirilmiştir. Artık Cuma namazı kılınmasına mahal kalmamıştır,

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

dediler. Bunun üzerine hatib minberden indi. Namaz kılınmadı. Üç dört bin kadar Müslüman, Cami-i Kebir'deki sancağı alarak tekbir ve tehliller ile kaleye hücum etdiler. Müslüman bayrağını dıkdiler. Onu müte'akib ezan okundu. Kalede öğle namazı kılındı. Oradan hükümete gıtdiler. İşe müdahale etmek isteyen tercüman Vahan'a epeyce bir dayak atıldı. Halkın bu galeyanından Fransızlar ürküdüler, ne olursa olsun biz her şeyi göze aldırımışdıkd. Fakat Fransızlar hiç bir şiddet göstermediler, Ermeniler de korkdular.

Bu hâdis e üzerine birkaç gün sükûnetle geçdi. Fakat etrafda, köylerde ufak tefek hâdiseler başlamışdı. Fransızlarla Ermeniler içtima'iler akdediyor. Bir şeyler hazırlıyorlardı. Kenarda köşede bazı Müslümanlar şehit edilmeye başlandı. Artık müdhiş zamanlar takarrüb ediyordu. Bütün hâdisat bunu gösteriyordu. Biz de tertibâtdan bir an hâli kalmıyorduk. Teşkilâta girmeyiverdik. O sırada müdâfa'a-i hukuk talimatı elimize geçdi. Bir telgraf makinesi bulduk. Şehre üç saat mesafede Maksudlu Karyesi'nde o makineyi kurub Sivas'da Mustafa Kemal Paşa ile muhaberata başladık. Paşanın bize çekdiği celâdetkarâne telgraflar bizim kuvve-yi ma'neviyemizi pek ziyade yükseltdi. Ehl-i salibe karşı Müslümanlığı müdâfa'a için Anadolu'da ikinci bir Selahaddin Eyyübî zühür ediyord, dedik. Derhal etrafa adamlar çıkardık, aramızda cereyan eden muhaberâtdan Müslümanları haberdar etdik. Bizden daha evvel teşkilâta başlayan Ayntâb ile te'sis-i münasebat etdik. Fransızların elinde bulunan Islâhiye'ye bir adam gönderdik. Fransızların sevkıyâtını anlamak üzere köyden köye postalar te'sis etdik. Düşmanın harekât-ı askeriyesinden beş altı sa'at zarfında haberdar olarak ona göre yollarda pusular tertib ediyorduk. Maraş'a gelmek üzere yola çıkan Fransız müfrezelerine birçok telefât verdirüb, sevkıyâtlarını müşkilâta uğratıyorduk. Maraş'taki vaziyeti Sivas'a bildirerek "derhal top ve asker gönderiniz" dedik. Birkaç gün sonra Mustafa Kemal Paşa tarafından gönderilen Kılıç Ali Beg bir müfrez e kuvvetle ve iki mütalyözle Pazarcık'a geldi. Pazarcık ki Maraş'a sekiz sa'atdir. Kılıç Ali Beg Pazarcık'tan Fransızlara ultiमतom gönderiyor, Fransızlar telaşa düşüyor. İstikşaf için seksen kadar süvariden mürekke b bir Fransız kuvveti gönderiyorlar. Yolda müsademe oluyor, Fransızlar otuz kadar telefât vererek ric'ât ediyorlar, diğer taraflarda da müsademeler başlıyor. Artık Maraş'ta bir harb olacağı tahakkuk ediyor; çünkü Fransızlar muttasıl kuvvetlerini tezyid ediyorlar, diğer taraftan Ermenileri de teslih ediyorlar. On binden fazla Fransız var, on bin kadar da Ermeni, mühim bir yekün, memleketin kiliselerini, müstahkem mevkilerini tıtdular. [s. 301] Toplar, mütalyözler yerleşdirdiler. Biz de artık teşkilâtımızı ikmal itmek üzere bulunuyorduk. Jandarmanın silâhlarını- ki beş yüz kadar vardı- hükümetden gizlice aldık.

Diğer silâhı olanları da kayd itdik. Bin beşyüz kadar müslümanı teslih itdik.

İşler bu raddeye gelince Fransızlar hükümete vaziyed itmeye kalkışdılar. Biz mümeneat itdik:

-Katiyyen olamaz, didik. Buna cüret idecek olursanız derhal ihtilâl başlayacaktır. Ahali galeyandır. Böyle tehlikeli teşebbüslerde bulunmanın

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

mesuliyeti tamamıyla size âiddir. Hükûmete vaziyet itmeyeceginize dair neşr itdiğiniz beyannamenin henüz mürekkebi kurumadı. Bu ne haldir?

-Ben Düvel-i İtilâfiye'nin emriyle kontrole memurum. Bizim emrimiz katîdir.

-Bizim hareketimiz de cedîddir. Biz sizi hükûmete müdahale itdirmeyeceğiz.

Vaziyet pek ziyade gerginleşti. Biz şehirde siperler, istihkâmlar hazırlıyoruz. Küçük küçük müfrezelerle sokak başlarını tutduk. Bu gibi şehir dâhilindeki muharebelerle de sokakları ilk tutanın kazandığını bildiğimiz için evlere kapanıp da oradan müdafaa idecek bir vaziyette bulunmak istemedik.

Vaziyet bu merkezde iken Fransız kumandanı General Keret memleket hakkında müzakere etmek üzere bir hey'et istedi. Mutasarrıf vekili, mühendis, jandarma kumandanı, belediye re'isi ve tüccardan iki kişiden mürekkeb bir hey'et gitti. Onları tehdîd etmiş:

-Topla sizi yakarım. Ne sandınız? Karşınızdaki Fransız devletidir!

-Mösyö! Yaksan da, yıksan da biz hükümetimize müdahale itdirmeyeceğiz. Biz hepimiz ölmeye azm itdik. Burası Fransız toprağı değildir. Burası Müslüman toprağıdır. Burada ancak Müslüman hükûmeti cari olur.

Hey'et böyle sert cevâb virince general gazaba gelmiş, hey'eti tevkif etmiş. Hey'etin tevkif olunduğunu belediye çavuşu gelüp söyleyince ahali arasında müdhîş galeyan baş gösterdi. Derhal işi idare edenler arasında kısa bir müzakere ceryân itdi. Saat dokuz idi, (21 Kanun-i sâni 336 Çarşamba) iki el silâh atıldı. Bu, hareket için evvelce kararlaştırılmış bir işaret idi. *Müsteiyen bi Tevfik-i hi tealâ*¹⁰⁰⁰ artık müsademe başlıyordu. Bu işaret üzerine herkes mevzilerine girdi. O sırada mutasarrıf vekili de bize nasihat etmek üzere general tarafından gönderilmişti. Kumandanlar bâ-vekârının başlarını geçdi. Mukarrer plan dairesinde bütün sokak başlarını tuttuk. Silâh atılınca kışladaki Fransızlardan otuz kırk kadar müsellaah bir müfrezeye kasabaya doğru gelmeye başladı. (Restebâie)¹⁰⁰¹ Mahallesi'nde bizim mücâhidlerimiz tarafından nevbet atışıyla karşılanınca hemân ricat itdiler. Ermenilerle Fransızlar kiliselerde, evlerde tahassun itdiler. Artık harp başlamıştı. Fransızlar toplarla, mitralyözlerle, bombalarla şehri döğmeye başladılar.

Biz de kasabanın ba'zı yerlerine ateş virdik. Düşman görsün ki bizim nazarımızda dünyanın kıymeti kalmamıştır. Düşmana harabeden, mazarradan başka bir şey bırakmamaya azm etmişdik. Sokaklara biz hâkimdik. Düşman mermilerine hiç kimse ehemmiyet vermiyordu, çocuk çocukları evlerin alt katlarına doldurduk. Kadınlar yemek hazırlıyor, ihtiyarlar müdâfa'a idiyor. Muharebelere ta siperlere kadar sıcak yemekler yetiştiriyorlar. Herkes mevcudiyetini ortaya koyuyor. Erzakı olmayanların yiyecekleri te'mîn olunuyor. Beş altı yaşındaki çocuklar "Allah, Allah." diye tesbîh çekiyorlar. İşle meşgul olmayan kadınlar gece gündüz mütemadiyen

¹⁰⁰⁰ Allah'ın yardımı ve inayeti ile.

¹⁰⁰¹ Bu isim, Zulkadiyye hükümdârlarından 'Alâüddevl'e'nin kızının ismi olmak üzere şâyiddir.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Kur'an okuyorlar. Kimsenin kimseyi görmeye vakti yok. Kadın, erkek, herkes vazifesiyle meşgul. Bütün gençler, bütün eli silâh tutanlar harb idiyor. Yakılacak evlerdeki kadınlar başka yerlere nakl olunuyor. Eşyalarıyla beraber bazan on beş, yigirmi hane birden yanıyor. Bu meyanda düşmanın tahassun itdiği mübâne-i müstahkemede içindikilerle beraber yanub kül olur, sokaklara bizim kuvvetlerimiz hâkim olduğu için kimsenin şuradan şuraya adım atmasına ihtimal kalmıyor. Şehidlerimiz kendi evlerinin kapıları yanına defn olunuyor. Artık herkes hayatdan kat'ı ümîd itmişdi. İhtimal Müslümanlardan kimse kalmayacaktı. Fakat düşmanlardan da hiçbir ferd kalmayacaktı. Maraş bize de, onlara da mezar olacaktı. Muharebe bütün şiddetiyle devam idiyordu. Fakat düşmanların malına, ırzına, kimse ta'aruz itmiyordu. Maktul düşen Ermenilerin altunları, eşyaları sokaklar ortasına dökülmüş. Kimse elini bile uzatmıyor. Herkes kemal-i intizam ile vazifesinin başında. Dünyayı görmüyoruz. Soğuk, dehşet, kar, fırtına devam idiyor. Muharebenin üçüncü günü idi, Kılıç Ali Beg yetişti. Kumandayı ele aldı. Düşmanlar buldukları yerden silahlar, bombalar atıyorlar. Düşman hiç ümid itmediği bir müdâfa'a karşısında kalınca şaşırır. İmdad istedi.

[s.302] Müslümanlar dünyanın hiçbir yerinde görülmemiş kahramanlıkla, fedakârlıkla harb idiyordu. Çocukların "Allah Allah..." sesleri sokaklardan işidiliyor. Kadınların okudukları Kur'an âvazeleri evleri çınlatıyor. Bunları gören Müslüman muhâribler aslanlar gibi mermilere, bombalara karşı koyuyorlardı. On-on beş misli düşmana, toplara, mitralyözlere karşı bu kadar kahramanlık din kuvvetinden başka hiç bir şey değildi. Herkes Allah'a rabt-ı kalb itmiş, Allah'dan meded, inayet bekliyordu. Düşmanlar Müslümanların bu kahramanlığını görünce telâşa düşdiler. İmdâd-ı taleb itdiler. Muharebenin 17'nci günü idi. Kaymakam (Norman)'ın ma'iyetinde seygar yeni bir kuvvet geldi. Dört yüz efrad, birçok batarya, yağ ateşli top, yüzlerce araba ve mekkâreleri Maraş'ın bir saat cenubunda (Erkenaz nehri yanında) karargâh kurdu. Oradan Maraş'ı döğmeye başladı. 20'nci günü şehrin garbında bulunan Mercimek Tepe'ye iki top çıkardı. Oradan şehre gülle yağdırmaya başladı. Bu suretle şehrin garbında, cenubunda kaymakam (Norman) kuvvetleri, şimalinde kışlada General Keret kuvvetleri, dâhilde kiliselerde, mebâni-i müstahkemede, biz de sokak başlarında, caddelerde, siperlerde bu muharebelerde şehrin kenarında Kılıç Ali Beg, dâhilde Maraş Hey'et-i Merkeziye Reisi Arslan Begler pek çok kahramanlıklar gösterdiler. Ve harbi, idare hususunda büyük maharetler müyavaz itdiler. Ara sıra Kılıç Ali Beg'in yanındaki top sesleri yükseldikçe Müslüman muhâriblerinin kuvve-i ma'nevîyesi bir kat daha yükseliyordu. Düşmanlar da bu topdan hayli korkuyorlardı. Bu halde harb bütün dehşetiyle devam idiyordu. Vaz'iyete biz hâkim idik. Düşman artık bir şey yapamayacağını anlamıştı. 21'nci günü idi, her taraftan müdhiş top atışları başladı. Sabahdan yatsu vaktine kadar yağmur gibi mütemadiyen Maraş'a güllerle yağdı. Hiç şübhesiz o gün sekiz on bin gülle atmışlardı. Biz 'umumî bir ta'aruz yapacaklar zan itmiyorduk. Bu hâl ile giceye dâhil olduk. Gice yarısı saat yedi buçuk sularında idi, müdhiş bir yangın kazayı kıp kızıl bir hâle koymuştu. Bakdık: kışla tutuşdurulmuş, yanıyor. Artık ses sadâ kesilmişti. Dimek düşman ric'at idiyordu. Amerika Koleji'ndeki kuvvetleri

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

almış, kasabadaki mekkâreleri feda etmişti. Sabaha doğru bir kısım kuvvetlerimiz takibe koyuldu. Sabah da ... sağ kalanları esir alındı. Düşman hayvanlarının ayaklarına nal sesleri işidilmesün diye yorgan parçaları, bezler bağlamış. Soğuk, kar pek dehşetli idi. Ondan sonra artık kasabadakiler mukavemet idemeyerek teslim oldılar. Fakat silahlarını kırdılar. Öyle iken biz yine bir hafta kadar onlara erzak virdik. Bu 21 gün zarfında bizim zâyi'âtımız dört, beşyüz kadar şehîd ve mecrûhdan 'ibâretti. Düşmanın telefâtı ise sekiz binî geçmişti. Kiliselere, mebâni-i müstahkemeye* tahassun* iden kuvvetlerin çoğu yine Fransızların mermileriyle ika idilen yangınlarda mahv olub gitmişti.

Düşman ric'ata başladıktan sonra arkasından beşyüz kadar da bir Ermeni kuvveti ric'at ider. Fransızlar, bunları Müslüman zannıyla müsademeye¹⁰⁰² başlarlar. Ermenilerin pek azı kurtulur.

Düşman ta Islâhiye'ye kadar ric'at itdi. Soğuşun dehşetinden yollarda binlercesi telef olmuş, kalmışdı. Düşmanın arkasına düşdük. Hâruniye, Islâhiye, Bâğce'yi aldık. Düşmanı ta Osmaniye'ye kadar sürdük. Diğer taraftan Ayntâb'a kadar geldik. Ve onlara didik ki:

-İşte biz vazîfemizi yaptık. Düşmanı buralara kadar sürdük. Buradan öteye siz sürünüz. Fakat onlar her nedense o sıralarda bizim hareketimize imtisal itmediler. Ba'zıları: - Biz memleketimizi yakup yıkmak istemeyiz, didiler. Düşmana karşı hareket hususunda itihâd idemediler. O vakit düşmanı ta'kib itsele, Adana'da düşman kuvvetleri kat'iyen barınamazdı.

Her ne ise bu dayak üzerine düşman bir müddetle sükût ile vaktini geçirdi. Ve vaktaki Nisan geldi, düşman Ayntab'da ve Osmaniye'de yine harekete başladı. Ma'hûd¹⁰⁰³ (Norman)'ın seyyar kuvveti kasabayı muhasara etmişti. Kılınc Ali Beg o sırada (Burc) nahiyesinde idi. Maraş'dan tertîb olunan mücâhidler ile Kılınc Ali Beg'in müfrezesi Norman'a hücum iderek Norman'ı kaçırtdı, Ayntab'la, Islâhiye'yi temin itdi. O sıralarda idi. Fransızlarla mütareke i'lân idildi. Artık Kuvâ-yı Milliye alayları teşekkül etmişti. Alay kumandanı olmak üzere Binbaşı Hamdi Beg namında bir zat geldi. Kılınc Ali Beg ile teşrik-i mesâ'i itdiler. Mütareke fesh edilince harb tekrar başladı. Bu kuvvetler Ayntâb'ın cenûb cihetini de zabt itdi.

İşler pek iyi gidiyordu. O sırada Ankara'da Meclis toplanıyordu. Kılınc Ali Beg meb'ûs oldu, Ankara'ya gitti. Hamdi Beg de hastalanarak me'zûnen siyâsiye gitti. Bizim kuvvetler müteferrik ufak zabıtalara kumandasında kaldı. Herkes kendi başına hareket itdi. Düşman takviye kıt'âtı alarak tekrar hücumlara başladı. Haleb'den bizden almış olduğu 15/5'lik bir top getirdi. Ayntâb'ı döğmeğe başladı. Bu yüzden Ayntâb'daki evlerin [s. 303] fevkâni katları* tamamen yıkıldı.

---

* Tahkim edilmiş (güçlendirilmiş) binalar.

* Binalara kapanmak, çekilmek, sığınmak.

¹⁰⁰² Çarpışma.

¹⁰⁰³ Adı geçen, zikredilen.

* Yüksek katları, üst katları.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Bir müddet de böyle ahali kuvvetleri kendi başına Fransızlarla çarpışdı. En nihayet şimdi muntazam kolordu teşekkül itdi. Bu gün harb Ayntâb'ın garbında ve cenubunda devam idiyor. Harbin merkez sikleti orasıdır.

Ayntâblılar şimdi müdhiş kahramanlıkla harb idiyor. Maraş'da ibraz olunan besalet ve celâdeti tenzîr idiyorlar. Hatta daha ziyade harikalar gösteriyorlar. Kadın, erkek, çocuk çocuk canlarıyla, başlarıyla düşmanla çarpışıyorlar. Düşmanla harb tarafdârı olmayan korkakların hepsi daha o vakit savuşmuşlardı. Şimdi kasabada bulunanların umumu, ölümü göze alarak düşmanla mütemadiyen çarpışıyorlar. Bütün memleket halkı mağaralarda, yeraltlarında yaşıyor. Bî payan meşakkatlere katlanarak mukavemet idiyorlar; hatta geçenlerde düşman kendilerini iğfal itmek istemiş:

-Etrafda Kuvâ-yı Milliye kalmadığı hâlde siz neye güveniyor da harb idiyorsunuz? Artık teslim olunuz, diye bir haber göndermiş, bunun üzerine ahali cevabı virmiş: - Siz bütün Anadolu'yu istilâ itseniz yine Ayntâblılar size teslim olmayacaktır. Siz ancak Ayntâb'ın harabelerine, mezarlarına malik olabilirsiniz. Yoksa burada bir ferd kaldıkça sizinle çarpışacak, size bu Müslüman topraklarını kendi rızasıyla çiğnetmeyecektir.

Hakikaten bu gün Ayntâb'da gösterilen fedakârlıklar şayan-ı hayretidir. Bu mübarek, bu kahraman Müslümanların mücâhidlerini bütün Müslüman kardaşlarımızın her dakika tahattur itmeleri, kendilerinin her suretle imdâdlarına koşmaları, elden gelen mu'âvenetde bulunmaları, beden ve malen mu'âvenete kudreti olmayanların hiç olmazsa sözle olsun kendilerini her dakika düşünmekte olduklarını telgraflarla kendilerine bildirmeleri vecâ'ib-i dîniyenin en mühimidir. Ahvat-ı islâmiyenin, iman kardeşliğinin asarını böyle günlerde göstermek iktiza ider. Bi't-tabi' Ayntâb mücâhidleri bütün Anadolu'daki Müslümanların kendileriyle beraber olduğunu, bir an kendilerini hatırdan çıkarmadığını görürlerse elbette kuvve-i ma'neviyeleri üzerine büyük bir te'sir olur.

-Bu muhârebelerden Fransızların gâyesi nedir? Nerelere kadar zabt etmek istiyor?

-Ma'lûm ya, Sevr Muâhedeşi mücibince İskenderun şimâlinde itibâren Ayntâb, Urfa, Mârdin'e kadar Sûriye'ye dâhil olduğu cihetle Fransızlar oralara hâkimiyet iddi'asında bulunuyorlar. Bütün o havaliyi işgal etmek istiyorlar. Urfa'ya gitmek için Ayntâb'ı almak zarurîdir. Ayntâb bu günkü harekâtın miftahıdır.¹⁰⁰⁴ Gerek Fransızlar için, gerek bizim için onlar ma'âzallah Ayntâb'a hâkim olurlarsa Urfa, Maraş taht-ı tehdîdde kalır. Ayntâb'dan ric'at iderlerse artık barınacak yerleri yoktur. Bu bozgunluk Adana'ya bile te'ssir ider. Ayntâb da bozulursa Bağdâd hattını elden çıkarır. Ma'lûm ya Ayntâb ile Hat arası beş altı saatdir. Bir kere Hattı elden çıkardı mı artık Fransızlar için felâketdir. O civarda bulunan Kilis ile Akçakoyunlu İstasyonu bizim elimize düşünce Fransızın işi bitmiş demektir. Ma'lûm yâ, Anadolu Hattı (Mesleme) da ikiye ayrılır: Biri Irak'a gider, biri de Sûriye'ye. Bu (Mesleme) denilen mahal açık bir yerdir. Orada düşman tutunamaz. Ayntâb'dan çekilince oradaki kuvvetlerimiz serbest kalır,

¹⁰⁰⁴ Anahtarıdır.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

düşmanı ta'kîbde kusur itmez. Bir taraftan Osmanîye'yi, diğer taraftan Haleb'i tehdiye başlar. Bi-z-zarur, ta Beyrut'a kadar düşman çekilmek mecburiyetinde kalır. Onun için Ayntâb'ın sevkü'l-ceys nokta-i nazarından fevkal'âde ehemmiyeti vardır. Bundan dolayı bu gün harbin merkez süflisi Ayntâb'dır. Hâleb civarında Arab kuvvâ-yı milliyesi de vardır. Ayntâb'da serbest kalan kuvvetler onlarla birleşirse Suriye yolu açılmış olacaktır. Ve er geç inşallah bu olacaktır. Fransızların orada barınması pek ziyade güçleşmiştir.

Müslümanlar vahdetini muhafaza itdikce, fisebillâh cihâdda devam eyledikçe Allah'ın fevz ü nusret ihsan ideceğine şübhe yoktur. Biz Maraş'da düşmana nisbetle ne kadar az idik. Fakat kalblerimizi Allah'a rabt itdik. Din yolunda, vatan uğrunda şehîd olmayı göze aldık. Cenâb-ı Hak bizi muvafık itdi. Hem kendimizden on misli fazla düşmana karşı muvaffak itdi. *Kem min fietin galiletin galebet fieten kesireten büznillah.*¹⁰⁰⁵ Biz galibiyetimizi Allah'dan biliriz. Biz 'azm itdik, Allah tevfik ihsan buyurdu. İş azlıkta, çoklukta değildir. İman-ı kuvvettedir. İmanları kuvvetli olanlar mutlaka kazanır. Biz ki Müslümanız, biz ki nusreti Allah'dan bekleriz. Doğru yoldan gittikçe hiç şübhesiz Cenâb-ı Hak bizi muvaffak idecektir. *În tensurullâhe yensurküm.*¹⁰⁰⁶ Her ne vakit biz mağlub olmuşsak mutlaka bu imanımızın zaafından, kavânin-i ilâhiyeden inhırâfımızdan ileri gelmiştir. Yoksa biz bütün mevcudiyetimizle dinimize sarılarak hareket itsek, her türlü fesâd ve tefrikalardan içtinâb iderek yekpare bir kal'a gibi düşmana karşı dursak önümüzde hangi kuvvet durabilir? Elhamdülillah bu gün o taraftaki Müslümanlar müssahhiden¹⁰⁰⁷ çalışıyorlar, Allah yolunda mücâhede idiyorlar. Böyle olunca Cenâb-ı Hak elbette zaferi ihsan idecektir. *Nasrun minallâhi ve fethun karibün.*¹⁰⁰⁸

[s. 304] Bize bu kadar izahat virmek lütfunda bulunan Maraşlı bu Hoca Efendilerden birisi Ayntâb Müdâfa-i Hukuk Re'isi Kuşuczâde Hamdi Efendi, diğeri de Maraş Medresesi Müderrisi Cerîdizâde Muhammed Emin Efendi'dir. Millete rehberlik iden ulemayı biz hep böyle görmek istiyoruz. Eğer bu fedakârlık, bu celâdet ve kahramanlık her tarafta gösterilseydi, ne millet arasında tefrika zuhûrına ihtimal kalır, ne de düşmanlar Anadolu'nun tâ ortâlarına kadar sokulabilirdi. Bizim halkımız dindardır ve temizdir. Hakikî rehber diye tanıdığı âmayı önde görünce koşa koşa ona ittîbâ' ider. Ve ulemanın en ziyade harekete geleceği bir zaman varsa o da ancak bu gündür. Çünkü Anadolu'nun bu günki hareketi Müslümanlık için hayat ve memat cidalidir. Bu mücadelede zafer-i kat'iyi ihraz itdigimiz gün, yalnız biz değil, bütün Müslümanlık âlemi halâs bulmuş olacaktır. Ma'âzallah mağlub olursak İslâm için artık en feci esaret ve izmihlâl devirleri başlamış olur. Bu cidali birkaç vilâyet kavgası zan itmek ahval-i cihana, bi'l-hassa yarım milyara yakın İslâm âleminin ahval-i rûhiyesine hiç vâkıf olmamak dimektir. Bu mücadele öyle bir cihâd-ı mu'azzamdır ki te'sîri bütün Asya ve Afrika'ya

¹⁰⁰⁵ Nice az bir kalabalık Allahın izniyle büyük bir topluluğa galip geldi.

¹⁰⁰⁶ Siz Allah'a yardım ederseniz Allah da size yardım eder.

¹⁰⁰⁷ Doğru bir şekilde.

¹⁰⁰⁸ Yardım Allahdandır fetih yakındır.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

şamildir. Bütün âlem-i İslâm bizim harekâtımızı ta'kîb idiyor. İngiltere'nin bizim mes'elemize bu kadar ehemmiyet virmesi hep bundan dolayıdır. Diğer nüshalarda bu hususları inşallah uzun uzadıya izah ideceğiz.

Bu gün, cebhelerde düşman karşısında, küffar karşısında kanlarını döken o mübarek Müslüman mücâhidlerinin, o kahraman Müslüman ordusunun hareketi tıbkı Müslümanlığın ilk te'sisi zamanlarındaki ordu-yı İslâmın hareketi kadar mübecceldir, mu'azzamdır, şayan-ı ehemmiyettir. Çünkü bu muhterem mücâhidler yüzlerce milyon Müslüman 'âleminin piş-dâr ordusudur. Anadolu bu gün ehl-i salibe karşı göğüslerini geren Selâhaddîn Eyyübî hareketini tenzîr idiyor. İşte bu kadar mu'azzam ehemmiyeti hâ'iz olan bu mukaddes cihâd zamanında bütün ulemanın öne düşmesi, Müslümanlara hak ve hakikati anlatarak onlarla beraber cebhelere koşması ferâ'iz-i dîniyenin en mühimidir. Maraş'ın kahraman Müslümanları elhak vazife-i dîniyelerini peygamber pesendâne bir sûrette ifa itmişler ve Tevfik-i ilâhiye mazhar olarak yüz binlerce Müslümânın hayatını kurtarmaya muvafik olmuşlardır. Gice gündüz tevhîd-i ilâhiyi terennüm iden minarelere çan asdırmamışlar. Allah kendilerinden razı olsun. Biz Anadolu'daki bütün Müslüman ahaliyi, bütün İslâm'ulemâsını bu meziyette, bu faziletde görmekle iftihar ideriz. Ve temenni ideriz ki Müslümanlığın bu mu'azzam cihadı zamanında her ferd vazife-i dîniyesinin ehemmiyet ve azametini lâyıkıyla idrak iderek ona göre bezl-i mevcudiyet itsun. *Vellezine cehedu efeyna lenhedinhim seblama ve innallahu lemalmuhsinin.*¹⁰⁰⁹

BİBLİYOGRAFYA

- Abdülkadiroğlu, Abdülkerim -Nuran Abdülkadiroğlu, Mehmet Akif'in Kur'an-ı Kerim Tefsiri Mev'ize ve Hutbeleri, Diyanet İşleri Bşk. Yay., Ankara 1992.
- Açıksöz, Hüsnü, İstiklâl Harbinde Kastamonu, Kastamonu Vilâyet Matbaası 1933.
- Akbıyık, Yaşar, Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999
- Akbıyık, Yaşar, "Maraş'ın Düşman İşgalinden Kurtulmasında Atatürk'ün Rolü", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.V., S.X, Mart 1987.
- Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, IV, Ankara, 1991.
- Boşnakoğlu, Hasan, İstiklâl Marşı Şairimizin İstiklâl Harbindeki Vaazları, İstanbul 1981
- Çelik, Kemal, Milli Mücadele'de Adana Ve Havalisi (1918-1922), TTK, Ankara, 1999
- Doğan, Orhan, "İngiliz ve Fransız İşgali Altındaki Maraş'ın Kurtuluş Mücadelesi (Önemli Olaylar-Öne Çıkan İsimler)", Kahramanmaraş Tarihi ve Sanatı Üzerine, KSÜ Yayınları, Kahramanmaraş, 2008, s.251-274.

---

¹⁰⁰⁹ Bizim uğrumuzda mücâhedede bulunanlara hiç şüphe yoktur ki biz kendi yollarımızı bulduracağız. İyice bilmeliyiz ki Cenâb-ı Hak iyilikten ayrılmayanlarla beraberdir.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

- Doğan, Orhan, "Milli Mücadele'de Maraş Ve Mustafa Kemal", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Dergisi, S.42, İstanbul, 2007.
- Düzdağ, M.Ertuğrul, Safahat, İstanbul, 1987.
- Düzdağ, M.Ertuğrul, Mehmed Akif Ersoy, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996, s. 103.
- Erişirgil, M. Emin, Mehmet Akif- İslamcı Bir Şairin Romanı, Ankara 1956.
- Ersoy, Mehmet Akif, Kur'ân-ı Kerim'den Ayetler, Mev'izeler (Der. Suat Zühtü Özalp), Sevinç Mat. Ankara 1968,
- Eşref Edib, Sebîl'ür-Reşâd, "Maraş ve Ayntabluların Kahramanlıkları", H. 24 Cemaziye'l-Evvel 1339 Perşembe, (M. 3 Şubat 1921), R. 3 Şubat 1337, (M. 3 Şubat 1921), Sayı 467, Cilt 18, ss.296-304.
- Eşref Edib Fergan, Mehmed Akif, Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları, C.I, İstanbul, 1938.
- Eşref Edib Fergan, Mehmed Akif, Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları, C.I-II, İstanbul, 1938- 1939.
- Eşref Edib Fergan, Mehmed Akif, Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları, (Tek Cilt, İlaveli 2.Baskı), İstanbul, 1960.
- Gönen, Cengiz, Ulusal Kurtuluş Savaşının İlk Kahramanı MARAŞ, Ankara, 2005
- <http://www.harbiforum.org/turkiyemiz/127131-mehmet-akif-ersoy-hayati-resimli.html>, 21.05.2011
- İz, Mahir, Yılların İzi, (2. Baskı), İstanbul 1996.
- Kabaklı, Ahmet, Mehmet Akif, İstanbul, 1984.
- Kandemir, Feridun, Cumhuriyet Devrinde Siyasi Cinayetler, İstanbul 1955.
- Kaplan Mehmet -İnci Enginün-Birol Emil vd., Devrin Yazarlarının Kalemile Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1992
- Kerr, Stanley E., The Lions of Marash, Albany, 1973.
- Kur'andan Ayetler ve Nesirler (Der. Ömer Rıza Doğrul), Yüksel Yayınevi, İstanbul 1944,
- Mehmet Akif, İstiklâl Savaşı Hitabeleri - Manastırlı İsmail Hakkı, Vaizler, (Neşreden: Bahar Yayınevi), İstanbul 1983.
- Mısırlıoğlu, Kadir, Ali Şükrü Bey, İstanbul 1978.
- Özbaş, Mehmet Yusuf, DAVA 1920 MARAŞLI-FRANSIZ HARBİ, (Tarihsiz).
- Öztürk, Ayhan, Milli Mücadele'de Gaziantep, Kayseri, 1994
- Pamuk, Bilgehan Bir Şehrin Direnişi Antep Savunması, İstanbul, 2009.
- Sarıhan, Zeki, Mehmet Akif, Kaynak Yay. İstanbul 1996.
- Sebîl'ür-Reşâd, No.464, 25 Teşrinisani 1336 (25 Kasım 1920).
- Sebîl'ür-Reşâd, C.18, S.468, 17 Şubat 1337 (17 Şubat 1921).
- Sebîl'ür-Reşâd, C. 19, S.469, 24 Şubat 1337 (24 Şubat 1921).
- Sebîl'ür-Reşâd, S.515, 31 Ağustos 1338 (1922).
- Sebîl'ür-Reşâd, S.516, 7 Eylül 1338 (1922).
- Sebîl'ür-Reşâd, S.518, 21 Eylül 1338 (1922).
- Sebîl'ür-Reşâd, (İkinci Dönem), C. 10, S.237, Ocak 1957.
- "Sırat-ı Müstakim ve Sebîl'ür-Reşâd Dergileri Bağlamında Mehmet Akif-Eşref Edib Dostluğu",

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

<http://www.mehmetakifarastirmalari.com/index.php?option=com...Fad-dergileri...> , 21.05.2011.

Sonyel, Salahi R., Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, C. I, Ankara, 1987

Türk İstiklal Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı (Hz: Tevfik Bıyıklıoğlu),, C I, Ankara,1962, s.44.

Türkkorur, Yaşar, “Tarihte Kahramanmaraş”, Dünyada Madalyalı Tek Şehir, (64.Özel Sayı), Ankara, tarihsiz.

ULUSLARARASI MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

MARAŞ MİLLÎ MÜCADELESİ VE 12 ŞUBAT KURTULUŞ BAYRAMI KUTLAMALARININ MARAŞ VİLAYET GAZETESİNE YANSIMALARI

Yrd. Doç. Dr. Cengiz ŞAVKILI¹⁰¹⁰
Hüsne DOĞAN¹⁰¹¹

Özet

Maraş Vilayet Gazetesi, adından da anlaşılacağı üzere Maraş İlinde 1934-1947 yılları arasında düzenli olarak yayın yapan Maraş İlinin tek yayın organıdır. Gazete, çıkarıldığı yıllarda birçok konuya yer verdiği gibi özellikle kültürel konulara da oldukça önem vermiştir. Maraş'ın Fransız işgaline karşı, 20 Ocak 1920'de başlayarak 21 gün verdiği topyekûn mücadeleyi zaferle taçlandırdığı 12 Şubat 1920 tarihi "Kurtuluş Bayramı" ilan edilmiş ve her yıl kutlamalar yapılmıştır. Yapılan bu yıldönümü kutlamalarında, Millî Mücadelede Maraş Müdafasına ilişkin çeşitli söylev ve şiirlere yer verilmiştir.

Bu bildiride Maraş'ta yayımlanan Vilayet Gazetesinin ilgili nüshaları incelenerek, Millî Mücadele ve bilhassa Kurtuluş Bayramı kutlamalarında Maraş Müdafasına ait bulgular irdelenerek ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Millî Mücadele, Kahramanmaraş, Kurtuluş Bayramı, Maraş Vilayet Gazetesi.

THE REFLECTIONS OF MARAŞ'S NATIONAL INSURANCE AND 12 FEBRUARY INDEPENDENCE DAY CELEBRATIONS IN MARAŞ VILAYET GAZETTE

Abstract

Maras Vilayet Newspaper is the only publication organ of Maras Province which was published regularly between 1934-1947 in Maras Province as it is understood from its name. The newspaper put many issues in the years it has been introduced, and gave particular attention to cultural issues. On March 12, 1920, when Maras was crowned victorious against the French occupation on January 20, 1920, with 21 days of victory, and has been celebrated every year. In this anniversary celebration, various speeches and poems about the Maras Defense in the National Struggle were given.

In this declaration, the related copies of the Vilayet Newspaper published in Maras will be examined and the findings of the National Struggle and the Maras Defense in particular, will be presented.

Keywords: National Struggle, Kahramanmaraş, Independence Day, Maras Vilayet Newspaper.

¹⁰¹⁰ Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi savkili67@ksu.edu.tr

¹⁰¹¹ Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi husnedogan46@hotmail.com

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

GİRİŞ

İlk olarak 1934 yılında yayın hayatına başlayan Maraş Resmî Vilayet Gazetesi, 1947 yılına kadar düzenli olarak yayın hayatını sürdüren şehrin tek gazetesidir. Gazete, 4 Haziran 1936 tarihinde vilayetin sorumluluğundan çıkarılarak Halkevinin resmî yayın organı haline gelmiştir. Gazetenin 4 Haziran 1936 tarihli 140. sayısında yer verdiği “Maraş Gazetesini bu nüshadan itibaren Halkevimiz çıkarıyor” başlığı altında verdiği haberde, gazete hedeflerini şu şekilde ifade etmektedir:

“Gazete bu nüshaya kadar vilayetin malı idi. Özel kurumumuz Maraş’ta yayın işinin daha düzgün daha zengin başarılmasını istedi. Ve bunun çarelerini ararken evimizi buldu. Bu işi evimize (Halkevi) verdi. Maraş’ta yurtsal, ulusal çalışmaları çatısı altında toplayan evimizde bunu kıvançla üzerine aldı. Maraş Gazetesini halkımız bunda sonra yeni kısıvda görecektir. Maraş ve Maraşlıyı ilgilendiren, onların duygusunu, zevkini okşayan yazılar sütunlarımızı dolduracaktır. İçtimai, iktisadi ve edebi yazılarımız bilhassa halkı ve köylüyü ilgilendirecek orijinal yazılar olacaktır. Gazetemiz yazılarında büyük kültür inkılabımızın halk ve köylü arasında kolaylıkla ve süratle yayılmasını gaye tutacaktır. Münevver gençliği halka doğru sevk edecek ve halkı münevver gençliğe çekecektir.”

1947 yılına kadar yayın yapan gazete haftada bir olmak kaydıyla Perşembe günleri çıkmıştır. Seneliği 52 tane hesabıyla 125, 6 aylığı 65 kuruşa satılmıştır. Tanesi ise 100 paradır. Ayrıca ilanlar tarifesine tabidir. 1947 yılında ise Maraş Postası adlı yayın organı çıkarılmaya başlanmıştır.¹⁰¹² İçtimai, iktisadi ve edebi yazılara ağırlık veren Maraş Vilayet Gazetesi bilhassa kültürel öğelere yer vermiştir. Araştırma konumuzu ilgilendiren 12 Şubat Kurtuluş Bayramı kutlama etkinliklerinde geçen söylev ve şiirler gazetede hemen hemen her yıl yayınlanmıştır. Gazete, söylev ve şiirlerin yanı sıra Milli Mücadelede Maraş işgalini ve kurtuluş mücadelesini konu alan çeşitli makalelere ve derlemelere de yer vererek, Maraş Müdafaaasını ana hatlarıyla çeşitli nüshalarında ele almıştır.

1. Mondros Mütarekesi’nin Ardından Maraş ve Çevresinin İşgaline İlişkin Vilayet Gazetesinde Yapılan Yorumlar

Birinci Dünya Savaşı’na İttifak Devletleriyle birlikte katılan Osmanlı Devleti, 7 cephede kahramanca savaşmış ve önemli başarılar kazanmış olmasına rağmen, lojistik desteğin yetersizliğinden yenik düşmüş ve 30 Ekim 1918 günü Limni Adası’nın Mondros Limanı’nda Ateşkes Anlaşması imzalamak zorunda kalmıştır.¹⁰¹³ Bazılarına göre bu anlaşma “mütareke olarak bir hiçti; yalnızca cephelerdeki çarpışmalara son veren askeri bir sözleşme idi ve daha bir süre cephelerde kararlar” amiral ve generaller tarafından verilecekti. Bazılarına göre ise Türkiye, İngiliz kuruvazörü Agamemnon’un güvertesinde utanç verici bir muahede

¹⁰¹²Maraş Vilayet Gazetesi, Sayı 140, 4 Haziran 1936, s.1.

¹⁰¹³Ferhat Başdoğan, “Kahramanmaraş’ın Kurtuluş Savaşı”, **Kahramanmaraş1. Kurtuluş Sempozyumu**, Kahramanmaraş Belediyesi, 1986, s.65.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

imzalamıştı.¹⁰¹⁴ Osmanlı Devleti temsilcilerinin Boğazlar dışında memleketin hiçbir yerinin işgal edilmeyeceğine inanmalarına rağmen anlaşmanın 7. Maddesindeki boşluklardan yararlanan müttefikler, emniyetlerinin tehdit edildiğini ileri sürerek; memleketin stratejik ve ekonomik değeri büyük olan bölgelerini işgal etmeye başlamışlardı.¹⁰¹⁵

Mondros mütarekesinin ardından Anadolu'yu işgale başlayan İtilaf güçlerine karşı oluşan tepkileri, Maraş Gazetesi'nin 17 Şubat 1938 tarihli 227. sayısında, Kılıç Ali Bey şu ifadelerle dile getirmiştir: "Osmanlı imparatorluğunun çöküntüsü üzerinde tatmin vesileleri arayan emperyalist ihtiraslardan biri de Anadolu'nun cenubundaki birkaç vilayetimize göz dikmiş, orada yerleşmeye çalışıyorlardı. Maraş da bu hedeflerden biriydi. Asil göğsünü aşağı ovanın uzaklardaki ufuklarına kadar gererek Ahır Dağı'na yaslanmış olan Maraş, her evinden bir şadırvan, her sokağından bir dere akan yeşilliklere gömülü bu Türk beldesi sırtlan ruhlu emperyalizmin istila programında bir fasıl başı, sömürge yolunda bir merhale idi."¹⁰¹⁶ Maraş Gazetesi'nin 27 Ocak 1945 tarihli 585. sayısında ise bu işgal sürecini gazetenin yazarlarından R.Arifioğlu sözleriyle değerlendirmiştir: "İtilaf Donanması İstanbul'da, Adana'yı Fransızlar, Urfa, Maraş, Antep'i İngilizler işgal etmişlerdir. Antalya ve Konya'da İtalyanlar, Merzifon ve Samsun'da İngiliz askeri var. 15 Mayıs 1919'da Yunanlar İzmir'i işgale başlamışlar. Bu kâfi gelmiyor gibi memleket içindeki Hıristiyan unsurlar da faaliyete geçmişlerdi."¹⁰¹⁷

Yine gazetenin 13 Şubat 1941 tarihli 384. sayısında Haydar Ataseven'de şu sözleriyle işgallere karşı tepkisini veciz bir şekilde ifade etmiştir: "452 sene önce Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı İmparatorluğu'na eklenen Maraş, büyük Cihan Harbinin bitimi olan 1918 senesinin sonlarına kadar yabancı bir istila görmeden asırlarca yaşadı. Fakat Cihan Harbi sonunda kargaşalıklar içinde ve bilhassa Mondros Mütarekesi'nden sonra düşman istilasına boyun eğmeyen ve bütün Türkiye'yi paylaşan milletlere karşı Türk'ün ölmediğini ve öldürülemeyeceğini ilk defa silahıyla ve iman kuvvetiyle ispat eden Maraş'tır. Yine Büyük Harp sonunda ölüme mahkûm edilen Türk Milleti ve Türk yurdu meş'un idamlar manzumesi olan Sevr paçavrası adını taşıyan bir muahede ile parçalanmadan önce düşman taburları istiklal baltalamak ve namus lekelemek maksadıyla Maraş'a üşüştiler. Yerleşince sarkıntılığa başladılar. Türk olanın kanı çalkandı... Kükredi... Buradayım ve yaşıyorum diye haykırdı..."¹⁰¹⁸

¹⁰¹⁴ Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C. I, MEB Yayınları, İstanbul, 1991, s. 30-31.

¹⁰¹⁵ Mondros Ateşkes Antlaşmasının maddeleri için bkz. Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, C. III, Kısım: IV, TTK Basımevi, Ankara 1991, s. 742-746.

¹⁰¹⁶ Ali Kılıç (Gaziantep Sayılavı) "Maraş'ın Kurtuluşu" (Ulustan), **Maraş**, Sayı 227-88, 17 Şubat 1938, s.2-5-6.

¹⁰¹⁷ R. Arifioğlu "Maraş İşgali ve Kurtuluş Mücadelesinin Ana Hatları -I-", **Maraş**, Sayı 585, 27 Ocak 1945, s.2.

¹⁰¹⁸ "Maraş'ın Kurtuluşu Münasebetiyle Haydar Ataseven'in Konuşması", **Maraş**, Sayı 384, 13 Şubat 1941, s.2-3.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Vilayet Gazetesi, 15 Şubat 1940 tarihli 331. sayısında yer alan 12 Şubat Kurtuluş Bayramı başlıklı yazısında; Mondros Mütarekesi ve ardından Maraş'ın akıbetini: "Cihan Harbinde bir buçuk milyon Türk evladını kefensiz olarak toprağa gömen Osmanlı İmparatorluğu, mukadder akıbetini Mondros Mütarekesiyle Sevr Muahdesinde buldu. Bu muahede mucibince işgal edilen Maraş, yaptığı kahramanlıklarla İstiklal Savaşı'nın ilk ve büyük adımlarından birini atmış oldu"¹⁰¹⁹sözleriyle özetlemiştir.

2. Maraş Vilayet Gazetesine Göre İngilizlerin Maraş'a Gelişi

İngilizler Mondros Mütarekesi'nin 7'nci maddesini ileri sürerek 22 Şubat 1919'da Maraş'ı işgal ettiler. MaxAndriyo komutasındaki İngiliz Kuvvetleri bir Hint Süvari Alayından ibaret olup subay ve erlerinin bir kısmı Müslüman idiler.¹⁰²⁰ İngilizlerin Maraş'a gelmeleri gazetenin 27 Ocak 1945 tarihli 585. sayısında yer alan R. Arıfioğlu'nun "Maraş İşgali ve Kurtuluş Mücadelesinin Ana Hatları" adlı beyanatında şu şekilde değerlendirilir: "Yıldırım Ordusu Kumandanlığından Maraş Askeri Kumandanlığına 15 Şubat 1919'da gelen bir telgrafta, Maraş'taki askeri birliklerin ağırlıklarıyla beraber 22 Şubat'tan evvel Maraş'ta Ceyhan Nehri istikametinde çekilmeleri emrediliyordu. Bu emir Maraş'ın işgal edileceğini ima ediyordu. Bu emre uyularak Maraş'taki askeri birlikler Ceyhan Nehri istikametine çekildiler. 23 Şubat 1919 Pazartesi günü de Antep işgal kuvvetlerinden MaxAndriyo kumandasındaki bir İngiliz Süvari Alayı Maraş'a geldi. İngilizler, şehrin çok uzak mahallelerinde Ermeniler tarafından karşılandılar. Kışlaya varıncaya kadar her an çoğalan Ermeniler coşkun tezahürat yapıyorlar; "Yaşasın İngilizler, yaşasın Ermeniler, kahrolsun Türkler" diye haykırıyorlardı."¹⁰²¹

Yine Maraş Gazetesinin 3 Şubat 1938 tarihli 225. sayısında yer alan Kültür Direktörlüğü Derlemelerinden "Maraş İşgali ve Kurtuluşu" başlıklı yazıda ise: "İngilizler şehre girerken içimizde bulunan Ermeniler tarafından parlak istikballer ve Türkler aleyhinde çok büyük nümayişler yapılmış ve İngilizlerin geldiği gün Ermeniler kışlaya hücumla kalkışmışlarsa da Cemal isminde kahraman subayımız kılıcını çekmiş ve maiyetinde bulunan bir bölük Türk askeri silaha davranınca, Ermeniler bu hücumu daha ileri götüremeyerek dağılmışlar ve işgal kuvvetleri olan İngilizler de Ermenilere hiçbir yardım etmeyerek, geldikleri gün herhangi bir vaka ihdas etmeyerek Amerikan Kolejine gelmişlerdir. Bu günlerde askeri depolarda külliyatlı silahımız vardı. Bu silahların halka tevzi icap ederken her ne sebeple ise bunlar halka tevzi edilmeyip Rum Kale'ye gönderilmek üzere hayvanlara yükletilip yola çıkarıldığını duyan İngilizler, yolda rast geldikleri silahları geri çevirmişlerdir. Bunun üzerine İngilizler Kışlayı da işgal ederek orada bulunan

¹⁰¹⁹ "12 Şubat Kurtuluş Bayramı" Maraş, Sayı 331, 15 Şubat 1940, s. 1.

¹⁰²⁰ Yaşar Akbıyık, *Millî Mücadelede Güney Cephesi Maraş*, Ankara, 1999, s.6.

¹⁰²¹ Arıfioğlu, a.g.e.,s.2.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

silahların da mekanizmalarını alarak “İstanbul’a gönderiyoruz” diye şehirden çıkarmışlardır”¹⁰²² şeklinde aktarılmıştır.

3. Fransızların Maraş’ı İşgali

3.1. Suriye İtilafnamesi ve Maraş Gazetesine Göre Fransızların Maraş’a Gelişi

Birinci Dünya Savaşı esnasında imzalanan Sykes-Picot gizli anlaşmasına göre: Osmanlı Devleti’nin hâkimiyeti altında bulunan, Basra Körfezi’nden Musul’a kadar olan bölge İngiliz nüfuz sahası olarak; Adana, Mersin, Antep, Urfa, Maraş ve Musul vilayetleri ile Suriye bölgesi de Fransız nüfuz sahası olarak tanınmıştı. İngiltere kendi nüfuz sahası ile Rusya arasında tampon bir bölge oluşturmak gayesi ile bölgenin Fransa’ya verilmesini kabul etmişti.¹⁰²³

Mondros Mütarekesi’ni takip eden günlerde İngiliz birlikleri, daha sonra Fransız birlikleri bölgeye girmiş ancak İngilizlerin 6 Aralık 1918’de Kilis, 1 Ocak 1919’da Antep, 22 Şubat 1919’da Maraş, 24 Mart 1919’da ise Urfa’yı işgal etmeleri sorun yaratmıştır. Zira bu bölgeler Sykes-Picot’a göre Fransa’ya aittir. Sorun 15 Eylül 1919’da Fransa ile İngiltere arasında imzalanan gizli sözleşmede çözülebilmemiş ve İngilizler, Musul’a karşılık olarak, 1919 yılının Kasım başlarında, işgal ettikleri bölgeyi tamamen Fransızlara bırakmışlardır.¹⁰²⁴

İngiliz işgalinin Fransızlara devredilmesi hususu, gazetenin 27 Ocak 1945 tarihli 585. sayısında yer alan R. Arifioğlu’nun “Maraş İşgali ve Kurtuluş Mücadelesinin Ana Hatları” adlı yazısında şu sözlerle aktarılmıştır: “İngilizlerin 7 ay kadar Maraş’ta kaldıkları müddet içinde İtilaf Devletleri 26 Nisan 1915 tarihli Londra Muahedesine uyarak yurdun işgalini tamamliyordu. Bu zamanda 15 Ocak 1919’da Maraş’ta bir havadis yayılıyor. Bu havadis göre İngilizler Maraş’tan gidecek, yerlerine Fransızlar gelecek. Bu havadis doğrudu; çünkü Londra Muahedesine göre bütün Kilikya mintikası, Adana, Maraş, Antep, Urfa Fransızlara terkedilecekti.”¹⁰²⁵

Gazetenin 3 Şubat 1938 tarihli 225. sayısında yer alan Kültür Direktörlüğü Derlemelerinin “Maraş İşgali ve Kurtuluşu” başlıklı yazısında da Fransızların Maraş’ı işgali hususu: “Şehirde bulunan Ermeniler, şehrin Fransız işgal kuvvetleri tarafından işgal edilmesini arzu etmişler ve bu hususta müteaddit yerlere başvurmuşlardır. Bunu duyan Maraşlılar da İngiliz işgal kuvvetlerinin kalması için o zaman Sivas’ta bulunan Atatürk’e, İstanbul Hükümetine ve İngiliz Kuvayı İşgaliye Umum Kumandanı Allanbi’ye uzun telgraflarla müracaatlar yapılmışsa da muvaffakiyet vermemiş ve 29 Teşrinievvel 335 tarihinde Çarşamba günü Joli isminde bir Yüzbaşının ve

¹⁰²² “Maraş’ın İşgali ve Kurtuluşu”, “Maraş’ın kurtuluşu münasebetiyle tarihi bakımdan yazılmaya başlanmıştır”, Kültür Direktörlüğü Derlemelerinden -1, **Maraş**, Sayı 225-86, 3 Şubat 1938, s.2-3.

¹⁰²³ Akbıyık, a.g.e.,s.49.

¹⁰²⁴ Bige Yavuz, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız ilişkileri Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922**, Ankara, 1993, s.53.

¹⁰²⁵ Arifioğlu, a.g.e., s.2.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

ertesi günde Fontin Kumandasında 400 kişilik bir işgal kuvvetiyle yerli ve yabancı birçok Ermenilerle birlikte ve iki topla şehre girmişlerdir. Fransızların şehre girdikleri gün Ermeniler bundan çok memnun olmuşlardır. Şarkı ve danslar yaparak Fransızları karşılamışlardır.²⁷ Teşrinisani 335 Perşembe günü Hükümet Konağında Governöre bir daire tahsis edilmiş ve maiyetindeki Süvari ve Piyade Jandarmalar da bizim Jandarmanın koşullarından bir kısmı ile kaleye yerleştirilmiştir¹⁰²⁶ sözleriyle ifade edilmektedir.

Vilayet Gazetesinin 15 Şubat 1940 tarihli 331. sayısında yer alan “12 Şubat Kurtuluş Bayramı” başlıklı yazısında Fransızların Maraş’a gelişi: “Muvakkat İngiliz işgalinden sonra Maraş’a gelen Fransızlar teçhiz ettikleri Ermeniler ile birlikte her gün feci sahneler yaratıyordu. Boğazlanan masum Türklerle söndürülen ocaklar sayısızdı¹⁰²⁷ şeklinde aktarılmıştır.

3.2. Fransız İşgali Sırasında Maraş’ta Yaşanan Olaylar

3.2.1. Sütçü İmam (Uzunoluk) Olayı

Maraş’ın Fransızlarca işgalinden sadece birkaç gün sonra meydana gelen “Uzunoluk Olayı” olarak bilinen “Sütçü İmam Vakası”, sonraki olaylar dizisinin de kapısını aralayan bir önem taşımıştır. 31 Ekim 1919 Cuma günü Uzunoluk hamamından çıkan Türk kadınlarına şehirde taşkınlık yapmaya başlayan ve sarhoş olan Ermeniler: “Artık burası Türklerin değildir, Fransız memleketinde peçe ile gezilmez” diyerek kadıncağızın peçesine saldırdılar. Olayı Kel Hacı’nın kahvesinden gören Türkler, hemen dışarı çıktılar ve olay yerine geldiler. Ermenilere ihtarda bulunarak yollarına devam etmelerini söylediler ise de Ermeniler kötü sözler sarf ederek silahla karşı koydular. Bu olaylar esnasında Çakmakçı Sait, Ermenilerin kurşunları ile şehit düşmüştür. Gaffar Kabuloğlu Osman da yaralanmıştır. Geçimini sütçülük yaparak sağlayan, bunun yanı sıra ücretsiz müezzinlik yapan Sütçü İmam, bu çirkin olayları gördüğü için hemen silahına sarılarak, Türk kadınının peçesine saldıran Ermeni askerlerini öldürmüştür. Sütçü İmam olay sonrasında Ahır Dağına doğru giderken Maraş’a gelmekte olan Fransız müfrezesi ile karşılaşmış ve ancak Fransızların olaydan haberdar olmamaları nedeni ile serbest bırakılmıştır.¹⁰²⁸ Ancak Sütçü İmam’a ulaşamayan Ermeniler, Sütçü İmam’ın dayısının oğlu Tüyeklioğlu Kadir’i işkence ile öldürmüşlerdir. Öldürülen Ermeni askerinin defni bir manga eşliğinde olmuş ve üç gün boyunca çan çalınmıştır.¹⁰²⁹ Bu olay, Maraş için yeni bir kurtuluş kapısı açmış ve halk nezdinde büyük bir infial oluşturmuştur. Halkın manevi gücünü artıran bu olay, Ermeniler için yeni bir intikam dayanağı olarak Fransızlar nezdinde kullanılmıştır.

Gazetenin 18 Şubat 1937 tarihli 176. sayısında yer alan “Maraş’ımızın 17’nci Yıldönümü Töreninde Ecczacı Sabit’in Söylediği Söylev” adlı beyanata göre Sütçü İmam’ın düşman askerlerine ilk kurşunu

¹⁰²⁶Kültür Direktörlüğü Derlemelerinden, a.g.e., s.2-3.

¹⁰²⁷ 12 Şubat Kurtuluş Bayramı, s.1.

¹⁰²⁸ Yaşar Akbıyık, **Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş**, s. 124-125; Yaşar Alpaslan- Serdar Yakar, **İstiklal Savaşında Maraş**, Ukde yay., Kahramanmaraş, 2008, s.75.

¹⁰²⁹ Özalp, a.g.e.,s. 45.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

atması: “İlk kurşun Sütçü İmamın silahının namlusundan çıkarken düşmanlara ilk kahramanlık dersini veriyordu ve Türk hakkını bütün kulaklarda çınlatıyordu. Türk’ün iffetine uzanan hain el cezasını bulmuştu”¹⁰³⁰ sözleriyle değerlendirilmiştir.

Yine gazetenin 16 Şubat 1946 tarihli 641. Sayısında ise bu hadise, “Maraş Kurtuluş Savaşı’nın Yirmi Altıncı Yıldönümü Dolayısıyla” başlığını taşıyan yazıda: “Sütçü İmam, düşman kuvvetlerine karşı silah çeken ilk Maraşlıdır. Onun ateşi, Maraş Kurtuluş Savaşının silah başı komutası oldu. Artık emir verilmiş bulunuyordu. Bir avukat eliyle yazıp imzaladığı ihtilal beyannamesini, yine kendi eliyle ve düşmanın gözü önünde duvarlara yapıştırdı. İmamlar, bağımsız olmayan memleketlerde namaz kılınmayacağını bağırdılar. Kalem efendileri, baştan geçti bölükleri kurdular ve o günlerde düşmana kalmış yerlerden yeni gelmiş bir emniyet amiri kellesini ortaya koyarak savaşın başına geçti”¹⁰³¹ ifadeleriyle, yaşanan hadiseyi ve tepkilerini aktarmıştır.

3.2.2. Bayrak Hadisesi ve Maraş Vilayet Gazetesinde Yapılan Yorumlar

Andre, 27 Kasım 1919 günü Maraş’ın ileri gelenlerine birer yazı göndererek konuşmak için Kadir Paşa’nın konağına davet etti. Ancak Maraş ileri gelenleri toplantıya gitmemeye karar verdiler. Ermeniler, Andre’nin bu davetinin hafife alınarak Türkler tarafından kabul görmemesinin intikamını, Maraş kalesindeki Türk bayrağını indirmek suretiyle almak istediler. Yüzbaşı Andre’yi buna teşvik ettiler.¹⁰³² Aynı gün Ermeni Hırlakyanların evinde Governör Andre şerefine bir ziyafet tertiplendi. Governör, Hırlakyan Osep’inkızı Helena’yı dansa kaldırmak istedi. Helena ise “Aziz Governör şerefine dans etmek isterim. Ancak Türk Bayrağının dalgalandığı bir yerde değil, Maraş Kalesinde Fransız ve Ermeni Bayrağı gördüğüm zaman teklifinize hazırım”¹⁰³³ demek suretiyle Governörü kaledeki Türk Bayrağının indirilmesi konusunda adeta tahrik etmiştir.

Bu hadise gazetenin 16 Şubat 1946 tarihli 641. sayısında yer alan Hasan Reşit Tankut’un Maraş Kurtuluş Savaşı’nın yirmi altıncı yıldönümü dolayısıyla verdiği söylevinde şöyle değerlendirilmiştir:

“Maraş’ta düşman kuvvetleri şerefine bir şölen verildi. Şölenin sahibi düşmanla çalışmış bir soysuzdu. İlk dansı komutanla evin kızı yapmak yakışıyordu. Komutan bunu istedi, kız bir haile kahramanı gibi doğruldu. 3 renkli kurdele ile süslenmiş başını cama dayadı ve komutana “Bak! Şu paçavra üstümüzde dalgalandıkça dans benim için haramdır” dedi. Paçavra dediği kale burcunda dalgalanan Türk Bayrağı idi. Komutan buyurdu;

¹⁰³⁰ “Maraş’ımızın 17’nci Yıldönümü Töreninde Eczacı Sabit’in Söylediği Söylev”, **Maraş**, Sayı 176-37, 18 Şubat 1937, s.3.

¹⁰³¹ “Maraş Kurtuluş Savaşı’nın Yirmi Altıncı Yıldönümü Dolayısıyla”, **Maraş**, Sayı 641, 16 Şubat 1946, s.1.

¹⁰³² Akbıyık, **a.g.e.**, s. 136.

¹⁰³³ **Maraş İl Yılı 1967**, Dönmez Ofset, Ankara, 1967, s. 37; Akbıyık, **a.g.e.**, s. 136; Özalp, **a.g.e.**, s. 53.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

düşman erleri derhal Türk bayrağını indirdiler, yerine 3 renkli bayrağı çektiler. Kızın bu hıyaneti ile komutanın bu gafleti hemen duyuldu.”¹⁰³⁴

Gazetenin 3 Şubat 1945 tarihli 586. sayısında ise R. Arifioğlu'nun beyanatında Maraş Kalesinden Türk Bayrağının indirilmesini ve ardından Kısaküreklerden Avukat M. Ali Bey'in hazırladığı beyannamenin içeriğini şu şekilde aktarmıştır:“1919 senesi Kasım ayının 28'nci Cuma günü sabahleyin yatağından kalkan her Türk, kale burcunda dalgalanması mutad olan bayrağı göremiyor. Heyecandan taşan kalpler göğse sığmayacak gibi çarpıyor. Ufak bir işaret koca bir kütleyi ölüme sürükleyecek bir kuvvet taşıyor. İşte bu zaman bir Avukat Kısakürek Mehmet Ali çıkıyor, kendi eliyle yazdığı birkaç nüsha beyannameyi Ulu Cami'ye ve Çarşıbaşı Cami'sine ve herkesin okuyabileceği bir yere asıyor. Beyanname aynen şöyledir:

“Ey milleti necibeyi İslamiye, vaktine hazır ol. 1300 senedir Allah'ını, peygamberi senden memnun ettiğin bir din ölüyor. Yani ecdadının kanı pahasına fethettiği bir kalenin burcundaki Alsancak'ın bugün Fransızlar tarafından indiriliyor. Şimdi acaba bunu geri yerine koyacak sende birkaç yüz İslam kanı ve gayreti yok mu? İğtişaş arzu etmeyelim. Yalnız azamet olarak sade Al sancağımızı geri yerine koyalım. Tekrar kemali azamet ve mehabetle yerlerimize avdet edelim. Korkma, seni buradaki birkaç Fransız kuvveti kıramaz. Sen mevcudiyetini gösterecek olursan, değil birkaç yüz Fransız kuvveti hatta bütün Fransız Milleti kıramaz. Buna emin ol.”¹⁰³⁵

Yine gazetenin 16 Şubat 1946 tarihli 641. sayısında Hasan Reşit Tankut, bu beyannamenin halka uyguladığı sirayeti şu sözlerle ifade ediyor:“Beyannameyi okuyan coşuyor. O anda sokağa dökülen Maraşlılar Ulu Camiyi doldurdular. Havada sahihsiz seslerin buyruğu esiyordu. Herkes bu buyruğa uydu, sabaha kadar gönül bağı tamamlanmış ve halkın iradesi parlamıştı. Şafakla beraber Maraş yürüdü, tepeyi tırmandı. Kaleye çıktı.Fransız Bayrağını söktü. Türk Bayrağını yerine yeniden dikti. Bu yürüyüşün ne önderi ne baştan geçisi ne silahı vardı. Fakat öyle vakarlı bir sessizliği vardı ki heybeti yalnız düşmanı değil taşı titretiyordu. O sırada düşmanın kullandığı silahların ateşinden sakınan olmadığı gibi hatta sesini bile duyan olmamıştı.”¹⁰³⁶

18 Şubat 1937 tarihli 176. sayıda Maraş'ın kurtuluşunun 17'nci yıldönümü töreninde Ortaokul Tarih-Coğrafya Öğretmeni Emin Oktay tarafından söylenen söylevde ise bayrak hadisesi şöyle değerlendiriliyor:“Kurşun yağmuru altında asırlardan beri şanlı sancağı dalgalandıran kaleye bir ok gibi fırladın. Bir elinde al sancağın, bir elinde silahın oraya nasıl çıktın, nasıl tırmandın? Kale, kurulduğu günden beri daha böyle bir savlet, daha böyle bir hücum görmemişti. Düşmanın, senin

---

¹⁰³⁴ Hasan Reşit Tankut “Maraş Kurtuluş Savaşı'nın Yirmi Altıncı Yıldönümü Dolayısıyla”, **Maraş**, Sayı 641, 16 Şubat 1946, s.1; Hasan Reşit Tankut, **Maraş Yollarında**, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş 2008, s. 25-26.

¹⁰³⁵ Arifioğlu, a.g.e., s.2.

¹⁰³⁶ Tankut, a.g.e., s.1.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

“Yurdum, sancağım” diye fırlayışına dayanamadı ve sen kendini kalenin üstünde, al sancağın dibinde buldun.”¹⁰³⁷

Gazetenin 15 Şubat 1940 tarihli 331. sayısında “12 Şubat Kurtuluş Bayramı” başlığını taşıyan yazıda bayrak hadisesi: “Maraşlılar bir sabah kaledeki Türk Bayrağı yerinde Fransız Bayrağını buldu. İşte o zaman gözümüzü kan bürüdü. Küçük büyük her fert Atasının haykırdığı “Ya istiklal ya ölüm” teranesini tekrarladı. O gün Maraş bir cehennem, Maraşlılar tufandı. Yerlerinden fırlayan yiğitler ellerindeki sopalarla kaleye hücum etti. Düşmanın mitralyözüne, bombasına göğüs gererek yere fırlattığı düşman sancağı yerine şeref, namus ve yurdunu temsil eden şanlı bayrağını koydu”¹⁰³⁸ ifadeleri ile aktarılmıştır.

20 Ocak 1944 tarihli 533. sayıda, Maraş Mebusu Rasih Kaplan, bayrağın indirilmesi olayını kahramanlık mücadelesine iştirak etmiş bir zattan dinlediklerini anlattıktan sonra bu olaya karşı tepkiyi yine aynı zattan şu şekilde anlatmaktadır: “...Hadise şehirde yayılınca kıyamet koptu. Türk Milletinin ülküsünde, kalbinde, inanında bayrağın ne demek olduğunu o gün burada görmeliydiniz. Bir kaynaşma, bir şahlanış oldu. Bütün şehir Türkleri, erkeği, kadını; genci, ihtiyarı hep birden tek varlık halinde kaleye atıldı. İşgal Kıtaları bütün kuvvetiyle mukabeleye çalışıyor, hücumu durdurmaya uğraşıyordu. Fakat vatan aşkı ile bayrak sevgisi ile ayaklanan Türk’ün önünde hangi kuvvet durabilirdi? Kalenin işgali ve bayrağımızın, aziz şeref timsalimizin, varlık sembolümüzün burca tekrar çekilmesi bir an işi oldu. O ne ilahi andı! Türk azmi bütün mümeyyiz vasıflarıyla Maraş Türklerinde sembolleşmişti.”¹⁰³⁹

Gazetenin 15 Şubat 1945 tarihli 587. sayısında R. Arifioğlu, Türk Bayrağının tekrar kaleye çekilişini: “Nihayet Fransız Bandırası indiriliyor ve Zalhahocaoglu Onbaşı Osman’ın çektiği bayrak, ateşli sinesine yıldızını almış, burcunun üzerinde yine hürriyet ve istiklal alışkanlığı ile dalgalanıyor. Heyecan içinde olan halk sevinç tezahürü olarak havaya birkaç el silah atıyor, Cuma namazını imamla birlikte kalede kılıyor”¹⁰⁴⁰ sözleriyle aktarmıştır.

Gazetenin 10 Şubat 1945 tarihli 587. sayısında bulunan R.Arifioğlu’nun“Maraş İşgali ve Kurtuluş Mücadelesinin Ana Hatları” adlı yazıda Bayrak Hadisesinin akabinde gerçekleşen olaylar ve ardından Aşıkloğlu Hüseyin ile Governör arasında gerçekleşen konuşma ise şu şekilde özetleniyor:

“Bu hadise üzerine Mutasarrıf Ata Bey ve Governör, Hükümete geliyorlar. Halk hükümete geldiği zaman Ata Bey oradadır. Bilahare Governör de geliyor. Halk, Governörün tercümanı olan Ermeni’nin üzerine hücum ediyor ve iyice dövüyorlar. Tercümanı Jandarma Kumandanı kurtarıyor. Halk Mutasarrıftan üç şey istiyor:

¹⁰³⁷ “Maraş’ımızın 17’nci Yıldönümü Töreninde Ortaokul Tarih-Coğrafya Öğretmeni Emin Oktay Tarafından Söylenen Söylev”, **Maraş**, Sayı 176-37, 18 Şubat 1937, s.2-3.

¹⁰³⁸ 12 Şubat Kurtuluş Bayramı, a.g.e., s.1.

¹⁰³⁹ Rasih Kaplan “Maraş’ın Kurtuluş Tarihine Bir Bakış”, **Maraş**, Sayı 533, 20 İkinci kânun 1944, s.1.

¹⁰⁴⁰R. Arifioğlu “Maraş İşgali ve Kurtuluş Mücadelesinin Ana Hatları-III”, **Maraş**, Sayı 587, 10 Şubat 1945, s.2.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

1. Hükümette Governör için ayrılan masa derhal kaldırılacak,
2. Bayrak daima Cuma günleri kaleye çekilecek,
- 3 Hükümette bulunan Fransız kamavoları (Ermeni Çeteleri) derhal

Hükümetten ayrılacaklardır.

İsteklerinin yerine getirileceğine vaat alan halk dağılıyor.

Cumartesi günü dükkânlar açılmamıştı. Bunu haber alan Governör sokağa çıkmış, Türklerin toplu bulunduğu mahallelere gitmiş, hem halkla konuşmak ve hem de Fransız kuvvetini onlara duyurmak istiyordu. Nakip Camii'nin önünden geçerken Aşıkhoğlu Hüseyin'e rastlıyor.

Governör caminin önünde oturan Hüseyin'e:

- Sen ne oturuyorsun burada?

- Oturuyorum işte sana ne?

- Beni tanımadın galiba, ben kumandanım, ben size iyilik edeceğim, mektepler açacağım, memleketinizi güzelleştireceğim.

- Biz sizin ne mal olduğunuzu biliyoruz. Adana'da, Osmaniye'de yaptıklarınızı hep biliyoruz.

- Oğlum, siz dik kafalılık ediyorsunuz, bunun sonu fena olur. Dün bayrak için neler yaptığınızı biliyorsun. Ben istersem kuvvetlerimle sizi perişan ederim.

- Sen bir şey yapamazsın.

- Neden?

- Çünkü burada yine ben varım.

- Sen kimsin ki?

- Ben benim işte, ben burada oldukça siz bir şey yapamazsınız.

- Ben emredersem bütün evleriniz yanar, çoluk çocuğunuz ölür. Bu dik kafalılıktan vazgeçiniz.

- (Hüseyin koynundan çıkardığı çırayı göstererek) bunları görüyorsunuz. Sizi buradan kovmak için şayet evlerimizin yakılması icap ederse biz sizden evvel onları yakacağız. (Yine belinden çıkardığı bir hançeri göstererek) bunu da görüyor musunuz? Eğer sizinle mücadele ederken çocuk ve çoluğumuz bize mani olurlarsa biz onları kendi elimizle öldürür, sizinle serbestçe dövüşürüz.

Konuşma bu mealde devam eder gider. Governör bir şey yapamayacağını anlayınca döner gider. Halkı yatıştıramayacağını anlayan Governör Pazar günü şehrin eşrafını kendi karargâhına topluyor ve onlara evvela sağ, sonra da sol elini göstererek: “Şu elim lütuf, şu elim kuvvet, hangisine sarılıyorsunuz?” diyor.

Eşraf arasından Hoca Sezai; Efendi burada da Adana ve Osmaniye'de yaptığınız gibi yaparsınız, herhalde sükûnetle karşılamazsınız. Çok büyük hadiseler çıkması muhtemeldir. Binaenaleyh halkı galeyana getirmemeleri lazım geleceğini söylüyor.

Bu durum karşısında Governör Maraş'ta sükûneti temin edemeyeceğini anlıyor ve Antep'e gidiyor. Diğer taraftan da Ermenileri teslih

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

ediyorlar. Buna mukabil Maraş'ta müdafaa tedbirleri alınmaya başlıyor ve mahallelerde gizli teşekküller kuruluyor.”¹⁰⁴¹

Gazetede yer alan R. Arifioğlu'nun beyanatında olay bu şekilde anlatır fakat esasen Governör, Aşıkioğlu Hüseyin'e iki elini uzatarak “Sağ elim hayır, sol elim şer, bunlardan hangisini istersin birini tercih et” demesi üzerine Aşıkioğlu Hüseyin'in yanıtı: “Zaten hayır hep Müslümanların üzerinedir. Sen şer elini ver. Çırpınırız, çarpışırız, Maraş bize mezar olmadan düşmana gülizar olmaz” şeklindedir.¹⁰⁴²

4. Maraş'ta Müdafaa-i Hukuk Örgütlenmesi ve Milli Kuvvetlerin Teşkilatlanması

Maraş'ta üst üste yaşanan hadiseler ahaliyi birleşmeye, teşkilat kurmaya zorladı. Nitekim Kasım Aralığa bağlayan Pazar gecesi şehrin bazı mahallelerini temsil eden kişiler Çiçekli Camiindeki Vezir Mehmet'in hücrelerinde toplandılar. Teşkilata alınacaklara ettirilecek yemin sureti hazırlanarak, Kur'an ve silah üzerine Keşifli Camiinde ve bazı evlerde yemin ettirildi.¹⁰⁴³ Maraş'ta Fransız işgaline karşı daha organize bir şekilde mücadele etmek için Mustafa Kemal'in emir ve direktifleri doğrultusunda 29 Kasım 1919'da Maraş Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kuruldu. Ayrıca Maraş'taki Kuva-yı Milliye Teşkilatı da tamamlanarak, bu kuvvetlerin başına subaylar komutan olarak atandı. Maraş Kuva-yı Milliye Teşkilatına, işgalcilere karşı milli güçleri komuta etmesi için Heyet-i Temsiliye tarafından, Kılıç Ali Bey'in başında bulunduğu bir grup subay ile birlikte Yüzbaşı Selim (Kurtoğlu Yörük Selim) memur edildi. Maraş Bölgesinin bağlandığı 3. Kolordu Komutanı ise Kurmay Albay Selahattin Bey idi.¹⁰⁴⁴ Heyetin merkezi Ulucami Medresesi idi. Bu suretle Maraş'ta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuş oldu.¹⁰⁴⁵

Gazetenin 10 Şubat 1938 tarihli 226. sayısında Kültür Direktörlüğünce hazırlanan “Maraş'ın İşgali ve Kurtuluşu” başlığını taşıyan derlemelerde Milli Kuvvetlerin kurulmasına ilişkin olarak: “Artık asayiş büsbütün bozulmuş, Türkler şehir haricindeki bağ ve bahçelerine gidemez olmuşlardı. Bu şekilde devam etmesini muvafık bulmayan birçok zevat gizli gizli içtimalar yaparak tedbir ve çare düşünmeye, işgal kuvvetlerini ve

---

¹⁰⁴¹R. Arifioğlu“Maraş İşgali ve Kurtuluş Mücadelesinin Ana Hatları-III”, **Maraş**, Sayı 587, 10 Şubat 1945, s.2.

¹⁰⁴² Serdar Yakar, **Maraş Millî Mücadelesinde Bayrak Olayı ve Aşıkioğlu Hüseyin**, Ujde yay., Kahramanmaraş, 2012, s.109.

¹⁰⁴³ Yalçın Özalp, **Mustafa Kemal ve Millî Mücadelenin İlk Zaferi**, Kültür Yay., Kahramanmaraş Belediyesi kültür Yayınları, Semih Ofset Matbaacılık, Ankara, s.80.

¹⁰⁴⁴ Orhan Doğan, “Millî Mücadele Döneminde Maraş'ta Müdafaa-i Hukuk Örgütlenmesi ve Kuva-yı Milliye'nin Kuruluş ve Faaliyetleri”, **Millî Mücadelede Güney Bölgesi Sempozyumu**, AAMY, Ankara, 2015, s.167.

¹⁰⁴⁵ **Türk İstiklal Harbi IV'ncü Cilt**, Güney Cephesi, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1966, s.76.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Ermenileri şehirden çıkarmak için teşkilat ve tertibat almaya başlamışlardı”¹⁰⁴⁶ ifadeleri ile yer verilmiştir.

Yine gazetenin 17 Şubat 1945 tarihli 588. sayısında yer alan R. Arifioğlu'nun“Maraş İşgali ve Kurtuluş Mücadelesinin Ana Hatları” adlı yazısında Merkez İdare Heyetinin oluşturulması ve teşkilat yapısı şu şekilde ifade edilmektedir:“Ulu Önder Atatürk’ün çoktan Sivas’tan gönderdiği ve o vakte kadar Belediyede mahfuz bulunan beyanname İdadi Riyaziye Muallimi Hayrullah tarafından çoğaltılarak bütün mahallelere dağıtılmış ve bir de Heyet-i Merkeziye teşkil edilmiştir. Bu heyetle başkanlığına Aslan Bey seçiliyor. İdare Heyeti azalarından bazıları köylere gönderiliyor ve oralarda teşkil edilen çetelerle Milli Kuvvetler teşkil edilmiş oluyor. Aynı zamanda köylerin ileri gelenleri de Maraş’a celp edilerek Keşifli Cami’nde bir içtima yapıyor. Son damla kanlarına kadar memleketi müdafaa edeceklerine ant içiyorlar. Her mahallede birer şube açılarak güvenilen zatlar buralara celp edilerek yemin ettirilir ve maksat anlatılmaya başlanmıştı. Bir taraftan herkesin vüsati nispetinde para, erzak ve mühimmat toplatılmaya başlanmıştı. O zaman Jandarma Yüzbaşı bulunan Mahmut’un himmetiyle Jandarma Dairesinde saklı bulunan ve İngilizlerin Hintli Müslüman askerlerin hediye suretiyle vermiş oldukları silahlar, mahalle şubelerine emin vasıtalarla ve emin adamlara dağıtılmasına başlanmıştı ve bu teşkilat mülhakatede teşmil edilerek milli kuvvetlerin peyderpey çoğalmasına çalışmaktaydı.”¹⁰⁴⁷

Gazetenin 24 Şubat 1945 tarihli 589. sayısında Milli Kuvvetlerin, şehri 10 bölgeye ayırdığını ifade ettikten sonra bu bölgeleri şu şekilde saymıştır: “Beyazıtlı, Restebaiye, Kayabaşı, Divanlı, Âlemlî, Şekerli, Hatuniye, Ekmekçi, Nahrönü ve Devecili.”¹⁰⁴⁸ Bazı kaynaklarda ise bu bölgeler: Çavuşlu (Yörükselim), Bektutiye (Fevzipaşa), Restebaiye (Gazipaşa), Acemli (Şehit Evliya), Kayabaşı, Divanlı, Ekmekçi, Cıgıcı (Hayrullah), Âlemlî (Sakarya) ve Hatuniye (Kurtuluş) Mahalleleri olarak geçmektedir.¹⁰⁴⁹

5. Maraş Gazetesine Göre Maraş’ta Fransız İşgalinden Mütarekeye Kadar Olan Sürede Gerçekleşen Olayların Değerlendirilmesi

General Qurette, Maraş’a geldikten sonra şehrin ileri gelenleri ile Hükümet Konağında bir toplantı yapmıştır.¹⁰⁵⁰ Bu toplantıda General,

¹⁰⁴⁶“Maraş’ın İşgali ve Kurtuluşu”, “Maraş’ın kurtuluşu münasebetiyle tarihi bakımdan yazılmaya başlanmıştır” Kültür Direktörlüğü Derlemelerinden-2, **Maraş**, Sayı 226-87, 10 Şubat 1938, s.2-3.

¹⁰⁴⁷R. Arifioğlu“Maraş İşgali ve Kurtuluş Mücadelesinin Ana Hatları-IV”, **Maraş**, Sayı 588, 17 Şubat 1945, s.2-3

¹⁰⁴⁸R. Arifioğlu“Maraş İşgali ve Kurtuluş Mücadelesinin Ana Hatları-V”, **Maraş**, Sayı 589, 24 Şubat 1945, s.2.

¹⁰⁴⁹ Ahmet Eyicil, **Yakın Çağda Kahramanmaraş**, Ukde Yay., Kahramanmaraş, 2009, 54.

¹⁰⁵⁰Bayrak Olayı üzerine Maraş’ta Türkler lehine gelişen vaziyeti değiştirmek ve Fransızların durumunu düzeltmek amacıyla General Qurette 15 Aralık 1919 tarihinde Maraş şehrine geldi. Bir kaynakta General Qurette’nin Maraş’a geliş tarihi 6 Aralık

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

gayelerinin Maraşlılara yardım olduğunu, kendilerine zorluk çıkarılmaması gerektiğini söylemiştir. Toplantıda bulunan Şeyh Ali Sezai Efendi'nin, Fransız kuvvetlerinin günden güne artmasının ve Ermenilerin şımarık hareketlerine göz yumulmasının üzüntü ile karşılandığı, dolayısıyla hiçbir yabancı yardımı kabul etmeyeceklerini belirtmesiyle toplantı son buldu.¹⁰⁵¹

Bu esnada,yapılan çalışma ve alınan kararlar sonunda Maraş'ta teşkilatlanma tamamlandı.¹⁰⁵² Çukuroba Camii, Ermeniler tarafından bombalandı. Bu olayla ilgili olarak Evliya Efendinin delalet ve gayreti ile 17 Aralık 1919 günü 447 imzalı bir protesto hazırlanarak 21 Aralık günü General Qurette'e verildi.¹⁰⁵³

Gazetenin 17 Şubat 1945 tarihli 588. sayısında R. Arifioğlu“Maraş İşgali ve Kurtuluş Mücadelesinin Ana Hatları”adlı yazısında bu protestoda hulasatanişgalin ne şeraitle yapıldığını, İngiliz işgali, Governörün yaptıkları, KumandanQurette geldiği zaman işgal kuvvetlerinin arttırdığı ve şehrin mühim yerleri işgal edilerek şehrin bir harp sahnesi haline sokulduğu, bu hareketin Maraş'ı Osmanlılardan ayırmaya matuf olduğu, Wilson'un 12. Maddesine riayet edilmesi lazım geldiği, zabıtaya karışılmaması aksi halde mesuliyet kabul edilmeyeceği yazılıydı.¹⁰⁵⁴

5 Ocak 1920'de Maraş'tan İslâhiye'ye yola çıkan Fransız Müfrezesi pusuya düşürülmüştür. Bu olay gazetenin 10 Şubat 1938 tarihli 226. sayısında yer alan ve Kültür Direktörlüğünce “Maraş'ın İşgali ve Kurtuluşu” adlı derlemelerde: “İşgal Kuvvetleri İslâhiye'den yardımcı kuvvet getirmek istemişlerse de Muallim Hayrullah'ın idaresinde bulunan Milli Çeteler Bababurnu ve Eoğlu cihetlerinde hücum ederek bir miktar telefata erzak ve cephanelerini almışlardır. Milli Kuvvetlerin, İşgal Kuvvetlerine ilk tecavüzü bu muvaffakiyetleri ve ganimet almaları da bu vakadır”¹⁰⁵⁵ şeklinde ifade edilmiştir.

7 Ocak 1920'de ise İslahiye'den Maraş'a dönmekte olan Fransız müfrezelerinin ne surette bozguna uğratıldığı ve Fransız General'in tepkisi de gazetenin 17 Şubat 1945 tarihli 558. sayısında yer alan R.Arifioğlu'nun beyanatında: “Ceceli Köyünde köylüler, Fransız müfrezelerine ateş ediyorlar. Ölen olmuyor ama bunu duyan Quretteşöyle bir beyanname neşrediyor:“Maraş İslahiye arasındaki askerlerime bir taş atılırsa tüfekte, tüfek atılırsa topla mukabele edeceğim. Bir Fransız neferi öldürülürse Maraş eşrafından lalettayın iki kişiyi idam edeceğim” deniliyordu. Bu beyannamenin bir karşılığı olarak köylerde teşkil edilen kuvvetlerle Maraş-

---

1919 olarak veriliyorsa da 13 Aralık'ta Antep'te beyanname yayımlayan General Qurette'nin, bu tarihte Maraş'a gelmesi mümkün değildir. Zira Antep'e geliş tarihi 9 Aralık 1919'dur. Bkz. Akbıyık, **a.g.e.**, s. 150.

¹⁰⁵¹Maraş İİ Yıllığı 1967, s.43.

¹⁰⁵²Eyicil, **a.g.e.**,s. 57.

¹⁰⁵³Başdoğan, **a.g.b.**,1986, s.71.

¹⁰⁵⁴R.Arifioğlu “Maraş İşgali ve Kurtuluş Mücadelesinin Ana Hatları-IV”,**Maraş**,Sayı 588, 17 Şubat 1945, s.2-3.

¹⁰⁵⁵“Maraş'ın İşgali ve Kurtuluşu, Maraş'ın kurtuluşu münasebetiyle tarihi bakımdan yazılmaya başlanmıştır” Kültür Direktörlüğü Derlemelerinden-2, **Maraş**, Sayı 226-87, 10 Şubat 1938, s.2-3.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Eloğlu, Maraş-Antep, Maraş-Yusufhacılı yolları tutulmuştur. Bunları önlemek için Qurette, Tomsuklu istikametine bir kuvvet göndermişse de bu kuvvet hedefine varmadan yolda zayıya uğratılmış, dağıtılmış, kaçabilenler şehre dönmüşlerdir”¹⁰⁵⁶ şeklinde aktarılmıştır.

Gazetenin 9 Şubat 1939 tarihli 277. sayısında “Gazetemiz Kahramanmaraş Halkına Bu Günü Candan Kutlar”, “12 Şubat Kahramanmaraş’ın Kurtuluş Bayramı’nın 19’ncü Yıldönümü” başlıklarını taşıyan yazısında, Qurette’nin yukarıda bahsi geçen beyannamesinin Milli Kuvvetlerce dikkate almadığı şu sözlerle ifade edilmiştir:

“Türk kudreti büyük yaratıcılar elinde çelikleşmiş harp malzemelerinden daha dayanıklı ve daha yüksek olduğunu bir daha bu şehir sokaklarında göstermekte bir an geri kalmadı. Ne kendisi Kilikya mıntikasının istilacı ordularından Başkumandan sıfatıyla gösteren General Kret’in beyannameleri, ne sarayın ve hilafetin değersiz kalan fetvaları öz nesillerinin yurtsever aşkını mayalarında taşıyan Türk Milletine yurtlarından vazgeçmek, esaret ve zilleti kabul ederek boyunlarına zincir vurdurmak için düşman önünde eğilmek arzusunu uyandırabilirdi.”¹⁰⁵⁷

Harbin kıvılcımını ateşleyen bir diğer gelişme de General Qurette’in, Maraş mutasarrıfı ve memleketin ileri gelenlerini alıkoymasıdır. Bu durum, gazetenin 24 Şubat 1945 tarihli 589. sayısında R. Arifioğlu’nun “Maraş İşgali ve Kurtuluş Mücadelesinin Ana Hatları” adlı beyanatında: “21 Kânunusani 336 Çarşamba günü Fransız Kumandanı, büyük memurlar ile memleket ileri gelenlerini kendisinin oturduğu Amerikan Kolejine davet eder. Heyet muayyen saatte koleje gitti. Hadise şehre ve civarda bulunan çetelere yayıldı. Bertiz istikametinden gelen çeteler harekete geçtiler. Kumandan, heyete bu harekete mani olmalarını söyledi. Heyet, şehrin dışında yapılan bu harekette kendilerinin alakalı olmadığını buna binaen sözleri ve müdahaleleri fayda vermeyeceğini bildirdi. Bunun üzerine Keret, heyetten Mutasarrıf Vekili Cevdet, J.K İsmail Hakkı, Nafia Mühendisi Abdüllatif, Belediye Reisi Arifioğlu Bekir Sıtkı, Kocabaş Hacı Nuri ve Şişman Arifi orada bırakarak diğerlerini serbest bıraktı. Serbest bırakılanlar arasında Refet Hoca, arkadaşlarının da beraber bırakılmalarını söylese de “siz gidiniz, biraz sonra onlar da gelir” cevabını verdi. Mutasarrıf Vekilini, Jandarma Binbaşısını, Belediye Reisini ve bazı zevatı tevkif ederek diğerlerini “Gidiniz ahaliyi teskin ediniz, sonra mutazarrır ve fena olursunuz” diyerek serbest bırakmıştır. Serbest bırakılanlar “Millet bizden burada kalanları sorar, umumi galeyan mucip olur. Müsaade ediniz arkadaşlarla beraber gidelim veyahut biz de burada kalalım” derler. “Onlar sonra gönderileceklerdir, siz hemen gidiniz” derler ve bunlar dışarıya çıkınca karargâh etrafına toplar, mitralyözler yerleştirilir”¹⁰⁵⁸ şeklinde anlatılmıştır.

¹⁰⁵⁶ Arifioğlu, a.g.e., s.2-3.

¹⁰⁵⁷ “Gazetemiz Kahramanmaraş Halkına Bu Günü Candan Kutlar”, **Maraş**, Sayı 277-6, 9 Şubat 1939, s.1-2.

¹⁰⁵⁸ R. Arifioğlu “Maraş İşgali ve Kurtuluş Mücadelesinin Ana Hatları-V”, **Maraş**, Sayı 589, 24 Şubat 1945, s.2.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

5.1. Gazetede Kurtuluş Bayramı Kutlamalarında Yer Verilen Söylevlere Göre Harbin Başlaması ve 21 Günlük Savaş

Mutasarrıfla birlikte şehrin ileri gelenlerinin haksız yere tutuklanmaları halkın yoğun tepkisine yol açmıştır. Heyecanlı bir bekleyiş içinde olan halk, bu haksız tutuklama kararından sonra artık ayaklanmaya başlamıştı. General Qurette'in emriyle Fransızlar Maraş'ı top ve makineli ateşine tuttular.¹⁰⁵⁹21 Ocak 1920'de Maraş'ta çarpışmalar başladı. General Qurette'in Maraş mutasarrıfını ve şehrin ileri gelenlerini nedensiz yere tutuklamasıyla olaylar başlamış, daha önce silahlandırılmış olan Ermeniler de Fransızlarla birlikte Türklere karşı savaşıma başlamışlardı.¹⁰⁶⁰

Fransızların Maraş'ta işgal ettikleri bölgeler, gazetenin 24 Şubat 1945 tarihli 589. sayısında yer alan R. Arifioğlu'nu "Maraş İşgali ve Kurtuluş Mücadelesinin Ana Hatları" başlıklı beyanatında: "Qurette, şehrin bütün hâkim noktalarını işgale emir vermişti. Bu maksatla; Kolej, Alman Hastanesi, Kümbet Kilisesi ve Alman Eytamhanesi, Abarabaşı, Kaledibi, Şekerdere, Tekke ve Kırklar Kilisesi, Hatuniye Mahallesi ve Katolik Kilisesi, Bahtiyar yokuşundaki Protestan Kilisesi, Kışla zaten işgalleri altında, Şükrü Beyin bağı ve Mercimektepe'yi işgal ettirmiş, şehrin bütün sokak başlarına el atmış ve Şeyhadil Karakoluna yerleşmişti"¹⁰⁶¹ şeklinde sayılmıştır. Savaşın fiilen başlaması ise "Maraş İşgali ve Kurtuluş Mücadelesinin Ana Hatları" başlıklı yazının devamı olarak gazetenin 3 Mart 1945 tarihli 590. sayısında şöyle anlatılmıştır: "Fransızlar şehrin en hâkim yerlerini işgal etmişler, Milli Kuvvetler ise daha ziyade iç merkezlere yerleşmişlerdi. Bu işgaller ve tedbirler gösteriyordu ki artık şehrin havasında bir harp kokusu esmeye başlamıştı. Heyetin tevkifi, Araçlar Kozu Mahallesinde bir Ermeni'nin bir Türk Jandarmasına tüfikle ateş etmesi ve Bertiz'den gelen çetelere Fransızların topla ateş açmaları muharebeyi ilan ediyordu. İşte bu günden itibaren mücadele fiilen başlamış oluyor."¹⁰⁶²

Yine gazetenin 16 Şubat 1946 tarihli 641. sayısında yer alan Hasan Reşit Tankut'un "Maraş Kurtuluş Savaşı'nın Yirmi Altıncı Yıldönümü Dolayısıyla" adlı yazısında harp hazırlıkları ve harbin başlaması şu şekilde aktarılmıştır: "Artık cepheler kurulmuştu. Her iki taraf birbirini kolluyordu. Baskı artmış, dayanılmaz hale gelmişti. Zenginler yiyecek ve giyecek ambarların anahtarlarını ortaya attı. Evlerin duvarları delinerek sokaklar tek ev haline getirildi. İçi barut doldurulan bakır ibriklerden bombalar yapıldı, şilteler yağlanarak kundak haline konuldu. Yangıncı çocuk müfrezeleri kuruldu. Şehir dışında yüksek noktaların, geçitlerin hepsi düşmanın elinde idi... şehir içine de kilise, cami, okul, ambar, han, bedesten gibi ne kadar sağlam ve taş yapı varan hepsini birer bekit haline koymuştu. Top ateşi altında, bomba ve mitralyöz yuvaları arasında Maraşlı için çabuk olmak ve düşmanı birlikte öldürmekten başka çare kalmamıştı. Dört önemli iş vardı:

¹⁰⁵⁹ **Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları**, Der. Hulusi Turgut, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, s.92.

¹⁰⁶⁰ Yavuz, **a.g.e.**, s.57.

¹⁰⁶¹ Arifioğlu, **a.g.e.**, s.2.

¹⁰⁶² R. Arifioğlu "Maraş İşgali ve Kurtuluş Mücadelesinin Ana Hatları-VI", **Maraş**, Sayı 590, 3 Mart 1945, s.2.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

1. Düşman bekitlerine varabilmek için aradaki evleri yakmak,
2. Sarılan bekitin duvarlarını yarmak kabil olmazsa onları damlarından delerek havaya vermek

3. Bunun için de ateşli kollar örgütlemek,

4. Bu işleri çabuk başarabilmek için gerekli yerde kendimizi yakmak

Maraş halkı bu karara bir yerde toplanmadan, birbiriyle görüşmeden vardı. Hücum safları kendiliğinden sıralandı. Maraş, bir mangal kor gibi yandı. 22 günün geceleri, gündüzleri hep ateşli geçti. Durmayan, azalmayan, eksilmeyen ateş ve havaya verilmiş düşman bekitleri üzerinde direklenen alevlerin ucunda kahraman Maraş çocukları... Silah sesleri üzerine herkes dükkânını kapayarak evlerine koşuyor. Sokak aralarında şiddetli mücadele ediliyordu. Bu sırada hükümette kalmış olan Merkez İdare Heyeti Reisi Aslan Bey, bütün semt şubelerine şu tamimi gönderdi:

“Arkadaşlar harp başlamıştır. Allah’ın inayeti, Peygamberin ruhaniyeti, din kardeşlerin fedakârlığıyla her şey göze alınmıştır. Vatanımız, bir ferdimiz kalıncaya kadar düşmana teslim olmayacaktır. Gayret bizden, Tevfik Allahtan...”

Sokak arasındaki mücadele şiddetleniyor. Aynı ayrı semtlerdeki teşekküller birbiriyle işbirliği yapabilmek için evlerin duvarlarını deliyor, yollara hendek kazıyorlar. Çok çabuk zamanda ikmal edilen bu işlerle irtibat tesis ediliyor. Bu suretle bir taraftan diğer tarafa mühimmat nakline imkân bulunuyor. Bu arada hapishanenin kapısı da açılıyor. Hapisler de Milli Kuvvetlere katılarak mücadeleye giriyor. Diğer taraftan düşman mevzileri arasındaki irtibatı güçleştirmek amacıyla arada kalan evler, ev sahipleri ve teşekküller tarafından yakılıyor. Bu arada kadınlarımızın fedakârlıkları destan olacak karakterdedir.”¹⁰⁶³

Gazetenin 17 Şubat 1938 tarihli 227. sayısında yer alan “Maraş’ın Kurtuluşu” başlıklı yazıda, Gaziantep Saylavı Kılıç Ali Beyharp esnasında yaşadığı bir hadiseyi şu sözlerle anlatıyor:“Maraş’ın Şekerli Camii civarında çetin bir sokak muharebesi yapıyorduk. Bir anlık yanımda bir kadın peyda oldu. Bir eliyle bir gaz tenekesi taşıyor, diğer elinde birkaç madeni altın tutuyordu. Halinde büyük bir telaş ve heyecan vardı. Yalvarır bir sesle:Aman Paşam, diyordu. Evimin üstündeki evde Fransızlar ve Ermeni kuvvetleri var. Oradan size ateş ediyorlar. İşte bir teneke gaz getirdim; benim evimi yakınız ki onların barındığı ev de yanmış olsun. Bu paraları da evimi yakan yiğide mükâfat veriniz.

Hadisenin bu belagati karşısında şu kadının yurtseverlik, fedakârlık ve kahramanlık hasletlerini ifade için benim daha fazla mütalaa beyan etmeme hacet var mı?Gene Maraş’ın meşhur Abarabaşı Kilisesi civarında bir sokağa yardımcı kuvvetlerimiz gelinceye kadar kendi kendine müdafaa eden ve düşmana bir hayli zayıat verdiren Türk kadınlarının hayallerini şimdi karşımda görüyorum.”¹⁰⁶⁴

¹⁰⁶³Tankut, a.g.e., s.1.

¹⁰⁶⁴Ali Kılıç (Gaziantep Saylavı), “Maraş’ın Kurtuluşu” (Ulustan), **Maraş**, Sayı 227-88,17 Şubat 1938, s.2-6.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Gazetenin 10 Mart 1945 tarihli 591. sayısında R. Arifioğlu da “Maraş İşgali ve Kurtuluş Mücadelesinin Ana Hatları” başlığını taşıyan yazısında savaş hadiselerini şu şekilde ifade ediyor: “Mücadelenin bu safhasında Maraş’a bir bakacak olursak Maraş bir ocak manzarası gösterir. Her tarafta dumanlar, alevler yükseliyor. Şimdi Maraş cayır cayır yanıyor. Çarpışmalar lehimize epey inkişaf gösteriyor. Türkoğlu Mustafa Çavuş, Mercimek Tepe’yi almış, Deliklitaş ve Şeyhadil Karakolundaki düşman tamamıyla temizlenmiş, fakat şehre çok hâkim bir mevkide olan Kümbet, şehre ölüm savurmakta devam ediyor.

On beşinci gün, mücadelenin en şiddetli bir safhası Kümbet’teyiz. Ermeniler eytam haneden ateş yağdırıyorlar. Sokak arasında bunlara mukabele eden kahramanlar ve küçük evin penceresinden kocasını pürdikkat seyreden genç bir Türk kadını görüyoruz. Bir kurşun... Koca bir kahraman yere seriliyor. Evet, yine tam bu anda pencerenin önünden kopan bir şimşek bir yıldırım olarak şehidin yanına düşüyor. Yerdeki tüfeği almış kocasını tüfeğine destek yapmış, ateşine devam ediyor. Kendisine ne yaptığını soranlara “Kocamın vazifesine devam ediyorum” diyor.

“Beşiği sallayan eller, dünyaya hükmeder” derler. Senemin Ayşe gibi yetiştirdiği annelerin yetiştirdiği evlatların birleşmesinden husule gelen çelik bir kütle yenilir mi hiç? Senemin Ayşe burada, bu gibi hadiseler karşısında bütün Türk kadınlarının yapacağı bir kahramanlığı yapıyor. Senemin Ayşe, bütün Türk kadınlığının bir sembolüdür.

Diğer taraftan, mücadelenin fedakâr şahıslarından biri olan Evliya, Bedesteni ve Taşhanı sükût ettirmek maksadıyla kuvvetleriyle beraber yorulmadan çalışarak Bedesteni almış, Taşhanda sükût etmek üzere Ermeniler teslim bayrağını çekiyor ve Evliya’nın kapıya gelmesini söylüyorlar. Bunların sözüne inanan Evliya, kapıya yaklaştığı zaman şiddetli bir ateş yağmuru arasında şehit ediliyor. Bu arada mücadele bütün şiddetle devam ediyor. Her gün bir semtten düşman kovuluyor ve temizleniyor.”¹⁰⁶⁵

Maraş Gazetesinin 17 Mart 1945 tarihli 592. sayısında R. Arifioğlu “Maraş İşgali ve Kurtuluş Mücadelesinin Ana Hatları” başlığını taşıyan beyanatında savaş hadiselerine şöyle devam ediyor: “8 Şubat’ta bir düşman tayyaresi şehrin üzerinden uçtu; bazı işaretler yaptı ve kâğıtlar attı. Bundan, düşmana takviye geleceği anlaşılıyordu. Zira o günlerde Qurette’in takviye istemiş olduğu şayiası çıkmıştı. 9 Şubat’ta kuvvetli bir birlik Aksu civarına mevzilenerek Maraş’ı top ateşine tutuyordu. En kısa bir zamanda da aynı birlik Mercimektepe’yi ve Sıtmapınarı’nı tekrar işgal etti ve Kışla ile irtibat tesdik ederek bu üç hâkim noktadan Maraş’ı ateş yağmuruna tuttular.

Bu durum Maraş için çok feci bir manzara arz ediyordu. Çünkü her dakikada yüzlerce kahraman kırılıyor, şehit ediliyordu. Fakat kırılmayan bir şey vardı, o da Türk’ün, Maraşlının çelik imanı... “Şehir içinden düşmanın temizliği ilerliyor hatta Kışlaya yaklaşıyordu. 11 Şubat akşamı çok şiddetli bir topçu ateşi Maraş’ı dövmeye devam ediyordu ki Kolejde hapsedilen heyet

¹⁰⁶⁵R. Arifioğlu “Maraş İşgali ve Kurtuluş Mücadelesinin Ana Hatları-VII”, **Maraş**, Sayı 591, 10 Mart 1945, s.2.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Sıtmapınarı'na gönderilmiş ve aynı topçu ateşi himayesinde General Qurettede oraya gitmiş ve oradan da şehri terk ederek kaçmıştır. Gece yarısından sonra silah sesleri kesildi. 12 Şubat sabahı kahramanlığını yirtarak zafere inanla bakan Maraşlı, 22 gündür kulaklarını tırmalayan tüfek seslerini artık duymamış ancak Kışlanın alevler içinde yandığını görmüştü. 12 Şubat 1920'de koca Maraş, Kahramanmaraşlı sırtını Ahır Dağı'na dayamış, senelerin kendine bir miras olarak bıraktığı mütevazı başını kaldırıp zafere bakarken onun heybetinden korkan düşman, onu bir daha harekete geçirmek korkusuyla sessiz ve korkak bir tavırla gürültü etmemek için hayvanlarının ayaklarına keçe bağlayarak şehri terk etti, gitti.¹⁰⁶⁶

Maraş, topyekûn bir mücadele vererek düşmanı yenmiş ve 12 Şubat 1920'de bağımsızlık zaferini kazanmıştır. Gazetenin 18 Şubat 1937 tarihli 176. sayısında "Maraş'ımızın 17'nci Yıldönümü Töreninde Eczacı Sabit'in Söylediği Söylev" başlığını taşıyan yazısında, Fransızlara karşı kazanılan bağımsızlık zaferi: "Her Maraşlı, düşmanı boğmak için evini kendi eliyle yaktı. Malını, canını verdi. Gece, gündüz demedi. Çoluğuyla, çocuğuyla, genciyle, ihtiyarıyla canla başla çalıştı. Düşmanın topuna, mitralyözüne, her türlü medeni taarruz vasıtalarına kırık tüfeğiyle, palasıyla, kamasıyla, daha doğrusu yalnız Tanrısına güvenerek iman kaynayan göğsü ile cevap verdi. Nihayet uzun ve ezici kış gecesinin sabahında, göklere direklenen dumanlar arasında düşmanın kaçtığını gördü. Bütün varını verdi; yurdundan bir avuç toprak vermedi"¹⁰⁶⁷ satırlarıyla aktarılmıştır.

16 Şubat 1939 tarihli 278. sayıda "Maraş'ımızın Kurtuluşunun Yıldönümü Münasebetiyle Yapılan Törende Kalede ve Şehitlikte Söylenen Söylev ve Şiirleri Sırasıyla Aşağıya Yazıyoruz" başlığına yer veren gazete zafer gününü: "O gün çok tatlıydı; çünkü yangın yerine dönen memleket, düşmanından temizlenmişti. Bir avuç Maraşlı, toplu, tüfekli ve bütün teçhizatlı düşmanını yenmişti. İşte kahraman Türk evladı Maraşlı da "Bu durumda yaşamaktansa ölmek daha evladdir. Ya kurtuluş ya ölüm" diye şahlandı. Şimdi hür ve mesut olarak havasını teneffüs ettiğimiz bu kahramanlar diyarı Maraş'ın sokaklarında, kapılarında, yokluklar içerisinde erkek kadın, çoluk çocuk, düşmanın bütün fenni harp vasıtaları başlarında kudurmuş birer köpek gibi uluşurken topsuz, tüfeksiz yalnız yurt ve hürriyet sevgisiyle 22 gün geceli gündüzlü, durmadan, dinlenmeden, yılmadan malını ve canını hiçe sayarak aslanlar gibi çarpıştı."¹⁰⁶⁸ ifadeleriyle aktarmıştır.

Yine gazetenin 18 Şubat 1937 tarihli 176. sayısında "Maraş'ımızın 17'nci Yıldönümü Töreninde Ortaokul Tarih-Coğrafya Öğretmeni Emin Oktay Tarafından Söylenen Söylev" adlı yazıda Emin Oktay zaferin ne şartlarda kazanıldığına: "Kahraman Maraşlı, sen öyle şahlandın ki senin heybetin dünyayı yendik diyenleri korkuttu. Senin şimdiye kadar hür sallanan

¹⁰⁶⁶R. Arifioğlu "Maraş İşgali ve Kurtuluş Mücadelesinin Ana Hatları-VIII", **Maraş**, Sayı 592, 17 Mart 1945, s.2.

¹⁰⁶⁷ "Maraş'ımızın 17'nci Yıldönümü Töreninde Eczacı Sabit'in Söylediği Söylev", **Maraş**, Sayı 176-37, 18 Şubat 1937, s.3.

¹⁰⁶⁸"Maraş'ımızın Kurtuluşunun Yıldönümü Münasebetiyle Yapılan Törende Kalede ve Şehitlikte Söylenen Söylev ve Şiirleri Sırasıyla Aşağıya Yazıyoruz", **Maraş**, Sayı 278, 16 Şubat 1939, s.2.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

yumruğun düşmanın kafasında şimşekler çaktırdı. 22 gün ve gece durmadın, dinlenmedin, uyumadın. Artık sana uyku, rahat haramdı. Vatan için can mı lazım? Vatan için kan mı lazım? Mal mı lazım? Hepsi sende vardı. İçinde barındığın evlerini, konaklarını yaktın, yıktın, her şeyinden mahrum oldun. Fakat yıkık, yanık Maraş'ın içinde göğsün açık, alnın açık Ahır Dağı'nın havasını hür olarak kokladın. Ve sen, emri ile ateşe atıldığın, hürriyete koştuğun Atatürk'ün öz evladı olduğunu ispat ettin."¹⁰⁶⁹sözleriyle aktarmıştır.

Gazetenin 9 Şubat 1946 tarihli 640. sayısında Hasan Reşit Tankut'un "Maraş Kurtuluş Savaşı'nın Yirmi Altıncı Yıldönümü Dolayısıyla" adlı verdiği söylevde Maraş Müdafaasının önemli özelliklere sahip olduğuna değinerek şu ifadelerle yer vermiştir:

-Maraş şehir olarak, şehir içinde dövüştü.

-Düşmanı kendi içinde ve bağrında boğdu.

-Hep bir arada ve birlik olarak dövüş yaptı. Ayrı baş çekenleri, korkanları, kendini ihtiyata çekenleri bulunmadı.

-Hiçbir taraftan yardım beklemeden tamamıyla gerçekçi olarak savaştı. En yüksek bir şuurla varan bir şuuruzlukla ayaklandı, kurtuluş yoluna kurtulmamayı da göze alarak girdi. Çoluk çocuğuyla dışısıyla erkeğiyle bir halk bütünü olarak saldırdı.

Maraş, 22 gün arsız, durusuz, hayatın her hali ile ilgisiz boğdu boğuldu, öldü öldürdü, yaktı yakıldı. Fakat 22'nci günün akşamına doğru idi. Kan çukurları içinde can çekişen yaralılar kendilerine eğilen insanların kendilerinden, yücelerde dalgalanan bayrakların Türk Bayrağı olduğunu gördüler. Yurtta bağımsızlığın mutlu havası esiyordu. O havadan birer soluk çektikten sonra canlarını güle güle verdiler."¹⁰⁷⁰

Gazetenin 13 Şubat 1941 tarihli 384. sayısında "Maraş'ın Kurtuluşu Münasebetiyle Haydar Ataseven'in Konuşması" başlığını taşıyan yazıda ise müdafaanın mahiyeti: "Davanı namus ve istiklal davası idi. Bunu korumak için namüsaid ve çetin bir zamanda üstün bir düşmana karşı boyun eğmedin. Azmi imanla çarpıştın. 3 haftayı geçkin bir zamanda fasılasız, mertçe ve kahramanca dövüştün. Topa tutuldun, ateşe verildin... Sen müşkül tabiat şartları ile beraber mevziilerde bekledin. Aileni sevimli evlatlarınla birlikte düşman satırından kurtulmak için sığındığı tenha ve yaşama şartlarından mahrum saklandı yerlerinde bildin. Fakat yılmadın, sarsılmadın, kükredin, medeniyet canavarına karşı bir aslan kesildin... Asil ve yüksek kabiliyetli bir milletin layık evladı olduğunu medeniyete ispat ettin"¹⁰⁷¹ şeklinde anlatılmıştır.

Maraş Müdafaasının zaferle neticelenmesi olağanüstü tabirle izah edilmiştir. Bu hususta gazetenin 29 Şubat 1940 tarihli 333. sayısında yer alan "Cumhuriyet Gazetesinin 22 Şubat 1940 Tarihli Nüshasının 5'nci Sayfasında Celalettin Ezine'nin Paris'teki Tetkikleri Esnasında Bir Doktor Kaymakamının Ağzından İşittikleri Sözler Hakkında Yazdığı Makalesinin Maraş'ımızı Alakadar Eden Kısmını Aşağıya Aynen Yazıyoruz", "Cephede

¹⁰⁶⁹ Oktay, a.g.e., s.2-3.

¹⁰⁷⁰ Tankut, a.g.e., s.1-2.

¹⁰⁷¹ Ataseven, a.g.e., s.2-3.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Gece Yemeğinden Maraş Müdafaasına...” başlığını taşıyan yazıda Celalettin Ezine’nin Paris’teki bir tetkik seyahatinde yabancı bir doktor kaymakamından işittiği Maraş Müdafaasına ilişkin şu ifadeleri aktarmıştır:

“Umumi Harbin sonu idi. Topunuz, tüfeğiniz yoktu. Fakat derme çatma kuvvetlerden teşkil ettiğiniz kıtalar ve şehrin ahalişi dünyanın en muntazam ve galip ordusuna bize karşı koydular. Kolsuz yaralıların silahlarının namlularını dişleriyle sıktıklarını, kadınlarınızın omzunda cephane taşıdıklarını gördüm. Akıllara sığmazdı bu! İnsan havsalası ve mantık denilen şeylerin saçmalığına o gün şahit oldum. Ordu taktiği ve kitaplarda okuduğumuz sevkülceş kanunları Maraş’ın önünde iflas ettiler. Tarihin askeri aneleri, erkân-ı harplerin fenni planları Antep’in önünde durdu ve ilerleyemediler. Bilir misiniz, bu şecaat menkıbesini ancak bu gece etraflıyla anlatabilmek bana müvesser oldu. Siz Türk’sünüz, bu cesaret hamlelerini tabii bulursunuz, tarihiniz böyle yüzlerce hadiselerle doludur. Fakat sade mantık, fen, plan ve projeye inanan biz Garbilere bunu izah edebilmek ne mümkün! “Yirminci asırda böyle şey olmaz; söylediğiniz insanlar daha yeryüzüne gelmemiştir” diye inanmazlar ve beni de hayalperestlikle itham ederlerdi. Majino, Zigfrit istihkâmları, tahtelbahirler, tayyare bombaları... Evet, bunların hepsi güzel; fakat ben azmetmiş iradelerin, mefkûrelerine sadık imanların ve yılmayan göğüslerin hepsine faik olduklarına inanıyorum. Maraş ve Gaziantep’te Türk iradesini, Türk göğsünü görelî beri...”¹⁰⁷²

Yine Vilayet Gazetesinin 12 Şubat 1942 tarihli 436. sayısında “Kahraman Maraşlı Büyük Günün Kutlu Olsun” başlıklı ve 11 Şubat 1943 tarihli 485. sayısında “Bugün Maraş, Kurtuluş Bayramını Taşkın Sevinç ve Heyecan Tezahürleriyle Kutlayacak” başlıklı yazılarda Maraş Müdafaası ile ilgili düşünceler aktarılmıştır.¹⁰⁷³ Bu yazılarda özetle Maraş müdafaasının ve bağımsızlık zaferinin emsaline rastlanmayan bir kahramanlıkla kazanıldığıının altı çizilmiştir. Ayrıca gazete yayını boyunca “Maraş Kurtuluş Bayramı” kutlama programlarını, şiirleri ve söylevleri okuyucularına aktararak, her yıl Maraş’ın bağımsızlık zaferini yazılarıyla canlandırmıştır.

SONUÇ

Sonuç olarak, Mondros Mütarekesi’nin ardından önce İngiliz sonrasında Fransızların işgaline uğrayan Maraş, 20 Ocak 1920 tarihinde yaşlısıyla genciyle kadınıyla erkeğiyle 21 gün topyekûn destansı bir bağımsızlık mücadelesi vermiştir. 12 Şubat 1920’de bu mücadele zaferle sonuçlanmıştır. Maraş Müdafaası Millî Mücadelenin ilk zaferi olması dolayısıyla diğer işgal altında bulunan Güney vilayetlerine de moral olması ve örnek teşkil etmesi bakımından önemli bir yere sahiptir.

¹⁰⁷²“Cephede Gece Yemeğinden Maraş Müdafaasına”, **Maraş**, Sayı 333, 29 Şubat 1940, s.1-3; **Maraş İl Yılığ**, 1967, s. 102.

¹⁰⁷³“Kahraman Maraşlı Büyük Günün Kutlu Olsun”, **Maraş**, Sayı 436, 12 Şubat 1942, s.1; “Bugün Maraş, Kurtuluş Bayramını Taşkın Sevinç ve Heyecan Tezahürleriyle Kutlayacak”, **Maraş**, Sayı 485, 11 Şubat 1943, s.1.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Maraş'ta 12 Şubat 1920 tarihinde kazanılan bağımsızlık zaferi, Kurtuluş Bayramı ilan edilmiş ve her yıl yapılan bayram kutlamaları Maraş Vilayet Gazetesine de yansımıştır. Nitekim İngiliz ve Fransız işgal döneminde Maraş'ın durumu ve işgallere karşı milli direniş detaylarıyla ele alınmış ayrıca Kurtuluş Bayramı kutlamalarında düzenlenen programlarda okunan söylevler ve şiirlere de Maraş Vilayet Gazetesinin önemli ölçüde yer aldığı anlaşılmıştır. Maraş Müdafaası ile ilgili gazetede yer alan söylevler; Maraş mebuslarının, öğretmenlerin, öğrencilerin, bürokratların, halkın beyanatlarından oluşmaktadır. Ayrıca Maraş Halkevi Kültür Direktörlüğünce Maraş'ın işgali ve kurtuluşununun, tarihi bakımdan yazılmaya başlandığı ve ana hatlarıyla ele alındığı gazetede görülmüştür.

KAYNAKÇA

A-Sürelî Yayınlar

- Maraş**, Sayı 140, 4 Haziran 1936.
Maraş, Sayı 176-37, 18 Şubat 1937.
Maraş, Sayı 225-86, 3 Şubat 1938.
Maraş, Sayı 226-87, 10 Şubat 1938.
Maraş, Sayı 227-88, 17 Şubat 1938.
Maraş, Sayı 277-6, 9 Şubat 1939.
Maraş, Sayı 278, 16 Şubat 1939.
Maraş, Sayı 331, 15 Şubat 1940.
Maraş, Sayı 333, 29 Şubat 1940.
Maraş, Sayı 384, 13 Şubat 1941.
Maraş, Sayı 436, 12 Şubat 1942.
Maraş, Sayı 485, 11 Şubat 1943.
Maraş, Sayı 533, 20 İkinci kânun 1944.
Maraş, Sayı 585, 27 Ocak 1945.
Maraş, Sayı 586, 3 Şubat 1945.
Maraş, Sayı 587, 10 Şubat 1945.
Maraş, Sayı 588, 17 Şubat 1945.
Maraş, Sayı 589, 24 Şubat 1945.
Maraş, Sayı 590, 3 Mart 1945.
Maraş, Sayı 591, 10 Mart 1945.
Maraş, Sayı 592, 17 Mart 1945.
Maraş, Sayı 640, 9 Şubat 1946.
Maraş, Sayı 641, 16 Şubat 1946.

B- Kitap ve Makaleler

- AKBIYIK, Yaşar, **Millî Mücadelede Güney Cephesi Maraş**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999.
ALPASLAN, Yaşar-YAKAR, Serdar, **İstiklal Savaşında Maraş**, Ukde Yay., Kahramanmaraş, 2008.
Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları, Der. Hulusi Turgut, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2015.
BAŞDOĞAN, Ferhat, Kahramanmaraş'ın Kurtuluş Savaşı, **Kahramanmaraş 1. Kurtuluş Sempozyumu**, Kahramanmaraş Belediyesi, 1986.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

- BAYUR, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılabı Tarihi**, C. III, Kısım: IV, TTK Basımevi, Ankara 1991.
- DOĞAN, Orhan, Milli Mücadele Döneminde Maraş'ta Müdafaa-i Hukuk Örgütlenmesi ve Kuva-yı Milliye'nin Kuruluş ve Faaliyetleri, **Millî Mücadelede Güney Bölgesi Sempozyumu**, AAMY, Ankara, 2015.
- EYİCİL, Ahmet, **Yakın Çağda Kahramanmaraş**, Ukde Yay., Kahramanmaraş, 2009.
- Maraş İl Yıllığı**, Dönmez Ofset Matbaası, 1967.
- ÖZALP, Yalçın, **Mustafa Kemal ve Milli Mücadelenin İlk Zaferi**, Kültür Yay., Kahramanmaraş Belediyesi Kültür Yayınları, Semih Ofset Matbaacılık, Ankara.
- TANKUT, Hasan Reşit **Maraş Yollarında**, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş, 2008.
- TANSEL, Selahattin, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C. I, MEB Yayınları, İstanbul, 1991.
- Türk İstiklal Harbi**, IV'ncü Cilt, Güney Cephesi, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1966.
- YAKAR, Serdar, **Maraş Milli Mücadelesinde Bayrak Olayı ve Aşıkhoğlu Hüseyin**, Ukde yay., Kahramanmaraş, 2012.
- YAVUZ, Bige, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922**, TTK Basımevi, Ankara, 1994.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

VATAN SAVUNMASINDA MARAŞ MEVLEVİHANESİ

ALİ AVGIN

Milli Mücadele döneminde; Maraş Mevlevihanesinin, Vatan savunmasına yaptığı katkı ve kahramanlıklar; tebliğimin konusunu oluşturmaktadır.

Bilindiği üzere Mevlevilik kaynağını Kur'an ve Sünnet-i Şerif'ten alan, Hz. Mevlâna Celaleddin-i Rumi'nin (D.30.09.1207, Belh-Ö.17.12.1273,Konya) çağları aşan, ulvi düşünceleri çevresinde kurulan bir tarikattır. Konya'da doğmuş, ardından zamanla tüm Anadolu'ya, Ortadoğu'ya ve Balkanlara kadar yayılmıştır.

Dergâhlar ve tekkeler hep miskinlerin barındığı yerler olarak bilinir. Hal bu ki dervişler, dünya işlerde miskin gibi görünürler. Fakat iş vatan müdafaasına geldiğinde her biri birer şahbaz kesilir.

Maraş Mevlevihanesi, Dulkadiroğlu Devletinin son hükümdarı Alaüddevlle Bozkurt Bey tarafından 1508 yılında inşa edilmiş. Kendi ismiyle anılan 1510 tarihli vakfiyesinde ise, dergahla ilgili bölümünde şöyle demişti:

“Maraş Bedesteninin doğusunda Yum Dede ismiyle anılan bir zaviye yapturdum. Muhkem ve sabit on dükkân vakfettim, orada iki defa yemek pişirilmesini, oranın fakirlerine dağıtılmasını şart koştum” demektedir¹⁰⁷⁴.

Dergah, 18. Yüzyıla kadar Nakşi tekkesi olarak hizmet vermiş. Daha sonra, Halep Vilayetine bağlı Mevlevi Zaviyesi olarak, 1 Şubat 1920 gününe kadar varlığını sürdürmüştür.

Bölgenin önemli Mevlevihaneleri arasındadır. Padişah Sultan Abdulhamit Han H.1315 M 1896 tarihinde, Hazine-i Hassa'sından, (özel bütçesinden) dergâhın tamirâtı ve genişletilmesi için 150 lira para göndermiş. Ayrıca Mevlevihanenin son Şeyhi Mehmet Selim Dede'ye de *“bir kuta berat-ı şerif-i âlişan”* ihsan buyurmuştur¹⁰⁷⁵.

Maraş Mevlevihanesinin yeri; Kahramanmaraş Kapalı çarşının merkezinde, Bedestenin doğu tarafında, şimdiki Saatçılar Garajı olarak bilinen manufakturacılar çarşısının olduğu yerdeydi. Yerdeydi diyorum, çünkü; dergahtan günümüze, orjinalitesi kaybolmuş bir mezar sandukasından başka hiç bir şey kalmamıştır.

Temennimiz, Milli Mücadele döneminde büyük kahramanlıklar gösteren Maraş Mevlevihanesinin yeniden Kahramanmaraş'ın kültürel mirasına kazandırılmasıdır.

MÜCAHİDİN-İ MEVLEVİYE ALAYLARINA KATILIM

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya savaşında, Cihâd-ı Ekber ilan ettiğinde; Osmanlı Ordusu; Kafkas, Irak, Çanakkale, Suriye, Filistin ve Kanal cephelerinde çarpışıyordu.

¹⁰⁷⁴Prof.Dr. İbrahim Solak 916/H./1510 tarihli Alaüddevlle Bey Vakfiyesi S.530

¹⁰⁷⁵ 23 Kasım 1897 tarihli Maraş Şer'iyeye Sicili kayıtları. Nr 231.S.67

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Yapılan Cihat çağrısına, Mevlevihaneler de görev almak istedi. Kendisi de bir Mevlevî olan Padişah **Sultan Mehmet Reşad** (1909-1918), Osmanlı Ordusunun maneviyatını artırmak, lojistik destek sağlamak amacıyla gönüllülerden oluşan, “**Mücâhidin-i Mevleviye Alayı**” kurdu¹⁰⁷⁶.

Konya Mevlana Dergâhı Şeyhi Veled Çelebi önderliğinde Mevlevihanelerden gönüllüler toplamaya başladı.

Cephelerden gelen mağlubiyet haberleri Anadolu halkını üzüyordu. Herkeste bir tedirginlik vardı. Vatanperver münevver insanlar bir araya gelerek; Vatani nasıl kurtarabilirsiniz? Hesabını yapıyorlardı. Bu arayış bütün Anadolu’da olduğu gibi Maraş’ta da başlamıştı.

Maraş Nebeviye medresesi müderrislerinden, Nakıbül Eşraf Ziyaazade Muhammed Emin Efendi, sık sık Mevlevihaneye gelip Şeyh Selim Dede ile dertleşir, sohbet ederlerdi. Sohbetin mevzuu, çoğu zaman vatandı. Gene bir gün, Şeyh Selim Dede:

Emin Efendim, Mücahidin-i Mevleviye alaylarında katılabilmek için, Çelebilik makamına haber yolladım, lakin cevap gelmedi. Zat-ı âlinizin muhiti geniş ve kalemi güçlüdür. Eğer siz de bir mektup yazsanız. Belki bu ısrarımızın dua yerine geçer de, peygamber ocağına nefer olma şerefine nail oluruz. Zira, dervişanımı zor teskin ederim. Hepsinin gözü şehitlik makamında...

Muhammed Emin Efendi, Selim Dede’nin bu isteği karşısında biraz düşündü. Bir süre gözlerini karşıdaki bir noktaya dikti, öylece birkaç saniye daldıktan sonra:

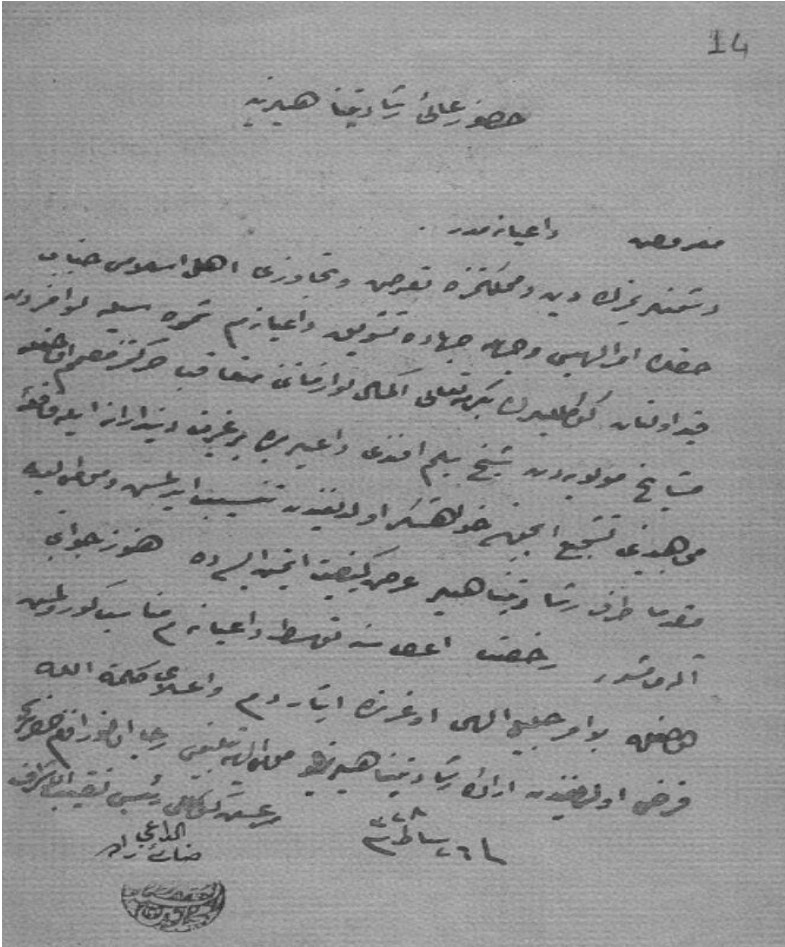
Tecrübe etmekte faide vardır Şeyhim. Herkes elinden ne geliyorsa, yapma günüdür. Zira bu vatan için her şey yapılır. Gerekirse padişaha dahi mektup yazılır.

Ziyaazade Muhammed Emin Efendi, oturduğu divandan yavaşça kalktı, dergah avlusundaki şadırvandan abdestini tazeledi, tekrar şeyh efendinin odasına geldiğinde; okka, divit, kalem, ve kâğıt hazırlanmıştı. Yazı rahlesinin başına diz çöküp oturdu. Bismillah diyerek; “**Huzur-ı Ali-Reşadet-penahilerine Ma’ruz-ı Daiyanemdir.**” Diye başlayan bir mektub yazdı. Şöyle ki;

---

¹⁰⁷⁶ Ali Avgın- Vatan savunmasında Maraş Mevlevihanesi, maras.gundem.com internet sitesi 17,03,2015.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

(Ziyai-Zade Ed-Dai Es-Seyyid Muhammed Emin Efendi'nin, Mevlavihane adına yazdığı mektup -MMA. Zarf No 96, Belge no:14)

“Huzur-ı Ali-Reşadet-penahilerine Ma'ruz-ı Daiyanemdir.

Düşmanlarımızın din ve memleketimize taarruz ve tecavüzü ehl-i İslam'ı Cenab-ı Hakk'ın emri ilahisi vechile cihada teşvik-i daiyanem semeresiyle livamızdan kaydolunan gönüllülerin bikeremihi teala ikmal-ilevazimatını müteakip (ihtiyaçlarını tamamlamasından sonra) hareketimiz musammem (kesin olarak kararlaştırılmış) olmağa meşayih-i Mevleviyeden Şeyh Selim Efendi daileride bir gayret-i dindarane ile kafile-i mücahidini teşci (cesaretlendirmek) için hahiş-kar (istekli) olduğundan tensip edilmiş (münasip görülmüş) ve müma-ileyh (Şeyh Selim Efendi) mukaddema (önce) taraf-ı reşadet-penahiye (Konya Çelebilik Makamına) arz-ı keyfiyet etmiş ise de henüz cevabını alamamışdır.

Ruhsat itasına tavassut-ı daiyanem münasip görülmüş olmağla bu emri celil-ilahi uğrunda isar-ı dem (canını verme) ve ila-yı kelimetullah

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

farz olduğundan irade-i reşadet-penahilerinin muma-ileyhe tebliği reca olunur efendim hazretleri” 11 Mart 1913 (26 Şubat 1328)

Maraş Gönüllü Reisi Nakibü'l eşraf Ziyai-zade ed-Dai es-Seyyid Muhammed Emin (imza mühür)¹⁰⁷⁷

(Maraş Gönüllü Reisi Nakibü'l Eşraf Ziyai-Zade Ed-Dai Es-Seyyid Muhammed Emin Efendi. Mütefekkiri yazar Nuri Pakdil'in dedeleri. Nakibul eşraf: Peygamber soyundan gelen seyyidlerin sicil kayıtlarını tutan kişi, makam)

Maraş Mevlevihanesi Şeyhi ve dervişlerinin gönüllü teşkilata katılma talebi yazısı kabul görmüş olmalı ki davet edildi.

Selim Dede, hemen hazırlıklara başladı. Müridanın hepsi bu habere çok sevindi. Başta Mevlevihane Şeyhi Selim Dede ve 13 derviş, Ulu Camide ve dergâhta yapılan mütevazı bir merasimlerle, kurbanlar kesilerek vatan savunmasında görev almak üzere yolcu edildiler.

Ağır kış şartlarında uzun ve meşakkatli bir yolculuktan sonra, başlarında Mevlevî sikkeleri, sırtlarında derviş cübbeleri ile 3 Şubat 1915 Konya'ya vararak Mevlevî alayına dâhil oldular...

Anadolu'nun çeşitli yerlerinden 47 Mevlevîhaneden 1026 Mevlevî dervişi Şeyhleri gönüllü Mevlevî Alayı'na katıldılar. 26 Şubat 1915 te Cuma

---

¹⁰⁷⁷MMA. Zarf No 96, Belge no:14

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

namazını müteakip Hz.Mevlânâ Dergâhı önünde, Allah rızası için kurbanlar kesildi, gülbanklar çekildi, dualarla, yediden yetmişe Konya ahalisi, esnafları ve devlet erkanının da hazır bulunduğu uğurlama merasimi ile cepheye gönderildiler.¹⁰⁷⁸

Osmanlı topraklarının dört bir tarafından gelen Mevlevî dervişleri, Miralay rütbesiyle Mevlevî Alay komutanı Veled Çelebi idaresine verilmişti.

Dervişler bir askeri disiplinle trene bindiler. Askeri disiplininden öte şeyhinden müridine, hepsi bir edeb abidesiydiler. Hareket eden tren vagonları, sanki müşhidinin eteğine yapışmış müritler gibi, lokomotifinin peşine takılıp Şam-ı Şerif'e doğru akıp gittiler.

Yolculuk kış şartlarında olduğu için hayli zahmetli geçmişti. 4 Mart 1915 günü Şam'a vardıklarında, Mevlevî Alayı burada misafirhanelere yerleştirildi. Daha sonra Cebel-i Lübnan'da (Lübnan'ın orta kesiminde Akdeniz'e sahili olan Lübnan Dağı adıyla vilayet) karargâh kurmuş olan 4. Ordunun emrine verildi. Yaşlı dervişlerin bir kısmı bu meşakkatli yolculukta hastalanıp hakka yürüdü.

Şam'da kaldıkları üç sene zarfında lojistik ve sağlık hizmetleri yanında Osmanlı askerine moral desteği verdiler. Ordunun maneviyatının yükseltilmesinde, canlı tutulmasına dair önemli görevler üstlendiler.

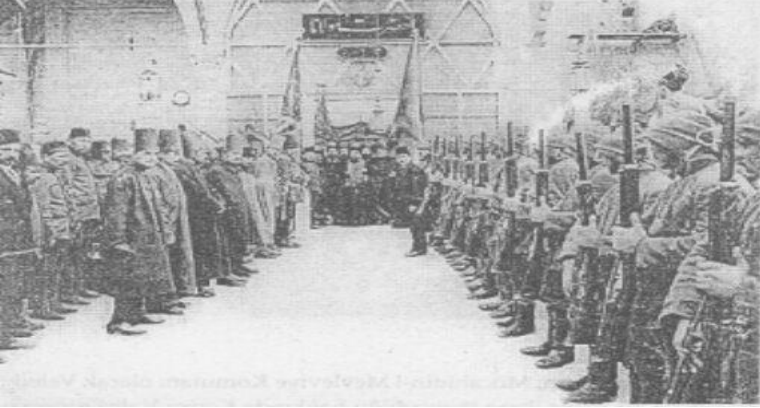
27 Ekim 1917 tarihinde Osmanlı Devleti'nin Suriye cephesindeki yenilgisinden sonra ordunun kuzeye çekilmesi üzerine, Mevlevî Alayı mensubu Mevlevî şeyhleri ve dervişleri vazifeleri tamamlandığından tekrar Mevlevîhanelerine geri döndüler. Şeyh Selim efendi de bu çekilme ile birlikte tekrar Maraş'a dönerler.

¹⁰⁷⁸ Prof. Dr. Nuri Köstüklü - Vatan Savunmasında Mevlevîhaneler 2005- S 222.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Resim: Mevlevi Gönüllü Alayına katılan Mevlevi Şeyhleri toplu halde (23 Nisan 1915). Post-nişin Veled Çelebi ve Maraş Mevlevihane Şeyhi Mehmet Selim Dede'nin de aralarında bulunduğu Otuzbeş Mevlevihaneden gelen şeyhler. (Şeyh Selim Dede, soldan üst sırada yedinci kişi. 20 numarada)¹⁰⁷⁹

Resim: Cepheye hareket edecek olan Gönüllü Mevlevi Taburu, Hareketten önce Mevlâna Dergâhı önünde¹⁰⁸⁰

¹⁰⁷⁹ Prof. Dr. Nuri .Köstüklü - Vatan Savunmasında Mevlevihaneler 2005- S 222

¹⁰⁸⁰ Prof. Dr. Nuri Köstüklü - Vatan Savunmasında Mevlevihaneler 2005- S 216

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

MEVLEVİ ALAYINA KATILAN MEVLEVİHANE VE KATILIM SAYILARI

Mevlevihane İsmi	MevlevihanePostnişini	Katılan Mevlevi Sayısı
Konya	Veled Çelebi Efendi	10
Karahisar	Celaleddin Çelebi	63
Manisa	Celaleddin Efendi	15
Halep	Ahmed Remzi Dede	28
Bursa	Şemseddin Efendi	67
Yenikapı	Abdülbâki Efendi	138
Kasımpaşa	Seyfeddin Efendi	5
Gelibolu	Burhaneddin Efendi	7
Kastamonu	Amil Çelebi Efendi	29
Edirne	Selahaddin Efendi	38
Ankara	Nuri Efendi	25
Denizli	Hasan Ali Efendi	11
Tire	Hayrullah Efendi	46
İzmir	Nuri Efendi	40
Eskişehir	Şemseddin Efendi	15
Bahariye	Nazif Efendi	9
Aydın	Sakıb Efendi	2
Bilecik	Bahauddin Efendi	2
Karaman	Veled Çelebi	9
Beyşehir	Arif Çelebi	4
Sivas	Reşid Çelebi	15
Antep	İsmail Hakkı Çelebi	9
Kilis	Ahmed Sabuhi Efendi	31
Erzincan	İbrahim Efendi	32
Samsun	Hacı Emin Efendi	38
Maraş	Selim Efendi	13
Antakya	Mehmet Şah Efendi	8
Çankırı	Hasib Efendi	33
Üsküdar	? Çelebi Efendi	4
Muğla	Cemaleddin Efendi	13
Burdur	Fehmi Efendi	2
Amasya	Hüsameddin Efendi	2
Kütühya	Sakıb Efendi	11
Lazkiye	Ragıb Efendi	1
Çorum	Hüsameddin Efendi	5
Eğridir	Osman Nuri Efendi	2
Kayseri	Hüsameddin Efendi	3
Urfa	Hüsameddin Efendi	5
Trablusşam	Şefik Efendi	3
Humus	Abdurrauf Kamil Efendi	4
Niğde	Hüsameddin Efendi	10

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Kudüs	Adil Efendi	5
Galata	Ahmed Efendi	9
İslahiye	?	10
Şam	Efendi	32
Ulukışla	?	4
Mevlevî Olmayanlar	Şeyhler	8
Sihhiye Efradı		8

Maraş Mevlevihanesi, yukarıdaki listede görüldüğü üzere Şeyh Selim Dede'nin önderliğinde 13 dervişle Mevlevî Alaylarına katılım olmuştur. Anadolu'da birçok Mevlevihane'den daha fazla sayı katılımı dikkat çekicidir.

Yukarıdaki listede de görüleceği üzere, Mevlevîye Alaylarına 47 Mevlevihaneden 1026 katılım gerçekleşerek, Osmanlı Ordusuna lojistik destek vermek üzere cephelere gönderilmişlerdir¹⁰⁸¹.

Katılım sayılarını tahlil ettiğimizde 47 Mevlevihane arasında 13 dervişle 19. sırada yer almıştır. Kendisinden sonra 28 Mevlevihaneyi geride bırakarak, birçok önemli Mevlevihanelerden daha fazla sayıda savaşa derviş göndermiştir.

Mesela Galata Mevlevihanesinden 9, Antep Mevlevihanesi'nden 9, Antakya'dan 8, Urfa'dan 5, Kayseri'den 3 katılımcı olurken, Maraş Mevlevihanesi'nden 13 dervişin katılımı çok önemlidir. Katılımcı sayısının fazlalığı, Maraş Mevlevihanesi'nin önemli Mevlevihaneler arasında yer aldığını gösterir.

(Maraş Mevlevihanesi son Şeyhi Mehmet Selim Dede - D.1270 H/1854 M-
Ö.16,01,1341 H. /16,03,1925 M.)

MEVLEVİHANE FRANSIZLARCA YAKILDI

Cihan harbinin sonlarına doğru, acı ve zulüm bütün şiddetiyle dünyayı kasıp kavurmaya devam ediyordu. Müttefik devletlerin yenilmeleri üzerine Osmanlı Devleti Mondros mütarekesini imzalamak zorunda kalmıştı.

¹⁰⁸¹Prof. Dr. Nuri Köstüklü - Vatan Savunmasında Mevlevihaneler 2005- S 91

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Mütareke şartlarına göre; Anadolu'da İtilaf Devletleri'nin güvenlikleri tehlikeye girdiğinde, buldukları bölgeleri işgal etme hakkını kendilerine veriyordu. Bunu fırsat bilen gayrimüslim tebaa ve Anadolu'daki işgalci güçler, emniyetlerinin tehdit edildiğini sebep göstererek işgale başladılar. Bu işgalden Maraş da nasibini aldı. Sudan bahanelerle, ilk olarak İngilizler, Anadolu'nun güney şehirlerini işgal ettiler¹⁰⁸².

İngilizlerin esas amacı Irak petrolerini ele geçirmektir. Bu sebeple Maraş'ta kendilerini zora sokacak bir icraat yapmadılar. Daha sonra yerini Fransızlara bırakarak çekildiler. Fransızlar 29 Ekim 1919 tarihinde Maraş'ı işgal ettiklerinde yerli Ermeni'lerle birlikte bölgede büyük zulümlere imza attılar. Bu zulümlerden biri de beş Maraş Mevlevihanesini yakmaları oldu.

Savaşın en acımasız günlerinde Fransızlar 1 Şubat 1920 de Maraş'ın ticari kalbi sayılan Kapalı Çarşını ateşe verdiler. Çarşı merkezindeki Dulkadiroğlu Alaüddeve Bey'in vakfiyesi, beş yüz yıllık Mevlevihaneyi de hunharca yaktılar.

Maraş Mevlevihanesinin yakılmasındaki en önemli etken, konum itibariyle Kapalı Çarşının tam merkezinde olmasıydı. Savaş günlerinde Kapalı çarşıda ticari hayat durduğundan bütün dükkanlar kapalıydı. Kapanmayan tek kapı Maraş Mevlevihanesiydi. 500 yıldan beri kapanmayan o kapı, memleketin içine düştüğü bu zor günlerde de kapanmamıştı. Bilakis dergâhta gece gündüz, dervişler Şeyh Selim Dede önderliğinde; zikirler, dualar yaparak esas işlevini sürdürdüğü gibi, Kapalı çarşının güvenliğini de sağlıyorlardı.

Zira Mevlevi alaylarına katılan gazi dervişler, Bir asker disiplin içerisinde Şeyh Selim Dede'den aldıkları emir doğrultusunda, Kapalı Çarşının güvenliğini sağlayarak hem dünyevi hem uhrevi vazifelerini yerine getiriyorlardı.

Fransız işgalciler, ekonomik olarak Maraş halkını zor duruma düşürebilmek için; kendi stratejileri gereği, Kapalı Çarşını yok etmeleri gerekiyordu. Öncelikle bu engelin ortadan kaldırılması için Mevlevihane'nin ortadan kaldırılmasına karar vermişlerdi. Öyle de yaptılar.

Savaşın en çetin günlerinde 1 Şubat 1920 de; Mevlevihaneyi, Kapalı Çarşını ve o muhitteki Üdürgücü Mescidini hunharca yaktılar.

Yangın, 4 Şubat 1920 tarihli Genel Kurmay raporlarına şu şekilde intikal etmişti¹⁰⁸³.

“Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyaseti:

9 Şubat 1920 Harbiye Nâzırı Fevzi Paşa Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi Suret Sivas'tan Harbiye Nezâretî'ne 4 Şubat 1920 raporudur

1- Maraş çarpışması hakkında mutasarrıftan gelen 1 ve 2 Şubat 1920 tarihli raporlar aynen aşağıdadır:

¹⁰⁸²Kahramanmaraş Valiliği Resmi Web sitesi, Tarihçe

¹⁰⁸³42 Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi Şube: 1 Numara: 761

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

1 Şubat günü Fransızlar kışla ve değişik mevkilerden aralıklı olarak bombardımanında bulunmuşlardır. Fransız askerlerinin ateşe verdiği çarşı ve pazarların büyük bir kısmı yanmıştır. Sokak muharebesinde dereler cesetlerle doludur.

Müslümanlara ait birçok binalar arasında belediye dairesi ve Mevlevihane de yanmıştır. İslâm ahalisi müdafaada kararlı olduğundan durumda bir değişiklik olmamıştır.

Bugün Fransız birlikleri şehri her taraftan büyük bir şiddet ve hiddetle bombardıman etmekle beraber muhtelif noktalarda manastır ve kiliselerdeki Ermeniler de Müslümanlar üzerine mitralyöz ve bombalar yağdırmaktadır. Ölen kalan belli değildir.

Yangının [devam] ettiği büyük Ermeni evlerinden ateş içinde patlayan bomba ve dinamitlerin sesleri ayyuka çıkmaktadır. Memleket ateş içinde kalmıştır.

Bununla beraber, her sınıftan halk müdafaada kararlılık göstererek Hilâfet makamına bağlılık ve sadakatini ispat etmiştir. Ölüler kötü kokmaya başlamıştır. Vaziyet değişmemiştir.”

Yangın Günlerce Devam Etti

Mevlevihane 1 Şubat 1920 de yakıldığı halde, yangın günlerce yanmaya devam etti. 4-5 Şubat 1920 tarihli Genel Kurmay yazışmalarında: “Mevlevihâne ve civar mahallelerde yangın hâlâ devam etmektedir” diye yazmaktadır. Şöyle ki:

“Çarpışmalar devam etmektedir. Fransız ve Ermenilerin ateş ettikleri çarşı ve pazarların büyük bir kısmı yanmıştır. 3-4 Şubat 1920 günü düşman şiddetli ateş açmak suretiyle birkaç noktadan çıkış hareketi yapmaya teşebbüs etmişse de karşılık verilerek bastırılmıştır.

Araplar köyünde Saraçhane çarşısı ve Mevlevihâne ve civar mahallelerde yangın devam etmektedir. Ahalinin manevî kuvveti yerindedir. Düşman dışarıdan kuvvet almazsa halk Allah'ın yardımıyla başarılı olunacağından ümitlidir. Antep ve Islahiye yolları bir kısım halk tarafından tutulmuştur. Yirmi dört saat zarfında ahalden yine otuz şehit ve belli olmayan miktarda yaralı bildirilmekte ise de durum ihtiyatla karşılanmaktadır.

5 Şubat 1920 Üçüncü Kolordu Kumandanı Selahaddin Harbiye Nezâreti'ne 5 Şubat 1920 raporuna ektir.

1- Maraş faciası hakkında mutasarrıflıktan şimdi alınan 4 Şubat 1920 tarihli mükerrer rapor aşağıdadır: Bugün Fransız kıtaları şehri her taraftan şiddetle bombardıman etmiş ve yoğun bir yangın çıkmasına sebep olmuştur. Birçok ev ve bedesten yanmış ve yıkılmıştır. Askerlerle Ermenilerin çıkardığı sokak savaşında Maraş Evkaf Memuru Evliya Efendi şehitlik mertebesine ulaşmıştır. Sebatla yapılan savunmaya rağmen durum değişmemiştir. Maraş bombardımanı bugün 15. gününü doldurmuştur.

...5 Şubat 1920 Üçüncü Kolordu Kumandanı Selahaddin BOA. HR. SYS. 2544-8/25, 26, 27¹⁰⁸⁴

¹⁰⁸⁴ Üçüncü Kolordu Kumandanı Selahaddin BOA. HR. SYS. 2544-8/25, 26, 27.

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

FRANSIZLAR YAKTI, VAKIFLAR SATTI

Dergah, Maraş kurtuluş mücadelesinde 1 Şubat 1920 tarihinde Fransızlarca yakılarak dörtyüz yılı aşkın hizmet geçmişi son bulundurulmuştur.

Maraş Mevlevihanesi, bu yangın sonrasında 1941 yılına kadar harabe halde iken; Maraş Marif müdürlüğünün raporu ve Cumhuriyet Başkanı İsmet İnönü imzasıyla, tarihi niteliği yoktur gerekçesiyle; açık artırma ile 781 Liraya şahıslara satılmıştır. Bir dönem köy garajı olarak kullanılmış, daha sonra 1968 yılında şimdiki betonarme dükkanlar yapılmıştır¹⁰⁸⁵.

Vakıf Mevlevihane, Kahramanmaraş Kapalı çarşı külliyesi içerisinde, bedestenin doğu tarafında, Bezirgan çarşısı girişinde, şimdiki Saatçılar Garajı olarak bilinen manifaturacıların çarşısının yeridir.

Bin m2 lik alana kurulmuş Mevlevihane'den günümüze, 30 m2 lik dar bir alana sıkışmış, Yum Dede'ye ait olduğu sanılan bir mezar sandukasından başka geriye hiçbir iz kalmamıştır.

(Yum Dede Türbesi, 15 Yüzyılda yaşamış dergâha ismi verilen zat)

Maraş Mevlevihanesinin çok önemli somut bir parçası olduğunu düşündüğümüz 1896 tarihli, Padişah II. Abdulhamit Han tuğralı tamirat ile ilgili taş kitabesini naçizane araştırmalarım sonucunda, geçtiğimiz yıllarda ortaya çıkardık.

Kitabe şu anda Çukuroba Camiimizdedir. İlgili kurumlarımıza gerekli bilgiler aktarılmıştır. Yetkililerce dergâha ait olduğu tespit edilen tarihi kitabe, Asıl yerine taşınacağı günü, hasretle beklemektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Maraş Mevlevihanesi dervişleri ve başlarında Altmış beş yaşlarındaki Şeyh Selim Dede'nin Mücahidini Mevleviye Alaylarına 13 dervişle birlikte, dört yıla yakın bir süreyle, uzun ve yorucu bir yolculuktan sonra savaşa gitmeleri, mevleviler için vatan sevgisinin her şey den önde olduğunu gösterir.

Mevlevi Alaylarına katılan Şeyh Selim Dede'nin beraberindeki 13 dervişinin kimler olduğu? Aralarında, gittikleri cephelerde, aralarında şehit

¹⁰⁸⁵ Prof.Dr. Mehmet Özkarıcı *Türk Kültür Varlıkları Envanteri:Kahramanmaraş C.1.Türk Tarih Kurumu Yayınları , Ankara, 2007. s.358*

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

olanların olup olmadığı? Ne kadarının tekrar Maraş'a geri döndüğü? Suallerine, ne yazık ki şu andaki araştırmalarımız cevap verememektedir. Çok değerli tarihçilerimiz tarafından yapılacak araştırmalarla, bu alanda yeni bilgi ve belgeler elde edileceğine inancımız tamdır.

Mevlevihanenin mevcut yerindeki mülk sahipleri, bir bedel ödeyerek oraları satın almışlardır. Yeniden o bölge istimlak edilmeli, hem ilgili kurumlar hem de mülk sahipleri fedakarlık göstererek, Maraş Mevlevihanesi yeniden Kahramanmaraş'a kazandırılmalıdır.

Zira Vakıf sahibi Alaüddevle Bey *“Malımın en iyisi ve halisiyle yaptırdığım”* diye belirttiği, imar ve inşa ettiği, vakıfların amacı dışında kullananlara, *“Allah'ın laneti, O zalimler üzerine olsun.”* Diye ağır beddua etmektedir.

*“Ancak onun onarımı, ebedileştirilmesi, şartların uygulanıp desteklenmesi, kayıtların yapılması ve tespiti, sözleşme hükümlerinin tanıtılması, maddeler ve maddelerin sınırlarının korunmasında emeği geçenlerden Allah razı olsun.”*¹⁰⁸⁶ Demektedir.

İnşallah bir gün gelecek, Maraş Mevlevihanesi yeniden ihya olunup. içerisinde yeniden semazenler dönmeye başlayacak, o muhit yeniden canlanarak, turizmimize de artı katkı sağlayacaktır.

Yenilenmiş Maraş Mevlevihanesi'ne sema seyretmeye gelen evlatlarımız, kapısı üzerinde; bir tarafta **“Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesinin”** kitabesini okurken...

Diğer tarafta ise *“Abdulhamit Han Bin Abdulmecid El-Muzaffer daima – El Gazi- 1315 “ (1896)tarihli tuğralı kitabedeki:*

“İş bu Dergâh-ı Hazreti Mevlana Emirü'l Mü'minin Urvetü'l vüskâ-yı muvahhidin Es-Sultan ibnü's Sultan Es-Sultanü'l Gazi Abdulhamit Han-ı

ULUSLARARASI MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Sani Efendimiz Hazretlerinin cümle Hayrat-ı seniyyelerinden, Bin Üç Yüz On Beş hicri senesinde yapılmıştır¹⁰⁸⁷”

Yazılarını okuduklarında, ecdadına dua ederek, ne kadar da mutlu olacaklardı.

KAYNAKLAR;

- 1- Prof.Dr. İbrahim Solak 916/H./1510 tarihli Alaüddevlle Bey Vakfıyesi S.530
- 2- 23 Kasım 1897 tarihli Maraş Şer'ıye Sicili kayıtları. Nr 231.S.67
- 3- Ali Avgın- Vatan savunmasında Maraş Mevlevihanesi, maras gundem.com internet sitesi 17,03,2015
- 4- MMA. Zarf No 96, Belge no:14
- 5- Prof. Dr. Nuri Köstüklü - Vatan Savunmasında Mevlevihaneler 2005- S 222
- 6- Prof. Dr. Nuri .Köstüklü - Vatan Savunmasında Mevlevihaneler 2005- S 222
- 7- Prof. Dr. Nuri .Köstüklü - Vatan Savunmasında Mevlevihaneler 2005- S 216
- 8- Prof. Dr. Nuri .Köstüklü - Vatan Savunmasında Mevlevihaneler 2005- S 91
- 9- Kahramanmaraş Valiliği Resmi Web sitesi, Tarihçe
- 10- 42 Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi Şube: 1 Numara: 761
- 11- Üçüncü Kolordu Kumandanı Selahaddin BOA. HR. SYS. 2544-8/25, 26, 27
- 12- Prof.Dr. Mehmet Özkarcı Türjk Kültür Varlıkları Envanteri:Kahramanmaraş C.ı.Türk Tarih Kurumu Yayınları , Ankara, 2007. s.358
- 13- Ali Avgın. Kitabesinde yaşayan Maraş Mevlevihanesi, ahramanmaraş'ta Bugün Gazetesi 10,06,2015,

---

¹⁰⁸⁷ Ali Avgın. Kitabesinde yaşayan Maraş Mevlevihanesi, ahramanmaraş'ta Bugün Gazetesi 10,06,2015,